

శ్రీ రస్తు
శ్రీ హయగ్రీవాయనమః

ఉంధ్యభాగే శ్రీ కురవికులచంద్రరామకపింద్ర
విరచిలెసాస్యఖ్యవ్యాఖ్యయా
అధోభాగైత్రుహయవదనపడక మలెందిదిరాయ
మాణమానసశ్రీమదమ్బుల రామసూరివిచిత
చలపుభారతాజ్ఞావిస్యఖ్యవ్యాఖ్యయాచసహితె
శ్రీమదనంతభట్టాఖ్యకవివరవిరచితె

————— చమ్పుభారతాఖ్య గ్రంథే —————

సప్తచూదిస్తబక డట్కము త్రార్థమ్
శ్రీమన్మహేశ్వరపురిమధ్యవిద్యాతమానదివ్యరత్న
సింహాసనారూఢ శ్రీకృష్ణరాజేంద్రాస్థానపండిత
సల్లారు సజ్జయ శ్రీనివాసార్యతనూజ తిరుమల శ్రీని

వాసతాతార్యసాహాయకెన

యథామతి పరిశోధ్య పరిష్కృత్య

కవ్విట్టికొమపించయ్య

తాదృశ మహారాజాశ్రితేన

మహాధర్మాధికారిచక్రవర్త్యయ్యంగార్యేణ

మహేశ్వరపురిమధ్యవిరాజమానాయామ్

విద్యాతరంగిణ్యాఖ్యస్వీయముద్రాక్షరశాలాయామ్

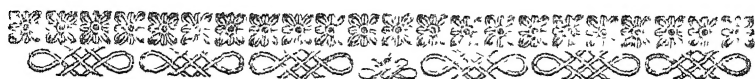
స్ఫుటాంధ్రలిపిభిస్సముద్రితః విజయలెతమామ్

ఇదానీమేతన్నూల్యంసపాదరూపమ్

సకలార్థమ్

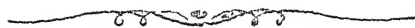
శ్రీకృష్ణాయనమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీహయగీవాయనమః.

సహ్యాభ్యే చముభారతేన పమస్తబకప్రారమ్భః.

రు || — ఆరూఢతతి || పరమ్యదక్షిణగోగ్రహణదిససాత్పరస్మిక్ ది
వసే అర్కబిమ్బే సూర్యమండలే ద్యామకాశమూర్తాః ఈషద్ధూర
మకాంతేనతి కుమాణౌసార్వభౌమః దుర్యోధనః పాథాధర్మరా
జాల్ ఏకాంగోత్రాంభువం ఆహృత్యమ్యతేనాపహృత్యవిభిదపిసన్
+ నాభ్యస్తాచ్ఛతురతిసుమిషేధః, మాత్స్యద్విరాటాదపీత్యపిరుభ
యత్రాప్యధ్యాహృయః, కమపరాధలవం మమవశ్యసీత్యాదావివగజ్య
మానాథాత్పదప్రయోగః, అన్యం గోత్రాంభువం గోసమూహం
చ || ౧ || గోత్రాగోనిచయేధూమ్యమితి వైజయంతీ || హతుణా త
స్యపురంవిరాటస్య పత్రనంపక్తి సేనేన్ద్రశ్చతురంకైస్సాకం || ౧ || సా
కంసత్రాసమంసహేత్యమరః || ఆగాత్ ప్రప్రవాక్ * ప్రాయో
ధనవతామెవధనేత్వస్థాగరియసీ | పశ్యకౌటిశ్చయూసక్తలక్షాయప్రవ

ఆరూఢే ద్యామర్కబింజే పరమ్యస్సాకం సేనేన్ద్రస్సా

ర్వభౌమఃకుమాణౌమ్ | పాథాదెకాంబిభిదాహృ

త్యగోత్రాంమాత్స్యదన్యంతిత్తురంహర్తమాగాత్ ||

అం||ఆరూఢతతి||పరమ్యఃపరస్మిన్నహని+సద్యఃపరుత్పరారైవేష
మ ఇతినిపాతితఃఅకబిమ్బే ద్యామకాశమూర్తాః సతీకుమాణౌసా
ర్వభౌమః సర్వభూమెరీష్పరందుర్యోధనః + సర్వభూమిష్మధివీభ్యా
మణభావిత్యేణ్, అనుశతికాదిత్వామపయపదవృద్ధిః సేనేన్ద్రస్సాకంపా
థాధర్మమాదెకాంగోత్రాంభూమింఆహృత్యవిభిత్ బిభిదపీత్య
ధః మాత్స్యద్విరాటాల్ తత్పురే అన్యం గోత్రాం గోసమూ

౨ సవ్యాఖ్యేచముఖారతే సప్తమస్తబకః

గాంధనురితి ప్రసిద్ధిరితిభావః ॥ అత్ర భూగోబృందయోః క్లేషభిత్తికా
భేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యా దుష్పూరాధనవతాం ధనేకష్టేతి
వస్తునః ప్రతితెరలంకారేణవస్తుధ్వనిః ॥ శాలినీవృత్తమ్ ॥ ౧ ॥ — ॥
సుమారెతి ॥ సుమారేణ అతిమూలకాణానాం మౌళికానామనేనే
త్యధః యశ్యమస్తేనవిహ్వలాని శ్రాంతాని అంగానియస్యాస్తధోక్తా
అతఏవసమస్తా ధృతరాష్ట్రసూనోదుర్యోధనస్య సేనా ఆభీరవాటస్య
గోవపల్ల్యా అంతికే సమీపవీవ తిస్యాః గోవపల్ల్యాస్సంబంధిభిరాజ్య
గంధైః ఘృతపరిషేనైస్సద్యః అగమనక్షణవీవనిరుద్ధేవేత్సు త్యైక్యా, తి
స్థా అతిష్ఠత్, పరిమళాఘ్నానస్య శ్రిమశామకత్వంప్రసిద్ధమ్ ॥ ౨ ॥ —

॥ తావదితి ॥ తావత్ తదానీమేవ పాదాతం పాదచారిబ
లం వ్రజగృహే గోవపల్ల్యాం గాహంగాహం ప్రవిశ్యప్రవిశ్య సర్వా
భిసారేణ సర్వోద్వోగైశ్చ గవాంప్రజం గోబృందం జగృహే జగృ

సుమారమాగే శ్రిమవిహ్వలాంగీ సేనాసమస్తాధృతరా

ష్ట్రసూనోః । ఆభీరవాటాంతికవీవతస్థాసద్యోనిరుద్ధే

వీవదాజ్యగంధైః ॥ ౨ ॥ గ ॥ తావత్తస్య పాదాతం

సర్వాభిసారేణ గాహంగాహంగవాంప్రజం వ్రజగృ

హం + ఖలగోరథాత్ ఇనిత్రకడ్యచచ్ఛేతిత్రః ॥ ౧ ॥ వసుంధరా
యాంగోక్తాస్యా ధ్వంసచనికురుంక ఇతివిశ్వః, హతుంఆగాత్
ఇన్ద్రతౌలుజ్ ॥ ౧ ॥ — విమారెతి ॥ విమారమాగేస్య శ్రమేణవి
హ్వలాంగీ వ్యాకులాంగీ ధృతరాష్ట్రసూనోదుర్యోధనస్య సమస్తా
సేనాపితస్య ఘోషవాటస్య ఆజ్యగంధైః ఘృతగంధైః సద్యః నిరు
ద్ధేవ ఆభీరవాటస్య ఘోషస్య అంతికవీవ సమీపవీవ తస్థా ॥ ౨ ॥
తావదితి ॥ తావత్ తస్య దుర్యోధనస్య పాదాతంపదాతిసమూహః

+ తస్యసమూహఇత్యేవ సర్వాభిసారేణ సర్వసన్నాహేన ॥ ౧ ॥ స
ర్వాభిసారస్సర్వాఘ్నసర్వసన్నాహసాధకఇత్యేవరీ, వ్రజగృహే

హా || 3 || — దండేతి || యోదైః దుర్యోధనభతైః దండేల్గుడేరా
 ఘాతే తాడనేదీయమానే కృతేసత్యపి దోహచ్చృషం అవశిష్టం ధూ-
 యః బహుళం దుగ్ధక్షీరం వహంత్యః డోధస్యి వ్రతిభావః అతపివగాచః
 యత్నాత్ అతికష్టాదిత్యర్థః, ఘోషాల్ గోపఫల్ల్యాః నిస్సరంతిస్త నిర్జ-
 గ్నుః ఘోషః గోపఫల్లితుసంక్షోభజనితహుంభారావ స్తివ్రతచ || ని ||
 ఘోషస్సంకులనిధానగోపాలాభీంఫల్లిప్సివ్రతివత్సవః || యత్న శ్రేణం అ-
 ల్పమపి యత్నం వినైవనిస్సరంతిస్త జాతశత్యర్థః అత్య ఘోషాల్
 గోనిస్సరణమాంధ్యస్యదోహావశిష్టబహుళక్షీరధారణేన సమర్థనాత్ప-
 దార్థకపౌతుకం కాన్యలింగం ఏవము త్తరవాక్యా థేయత్నరూపంకా-
 రణంవినైవ ఘోషనిస్సరణరూపకార్యవణనాద్విభావనాలంకారః,
 అయంచగోకులసంకులారావయోః ఘోషశబ్దశ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవ-
 సాయములాలాతిశయో క్రయనుపాగ్రితశ్చిత్తద్వయోరవయోరంగంగిభావే

పౌప్రజగ్మహే || 3 || ప || దండాఘాతేదీయమానేపి

యోధైర్దుఃఖంభూయోదోహ శేషంవహంత్యః | ఘో

షాద్ధావోనిస్సరంతిస్తయత్నాద్గోభ్యోఘోషో య

గాహం గాహం ప్రవిశ్య ప్రతిశ్యగవాం ప్రజంసమూహం జగ్మ
 హే గ్రహడపాదానేలిప్ గ్రహేజ్యేతిసం ప్రసారణమ్ || 3 || —

దండాఘాతఇతి || యోధైర్భుతైః దండేల్గుడేరాఘాతేతాడనే దం-
 డేమంథానైరాఘాతేమంథనే || ని || దండోయమేమీనభేదే లగు-
 డెద్భుతస్తేన్యయోః | వ్యూహభేదే ప్రకాండేభ్యోణమంథానయోర-
 పీతివిశ్వః దీయమానేసత్యపి దోహచ్చృషం ధూయః బహుళం దుగ్ధక్షీ-
 రంవహంత్యః మంథనేసతి దుగ్ధస్యావస్థాంతరప్రాప్తిః సతుదుగ్ధత్వా-
 వస్థాదరానీంతు మంథనేసత్యపిదుగ్ధతాస్థితైవేష్యపిశద్ధార్థః గావః
 ధేనవః ఘోషాల్ ప్రజాల్ యత్నాల్ నిస్సరంతిస్త నిగచ్ఛంతిస్త
 గోభ్యః ధేనుభ్యః ఘోషః ధ్వనిః || ని || ఘోషస్తుఘోషకేధాన్వనగో

నసంకరః ॥ అన్యవపూర్వవాక్యాన్వయకాన్వయింగన్యస్ఫుటావగమ్యతై
 ష్ఠాన్వయత్వం సృష్టిః ॥ ౪ ॥—ఇతస్తత ఇతి ॥ ఇతస్తతః పరితస్సంభ్రమం
 భయోపభ్రమం (సంభ్రమం త్వరాంతరము) ॥ ౫ ॥ సంభ్రమస్సంభ్రమ
 సేవస్యాత్మవేగాదరయోరపీతివిశ్వాః ॥ ఏయషీణాం ప్రాప్తానాం గో
 పాంగనానాం కుచయోదర్శనైసహేతునా నిషాదినాం గజయంత్రా
 ణాం పక్షిణాం నిజానాంగజానాం హస్తినాం మస్తే మూఢ్ని కుంభదన్
 యఇతియానత్, నృణామంకుశం నిధాతుం శ్లఘానిర్వాహపాణిరా
 హాయస్యా సభోక్తాసితే, గజకుంభయోద్విత్తై స్తకవృత్తిప్రవీనత్యా
 దిలక్షణసంపత్తికృతగోపాంగనాకుచభ్రూచాన్నిషాదినః సభోచితయో
 రవియోర్నాంకుశపాత్యఇత్యాలోచ్య తంతత్రపరిజహృరిచ్ఛిధాః, అ
 తవన ఉక్తభాగం తెర్విశేషణగత్యా అంకుశప్రహారత్వాగ హేతుత్వా
 త్వపాధానహేతుకాన్వయింగం భ్రూంతవమజ్జివిశిమితి తయోరంగ
 జ్జిభావేనసంకరః ॥ ౫ ॥—భీమేతి ॥ తస్య పునస్యదక్షిణదేశే సవ్యే
 తరపక్షేచ యఃకౌరవబాహుః గోగ్రహణయావః భీమసేననైన భిషజా

త్మలేశంవినైవ ॥ ౪ ॥ ఇతస్తతస్సంభ్రమమేయషీ
 ణాం గోపాంగనానాం కుచదర్శనైసహేతునా నిషాదిపక్షి
 ర్నిజహస్తినాం మస్తేనృణామంకుశం నిధాతుం శ్లఘాపాణిరాసితే ॥ ౫
 భీమసేనభిషజాశమితాయోదక్షిణైరుడితీతస్యపురస్య

పాలాభీరపల్లవీతివిశ్వాః యత్నస్యలేశం అణుమాత్రం వినైవనిస్సర
 తి స్తవచనవివరితామః + స్మగతౌలప్తే ఇతి భూతేలట్ ॥ ౪ ॥—
 ఇతస్తత ఇతి ॥ ఇతస్తతః సత్వరంభయాత్ సవేగం ఏయషీణాం + ఉ
 పేయివాసనాశ్వాసితీణః క్వసుఃగోపాంగనానాం కుచానాందర్శనై
 స నిషాదినాం హస్తాయోరహాణాం పక్షిణాం నిజహస్తినాంగజా
 నాం మస్తేనృణామంకుశం నిధాతుం త్వేస్తుం శ్లఘాపాణిశ్శిఖిలహస్తః
 ఆసితే + అసభునిలక్షే ॥ ౫ ॥— ॥ భీమసేనైతి ॥ తస్యపురస్య విరా

వైద్యనర్ముశితి స్వారం శమితః వారితః చికిత్సితశ్చ సకారవదాః ప
క్షవాతః వాయురోగవిశేషాన మత్స్యపురస్య ఉత్తరేపార్శ్వే పి స
వ్యపక్షేపి ఉదధవదాపిర్బహున, ఏకస్త్రికపక్షే శాంతస్య పక్షవాదో
రపరస్త్రిన్నదయః పసిద్ధః ఉపమాలంకారః ॥ స్యాగతావృత్తమ్ ॥ ౬ ॥
వృత్తమితి ॥ అథ ఉత్తరగోగ్రహణానంతరం కశ్చిద్దోషయవా సతు
వృద్ధోదాలావా ద్వయోరపి గతిచేగస్యాసంభవాదిత్యుపేశ్యాకం;
వివిగ్నః అతిమఃఖతస్సక్ ఏతద్వృత్తం కారవైరోగగ్రహణం నివేద
యితుం జ్ఞాపయితుం అతీవ భృశంవెగాత్ ఆధాన్య ధావిత్యా ఫూష
సీమ్ని గోకులే రింఖంతి ప్రస్థలంతిపదానిపాదన్యాసాశ్శబ్దాశ్చ యా
సాంతాః క్షితిపతేర్విరాటస్యగాః ధేనూరివన్వస్యాత్తనోగాః వాచో
ఫి ధేనూరపీతివ, నృపనూనోర్ధుత్తరస్య గొమ్మాంసభాయాం విముము
చెత్యక్తవాక్ ఉక్తవాంశ్చైత్యధః, అత్య ప్రకృతానామేవ ధేనూ
నాంవాచాంచ క్లేషభిత్తికాలద్వైకృత్యాగోద్గిరణ ద్వికస్థలత్వాదన్యా

ఉత్తరేవృదధవత్సతుపార్శ్వే పక్షవాతాన కారవదా

ధః ॥ ౬ ॥ వృత్తం నివేదయితు మేతదతీవ వేగాదాధా

న్యకశ్చిదధగోపయవావివిగ్నః । రింఖత్పదాః క్షితిప

తేరివఫూషసీమ్నిస్వస్యాపిగావిముముచేన్వపనూను

ఘనగరన్య దక్షిణైదక్షిణభాగేయః కారవదాధః భీమసేనవన భిషక్;

తేనర్ముశితిశమితః సతునదాధస్తు పక్షవాతాన పాశ్వవాయురిస॥

పక్షోమాసాధకేపాశ్వఇతివిశ్వః, ఉత్తరేపి ఉత్తరభాగపి ఉదధవ

త్ ఉత్పన్నః + ఘాసత్తాయాలజ్ ॥ ౬ ॥—॥ వృత్తమితి ॥ అథా

నంతరం కశ్చిత్ గోపయవాగోపావెముతరుణః ఏతద్వృత్తంవార్తాం

నివేదయితుం అతీవవెగాత్ ఆధాన్యవివిగ్నః భీతస్సక్ + ఓదితశ్చై

తినిష్టానత్వంచోకువితికుత్వం క్షితిపతేర్విరాటస్య ఘాషసీమ్నివ

జసీమాయాం రింఖత్పదాః స్థలదంఘ్రిః గాఢవధేనూరివన్వపనూనో

సగద్ధశబ్దకల్పవివృతధర్మాభ్యామాపవ్యగ్య గమ్యతావత్తుల్యయోగి
తాభేదః ॥ ౧ ॥ సన్గోహపశువాగ్వజ్రదృష్టేత్రఘ్నణిభూజలే । ల
క్ష్యదృష్టాస్త్రియాంపు-సీత్యమరకోశాద్ధేనూనాం వాచాంచ నైషభి
త్తికాభేదాభ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యా సప్తైకవాచకానుప్రవేశే
నసంకీర్ణః ॥ ౨ ॥—బౌదాన్యమితి ॥ హేకుమారఉత్తర ఇదమాదా
న్యముదాసీనత్వం ఉపేక్షేతియావత్, కిం కుతఇత్యథః, కురవః దు
ర్యోధనాదయః అఖిలాస్తేతపగాః ధేనూః గృహ్లాంతి అపహరంతి ఆజి
షు యుద్ధేషు పరైరన్వైరుప్రమాప్నోషు దుర్బలం యశఆప్తుంలబ్ధుంత
వ దాప్నోయంసమయః అవసరః కేకయనందనాంచేపిం సుదేష్టాం
త్వన్తాతరం మహతీనాంవీరప్రసూవాం వీరమాన్యజాం మూర్ఖాన్సగ్ర
భాగేషుకురు సర్వాన్సత్వం ప్రాప్యయేత్యథః, రథంద్రాక్ సత్వ
రం ఝషితి ఆరోహ ధనుశ్చగృహ్లాంతి అభ్యమిత్తీణతాంశచూర్ణా ప్రతి
గమసంధత్వ స్వీకురు ॥ ౧ ॥ యోగచ్ఛత్వలంవిద్విషతఃప్రతి సోభ్య
మిత్రోభ్యమిత్తీయోప్యభ్యమిత్తీణాఇత్యపీత్యమరః ॥ + అభ్యమిత్రా

గోష్ఠ్యామ్ ॥ ౨ ॥ బౌదాన్యంకిమిదంకుమారకురవో

గృహ్లాంతిగాస్తేఖిలాన్సన్వద్దోష్టోస్సమయోయమాజమ

పరైరుప్రమాప్నోషమాపుం యశః । దేపిం కేకయనంద

నాంకురుమహావీరప్రసూమూర్ధసు ద్రాగారోహరథం

రుత్తరస్య గోష్ఠ్యాంసభాయాం రింఖత్పిహః స్థలచ్ఛబ్దాః సప్తస్యాపి
గాఃవాచః + విముముచేముచ్చమోక్షణైలిత్ ॥ ౨ ॥—బౌదాన్యమి
తి ॥ హేకుమారఇదమాదాన్యం కింకురవఃతేఅఖిలాఃగాః ధేనూఃగృ
హ్లాంతిన్వద్దోష్టోబాహ్వోః ఆజిషు యుద్ధేషు పరైరితరైరుప్రమాప్నో
షం యశః కీర్తికాంతిస్తు అయంసమయః అయమేవసమయః కేకయ
నందనాం దేపింసుదేష్టాం మహతీనాంవీరప్రసూవాంవీరజననీనాంమూ
ర్ఖాసుకురుద్రాక్ రథంఆరోహధనుః గృహ్లాంతి అభ్యమిత్తీణతాం

చ్చచేతిచకారాదనువతమానఃఖవశ్యయః, అత్రైకస్తేవోక్షరస్య
కర్తృకారకస్య స్థాపనాద్యనైక్రియాస్వయితాత్కారకదీపకంసా
మాలంకారః * క్రమిక్తేకగతానాంతగుంభఃకారకదీపకమ్ ॥ ఇతిలక్ష
ణమ్ ॥ ౯ ॥—ఉక్తఇతి ॥ ఇత్థముక్తప్రకారేణవధూనాం అంతఃపుర
స్థితస్త్రీణాంపురతః సమక్షమిత్యధః, ఉక్తఃగోపయూనెతిశేషః అం
తఃపురమాత్రే అంతఃపురవీవనతు యద్దశిత్యధః ధీరోయముత్తరః
సఖాగ్రేగ్రగ్రనతైశ్చ శూణాంఠోధోవోప్రోపరిలొమ్నాలవాకకు
టిలాగ్రభాగాడల్లాసయకడన్నమయంస్సకాకించిదీషన్తణిషయాల్
స్తంభాల్ వియోజితం విశ్లేషితమంగయేనతిథోక్తశ్చ సక్త త్యక్తత
దవలంబశ్చ సన్నితియావల్ గిరంవక్ష్యమాణాండధే ఉక్తవాసిత్వ్యధః॥

౯ ॥—తిథేతి ॥ ఇహ ఇదాసీంయోద్ధుమిచ్ఛాః యయంతోః మే
గృహాణచధనుభతాస్సవ్యమితీణతామ్ ॥ ౧ ॥ ఉ
క్త్యోయమిత్యంపురతావధూనాముల్లాసయకడ శూలవా
న్నఖాగ్రే ॥ కించిన్తణిస్తవ్యవియోజితాంగోగిరంద
ధేస్తంపురమాత్రధీరః ॥ ౯ ॥ తిథాభుజం వికళమయే
యమేతంయస్తాయదిస్యాదిహమేయయంతోః ॥ ౨

అమిత్రాభిముఖమలంగమనం + అభ్యమిత్రాచ్చచచాద్యత్థావితి
ఖః ఆయనేయాసీతిఖస్సేనః అట్కుప్పావజతిణత్వం ॥ ౨ ॥ సోభ్యమి
త్యోభ్యమిత్రీయోవ్యభ్యమితీణత్యసీత్యమరః + ధన్వదుభాఇహా
రణవోషణయోఃలాట్ ॥ ౧ ॥—ఉక్తఇతి ॥ ఇత్తఉక్తః వధూనాం
స్త్రీణాంపురతః సఖాగ్రే ॥ సఖరవాగ్రతైశ్చశూణః ముఖకేశస్యల
వాకలేశాకడల్లాసయక కించిత్స్వల్పం మణీస్తంభన వియోజితంఅం
గంయస్య తిథాభుతః అంతఃపురమాత్రేస్త్ర్యగారవీవనతుబహిరితిభా
వః ధీరః గిరంవాచందధే ఉవాచెత్యధః ॥౯॥—తిథేతి ॥ ఇహఅ
స్తే సమయేయయంతోర్వోద్ధుమిచ్ఛాఃమేయంతాసారధిఃస్యాద్యది

మమ యంతా కశ్చిత్సరధిః, తదా పలాయమానస్య మమ నిరోధకః
 కశ్చిదితిచ యదిస్యాత్ భవచ్చేత్ తదాఽహం ఏతంమదీయం భుజం
 మద్భుజప్రాయం ఏతం మన్నియంతామితిచ తథా విక్రమయేయం
 ప్రతాపశాలినంకారయేయం- తేగోగ్రాహణః కుగవఃసఃఅస్తాకంష
 ష్టోఽపి (౧) కశ్చనపాండవస్సండాకృతిః కశ్చిదితిచ, అభూజ్ఞాతః -
 ఇత్సుక్తప్రకారేణయథాత్ర సేయః విభీయః తథేతియోజ్యం॥౧౦
 ఇదమితి ॥ తత్ర తదానీమిదముత్తరవాక్యంనిశమ్య స్థితేన(౨)లాం
 చితః అలంకృతిఃఓష్ఠః యస్యాస్తయాస్తేరాధరయేత్సృథః, కేశాకాక
 రోతిభూషయతీతి కేశకృతానైరంధ్ర్యాప్రణున్నాసారధేనిపుణాజ్ఞా
 తపూర్వాబృహన్నలేతి పెరితాడత్రరావిరాటపుత్రీబృహన్నలాం
 షండాకృతిమజ్జనం (౩) సారధికిప్యేసారధేదక్షాంసమధాం
 భ్రాత్రేడత్రరాయనివేద్య కించవినాంబృహన్నలామానయతి స్తడత్రర
 ష్టోఽసఃకశ్చనపాండవోఽభూదితిత్ర సేయః కుగ
 వాయథాతే॥ ౧౦ ॥ ఇదనిశమ్య స్థితేలాంచితాప్రాయ
 తత్రాత్తరాకేశకృతాప్రణున్నా । బృహన్నలాం
 సారధికిప్యేదక్షాంభ్రాత్రేనివేద్యానయతి స్తచైనా॥

తేకురవః యథాసఃకశ్చనపాండవోఽభూదితిత్ర సేయః వి
 భీయః త్రసీడ ద్వేకేలిజ్ తథావతంభుజం విక్రమయేయం క్రముపాద
 విక్షేపేణ్యంతాల్లిడ్ ॥ ౧౦ ॥—॥ఇదమితి ॥ ఇదంవచనంనిశమ్య తత్ర
 స్థితేన లాంచితః ఓష్ఠాయస్యాస్తయాకేశకృతా కేశప్రసాధనకృతా
 మాలిన్యాప్రణున్నాపేరితాడత్రరాతద్భగినీ సారధికిప్యేసారధివ్యా
 పారే దక్షాంకుశలాం బృహన్నలాం భ్రాత్రేనివేద్యచవినాం బృహ

(౧) సప్తకశ్చనపాండవోఽభూదితిఅస్థితేన(౨)అతాపిసంభావనాయాం
 (౨) వృధావికత్తనశీలోయంవైధేయాగ్రణీరితి స్థితమ్ ॥
 (౩) అజ్ఞాతవాసవత్సరేషండాకృతేరజ్జనస్యబృహన్నలాంభ్రాత్రాఖ్యా ।

సమీపం ప్రావయామాస ॥ ౧౦ ॥ అవాప్యేతి ॥ ఇంద్రనందనః అ
జానః, తాం స సదంతతః పుగస్త్రీః అవాప్యేతి స్యుః ఉత్తరా
దిభింసుగృహితస్సక్ నృపాత్తజము త్తజపూజయితుంచమస్త
మస్తకంశింశ్చనితంబిసీరతః పుగస్త్రీయః హంసయి హంసంకాయ
తుంకంచకకవచంచద్యయంక్రమాత్ ఆచారాప్సాప్రదాయాచ్చ
అవాగవనమ్రంకథమేతత్సరథ్యంకరోమిత్యాదివాగ్రహితంచ యథా
తథాబభారధృతవాక్-యద్వాద్వితియపక్షేఊర్ధ్వాఽధోభాగ సన్య
చక్షిణభాగేషు విపరీతంయథాతిథా బభారేత్యధః అత్రశిశూనమ
నేనకంచుకస్యవైపరీత్యేనచ ద్వాభ్యామవాక్చబ్దేనతంత్రేణగృహితా
భ్యాంకృమేతౌన్వయాద్యథాసంఖ్యావిజ్ఞాపకః * యథాసంఖ్యంకృ
మేనైచకృమికాణాం సమన్వయః ఇతిలక్షణాత్ ఏవంరాజకుమార
పూజనాంతః పురాంగనాహంసక్రియయోర్యోగపద్యావగమాత్సము
చ్చయాలజ్ఞారశ్చద్వయోన్యంస్పష్టిః, వంశస్థవృత్తమ్ ॥ ౧౨ ॥ —
షండశతి ॥ షండఃసపుంసకోఽపిఫల్గునః అజానఃకాసాంపౌరదృష్టి

అవాప్యతాంసంసదమాదృతఃక్రమాదవాగ్రభారద్య
యమింద్రనందనః । నృపాత్తజంపూజయితుంచమస్త
కంనితంబిసీహంసయితుంచకఞ్చుకమ్ ॥ ౧౨ ॥ షం

హంపి లెజసాతత్రసారథ్యసదృవాకృతిః । నకాసాంపౌ

న్నలాంఆనయతి స్తచ+ణ్ణిష్ ప్రావణెబ్ ॥ ౧౦ ॥ అవాప్యేతి॥ఇం
ద్రనందనః అజానః తాం సంసదంసభాంఅపాప్యఆదృతస్సక్ నృపా
త్తజం ఉత్తరంపూజయితుం మస్తకంచనితంబిసీర్నాపితిఃహంసయితుం
కంచుకంచ॥ని॥కంచుకోవారవాణో స్త్రీభ్యమరద్యయంక్రమాత్ అ
వాక్అధోముఖం॥ని॥స్యాదవాజప్యథోముఖత్వమరః,బభారడుభ్యుజ్ఞో
ధావణవోషణయోఃలిట్ ॥ ౧౩॥—॥ తత్రతస్త్రికపురేషండోపీతి॥
షండోపి క్లిబోపి॥ని॥తృతీయాపకృతిష్ట డక్లి బస్మంహోసపుంసకైత్య

నాం పురవాసిజననేత్రాణాం లైజసాసారధ్యస్య సదృశీ అనురూపా
 ఆకృతిర్యస్యతతో క్రస్సక్ నదకాసామాససస్ఫురతి స్త - సర్వాసామ
 పితథాస్ఫురతి స్తే వేత్సథః- అత్ర లైజసాసామఖ్యోచిత్యసమథా
 నాత్పదార్థావౌతుకం కావ్యలింగమ్ ॥ ౧౩ ॥—తమితి ॥ సఉత్తరః
 తమజునమీశ్వరశ్శమ్ముః ధాతారం బ్రహ్మణమివసారథేః పదే స్థానే
 కృత్వా సారథింవిధాయేత్సథః, పరేషాం కారవాణాం త్రిపురదా
 నవానాంచసేనాం హసన్ హాసకుర్వన్నైవ హాసమాత్రేణైవేతియా
 వత్, ప్రధమ్యామి ధన్దాంకరిష్యామి ఇత్యోక్తప్రకారమమన్యత, త
 ర్కితవాక్ ॥ ఉపమాలంకారః ॥ ౧౪ ॥—మాలినీతి ॥ మాలినీ ద్వా
 పదే తాదృశః క్లిష్టత్వేపి సారథ్యోచితవేషస్యసమ్బంధినంమహంతమ
 రదృష్టినాంచకాసామాసఫల్లనః ॥ ౧౩ ॥ తంసారథి
 పద్యేత్వాస ధాతారమివేశ్వరః । పరసేనాంహసన్నై
 వప్రధమ్యామీత్యమన్యత ॥ ౧౪ ॥ మాలినీతాదృశఃప
 త్యమహంతంతంజోద్యమమ్ । శ్యామాకచరునిర్వా
 మః లైజసాప్రభావేన దీప్యావాలైజః ప్రభావేదీప్రాచేత్యమరః సా
 రధ్యస్య సారథిక ర్తణః+గుణవచన బ్రాహ్మణాదిభ్యఇతికర్మణిష్వచ్ఛ్
 సదృశీఆకృతిర్యస్యః స్త్రియూఃపుంవదితి పుంవద్భావః ఫల్లనః అ
 జనః కాసాంపౌరదృష్టినాం నదకాసామాససచకాశే సర్వాసాంచ
 కాశేఇత్యథః॥ చకాన్మదీప్రాలిప్త అనేకాచ్ఛాదామ్ ॥ ౧౩ ॥—
 తమితి ॥ సఉత్తరః ఈశ్వరః ధాతారమివబ్రహ్మణమివతం అజునం
 సారథిపదేయంతుస్థానే కృత్వాపరసేనాం శత్రుబలంహసన్నైవ ప్ర
 ధమ్యామి భస్తికరిష్యామి+దహభస్తికరణైలృప్తస్యతాసీతిస్యపికా
 చఇతిణ్నిపెథః హోధఇతిథఃషడాకస్త్రికఃఇహోర్తిరిషఃభష్మావశక
 షయోగేక్షః ఇతి అమన్యతమనజ్ఞానేలజ్ ॥ ౧౪ ॥—మాలినీతి॥ మాలి
 నీద్వాపదే తాదృశః క్లిష్టస్య+త్యహవిషితిదృశేక్షిత్ పత్యఃఅజున

తిష్ఠాఘ్యం తము క్షవిధం రణేవిషయేఉద్యమం ఉద్యోగంవాజమన్నం
చేయద్యవ్యమస్యాస్తీతివాజినే సోమాయవాజత్వగుణవిశిష్టసోమ దేవ
తాయాత్యధః, శ్యామాకచరుణానిర్వాపంశ్యామాకత. డులాన్నపా
త్రద్యవ్యకయాగమిత్యధః, జజ్ఞే తర్క్యయామాన అత్రి * సోమాయ
వాజినేశ్యామాకంచరునిర్వపేద్యఃకై బ్యాద్భిభీయాదితిశ్చత్యాశ్యా
మాకచరుద్యవ్యవాజత్వగుణవిశిష్టసోమ దేవతాకయాగస్య షండత్వస
వృత్తిఫలకత్వవిధానాదగ్రీణస్య పౌరుషైకసాధ్యత్వాచ్చ అజానెతదు
ద్యమోపి షండత్వనివతఃక తాదృశయాగత్వేనోత్ప్రేక్షితః తయాచ
క్లిబత్వనివృత్తిసామయికాజ్ఞాతవాససమాప్త్యనుమానప్రతీతేరలంకా
రేణాలజ్కారధ్వనిః || ౧౫ || — అకర్తృకాణితి || నవిద్యతైకరాతస్తు
వాయుః యేషాంతానినద్యుతశ్చైతికప్ తేషాంభగవత్కారుణ్యేనస్వ
యమేవోత్పన్నత్వాదితిభావః, పాండోఃస్నుషాయాః ద్రౌపద్యాః

పంజజ్ఞేసోమాయవాజినే || ౧౫ || అకర్తృకాణ్యద్య

వశేకురూణాం పాండోఃస్నుషాయావసనానిసంతి ।

అహృత్సనస్తానిదిశేతికన్యా స్తమభ్యయాదంతకుతూ

స్య మహాంతం తథావిధం రణోద్యమంయద్ధౌబోగంసోమాయవా
జినేశ్యామాకానాంధాన్యవిశేషాణాంచరోః || ౧౬ || హవ్యపాకేచరుఃపుమా
నిత్యమరః, నిర్వాపంనిర్వపణంజజ్ఞేమేనే+జ్ఞాఅవబోధనేలిట్ శ్యా
మాకంచరునిర్వపేత్సోమాయవాజినేయః కై బ్యాద్భిభీయాదితిశ్చ
తిఃయఃక్లిబత్వభీతః ససోమాయవాజినేశ్యామాకంచరునిర్వపేత్తైనచ
క్లిబత్వపరిహారోభవతి అస్యతుయుద్ధోద్యమవీచశ్యామాకచరునిర్వాప
స్తానీయః తైస్తేవక్లిబత్వపరిహారోభవతిత్వజానాదిత్యధః || ౧౬ || —
అకర్తృకాణితి || అద్యఅకర్తృకాణితంతువాయాదికర్తృకరహితాని భ
గవత్ప్రసాదలద్ధానీత్యధఃపాండోఃస్నుషాయాఃవసనానికురూణాం
వశేసంతి తానిఅహృత్సనః అస్త్యభ్యందిశదేహి+దిశఅతినజ్జనెల్లాట్

సననాని దుశ్శాసనాపహృతవస్త్రాణి ఉద్య కురూణాంచశే సంతికాని
నస్త్రాణి ఆహృత్య నః అస్తభ్యం చిశ ప్రయద్భ ఇత్సుక్తప్రకారం
కన్యాః ఉత్తరాద్యాః కుతూహలిన్యః ఆపూర్వవస్త్రకౌతూహలవత్ప్ర
స్సభ్యః తం యద్ధనన్నద్ధముత్తరం అభ్యయాచంత యాచితవత్ప్ర్యః ॥

౧౬ ॥—తదితి ॥ తస్మిన్నేవక్షణే తత్క్షణం ఉత్తరయాత్రాక్షణవవ
తత్పురం విరాటనగరం యాతాయాతయోగఽతి ప్రత్యాగతయోః రభ
సేన పేగన సహితానాం సరభసానాం రాజ్ఞః విరాటస్యస మ్బంధి
నాం లేఖవాహానాం పత్రికానేహ్యణాం ముఖైర్వచనైః శుశ్రేణజ్ఞాతై
న వలలస్య భీమస్య భుజయోరవలెపస్య గంధస్య పరాక్రమస్యేతియా
వత్, పృత్రాంతేన మోదమానం సూతుపగ్నత్సూచకులు పాచకబృందం
యస్మిం ప్రధోక్తు అయంవాసరః పీఠపత్నిత్వస్య పీఠజననీత్వస్యచ
ద్వయోర్యగపత్ ఏక కాలికాయాః ప్రసిద్ధేః కీరైః వైజననః ప్రసూ

హవ్యః ॥ ౧౬ ॥ గ. ॥ తత్క్షణం యాతాయాతసరభస రా

జలె(ఖ)వా హముఖశుతవలభుజాపలేపవృత్తాం

తమోదమానసూదకులంపీఠపత్ని పీఠజననీతితవయుగ

పత్ని ప్రసిద్ధైరైవజననోవాసరౌయమితి కాత్యాయనీజ

ఇతికన్యాః రాజకన్యాఃకుతూహలిన్యస్సత్యఃతంఉత్తరంఅభ్యయాచంత
టుయాచృయాద్నాయాంలజ్ ॥౧౬॥—తత్క్షణమితి॥తత్క్షణంయాతాయా
తయోగఽమనాగమనయోస్సరభసానాంస పేగానాంరాజ్ఞౌవిరాటస్య
లేఖావాహానాం ముఖైర్భ్యశ్శుశ్రేణవలలస్య భీమస్య భుజయోరవలేప
వృత్తాంతేన మోదమానం సూదకులంపాచకసంఘోయ స్థితత్ పీ
ఠస్యపత్నిచి పీఠస్యజననీమాతైతిచయుగపద్యే హ ప్రసిద్ధైఃఅయంవాస
రః వైజననః సూతిదినంఇతి కాత్యాయనీజనేనన్యద్ధమాతిజనేనస్తూ
యమానాసుధేష్టాయ స్థితత్ మస్తకతిల విన్యస్తహస్తానాం వృద్ధా
నాం వల్లవయోపి.తాంగౌపస్త్రీణాం అభయయాచనావచనానాం పత్రి

తిదివస ఇత్యుక్తప్రకారేణ కాత్యాయనీజనేన సమ్యక్ స్త్రాయమానా
 సుధేష్టా యస్మిన్స్తథోక్తం దక్షిణైర్గోగ్రహేవిరాటస్యేవ ఉత్తరస్యో
 త్రరేపి తాభిజిత్వసంభావనాదిభావః || ౧ || కాత్యాయనశ్చర్ధవృ
 ధాయాకాషాయవసనాధవేత్త్యమరః || మస్తకతిలే శిరసి విన్యస్తా పృ
 ణామార్థాంనిహితౌ హస్తౌ పల్లవావివయాభిస్తాసాం వృద్ధానాంపల్ల
 వయోషితాంగోపాంగనానాం (౧) సమ్బంధినాం అభయస్య యాచ
 నావచనానాం ప్రార్థనావాక్యానాం ప్రతిశబ్దదానే ప్రత్యుత్త
 రదానే ప్రతిధ్వనిదానైచ దక్షైస్సమర్థైః గవాక్షైరేవగవాక్షమా
 త్రైః ఉపలక్షితం దృశ్యమానం ఉత్తరంవినా సర్వేషామపివీరాణాం
 విరాటేనసహగతత్వాత్ ప్రతిశబ్దాయమానాగవాక్షైఃవినా పృ
 త్యుత్తరదాయకస్య కన్యావ్యభావాదిభావః, కుమారస్యోత్తరస్య పృ
 యాణకాలే పరిహార్యమాణః అమంగళౌశంకయా విసర్జ్యమానఃమా
 తులశతస్య కీదకశతస్యాంతిపురే వధూటీనాంభార్యాణాం సమ్బంధి
 నః నవస్యవిలాపస్యభర్తృ శోకరోదనస్య ఘోషః కోలాహలః యస్మిన్
 స్తథోక్తమాసీత్ || ౧౭ || —లాజేతి || లలనానాం పౌరాంగనానాం

సస్త్రాయమానసుధేష్టంమస్తకతలవిన్యస్తహస్తపల్లవ
 వృద్ధపల్లవయోషిదభయయాచనావచనప్రతిశబ్దదానద
 క్షగవాక్షమాత్రౌపలక్షితంకుమారప్రయాణ(కాల)పరి
 హార్యమాణమాతులశతాంతిపురవధూటీనవవిలాపఘో
 షంతత్పురమాసీత్ || ౧౭ || ప || లాజాభివర్షిలలనా

శబ్దదానేదక్షైర్గవాక్షమాత్రైరుపలక్షితం కుమారస్య ప్రయాణే
 యుద్ధప్రయాణే పరిహార్యమాణః మాతులనాం శతస్యంతిః పురవ
 ధూటీనాం అవరోధస్త్రీణాం నవవిలాపఘోషః నూత్నపరిదేవనధ్వ
 నిర్వశ్చిత్తత్ తత్ పురంవిరాటనగరం ఆసీత్ || ౧౭ || లాజాభివర్షితి || ర

(౧) ధాతౌరాష్ట్రభయాత్పురప్రవిష్టగోపాంగనానామిత్యర్థః.

సమాజస్సమూహః రథేస్థితాయరాజ్ఞఃవిరాటస్య కుమారాయోత్రరాయలాజాన్ అభివర్ణతీతితథోక్తస్యన్ గృహీతుమిష్టానాంజిఘ్రితానాం + గృహ్ణాతేస్సన్నంతాత్కమణిక్రః, ద్విషదంశుకానాం కౌరవసన్తానాం మూల్యం క్రయద్రవ్యమివైత్యేతా ఆశిషమాశిర్వాదం ముదావ్యతానీద్విస్తారయామాస || ౧౨ ||—ఆలెఖ్యతి || సఉత్తరః ఆలేఖ్యే చిత్రేదత్తైః యుధ్యమానత్వేనలిఖ్యైః పురుషైరుపేతాం సంగతాం ప్రతొళిం చతుష్పథమండపం రాజపథే రాజమార్గే ఆలోకయన్ ఈదృశాన్యేవసర్వాణ్యపి యద్ధానీతితర్కయంతస్సన్నిత్యర్థః, రథేనిబద్ధాన్ ఘోటాన్ అశ్వాన్ మదంతీం పెరయంతీ-పోటాం స్త్రీపుంసలక్షణాం భృహన్నలాం పురస్కృత్య పురాత్పృతస్థే యయా || ౧౩ ||—తదన్వీతి || తదను ఉ

సమాజో రాజ్ఞఃకుమారాయరథస్థితాయ | ముదాశిషం
మూల్యమివవ్యతానీజిఘ్రితానాంద్విషదంశుకానాం |
||ప||ఆలేఖ్యదత్తైఃపురుషైరుపేతామాలోకయన్ రాజ
పథేస్యతొళిమ్ | ఘోటాన్నుదంతీంసరథేనిబద్ధాన్
పోటాంపురస్కృత్యపురాత్ ప్రతస్థే ||౧౪||X||తదను

భస్థితాయరాజ్ఞః విరాటస్యకుమారాయ ఉత్తరాయలాజాన్ అభివర్ణ
తీతి తథాఘాతః, లలనాసమాజః స్త్రీసంఘః ముదాప్రీత్యాఆశిషం జి
ఘ్రితానాం గృహీతుమిచ్ఛానిషయాణాం ద్విషతాంశత్రాణాం అం
శుకానాం కౌరవసన్తానాం మూల్యమివవ్యతానీత్ తనువిస్తారెలుజ్జే ||౧౫||
—ఆలేఖ్యతి || ఆలేఖ్యేచిత్రేదత్తైఃపురుషైః యుద్ధాయనర్వేగతాః చిత్ర
స్తానిసస్థితా ఇతిభావః ఉపేతాం రాజపథస్యప్రతొళింవిశిఖాం నిరర్థాన్
ప్రతొళిర్విశిఖాత్వమరః ఆలోకయన్ సః ఘోటానశ్వాన్ మదంతీం
పెరయంతీంపోటాం ||౧౬||పోటాస్త్రీపుంసలక్షణాత్వమరఃపురస్కృత్య
పురాత్ సగరాత్ ప్రతస్థే+ప్రాగతినివృత్తాచిత్ సమవప్రవిభక్త్యర్థ
త్వాత్తనైవదమ్ || ౧౭ || తదన్వీతి || తదనుదక్షిణస్యాదికౌముఖాత్

త్రరనిగమనానంతరం దక్షిణాయాదిశః ముఖాదగ్రభాగాల్ మల
యాదితియానల్, ఉదయమానః ఆవిష్కవన్నితశ్చేన్యైః, పవమానా
వాయుః బృందారకాణాం కరైర్ముక్తానాం సుశర్వవిజయసమయే
ప్రసారితానాం మందారకుసుమానాం వర్షేణ మందాయితః క్షిణో
ధూమగంధః మహానలగ్నః యస్యసిద్ధోక్తం వలలస్య చికురబంధం, ధ
మ్నిల్లం ఆఘ్రాయ స్పృష్ట్యేతి సౌభాగ్యైః నిశి రాత్ర్యా తస్యభీమ
స్య సప్తపుత్రస్య జయోత్సవం విజ్ఞాపయితుం అవసరం యుక్తకాలం వి
చిన్వత్ ప్రతీక్షమాణ ఇవ విరాటనందనస్య ఉత్తరస్యకురునందనస్య
అజానస్య ద్వయోస్సన్దనస్య రథస్యసమీపే మందంమందం అస్ప
ద్దత చలతిస్త గుణత్రయసమ్పదః పవమానానుకూలం ప్రవృత్త ఇత్య
థాః, ఆత్రి దక్షిణదిక్కుఖాదుదయమాన ఇతి విశేషణస్య భీమవిజయ
వృత్తాంతవిజ్ఞాపనాభిప్రాయగర్భితాత్పరికరాలంకారః, తైఃచశుభనూ
చకపవమానమాంద్యే విజయవృత్తాంతవిజ్ఞాపనఫలకావసరం ప్రతీక్షాప్ర
యుక్తత్వాత్ప్రేక్షానుప్రాణనాద్వయోరంగాంగిభావేన సజ్కరః॥౨౦॥

దక్షిణదిక్కుఖాదుదయమానః పవమానా బృందారకకర
ముక్తమందారకుసుమవర్షమందాయిత ధూమగం
ధం వలలస్య చికురబంధమాఘ్రాయ నిశిస్య జయోత్స
వం విజ్ఞాపయితుమవసరం విచిన్వన్నివ విరాటకురునం
దనయోస్సన్దనసమీపే మందంమందం మస్పదత॥౨౦॥

ఉదయమానః పవమానః బృందారకైర్దుక్తైః మందారకుసుమానాం వ
ర్షేణ మందాయితః ధూమగంధో యస్య తం వలలస్య భీమస్య చికుర
బంధం ఆఘ్రాయ నిశి రాత్ర్యా తస్య భీమస్య విజయోత్సవం విజ్ఞాపయి
తుం అవసరం సమయం విచిన్వన్నివ అన్విష్యన్నివ విరాట కురునందన
యోః ఉత్తరాజానయోః సన్దనసమీపే రథనికైః మందంమందం

ప్రసావపితేభ్యఇతి ॥ శశంమన్యనంక్రతవః యస్యతస్యఇంద్రస్యసూ
 నారజానస్య ॥ ౧ ॥ మన్యదేన్యేక్రతాక్రధీత్యమరః ॥ శతాంగర
 థే శాటీ భవజపటః అస్తిరణాయదై ప్రసావితేభ్యః ప్రసావ
 నాస్తేణనిద్యాంప్రాపితేభ్యః పరభూపతిభ్యః శత్రురాజేభ్యఃసమా
 నా అభిన్నాజాతివ్యస్త్రప్రసూపాయేషాం లేషాం వగఃస మూహాః
 సులభః భవిష్యతీతిషాతోః హృషేవత్యత్యేక్షా, ననతా నృత్యతి
 స్త, అనుకూలవాతేన చచాలేత్యథః; భవిష్యతీతిప్రణనలౌతివా
 లే ఉత్పేక్షాయాఃగమ్యత్వాపాతః ॥ ౨౦ ॥—జలఇతి ॥ తతఃకురూ
 ణామనీకః కారపస్తేన్యం జల మహ్స్యక్ మీనా దధానాపిస్థ లే
 మత్స్యక్ వైరాటాంశ్చవిలోకితుమాగతాభిరివేత్యత్యేక్షా, దదృ
 శే ఉత్తరాజానాభ్యామితిశేషః, అత్ర కురుస్తేన్యస్య సముద్రత్యా
 త్యేక్షయా దారుణత్వదురవగాహత్వవస్తుప్రతీతేరలఙ్కారేణవస్తు
 భవనిః ॥ ౨౧ ॥—సేహఇతి ॥ తత్ర తదానీం జిష్ణురజానః అరేద్య

ప॥ ప్రసావపితేభ్యఃపరభూపతిభ్యస్సజాతివగఃసు
 లభారణాస్తిక్ ॥ భవిష్యతీ(తిప్రణ)తీవన)నర్తహృష్టా
 శతాంగశాటీశతమన్యసూనాః ॥ ౨౦ ॥ జలేమ
 త్స్యక్దధానాపిస్థలేమత్స్యాన్విలోకితుమ్ ॥ ఆగ
 తాభిరివానీకఃకురూణాన్దదృశేతతః ॥ ౨౧ ॥ప॥ సే

అస్పందత+స్పదికించిచ్చలనెలజ్ ॥ ౨౦॥ప్రసావపితేభ్యఇతి॥ప్రసావపితే
 భ్యః ఇన్యంతాత్కమణిక్రః పరభూపతిభ్యః శత్రురాజేభ్యః స్వజాతి
 వగః పటసంఘః అస్తిరణాయదైప్రసావితేభ్యః ప్రసావ
 నాస్తేణనిద్యాంప్రాపితేభ్యః పరభూపతిభ్యః శత్రురాజేభ్యఃసమా
 నా అభిన్నాజాతివ్యస్త్రప్రసూపాయేషాం లేషాం వగఃస మూహాః
 సులభః భవిష్యతీతిషాతోః హృషేవత్యత్యేక్షా, ననతా నృత్యతి
 స్త, అనుకూలవాతేన చచాలేత్యథః; భవిష్యతీతిప్రణనలౌతివా
 లే ఉత్పేక్షాయాఃగమ్యత్వాపాతః ॥ ౨౦ ॥—జలఇతి ॥ తతఃకురూ
 ణామనీకః కారపస్తేన్యం జల మహ్స్యక్ మీనా దధానాపిస్థ లే
 మత్స్యక్ వైరాటాంశ్చవిలోకితుమాగతాభిరివేత్యత్యేక్షా, దదృ
 శే ఉత్తరాజానాభ్యామితిశేషః, అత్ర కురుస్తేన్యస్య సముద్రత్యా
 త్యేక్షయా దారుణత్వదురవగాహత్వవస్తుప్రతీతేరలఙ్కారేణవస్తు
 భవనిః ॥ ౨౧ ॥—సేహఇతి ॥ తత్ర తదానీం జిష్ణురజానః అరేద్య

ర్యోధనస్య సమ్బంధినీం విస్మత్పరీం సర్వతా వ్యాప్నువతీం సేనా
యాః ధూళిం పరాగం న సేహే నక్షమతేస్త, తథాహి మానినాప్రశ
స్తమానవతా పుంసా పురుషేణ పరేషామాగః అపరాధః పరాగః ధూ
ళిశ్చ ససహ్యతే నక్షమ్యతే సామాన్యేనవిశేషసమథానరూపాధాన్
స్తరన్యాసః ధూళిపరాపరాధయోక్త్యేసభిత్తికాధేదాధ్యవసాయమూ
లాతిశయోక్త్యా అంగాంగిభావేనసజ్కరః ॥ ౨౩ ॥ — తత్రేతి ॥ తత్త్రి
తదానీం (౧) అరీణాం కౌరవాణాం సైన్యమవలూకితుః పశ్యతః ఉత్తర
స్య నిజవేత్తని స్వగృహాభవ రణే యద్ధదేశేపి స్త్రీమయా గొష్ఠికా
సభైవ ఆజని ఆవిర్బభూవ (౨) యద్యస్తాద్భిగ్భయం తద్రూపా స్త్రీతి స
హజిష్టుర్నతత్రా రెష్టువాధూళిం విస్మత్పరీమ్ । ప్రా
యేన మానినాపుంసాపరాగౌ నహిసహ్యతే ॥ ౨౩ ॥

తత్రా రి సైన్యమవలూకితురు తరస్య స్త్రీగొష్ఠికాజని
॥ ౧ ॥ శూరౌపిరశ్చ విక్రాంతౌ జేతాజిష్టుశ్చ జిత్విరభ్యర్చయః జిహ్వరజన్
నః ॥ ౧ ॥ యస్య కేచనం జయే ఇతి విశ్వః, తత్త్ర మావృత్తిర్వా విస్మత్పరీం
॥ ౧ ॥ విస్మత్పరీం విస్మమరణస్య మరః + కల్లాశీలసతిః భ్యః కర్షణవహ్యాన్వస్య
పిత్తితితుక్ టిడ్డాణ ఇతి త్యాదినా జేపే అరీణాం సేనాయా ధూళిం న సేహే +
షహమషణైలిట్ ఏత్వాధ్యాసలామౌ ప్రాయేణ బాహుశ్యేన మాని
నామానవతాపుంసాపరాగః ధూళిం పరేషాం ఆగః అపరాధః ॥ ౧ ॥ ఆ
గోపరాధౌ మంతుశ్చేత్స్య మరః ససహ్యతే హి షహమషణే కర్షణ
లిట్ ॥ ౨౩ ॥ — తత్రేతి ॥ అరీణాం సైన్యం అవలూకితుః దృష్టుః
నలూకేతి షష్ఠీనిషేధః ఉత్తరస్య నిజ ఆర్తియేవే శనీవగృహే ఇవ తత్తర

(౧) తత్త్రితదానీమితి లేఖనమయ్య కం । కాలే చాప్రత్యయవిధానా
త్ కింతు రణవిశేషణత్వమేవ సమ్మ్యక్ ॥ (౨) స్త్రీగొష్ఠీ సముచితస్య
దూరస్థితారి సైన్యావలూకనమాత్కభీతస్య స్మధావికత్తనశీలస్య తిస్య
తత్త్రాపి స్త్రీసమాజసమాచెస్సముచితపితృశయః ॥

ర్వత్య (స్త్రీ)లింగేన ప్రతీయతే చిత్రమానశే ప్రాప్నోతిస్త ఆశులహ
 రిదాషుధారానయసమానశే విశేషేణ మూర్ఖబుద్ధిమానశే వేదభుః
 కమపివ రుజారోగః సపుష్కరిమానశే ఉత్తరస్యేతి సర్వత్రయోజ్యః ,
 అత్యనేక వాక్యార్థేన స్త్రీగోష్ఠీనముదయసమర్థానాత్మాస్యలిం
 గధేదః || ౨౪ || — భీశ్చిత్తమానశఇశ్చక్రంతామేవ ప్రపంచయతి ||
 వ్యాతిస్సన్నితి || గచ్ఛే కంఠే కురవం కుశ్చిత్తరవరోదసమితియావత్
 కురవకస్యక్షుచవ్యాతిస్సృక్ విస్తారయక్ కిసలయకుసుమాదిభిర్వధా
 యశ్చ తాలుని కాపదే అపాం జలానాం శోషదానిద్యౌవత్వంపి
 చయక్ కుర్వక్ అక్ష్మి నేత్రే వృష్టిర్బాషవసాణి విసర్జయక్ దాన్
 మాకశేంద్రియంకోత్రం ఆకాశంచ , ధాతరాష్ట్రాణాం దుర్యోధ

రణేనిజపేత్తనివ | భీశ్చిత్తమశులహరీనయనంవిమూ

ర్ఖబుద్ధిఃప్రవేపథురుజాపపురానశేయత్ || ౨౪ ||

వ్యాతిస్సృక్కురవంగళేవిరచయక్ తాలుస్యపాంశోష

దాంవృష్టివివధాయనివృలయక్ ద్యాంధాతరా

ష్టా రుద్రాః | సేవాయాంత్యరయక్ ధనంజయః(గుణప

ణే స్త్రీగోష్ఠీకాస్త్రీసంఘాతఃస్త్రీసర్లావశ్చ||ని|| గోష్ఠీసభాయాం
 సర్లాపిణితపిత్వః అదనిజన్మప్రామభావేలుజ్జీ దీపజనెతీ చిన్ జనీ
 వశ్యశ్చైతిసచ్చద్ధిః యద్యస్తాత్ భీభీతిశ్చిత్తం ఆశులహరిదాషు
 ప్రవహాః నయనం విమూర్ఖామోహాః బుద్ధిఃప్రవేపథురుజాకంపరో
 గః ||ని|| అథవేపథుః కంపణతిస్త్రీరుగ్రజాచోపతాపణతి చామరః స
 పుష్కరిరం ఆనశేఅశూన్యాప్రౌలిహ్ ఆశ్చోతేశ్చైతిసుత్ నర్వత్యచిత్రా
 దిమ (స్త్రీ)లింగానాం భీత్యాదినాం వ్యాప్తేస్త్రీగోష్ఠీకాజాలైతేభా
 వః || ౨౪ || — వ్యాతిస్సన్నితి || గచ్ఛే కంఠేకురవంపరవాఖ్యం స్పృ
 ష్షుచత్విత్తరవరోదసమితియావత్ వ్యాతిస్సృక్ తాలునిఅపాంశోష
 దాం కురవయక్ అక్ష్మినేత్రేవృష్టిః వసాణివివధాయక్ ధాతరా

నాదీనాం నీలహంసానాంచ కలహంసానామిత్యర్థః; అరచైః కోలా
హతైః విపులయౌ విస్తారయన్నిత్యర్థః; ధనంజయస్య అజ్ఞానస్య
గుణస్య గాంధీనమారావ్యః; ధనంజయస్యాగ్నేః; గుణస్య ఉష్ణస్పృశ్య
స్యచ సేవాయాంభజనై ఏకత్ర్యకోట్యారోపణాచా అన్యస్యోసమీచస్తా
నైచేతివివేకః; త్వరయౌ అంతః అంతరంగై బహిర్భాహ్యౌగౌచ కం
పయౌ వెపధుంకుర్వౌ త్రాసః భయంమాశ్చస్యసుతై ఉత్తరై కృ
మాల్ షణ్ణౌమృతూనాంచరితం వసంతాదియుతుషక్కుచరిత్రం చకార
ప్రకటయతిస్త, అత్ర పురవవిస్తాగికరణాదీనాం పురవవృక్షరోదనా
ద్యోఃశ్లేషభి త్రికయా అభేదాధ్యవసితానాం పడ్యతుధర్మాణాం ప్రకృ
తాత్మతయా క్రమేణవిన్యాసాద్రత్నావల్బలజ్కారః || ౧ || కృమికం
ప్రకృతాథానాంన్యాచంగత్వానలీవిదుః ఇతిలక్షణమ్ || సచ శ్లేష
భి త్రికాభేదాధ్యవసాయములాతిశయోక్త్యాను ప్రాణితఇతి ద్వయోరం
గాంగీభావేనసజ్కరః || ౨౫ || — అథైతి || అథ భయవికారానంతరం

ద)స్యాస్తర్బహిఃకమ్పయౌ త్రాసోమాత్స్యసుతే చ
కారచరితంషణ్ణౌమృతూనాంకృమాల్ || ౨౫ || X ||

అథ రథాదవస్థుత్య పురం ప్రతిపలాయమానాయము

ప్రాణౌ దుర్యోధనాదీనాం హంసవిశేషాణాం అరచైర్జన్మభిఃద్యా
మాకాశం విపులయౌ ధనంజయస్య అగ్నేరజ్ఞానస్యదవదస్య స్థాన
స్య పాదస్యచ సేవాయాం త్వరయౌ అంతః బహిః అంతరేబాహ్యే
చకంపయౌ త్రాసః || ౧ || దరత్రాసాభీతిభీనాస్పద్యసంభయమిత్య
మరః మాత్స్యసుతై ఉత్తరైకృమాల్ షణ్ణౌ ఋతూనాం వసంతాది
షడ్యతూనాంచరితంచకార అశోకవికాసాది ఋతుధర్మాణాంక్షయి
చ్ఛబ్దశ్శిశుకవదిదర్థః త్రాసేపిసత్వాల్ తత్సాదృశ్యమితిభావః || ౨౫ ||
అథైతి || అథానంతరం రథాల్ అవస్థుత్య పురంస్వనగరంప్రతిపలాయ
మానః అయముత్తరః పశ్చాదనుభావ్యగృహితవ లైఫల్గునాయ అజ్ఞా

రథాదవప్లు శ్యలంఘితావ్ పురంజంప్రతి హలాయమానోయముత్తరః
 పశ్చాత్పృష్ఠహనుధావ్య (ఉత్తరస్యాభిముఖంధావనే శత్రుభ్యస్సవి
 ప్సప్తపదర్శనావతైరితిభాషః) కశేమకేశేమగృహీతవతే ఆత్మానమితి
 శేషః, ఫల్గుణాయ అర్జునాయ ఫల్గుణా నిస్సరేణ కంఠస్య రవేణ
 హీగస్వరేణేతియావత్ ॥ ౧ ॥ వాద్యవత్పల్లవసారంచేతిశబ్దాణావే ॥
 ప్రముషితాని అస్ఫుటాని అధఃపణానిశబ్దాధఃభాగాఃయస్మిన్స్తథో
 క్తం అధఃప్రమృష్టనీలపీతాదివర్ణకంచ అతఏవ ప్రాక్తనంపురా
 తనం చిత్రీమాలెఖ్యమివస్థితంనదః వాక్యం ఏవంవక్ష్యమాణప్రకారే
 ణావాదీత్ ఉక్తవాన్ శ్లిష్టవిశేషణేయముపమానరూపావమేతిదండ్య
 నుయాయినః ॥ ౨౬ ॥ —కిమితి ॥ హేబృహన్నలే త్వం కింవాప్రా
 ణాపహరకృత్యం చికిషుః కతుమిచ్ఛురసి హంతైతిఖేదే ఆమూని
 పురొవతీని కురురాజస్య దుర్యోధనస్యబలాని చతురంగాణి ఆత్మనో

త్తరః పశ్చాదనుధావ్య కశేమగృహీతవతేఫల్గుణాయ

ఫల్గుణాకంతరవేణ ప్రాక్తనచిత్రీమివ ప్రముషితా

ధఃపణాంవచనమేవమవాదీత్ ॥ ౨౬ ॥ ప ॥ కింవా

చికిషురసిహస్తబృహన్నలేత్వమత్క్షోర్నమాన్తి కురు

నాయఫల్గుణా ॥ ౧ ॥ అసారఫల్గుణాన్యంచేత్సమరః కంతరవేణధ్వనినా
 ప్రాక్తనంప్రాచీనం + సాయంచరమితిఋత్యురౌతుడాగమశ్చచిత్రీ
 మివ ఆలేఖ్యమివ ॥ ౧ ॥ ఆలెఖ్యాశ్చర్యయోశ్చిత్రమిత్యమరః ప్రముషి
 తాః అధఃపణాః శుక్లాదయః అక్షరాణిచయస్త్రికాతత్ ॥ ౧ ॥ వర్ణా
 ద్విజాదౌశుక్లాదౌ స్తుతౌపణాంతువాక్షరైశ్చత్యమరః వచనంఏవం వ
 క్ష్యమాణప్రకారేణ అవాదీత్ వదవ్యక్తాయాం వాచిలుజ్ వదవ్యజే
 తివృద్ధిః ॥ కింవేతి ॥ హేబృహన్నలేత్వం కింవాచికిషుః కతుమి
 చ్ఛుః సనాశంసేతుః అసిఅసఘనిలత్ తాసస్త్రోరితిసలోపః కురు
 పార్థివానాం కురురాజానాంసేనికానిసేనాసమూహః+అచిత్తహస్తి

ర్షిక్షణస్యేత్యధః; నమాంతి నమితంతి అపారత్వాదితిభావః రథం స
ద్యః ఇహాసీమేవనివర్తయ, పురాభిముఖంతురు, సమరెచ్చయాయు
ద్దవాంచయాలంపర్యాప్తం (౧) అవశేషం గతావశిష్టమాయః నిజ
గృహేషేవనేష్యామి గమయిష్యామి యద్ధాజ్ఞేవితనాకోమమ మా
భూదిత్యధః ॥ ౨౭ ॥—గాఇతి ॥ కురవఃదుర్యోధనాదయః గాః ధే
నూః అశేషైర్వత్సానాంతులైర్బృందైస్సహ కాలయంతునయంతు ఘో
షా గోపపల్లీదణహంతు గోపాక్ ప్రహరంతు హేబృహన్నలే
త్వం మహ్యం పలాయనమేవమహోత్సవః తమేవదేహి మే మమప్రా
ణైమ విషయే గురుతాం శౌరవం కించిదపి ఈషన్తాత్రిమపి నవెత్సి న
జానాసీత్యాక్రొహోక్తిః, పశ్వాదిభ్యః ప్రాణవీవమేగరియానిత్యధః అ

రాజబలాన్యమూని । సహ్యోనివర్తయకథంసమరెచ్చ
యాలం (౧) నెష్యామ్యహం నిజగృహేషవశేషమా
యః ॥ ౨౭ ॥ గాః కాలయన్తుసహవత్సకులైరశేషైర్దో
షాన్దహన్తుకురవః ప్రహరన్తుగోపాక్ । మహ్యం ప

ధేనోరితిరక్ అత్తోర్నమాంతిమాడేమానెలట్ సద్యః రథంనివర్తయస
మరెచ్చయా అలంపర్యాప్తం ॥ ౧ ॥ అలంభూషణపర్యాప్తిశక్తివారణవా
చకంతహంనిజగృహేమసావలయెఅవశేషంశిష్టంఆయః నేష్యామిసీఇక్
ప్రాపణేల్పట్ ॥ ౨౭ ॥—గాఇతి ॥ కురవః అశేషైర్వత్సకులైర్వ
త్సమూనైస్సహగాః కాలయంతుగృహ్ణంతు వెలాకాలాపదేశే చు
రాదిణ్యంతః లాట్ ధాతూనామనేకాథతా ఘోషా వ్రజాద
హంతుడహభస్తికరణైలొట్ యోధాభటాక్ పగ్రహరంతుతాడయం
తు మహ్యంపలాయనమేవమహోత్సవస్తందేహిడుదాఇక్ దానేలా

(౧) నకేవలంశ్రూయమాణైవ క్రియానిమిత్తంకారకభావస్య । అ
పితుగమ్యమానాపీతన్యాసోద్యోతవచనాద్గమ్యమాన సాధనక్రియాపి
క్షయాఇచ్ఛాయాః కరణత్వమ్ । ఇచ్చయాసాధ్యంనాస్తీత్యధః ॥

అ. ౨.

సవ్యాభ్యుచముభారతేన ప్రమ సృజకః

యమః క్షణవీకౌపి న్వణకౌట్యానలభ్యత్యత్సక్తత్వాదిభి భావః ॥

౨౦ ॥ —మాతురితి ॥ కించ ఉత్కంఠితస్య మాశ్చ్యదన్యనాత్సకస్య
మమ మాశ్చముఖం పురఃపురః అగ్రైగ్రవతివృత్తి, చక్షుయోగ్య
మివ వశ్యామీత్యథః, హేకృపాలో కరుణాశీల బృహన్న లేతస్యాః
మాతు స్స నిధంసమీపం ప్రతిమాంసయ ప్రాపయ, ఏవం చెవితియోజ్యం
భీతామ్య క్తిను న్యూనపదత్వం నదోమామెత్త్యలఙ్కారికాః మమకౌ
శగృహే యావంతి కనకానిసంతి తావద్భిరెవ కనకైస్సవిభీషన్తాతా
త్వామభిషెక్యతి, తవాభిషేకం కరిష్యతీత్యథః, పుత్రహాత్యేకింస

లాయనమహోన్మిసమేన దేహిప్రాణైషుకిశ్చదపి మే

గురుతాంసవెత్సి ॥ ౨౦ ॥ మాతుర్ముఖం మమపురఃపురవి

వతివృత్తుత్కంఠితస్య (౧) సయతత్సవిధ (దయా) కృపా)

లో (౨) యావ నిస నిమమకౌశగృహే సవిత్రితావద్భి

భా ఘృతోరేద్దాదిత్యేత్వాభ్యాసలోపామెపాణైషు అనుమకించద
భి న్వలమపిగురుతాంశారవంసవేత్సి విదజ్ఞానైలన్త్యమః ॥ ౨౧ ॥

మాతురితి ॥ మాతుజన్మనాః ముఖం ఉత్కంఠితస్య సంజాతాత్కం
ఠస్య మమపురః పురవివతగృతాగృతవ తివృత్తిప్రాగతినివృత్తౌలట్
పాఘేతితిప్రాదేశః హేదయాలోస్పృహిగృహిపతిత్వాశుచోతస్యాస్స
విధంసమీపంసయమమనవిత్రిమాతా అన్వాదేశత్వాన్త్యేనస్యాలో
అథవాసవిత్రిశబ్దేనాన్వితత్వాత్కార్యాంతరవిధానాభావాదన్వాదేశ
త్వైవనా సీతి ॥ కౌశగృహేయావంతియత్పరిమాణకానికనకానిసంతితావ
ద్భిరేవ + యత్రదేశిభ్యఃపరిమాణేనశుభితివశువ్ అసగ్ధనామ్న ఇ

(౧) స ర్వేంద్రియశుభాస్వాహో ముఖ్యా స్త్రీభ్యభిమన్యతే । తత్సాన్ని

ప్రీచ్ఛాంసనృకలృముత్కంఠాకవయోవిదుః ఇత్యుక్తలక్షణఉత్క
ఠేచ్ఛాఉత్కంఠా ॥ (౨) కృపాలోపాపాతేకృపాలాత్సాదత్ర ఇ

త్యథేమితంద్వాదిత్వాదాణాదిక ఉపక్రమః

దయమితీభావః ॥ ౨౯ ॥—ఏతావతీచేద్భీతిః తదా కీమిత్యాగతా
 సీత్యతితాపః ॥ దత్తీశతి ॥ అహం చిత్రేయద్ధంకలొక్యచాపల్యత్ దవ
 దెలదపీతి భూమాత్ ఏత్యాగత్య తత్తచిత్రేఅసద్భిః అవిద్యమానేరచే
 తనలొపదతిభావః, ఇహవా సవయ దై ఉద్యద్భిః జ్ఞమ్భమానైః క్షే
 ణాభిః విరాజాం సింహంసాద్వైరైస్తేత్రంశాంసాంకలొహలేర్బలంహి
 త్రైగంజంసంఘాత్కరైర్వచితః ప్రాణసంశయమాపన్నాస్తీక్ష్ణద్భిః
 భృంతిస్య సర్వత్రైవ నానుకూలం ప్రవృత్తిరితిభావః, అతపివవిషమా
 లక్ష్మరః అననౌత్పత్తిరూపః ॥ ౩౦ ॥—యథేతి ॥ అహం ధూత
 లుత్పత్వా ఉచ్చితరథయథాఅరుక్షం ఆరుథవానస్తి + ఆజ్ఞా
 రావద్రాహంకరణ రిలుచే తథా ప్రాణామ మేతిశేషః హృదఃపక్షసః
 అంతరం మధ్యధాగుణుక్తావ్ కింతం హృదంతిరాదున్నతం అధిరో
 హతీవీత్య త్వేక్షౌ వ్యంజకా ప్రయోగాద్దమ్య కంతగతప్రాణోహం
 రేవకనైరభిషేక్ష్యతిత్వామ్ ॥ ౨౯ ॥ చిత్రేయద్ధంవి
 లోక్యాహంచాపలా ద్యేవజ్ఞితః | తత్తాగ్నిర్భిరహా
 ద్యద్భిః క్షేవళాహేషిత్వంహితైః ॥ ౩౦ ॥ యథా
 హంధూతలంత్పత్వా రుక్షమూర్ష్యుత్తమ్ | తథా
 త్యాకారంతాదేశః కనక్తేసునైవైస్తావసభిషేక్ష్యతి కనకాభిషే
 కంకరష్యతీతిభావః పిచక్షరణైల్యత్ ఉపసర్గాదితిషత్వమ్ ॥ ౨౯ ॥
 చిత్రేఇతి ॥ అహంచిత్రేఅలేఖ్య యద్ధంవిలొక్యచాపల్యత్ యద్ధ
 మేతాదృశకీలేతి చాంచల్యకల్య ఆగత్య తత్తచిత్రేఅలేఖ్యయద్ధేకనద్భిః
 అవిద్యమానైః ॥ ౩౧ ॥ సర్వేసాధౌవిద్యమానేప్రశస్తేభ్యహింసైచసదే
 త్యమంః ఇహపగత్యక్షయద్దేఉద్యద్భిః క్షేవళాహేషిత్వంహితైః | ప
 త్తిశురగగతావై వందితః అస్తీతిశేషః ॥ ౩౦ ॥—యథేతి ॥ అ
 హంయథామూర్తలంత్పత్వా ఉచ్చితం ఉన్నతంరథం ఆరుక్షంరుహపీ
 జజన్తనిప్రాదుధావెలుచే ఉత్తమంశలఇగుపథాదితిక్కుః తథాపా

జహహి మాంపలాయనాయెత్సిధః || ౩౦ || — ఇతీతి || ఇతీత్రం బహుని
 స్సారవాన్యంవిలప్య పదయోః ప్రణిపతంతం సమస్కర్వంతంత సృప
 సుతము త్తరంజవరాంకైర్భ్రష్టే కలపుటేనముహుర్ముహు రాస్పాలయే
 మాదైసిరితిసశబ్దంపరామృతత్వం అమర్త్యంపశ్యేరిదగ్గిస్యసుతః అ
 జానోపి గిరంవాదంసస్థితం ప్రవతాయామాస ఉవాచేతిధః ||
 ౩౧ || — ఉదితఇతి || హేభద్ర విపరీతలక్షణయా అభద్రకులాభయే
 తియావత్ ఈదృశః రణభీరుః శ్వీ విరాటభూపతేః మహావీరస్య ఉ
 దరాత్ గర్భాత్కథముచితాసి జాతాసి కథంశద్దోత్యాశ్చర్యే కార
 ణగుణాహి కార్యగుణానారభంతేఇతి ప్రసిద్ధేర్విరుద్ధత్వావాశ్చగ్ధం
 ప్రవయా అపివృద్ధోపియోవిరాటః పరేషాశతూణాం సేన్యైస్స
 హ అఘనాఅత్యంతవృద్ధభావేపీత్యనఃకుతూహలాద్యధ్యతేహిరవ
 హృదంతరంముక్తావకంఠప్రాణోధిహతి || ౩౦ ||

X || ఇతి బహువిలప్య పదయోః ప్రణిపతంతం సృప
 సుతం తమపరాంకైర్భ్రష్టేన ముహుర్ముహురా
 స్పాలయేసస్థితంగిరమమర్త్యంపతిసుతాపిప్రవత
 యామాస || ౩౧ || ప || ఉదితాసివిరాటభూపతే
 రుదరాభ్యద్రకథంత్యమీదృశః ! ప్రవయాఅపి యః కు

ణః హృదంతరంహృదయచ్యుత్యైక్వాకంతంజిహ్వాతిగుచ్ఛేగ్లత్ ||
 ౩౧ || ఇతీతి || ఇతీత్రంబహునిసేకధావిలప్యరుచిత్వాపాదయోః ప్రణి
 పతంతం సమస్కర్వంతం సృపసుతం తం ఉత్తరం అపరాంకైర్భ్రష్టే
 కలపుటేనముహుర్ముహురాస్పాలయే అమర్త్యంపతికుమారోపి అ
 జానోపిసస్థితంగిరంప్రవతాయామాస ఉవాచేతిధః సృశువ
 తానెన్యంతాల్లిఖ || ౩౧ || ఉదితాసితి || హేభద్ర విరాటభూపతేరుదరా
 దృశః యద్ధాద్భీరుస్తవం కథం ఉదితః ఉత్పన్న-అసియఃవిరాటః ప్ర
 వయాఅపివృద్ధోపి || ౩౧ || ప్రవయాస్తవిరోవృద్ధశ్చమరః కుతూహలాత్ కు

ధారణే, అత్ర తాదృగ్గ్రాధీరాదీదృగ్గ్రాధీరూత్పత్తివణానాద్వరుద్ధ
 కార్యోత్పత్తిరూపావిషమప్రభేదః ॥ వైతాళీయమ్ ॥ ౩౩ ॥—సార
 థావతి ॥ సారథౌ మయిగతభయం శాత్రవంయస్యతథోక్తేనత్యపి ర
 థీ రథికస్తవం సంగరేయదే రిపుభ్యః శత్రుభ్యః బిభేషీయది త్రిస్య
 సిచేత్ ఇతస్తవశత్రుభయప్రాప్తైరపి అన్యత్ వస్తుభుజం బాహుప
 తాపం భజంతీతితద్భాజం మత్స్యభువాం పితృవంశ్యానాం కేకయభు
 వాం మాతృవంశ్యానాం ద్వయేషామపి మానస్యకతానంభేదః కిమితి
 కాకుః, త్వత్పలాయనముభయకులాకీర్తకరమిత్యభ్యః, పునః కిమితి
 పాతస్తు పునశ్చ జ్ఞేన అన్యకతిలక్షయిత్యావ కథంచిద్యోజ్యః॥ స్వాగతా
 వృత్తమ్ ॥ ౩౪ ॥—విస్తార్యేతి ॥ సంసది అంతఃపురస్త్రీసభాయాం
 విశృంఖలం నిర్నిరౌధం వీరవాదం ప్రప్రోషి నః కశ్చనపాండవభూది
 త్యాదివీరాలాపం వీరస్యేనవాదమితిచవిస్తార్య ఉద్భుష్య అద్యయద్ధా

తూహలాత్పరస్తేనైర్నైరభునాపియభ్యతే ॥ ౩౩ ॥ సా

రథౌగతభయేపిరథీత్వంసంగరే యదిబిభేషిరిపుభ్యః ।

మత్స్యకేకయభువాంభుజభాజాం మానకతానమితో

పి(పునఃకిమ్)కిమన్యత్ ॥ ౩౪ ॥ విస్తార్యసంసదివిశృ

ంఖలవీరవాదయద్ధాత్పలాయితవతోద్య తవాంగకం

తుకాల్ పరస్తేనైః శత్రుభిరైః అభునాపియభ్యతే యభసంప

హరేలత్ ॥ ౩౩ ॥—సారథావతి ॥ సారథౌమంతరిగతభయేనత్యపి

రథీరథికఃత్వంసంగరేయద్ధే ॥౩॥ ప్రతిజ్ఞానసంవిదాపత్సుసంగరత్య

మరః రిపుభ్యః భీత్యాథానామిత్యపాదానత్వం బిభేషీయది మత్స్య

కేకయభువాం భుజభాజాం రాజ్ఞాంఇతోపిపునః మానకృతనకింమా

నచ్ఛేదఃకః ॥ ౩౪ ॥—॥ విస్తీర్యేతి ॥ సంసదిసభాయాం మహత్త

రం అతిమహంతం వీరవాదం విస్తీర్య యద్ధాల్ పలాయితవతః తవ

అద్యకంపః అంతఃపురేషు ససతా అబలాజనానాం (స్త్రీ) జనానాం కు

త్పలాయితవతః తవాంగకమ్మః అంతఃపురేషు హసతాం ఏతావదేవత
వవీర్యమితి పరిహాసచర్వతాం అబలాజనానాం సమ్బంధినాం కుచ
యోః వల్లనానాం హాసక్షోభజనితకమ్పనాం ఆచార్యఉపదెష్టా భవి
తా భవిష్యత్యేవ నతునభవిష్యతీత్యర్థః, యద్దేవలాయిత్యాగతంపి
క్ష్య సకుచక్షోభంహసిష్యంతీతిసముదాయార్థః, అత్ర (స్త్రీ)ణామే
వ తథాహా సే కిముతపురుషాణామిత్యర్థాంతరాక్షేపాదర్థాపత్త్యలం
కారః, తథావస్తునా ప్రతియతఇలవస్తునాలజ్కారధ్వనిః || ౩౫ ||
కియదితి || హేఉత్తరే లై తవ సహోదరేణఉత్తరేణ ద్విషామంశుకం
వస్త్రాణీతిజాత్యైకవచనం, కియల్ కింమాత్రంఆసీతం ఆహృతం ఇశ్య
క్తప్రకారం సఖిభిరుక్తేప్రశ్నేకృతేసతి భృశంమానేన ఉత్తరాయాః
శ్రేష్ఠాయాః మానయ కప్రతివాక్యాయాఇతివా ఉత్తరాయాస్తవద
నుజాయాః ఉత్తరం ప్రతివాక్యంకిం భవేదితిశేషః, తల్ ఉత్తరాయాః

పః । అంతఃపురేషు హసతామబలాజనానా మాచా

ర్యవీవభవితాకులవల్లనానామ్ || ౩౫ || కియద్విషా

మంశుకమాహృతంలై సహోదరేణైతిసఖిభిరుక్త । మామే

త్తరాయాభృశముత్తరాయాః కిముత్తరం బూహిత

చవల్లనానాం సృశకంపానాం ఆచార్యవీవమంత్రవ్యాఖ్యాకృదాచా
ర్యైత్యమరః భవితాభాసత్తాయాం లట్స్యతాసీతితాసిః||౩౫||—
కియదితి || తైసహోదరేణ భ్రాతృద్విషాం శత్రూణాంకియల్+కింశ
ద్భాత్పరిమాణైకిమిదంభ్యాంవోఘుఇతిశతృప్వన్యపూదేశశ్చఇదంకిమో
రీశ్కైఇతికిమికి ఆయనెయూతిసుస్వేయాదేశః యస్వేతిచేతిలాపః
ఉగితశ్చతిజీవ అంశుకంవస్త్రం జాత్యైకవచనం ఆహృతంఇతినఖిభిః
ఉక్తేసతి హేఉత్తరతదాభృశమత్యంతం మానేనోత్తరాయాః శ్రేష్ఠా
యాః||ని||ఉపర్యుదీచ్య శ్రేష్ఠేష్యపుస్తసాస్యదిత్యమరఃఉత్తరాయాస్తవ
ద్భుగ్నిన్యాః ఉత్తరం ప్రతివచనం కింత్యం బూహిబూర్జోవ్యక్తాయాం

ప్రతివాక్యం పౌడతర త్వంబూహి ఏద, త్వత్వలాయనం మానన
మద్విష్యాద్వా రామమాప్యకీర్తికరమితిభావః ॥ ౩౬ ॥ — జరత ఇతి
కించేత్యవ్యధః, తవజనకః విరాటః జరతః అతివృద్ధః, మాతులాస్తవి
స్తాత్మభాగరః కీదకాః అంతం నాశం అగుగతాః + ఇణికతరలు
జ్, త్వంచ ఏకకః నిస్సారమీకశ్చ అల్పఛేకక (౧) అతః అత్రయ
ద్ధై ధైర్యంనయాసి యదినప్రావోషిచెత్ తేహే ఇదం రాజ్యం మా
త్స్యం తే తవవశే ప్రభుత్వే నభవిష్యతి నస్తాస్యతి (౨) నకేవలము
భయవంశ్యానాం మానహానిరపితు తవ రాజ్యహానిశ్చభవతీత్యవధః ॥ ౩౭
తదితి ॥ తత్తస్మాత్ప్రలాయనస్య భయస్యవా బహువోమాకరత్వాద్వై
రిత్యవధః, ఇదం సాధ్వసంభయంవిజహీహిత్యజ + జహాతైవీపూర్వా

(దో)దు త్తరత్వమ్ ॥ ౩౬ ॥ ప ॥ జంతోజనసోపిమా

తులాశ్చ తవప్యస్తమగుస్తవమేకః ॥ యదియాసినదై

ర్యమత్రైవేనచ శేరాష్ట్రమిదంభవిష్యతి ॥ ౩౭ ॥ ౩౭ తది

దంవిజహీహినాధ్వసంభయంపాశౌత్పతాంతకురుష్యపి ॥

వాచిలోచ్ ॥ ౩౬ ॥ — జరత ఇతి ॥ జనకోపిజరతఃపృథ్విః ॥ నిజరతఃకరి
నేజిణాఇతివైజయంతీకతంశతసంఖ్యాకాః ॥ ౩౭ ॥ వింత్యాద్యాసదైక
త్వైసరావస్సంభవ్యేయసంఖ్యయోరిత్యమరఃమాతులాఅపి ॥ మాతుభా
తాతుమాతులఇత్యమరః అంతంనాశంఅగుః ఇణితౌలుజ్ ఇణిగా
లుజీతిగాదేశః గాతిస్థేతిసిచౌలుక్ ఆత ఇతి ఘోషాన్ త్వంఏకకః అ
త్రయద్ధైర్యం నయాసియదిహాప్రావణేలట్ ఇదంరాష్ట్రం త్వవశే
న భవిష్యతిహూనత్తాయాంలృట్ ॥ ౩౭ ॥ — తదితి ॥ తత్తస్మాత్
కారణాత్ ఇదంసాధ్వసంభయం విజహీహిత్యజహాత్కావ్యగేలోచ్

(౧) ఇదమయక్తం ఏకకఃఅసహాయః+ఏకాదాకీనిచ్చాసహాయఇ
త్యత్రవకారాదసహాయాభేకక ॥ (౨) వశాయత్తతాయాంస్యా
ప్వశమిచ్చాప్రభుత్వయోరితివిశ్వః ॥

ల్లోబ్ధ, ఈహల్యఘోరిత్యనభ్యాసాకారస్యేత్వం, పాణౌ తృణతాం
కాముకః కురు గృహణేత్యథః కురుమమర్యోధనాదిషన్విపిషేషయే
తృణతాం తృణభావంకురు కురూనపి తృణవల్పత్వేనభావయేత్వథః
ధైర్యశౌర్యాభ్యామితిభావః ॥ ౩౧ ॥ తృణతాస్యాత్తృణత్వేపితృణతా
కాముకేపితేచవిశ్వః ॥ కించేతిత్వథః, మత్స్యనాంజనపదానాం
మీనానాందపత్యైః ప్రభోః + పతిస్సమానపతేతిఘనంజ్ఞానియమాత్
జసి ఘోషేతీతిగుణః పూర్వయావంచ తే తవ హహినీనాం సేనానాం
నదీనాంచ ముఖభాగే అగ్రదేశే వల్లనం సంచారః క్షమం ఉచితం +
ఖలురామంత్రణే ॥ ౩౨ ॥ సేనానద్యోస్తువాహినీత్యమరః ॥ అత్ర పూ
ర్వాధే త్యాగాద్యసేకక్రియాయాగపద్యాభిధానాత్సముచ్చయః, ఉ
త్తరాధేః మత్స్యపతిత్వవాహినీముఖసంచారయోరనురూపసంఘటనవ
ణానాత్సమాలజ్ఞానః, శ్లేషభిత్రికామూలాధేదాధ్యనసాయాతిశయో
క్తుజీవితత్తత్సనయోరంగాంగిభావనసజ్ఞః, అస్యచ సముచ్చయేనసం
స్పృష్టిః, ఏకవాచకానుప్రవేశసంకరోవా ॥ వైతాళీయమ్ ॥ ౩౩ ॥
ఇతీతి ॥ ఇతి ఉక్తప్రకారణౌశ్వాస్య విశోకంకృత్వా తమితీశేషః,

తవమత్స్యపలెస్తువాహిపీముఖభాగే ఖలువల్లనం క్ష

మమ్ ॥ ౩౩ ॥ X ॥ ఇత్యాశ్వాస్యపితృవనాటపీ తట

ఈహల్యఘోరితీతీకారః పాణౌహస్తేతృణతాంధనుఃకురు కురుష్వ
పి తృణతాంతృణత్వం కురుమత్స్యపతేః- మత్స్యదేశాధిపస్యమీనాధి
పస్య తవతువాహిన్యాస్సేనాయానద్యాశ్చ ॥ ౩౪ ॥ వాహినీస్యాత్త
రంగిణ్యాం సేనాస్తేస్య ప్రదేశయోరితి విశ్వఃముఖభాగేఅభిముఖప
దేశే ముఖంనిస్సరణే వక్త్రేప్రార్థయోహాయయోరపీతివిశ్వః వల్లనంచ
లనంక్షమంఖలుయుక్తంఖలుమత్స్యనాం ప్రవాహాభిముఖగమనాత్త
వాపి సేనాభిముఖగమనం యుక్తమితిభావః ॥ ౩౫ ॥—॥ఇతీతి॥ఇతి
త్థ్వాసమాశ్వాస్యపితృవనచ్యుత్తశాసనసతటవ్యాపరణ్యస్యతటఉపేత్య

ఉత్తరమిత్యథః, పితృననస్య త్తశానస్య నమ్బంధి అటపీతటమరణ్య
ప్రదేశముః, శమీవిటపినః శమీవృక్షస్యకొటెః అగ్రాత్ సమాటీ
కితాస్సమానీతాః కిరీటః ఇంద్రదత్తః శః ఖః దేవదత్తః చాపః గాండివః ని
షంగౌ అక్షయతూణీరా లైసర్వ యేనతథోక్తః, జయలక్ష్మ్యోః పరిణ
యనస్య పాణిగ్రహణస్యయోగ్యతాం సంపాదయితుమివేత్సుః త్ప్రేక్షా
ఖండితస్తస్యోక్తస్వండభావః సప్తుంసకత్వంయేనసః అయమాఖండలసు
తోజానః నిజస్య తత్త్వస్య స్వరూపస్య పాండవత్వాదెర్వాకరణే
న వివరణేనహేతునా శతధా శతప్రకారం పల్లవితముత్పన్నంధాప్త్యం
ధృష్టత్వం ద్రోణమితీయావత్ తత్ యస్యతథోక్తేన తేనైవ యః ప్రథ
మంధికః తేనైవ యస్తథాభీతః తేనైవేతివాఅథః సుధేష్ఠాపల్యేన
ఉత్తరేణకల్పితం సారథ్యశిల్పం సారథివ్యాపారః యస్మిన్స్తంధమధి
రుహ్య క్షణేన సవత్తు సేనస్య శత్రుసేనాయాః బడబావహ్నిర్బాడ
ముపేల్పింమీవిటపికోటీసమాటీకిరీటశంఖచాప ని
షంగోజయలక్ష్మీపరిణయనయోగ్యతాం సంపాదయితు
మివఖండితస్వండభావాయమాఖండలసుతో నిజతత్త్వ
వ్యాకరణపల్లవితధాప్త్యేనతేనైవసుధేష్ఠాపల్యేనపరి
కల్పితసారథ్యశిల్పం రథమధిరుహ్యక్షణేనవారినిధిపూ

శమీవిటపినః శమీతరొః కొటరాత్ సమానీతాని కిరీటంచాపంచశం
ఖశ్చ తినుత్రంవర్తచవీతానియేనసః ఆతొనుపసగ్గఇతికః జయల
క్ష్మ్యోః పరిణమిస్య వివాహస్య యోగ్యతాం సంపాదయితుమివఖండి
తస్వండభావాయస్యతథాభూతిః అయమాఖండలసుతః అజానః నిజ
తత్త్వస్య ఆర్తియరూపస్య నితత్త్వంరూపేవరాత్తనీతివిశ్వఃవ్యాకర
ణేన వ్యాఖ్యానై పల్లవితధాప్త్యేన అంకురితప్రాగల్భ్యేన తేనసు
ధేష్ఠాపల్యేన ఉత్తరేణైవపరికల్పితం సారథ్యశిల్పం సారథ్యక్రియాకా
శలం యస్యలంఘం అధిరుహ్యక్షణేన వారిధిపూరస్య సముద్రప్రవా

బాసలః వారినిధిపూరస్య సముద్రవృవాహస్యేన సముఖః ఆభిముఖం వత్సమానః బహువ ఉపయోజ్యేక్షయోస్సంస్మృతైః ॥ ౩౯ ॥—॥ సంఖ్యేతి ॥ సప్తసాచీ ఆజానః సంఖ్యామతీతం సంఖ్యాతీతం అసంఖ్యయం తత్కారవబలం పురోగ్రాహవేక్ష్య తాదృశశిష్యాపిశిరివృణదాయక ఇత్యథః, చాపేగాఢీవే సాచీభవంతి తిర్క్వసరంతి దృశం దృష్టి కించిదీషదేవ నతుపూర్ణామిత్యథః, విదధేఅకరోత్ అసంఖ్యేయమపి పరబలం మమగాఢీవస్య కియాన్విషయఇతి ఈషదాలాక నాభిప్రాయః, అతవన పరిక రాలజ్కారః, తాదృశీత్యుక్తం ప్రపంచయితి ॥ పార్వత్యేతి ॥ పార్వత్యాశ్చ సేహయోః ఘృతస్య పెక్ష్మశ్చ ద్వయేవాద్యేం నిజస్య పట్టవ స్త్రస్యశకలంఖండం స్వయమాత్మ నాన్యస్యస్యస్యనిక్షిప్య నిక్షిప్యఆదరాద్విరుక్తిః నత్వనేన న్యాసయిత్యేత్యథః, చికిత్సితం ప్రతికృతం వృణంయస్తిస్తాదృశం శి

రన్యబడదాసహ్నిరివసపత్నీనేన్యస్య సంముఖినో బ
భూవ ॥ ౩౯ ॥ ప ॥ సంఖ్యాతీతమవేక్ష్యకారవబలం
తత్సవ్యసాచీపురశ్చాపేకాదృశికించిదేవవిదధేసాచీ భ
వంతిందృశమ్ ॥ పార్వత్యానిజపట్టవస్త్రశకలంసేహ(౧)

హస్యబడదాసలకరసపత్నీనేన్యస్యశక్తిబలస్య సంముఖినః అభిముఖం ద్విప్రాయథాముఖసముఖ్యదశాసంఖ్యైతి ఖాతయనేయాతిభిస్యేనః బభూవ ॥ ౩౯ ॥—సంఖ్యాతీతమితి ॥ సప్తసాచీ ఆజానః సంఖ్యాతీతం అసంఖ్యం ద్వితీయాశ్చ తేన సమాసః తత్కారవాణాం బలం సేన్యం పురోగ్రాహః అవేక్ష్య పార్వత్యాశ్చ సేహయోః పేక్ష్మతైలయోద్వేదేన ఆదృశం క్లిన్నం నిజపట్టవస్త్రస్యశకలం స్వస్యస్యస్యనిక్షిప్య చికిత్సితం వృణం మన్యతే చిద్ధిరో యన్యతిథా భూతః దేవోపయంచాపం శ్లాఘతే శాఘృకత్త

౧) సేహ సేలాదికరసద్రవ్యేన్యాత్సహ్నిదేపిచేత్యభయత్యాపివి
భ్యః | శ్లాఘతే | అహోవజ్రసారస్సవాపఇతి తదాతదాప్రస్తాతీత్యర్థః ॥

ఈ యస్యసదేవశ్శమ్భురపి యంగాడివంశా ఘటే కిముకాన్యగ్రత్యర్థా
పత్తిరూపేణ వాక్యాభాస కౌరవబలానాదరసమథానాద్యాక్యార్థ
సోమక కాన్యలింగాభాసత్వోరంగాగ్నిభావేనబద్ధః, శామూ
లవిక్రీడితమ్ || ౪౦ || — సభసీతి || తస్మాదేవదత్తైరజ్ఞానశ్శాసనసా
కాశై ప్రకషేణ ప్రసారి వ్యాకృతం, సరేణాజ్ఞానైవదత్తైరజ్ఞా
నైవనితంధ్వనితం + ధ్వనతైర్భావేత్తః, దధానైవః ద్వీరహాఃగజాః
ముముహూఃసంభాంతాబహువుః, శిశ్వాముమూర్ఖుఃమూర్ఖాంగతాః
రథినః రథికాః చుక్షుభిరేక్షుభనంతిస్త భటాశ్చబిభ్యుస్తత్యసుః, దే
వదత్తైర్భావైరచతురంగమపి కౌరవబలమునాదితమభూదిన్విధాః,
అత్రి మోహద్యనేకక్రియాయాగపద్యాత్సముచ్చయాలంకారః || ౪౦ ||
పచ్చందసికమ్ || ౪౦ || — పర్యాయేణైతి || అథ పర్యాయేణక్రమేణ
ప్రకృష్టయోహాస్తమూలయోః పాతితా ఆకర్షణానప్రచితా జ్ఞా

దవయాద్యేం నన్వియన్యస్య న్యన్యచికిత్సిరవ్రాశి
రాదేనాపియంశ్లాఘులై || ౪౦ || సభసీపరిదేవ
దత్తైరదత్తైర్భావితాతత్తాదధానే ! ముముహూర్షిర
దాముమూర్ఖశిశ్వా రథినశ్చుక్షుభిరేక్షుభనంతిస్త
|| ౪౦ || ప || పర్యాయేణాన్యగాండివఃపాతిత్యవ్యవక్రోష్ట

సేలత్ తాద్యశిదాపేధనుషికించిస్సవ్విలం నాపిసమీతి తిర్యగ్భవం
తీ దృశందృష్టిం విదధేవకే || ౪౧ || — || సభసీతి || దేవదత్తైరజ్ఞాన
శంఖస్య దేవదత్తైరజ్ఞానామ తస్మిన్ దేవదత్తైరజ్ఞాన సభసీకాశై
ప్రవిసారివిస్మత్పరం సరేణాజ్ఞానైవ మనుజేనదత్తం స్వనితంధ్వని
దధానేసతితతఃతస్మాద్ధ్వనేః ద్వీరహాఃగజాః ముముహూః ముహువైచి
త్యైలిత్ అశ్వాఃముమూర్ఖాః మూర్ఖామోహసముచ్చాయయో
లిత్ రథినః చుక్షుభిరేక్షుభనంచలనేలిత్ భటాశ్చయోధాశ్చ బి
భ్యుఃశిభీభయైలిత్ || ౪౧ || — || పర్యాయేణైతి || పర్యాయేణాను

మార్వీ యస్యః అస్మాజ్జనస్య గాండివః చావఃగంధర్వైశ్చిత్రసే
 నాదిభిస్సహయద్ధమారభ్య కృతం మానసామవ్యంసమాపయత్ త్య
 జతి స్త్రాజ్జనో గాండివః కారితవానిత్యథః | గన్ధర్వైర్ద్యుద్ధంభృతి
 కుశ్రాపియద్ధాధావాదితిభావః, అత్ర గాండివగుణటజ్కారస్యమానస్య
 తనమా ప్తిరూపేణకథనాత్పర్యాయోక్తిరలజ్కారః నిష్పర్యాయోక్తం
 తుగమ్యస్య వచోభంగ్యంతరేణయదితిలక్షణాత్ || ౪౨ || అథేతి ||
 అథ కరతలయోద్వయమేవ మండపస్తస్త్రికృతం తాండవంనాట్యం
 గుణాకషణవిమోచనవ్యాపారః యస్యతస్యాజ్జనస్యసగ్గుసా విత్వా
 దితిభావః, గాండివస్య విస్ఫారణ గుణటజ్కారేణ || ని || విష్ఫారోధ
 నుషఃసాన్వనశ్చిమరః || అయంపురీవతీ పాండవజ్జనశ్చి నిశ్చి
 త్య అనుమాయ అయమజ్జనః లీలయానాయాసేభనిస్తీణః అతిక్యా
 న్తః దుస్తరః తరితుమశక్యః సంధా అజ్ఞాతవాసప్రతిజ్ఞైవ సింధుస్స
 యోః | గంధర్వయద్ధమారభ్యకృతంమానం సమాప
 యత్ || ౪౨ || గ || అథకరతలద్వయమండపకృతతాం
 డవస్య గాండివస్యవిస్ఫారేణపాండవాయమితనిశ్చి
 త్యలీలానిస్తీణదుస్తరసంధాసింధురయంపునరపినిన్బం
 పూర్వాన్ || ని || అనుపూర్వీప్రియామావృత్పరిపాటిరనుక్రమః ప
 ర్యాయశ్చైత్యమరః ప్రకోష్ఠయోః పాతితాజ్యశింజీయస్య తథా
 భూతః అస్మాజ్జనస్య గాండివః ధనుః గంధర్వైర్ద్యుద్ధం ఆరభ్యకృ
 తం మానమభాషణవ్రతం సమాపయత్ + ఆవృత్తాప్రొణ్యంతాల్లజ్ ||
 3౬ || అథేతి || అథానంతరం కరతలద్వయమేవ మండపస్తస్త్రికృ
 తంతాండవం యేవతస్యగాండివస్యవిస్ఫారేణ అయంపాండవః అజ్జన
 నః ఇతినిశ్చిత్యలీలయానిస్తీణః దుస్తరః తరితుమశక్యః + ఈషద్దుస్స
 ప్సితిఖల్ సంధాప్రతిజ్ఞైవమర్యాదైవవా || ని || సంధాప్రతిజ్ఞామర్యా
 దైత్యమరః సింధుర్యేనతిథాభూతః పునరపినిబంధుమంగతథేతి అథ్య

ముద్రాః యోగతథోక్తస్సకా పురుషి నిర్బంధం నిరోధం రాజ్యాయో
 తశేషః ఆగతః ఇత్యేకప్రకారయా లభ్యవ్యయా దుర్నివారయా ని
 జయా ఈష్వర్యామానసవికారేణ గుణేశ్వసి దామారోపాత్త క్షేన
 రూక్షాః కలుషాః విపక్షాశ్చత్రివః తమజునం పూర్వపక్షాః ప్రతివా
 దివాన్యోపన్యాసాః సిద్ధాంతం గ్రంథకర్తృభిమతాభిమతం యుద్ధా
 యయోద్ధం మానీతుంచేతి తుష్టభావద్వ భావనచనాదిని సూక్ష్మేణ
 చతుర్థీః పర్యవాయేకానర్వతానిరుంధ తిస్త, అర్హిగాఢిపటహ్లా
 రేణాజనానుమానాదునుమానాలక్ష్యరః, లేన ఈష్వర్యాహేతుక
 పరివారణసమర్థనాత్మక కాన్యలింగోద్భవనాత్ ద్వయోరంగాంగీభా
 వెనసజ్జరః అత్రికరతలద్వయమండపేతి పరమమరిచరూపకేణ సం
 ధాసింధురితీకేవలరూపకేణ సిద్ధాంతమితిప్రపదయాచసంస్కప్తి, ఉప
 మయాచాజున ప్రా బల్యకొంద ర్భుల్యయోః ప్రతీతేరలక్ష్యరేణవ
 స్తుభ్యసింత్వపి ప్రాసూః ॥ ౪౩ ॥—విజయస్యేతి ॥ తతః పరివారణా
 నంతిరు పరస్సహస్రాః సహస్రేభ్యోఽధిరాః విమతానాం శత్రూ
 తాం ఇషవః బాణాః విజయస్యాజునస్య రథే జగితాం భేదికరాఃభ

భుమాగతి ఇత్యేభ్యస్యయా నిజైర్జన్యయా రూక్షా విప

క్షాఃపూర్వపక్షాస్సిద్ధాంతమిదమయద్ధాయతం పర్యవార

యేక ॥ ౪౩॥ప॥విజయస్యరథేతతానిపెతుర్నిమతానా

ప్రయానిజైర్జన్యయా అక్షాంత్యరూక్షాః విపక్షాశ్చత్రివః పూర్వప
 క్షాః సిద్ధాంతమిదమజునం యుద్ధాయపర్యవారయేకవృత్తే వర
 నైషురాదిన్యంతాల్లజ్జే ॥ ౪౩॥విజయస్యేతి ॥ తతః విజయస్య అజున
 స్య రథపరస్సహస్రం సహస్రాత్పురాః కర్ణకరణైక్తతాబహుళమి
 తిబహుళగ్రహణాత్పుష్పపెతివా సమాసః పారస్కరాదిత్యాత్మహ్
 విమతానాం శత్రూణాంఇషవః బాణాః జనమేవయ్య యాగస్య మ
 ఖస్యవేదః మధ్యేజగతాభీతికరాః అపిసంఘాఇవ సర్వసమూహ

యజురాః అహిసంఘాస్సర్పసమూహాః జనమేజయస్యపారీక్షితస్య
 రాజ్ఞస్సమృద్ధిన్యాః యాగపేదెర్తధ్యే వహ్నికుండశవనిపేతుః అశ్రా
 వ్యుపమయా కౌరవదాణానాం సహ్యో నశ్వరత్వప్రతిచేరలజ్ఞాతా
 వస్తుభ్యసిః || దౌపచ్యస్తసికమ్ || ౪౩ || — జమ్భేలి || అథ జగత్యేకఃముఖ్యః
 వీరః వైవక్షికవిశేషణవిశేష్యభావాత్సమానః, జమ్భద్విషః ఇద్వైస్య
 తసయోజనానిపి శరాణాం నిజదాణానాం పితృకాననే శ్తశానే వా
 సేస యోదాషః, అశుదిత్వరూపః తంప్రత్యధికానాంశతూగ్ణాం రక్త
 తటినీమ శోణితనదీమ స్సవనే భిషేచనైః ధత్తుం ధౌళితుమిచ్ఛన్
 దత్సన్నిపేతిఫలాక్రేయా, మహీయః శ్లాఘ్యం జన్యంయద్ధం జృ
 మ్భ్యయితుం వశకలయితుం సమారభత ఉపకాంతవాక్ || ౪౪ || —

మిషవఃపరస్సహసాః(౧) । జనమేజయయాగజేదిమ

ధ్యేజగతాభీతక రాజవాహిసంఘాః || ౪౩ || జంభద్విషో

పితిసయోజగదేకవీరోజన్యంసమారభతజృంభయితుం

మహీయః । పృథ్వీర్ధికతటినీమ్నవనైశ్శరాణాంభే

త్సన్నిపాథపితృకాననవాసదోషమ్ || ౪౪ ||

ఇవ నిపేతుః + పల్లగతౌలిక్ సను అజానయద్ధస్య ప్రాచీనతా
 జనమేజయయాగస్యాస్వాచీనత్వాదుపమానోపమేయభావానుపవత్తి
 రితి చేత్ కవేరుభయాపెక్షయా అధునికత్వాత్తద్వచనైతస్యోపవతి
 ద్యుక్తేతిత్ || ౪౩ || — జంభద్విషఇతి || అథానంతరం జగదేకవీ
 రః జంభద్విషః ఇంద్రస్సతసయోపి అజానోపిప్రత్యధికానాం శతూగ్
 ణాం రక్తతటినీనాం శోణితనదీనాం గ్నవసేనశరాణాం పితృకానన
 వాసేన శ్తశానవాసేనయోదాషస్తంభేత్సన్నివమహీయః అతిమహా
 త్ జన్యంయద్ధంజృంభయితుంవశకలయితుంసమారభతరథరాభస్సేలవ్

(౧) || ౩ || పరశ్శృగాద్యాస్తేయేషాం పరాసంఖ్యాతాదికాది
 త్యమరః ||

చలదితి ॥ చలద్విధావద్భిరత్రేవ్యః రథైః ద్విపైశ్చ ఉత్తాఉమ్భూతాః
 రణాః ధూళీః వరణస్రజాం స్వయంవరాధాపుష్పమాల్యానాం మ
 ధుభిమకరందరస్తేః శాంతిం క్షయంప్రణీమ ప్రాపయ్య స్వయంసు
 ఖమనావరణంయథాతిథాదృష్టః రణి యాభిస్తనోక్తాః యథా భవె
 యుః తథా సురవామాః అప్సరసః గగనే ఆకాశే సమేయః మిశ్రతి
 స్త అత్రయన్తే నిశ్చిత్త్య నూతనవల్లభ ప్రాప్తం గృహీతవరణస్రజౌ
 గగనే సంజగ్ముత్ప్రసాదాత్కరణ రణోత్పరణమాల్యరసేనక్షయాసంబ
 ధౌపిసమ్మన్తరూపాః శయోక్తేరభ్యుప హనిష్కమాణవీరభటా నామసంఖ్యే
 యత్వరూపవస్త్ర స్సౌజ్ఞానామకనకయరణయోహ్లాతు హేతుమతోరు
 క్తిరూపస్య హేత్వలంకారస్యచక్షుర్యో రేకవాచకానుప్రవేశసజ్కరః ॥

౪౬ । — కాంతయేతి ॥ అథ కాంతేయస్యాజ్ఞానస్య సంబంధినః కణా
 ద్విశయస్య శ్రోత్రయగ స్య ఉపకారాధ్యాం సమీపాభ్యామేవ మా
 ౧) చలదశ్వరథద్విపాత్తరణూగ్వరణ ప్రజ్ఞభిః ప్రణీ
 యశాంతిమిసుఖదృష్టరణోయథాభవేయస్సురవామా

గగనేతథాసమేయః ॥ ౪౬ ॥ ప ॥ కాంతయేతి ॥
 ॥ ౪౫ ॥ — చలదితి ॥ చలతః చలతః అశ్వరథద్విపాత్ ఉత్తాకర
 ణాకధూళీఃవరణస్రజాం వరణమాలానాం మధుభిమకరంద్రేశ్శాం
 తిం ప్రణీమ ప్రాపయ్యసుఖం దృష్టరణాః యథాభవేయః భూసత్తా
 యాచిక్ తథాగగనే ఆకాశేసురవామాఅప్సరసః సమేయః ఆజ్ఞా
 రావదిత్యగతావిత్సంతాల్లిక్ ॥ ౪౬ ॥ — కాంతయేతి ॥ కాంతయే
 స్య అజ్ఞానస్య కణాద్విశయస్య శ్రోత్రద్వియస్య ఉపకారతస్సమీపవ
 మాహూతికః జ్యోతిషికః తేన ఆవేదితాజ్ఞేత్రయాత్రాయేషాంతైః

(౧) చలదితిపాఠేచక్షుతాజిత్యరణాజ్ఞాపకా దనుదాత్వే లక్షణ
 మూత్తసేవదమనిత్యం । ఆతపవచలతేవలతీచేతి శట్టవల్లః । తద్భుజాం
 రచలద్భుతనాలాదితినైపద్యేషయోగశ్చ ॥

హూతికాభ్యాం జ్యోతిషికాభ్యాం ఆవేదితాజ్ఞాపితా జ్వేత్రయాత్రా
యేషాం తైరాకాణ్యప్రగుణముక్తైరిత్యధః, సస్యసాచితావృక్షాణా
ద్వితయైర్వ్యక్తం అసమతాచ్ఛాతానిశీత్యాని శల్యానిబాణాగ్రాణియే
షాంలైభకత్తైః బాణవిశేషైః కుపేరస్యాశా ఉత్తరవిక్రవైరితాంకౌ
రవాణాం ఆశా గోగ్రహణత్ఫలచ ర్వయమపి రురుధే నిరుద్ధా భ
గ్నాచ అత్ర కుపేరదశః కౌవత్విష్టాయాశ్చక్లేషభిత్రికాభేదాధ్యవసి
తేన రొధేనావమ్యస్య గమ్యత్వాత్తుల్యయోగితాభేదః ॥ ౪౩ ॥ — ఉ
ద్ధారతి ॥ తదానమీకే యద్దే తేన శక్యసు తేనాజనేన ధనుషిగాం
డీవే చక్రికృతే గుహకషణేన మండనీకృతేన తి మాగణానాం బా
ణానాం సమృంధనీషు ఉద్ధారక నిషంగాదుదాహరణం సంధిస్సంధానం
పరిముక్తిః ప్రియోగః శాసుతిస్సమక్రియాసు నిర్ధారణసప్తమి, తా
సాంమధ్యఇత్యధః ఆద్యే ఉధే వృథమద్వితీయే ఉద్ధారసంధానక్రి
యే ద్వైతపి అలిఖయా మోదనక్రియయానహ సాయజ్యమేకీ

ద్వితయోపకంఠమాహూతికావేదితజ్వేత్రయాత్రైః।

ఆశాతశత్రైరురుధేనతైర్ల రాశాకుపేరస్యచవైరితాం

చ ॥ ౪౩ ॥ ప॥ ఉద్ధారసంధిపరిముక్తిమహాగణానా

మాద్యేఉభేతపితదాతిస్సమక్రియాసు। సాయజ్యమా

ఆశాతానిసమతాల్క్ష్యతాని ॥ ౧॥ నిశితక్ష్యతశాతానిజేబితేఇన్యమరః
శల్యానియేషాంలైభకత్తైర్బాణైః॥ ౧॥ భల్లాభల్లచదాణేస్యాద్వివిశ్వః
కుపేరస్యఆశావిక్రవైరితాంశత్రాణాం ఆశాత్ఫలచ ॥ ౧ ॥ ఆశాత్ప్ర
ష్టాదిశోఃప్రాకృతి విశ్వః ॥ రురుధే + రురీర్ ఆవరణే కమణిలిట్
॥ ౪౩ ॥ — ॥ ఉద్ధారతి ॥ సమీకే యద్దే తేన శక్యసు తేన అ
జనేన ధనుషిచక్రికృతేన తి మాగణానాం బాణానాం ఉద్ధారసం
ధిపరిముక్తిషు ఉద్ధారక నిషంగాదుద్భృతిః సంధిధానుషానంధానంప
రిముక్తిమోచనం ఏతమూపాసు తిస్సమక్రియాసుకమణిలిట్ మద్యే

ఖావమాపతుః స్రాప్తే ఇవత్సిత్యేయా లాఘవాతిశయాదజ్ఞేయాదా
నసంధానశరాణాం మోచనమేన సర్వైర్విదాద్యశఇత్యధః ॥ ౪౮ ॥

యద్దైతి : కటావేనకటకౌ కుంభౌ తాభ్యాం నిస్సృతాని నిగతాని
అభాంసి మదజలాని యేషాం కుంభౌ క్తాః ప్యత్ర నితమ్పనిస్సృతనిర్న్య
రౌదకాః అతివన భృతాః పృతాః గంధసాగహంకారాః సస్య విపుషః
బిందవః యైః తథోక్తాని వస్థితాని త్యుత్ప్రేక్షా, తత్ర యద్ధసీమ్ని రణ
భువి మూర్ఛితానాం వీప్రా కుంజరా గజాః సః అజునః తస్యా
జానస్య తాతః పితా ఇంద్రః శ్రేహనాం సంచయాత్ సమూహానివ ల
క్ష్యం శరవ్యం అకరోత్ గజానవధీదిత్యధః ఉపమో త్యేక్షయోస్సం
స్పృష్టిః యర్తు భుజగర్వవిపుషాం ఉచ్ఛ్రితాని త్యవసాతే భృషేణ భు
జయో గంధవిపుషాం గర్వాతిశయానామిత్యధః ఉచ్ఛ్రితాః ఉ
న్నతాని తిన్యసింపం పరిపితం తత్క్రిం తెనసంగతమితి సహృదయాభి

పహరివాంతి మయానమి కేచక్రికృతేధనుషి శక్రసు తెన

తెన ॥ ౪౮ ॥ ప ॥ యద్ధసీమ్ని (భుజ) పృత (గర్వ) విపు (షా)

పో) మూర్ఛితాః కటక నిస్సృతాంధనః! తత్ర లక్ష్యమ

అద్యేషభేఅప ఉద్ధారసంధియాపేక్రియే ఈయాదేద్ది వచనమితి పగ్న
హ్యసంజ్ఞాతదాత స్తిక్త కాలే అంతిమయాము క్రిక్రియయా అంతాఞ్చైతి
సిమచ్ సాయుజ్యం ఆపతురివ అప్లవ్యాప్యాలిట్ హస్తలాఘవాజ్జన్తే
రుద్ధారసంధీనదదృశాలేముక్తిరేవ దదృశైతిభావః ॥ ౪౮ ॥ — ॥ య
ద్దైతి తత్ర యద్ధసీమ్ని సః అజునః భుజగర్వస్య విపుషాదాహేన మూ
ర్ఛితాః అతవనకటకేభ్యః గంధేభ్యః ॥ ౫ ॥ గండః కటామదోదాన
మిత్యమరః! సాంధేయః ॥ అన్యత్ర కటకేభ్యః నితమ్పేభ్యః ॥ ౫ ॥
భూభృన్నితం బేవలయే చక్రేచ కటకౌ స్త్రియామిత్యమరః ॥ నిస్సృ
తాని గళితాని అంభాంసి మదోదకాని పగ్నసంకౌంభాంశిచ యేషాం
తక్ కుంజరా గజాః తస్య తాతః ఇంద్రః శ్రేహసంచయాత్ ప

౩౧

సవ్యాఖ్యచక్రబృథారణేన ప్రమస్తబకః

పకలయంతు రసోద్ధవోవృత్తమ్ || ౪౯ || — కాండేరితి || పశుచండక
 రా అతిభీషణా హానా హాహాయస్యసః || ౧ || శుభవాహవాప్రవే
 ష్టోమోచిత్తమగః || పాండవహానురూపః సః నిద్రాస్యతాం అగ్రే ప్రసాద్య
 పనానేరణసయని కరిష్యతాం నిఖలానాం వైరిమహిపతి నాం శత్రురా
 జానాం పృథ్వాః స్థూలాయ || ౨ || ఉపధానానాం సుపబహుకంబం పక్షి
 శిరోధాగచ్ఛేద్యమాంసాని మిమంసయిష్యేష ఉపధానాం ద్రావణయో
 జనమన్నివే శ్చోష్ణియామ్యభివృద్ధౌ కాండేర్వాతైః || ౩ || కాండో
 శ్రీనిరడవోహంప్రసాదాం పసరవారిష్యేన్ద్రమం || కరిమండలానాం గ
 జన్మదానాం శుడాక కరాణాం భః ధూతలే ఆపారియల్ పాతిత
 వాక్ || ౪ || విశాలేతి || మహాంతః కరిహగజాః దేహస్య మభ్యే
 భిజయస్య ఆజకనస్య అస్త్రేణ చాప్యవృత్తం కృతం విశాలం నిస్తీణకం
 కరోర్విక్రంజరకాతస్యక నిజనిశైలసంచయాక్ || ౪ ||

ప || కాండేరపాలయదధి కరిమండలానాం శుడాకః
 వ్యదండతరదోర్మృశిపాండురూపః | నిద్రాస్యతాం ని
 ఖలవైరిమహిపతీనా ముత్తాప్తదమన్నివ వృహూరుప
 ధానపక్షి || ౫ || ౬ || విశాలం భంగిం మజయాన్త్ర

భవితసంఘానిన లక్ష్మం శరవ్యం అతసాశ్చ రసునిహారలక్ష్ || ౪౯ ||
 || — || కాండేరితి || యథి వ్యవ డారా హాపా యస్య సపాం
 డుహానుః అజకనం నిద్రాస్యతాం నిఖలానాం వైరిమహిపతీనాం శ
 త్రుమాపతీనాం పృథ్వాః స్థూలాయ ఉపధానానాం || ౧ || ఉపధానం
 శూపబహుకంబం సురకః పక్షింసలీః ఉత్పాదమన్నివ కాండేః
 బాణైః || ౨ || కాండం నాశయిష్యేన్ద్రాణామేవ విశ్వః || కరిమండలానాం
 గజకద దానాం శుడాక కరాణాం || ౩ || శుడావిజలహస్తి నాన్యం మదిరాక
 రిహ ప్రయోరితి విశ్వః అభిపాతయల్ పత్తగతాణి జంఠాల్లజ్ || ౪ ||
 విశాలేతి || విజయస్య ఆజకనస్య అస్త్రేదకత్తం విశాలం భంగిం

పరిభ్రమిం దధరస్సంధిః స్కంధస్సస్య హారనాన్విమిసశ్చక్రస్యనామాయధే
 న శ్చతా రంభ్రితామెనలా పభ్యజేహయస్యతస్యకౌఁ దస్యనామవత్స
 తస్య లీలాపిన్ద్రాః స్వేదస్యః, అత్రాస్యలీలాయాఅస్యత్రాసంభవేనత
 స్వేద్యలీలాతైవాదనాంభరచ్చమకానంబంధనిబంధనోనిదశదనాలంకారః

॥ ౫౦ ॥—అధోఽంశస్యైతి ॥ ఏకాకాదిత్వైర్విధూదేవవాఽగనాదిన
మాకాశావృతి ఉత్పత్తితే కించ దతతా అధోఽంశస్య గజాయాశస్య శి
రసా అజానమోఽన్యస్మై నేతి శేషః, అథవామాకా మాగవాద్యై సం
ధానం నవ్యుదధం భజితేతి తద్భావో కబంధే అపమూర్ధకకలైబరే క
న్యైశ్చిత్ స్రజం వరణమాల్యంశస్య నిక్షిప్త్య ననసురభ్రాంత్యైతి ధావః
అథ నిక్షేపానంతరం బన్దంమానందేన తస్మాద్భవేతన త్వేన గతస్థాపా
త్తస్మాత్ ఉత్పత్తిభిరంధాత్ భియా భయేన దివి అకాశేమూరంపలా
యతి ధావంస్త; అత్ర మానంశస్యైవస్మదేషణగత్యావలాయనశ్చ
దత్తం చేహస్యమభ్యేషణతాదేహంతః । స్కందస్య
శిక్త్యాపరిమేషణి స్కందస్యైతి తాదేహియోవిశ్రుతిః॥

శివః ఆహారం హ్యే సావతత్తాన్మనాగై నుధానధా

బిడినముప్పతిలై యెద్దె । ప్యేస్యప్రజంసురవధూరథబ

మహాన్యము ధేనువునకు నాభ్యుత్పన్నతగులిని మమధానః మహంతకరిణిః
గజాః స్క్రదస్య కమారస్య శక్త్యాశక్త్యా హ్నియుధేనక్షతా మెఖలా
నితంబసూమిష్యస్య శస్య"ని" మేఖలాశ్చ దంధైస్యాతాం చీలైల నితంబ
దౌరాతిమిష్య"హ్రోంచస్య కాంచాభ్య పర్వతస్య లీలాం జొథాం లీలా
మివలీలామితి నిడళకనాదివృక్షః వృక్షో నరణ్యవిత్ || ౫౦ || —|| ఆ
ధోరణ సేతి || పతకాలధివృక్షాలధోరణస్య హస్తపకస్య శిరసాల
ధకమాగైః సంవానభాజక బంధే మూఢకరహితై దేశాదివం అకా
శం ఉత్పత్తితే యాభ్యుత్పత్తి నతి ఏకాసురవధూః స్రజన్యస్యని
క్షిప్య అథాసంతంబం ఒద్ధకానాల్ తస్మాత్ భియాభయేన దిగిమూఠక ప

తుత్వాప్సిదాథః హేయక కాన్యలింగస్య భ్రాంతిమదుజ్జీవితశ్చావృత్తవీ
యోస్సంకరః, యత్తుగతప్రాణంధృష్ట్యా లజ్జావతీబధూ వెద్యథః ఇతి
నృసింహః తదనాఘ్రాతశ్చంగారగ్రంధస్య నవోద్యంత్రాసేన సంచారి
గాలజ్ఞోదయస్యలోకశాస్త్రాభయకరుద్ధవావృత్తి ॥ ౫౨ ॥—తుంగాఇ
తి ॥ తుంగాఉన్నతాః గజాశ్చజవనాః జవాధికాః తురగాః శ్వాశ్చ వీ
రాః శౌర్యశాలినః యోధాశ్చ లెనాజ్ఞానేన నిహతాశ్చిన్నాస్సంతః అ
త్ర యద్ధమామా నివిడంసంబాధం యథాతథానిద్రాస్యతః అగ్రే వ
సావపనాస్త్రేణశయిష్యతః సరేంద్రాణాం రాజ్ఞానసంఘాత్ ప్రాక్
పూర్వమేవ సమ్యగసంబాధ యథాతథా అవకాశస్య శయిస్తలస్య
గ్రహీతుమిచ్ఛయా జిఘృక్షయేవేష్యత్యైతాః, భువంవృత్త్యాశుజన్తుః స
మ్బుధాసతి సరేంద్రాపేక్షయా దుర్బలానామనశశస్య దులభత్యా
వృత్తిభావః ॥ ౫౩ ॥—గంగేతి ॥ పురాస్మప్తికాలే విధాత్యాబ్రహ్మహ

బ్రహ్మనా త్రస్తాద్భియాదిశివలాయతమారమే కా ॥ ౫౪ ॥

ప ॥ తుంగాగజాశ్చజవనాస్తర గాశ్చవీరాయోధాశ్చ లె

ననిహతాభువమాశుజన్తుః । నిద్రాస్యతానివిడమత్ర

సరేంద్ర సంఘాత్ప్రాగవసమ్యగవకాశజిఘృక్షయేవ

౫౩ ॥ ప ॥ గంగాసితారివిసుతాప్యసితానిశంగీ చక్రే త

లాయత అయపయగతౌ పరాపూర్వాదసాల్లవో ఉపసగః స్యాయితా

వృత్తి రేఫయ్యలస్యమ్ ॥ ౪౫ ॥—తుంగాఇతి ॥ లెనాజ్ఞానేన నిహతాః

నిమాదితాః తుంగాఉన్నతాగజాశ్చజవనాః ॥ ౫౪ ॥ జవాస్త్రజవాధిక ఇత్య

మరః తురగాశ్చశ్వాశ్చ వీరాః సూరాః యోధాశ్చభటాశ్చ అగ్ర

నిభృతు నిద్రాస్యతాం నృపేంద్రాణాం రాజశేష్ఠానాం సంఘాత

మాహాత్ ప్రాగేన పూర్వమేవ సమ్యగవకాశస్య సమీచినవృత్తేషు

స్య జిఘృక్షయేవ గ్రహీతుమిచ్ఛయేవ ఆశుశిఘ్రం భువంజన్తుః + గ

మ్యగతౌలిట్ ॥ ౪౬ ॥—గంగామితి ॥ పురా పూర్వం కేరిచిచ్చ

గంగానామసితాశ్వేతాఽతిసీనదీ చక్రే నృప్తా, రవిసుతాయమునానా
మఅసితానీలాఽతస్యపిచక్రే, తయోర్గంగాయమునయోస్సహచరీ సఖీన
రస్వతీనామపిశంగీపింగళా+గౌరాదిత్వాత్ జీష్ణ, తటినిచకోరుచాకాం
త్యా శోణారక్తా కాచిత్రటిసీ నచక్రేఇతి కిల ఉక్తప్రకారాద్దైత్యరజే
త్యుత్ప్రేక్షా, అజ్ఞానేనబాణానామాభిభిః పక్షిభిః అస్మక్స్మరితాం
రక్తనదీనాం శతం వితేనెస్సప్తం, అత్య గంగాసితారవిసుతావ్యసితా
పిశంగీ చక్రే తయోస్సహచరీచపురావిధాత్రేవైవహూర్వాధాం ద్వి
తీయాంతపారేతు విరించిరితివ్యత్యయతానుషంగః, చక్రేఇత్యన్యస్థల
త్యయే కతకశ్యేకత్యకమణిచక్రయోగమాశ్రిత్య అవ్యయాయోగ
శ్చ; యద్యపికోణోనదః విధాత్రాస్సప్తపివ, తథాపి నసనదీ అతపివ
శోణా రుచాఽతిసీత్స్యక్రమ్ ॥ ౫౪ ॥ —కణైః ఇతి ॥ తతఃయధియు
ద్ధదేశే ఇదంసర్వత్యయోజ్యం కణైః రాధేయేక్వ కుత్త్రాస్తఇత్యక్రప్ర
కారస్య గవేషణస్యాన్వేషణస్య విషయేనాతే పలాయితేనతీతియావ

యోస్సహచరీచపురావిధాత్రా, శోణారుచాఽతిసీన

తికిలాజ్ఞానేన బాణాభిభిశ్శతమస్మక్స్మరితా వితేనే ॥

౫౪॥ప॥ కణైః క్షేతిగవేషణస్య విషయేగాంధారనాథే

పునర్నిగంతుం భృతదిగ్భ్రమేవికలితచ్ఛక్రైపి దు

హ్తాగంగాసితాంశుభ్రవణాం రవిసుతాం యముచాం అసితాం శ్యా
మాంతయోర్నద్యోస్సహచరీంసరస్వతీంచపిశంగీం పింగాంపిశంగాదు
పసజ్ఞ్యానమితిజీష్ణ + చక్రేడుర్మణ్యోకరణైలిట్రుచాశోణా॥ని॥శోణః
కోకననచ్ఛవిరిత్యమరః తటిసీనదీ నచక్రేతేనేతిశ్చేషః కమణిలిట్ఇ
తికిలఇతి అజ్ఞానేనబాణాభిభిః శరశ్రేణీభిః అస్మక్స్మరితాం రక్తనదీ
నాంశతం వితేనేతనువిస్తారేకమణిలిట్ ॥ ౫౪ ॥ —కణైః ఇతి॥ క
ణైః క్షేతికుత్యవతకలైఇతి గవేషణస్య అన్వేషణస్య విషయేగోచర
సతి గాంధారనాథేశకునౌ పునర్నిగంతుం పునఃనిర్భాతుం భృతః

వల్, గాంధారనాథే పునః శకునాతునిగఙ్గతుం అన్యత్రయాతుంధ్య
తః దిశాంభ్యమః ప్రాచ్యాదౌ ప్రతివ్యాదిజ్ఞానౌ యేన తథోక్తసతి
దుర్యోధనేపి వికలితంభిన్నం ఛత్రంయస్యతథోక్తసతి ద్రోణేపి క్షపి
తంనాశితంధ్వజం యస్యతథోక్తసతి తస్యద్రోణస్య ఆత్మజే అశ్వత్థా
మ్నైపిక్పతః ధనుషఃభంగః భేదః యస్య తథోక్తేనతి సరితః గంగా
యాస్సుతే భీష్మేపి సూర్యాస్యాస్త్రీతిమూర్ఖాశ్చ సతి సా కురూణాం
చమూః సేన్యామహ్లామ్లా నాభూల్ అత్రపలయనాద్యనైకిరియాయా
గపద్యాత్సముచ్చయాలంకారః || శౌమాంబవిక్రీడితమ్ || ౫౫ ||—||
పీణతి || పీణామ్రోమమునీంద్రః పీణామనీంద్రః నారదః + శాకపా
ణివాదిత్యాత్సమాసః, విజయస్వాజ్ఞానస్యయుద్ధం నీరంధ్రభావేనా
విచ్ఛేదననిరీక్షమాణః పశ్యన్ అగ్రే ఆకాశే హస్తయోరర్పితై
హస్తాభ్యాంగృహీతైరిత్యధః, ఆనందాజ్ఞాతైరానందజైః ఆశుభి
ర్యాషప్తజలేరేవ అహ్నిభవంఆహ్నికం కృత్వం మభ్యాహ్నుస్నానస

ర్యోధనే । ద్రోణేపిక్షపితధ్వజేకృతధనుర్భంగేపి త

స్యాత్తజేమూర్ఖాలేసరితస్సుతేపియధిసామహ్లా కు

రూణాంచమూః || ౫౫ ||ప|| పీణామనీంద్రోవిజయ

స్యయుద్ధం నీరంధ్రభావేన నిరీక్షమాణః । ఆనందజైః

దిగ్బ్రమోయేనతస్త్రిక్ సతి దుర్యోధనేపి విదళితచ్చత్రై సతిద్రోణే
పిక్షపితధ్వజేకృత్తకతనేసతి తస్యాత్తజేపి అశ్వద్ధామ్నైపిక్పతఃధను
భంగం యస్యతస్త్రిక్ సతిసరితః సుతేపిభీష్మేపి మూర్ఖాలేమూర్ఖా
వతిసతి సిద్ధాదిత్వాల్లవ్, సాకురూణాంచమూస్సేనాయధియుద్ధై మ
హ్లాగైమైహషణక్షయేలిట్ || ౫౫ ||—|| పీణతి || పీణామనీం
ద్రోపి నారదోపివిజయస్య అజ్ఞానస్యయుద్ధం నీరంధ్రభావేన అవి
చ్ఛేదన నిరీక్షమాణస్సక్ ఆభేఆకాశే హస్తైర్పితైః ఆనందజై ర
శుభిరేవ ఆనందదాప్నైరేవ అహ్నిభవంఆహ్నికంకాలాప్తృణ్ అహ్ను

ద్వైపందనాదితార్వచకేరినమ్బంధేనమ్బంధమాపాతిశయోక్తిః॥ ఇం
ద్రవజావృత్తమ్ ॥ ౫౬ ॥—విస్తయేతి ॥ విస్తయః ఆశ్చర్యమేవార్థ
వన్ముద్రః తస్యవిభావరీ విభుం చంద్రమితి పరమ్పరితరూపకం, అ
త్యాశ్చర్యప్రవధాకమిత్త్యథః విజయస్యాజ్ఞానస్య విక్రమంవీక్ష్యపి
త్య ఆదరాద్విప్రీక్షిః సా మనోరథభంగాద్వైషి త్సేన వ్రసిద్ధా ఉర్వి
శ్యపి అఖిలానామప్సరసాంగతైస్సహ ఉత్తమాంగశిరః అకమ్పత్,
శ్లాఘయామానేత్యథః, అత్యాపి శబ్దచూచ్య తాదృగ్విద్వేషవత్త్యా
ఉర్వశ్యాపి శ్లాఘనే కిముతాన్యాభిరిశ్యథాంతరాక్షేపాదధావ
త్త్యలంకారః ॥ రథోద్ధతావృత్తమ్ ॥ ౫౭ ॥—వపురితి ॥ వపుర్విజయ
హం అస్త్రీభ్యః అజానబాణేభ్యః సాత్కృతవతామర్పితవతాం + తద
ధీనవదనేచేతి సాతివ్రత్యయః; సుభటానాం సురీహూతానాం వరణార్థం

శుభిరేవచకే హస్తార్పితైరాహ్నికకృత్య మభ్యే ॥

౫౬ ॥ ప॥ విస్తయాణావవిభావరీవిభుంవీక్ష్యపిక్ష్యపి

జయస్యవిక్రమమ్ ॥ ఉత్తమాంగమఖిలాఫస్సరోగతై

రుర్వశినభసిసాప్యకమ్పయత్ ॥ ౫౭ ॥ ప ॥ వపురస్తు

సాత్కృతవతాంసుభటానాంవరణస్రజేవిబుధవార వ

ష్టనారేవేతి నియమాన్నటిలోపః తచ్చతత్కృత్యం కమచక్రేణు

కృత్తకరణైలిత్ ॥ ౫౬ ॥—॥విస్తయేతి ॥ విస్తయపివాంబుధిస్సము

ద్రః తస్యవిభావరీవిభుం చంద్రంఆశ్చర్యవధాకమితియావత్ విజ

యచ్య అజానస్య విక్రమంవరాక్రమం వీక్ష్యపిక్ష్యనభసి ఆకాశేతి

ఖిలానామప్సరసాంగతైః వినాపితిచోగమితి సహభేతృతీయా సా

ఉర్వశ్యపి పూర్వద్వేషయక్తాప్రీత్యపి శబ్దాధః ఉత్తమాంగశిరఃఅ

కంపయత్ + కపిచలనన్యాంతాల్లజ్జే ॥ ౫౭ ॥—॥ వపురితి ॥ వపుః

గాత్రం అస్త్రసాత్ అస్త్రాధీనం+విభామాసాసాతికాన్వేషణిసాతి

వ్రత్యయః కృతవతాం సుభటానాంవరణస్రజేవరణమాలయైవిబుధ

సృజే మాలాంక రుమితిక్రియా ర్థత్యాదినాచత్తర్ధి, కులిశాయుధస్య ఇంద్రస్య శాఖికల్పవృక్షఃకుసుమానామత్యయేన్యయేసతికిసలయానిపల్లవాన్యపి విబుధవారసధూభ్యః అప్సరోభ్యః దత్వాక్షుపకాం హృస్వశాఖ త్యమవాప ప్రాప్తవాన్ ॥ ౧ ॥ హృస్వశాఖశ్శిఖఃక్షుపఇత్యమరః | అత్ర కల్పవృక్షస్య సవల్పశాఖశ్వాసంబంధేపి తత్సమ్మదోక్త రతిశయోక్తిః, తయాచాజ్ఞాననిహతారిపీ రాణామసంభేద్యత్యవ్యక్తి తేరలంకారణవస్తుస్వనిః ॥ సుమంగలీవృత్తమ్ ॥ ౫౨ ॥ — బాహోర్విరితి ॥ తతః నిరిచ్చైదేవైః పృకషేణవృష్టానిముక్తాని కుసుమాని యస్య తదోక్తస్య తస్యాజ్ఞానస్య బాహోర్విస్సమ్బంధినః ప్రసావపనాస్త్రస్య మహిమాతిశయేన నిఖలారిపూణాం పృతనా సేనా యద్ధాదవతీణం ప్రాప్తం స్వంస్తీయం శ్రమమపనెతుం నివారయితుమిచ్ఛత్సత్ప్రేక్షా, నిద్రాయైతస్త్వ శిశ్యే, అత్యక్తోత్ప్రేక్షా ప్రసావపనాస్త్రమహిధూభ్యః | కుసుమాత్యయే(సతిదశా)కిసలయాన్యపిదత్వాక్షుపకామవాపకులిశాయుధశాఖ ॥ ౫౩ ॥ పదాహోర్విఃప్రవృష్టకుసుమస్య తితానిలింపైః ప్రసావపనాస్త్రమహిమాతిశయేన తస్య | నిద్రాయైతే స్తప్రతినా నిఖలారిపూణాం యద్ధావతీణం మపనెతుమిచ్ఛశ్రమం

వారసధూభ్యః | అప్సరోభ్యః కుసుమానాం ఆత్యయేసతి అభావేసతిదశాన్యపి పత్రాణ్యపి దత్వాకులిశాయుధస్య ఇంద్రస్య శాఖికల్పవృక్షః క్షుపకాం ॥ ౧ ॥ హృస్వశాఖశ్శిఖఃక్షుపఇత్యమరః అవాప అష్టవ్యాప్తాలిఖ్ ॥ ౫౨ ॥ — బాహోర్విరితి ॥ తతానిలంపైదేవైః బాహోర్విఃప్రవృష్టాని కుసుమాని యస్య తస్య ప్రసావపన మిత్యస్త్ర తస్య మహిమాతిశయేన రిపూణాం నిఖలాపృతనాయద్ధావతీణం యద్ధాత్సన్నం స్వంశ్రమం అపనెతుమిచ్ఛనిగ్రాయైతే స్తద్రేస్వన్న ప్నేలిఖ్ | లోహితశ్యామదుఃఖానిహషణ్ గర్వసుఖానిచ మూర్ఖానిధాక్య

మూతిశయం ప్రత్యహేనారపి అజనే రణశ్రమశామకస్య సురతదు
కుసుమవషాస్య హేతుత్వాక్తిరూపప్రొథోక్త్యలంకారేణోజ్జీవితై
తి ద్వయోరంగంగభావేననంకరః ॥ ౫౯ ॥ — తత ఇతి ॥ తతః సబీభ
త్సురజానః పరిషది సభాయాం సమ్యగానీతః ప్రాపితఃయోవధూ
పరిభవః ద్రోపదీతిరస్కారః వస్త్రాపహారరూపః తస్యానురూపస్యతి
నుగుణస్యఫలస్య ప్రదాతుమిచ్ఛాప్రదితా తయేవేత్యుత్పేక్షా,
సారథిచా ఉత్తరేణ విద్విషాం కాంవాణాం అపహరితానివివిధానినా
నాజాతీయాని పరిధానాని అఢోవస్త్రాణి యేనతథోక్తస్సక్యదాన్వి
పరిధానశబ్దోత్య పరితాథత్త ఇతివ్యుత్పత్త్యా వస్త్రమాత్యవరః తేన ఉ
త్తరీయాదేరప్యసత్తైవన ధ్వజపటశకలాగ్రైః క్లప్తకాపీనకృత్యాఇత్యు
త్తరగ్రంధోనవిమళ్యత ఇతిధ్యేయం అమీమపురోవతోమగురుప్రభృ
తిమద్రోశాచార్యాదిమవిషయే కృపయాదివా అహింసాపిపఃనిద్రా

స్వప్న ॥ ౫౯ ॥ ౫. తతస్సబీభత్సుః పరిషత్సమానీత నిజ

పధూపరిభవానురూపఫలప్రదిత్సయేవసారథినావిద్వి

షామపహరితవివిధపరిధానోగురుప్రభృతిష్వమీమ ది

వాన్వాపోమాఘాదితి కృపయామన్యమానఇవపునర

పాధూమాః కరుణానిత్యకర్తణి ఇతి పరిత్యాశ్యామాదిభ్యః కృజోవి
ధాదాదాత్తనైపదం వృత్తివిషయే దుఃఖాదయస్తదవతివతంతే ఇ
త్యుక్తైశ్చభవత్యేభేవృత్తిః ॥ ౫౯ ॥ — తత ఇతి ॥ తతః సబీభత్సుః
అజానఃపతిషది సమానీతాయాః నిజవధ్వాః ద్రోపద్యాః పరిభవ
స్య తిరస్కారస్య అనురూపస్య యోగ్యస్య ఫలస్యప్రదిత్సయేవ
దాతుమిచ్ఛయేవసారథినా ఉత్తరేణ అపహరితాని వివిధాని నానా
విధాని పరిధానాని అఢోంశుకాని ॥ ౫॥ అంతరీయోపసంవ్యాస పరిధా
నాన్యధాంశుకేఇత్యమరః పరిధానగ్రహణంఉత్తరీయోష్ఠీషాదేరప్య
పటక్షణం । తేన ధ్వనిపటశకలేత్యాదున్తరగ్రంధశ్చోధోన । యేనతి

సవ్యాఖ్యచమ్పూరతేన ప్రమస్తకః

నూహూత్ తస్య మహావాషత్వస్త రణాదితిభావః, ఇత్యుక్తప్రకారం
మహావాషః అలూచయన్నిచెత్సు త్వేక్షితా క్షణాదేన తదస్త్రంప్రసాప్తి
వనం పునరపిసంజహార ఉపసంహృతనాన్, ఉత్పేక్షితాద్వయస్య సం
న్యప్తిః || ౬౦ || — అథేతి || అథాస్త్రాపసంహారానంతరం పరిమీలనము
ద్రీయా ముచ్యతే నాపస్తయా అరుణితాస్సంజాతామత్యాః దృశః సైత్యా
ణి క రాంచలైః అగ్రైః పరిమృజ్య సంఘృష్య పటుజ్వంభణాత్ జృ
మ్భకరణాద్భేదః ప్రకటితానివివృతాని ఆస్యాని వక్తాణి బిలాసీవ
తైరుపలక్షితా కురురాజచమూః కుర్యోధుసేనా చిరాత్ ప్రబుబు
ధే ప్రబుధా + బుధ్యతేః కితారిలిట్, స్వధావౌక్తిరలంకారః || ద్రీ
తనిలమ్మితవృత్తమ్ || ౬౧ || — పూర్వేతి || తస్యాజ్ఞానస్య నిఖలాబా
ణాః పూర్వం ప్రథమతః ప్రయోగేణమునితా ఇవేత్సు త్వేక్షితా ద్వి
షత్సు దీర్ఘామేవ నిద్రాందః మగణంచక్రరిత్యథః, అహమే

పి తదస్త్రక్షణాదేన సంజహార || ౬౦ || ప || అథదృశః

పరిమృజ్యక రాంచలై రరుణితాః పరిమీలనముద్రీయా ।

ప్రకటితాస్యబిలైః పరిజ్వంభణాత్ప్రబుబుధేకురురా

జచమూ(చలైః)శ్చిరాత్ || ౬౧ || ప || పూర్వప్రయో

గముదితా ఇవతస్యబాణాః నిద్రాంద్విషత్సునిఖలాద

భాహూతః కురుదృభృతిమవ్రాణభీష్మాదిమ అమీశు దివాస్వాపః మా
భూత్ ఇతి కృపయాదయయామన్యమాన ఇవపునరపితదస్త్రంప్రసాప్తి
నాస్త్రా క్షణాదేన సంజహారహృషోహరణాలిట్ || ౬౦ || అథేతి || ఆథా
నంతరం పరిమీలన ముచ్యతే అరుణితాః దృశః క రాంచలైః పరిమృజ్య
వ్రకటితాని ఆస్యబిలాని ముఖరంధ్రాణి యేషాంతైః కురురాజస్య
చమూచలైః ప్రబుబుధే ప్రబుధా బుధువగమనై భావాలిట్ || ౬౧ ||
పూర్వేతి || తస్యాజ్ఞానస్య నిఖలాః బాణాః పూర్వప్రయోగేణ ము
దితా ఇవద్విషత్సుదీర్ఘాం నిద్రాందః కురుభా ఇన్ భారణావోషణ

తంతు అమనాఅజనన పశ్చాత్ సర్వభోగ్యస్యనంతరం ప్రయత్న
మిత్యుక్తపశ్చాత్ రాదోషాదివేత్త్యేత్తా ప్రసాదపనమస్త్రాదిష
త్సు తాదృశం దీర్ఘాం నిద్రాం నవితతార నదదా మానితావనపా
తాత్వయోనాపి ప్రభోగ్యత్య-నిష్పహంతిత్వభావః, పశ్చాత్ పన స్త్రే
ణ నైకోపిహతభ్యభావః, ఉత్పేక్షాద్వయస్యాంగాంగిభావేన సంత
రః || ౬౨ || — సతతి || సధారణ రాష్ట్రః దుర్యోధనస్తు సమితియ
ద్ధైవిరాటసుతేన ఉత్తరేణాపనీతేచేలే అంతరియోత్తరియోస్త్రిస్తధో
క్తం సభుః నిజరిరమనుకోచ్య ద్భవ్యా పరిభద్య కులిశభృతః ఇంద్ర
స్యానుజీవిభిః భృత్యైర్భగవద్రైవదత్తః బంధుయస్యాంతాం ఘోష
వాటయాత్మాం గోకులప్రయాణకుశలం క్షేమమమన్యత, తత్రోన్య
సమాశ్రియంయాత్రేతిసంధావితవాన్ అత్రోభయోర్ఘోషవాటయా
త్రాప్యేవ్యత్ర కుశలతరరూపానధోత్పత్తివణనాభిషమభేదః, ఏ
వం తత్రబంధస్య దోషస్యాపిగుణత్వేన వణానాల్లశాలంకారశ్చ ద్వ
యోరెవ వాచకానుప్రచేశసంకరః || పుష్పితాగ్రపుత్తమ్ || ౬౩ ||

దురేవట్టర్హుః! పశ్చాత్ప్రయత్నమునాహమి
తివరోమాత్ప్రసాదపనంతువితతారనతాదృశంతాం
|| ౬౨ || సతువపురనుకోచ్యధార్తరాష్ట్రస్సమితి
విరాటసుతాపనీతచెలమ । కులిశభృదనుజీవిదత్త
బంధాం కుశలమన్యత ఘోషవాటయాత్మామ్ || ౬౩ ||

యోః లిట్ || పశ్చాత్ పనంతు పశ్చాత్ పనాస్త్రాతుఅనునాఅజనన
అహంపశ్చాత్ప్రయత్నం ఇతిరోషాదివతాదృశం దీర్ఘాంతాం ని
ద్రాం నవితతారనదదాత్మావలన తరణయోలిట్ || ౬౨ || — ||
సత్విత || సతుధారణ రాష్ట్రః దుర్యోధనస్తు సమితియద్ధైవిరాటసు
తేన ఉత్తరేణాపనీతం చేలయన్యతద్వపురనుకోచ్యకులిశభృదనుజీవి
భిర్భగవద్రైవదత్తః బంధుయస్యాంతాం ఘోషవాటస్య యాత్మామ్

పరాచీతి || అమర్యః అప్పరసః సగ్నాన్ విపస్తాన్ నృపతీన్ మ
 ర్యోధనాదీన్ నిరీక్ష్యహియా లజ్జయాతరాః విన్నపైశ్యః ఆసమి
 పరోదనానిముఖాని పరాచి పరాజ్ఞుభాని కతుం పశ్చాత్ పృష్ట
 భాగే నభస్యాకాశే విమదేన బహుసంఘసంబాధేన హేతునా అనీ
 శాః అశక్తాస్తత్యః నిమీలనం నిమేషనజానాతీనిమీలనాజ్ఞానిమేష
 శూన్యమిత్యథః, నయననేత్రేంద్రియం సీవ్యం నినిందుః నిందం
 తిస్త, అత్ర సగ్నపృథాలోకనస్యలజ్జాంప్రతి తస్యాశ్చ నదనపారాజ్ఞ
 భ్యోద్యమంప్రతిచ హేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగద్యయ
 మంగాంగిభావనసంకీర్ణం ఏరం పాశ్చాత్యభాగసమ్మదస్య వదన
 పారాజ్ఞుభ్యకరణాశక్తిప్రతి తస్యాశ్చ నెత్రనిమీలనాద్యమంప్రతి త
 స్తీలనరాహిత్యస్య నేత్రనిందనంప్రతిచ హేతుత్వాదుక్తవిధమేవ కా
 వ్యలింగత్యతయమంగాంగిభావనసంకీర్ణం అత్యచ వ్యాధమికంసమ్మదై
 న పారాజ్ఞుభ్యకరణాశక్త్యసంబంధేపి సమ్మంధో కిరూపాతిశయో
 క్త్య సప్తైక వాచకానుప్రవేశేన సకీర్ణం ల్రియాణామపిసక రా
 త్నం పునరంగాంగిభావనసంకరఇతి సుధీభిరనుసంధేయమ్ || ౬౪ ||—

పరాచికతుంవదనాన్యనీశాఃపశ్చాద్విమదేనభ
 న్యమర్యః!నిరీక్ష్యసగ్నాన్నృపతీహియాత్రానిమీ
 లనాజ్ఞానయనంనినిందుః || ౬౪||ప|| ఇతిపరిభవలక్ష్యై

కుశలం అమన్యతమనజ్ఞానేలజ్జే || ౬౩ ||—|| పరాచీతి || సభసిత
 మర్యః అప్పరసఃసగ్నాన్దిగంబరాన్||ని||సగ్నోవాసాదిగంబరైశ్చ
 మరః నృపతీరాజ్ఞః నిరీక్ష్యహియాలజ్జయాతరాః అతివవప
 శ్చాద్విమదేన సంబాధేన వదనానిముఖానిపరాచిపరాజ్ఞుభానిక
 తుం అనీశాః అసమథాః అతవననిమీలనస్య నిమేషణస్య ఆజ్ఞం
 అజానానంకగుపథజ్ఞాప్రీతిరఇతికనయనంనేత్రం జాత్యైకవచనం నినిం
 దుః ణివికుత్సాయాంలిప్ || ౬౪ ||— || ఇతీతి || ఇతీత్థంసగ్నభావే

ఇతేతి || ఇత్యుక్తప్రకారం సగ్నభావే వస్త్రరాహిత్యే స్థాస్సుభిః తి
 ప్తంతీభిః వస్త్రశూన్యాభిరిత్యధః తనుభిశ్శరీరైః పరివలన్త్యాజ్ఞాన
 క్రితావమానసమృద్ధ్యా స్త్రీలింగేన స్త్రీయాచసంభృతాం సంవాది
 తాం భోగముద్యాం సంభోగావస్థాం తనుభూతిచ అభిదధానాః
 జ్ఞాపయంతిః సుబలదుహితృగాఁధారాః పుత్రాదుర్వృద్ధనాదయః
 ధ్వజపటానాం శకలాగైః క్లప్తం నిమిత్తం కాపీనకృత్యం యైస్తథా
 క్తాస్సంతః స్వాం స్వీయాంపురీం హస్తినగరంప్రత్యగచ్ఛన్ ప్రత్యా
 గతాః అత్ర దిగమ్బరత్వసాజ్ఞానకృతావమానానుమాపకత్వాదను
 మానాలంకారః || మాలినీవృత్తమ్ || ౬౫ || — తదన్వితీ || తదనుకార
 వగమనానంతరం హరితాం దిశామంగణేషు ప్రాంగణేషు విశృంఖలం ని
 ష్క్రమితి బంధకం యథాతథా విశ్రమితః వ్యాప్తః విజయశంఖరవః దేవ

సంభృతాం భోగముద్యాం తనుభిరభిదధానాస్తాస్సు
 భిర్మగ్నభావే | ధ్వజపటశకలాగైః క్లప్తకాపీనకృ
 త్యాస్సుబలదుహితృపుత్రాదుర్వృద్ధనాంప్రత్యగచ్ఛన్
 ౬౫ || ౫ || తదనుహరిదంగణవిశృంఖలవిశ్రమితవిజయశం
 ఖరవోనిజాయథానిత్యేవ చక్రిషుధా తపఃతు మ్భేషునసరు

సగ్నత్వే స్థాస్సుభిః క్లాజస్తశ్చగ్నైరితి గన్తంగిత్వాన్త్యమాప్తే తీత్యం
 తనుభిశ్శరీరైః పరిభవలన్త్యాతిరస్కారసంపదాసంభృతాం భోగము
 ద్యాం సుఖముద్రాణాం అభిదధానాః సుబలదుహితృపుత్రాదుర్వృద్ధ
 నాదయశ్చ తంభ్రాతరః ధ్వజపటానాం శకలాగైః క్లప్తం కాపీనకృ
 త్యం లింగాచ్ఛాదనకార్యం యైస్తే సంతః + శాలీనకాపీనేథ్యప్రాకార్యయో
 రితి ఖంజంతోనిపాతః స్వాంపురీం ప్రతిగచ్ఛన్ గమ్య గతౌలజ్జేషు
 గమయమామితిచ్ఛః || ౬౫ || — || తదన్వితీ || తదనుహరిదంగణేషు
 విశృంఖలం యథాతథా విశ్రమితః విజయశంఖరవ రవాయస్య తథా
 భూతః నిజాయథానాం నిత్యేవం న్యాసం చక్షంతీతి లేషు + సుప్తనాతా

౩౦

సవాభ్యే డముభారతే సప్తమస్తవకః

డత్తనినాదఃస్యసః నిజానామాయుధానాం నిక్షేపం న్యాసంరక్షంతీ
 తిరక్తిమహూతానాం పిశాచానాం కుటుమ్బేషు నవైరుధిరాంజలిపా
 నైః తృప్తైర్యత్కిలికితం కలకలధ్వనిః తం అనుభవితుంశోతుంకా
 మోయస్యతథోక్తఇవస్థితఇత్యుత్ప్రేక్షా, పునరపిపితృవనంశ్శశానమే
 త్యతరా శమీవృక్షేనిహితః స్యస్తః శస్త్రాణామాయుధానాం సంభా
 రః సమూహాయోనతథోక్తః పురాద్విరాటసంగరాశ్సహాయాతేషు స
 హాగతేషు గుణైషు ఆవాం ద్వేషితవత్సవద్భిరౌరణాద్భుతస్య దర్శ
 నప్రతి వశ్యేతేఇత్యుక్తప్రకారముపాలంబుంనిన్దితుం కృతంసాన్నిధ్యం
 యాభ్యాంతథోక్తాభ్యామివస్థితాభ్యామితుత్ప్రేక్షా క్లేబ్యంనపుంస
 కత్వం సారథ్యంచ తాభ్యాం భూయః పునరపి కృతమనుషంజనం
 సద్భృంధఃస్యసః కురుకుంజరౌజనః భూమిం జయిఇత్యుత్తరస్తేన్

ధిరాంజలిపానత్వప్రికిలికితమనుభవితుకామఇవ పు
 నరపిపితృవనమెత్యతరునిహితశస్త్రసంభారః పురాత్స
 హానుయాతేషుగుణేషాంవామెవతవరణాద్భుతదర్శనం
 ప్రతివంచితే ఇత్యుపాలంబుమివ కృతసాన్నిధ్యాభ్యాం
 క్లేబ్యసారథ్యాభ్యాం భూయః కృతానుషంజనఃకురు

వితిణినిః భూతికుటుమ్బేషు ||ని|| పిశాచోగుహ్యకస్సిద్ధో భూతామీ
 ణేవయోనయ ఇత్యమరః సవనమరస్య నూతనయద్ధస్య రుధిరస్య ర
 కస్య అంజలిభిః పానేనయాపరితృప్తిఃతయాకిలకిలితంకిలీతాయితధ్వ
 నిం అనుభవితుకామఇవపునరపి పితృవనంశ్శశానం ఉపేత్యతరా శ
 మీతరా నిహితశస్త్రసంభారఃపురాన్నగరాత్సహానుయాతేషుసహ
 గతేషు గుణైషు మధ్యేఆవామెవతవరణస్యఅద్భుతదర్శనంప్రతివంచ
 తేఇతి ఉపాలంబుంనిందితుమివభూయోపి క్లేబ్యసారథ్యాభ్యాంకృతా
 నుషంజనః కృతసంగఃకురుకుంజరఃఅజనఃభూమింజయిరాజానము
 త్తరం సంజ్ఞాయాం భృత్యౌశృజేతిఖిన్ అరుద్విషదదితిముమ్ ఏవంజ

ప నామాంతరం తంప్రతి వినంవక్ష్యమాణప్రకారేణజగద శక్తవాక్
ఉత్ప్రేక్షాద్వయస్వసంసృష్టిః ॥ ౬౬ ॥—ఉక్తిప్రకారంవాప్తభ్యామా
హ ॥ కుమారేతి ॥ హేమమర ఉత్తర కేశపాశం శిథిలకచధారం కొ
శీకురుబంధయేత్యధః, ముఖే అశ్రుణః బాష్పస్వ పాతమాగ్ధా
రావద్ధతిం మాజయ, దోష్టినిజబాహూ చాపం తూణ్యాసమం ని
షంగేణసహనిధేహి నిక్షిప, రథే పటానాం కౌరవాలశుభానాం రాశే
రుపరి ఆస్వ ఉపవిశ; రథిక త్వేనతిష్ఠేత్యధః ॥ ౬౭ ॥—బధానేతి ॥
ధైర్యం బధాన చిత్రైస్తాపయ, బంధూనాం విరాటాదీనాంగోష్ఠ్యాం,
సభాయామాత్మానమేవ అరిణాం కౌరవాణాంజయస్వ హేతుం వద
బూహి, మాతుస్సుధైష్ఠ్యాయాఃభుక్యగ్రేవాపితుఃవిరాటస్యవామంత్రీ

కుంజరోభూమింజయమేవంజగద ॥ ౬౬ ॥ ప ॥ కు
మారకోశీకురుకేశపాశం ముఖేశ్రుణోమాజయ పాత
మాగ్ధామ్ । తూణ్యాసమందోష్టినిధేహిచాపం రాశే
రుపర్యాస్వరథేపటానామ్ ॥ ౬౭ ॥ బధానధైర్యంవద
బంధుగోష్ఠ్యామాత్మానమేవారిజయస్వహేతుమ్ । మా

గదగదవ్యక్తాయాం వాచిలిట్ ॥ ౬౬ ॥ కుమారేతి ॥ హేమమరకేశపా
శం కేశసమూహం ॥ ని ॥ పాశః పక్షశ్చహస్తశ్చకలాపాధాః కచాత్ప
రెత్తత్యమరః కోశీకురుకుత్త్రీకురుడుకృష్ణకరణెలాట్ ముఖఅశ్రుణః
బాష్పస్వపాతమాగ్ధామాజయమృజుష్శుద్ధాణిజంతాల్లాట్ తూ
ణ్యాసమనిషంగేణ సహచాపం ధనుః దోష్టిబాహునిధేహిడుధాక్ష
ధారణపోషయోఃలోట్ రథేపటానాం రాశేరుపరిఆస్వఉపవిశఆసఉ
పవేశనెలాట్ ॥ ౬౭ ॥—॥ బధానేతి ॥ ధైర్యం బధానబంధబంధనె
లాట్ హలశ్చ ఋశ్మానష్టావితిశానజాదేశః బంధూనాంగోష్ఠ్యాం
సభాయాం ఆత్మానమేవ అరిణాం శత్రూణాం జయస్వహేతుం కౌర
వంవద+వదవ్యక్తాయాంవాచిలోట్ మాతుఃపితుర్వామంత్రీణోవాస

ణాంవా ధురి మమతత్వస్యపాండవత్వాదేగఽంధం లెశమపి మానూ
 చయ వచనేఽగితాభ్యాం మాజ్ఞాపయ, ఇతి జగాదేతి పూర్వేణాస్వ
 యః ॥ ౧ ॥ గంధోగంధక ఆమోదేలేశేనమృంధగర్వయోరితివిశ్వః ॥
 ౬౮ ॥—అథేతి ॥ అథాజ్ఞానోక్త్యనంతరం తథా యథాభవతోక్తం
 సర్వం తథాఃరిష్యామిత్యర్థః ఇత్యుక్తపరికారమభ్యుపగమ్య అంగీ
 కృత్య ష్టజపంకేన రక్తకడమేనారుణితాస్సంజాతారుణ్యః నేమిరె
 ఖాశ్చ కాంతాఅయఃపట్టికాః యోషాంతైః అతపవద్విషతామాత్వాదికై
 ర్దుర్నిమిత్తజన్యైరలాతచక్రైరంగారచక్రైరివస్థితైరివత్సుజ్యేష్ఠా,
 పరిభ్రమద్భిశ్చక్రైః రథాంశైస్సంక్రీడతాగచ్ఛతా(౧)శతాంశనరధేన
 ఉపలక్ష్మితః ॥ ౧ ॥ శతాంగస్యందనారథః ॥ చక్రంరథాంగంతస్యాంతే
 నేమిస్త్రీస్యాత్పృథిఃపుమానితినరస్త్రామరః ॥ పథి మార్గేనగరగామి
 ని గచ్ఛన్నగ్రేనరాణాం రథపుర్యాయాయినాం ఘోటకానామశ్వా
 తుఃపితుర్వాధురిచుంతి॥ ణాంవా మాతత్వగంధంమమ
 నూచయేతి ॥ ౬౮ ॥ ౫ ॥ అథ తథేత్యభ్యుపగమ్యక్ష
 తజపంకారుణితనేమిరెత్తైర్ద్విషదాత్పృతికాలాతచ
 క్రైరివ పరిభ్రమద్భిశ్చక్రైఃసంక్రీడతాశతాంశేన పథి
 చినస్యవాధురి అగ్రేమమతత్వస్య నిశ్చయస్య గంధం లెశమానూచ
 యనూచపేకునేయే చురాదిణ్యంశాల్లోట్ నిపెధాథకోమాశబ్దః ॥
 ౬౮ ॥ అథేతి ॥ అథానంతరం తథేతి అభ్యుపగమ్య అంగీకృత్యక్షత జ
 పంకేన శాణితకడమేన అరుణితాః నేమిరెఖాః యోషాంతైః ద్వి
 షతాంశత్రాకాదేత్పృతికైః ఉత్పాతనిమిత్తైః+తస్యనిమిత్తం సం
 యోగోత్పాతావితి తథా అలాతచక్రైరివ పరిభ్రమద్భిశ్చక్రైఃరథాం
 శైః సంక్రీడతా కూజతా సమోకూజనఇత్యాత్మనే పదాభావాచ్ఛ త్ప
 పృత్యయః శతాంశ రథేన పథిమార్గే గచ్ఛతా అగ్రేసరిణాం+పు
 రోగ్రాకాగ్రేచు స తెరితిటచ్ పుంవత్కమధారయేతి పుంనద్వా
 (౧) గచ్ఛ తెత్యసతీ స మోకూజనఇతిలజ్వుగ్రస్తేఃకింతుకూజతేత్యేవ ,

నాం ఖురాః ఘటాశ్చ తైః కుట్టనేన సంఘషేణ తుక్రితాతాయాఃవి
హారితాయాః ధరణ్యాః ధూమేస్తలాదుచ్చలితస్య ఉద్ధతస్య రజాభా
రస్య పరాగపుంజస్య ఆకశమణేన వినమీకృతానిపత్నాణియన్యతథో
తైనాపి రజసా యోభారస్తేన అవనమీకృతపక్షణాపీతివా అయమ
స్తద్రాజకుమారః కురుకులస్య దుర్యోధనాదిబృందస్య జ్ఞేత్రః ఇత్యు
క్తప్రకారేణవిస్తయబలెన ఆశ్చర్యాతిశయేనవిస్తారితేన వివృతేన చ
క్షుషా చక్షురిందియోణ బృహన్నశాం సారథిత్యేనాగ్గృహితామపిఅ
నాదృత్య ముహుర్ముహు రాపిబద్ధిః నిరీక్షమాణైః పౌరైరనుగమ్య
మానః అయముత్తరః స్వాం స్వీయాంపురింసలకూబరః కుబేరపుత్రః
అలకాం తత్పురీమివ ప్రవిశ్య పరస్పరమన్యోన్యం ఉపమదన్తేన

గచ్ఛన్నగేసరఘోటక ఖురపుటఘట్టనతుక్రిత ధరణీ
తలాచ్చలితరజాభారాకృష్ణానినమీకృతపక్షణాపి
కురుకులజ్ఞేత్రాయమితివిస్తయబలవిస్తారితేన చక్షు
షా బృహన్నశామప్యనాదృత్య ముహుర్ముహు
రాపిబద్ధిః పౌరైరనుగమ్యమానోయముత్తరోసలకూ
బరఇవాలకాంస్వాంసగరింప్రవిశ్య పరస్పరౌపమదన్

వః గోఘటానాం గోసమూహానాం యద్యపికరిణాం ఘటనాఘటే
త్యమరోక్రితథాపి మహాకవిభిస్సమూహాథేఽఘటాశ్చన్దస్య ప్రయ
క్తత్వాత్సమూహాథేతా ఖురపుటానాం కుట్టనేన తుక్రితాద్ధరణీతలా
దుచ్చలితస్య రజాభారస్య ఆకశమణేన వినమీకృతానిపత్నాణియన్య
తైనాపి అయముత్తరః కురుకుటానాంజ్ఞేత్రఃఇతివిస్తయన్యతత్పర్యస్య
బలేనవిస్తారితేనచక్షుషాబృహన్నలామప్యనాదృత్యముహుర్ముహు
రాపతద్ధిః పౌరైః అభిగమ్యమానః అయంఉత్తరఃసలకూబరఃకుబేర
పుత్రః అలకామివ పితృపురీమివ స్వాంసగరిం ప్రవిశ్యపరస్పరన్యౌప
మదేనద్విగుణితమందినాంస్తుతిపాఠ కానాంవాదిత్యాణాంచఘోషా

ద్విగుణితః ద్వీరావృత్తః వందినాంస్తుతిపాఠకానాం వాదిత్యాణాం పీ
 ణౌవేణుమృదంగతాళానాం ఘోషస్సంకులశబ్దః యస్మిన్స్తభోక్తైన
 మహతా విస్తీర్ణైః రాజమాగ్దేణుపలక్షితః పితృర్విరాటస్యసభా
 మాస్థానమండపమభిజగామ ప్రాప్తవాక్ ॥ ౬౯ ॥—తానీతి ॥ జ
 యినః దక్షిణగోగ్రహజయశాలినః, పితృర్విరాటస్య అగ్రే పృథమం
 పూర్వాప్రభాతియావత్ యానిపుష్పాణి యేధూపాఃయేకేతవః ధ్వజాః
 మౌమణిమయాస్తారణాంకాశ్చపురేడుపచారాఃబభూవుఃజయినః ఉత్తర
 గోగ్రహజయశాలినఃపుత్రస్యతస్యఉత్తరస్యాపివశ్చాదితిశేషఃఅవరా
 హ్మభావాదితిభావః ॥ ౭౦ ॥—తత్రైతి ॥ తత్ర ఆస్థానమండపే అ
 వసీంద్రః విరాటః పృణతం నమగ్ం ద్వయైర్ద్వివిధైరస్త్రైః పృథమం
 ద్వీగుణితవందివాదిత్యుభయోపేణ మహతారాజమాగ్దే
 ణౌపలక్షితః పితృస్సభామభిజగామ ॥ ౬౯ ॥ పతా
 న్యేనపుష్పాణితవీవధూపాస్తేకే తవస్తే మణితోరణాం
 కాః । పుత్రస్యతస్యాపిపురోపచారా బభూవుఃగ్ర
 జయినఃపితృర్యే ॥ ౭౦ ॥ తత్రావసీంద్రఃపృణతంకుమా

యస్మిన్ తేనమహతారాజమాగ్దేణు పితృఃసభామభిజగామ గమ్యగ
 తాలిన్ ॥ ౬౯ ॥—తాన్యేవేతి ॥ అగ్రేజయినః పూర్వంజయినః జన్మ
 క్షిణీనః పితృః యేడుపచారాః బభూవుః భూసత్తాయాంలిన్ తాన్యే
 నపుష్పాణితవీవధూపాః తే కేతవఃధ్వజాః తెమణితోరణానాంవంద
 నమాలికానాం అంకాశ్చిహ్ననిచతస్యవశ్చాజ్ఞేతుః పుత్రస్యాపి పురో
 పచారానగరోపచారాః బభూవుః ॥ ౭౦ ॥ —తత్రైతి ॥ తత్రసభా
 యాం అవసీంద్రః విరాటః ద్వయైః అవయవద్విత్వవద్భిః+ సంఖ్యా
 యా అవయవేతయబితితయన్ ద్వితిభ్యాం తయస్యాయజ్వేత్యయజ్ఞా

రౌద్రసజన్యైర్బాహ్మైః పశ్చాచ్ఛత్రుశరక్షతిజన్యైశ్శోణితైశ్చ ఆ
ద్యౌః సిక్తం తనుత్రం కవచం ॥ ౨౦ ॥ అస్యమశ్వుణిశోణితైశ్చ ॥
కుమారముత్తరం ఆదౌ యద్ధౌ ద్వివతాసుశమణౌ బంధనేన యః
దః శ్రమః తంభజతఇతిభాగ్భావపి దోధ్యాం బాహుభ్యాం పృ
మోదాద్ధైతః దృఢంయథాతిథా ఆలిలింగ ఆలింగితవాన్, ప్రేమప
రవశానగణయంతి నిజంశ్రమమితిభావః ॥ ౨౦ ॥ — పాథే ఇతి ॥ పా
ర్థిజానాపి రథస్య గర్భాత్ మధ్యాత్ పట్టాంశుకం శాత్రవం ఉ
పాసీయాదాయాత్త సూనాః అభిమన్యోః పాణిగ్రహణం మంత్రీవా
సః కిలేతి సంభావనాయాం కన్యానిశ్చయకాలికవస్త్రమివేత్యుత్ప్రే
క్షా పితుఃపార్శ్వేష్ఠితాయై ఉత్తరాయైదదౌ ॥ ౨౧ ॥ — ఆచటమి

రమస్తే గ్రద్వయౌ రాద్యౌ తనుత్రమశ్వా దోర్భ్యాం

ద్విషద్బంధనభేదభాగ్భావపి పృమోదాద్దృఢమలి

లింగ ॥ ౨౦ ॥ పాథోఽపుప్రపాసీయరథస్య గర్భాత్పా

ర్శ్వేష్ఠితాయైపితురుత్తరాయై । ప్రాదత్తపట్టాంశుక

మాత్త సూనాః పాణిగ్రహణం కిలమంత్రీవాసః ॥ ౨౧ ॥

ఆచటమనన్యమఖిలంపటమాసుభేష్టమంతఃపురాయ స

చేశః యస్యేతిచేతికారణం వః అస్తేగ్రిఆద్యౌ తనుత్రం దంశనం య

స్యతంప్రణతం కుమారం ఉత్తరంద్విషతాం బంధనేనయఃఖేదస్తంభజ

తఇతి తాదృగ్భావపిపురః పృసరణానమథాభ్యావపీతిభావః దో

భ్యాంబాహుభ్యాం పృమోదాత్ దృఢంఆలిలింగపరిషస్వజేలిగ

తాలిత్ ॥ ౨౦ ॥ — పాథోఽపీతి ॥ పాథోఽపి అజానాపిరథస్య

గర్భాత్ ఉపాసీయపితుః పాశ్వేష్ఠితాయై ఉత్తరాయైపట్టాంశుకం

ఆత్తసూనోరభిమన్యోః పాణిగ్రహణం వివాహయేదం + అథే

ననిత్యసమాసోవిశేష్యలింగతాచేతి సమాసః మంత్రీవాసః మంత్ర

యక్తం వస్త్రంకిలఇతినంభావ్యని॥వార్తాసంభావ్యయోఃకిలేత్యమ

రః ప్రాదత్తదుదాహ్న దానైజ్ ॥ ౨౧ ॥ — ఆచటమితి

తి || నఃకుమారః ఉత్తరః అన్యం ఉత్తరాయై అజ్ఞానదత్తాదితరమఖిలం
 పటం వస్త్రం వస్త్రాణీతిజాత్యేకవచనం ఆసుధేష్టం సుధేష్టామారభ్యతి
 చేటందాసీజనపర్యం అంతఃపురాయ అంతఃపురజనాయేత్యథా, ద
 దౌ, మలీమసంమలినం వాసః వస్త్రంయస్యాస్తథోక్తాయాఅపి సే
 రంధ్రయే ద్రాపద్యేషు తాంద్రాపదీం బహూనాంపటానాం ప్రభవః
 ఉత్పత్తిస్థానం అవలగ్నం మధ్యదేశీయస్యాస్తథోక్తాంసంచిత్యస్త్ర
 త్వా నదచౌ పటం కంచిదితిశేషః, అచుచితత్వాదితిభావః, అత్ర బ
 హుపటౌత్పాదక త్వేన ద్రాపదీమధ్యచింతనస్య విశేషణగత్యాతిస్తే
 వస్త్రదానప్రతిషేధమౌతుత్పాదార్థమౌతుకం కాన్యలింగమలం
 కారః || ౭౩ ||—వినేతి || సమాజేనభాయాం అజ్ఞానంవినా అజ్ఞా
 నవజ్ఞం పాండుసుతాన్ ధర్మరాజభీమసకులసహదేవాన్ అజ్ఞా

విభజ్యదచౌకుమారః । సైరంధ్రయేనతుమలీమసవాన

నేపిసంచిత్యతాంబహుపటప్రభవావలగ్నమ్ || ౭౩ ||

వినాజ్ఞానంపాండుసుతాన్ సమాజేవిస్త్రిత్యవిస్త్రిత్యవి

లోకమానమ్ । జిఘ్రన్విరాటశ్చికురేషుసూనుంజగా

నకుమారః ఉత్తరః ఆసుధేష్టం సుధేష్టామారభ్య ఆచేటంచేటీచేటానభి
 వ్యాప్య ఆజ్ఞర్యాదాభినిహ్యోరిత్యన్యయాభావః అన్యత్ అసీతాదితర
 త్ అఖిలంపటం || ౭౩ || సుచేలకః పటాస్త్రీస్యాపితిక్లిబత్పిమపితం
 తః పురాయంతః పురస్థజనాయ విభజ్యదచౌదుదాక్షాదానేల్య
 సైరంధ్రయేతు మాలినైతుమలీమసవానసేపిమలినవస్త్రాయై అపితాం
 మాలినీంబహుపటానాం ప్రసవః ఉత్పాదకం || ౭౪ || స్వాదుత్పాదే
 పుష్పే ప్రసవోగర్భమోదనై ఇత్యమరః అవలగ్నంమధ్యోయస్యా
 స్త్రాంవిచిత్యనదచౌ || ౭౩ ||— వినేతి || సమాజేనధర్మణాంసంఘే
 || ౭౪ || సమాజోధనధర్మణామిత్యమరః అజ్ఞానంవినాపాండుసుతాన్
 విస్త్రిత్యవిస్త్రిత్యవిలోకమానంసూనుంవిరాటః చికురే జిఘ్రన్ నిజా

నోక్తవేషాంతంచ్చన్నావిస్తిత్వ విస్తిత్వ ఆశ్చర్యంగత్వాగత్వైత్యా
 దరాద్విరుక్తిః విలూకయంతి సూనుముత్తరం విరాటఃనిజాసనాధే
 విన్యస్య ఉపదేశ్య చిహ్నరేఖ మూఢానీత్యర్థః, జిహ్వాసంజగద,
 వక్ష్యమాణప్రకారేణోక్తవాక్ ॥ ౭౪ ॥—నిపాత్యేతి ॥ పార్థా-
 పాండవా కాంతారే అరణ్యేనిపాత్య పాతయిత్వా ద్యూతవ్యాజే
 నేతిభావః, నిస్సపత్నత్వం శత్రుశూన్యత్వం ఏయషాం ప్రాప్తానాం
 కారవాణాం కంతే హేవత్స త్వం ఏకకః ఏకఏవగడూయనే కతవి
 చరరోధకిణివాచరసి, పార్థాస్తు పంచాపిమిళిత్యా తథాభవంతి న
 తుప్రత్యేకమిత్యహో వీర్యాతిశయస్తవైత్యర్థః, అతివన్యతైకాల
 జ్ఞారోన్మంగళః, ఉపమాసమాసగాశ్శాత్రీ, ద్వయోరేకవాచకానుప్ర
 వెశసంకరః ॥ ౭౫ ॥—నవ్యమితి ॥ కించ హేవత్స ఉత్తరాయాత్వ
 ద్భగిన్యాః నవ్యం బృహన్నశ్శాత్రానూతనం గురుం నాట్యాచార్యంన
 మాగితం అనన్వేషితుం తన్యాగురుకోకవారయితుమిత్యర్థః, క

దవిన్యస్యనిజాసనార్థః ౭౪ ॥ వ ॥ నిపాత్యపార్థా

కాంతారేనిస్సపత్నత్వ మేయషామ్ । కతైగంజూ

యసేవత్సకారవాణా త్వమేకకః ॥ ౭౫ ॥ వ ॥ న

వ్యంగురుంభువి నమర్శితుముత్తరాయాస్సంక్షూరూ

సనాధే విన్యస్యజగాదగదవ్యక్తాయాం వాచిలిత్ ॥ ౭౪ ॥—ని
 పాత్యేతి ॥ పార్థా పాండవా కాంతారేఅరణ్యే నిపాత్యనిస్సప
 త్నత్వం నిశ్శత్రుత్వం ఈయషాం ప్రాప్తానాం కారవాణాంచర్యో
 ధనాదీనాం హేవత్సత్వం ఏకకః ఏకఏవకతేగడూయసేకతస్థ
 గడువదాచరసి + కతుః కృజ్జులోపశ్చేతికృజ్ గడురితిసర్వావ
 యవాపేక్షయా అధికరూపో రోగివిశేషః ॥ ౭౫ ॥— నవ్యమితి ।
 హేవత్సఉత్తరాయాస్తద్భగిన్యానవ్యంనూత్నం గురుంనమాగితం
 నాన్వేషితుం తాదృశితాదృగ్విధేసంవ్యహరే యద్దానూతనపి సాద

న్యాసు ఉ త్ర రావృభస్థితమవిషయై జన్తక్షేణ జన్తసక్షత్రేణనహ జీ
 పదినస్య బృహస్పతివాసరిగ్యయో గేన యద్భులం వస్త్రలూభఃతత్ దా
 తుంచ తాదృశిమస్తరే సంప్రహారయద్ధే సూతం బృహన్నశోమపి
 సంరక్ష్య కురూకదుర్యోధనాదీక కథమిత్యాశ్చ ర్యే వ్యజెష్ఠాః జిత
 వానసి, అశ్వి గురువోకవారణస్య సూతరక్షణేనసూతనవస్త్రదానస్య
 కౌరవజయేనసహ క్రమేణాశ్వయాజ్యధాసంభూలంకారః, అధ్వాభో
 జనమాలస్యంవిద్యావస్త్రంవరాంగనా మృత్యుశ్చేతి క్రమాజ్జన్తక్షా
 రాద్దితినయోగతః, ఇతిత్యంతిషికాః ॥ ౭౬ ॥ — ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్త
 పృథాకరేణ ప్రమోదేన సంతోషేణ చంచలేన కంపమానేన పాణినా
 చరమాంగం పృథ్వభాగం పునఃపునః పరామృశ్య పునఃపునరనుయం
 జానాయపృచ్ఛతే, తాతాయ పితౄవిరాటాయ సుధౌష్ఠ్యాయాః అవత్యం
 తిమపితాదృశిసంప్రహరే । జన్తక్షేణజీవినయోగ
 ఫలంచ దాతుంక న్యాసువత్సకథమేష్వి కురూవస్యజే
 ష్ఠాః ॥ ౭౬ ॥ ౧ ॥ ఇతి ప్రమోదచంచలేన పాణినా
 పరామృశ్య చరమాంగంపునః పునరనుయంజానా
 యతాతాయసౌధౌష్ఠ్యయోపితౄపాప్రవాహాభిముఖమర
 ధిమపి సంరక్ష్యక న్యాసుజన్తక్షాదవదినయోగఫలంచ జన్తసక్షత్రేగు
 రువారయోర్యోగయద్భులం వస్త్రప్రాప్తిరూపం॥ తమ క్తందైవజ్ఞపిలా
 సే॥ వంధాభోజన మగ్నిశ్చ విద్యావస్త్రం వరాంగనా । మరణంభా
 నువారాది యతిజన్తక్షాతిఃఫలమితి ॥ దాతుంకురూనెత్యుక్తిఃసప్తజే
 ష్ఠాః జజ్రిఅభిభవేలుజ్జే విపరాధ్యైః జెరిత్యాత్తనేపదమ్ ॥ ౭౬ ॥ —
 ఇతీతి ॥ ఇతీత్రంప్రమోదేన చంచలైఃపాణినా హస్తేనచరమాంగం పృ
 థైపరామృశ్య ఆస్థాల్పపునః పునఃఆనుయంజానాయపృచ్ఛతే తా
 తాయవిరాటాయ సౌధౌష్ఠ్యయోపి ఉత్తరొపిస్త్రీభ్యోధగితిధోతృపా
 ప్రవాహస్య అభిముఖం సముఖే అవస్థాతుం అపారయన్నివనివలితకం

సాధేష్ట్యైః ఉత్తరోపి త్రపాలజ్ఞేన వ్యవాహస్తస్య అభిముఖవ
 స్థాతుం అపారయన్నతన్నవన్నివేష్యి త్సేక్షా వింతితా వ్యావృత్తా
 కంధరా గ్రివా యోనదిభౌ కస్యన్ వివచన్యదూణిజాతేన గి
 రం విజ్ఞాపయామాస విజ్ఞాపితవాన్ ॥ ౭౭ ॥— రోదశతి ॥ హేతావ
 మయా రోదనోః దివిభువిచప్రసారి వ్యాప్నువత్ ॥ ౭౮ ॥ ద్యావా
 భూమీచరౌదనీకత్యమరః ॥ భ్వనిం సంహనాడుః రోదనంచద్విషాం
 భుర్యగ్రై చక్రై కృతం + కరోతేః కిమణిలిట్, ఉత్సాహాద్వయాచ్చే
 తిభావః, మే మమ వేగే పరాక్రమే సలాయనెచసన్నాహః ఉన్యో
 గః యావానస్తితావాన్వేగసన్నాహః తత్త్ర శతూణామగ్రై పృథర్భ
 తః, మయేతియోజ్యమ్ ॥ ౭౯ ॥—అహమితి ॥ కించ తస్మిన్రణే అ
 హమేకవినాసస్యః కశ్చిద్యోధః, అపరైరన్యైరననుష్ఠితాం అకృతా
 స్థాతుమపారయన్నవచరితకంఠరో గిరమేవంవిజ్ఞాప
 యామాస ॥ ౮౦ ॥ ౧॥ రోదఃప్రసారిభ్వనితంఘయాచ
 క్రైభురిద్విపామ్ । యావాక్తజేగసన్నాహస్తావాన్స్త
 త్ప్రదధితః ॥ ౮౧ ॥ అహమేకైరణైస్తస్మిన్నప
 రైరననుష్ఠితామ్ । రథిసారథిప త్రివైరచయామిస్త క
 థరః తిర్యక్క్రౌతకంతః ఏవంగిరంవిజ్ఞాపయామాస + జ్ఞానియోగకర
 ణే చురాదిభ్యంతాల్లిట్ ॥ ౮౨ ॥—రోదఃప్రసారితి । మయాద్విషాం
 భురి అగ్రోరోదః ప్రసారిద్యావాభూమివ్యాప్తంభ్వనిచంక్రైశ్శతాత్ప
 ర్యాభానుప్రసారిభ్వనితం యథాతథారోదఃరోదనంచక్రైదుక్కుక్షోర
 ణైకమణిలిట్ తత్రయద్దే మేవగసన్నాహః యావాత్శర
 మోచనై తత్ప్రతస్తు పరాయనైతావాన్ యత్రదేతైభ్యః పరిమాణ
 ఎతు విప్ర్యభయత్రాపినతుపేతసర్వనామ్నైత్యాకారః పృథగితః ॥
 ౮౩ ॥—అహమితి ॥ తస్మిన్రణే ఏకః అనహాయః అహంఅపరై
 తరైః అననుష్ఠితాంరథిసారథిప త్రిసాంభావేతస్యభావస్తవ్తలావితీత్యైః

మనుదితత్వాత్ స్వప్నైవ్యకరణీయాంచేత్యధః రథిల్వ సారథిత్యేవ
 త్రిత్యైచేశ్యః పురనిగమనప్రపణయోః యద్ధే పలాయనస్తావ
 హరణయో శ్చైతివివేకః, కర్తృతానుధికారం రచయామిస్త, ఆకరవం
 రథీసారథిః పాదచారివాధనమిత్యధః, అత్ర వాచ్యకత్యాయామ
 నేకసాధ్యే కమత్యయే ఏకన్యప్రవృత్త్యావరాసన్యస్థిత్యసమర్థనా
 త్కాన్యలింగభేదః || ౭౯ ||—అపాధమితి || హేదేవస్వామిఒ
 హునాక్తేనకిం కిమపినేత్యధః; యద్యస్తాదాహపే యద్ధే అరాతి
 మశత్రుమనిషయే మే మమనమ్బంధి కమయద్ధం సారథ్యంచఅప
 గతః అధః ప్రయోజనం యస్తాత్తద్ధోక్తం పాథేనరహితంచనాసీత్
 తస్తాత్కారణాశ్చురంగే విజయం జయం అజనంచ ఆధాయ విన్య
 స్య ఇమాం పురీషృతి పునః అగాం అగతవానస్తి కమనీష్వలంచ
 త్వాధోనచేచ్ఛ జనన్మపురరాగచ్ఛేయమేవేత్యధః || ౮౦ ||—
 ఇతీతి || ఇత్యుక్తప్రకారాం తాదృశిం శబ్దశక్తిమూలవ్యంజనయావా
 స్తవాధప్రకాశిసంపదనానాం చాతురీం నైపుణ్యంనిశమ్య శృత్వా

త్యృతామ్ || ౭౯ || దేవకింబహునా || ౮౦ || అపాధాంక

మమేనాసీదాహవెయదరాతిమ! పురోవిజయమా

ధాయపురరాగాంపురీమిమామ్ || ౮౦ || X || ఇతితాదృ

శీంతస్యనదన చాతురీనిశమ్యదురోదరవిహారప్రహర

కర్తృతాంకల్పయామిస్తకృత్రాసామధ్యేణ్యంతాల్లట్ || ౭౯ ||—||

హేదేవబహునా బహూక్తేనకిం || అపాధమితి || యత్ యస్తాత్

కారణాత్ అరాతిమశత్రుమ మేకర్తృతాపాధాప్రయోజనరహితం అ

జనరహితంచ నాసీత్ అనధువిలజ్ పునః అగ్రతః విజయంజయం

అజనంచఆధాయ ఇమాంపురీం పునః అగాం ఇన్ద్రతౌలుజ్ || ౮౦ ||

ఇతీతి || ఇతితస్య ఉత్తరస్యవచనచాతురీం+గుణవచనబాహ్యతాదిభ్య

ఇతిష్వశ్ పిశావన్తి మహాలస్తధితస్యేతియలాపః నిశమ్యదురోదర

యతీంద్రే యుధిష్ఠిరే దురోదరవిహారే ద్యూతక్రిడాయాం ప్రహారే
 ణ విహాయోత్తరప్రశంసాం విహాప్నోత్యపశ్యన్యా కుపితవిరాటకృ
 తపాశకతాడనేన యావేదనా తామప్యనిగణయ్య అనాదృత్యతరళితైస్
 కమ్పితైస్ శిరసా శ్లాఘమానే అభినందతిసతి మేదిన్యాః భూమేః ప
 తిర్విరాటః వాసరవిరామస్య సాయంకాలస్య శంసినంసూచకం యా
 మానాంచతుర్ణాంసమ్ప్రదినం శంఖరవమాకర్ణ్యసభాస్తారాకసభా
 జనాన్ యథోచితం తత్తదర్హిపచారయథాతథావిన్యజ్య అనుజ్ఞాప్య
 మోదేన పుత్రిజయజన్యసంప్రాప్తేణ ఉపలక్ష్మితస్సుధేష్ఠాయాః ఉత్తర
 స్య మాతుస్సమ్ప్రదినం ప్రాసాదంసౌధమాససాద వ్యవివేక పుత్రే
 ణసహితీశేషః ॥ ౨౧ ॥ — సుతేతి ॥ సోదరాణాం కీచకానాం ఆ
 త్మయాన్నాశాద్దైతాః చ్యుతాని గళితాన్యఖిలాని నిశ్శేషాణి బాష్ప

వేదనామప్యనిగణయ్యతలితైస్ శిరసాశ్లాఘమానే
 యతీంద్రేవాసరవిరామశంసినం యామశంఖరవమాక
 ర్ణ్య యథోచితం సభాస్తారాక విన్యజ్య మేదినీప
 తిమోదేన సుధేష్ఠా ప్రాసాదమాససాద॥౨౧॥ప॥

సుతావలూకేననరేంద్రసుభువశ్చ్యుతాఖిలాశ్శుష్కపి

రే ప్రహారేణ॥ని॥దురోదరద్యూతకారపణేమ్యాతైదురోదురోదర
 మిత్యమరః యావేదనాతామప్య విగణయ్యయతీంద్రేయుధిష్ఠిరే తర
 లితైస్ శిరసాశ్లాఘమానేసతి వాసరవిరామందినావసానం శంసతితి
 తం యామశంఖస్య రవంధ్వనిం ఆకర్ణ్య యథోచితంయథాయోగ్యం
 సభాస్తారాక॥ని॥సభాసదస్సభాస్తారాఇత్యమరఃవిన్యజ్య మేదినీపతిఃవి
 రాటః మోదేనసుధేష్ఠాయాః ప్రాసాదం ఆససాద + షడ్భవిశరణ
 గత్వససాదనెమవిత్॥౨౧॥సుతేతి ॥ నరేంద్రసుభువశ్చ్యుతాః
 సుతస్య ఉత్తరస్యావలూకేన దశకేనేనసోదరాణాం భ్రాతృణాం ఆ
 త్మయాల్ నాశాల్ చ్యుతాఖిలాశ్శుష్కపిగళితనిఖిలబాష్పేష్వపి వి

సమయే తపసోయమన్యసుతః ధర్మరాజః స్థితస్య పాండరిష్టాధా
 వశ్యేన హేతునా అక్షతతిః పాశకప్రసారవ్రణవిన హేతుర్వ్యసృతం ఉ
 గ్రం భయంకరం మహేంద్రహానారజానన్య దృశిలోచ్యే హోణిమానం
 విరాటే క్రోధేనాదున్యం నూదనిరస్తవాన్, కింఛక్షతాహేతుం
 నిశక్యతపాశకప్రసారజన్యముగ్రం ఇతికతేన నృతామాభ్యసభయంకరం
 మాత్స్యస్య విరాటస్యచిత్రై సీలిమాన- భయాంధత్వరూపమాలిన్యం
 సునూద, అత్రాజానవిరాటాభ్యాం ధర్మరాజస్త్విదైమత్యైన త
 దంతఃప్రసాదానుమానాదనుమానాలంకారః ॥ ధర్మరాజస్త్వితధావ
 శ్యవ్యాప్త్యా అజానలోచనాదున్యవిరాటమానసమాలిన్యత్వాగపూర్వ
 కం వైశద్యప్రాప్తిరూపతద్గుణాలజ్కారద్యయేనాంగాంభావేన స
 జ్జీణేన ప్రతీయతఇత్యలజ్కారణాలజ్కారధ్వనిః, ఏవమమషా
 త్వాసశాంత్యరజానవిరాటగతయోరసంలక్ష్య క్రమవ్యంగ్యయోరం
 గాంభావేనసజ్కరశ్చ అన్యచోక్తవ్యంగ్యనుమానాలజ్కారసాపే
 క్షత్వాద్వ్యయోన్యసంలక్ష్యసంలక్ష్య క్రమవ్యంగ్యయోరంగాంభావేన
 సజ్కరశ్చత్యలంప్రపంచేన ॥ ౨౪ ॥ — మాత్స్యఇతి ॥ తతఃసంతరం
 మాత్స్యః విరాటః ప్రముదితః సంతృప్తస్సౌ శౌరౌ శ్రుక్వృష్టే అ
 నూదస్థితపాండరిష్టాతపస్సుతోక్షతతిహేతుముగ్రం |
 మహేంద్రహానూద్యశిహోణిమానం మాత్స్యస్యచిత్రై
 పిచసీలిమానమ్ ॥ ౨౪ ॥ ప॥ మాత్స్యస్తతఃప్రముదితో
 స్సుతః ధర్మరాజః స్థితస్య పాండరిష్టాధావశ్యేన పృథావదిభ్యఇతీ
 మనిచ్ఛ అక్షేణక్షతిః ప్రహరః హేతుః కారణంయస్యతం ఉగ్రంమ
 హేంద్రహానారజానన్య దృశిలోచ్యే హోణిమానం అరుణ్యంమాత్స్య
 స్య విరాటస్య చిత్రైపిసీలిమానంచనైల్యంచనునూదపరిజహరనుదప్ర
 రణాలిన్ ॥ ౨౪ ॥ — మాత్స్యఇతి ॥ తతఃమాత్స్యః విరాటః ప్ర
 ముదితస్సౌ శౌరౌకృష్టేనమెయషి అగతేనతి అఖిలైస్సమస్తైబలం

ఖలబంధునగైస్సహ సమయషి ప్రాప్తవతినతి మహితే చంద్ర
తారాబలాదిగుణసంపత్త్యా జ్ఞా ఘ్నే అహ్ని వాసరే కస్తింశ్చిత్ శిరి
షస్య కుసుమాదపి మృద్వీం సుకుమారాం కన్యాముత్తరాం పార్థ-
సూనారభిమన్యోః ప్రథమాశ్రమస్య బ్రహ్మచర్యస్య సీమాశిలామ
వధిదేశదృషదం అతనుత చ క్రే అభిమన్యవే కన్యాం ప్రాయచ్ఛది
త్యథః- అత్ర శిరిషకుసుమసుకుమారాయాః పరుషసీమా శిలాత్వ
వణానాద్విరూపఘటనాత్తకవిషమప్రభేదః ఏవం పత్నీత్వస్య న్యం
గ్యస్య బ్రహ్మచర్యస్య సీమా శిలాత్వేన భుగ్యంతరేణ కథనాత్పర్యా
యోక్త్యలజ్కారః ద్వయోజ్జేకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥౨౫॥
తథేతి ॥ సుధేష్టా జాయాయస్యసఃసుధేష్టాజానిస్సవిరాటః మాధవేన
కృష్ణేన సహితేషు సమాధవేషు పార్థేషు ధర్మరాజాదిషు విషయే
ఉపచారం పూజాం తథావిదధేచ క్రే॥ యథాతే సకృష్టాః పార్థాః
తం ద్యూతేన సర్వసంహృత్వా తాదృగ్దుఃఖదాయినం గాంధారప
తిం శకునిమేన అత్యంతకృతః ఉపకారః యేనతథోక్తం జాన్తీయఃథా

మహితేహ్నికన్యాం శౌరౌసమయషిసహఖలబంధు
వగైః । మృద్వీంశిరిషకుసుమాదపిపార్థసూనాస్మి
మాశిలామతనుతప్రథమాశ్రమస్య ॥ ౨౫ ॥ తిథోప
చారంవిదధేసుధేష్టాజానిస్సపార్థేషు సమాధవేషు ।

ధువగైస్సహ మహితేపూజ్యే అహ్నిదినే శిరిషకుసుమాదపి ॥ని॥ శి
రిషస్తుకపీతనఇత్యమరః ॥ మృద్వీం + వోశాగుణవచనాదితిజీషి, క
న్యాం ఉత్తరాం పార్థస్యాజనస్య సూనాస్సుతస్యాభిమన్యోః
ప్రథమాశ్రమస్య బ్రహ్మచర్యాశ్రమస్య సీమా శిలాం అతనుత + త
నువిస్తారైలజ్, కన్యాం దదావిత్త్యథః ఏతావానేన బ్రహ్మచర్యవ
ధిఇతడౌధ్వం గృహస్థాశ్రమఇతిభావః ॥ ౨౫ ॥— తథేతి ॥ సుధే
ష్టాజాయాయస్యసఃసుధేష్టాజానిః + జాయాయానిజితీసమాసాంతోనిజ్
లోపోవ్యర్వర్తీయలోపః సవిరాటః సమాధవేషు కృష్ణసహితేషు
పార్థేషు పాండవేషు లెపాండవాః తిం గాంధారపతిమేన శకునిమే

వయేయః శకునినా రాజ్యాదభ్రంశనే ఈదృగ్విరాటాపచారస్య పృ
 సక్త్యభావాదితిభావః- అత్ర శకున్యపకారస్య గుణత్వవర్ణనాల్లై
 శాలజ్ఞానః- ఏవం విరాటనాపకృతానాం శకునాపుపకారసంభావ
 నాదసంగత్యలజ్ఞానః ద్వయోశ్చపూర్వవత్సంకరః * విరుద్ధం భిన్న
 దేశత్వం కార్యమేతద్విరసంగతిరితిలక్షణమ్-॥ లేశలక్షణంతూక్తమ్॥
 ౮౬ ॥—అథేతి ॥ అథ విరాటాపచారానంతరం హరిః త్రికృష్టః,
 ఏతాన్ కురూన్యధిష్ఠిరాదీన్ ఉల్లాస్యతోషయిత్వా మాత్స్య
 పురాత్ మందారప్రముఖాన్ కల్పాన్ సురవృక్షాన్ ఉల్లాస్య కి
 సలయకుసుమాదిభిః ప్రకాశ్య వసంతః మాధవః నందనాదివయ
 యా ప్రస్థితవాన్ పూర్ణోపమాలజ్ఞానః ॥ ౮౭ ॥ *****

ఇతిత్రిసదాశివపదారవిందవదనకదళితానందసాంద్రస్య కురవి
 కుటచంద్రస్య రామకపీంద్రస్యకృతౌ చంపుభారతివ్యాఖ్యా

—నెలాస్యాఖ్యానె సప్తమస్తబకః—

తమేవగాంధారపతింయథాతే జానీయరత్యంతకృతౌ
 పకారమ్ ॥ ౮౬ ॥ అథోల్లాస్యకురూనేతాన్హరిర్హ
 త్స్యపురాద్యయా । మందారప్రముఖాన్కల్పాన్
 వసంతఇవనందనాత్ ॥ ౮౭ ॥ ఇత్యనంతభట్టస్యకృతౌ

—చమ్పభారతే సప్తమస్తబకః—

వ అత్యంతకృతఃఉపకారోయేనతం యథాజానీయః + జ్ఞాతవబోధ
 నేలిక్త క్రాన్తిభ్యిఇతిశ్చఈహల్యఘోరితీకారః తథా ఉపచారం వి
 దధే + డుధాఞ్ధారణవోషణయోఃలిట్ ॥ ౮౬ ॥—అథేతి ॥ అథా
 సంతరం హరిః కృష్ణః ఏతాన్కురూన్ పాండవాన్ ఉల్లాస్యమాత్స్య
 పురాత్ విరాటనగరాత్ వసంతః వసంతయుతుః మందారః ప్రము
 ఖఃఆదిర్యేషాన్తాన్కల్పాన్కల్పవృక్షాన్॥ని॥పంచైతేదేవతరవోమం
 దారఃపారిజాతకః। సంతానంకల్పవృక్షశ్చపుంసివాహరిచందనమిత్త్యమ
 రః॥ఉల్లాస్యనందనాదివనందనవనాదివయయా+యాప్రాపణైలిట్॥౮౭॥
 ఇత్యనంతరామసూరివిరచితాయాంచంపుభారతోజ్ఞీవిన్యాసః ॥ స్తబకః

శ్రీరస్తు

అథాష్టమ స్తబక ప్రారంభః.

తావదితి || తావత్తదానీం ప్రకౌష్ఠస్య కూర్పరాధోభాగస్యతిం
గణే అగ్రభాగే హస్తఇతియావత్ || ని || ప్రకౌష్ఠఃకూర్పరాదధః
ఇత్యమరః || కూర్పరౌ బాహుమధ్యగ్రంధిః ఏకాం జ్యం శింజనీం
యుధి యద్ధై నతఃకీం చంచలామాకషణవిమోచనాభ్యామితిభావః
కర్తుం అపరామన్యాంజ్యం భువం || ని || జ్యమార్ద్రమాత్మభూమి
మ ఇత్యుభయత్రాపివిశ్వః || భుజభువి బాహుదేశే స్థాస్నుం స్థిరత
రాం కర్తుం చ కౌతుకవతాకుతూహలవతా పాండోస్సుతేన ధర్మరా
జేన ఆహూతాశ్చార్పరసచివాదిద్వారా ఆకారితాః క్షితిపాః రాజానః
తత్తద్దేశ్యాః ఉన్నదైస్తే న్యద్యిప్తే స్సేనాగజైరుపలక్ష్మితాః విరాటన
గరిం ప్రావృద్వాసరాణాంవాషిణిదినానాంసంచయాస్సమూహః
ఘనైర్మేఘైరుపలక్ష్మితాః మహాద్యేస్తటిం తటమివ ప్రాపుః-ఉపమా
లజ్కారః || యత్త్వత్ప్రకౌష్ఠాంగణై ఇత్యత్ ప్రకౌష్ఠే విస్తృ
తకరే ఇత్యమరఇతిన్యసంపేన కోశలెఖనంబదబోధాత్ - యతః ప్ర

తావత్పాండుసుతేనకౌతుకవతాకుతూహలవతా ప్రకౌష్ఠాంగ

ణే జ్యమేకాంయుధినతఃకీం భుజభువిస్థాస్నుం చిర

న్యాపరామన్యాంజ్యంభూమిస్త్వభయత్రాపివిశ్వః || భుజభువి

తావదితి || తావత్ కౌతుకవతా కుతూహలినా || ని || కౌతూహ

లంకౌతుకంచకుతుకంచకుతూహలమిత్యమరః || పాండుసుతేన ధర్మ
రాజే యుధి ఏకాం జ్యం శింజనీం ప్రకౌష్ఠాంగణై నతఃకీం +శి
ల్పినిమ్మన్నితిమ్వత్ సిత్వాన్వీష్ కర్తుం అపరాంజ్యం భూమిం ||
ని || జ్యమార్ద్రమాత్మభూమిస్త్వభయత్రాపివిశ్వః || భుజభువి

కోమైవిస్తృతకరే హస్తాముష్ట్యాతుబద్ధయా । సగత్పిన్నాన్యదరత్పిస్తృ
నిష్కనితైనముష్టినా ఇతివిస్తృతకరే ప్రకోష్టేహస్తః బద్ధయాముష్ట్యా
తు సహస్తః రత్పిన్నిష్కనితైనముష్టినా అరత్పిరితి హస్తవిశేషనిర్ణ
యాయైవ తత్ర ప్రకోష్టగ్రహణాత్ తదర్థనిధానైస్తవీస్తల్లిఖితవి
వేతిస్పష్టం కోశార్థకోవిదానామిత్యలమసదాచేశేన ॥ శారూల
విక్రిడితమ్ ॥ ౧ ॥ — సేనానామితి ॥ పాథః ధర్మరాజః యద్ధాయ
యద్దంకతుం + క్రియాభేత్యాదినాచతుర్థి, యావతీః సేనానా
మత్రోహిణీః యత్సంఖ్యాకా అత్రోహిణీస్సేనాఇత్యర్థః- దధౌసంగ్
హితవాః చతస్పభిరధికాస్తావతీస్తప్తసేనానామత్రోహిణీః ఏకాదశే
త్యర్థః. ధాతరాష్ట్రః దుర్యోధనః దధౌ అత్ర ధర్మరాజాత్రోహి
ణీనాం సప్తత్వం ప్రసిద్ధ్యా గ్రాహ్యమితి సన్యాసపదత్వదోషః, అ

ప్రేరున్నదైప్రావృడావసరసంచయాఇవఘనైః పా

పుమహద్యైస్తటిమ్ ॥ ౨ ॥ సేనానాం యావతీః పా

ధోయద్ధాయాత్రోహిణీదధౌ । ధాతరాష్ట్రశ్చ

చిరన్యస్తాసుం + గ్లాజస్తశ్చక్కురితిక్కుంః కోస్మిన్తావన్నభ
ఈకారః ॥ ౩ ॥ స్తాసున్చిరతరస్సేయానిత్యమరః ॥ కతుం ఆహూ
తాఆకారితాః క్షితిపాః రాజానః ఉన్నతైస్తేన ఏవిపైస్తేనాగజైః
విరాటనగరిం ప్రావృడావసరసంచయాః వషాకాలదినసమూహాః
ఘనైమేమైః మహాద్యైస్తటిమివ ఆపుః + ఆప్లవ్యాప్రాలిట్ ॥ ౧ ॥
సేనానామితి ॥ పాథః ధర్మరాజః యద్ధాయ సేనానాం యావతీః
యత్పరిమాణాః అత్రోహిణీదధౌ + డుధాక్షధారణపోషణయోలి
ట్; ధాతరాష్ట్రః పురః దుర్యోధనస్తు చతస్పభిః అధికాస్తావతీః అ
త్రోహిణీదధౌ ఏకేషాం సప్త లెషామేకాదశేతిభారతే ॥ ౩ ॥ ఏకేభై
కరథాత్కృత్యావస్థితిః పంచపదాతికా । పత్యంగైః స్త్రిగుణైస్తర్వైః
క్రమాదాఖ్యామతోత్తరమ్ । సేనాముఖంగుల్లగణౌ వాహనీపృతనా

సుప్తుష్టందః (౧) ॥ ౨ ॥—ఉక్తేతి ॥ తతః ఉభయోస్సేచానంగ్రహః
 సంతరం సోధః ధర్మరాజః ఉక్తః ఉభయోస్తేచానంగ్రహః
 మైత్రే సేవన దుర్యోధనస్య సాహ్యకరిణశంకానూపాపై యోజితభోక్తం
 శల్యం ప్రతి హేమాతుల మాత్మసాదరిత్వమాసమంతాల్ ట్ ట్ ట్ నిద్రా
 యస్యాస్తయావాచా నిందా ప్రతిపాదకవాక్యేనైత్యధః ॥ ౧ ॥ ట్ ట్
 బోవిలంబేనిందాయామితివిశ్వః ॥ యద్ధే కణాజానయద్దసమయే
 భానుసుతస్య కణాస్య హృదయంమనః వక్షశ్చవితక్షణా భిందకన్
 అన్వధతాం శల్యభిసాధకనామకత్వం ఆచరకురుష్వ-ఆత్మనశ్చితి
 శేషః + చురతేప్రాధానాయంలాట్ ॥ ౧ ॥ వాపుంశిశల్యం
 శంకురైత్యమరః ॥ ఇత్కుక్తప్రకారేణఉవాచ ప్రతిజ్ఞాతదుర్యోధ
 నసాహ్యస్య శల్యస్య ప్రతిజ్ఞాభంగభయేన తావన్నాత్మం తమయాచ
 దిత్యధః- మహతామాత్మ విపత్తావపి పరభంగాత్సంరక్షణీయావే
 తిభావః (౨) యత్తు మానాస్తితులాతవాజానైన సామ్యంయస్యేతిప్ర
 త్పత్తిసిద్ధామన్వధతామాచరేత్యన్వధతత్వం మాతులసంజ్ఞాయావ
 తస్యభిస్తావతీరధికాఃపునః ॥ ౨ ॥ ఉక్తాధ్యవృత్తాంత

తస్యభిస్తావతీరధికాఃపునః ॥ ౨ ॥ ఉక్తాధ్యవృత్తాంత

మువాచశల్యంసోధః స్తతఃభానుసుతస్యయద్ధే । ఆ

చమూః । అనీకినీదశానీకిన్యత్తౌహిణీత్యమరః ॥ ౨ ॥—ఉక్తేతి ॥ త
 తః సోధః ధర్మరాజః ఉక్తః ఉభయోస్తేచానంగ్రహః ఉభయోస్తే
 చ + వచపరిభాషణైలాట్ హేమాతుల భానుసుతస్యకణాస్యయద్ధే
 ఆట్రేవవాచానిరసనవాచా హృదయంవితక్షణతనూకుర్వతాన్వర్థతాం

(౧) హృదవానానప్రాప్తౌహిణీనంఖ్యాకంకారవాణామే కాదశాత్మౌ
 హిణీ సఖ్యాకంబలమితివిచేకః । ఇయన్సంఖ్యాత్వాకారితాగతానాం
 కురుపాండవపక్షపాతసమాగతానిత్వ సంఖ్యానిసేన్యానీతిబోధ్యం ॥

(౨) సను కథమన్య భావివత్తాన్తరిజ్ఞానమితిచెల్ , ప్రతిభావ
 తా తేన తడనుమితిమిత్యనుసంభేయమ్ ॥

౧౦

సవ్యాభ్యే చముఖారతైష్టమస్తబకః

హస్యసింహాః- తన్న ఆయుధసాధ్యతక్షణబౌధకస్య వితక్షన్నితి పద
స్య సావరస్యభంగావత్రైః-పరంతు మా-తులాఇతీతితంల్రైణ ఛేదమాశ్చి
త్య హేకణ- తవ అజునేన తులాసామ్యం మా నాస్తిఇత్యుక్తప్ర
కారయా ఆక్షేపవాచేతియోజయితుంశక్యమితిప్రాహుః || ౩ ||— ||

అథేశ్యాద్యుత్తరైశ్చైకవాక్యమ్ ||౪||భద్రాయేతి || అథయుధస్థిరస్రా
ధానానంతరం సత్యఃసంగరః ప్రతిజ్ఞాయస్యశధోక్తాపీతి అపిరప్ర
యక్తాపి కమపరాధలవం మమపశ్యసీత్యాదావివ యోజ్యః మద్రా
ధిపశ్యల్యః భగిన్యాఃఅపశ్యేమ భాగినేయేమ ధర్మరాజాదిమ వత్సల
తనూ పెచ్చూ తథా సూర్యసుతస్య హృదయమాక్షేపవాచాతక్షిప్వా
మీతి అభ్యుపగమ్య అంగీకృత్య ప్రతిశృత్యేతిపారేప్యషవవాధః||
హేపాథ- తవ భద్రాయ మాం నిదామి ముంచతీతితథోక్తం ప్ర
వణంవిద్ధి జానీహి ఇతిబుర్రువన్ సన్ పాథాద్ధర్మరాజాల్ దుర్యోధన
స్య అంతికం సమీపంప్రతి ద్రాక్ సత్వరం యయా గతవాన్ తా

క్షేపవాచాహృదయంవితక్షన్నన్వథతామాచరమాతు
లేతి || ౩ || ౪ || అథ భాగినేయవత్సలతయా సత్య
సంగరస్తథేతిప్రతిశృత్య || ౪ || ౪ || భద్రాయ తవ
మాంవిద్ధినిదామిముచమితిబుర్రువన్ । మద్రాధిపాయ

శంకుతాం శరతాంవా || ౫ || శల్యంశంకాశరైశ్చితివిశ్వః || ఆచర + చ.
రగతిభక్షణయోః లాట్, ఇతిఉవాచేత్యధః || ౩ ||—అథేతి || అ
థానంతరం భాగినేయే వత్సలతయా సత్యసంగరః సశ్యప్రతిజ్ఞః తథే
తి ప్రతిశృత్య అంగీకృత్య ||౪||భద్రాయేతి|| సమద్రాధిపశ్యల్యః తవ
భద్రాయ మాం నిదామిముచం జాగరూకం విద్ధి + విదజ్ఞానేలాట్,
హురుల్భ్యాహేధి రితిధిః ఇతిబుర్రువన్ సన్ పాథాల్ ధర్మరాజా
ల్ ద్రాక్శీఘ్రం దుర్యోధనస్య అంతికం నికటంయయా + యా ప్రా

తూనుప్రాసః || ౫ || — || తదనంతరమిత్యత్తరేణాన్వయః || సా
హ్యయేతి || తదనంతరంశల్యగమనానంతరం వలారెరింద్రస్య సూనుర
జానః సరసీరుహక్షంత్రుకృష్ణం యద్దేసాహ్యయవరీతుం కామోయ
స్యతస్య అజాతశత్రోః ధమరాజస్యగాంవాచం ఉక్తాభి కామవ
తంసయే శిరసికుర్వన్ సన్ తుంగాన్యన్నతానిధ్వజానియస్యాం
తాం ద్వారవతీం ద్వారకానగరం ప్రత్యయాసీత్ ప్రావయాతేః క
తారిలుజ్ - వరీతుకామోవలవైరినూను రిత్యజాన విశేషణతయాపా
రాంతరమ్ || ౬ || — || తత్రైతి || తత్రద్వారకాయాం కుంజరకుమార
స్య కరికలభస్యేన కోమలఃకుమారః చంద్రమవిలాసః గమనవిలా
సః యస్యతథోక్తస్య చిరాద్దృష్టస్యకురుకుంజుస్యాజానస్య విలా
క నాయతంవిలాకితుమిత్యధాః జనాః వీధీమ సంఘీబధూవుః || ౭ ||

యాపార్ధాత్సద్యాద్ధ్వర్యధనాంతికం || ౫ || తదనంతరం ||

|| ౬ || సాహ్యయయద్దేసరసీరుహక్షం వరీతుకామస్య వ
లారినునుః | అజాతశత్రోరవతంసయే గాంతుగధ్వ
జాంద్వారవతీమయాసీత్ || ౬ || ౫ || తత్రచిరదృష్టస్య
కురుకుంజరస్య కుంజర కుమారకోమలచక్రమ
విలాసస్య తస్యవిలాకనాయవీధీమ జనాస్సంఘీబ

వణైలిట్ || ౫ || — సాహ్యయేతి || యద్దే సాహ్యయ సహభావాయ
సరసీరుహక్షం కృష్ణం వరీతుకామః వలవైరినూనుః అజానః అజాత
శత్రోధర్తరాజస్య గాంవాచం అవతంసయే శేఖరయన్ సన్ తుం
గధ్వజాం ఉన్నతపతాకాం ద్వారవతీం అయాసీత్ + యాప్రావణై
లుజ్ || ౬ || — తత్రైతి || తత్రద్వారకాయాం చిరదృష్టస్య కురుకుం
జరస్య అజానస్య కోమలస్య మృదులస్య చంద్రమస్య పాదన్యాస
స్య విలాకనాయదగ్ధనాయవీధీమవీధీమజనాస్సంఘీబధూవుః + కృభ్వ
స్తియోగత్యిచ్చిః చౌవచేతిత్వం || ౭ || హేతుమితి || సుభద్రాయాః హ

హేతుమితి || సుభద్రాయాః హరణేహేతుం తస్యాజ్ఞానస్య ఇమాం
తదీయాం యతిత్వశుద్ధిం నైర్మల్యవివరిత లక్షణయాశః పటయతిత్వ
మిత్యర్థః హృదిమనసికుర్వతీనాం అహోచయతీసాం అతఏవగవా
క్షాణాం మాగ్నైః రంధ్రమాగ్నైః కృతంవీక్షణం అజ్ఞానదశానయా
భిస్తాసాం (స్త్రీ)ణాం ద్వాదశకాజనానాం ముఖస్త్రీవేదోశ్చంద్రిన్యస్తి
తమేవచంద్రికాఅభూత్ - అయమేవ సకపటసన్యాసీసుభద్రా మప
హృతవానితి స్థైరాననాబధూపురిత్యర్థః- అత్యాజ్ఞానకపటసన్యాసచి
త్తన తదవలోకనయోర్విశేషణగత్యాహసనహేతుత్వా దనెకపదా
ర్థహేతుక కావ్యలింగన్యపరంపరితరూపకేణ సప్రేకవాచకానుప్రవే
శసంకరః || ౮ ||—|| దౌవారికైరితి || తత్రతదానీం దౌవారికై
దత్తమాగ్నైః; ద్వాదశపాలకదత్తమాగ్నస్సన్నంతః ప్రవిష్టశ్చ
ర్థః- సౌజ్ఞానానికేతనస్య మధ్యేశయనగృహస్య మధ్యనిద్రాయ
మాణస్య స్వపతః- శౌరఃశ్రుంకృష్టస్య సంబంధితస్తాత్ శ్రుంకృష్టచర
ణాత్ స్వందిన్యాః ప్రవహంత్యాః సింధోగ్ంగాయాః చ్యుతస్యగ

భూవుః || ౯ || ప || హేతుంసుభద్రాహరణేతదీయాం

యతిత్వశుద్ధిం హృదికుర్వతీనామ్ | గవాక్షమాగ్నైః

కృతవీక్షణానాం (స్త్రీ)ణాంముఖేన్ద్రాస్థితచంద్రికాభూ

త్ || ౮ || ప || దౌవారికైస్తత్రనదత్తమాగ్నౌ ని

ద్రాయమాణస్యనికేతమధ్యే | శౌరేషపాగాచ్చరణౌ

రణేహేతుం కాగ్ంతదీయాం అజ్ఞానసంబంధినీయతిత్వస్య సిద్ధిం
హృదిమనసికుర్వతీనాంఅతఏవగవాక్షాణాంవాతాయనానాంమాగ్నైః
కృతవీక్షణానాం(స్త్రీ)ణాంముఖేన్ద్రాః స్థితచంద్రికాఅభూత్ ||౮||—
||౯|| దౌవారికైరితి || తత్రదౌవారికైః ద్వాదశిన్ద్రాక్షైః+తత్రని
యక్తశ్చిత్తక ద్వాదశిన్ద్రాక్షైఃచేత్తైర్గచ్ఛ నికేతమధ్యే నిద్రాయమాణ
స్య నిద్రాణస్యశౌరః కృష్టస్యతస్తాచ్చరణాత్ప్రసంగినీయా సింధుః

శితస్య కూఱ్ఱసేవ శౌభాయస్యతనూక్తంతమివస్థితమిత్యత్యైతా
చరణస్య ఉపధానం ఉపబహుం వతులంఉపాగాల్ తత్సమిపం
ప్రాప్తవాక్ ॥ ౯ ॥—॥ యస్యేతి ॥ యధియద్ధేసాహ్యంసహాయ
తాం ఆధీయాచిష్యమాణః- అకేనౌభవవిష్యదాధమన్యో యోరితి
కృత్యోగవప్తిప్రతిషేధః- అతఏవప్రథమం అజనాత్పూర్వమేవన
మేత్య అగత్యయస్యశౌరః మాతౌశ్శేరనః సవిధేసమీపే అధిమాళిన
విధం +విభక్త్యర్థేవ్యయాభావః-తిష్ఠత్ వతఃమానః కురూద్యహస్య
భృతరాష్ట్రస్య సుతఃదుర్యోధనః నిజేమనసితస్యశౌరః కుంతతకచే
పిద్యయోః పక్రిమాణం కౌటిల్యంతతారతమ్యమితియావత్ - పరిక్షితు
ముత్సుకతాం దౌత్సుక్యందధానఇవెత్సుత్యైతారేజే ॥ ౧౦ ॥—నిమి
లనేతి ॥ నిమిలనేననిమిషే ఆలింగితంసంగతంనెత్రయోర్యగ్తంయ

వధానంతత్స్యందిసింధుచ్యుతకూఱ్ఱశోభమ్ ॥ ౯ ॥

ప ॥ యస్యాధిమాలినవి(ధం)ధేప్రథమంసమేత్యతి
ష్ఠత్కురూద్యహసుతాయధిసాహ్యమధీ ॥ రేజపరి
క్షితుమివాత్సుకతాందధానస్తత్కుంతలే నిజమనస్య
పివక్రిమాణమ్ ॥ ౧౦ ॥ ప ॥ నిమిలనాలింగితనెత్రయ్య

నదీతస్యాత్పుతస్యగలితస్య కూఱ్ఱసేవ శౌభాయస్యతచ్చరణ
స్య ఉపధానం॥నిఃఉపధానంతూపబహుమిత్సమః- ఉపాగాల్ +ఇ
ణ్ణతౌలుడ్ ॥ ౯ ॥—॥ యస్యేతి ॥ యస్యకృష్ణస్య అధిమాళిమాతేః వి
భక్త్యర్థేవ్యయాభావః సవిధేసమీపే ప్రథమంసిత్యతిష్ఠత్ యధి
సాహ్యం ఆధీయాచక్ కురూద్యహసుతః దుర్యోధనః తస్యభగవ
తః కుంతలేనిజేమనస్యపి పక్రిమాణంచక్రతాం+పృథ్వాదిత్వాదిమని
చ్ పరిక్షితుం ఉత్సుకతాం దధానఇవరేజే+రాజ్యదీప్తౌలిఖి+ఫణాంచన
ప్తానామిత్యేత్యావభాసలోపౌ ॥౧౦ ॥—॥ నిమిలనేతి ॥ నిమిలనేన
ఆలింగితం నేత్రయోర్యగ్తం యస్యసతథాఘాతః నితరాంనిస్సందదే

స్వతథోక్తః నిస్పందః నిశ్చలః దేహః యస్యసః యశ్శోరిః స్వస్యతి
 త్తనః ధ్యానశ్రేణ్యవిగళితవేద్యాంతరమైశ్యాను సంధాననయత్సుఖం
 బ్రహ్మానందః తదాస్థితానాం ప్రాప్తవతాం తపస్వినాం యోగినాం
 సంఘమనుకుర్వన్నివేత్సుత్పేక్షా నితరాంబభౌరేజ ॥ ౧౦ ॥ — దే
 వీతి ॥ దేవ్యాః క్షుక్తిశ్చాత్ యస్యశౌరేన్సంబంధినియదీయోకపో
 లెఫలక ఇవతస్థిక్ సక్తశ్చంబననమయెలగ్నః ఘృన్యజ్ఞనకుఙ్కుమేన
 క్తప్తః లిఖితః మః రః మక రాకృతి రేఖాస్వంమకరవ అజ్ఞః యస్థిక్
 తాదృశంధ్వజం యస్యతస్య మన్తధన్య అరెశ్యంభోజయినేవిజయా
 యజ్ఞానాయసిద్ధి కాంక్షితార్థ సాఫల్యం విశ్రాంతయ దదన్వఇతిక
 ణానూరేవిజ్ఞాపయన్నివేత్సుత్పేక్షా - విరురుచేరరాజ - మీనధ్వజే
 ఇతిపాటః ప్రకృతమకరేన్ద్రియసోత్పేక్షయా అసంగతార్థకత్వా
 దుపేక్ష్యః మీనకేతనత్వేత్ర మత్స్యజాతిత్వాన్తకరవ మీనఇత్వ
 గ్తో నిస్పందదేహోనితరాంబభౌయః । స్వధ్యానశ్రే
 లిస్సుఖమాస్థితానాం తపస్వినాం సంఘమివానుకుర్వన్ ॥ ౧౦ ॥
 ప॥ దేవీపచాద్విరురుచేఘృన్యజ్ఞనక్తప్తస్సక్తకపోలఫ
 లకేమకరోయదీయే । సాన్సంకధ్వజారిజయినేవిజయా
 యసిద్ధి విశ్రాంతయేతినిగదన్నివకణామూత ॥ ౧౧ ॥

హః నిశ్చలశరీరః అతపీవయః భగవాన్స్వధ్యానస్యశ్రేణ్యానదృప్త్యా
 స్వభావనవాని ॥ శిలంస్వభావేరదృప్త్యా విశ్వమరః+సాధేష్వర్ణ
 షీర్వాన్ద్రియచక్రస్థం తదాస్థితానాం తపస్వినాం సంఘం అనుకుర్వ
 న్నివ బభౌ+భాదీప్రాచిన్ ॥ ౧౦ ॥ — దేవీపచాదితి ॥ ఘృన్యజ్ఞన
 క్తప్తః యదీయేకృష్టసంబంధిని కపోలఫలకే దేవ్యాః క్షుక్తిశ్చా
 త్ సక్తః మః రః మక రాకృతిః పత్రవిశేషః మీనధ్వజస్య మన్తధ
 న్యాచిరీశ్వరః తస్యజయినే విజయాయ అజ్ఞానాయసిద్ధి కార్యసిద్ధిం
 విశ్రాంతయ+శ్రాంతానేన్ద్రియకాల్లోప్త ఇతికణామూతేనిగదన్నినవి

మరవాన్యభ్యానాత్కథంచత్సంగమనెసి పర్యాయభంగాభ్యవోషాపత్తి
 రితి || ౧౨ || — పాశ్చాత్యైతి || యశ్శ్చారిః పశ్చాత్త్యుషః పాశ్చా
 త్యుఃపశ్చిమః పాధౌనిధిస్సముద్రస్తస్య పాశ్చికభాగేసలిలస్య పూ
 రైః పరవాహైః కుక్షింసంపూర్వసజాతినాం సుపలానాం మేమానాం
 యూధాత్ బృందాత్ చ్యుతింభ్రంశం ఆచితస్యస్యాప్తస్య ఘురశాబ
 కస్య మేఘబాలకస్య క్రమఃకీటం చహౌక్షతవాక్ అత్యుత్తమస్య
 స్య అన్యత్రానంభవేన తత్సద్భవకకమాక్షేపాదరంభవద్భవకనంబంభ
 నిబంభనోనిదర్శనాలక్ష్కారః యస్యైకాన్యైకాచిదుష్టయో యచ్ఛబ్ద
 స్తస్యశౌరేరితిపూర్వక్షాకన్వేతీతి (౧) శ్లోయమ్ || ౧౩ || — || తతః ||
 తతః దుర్యోధనాజానాగమనానంతరం ప్రముద్ధైః తేన దేవేన శ్చి
 కృష్ణేన తయోరుర్యోధనస్యాజ్ఞానస్యవద్వియోఃక్రిమేణ పృథమం
 అభ్యాగమనేన పృథమదర్శనేన చాన్యాయం హేతుభ్యాం కృత్వే

ప॥ పాపపుత్రుల సేవనంబున నున్న విధాన సమస్తాదులు

క్షిగసలిలనృప్తూరై. (స)సప్తజ్ఞాయమాధాచ్ఛ్యతి

మాశ్రిత్యః క్రమందధోయోమనశౌచకన్య ॥ ౧౩ ॥

౫ || తపఃప్రబుద్ధైన తేన దేవేన తయోః ప్రథమా ౫

రుచచే+రుచదీప్రావభిషీతౌచలిన్ || ౧౨ || — || పాశ్చాత్యేతి || పాశ్చాత్యుచ+దక్షిణాపశ్చాత్పురసప్రగతి త్పుక్ పాధోనిధే న్ముద్రస్యపాశ్చభాగెనలిల్య పూర్వైః ప్రవాహైః కక్షింస పూర్వస్వజాతియూథాత్ సంఘాత్ చ్యుతింప్రసంసం ఆతిగిస్త్య ఘనశాబకస్యమేఘశిశో || ౧౩ || పృథుకశ్యాపకీక్ష్మశులిన్ చురః క్రమాయఃభగవాన్+దధౌడుభాజ్జోలిన్ || ౧౩ || — || తతః || తతః ప్రబుద్ధైరతేన ప్రథమాభ్యా మభ్యాగమనవశేనాభ్యా శ్చిత్తసామ్యం క్రియానామ్యం మనసికృత్య నిశ్చిత్త+అనభ్యాధానఉరసమనసీతి గతిస-జ్ఞాపగతిప్రా

(౧) ఉత్తరవాక్యసేన తెనెతిత్వశ్రీయాంలెనాన్వయోయుక్తః॥

సాహ్యకరణవిషయేసామ్యంత్రాల్యంమనసికృత్యహృదినిచ్చే శ్యేత్యధః
రణాంగణే గృహీతహేతీనాంధృతాయథాదాంనవకోటిరూపాసంఖ్యా
ఏషామస్తీతి తద్వలాంగోపకుమారాణాం నారాయణగోపాలాఖ్యా
నాం కదమ్బేన బృందెనతదాత్మకేనైత్యధఃఏవమగ్రాపి కెనచిదంశేన
ఏకేనభాశేన కేవలంనిరాయధంయథాతథానన్నిధానంయస్యతేనసమీ
పేవతమానేనైత్యర్థఃస్వేనాపి కేనచిదంశేనపరిపూరితఃనిజఃస్వీయఃమ
నోరథః సాహ్యకరణరూపః- యయోస్తౌ సుయోధనధనంజయకామ
ర్యోధనాజనౌస్వస్యస్వస్యచలవానంనివాసభూతాంకటకభువం(౧)
విరాటపురపరదేశంహస్తీశపురప్రదేశంచలసేదతుఃప్రాప్తవంతౌగర
సేనేతి ॥ హరిశ్చక్రవర్తశ్శక్రతనయః అజానశ్చతాద్వాసేనాసుధ

మనదర్శనాభ్యాం కృత్యసామ్యంమనసికృత్య రణాంగ
ణైగృహీతహేతీనాంనవకోటిసంఖ్యా(వతా)కానాం
గోపకుమారాణాం కదంబేనకెనచిదంశేన కేవలసన్ని
ధానైస్వేనాపి కెనచిదంశేనపరిపూరితనిజమనారథా
సుయోధనధనంజయకావాసకటకభువమసేదతుః॥౧౪॥

ప॥ సేనాగజేంద్రమదసౌరభవివిదేగనిధూత గోగ్ర

భయభ్రమసమాసః సమాసేనైవైవార్యభ్రమిల్పే రణాంగణై గృహీత
హేతీనాంగృహీతశస్త్రాణాం॥ని॥రవేరర్చిశ్చ శస్త్రుచ వహ్నిజ్వాలాచ
హేతయైత్యమరః సవకోటిసంఖ్యాకానాం గోపకుమారాణాం క
దంబేన సమూహేన కేనచిదంశేన కేవలసన్నిధానైన ఆయుధరహితై
శ స్వేనాపి ఆత్మనాపికెనచిదంశేన పరిపూరితః మనోరథః యయో
స్తౌ సుయోధనధనంజయకామర్యోధనాజనౌ స్వయోరావాసభూ
తాం కటకభువం సేనాస్థానం ఆసేదతుః+షడ్భవిశరణగత్యవసాదనేషు
విత్ ॥౧౪॥—॥సేనేతి॥ సేనాగజేంద్రాణాం ప్రేవ్యద్విపానామదస్య

(౧) కటకంవలయేసానౌరాజధానీనితంబయోరితివిశ్వః॥ హేతిశ్చ
స్త్రేతుస్మస్త్రయోరితిచ॥

మౌ రాజసాహాయ్యాభావ మౌ గౌరవేనైవ సౌమ్యమగతేంద్రాణామదన్య
దానజలస్య సౌరభపీఠిభిః సరిమత్యపంపరాభిః వేగేన నిర్భూతః ని
రస్తః గోగ్రహజ్ఞానంయుగస్య గోగ్రహజ్ఞానమితి కాయద్ధస్య సంబం
ధీపూతిగంధః దుగంధః హరిత్యంబుగంధివదాతిక శైబరజన్యః య
స్త్రికౌశిధోక్త మన్యవసుధే దంపు స్య విరాటనగరస్య ఉపకంఠం
సమీపదేశం సమ్యగ్విక్షిప్తవనం దతుః - అత్యతాదృష్టురోపకంఠదశన
స్య విశేషణగత్యా అనందహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలిం
గమ్ || ౧౫ ||—|| దృష్టేతి || అథక్ష్మిష్టాజ్ఞానాగమనానంతరం దృష్ట్యా
పాండవాన్విలాప్య నివృత్త్య పునరాగచ్ఛివదతః కథయతః సంజయతః
సంజయత్ పాండవతత్త్వజ్ఞానయాప్రేక్షితాదితి శేషః - యధియుద్ధే
విషయేపాండవానాం ధర్మరాజాదీశాం సంబంధినం ఉగ్రంభయంక
రం ఉత్సాహంవీరరసం నిశమ్యశృత్వా కురువంశస్య కేతురివ కేతు

హానంయుగపూతిగంధః | సంపీక్ష్యమన్యవసుధే

ద్వీపురోపకంఠం శౌరిశ్చశక్రతనయశ్చ తనందతుస్తా || ౧౫ ||

పద్మప్త్యానివృత్త్యవదతాయధిపాండవానాముత్సాహ

ముగ్రమథసంజయశానిశమ్య | వాతైర్విసాపిమణి

దానాదకస్య సౌరభస్య || ౧ || సురభిహ్రాణాతిర్పరాభివృద్ధిమరః + యవా
దిత్యాదణ్ పీఠీనాం వేగేన నిర్భూతః గోగ్రహజ్ఞానంయుగస్య యద్ధ
స్యపూతిగంధాయ స్త్రికౌతం || ౧ || పూతిగంధస్తుదుగంధఇత్యమరః + పూ
తిశబ్దేన గంధశబ్దస్య బహువ్రీహారభావాద్గంధస్యేదితీత్వంన | మన్యవ
సుధౌద్రస్య విరాటస్య పురోపకంఠం నగరాంతికం సంపీక్ష్య శౌరి
శ్చశక్రతనయశ్చ తౌ కృష్ణాజ్ఞానానందతుః + యనదిసమ్మద్ధాలిట్ ||
౧౫ ||—|| దృష్టేతి || అథానంతరం యధియుద్ధవిషయే పాండవా
నాం ఉగ్రం ఉత్సాహం దృష్ట్యానివృత్త్యవదతః సంజయతః సంజయా
త్ + అచ్యుదిత్వాత్తస్య నిశమ్యమణీనాం శౌరతతేనివాసః కర్షణకురు

స్తద్వత్ప్రగ్భావకత్వభావః ధృతరాష్ట్రగ్రామయాణం సంబంధీవంశకౌ
 తుః వెనుకాడుబద్ధః ధ్వజభక్తిపి మణిమయేసాధతలే నివాసంకుర్వ
 న్మపి సకవాల్లెర్విసంపి వాంఛుభిర్విసాపిభ్యశమకమ్మత - కమ్మిత
 వాన్ అగ్నిపుత్రనివ త్రిమయకృత్య భృతరాష్ట్రగ్రామస్య తిత్సూచ
 కౌత్వాతికధ్వజంపన్యచద్వియోః పృక్తృతిత్వాత్కేవలపృక్తృతాస్ప
 దః శ్లేషాలజ్కారః తదప్రహిరవస్థానశితమారుతధూనన రూపకార
 తాభావేపి కమ్మనరూపరార్యోదయనణానాద్విధావనాలజ్కారశ్చ
 ద్వయోఽభిన్నపదబోధ్యత్వాదేకవాచకానుప్రవేశసంకరః ||౧౬|| —
 పాండోరితి || పాండోస్సుతాయనసుధాంపృవిభజ్యదిత్సోపృ
 పృవిభజ్య అధాంశంవిభాగం కృత్వాదాతుమిచ్ఛః కిత్సోపృజ్ఞా
 దృశః అంధస్యనృతరాష్ట్రగ్రామ సంబంధరహసిసాంత్వపథేన సామయా
 గేణ ఉపదిష్టంబోధితంవచనంతు దుర్యోధనః కణ్వోత్యేరాధే
 యోచ న చకార నాంగీకృతవాన్ సశ్రావితవాంశ్చైత్యభావః కింతుస్వం
 స్వకీయం మధురంవచనమేవ కర్తృదకార ధృతరాష్ట్రక్రం దూరికృ
 త్యకణ్వోన దుష్కంత్రితౌ సహదురాలోచనం కృతవానిత్యభావః ||
 చరెతికల్పాహితాయయానరాహితం సగృహ్లాంతిసుహృద్భిరీరితిమిచ్ఛ
 సాధతలేనివాసంకుర్వన్నకమ్మతభృశింతుమనశ కతుః||౧౭||

ప || పాండోస్సుతాయనసుధాంపృవిభజ్యదిత్సోపృ

జ్ఞాదృశోరహసిసాంత్వపథోపదిష్టమ్ | దుర్యోధనస్తు

వంశకౌతుః ధృతరాష్ట్రః వాల్లెర్విసాపిభ్యశంఅకంపతః కపిదలనేలజ్
 భయాదితిభావః || ౧౬ || — || పాండోరితి||పాండోస్సుతాయనసు
 రాజాయనసుధాంధూమింపృవిభజ్యదిత్సోదాతుమిచ్ఛః పృజ్ఞాదృ
 శః ధృతరాష్ట్రగ్రామరహసి ఏకాంతే సాంత్వపథేన మధురమాగేణ||౧||
 అత్యభావమధురంసాంత్వమిత్త్యమరః, ఉపదిష్టంవచనందుర్యోధనస్తుకర్ణ
 త్రాతేనచ కారనాశ్చణోదీత్యభావః కింతుకణ్వోరాధేయేస్వంపచనమే

భియక్రాంతిభావః || ౧౭ ||—|| తదన్నితి || తదనుదినేది నే సముప
చీయమానానాం ఆగత్యసంఘేభవతా మిత్యథః- నానావిధానాంక్ష
త్రియమైష్టకిరాతాదిజాతీనాం సరపతీనాం రాజ్ఞా కులస్య బృంద
న్యాయానిచతురంగాని బలానికి రితురగరథవదాతి రూపాణిశేషాం కల
కలాన్ కోలాహలరవానపి అభిభవద్భిరాచ్ఛాదయద్భిః కజ్ఞానాం
గృభాణాం కాకానాం సాలావృకానాం శునాంజమ్బుకానాం స్థ
గాలానాంచరితైర్దుఃఖాః || ౧ || సాలావృకాఃకపిక్రోష్టుశ్వా
నఇత్యమరః, కురుపుటభేదనేహ స్తినపురెవిరాటపుటభేదనే మ త్య

వదనంనచ కారక ర్ణక శ్లాఃస్వమేవవచనంమధురంచకా

ర || ౧౭ || X || తదనుదినేది నే సముపచీయమాననా

నావిధసరపతికులచతురంగబలకలకలానవ్యభిభవద్భిః

కంక కాక సాలావృక జమ్బుక కదమ్మక రితితైః కటూ

కృతనికటయోః కురువిరాటపుటభేదనయోః కతిపయ

దినైరేవపంచఖలుపిరాఃకారవసామ్రాజ్యలక్ష్మీ మభివీ

ప మధురంచకార+మృత్యుర్థోలిత్ || ౧౭ ||—|| తదన్నితి || తదనుదినేది

నే ప్ర తిదినం+నిత్యవీప్సయోరితిద్విభావః సముపచీయమానానా

నావిధానాంసరపతికులానాం రాజసంఘానాం || ౧ || సజాతీయైఃకులమిత్య

మరః చతురంగబలస్యకలకలానపి || ౧ || కోలాహలఃకలకిలఇత్యమరః అ

భిభవద్భిః తిరస్కువద్భిః కంకానాం లోహపృష్ఠానాం కాకానాం

కిరటానాం సాలావృకానాం శునాం జమ్బుకానాంకోష్టానాంచకద

మ్మకస్య రితితైర్దుఃఖిభిః కటూకృతనికటయోఃశీర్షీకృతసమీపయోః

+రసేకటఃకటకార్యేతిమమత్సగతీక్షయోరిత్యమర కురువిరాటయోః

ధృతరాష్ట్రవిరాటయోఃపుటభేదయోః || ౧ || వత్తనంపుటభేదమిత్యమరః

కతిపయైవనైరేవ పంచపిరాఃఖలుపౌరవాణా సామ్రాజ్యస్యలక్ష్మీం

అభివీక్ష్యస్థాతు అవశిష్టైరగ్ర+శిషఅసర్వోపయోగైరిహ ఇతికింపద

పురచ ద్వయోఃకటూసృతాః కణకరొరీధూతాః నికటాః సమీచ
దేశాః యయో సధో కయోస్సతొఃకతిపయోస్సవిల్వసంత్యైరేవదిస్తే
ర్నశుపక్షమాసాదిభిరిత్యథః పచపీరాః ధర్తరాజాదయః కురూ
ణామిమాంకౌరపీ సామ్యాజ్యలక్ష్మీః అభిపీత్యస్తాతుం అవశిష్యేరణ
ఖలు తతాన్యేస ర్పేపి పీరాజ్యలక్ష్మీత్యథః-ఇత్యుక్తప్రకారాయాం
కింవదంత్యాంలూకప్రవాదే || ౧౧ || కింవదంతీజనశ్రుతిరిత్యమరః- వ్యవ
హంత్యాంసర్వతీవధకమానాయాం సత్యాంక్షీణం ధైర్యంయన్యతథో
క్తః క్షితిపతిభర్తరాజః సహోదరాణాం భీమాదీనాం సమత్యైశ్చ
ణ్యత్సుచత్వివ్రతియావత్ దీనేనదుఃఖగద్గదేన అక్షరేణవాక్యేన ఉపల
క్షితః సరిసీరుహాక్షం త్రిశృష్టప్రతిపివం వక్ష్యమాణప్రకారేణఅచచ
త్యై ఉక్తవాక్వచక్షత్యైకశ్చరిచిత్ || ౧౨ || —|| ఏతావతఇతి || హే
కృష్ణపితావతఃకయస్స ఖ్యాత బంధుజనాన్నిహత్యైశ్చఘోషాయిత్యాం
బ్రయాఅసయాభువా రాజ్యేనెత్యథః-కింకింప్రయోజనంసకిమపీత్యర్థః

క్ష్యస్తాతుమవశిష్యేరన్నితికింవదంత్యాంప్రవహంత్యాం
క్షితిపతిక్షీణా ధైర్యోదీనాక్షరేణ(వచసా)సహోదర
మక్షంసరోరుహాక్షమేవమాచచ త్యై" ౧౨ || పవిత్రావ

తొబంధుజనాన్నిహత్యైశ్చలబ్రయాకృష్ణ భువాసయా

త్యాం|| ౧౧|| కింవదంతీజనశ్రుతిరిత్యమరః ప్ర సహంత్యాంసత్యా క్షితిపతిర్థ
మరాజః క్షీణ ధైర్యస్య దీనాక్షరేణవచసా సహోదరాణాం భీమా
దీనాం సమక్షం ప్రత్యక్షం+వ్యతిపరసమనుభవ్యైర్నఇత్యచ్ సరోరుహా
క్షాకమలనేత్రంభగవన్తం+బహువీహాసకృత్తోస్సాన్వీంగాదిషచ్ఆ
చచ త్యైచక్షిన్ పృక్తామూంవాచిలిచ్ఛ లిటిస్సఖ్యాశ్చాపైశ్చలన్వీ ౧౨
ఏతావతఇతి || హేకృష్ణపితావతః ఏతత్పరిమాణకాక్+యత్తదేవేభ్య
ఇతివతువ్ బంధుజనాన్నిహత్యైలబ్రయా అసయాభువామై కింకింప్ర
యోజనం సకదమూలానికందమూలసహితాని సనిర్ముకరాణి తానివ

సకందమూలాని సనిర్ముర్రాణి జలప్రవాహసహితాని భోక్తృం పా
తుమితి క్రమేణ శైషః, తాని పూర్వముషితానివనానిఅరణ్యాని అద్యా
పి మేమ సంతికిం సంత్యేవేత్యథాః, మహాశాం స్వదుఃఖమేవ వర
దుఃఖాచ్ఛేదయగతిభావః ॥ ౧౯ ॥—సంతాపేతి ॥ సర్వం నానావి
ధమపి అంభః జలం సమ్యక్తపతీతసంతాపః తస్యకాలే గ్రిష్టాదాసతి
వతమానెనతి సర్వమంభః అఘస్తాత్పతీతిహిత్యేనప్రసిద్ధిః సమా
ధ్వమిత్యథాః అద్యప్రకృతేతు తస్మిన్సత్యపి జలం జహ్వం విహ
య త్యక్తావ మే మమ దృష్టిం డోధ్వంస్థితాం ముహూః నతు సకృది
త్యథాః- సమారోహతీతి యత్తదేతత్ చిత్తం బంధునాశమనుదిత
యతస్సంతాపేన శుష్యతి జహ్వదాహ్మయతేచ దృష్టిరిత్యథాః- అత్ర
జలాధోగమనకారణసంతాపకాలసిరుద్ధతమాధ్వగమనకార్యోత్పత్తి
సంభావాద్విరుద్ధకార్యోత్పత్తిరూపావిషమప్రభేదాలక్ష్యారః॥౨౦॥
గళదితి ॥ హేకృష్ట ఇదానీం తాంతకాంతః సంతాపాత్ క్షూనప్ర
భామమాసాతనూశ్శరీరం ॥ ౨౧ ॥ స్త్రియాంమూర్తిస్తనుస్తనూరిత్య

మే । సకందమూలానిసనిర్ముర్రాణిసకిష్టమూద్యా
పివనానితాని ॥ ౧౯ ॥ ప ॥ సంతాపకాలెనతిసర్వమ
మృగపతత్యధస్తాదితిహిప్రసిద్ధిః । జహ్వంవిహయా
ద్యజలంముహుమేదృష్టింసమారోహతిచిత్రమేతత్
౨౦॥ప॥గళత్సమిరైగజకణతాతైర్మటత్పటేభ్యః

సాని మమఅద్యాపిసంతికిం+అసభువిలట్ ॥౧౯॥సంతాపేతి॥సంతా
పకాలేసతిసర్వంతంభఃఅధస్తాత్ పతతీతివగ్నిద్దిహిఅద్యజలంమే జ
హ్వంవిహయదృష్టిం సమారోహతి ఏతత్ చిత్తమాశ్చర్యమ్ ॥౨౦॥
గళదితి ॥ తాంతకాంతః క్లానకాంతః మమఅసాతనూః శరీరంగల
త్సమిరైః గజానాంకర్ణతాలైర్మటత్పటేభ్యః సగరధ్వజేభ్యఃఇదానీం
అకమ్పనమేవామ్నాయః వెదఃతం అధీలై+ఇజ్జధ్యయనేలట్ ॥ ౨౧ ॥

మరః || గళంతః ప్రసరంతః సమిరాఃవాయవోయేభ్యస్తేగజానాం
 కణాస్తాశాఃవ్యజనానీన లైః సటంతః కంపమానాః పటాః పతా
 కాః యోషాం తేభ్యః సగరభ్యజేభ్యః ఆసమస్తాత్కంపనం వేపథుమే
 వామ్నాయం వేదమధీలై అభ్యస్యతి తద్వదత్యంతం కంపతఇత్యథః-
 బంధువిపత్తిచింతనాదితిభావః || ౨౦ || — ఆనందయిత్రీమితి || పౌ
 కృష్ణ అఖిలస్సజంతోఃప్రాణిమాత్రస్య ఆనందయిత్రీమానందం కు
 ర్వతీం స్వాం సీవ్యమాంతమనసి క్షమాంతాంతిగుణం మోహలోరా
 జ్యలోభకృతాదజ్ఞానాలో విహాయ బంధుప్రణాశాద్ధేతోః బహుదుః
 ఖస్యదోద్ధైర్య జనయిత్వైర్య బహిః బాహ్యయైక్షమాయై భూమ్యై
 స్పృహయామి ఇచ్ఛామి యతస్తతామాంధిక్ నింద్యోహమిత్యర్థః-
 అత్ర బంధునాశాంగీకారపూర్వకం రాజ్యకాంతావాక్యాధేన ఆ
 త్తనిదనసమభానాద్వాక్యాభావేతుకంకావ్యలి గమ్ || ౨౧ || —
 గతిరితి || పౌగరుడభ్యజ అస్యాః ప్రకృతాయాః మే మదీయాయాః

సగరభ్యజేభ్యః । తనూరిదానీంమమతాంతకాంతి రా

కంపనామ్నాయమసావధీలై || ౨౦ || ప || ఆనంద

యిత్రీమఖిలస్సజంతో రంతఃక్షమాంస్వా మహాయ

మోహలో । బంధుప్రణాశాద్బహుదుఃఖదోద్ధైర్యబ

హిఃక్షమాయైస్పృహయామిధిచ్ఛామ్ || ౨౧ || గతి

ఆనందయిత్రీమితి || అఖిలస్సజంతోః ప్రాణినఃఆనందయిత్రీంఅంతః
 క్షమాం క్షాంతింమోహలో అజ్ఞానాలోమోహమృచ్ఛంతిమూర్ఛాయా
 మవిద్యాయాంచనూరయతివిశ్వఃబంధునాంప్రణాశాలోబహుదుఃఖ
 దోద్ధైర్యబహిఃక్షమాయైభూమ్యై || ౨॥ క్షితిక్షాంత్యోక్షమేత్యమరః
 +స్పృశే రీప్సితఇతినంస్రదానసంజ్ఞాస్పృహయామిస్పృహకుపా
 యాంచురాదిణ్యంతాల్లట్ మాంధిక్ +ధిగుపర్యాదిమత్రిప్సితిధిక్కుబ్ధ
 యోగేద్వితీయా|| ౨౨|| — గతిరితి|| పౌగరుడభ్యజఅధునామేఅస్యాఃవిప

విపదః బంధుక్షయరూపాయా విధూతయే నివాంజాయ త్వయా వినా
త్వత్తాన్యా గతిః అభునానా సి వనానలస్య దావాగ్నేః అర్చిర్వలయే
న జ్వాలామండలేనావృతాచచ్చితా స్థితిర్వస్యతస్య మృగీశిహోస్తస్యవ
లాహకాన్తైమాన్వినా మేఘున్విహయేతి + ల్యబ్జోపేపంచమి || శర
ణం రక్షకం కిం తద్వన్నాస్తే వేత్యథః అశ్రావమానాప మేయవా
క్యాథయోద్వయోరవిద్యమానత్వరూపైకసామాన్యక త్వాత్ప్రతివ
స్తూపమాలజ్ఞాః || ౧ || ని || వాక్యయోరైకసామాన్యే ప్రతివస్తూప
మామతెతిలక్షణాత్ || వంశస్థమ్ || ౨౩ || — బహుభిరితి || కుకురాః
యాదనవిశేషాస్తేషామధిపేతిసముద్ధిః - హేకృష్ట బహుభిః అపరైర
నేయైః ప్రలాపైర్నిరధఃకంవదనైరిహాఇదానీం కింకింప్రయోజనం నః
మపేత్యథః బహుర్బాహ్యై అతర్జననివ తుల్యః అభిన్నః భావః అ
భిప్రాయః యస్మిన్స్తవ్యథాతథా వదామి కథయామి కృత్యం కథ

ర్నమేన్యాగరుడభజత్వయా వినాభునాన్యావిపదోవి
ధూతయే | వనానలార్చిర్వలయావృతస్తేతైర్వలాహకా
త్క్రిశరణంమృగీశిహోః || ౨౩ || బహుభిః కిమిహంప
రైః ప్రలాపైర్బహిరుతస్త్వవదామితుల్యభావః | కుకు
రాధిపబంధుభిమమస్తేఃకురునంధికురువంశధూత

దః అపదః విధూతయేపరిహారాయత్వయా వినా + వృథగ్వి నానాభిరి
తి తృతీయాఅన్యా ఇతరాగతిర్నాననానలస్య దావాగ్నేర్వలయేనతి
వృతాస్థితిస్తానంయశ్చతస్య మృగీశిహోః వలాహకాత్ మేఘున్విహాయ
+ ల్యబ్జోపేకమణ్యధికరణైచేతిపంచమిశరణంరక్షకంకిం|| ౧ || శరణంగృ
హరక్షిశ్రాంతిత్వమరః || ౨౩ || — || బహుభిరితి || హేకుకురాధిప
కుకురాణాం యాదవానాం ప్రభోబహుభిరనైకై రపరైః ప్రలాపైః
|| ౧ || ప్రలాపానధఃకంవదఇత్యమరః || కిం || అంతిబహిష్టతుల్యభావః సమా
నాభిప్రాయః వదామినదవ్యక్తాయాం వాచిలట్ త్వం కురురాణాం

యామి కురువంశస్య భూతయే శ్రేయసే మమ స్తేష్విః సీన్యైర్బంధుభిః
 స్సహ సంధిం త్వంకురు దౌపచ్ఛందసికమ్ || ౨౪ || — ఇతి || ఇత్య
 క్రప్రకారేణబ్రువంతం వదంతం యుధిష్ఠిరం ప్రతి యోగిభిస్సాష్టత్త
 ని చిత్తలయవద్భిర్విదింశ్యం ధ్యేయం వైభవం మాహాత్మ్యం యస్యతథో
 క్తః యదునాయకశ్చ కృష్ణః పౌమహిపతే యుధిష్ఠిర భవతాయత్స
 మీరితం కథితం ఇదంచవనం భవాదృశాం త్వత్తుల్యానాం మహాత్మనాం
 యుక్తముచితమేవ ఇత్యబ్రహ్మీత్ అత్ర మాహాత్మ్యస్య వంశశ్రేయః ప్ర
 వణతాభిప్రాయగర్భతావత్పరికరాలజ్కారః || ఏవం మాహాత్మ్యసమ్య
 గ్వచనయోరనురూప ఘటనవణనాత్సమాలజ్కారశ్చ ద్వయోస్సం
 స్పృష్టిః || ౨౫ || — సరిదితి || కింతు హేయుధిష్ఠిర సఃకారవః దుర్యో
 భః సరిదాత్తజేన భిక్షేణ శాసితః సన్తాగే ప్రవర్తితాపినః
 దురధ్వం అసన్తాగేం నజహతి నత్యజతి ఇత్యుక్తప్రకారేణ అభునా
 యేత్వమ్ || ౨౪ || ఇతిబ్రువంతం యదునాయకోబ్రహ్మ

ద్యుధిష్ఠిరయోగివిచిన్త్యవైభవః । మహిపతే యద్భవ
 తాసమీరితం మహాత్మనాం యుక్తమిదం భవాదృశమ్ || ౨౫ ||

సరిదాత్తజశాసితాపినః సదురధ్వం నజహతికారవః ।

వంశస్యభూతయే విశ్వరూపైస్తేష్విర్బంధుభిః మమ సంధిం కురుష్వకృ
 ఙ్గో లూట్ || ౨౪ || — || ఇతి || ఇతీత్యంబ్రువంతం యుధిష్ఠిరం యోగి
 భిర్వదింత్యం వైభవం యస్యసయదునాయకః కృష్ణః అబ్రహ్మీత్ బ్రా
 హ్మవ్యక్తామాంవాచిలజ్ బ్రువంతః సితీత్ పౌమహిపతే భవతాయత్స
 మీరితం ఉక్తంతత్ భవాదృశాం భవద్విధానాంత్యదాదిషు దృశఇతి
 క్విన్ అసర్వనామ్ ఇత్యాకారః మహాత్మనాం యుక్తం నతు నీచానా
 మితి భావః || ౨౫ || — సరిదితి || సకారవః దుర్యోధః సరిదాత్తజే
 న భిక్షేణ శాసితాపి శిక్షితాపినః దురధ్వం దుమాగేం ఉపసర్గా
 భగవన్ ఇత్యచ్ నజహతిటహక్ త్యాగేలట్ ఇతిచింతయతః మమహ్య

చింతయతః సంధికార్యమాలోచయతః మమహృది మనసి సిద్ధిస్సంధి
సాఫల్యం సంశయో భవేద్వా నభవేద్వేతిసందేహే శేతే వత్సలజితశ
యాభవతితియోజ్యం అత్ర కరుపితామహభీష్మశాసనబంధువాక్యార్థ
స్యసంధిసిద్ధిసంశయాస్పదహేతుత్వాద్వాక్యార్థహేతుకంకావ్యభిం
గమ్ || ౨౬ || — ప్రయతఇతి || తథాపి యద్యపి సిద్ధిస్సంశయాస్ప
దా తథాపీత్యర్థః - హేన్యవ యధిష్ఠిర ప్రయతాని లోభమోహాది
భ్యోనిగృహీతాని ఇంద్రియాణి చక్షురాదీనియేషాంలైర్హృత్తభిః ప
ణేయితస్య సంస్తుతస్య || ౧ || ఈశితశస్త్రపనాయితవణాయిత ప్రణు
తపనితపణితానీతి స్తుతపర్యాయేష్యమరః || తే తవ సంధైలబ్ధయేలా
భాయ మర్యోధనాదిభిస్సహేతి శేషః - ప్రయతే ఉద్యంజెక్రియాకా
ర్యోద్యోగః క్వచిత్కుత్రచిత్కార్యే విషయే ఫలతి సిద్ధికరౌతి క్వ
చిత్తు నఫలతి ఏషః క్వచిత్ఫలాభావః ప్రవిధాతుః కార్యకతుః దోష
స్య శీఘ్రోలకౌపి నహి నభవత్యేన * ఉద్యోగినంపురుషసింహముపై
తిలక్తిః దైవం ప్రధానమితికాపురుషావదంతి | తస్మాత్కురుత్స్వమపి

ఇతిచింతయతోమమాధునా హృదిసిద్ధిఃఖలుసంశయేశ

యా | ౨౬ || పర్యయతేతథాపిన్యవసన్ధిలబ్ధయే పర్యయ

తేన్ద్రియైర్భువివణాయితస్యతే | ఫలతి క్వచిన్నఫలతి

దిమనసిఅధునాసిద్ధిః కార్యసిద్ధిః సంశయేశయాఖలుసంశయస్తా+శయా
వాసవాసిష్వకాలాదతి నప్తమ్యాతలుక్ ఖలువాక్యాలకారే || ౧ || ని
షేధవాక్యాలంకారజిజ్ఞాసానునయేఖల్విత్యమరః || ౨౬ || — పర్యయ
తేఇతి || తథాపి హేన్యవప్రయతేంద్రియైర్జలైంద్రియైః || ౧ || పని
తః ప్రయతః పూతఇత్యమరః భువివణాయితస్యస్తు తస్యతే సంధి
లబ్ధయేపర్యయతే + యతీపర్యయత్నైలబ్త్ క్రియాకమమ్ || ౧ || క్రియా
కమణిచేష్టాయామితివిశ్వః - క్వచిత్ఫలతిక్వచిన్నఫలతి + ఫలనిష్ప
త్నైలబ్త్ ప్రవిధాతుస్సంధాతుః ఏషఃదోషశీకరః దోషకణః నహి

పౌరుషమాత్మశక్త్యా యత్నైకృతేయదినసిద్ధ్యతితో త్ర దౌషః ఇతి న్యాయా
దితిభావః ॥ అత్రా త్రరవాక్యాభా త్ర యేణ సంశయాస్పదసిద్ధిప్రయ
త్నసమర్థనాదనేక వాక్యాభా పేతుకం కావ్యలింగమ్ ॥ ౨౭ ॥ —॥
ఇత్థమితి ॥ అశ్రితాక్షరక్షతీరక్షణ్యాః లీలాయాః విలాసస్య కూలంక
షః పారవ్యశ్వా తత్పరిపూర్ణా ఇతియానల్ హరిశ్శీకృష్ణః ఇత్థం ఉక్త
ప్రకారేణ నిగద్య ధర్మరాజం ప్రత్యుక్త్వా భీమస్యవక్త్రం ముఖమ
పి మధురం సుకుమారం స్థితం యస్మిన్ స్తత్తదా ఈక్షమాణస్సౌ అత్ర
ధరహఃసో భీమస్య అనభిమతస్సంధిరితిసూచయతి, అథ అగ్రే దారు
కేణ సారథినా నీతం ప్రాప్తం రత్నమయం రథమాచూహ్య కురురాజ
ధానీం హస్తినగరం అగాల్ ప్రాప్తవాక్ ॥ ౨౮ ॥ — (అవలోక
యన్నితి ॥ అథ హస్తినపురప్రాప్త్యనంతరం ఆనతేచ ప్రణతేషువి
షయే మృదుః కృపాద్రావః పరైరానలేభ్యో నైశ్శత్రుభిర్వాదురాన
దః ప్రాప్తమశక్యః ఏషః సయమరాజశ్శీకృష్ణః అనిమేషయా కృ
ష్ణానలూకనాథం నిర్నిమేషనైత్రయా పౌరజనతనూ పురవాసిజన

కవ్విత్క్రియాపరివిధాతురేషనహివోషశికరః ॥ ౨౭ ॥

ఇత్థం నిగద్య మధురస్థితమీక్షమాణో భీమస్యవక్త్రమపి
దారుకసీతమగ్రే । ఆచూహ్య రత్నరథమాశ్రిత (.) రక్ష
లీలా కూలజ్జయోహరిరగాత్మకురురాజధానీమ్ ॥ ౨౮ ॥

(అవలోకయన్నథ పురఃప్రత్యాశ్చికామనిమేషపౌరజన

నైవ ॥ ౨౮ ॥ హివేతావధారణ ఇత్యమరః ॥ ౨౭ ॥ — ఇత్థమితి ॥ అశ్రి
తానాం రక్షలీలాయాః అవశక్రియామాః కూలంకషః + సర్వకూలాభి
కరీషేమకష్యతిఖచ్ అరుద్విషదితిముమ్ హరిః ఇత్థం నిగద్య మధురం
స్థితం యస్మిన్ కర్మణితద్యథాభవతి తథా భీమస్యవక్త్రమపి ఈక్ష
మాణస్సౌ అగ్రే దారుకేణ సారథినా నీతం రత్నరథం ఆచూహ్య కురు
(౧) అశ్రితరక్షేతిపాలేరక్షః రక్షణమ్ ॥ ౨౮ ॥ రక్షస్త్రాణైరణః కష్టణే ఇత్యమరః

సమూహేన నిరతరాం సమ్బాధాం పురఃహస్తిసపురస్య ప్రతాళి
 కాం రథ్యాం అవలూకయన్ నా విదురస్యాలయం గృహం ప్రతి య
 యా గచ్ఛతిస్త్ర లాటానుప్రాసః || మంజుభాషిణీ || ౨౯ ||) — తమ
 సామితి || మహాత్ లూకోత్తరం మహాస్తేజః యస్య అతపీవ సశీక్య
 స్తః దర్శనేనతి సద్యవీవ సకలానితమసాం పాపానామంధకారాణాం
 చ కులానిబృందాని || ౩౦ || తమోంధకారేన్వర్భానావఘోకగుణాం
 తరైశ్చివిశ్వః || శమయన్ నాశయన్ తత్ర హస్తిసపురే విదురస్య
 మందిరం గృహం అభీశుమాంతుస్యః చరమాజ్యేరస్తశ్చేలస్యకందరం
 దరీమివ వివేశ ప్రవిష్టవాన్ అత్ర కృష్ణసూర్యయోః ప్రవేశేనాప
 మ్యస్య గమ్యత్వాశ్చేవలప్రకృతాసప్తదస్తుల్యయోగితాదేదః, అభీశు
 మానపీతిపారేపున్యక్తవీవాలజ్జ్వరః, పరంతు వాక్యభేదమాత్మగ్నిం
 కంసేతి || కంసస్యచైరిణి త్రింకృష్టే గేహం గృహం ప్రతి సమేయుషి
 తానిరస్తవామ్ | మృదురానతేమసదురానదఃపరైశ్చ
 దురాజవీషవిదురాలయంయయా || ౩౧ || తమసాం
 కులానినకలానిదర్శనైసతిసద్యవీవశమయన్తహమహః !
 సవివేశతత్రవిదురస్యమద్దిరం చరమాద్వికస్తరమభీశు
 మానివ || ౩౨ || కంసవైరిణిసమేయుషిగేహంక్షత్తురా
 ణాంరాజధానీం అగాత్ + ఇల్లౌలుజ్డ్ || ౩౩||౩౪|| తమసామితి ||
 దశానైసతి సద్యవీవసకలానితమసాం అంధకారాణాం ఘోకానాంచ
 || ౩౫ || తమోంధకారేన్వర్భానౌతమఘోకగుణాంతరైశ్చివిశ్వః, కులాని
 శమయన్ మహామహఃమహాతేజాఃమహాత్మనవాంశ్చ || ౩౬ || మహాభవేదు
 త్నవలైజసాశ్చేతి విశ్వః సఃకృష్టః తత్రసగరేరిమన్య మందిరం గృ
 హం వివేశఅభీశుమానపీనూర్యోపిచరమాదేరసాచలస్య కందరం
 గుహం + వివేశవిశవ్రవేశనెభిత్ సాయం కాశవిదురగృహేవసతిస్తే
 తిధానః || ౩౭ || — || కంసేతి || కంసవైరిణికృష్టేగేహంగృహం స

ప్రాప్తవతినతి అతిశయాత్సర్వోత్కర్షాజ్ఞాతః-అతిశయికంక్షత్తుర్వి
 దురస్య మదస్య సంతోషస్య సృతం నాట్యం వృద్ధిరితియావత్ || ౧||
 మదోరెతసిదర్పచహషాద్విరదదానయోరితివిశ్వః || పురారెశ్వంభో
 స్సంబంధినః సంధ్యాయాంభవస్య సాంధ్యస్య తాండవవిధేర్నాట్యక్రి
 యాయా అవలేపం గర్వం సంక్షిపాం సంక్షేపం గమయితిస్త్ర ప్రాప
 యామాన ఆనందసాంద్రోహూదిత్యథః + గతిబుద్ధిత్యాదిసాఅణౌకర్తుః
 ణౌకర్తృత్వమ్ || ఉపమాలజ్కారః || తస్యముస్థాతిసాభాగ్యమిత్యా
 దౌ దండినాతిదభిధానాల్ సావగతావృత్తమ్ || ౩౦ ||— విరితేరితి ||
 అహ్మాదినస్య విరితేస్సాయంకాలస్య ఉచితం కరణీయం విశుద్ధసావ
 సం విధింకర్త సంధ్యావందనాదికమాధాయకృత్యాపితృష్వసు కుంత్యా
 స్సకాశే సన్నిధౌ వసంతోవతఃకానస్యసనుదేవాత్తథువఃకృష్ణస్య
 సానిశా ప్రవేశరాతి ౧ రెవ సమాప్తా విరతాభూత్ తాస్తాఃకథాస్తు

తిశయికంమదస్య త్తమ్ | సంక్షిపాజ్గమయితిస్త్రపురారె
 సాన్ధ్యతాణ్డవవిధేరవలేపమ్ || ౩౧|| విరతేరుచితంవిశుద్ధ
 మహ్మవిధిమాధాయపితృష్వసుస్సకాశే|వసంతోస్య
 నిశ్చేవసాసమాప్తావసు దెవాత్తథువఃకథానతాస్తాః || ౩౨||

మేయషిసతిఅతిశయికం అతిశయవత్క్ర + ఆహప్రాప్తాధిభ్యఇతి
 తక్ క్షత్తుర్విదురస్య మదస్య త్తం సంతోషవతఃసం || ౧|| హషాప్ర్యా
 మోదవన్తదభ్యమరః పురారేరీశ్వరస్య సాంధ్యస్య సంధ్యాసంబంధి
 నః తాండవవిధేః నాట్యకరణస్యావలేపంగర్వం సంక్షిపాంసంక్షేపంగ
 మయితిస్త్ర + గమగతౌ ణ్యంతాల్లట్ గతిబుద్ధిత్యాదిసాఅణౌకర్తుః
 ణౌకర్మత్వమ్ || ౩౦ ||—||విరితేరితి||అహ్మాదినస్యవిరితేవసానస్యసా
 యంకాలస్యేతియావత్ ఉచితంయోగ్యం విశుద్ధంవిధింసంధ్యావందనాది
 కర్తృకథాయకృత్యాపితృష్వసుః కుంత్యాస్సకాశేసమిదేవసతిఃఅన్యవ
 సుదేవాత్తథువఃకృష్ణస్యసానిశ్చేవ సమాప్తో సమాప్తిమగమత్ + ఆ

త్రిదశవామికః సనమాప్తాఅధూవన్ తయోరితి శేషః శ్రీకృష్ణకుం
 త్యోరిత్యధః చిరాద్బృష్టయోరిష్టజనయోస్సప్రేమసల్లాపః స్వగా
 దప్యతి శేత్యత్యధః ॥ దేవచ్ఛందసికమ్ ॥ ౩౨ ॥ — అథేతి ॥ అథ ని
 శీధిన్యాం రాత్ర్యామివ పృథాకథాయాం కుంతీసల్లాపేవిరచితాయాం
 సమాప్తాయాంసత్యాం ద్వయోరపి సమాప్తయోస్సత్యోరిత్యధః ఏవ
 మగ్రేపి పృథాసుతకథాయామితిపాతే పాండవసంబద్ధికథాయామిత్య
 ధః కృష్ణకథ్యమానాయామితి శేషః, తారకాణాం సక్షత్రాణాం కలా
 పెమ సమూహేషి వీవ వ్రదీపేమదీపేమ దీనామ్లూనా ద్యుతిశ్శౌభా
 యేపాంతధోక్తేమనత్సు శకుంతిభిః పక్షిభిరివ వందిభిస్తుతిపాతకైః కల
 కలేమ కోలాహలరవేమ విజృమ్భితేమ పృకటితేమనత్సు నళినేమ
 పద్మేషి వీవ నయనేమ లోచనేమ వికసితేమసత్సు చఙ్చరీకేమ భృం

॥ ౫ ॥ అథ విరతాయాం నిశీధిన్యామివ పృథా క
 థాయాం దీనద్యుతిమ తారకాకలాపేషి వీవ వ్రదీపే
 మ విజృమ్భితేమశకుంతిభిరివ పక్షిభిరివ వందిభిః కలకలేమ వికన్వ
 రేమ నళినేషి వీవ నయనేషాన్వితేమ చఙ్చరీకేషి వీవ
 పౌరజనమత్పలాదివ రాజమన్దిరాన్తహోత్పలం ప్ర

శ్శవ్యాప్రాలక్తాస్తాఃకథాఃకృష్ణోక్తాఃకథాస్తుననమాప్తువన్ ॥ అథేతి ॥
 అథానంతరం నిశీధిన్యామివరాత్రావినపృథాయాఃకుంత్యాఃకథాయాం
 విరతాయాంసత్యాం అవసితాయాం తారకాణాం సక్షత్రాణాం కలా
 పెషివీవకదంబేషివతేమ తెమవ్రదీపేమ తాంతద్యుతిమ గ్లానకాం
 తిమ సత్సు శకుంతిభిరివ పక్షిభిరివ వందిభిస్తుతిపాతకైః కలకలే కో
 లాహలే సముజ్జృంభితేవధితేనతి నళినేషివీవకమలేషివవిశ్వతః న
 ర్వేషాం ఆద్యాదిభ్యశ్చైతి సార్వవిధక్తికస్తసిః నయనేమ నెత్రేమవి
 కన్వరేవికసితేమనత్సు + స్థేశభాసేతివరచ్ఛంచరీకేషివభృంగేషి
 వస ర్వేమ అవసరికేమ సమయేమనియుక్తేమనమయేనచరత్సువా+త
 త్రినియుక్తఇతివా+చరతితివాతక్ ఉత్పలాత్ మహోత్పలమివకమలమి

గౌర్విస పౌరేహజనేహ ఉత్పలాత్కువలయాదిన రాజమద్విరాదా
 జ్ఞః ధృతరాష్ట్రస్యమద్విరాత్ మహాత్పలం కమలం ప్రశీవ విదురస్య
 మద్విరంప్రతి ఆగతేహసత్సు విరోచనస్సూర్యభవ కమలలోచనః శ్రీ
 కృష్ణః ప్రాచీనగిరేరుదయశైలస్య అజ్కాత్తటాదిన పర్యజ్కాచ్ఛ
 యనాదుత్తస్థా ఉత్తిశవా అత్ర పృథాకీథానిశీధినీదీపాదీనాం పృక్తు
 తానామేవ విరత్యాదిసాధమ్యేణౌపమ్యస్య గమ్యత్వాత్కైవలవృక్తు
 తిగోచరాణాంతుల్యయోగితానాంసంస్మృష్టిః ॥ ౩౩॥—(సమాప్యతి॥
 అథ ఉక్తానానస్తరం ఆలజ్కృతాని నిద్రావసరపర్యస్తవస్త్రభూషణౌ
 దీనాం యథాపూర్వమవస్థాపనేనవిభూషితాని అంగానియస్య తథో
 క్తః సశాఙ్గధనావ్రిక్తకృష్ణః సద్ధ్యాయాం ప్రోతఃకాలికాయామాప
 యికం యుక్తం కృత్యం వస్తనాదికంసమాప్య కృత్వా సద్దైకురూణాం
 సాండ్వైస్సహ సంధానస్య బేషయికంకృత్యం ధృతరాష్ట్రాదిభిస్సహ
 ఆలాచనమపి సమాపయిష్యేత్ కరిష్యమాణస్సత్ విదురస్య హ
 స్తమాలమ్బ్య గృహీత్వా నికేతాచ్ఛయనగృహోన్నతం సవిలాసంయ
 థాతథా నిరగాద్భహిరాగతవాత్, తమసాంకులాసీత్వాది క్లౌకపశ్చ
 కం గద్యమేకంచ బహుషు మూలపుస్తకేషు సందర్భవిరుద్ధకృమం దృ
 ష్టం యథా సందర్భానురోధం వ్యాఖ్యాతమితిధ్యేయమ్ ॥ ౩౪ ॥ —)

తీవవిదురమద్విరంవిరోచనభవ కమలలోచనః ప్రాచీన

గిర్యజ్కాదినపర్యజ్కాదుత్తస్థా ॥ ౩౩ ॥ (ప॥ సమా

ప్యసంధ్యావయికంసకృత్యం సమాపయిష్యన్నథ శా

ఙ్గధనాన్ ॥ అలజ్కృతాంగోవిదురస్య హస్తమాలం

సరాజమందిరాత్ విదురమందిరం ఆగతేహసత్సు విరోచనభవసూర్య

భవ॥ని॥చంద్రాగ్నికా విరోచనాభివృద్ధిః, కమలలోచనః భగ

వాత్కృష్ణః ప్రాచీనగిరేరుదయగిరెరంకాదుత్సంగాదిమని॥ఉత్సంగం

గూర్జాయోరంకభివృద్ధిః పర్యంకాత్ మంచాత్ ఉత్తస్థాఉత్తిష్ఠతిస్త

తదన్నితి || తదనుశయనగృహనిగ్ధమనానస్తరం నిఖలం అహ్మః వా
సరస్య ఆరమ్భే ఆదౌ ప్రాతఃకాలఇతియావత్ యత్కృత్యం స్నాన
సనద్భావద్దనాదికం తదనసాయ్య సమాప్య బాలాతపెనవలాహకఃమే
ఘృతవ ఘృత్యజేన కుఙ్కుమేన మన్మణితేన మిశ్రితేన పటీరపజ్జేన
చర్చితంలిప్తం లైబరం దేహఃయధ్యతిధోక్తః పజ్జేరుహమరుణకమ
లమితి శజ్జస్తఇతిశక్తిసీభిః ఆచ్చలే అస్తభాగే లిఖతాభిః చిత్రి
తాభిః రాజహంసానాం రాజిభిః పశ్చిభిరవకృష్యమానేనఅథాసీయ
మానేనేనస్థితేన పీతామ్బరస్య భాగేన ప్రాస్తదేశేన పరిచుమ్భితం
సప్తష్టం ప్రవదం పాదాగ్నిం పల్లవమివయస్యతథోక్తః నిజన్యఉద

భ్యమస్తంనిరగాన్నికెతాత్ || ౩౪ || ౫ || తదను నిఖ
లమహారారంభకృత్యమనసాయ్య బాలాతపెన వలా
హకఃఇవ ఘృత్యజేన మన్మణితేన పటీరపజ్జేన చర్చితక
లైబరః పజ్జేరుహశక్తిసీభిరచ్చలలిఖతరాజహంస
రాజభిరవకృష్యమాణేనెవ పీతామ్బరభాగేన పరిచు
మ్భితిప్రవదపల్లవోనిజోదరాంతరనవకాశతయాచ

ఘాగ్నినిష్కృత్యాలిప్త || ౩౩ || ౩౪ || — || అన్యేద్యురితి || అన్యేద్యుః అన్య
ప్తికా దినేఅఖలం అహారారంభస్య ప్రాతఃకాలస్యకృత్యంస్నానసం
ధ్యావదనాదిఅవసాయ్య సమాప్యబాలాతపెన వలాహకఃఇవమేఘ
వఘృత్యజేన మన్మణితేన స్నిగ్ధేనమలయజస్య చందనస్యపంకెనచర్చి
తంలిపితం కలైబరంయస్యతథాధూతః పంకెరుహంకమలం శంకం తేత
ర్క్రయంతీతి తథాధూతాభిః సుప్యజాతావితిణినిః అందలేప్రాంతైలి
ఖతాభిఃస్వాతాభిః రాజహంసానాం రాజభిశ్శ్రేణీభిః అవకృష్య
మాణేనెవ పీతాంబరభాగేన పరిచుంబితః ప్రవదపల్లవః పల్లవనదృశ
పాదాగ్నిం యచ్యసః || ౩౩ || పాదాగ్నింప్రవదంపాద్యంత్యమరః ని
జోదరస్య అంతరేమధ్యే అనవకాశతయా అనవకాశాభావేన బహిర్వి

రస్య కుక్షేః అస్తర్కధ్యేనవిద్యతే అవకాశఃయోమాంత్రేమాంభావస్తత్తా
తయాహేతునా అనంభ్యేయత్వాదితిభావః బహిర్విగ్లతైజఃగదం
దానాం బ్రహ్మాండానాంశిశుభిరివస్థితైః ముక్తాఫలైః ప్రత్యుప్తఃసం
భుతితః మేఖలాయాః కాఞ్చ్యాః ముఖభాగః అగ్రదేశేయస్యతథో
క్తః నమానమయే హేమస్తసమయేచ ద్వయోరపి అవినశ్వరం ఆ
క్షీణశోభమిత్యధఃః ప్రభావాదితిభావః లక్ష్మ్యాః వక్షస్థితాయాః లీలా
కమలముపక్లౌకితుం స్త్రాతుమాగతేన దినమణైసూర్యస్య బిమ్బేనైవ
స్థితేన కాస్తుభేనరత్నేనదేదీప్యమానం భుజాస్తరంవక్షఃయస్యతథోక్తః

హిర్వినిగ్లతైజఃగదండశిశుభిరివముక్తాఫలైః ప్రత్యు
ప్త మేఖలాముఖభాగోవమాహేమస్తసమయయోర
ప్యవినశ్వరంలక్ష్మీలీలాకమలముపక్లౌకయితుమాగతేనది
నమణిబిమ్బేనైవ కాస్తుభేన దేదీప్యమానభుజాస్తర
దనుజపరిషదుత్పాతరక్తపరివెషెణైవపద్మరాగకేయూ
రైః పరిమండితదాహుదండోద్వారినిగ్లత్యసుయో

విగ్లతైః జగదండశిశుభిరివ ముక్తాఫలైః ప్రత్యుప్తఃసంభుతితః మేఖలా
యాః కాంచ్యాముఖభాగోగ్రభాగోయస్యనః యద్యపి స్త్రీకట్యాం
మేఖలాకాంచీత్యమరొక్తిఃతథాపిసారసనావలంబీతి మాఘాకైఃపుం
స్కట్యామపి వమాహేమంతనమయయోరపి అవినశ్వరం + ఇణ్ణశి
బీతికర్వరప్ లక్ష్మ్యా లీలాకమలం విలాసకమలం ఉపక్లౌకయితుంక్లౌకై
రుపస్త్రాతుం + సత్యాపపాశేతిణిజంతాత్తుముగ్ అగతేన దినమణిబిం
బేనైవ సూర్యమండలెనైవ కాస్తుభేనమణినా దేదీప్యమానం పునఃపు
నః దీప్తం+యజంతాచ్ఛానచ్ భుజాంతరంవక్షః యస్యనః దనుజప
రిషదోదానవసభాయాః ఉత్పాతపరివెషెణైవ అశుభసూచకపరిధి
నైవ పద్మరాగాణాం కేయూరయోగంగదయోర్యగళేన యక్తేన పరి
మండితౌ అలంకృతౌదాహుదండోయస్యతథాభూతఃద్వారినిగ్లత్య

దనుజపరిషదః రాక్షసకులస్య ఉత్పాతేనదుర్నిమిత్రైరరక్తపరివేషణైః
 వస్థితైః పద్మరాగమయైః కెయూరైః అంగదేన ఉత్పాతాలాతచక్ర
 రక్తపరివేషాభ్యామివ కెయూరాభ్యామితి పాదాంతరం పరిమండి
 తౌ అలజ్జుతౌ భుజౌదణ్డావివ యన్యతథోక్తః నిగత్య ద్వాదశ
 శ్యస్తమాగత్య సుయోధనేన ఖలేన దుర్వాసితాయాః నివాసానహీ
 కృతాయాః సగరభువః హస్తినపురభూమేః స్పర్శనం పరిహతుమివ
 ద్వాది ద్వాదశీన నతు ప్రాంగణఇత్యధః, సవినయం యథాతథా
 ఉపాగతేన దారుకేణసంయోజితే సంఘటితేమణిమయ్యాపాదుకేయ
 న్యతథోక్తః కిశ్చీదవనమితః వినయాత్ పృహ్వీకృతః పూర్వకాయః
 యేన తేనవిదురేణ వితీర్ణమాణః దీయమానః హస్తావలమ్బ్యయన్యత
 థోక్తః గురుకృపణః కృపశ్చ ద్వాప్రముఖౌ ప్రధానౌ యేషాంత్రై
 ర్భ్రష్టాన్మఘైః బ్రాహ్మణకులైః ప్రతిపాద్యమానాం క్రియమాణాం జ

ధనదుర్వాసితాయా సగరభువస్పర్శనం పరిహర్తుమి
 వ సవినయముపాగతేన దారుకేణ సంయోజితమణిపా
 దుకః కిశ్చీదవనమితపూర్వకాయేన విదురేణవితీర్ణ
 మాణహస్తావలమ్బ్య గురుకృపప్రముఖైర్భ్రష్టాన్మఘైః
 ప్రతిపాద్యమానాం జయాశిషం శిరసా ప్రతి

సుయోధనేన దుర్యోధనేన దుర్వాసితాయాః సగరభువః స్పర్శనంప
 రిహతుమివసవినయంఉపాగతేన దారుకేణసంయోజితే మణిపాదు
 కేయన్యసః కించిత్ స్వల్పంఅవనమితః పూర్వకాయఃశరీరపూర్వభాగా
 యేన తేన +పూర్వాపరాధరోత్తరమితి సమాసః విదురేణవితీర్ణమా
 ణః దీయమానః హస్తావలంబ్యయన్యసః గురుకృపాద్రోణకృపాప్ర
 ముఖౌ యేషాంత్రైః బ్రాహ్మణకులైర్బ్రాహ్మణసమూహైః ప్రతిపాద్య
 మానాం జయాశిషంజయజయేతిహితాశంసాంశిరసాప్రతిగృహ్యసఃస్వీకు
 ర్వన్ కుశలప్రశ్నేనకోరకితః సంజాతకొరకః ఆమోదయయోస్తా
 భ్యాం శురుతాజదేవప్రతాభ్యాం ధృతరాష్ట్రభీష్మాభ్యాం సదనాభిగ

యాశిషం శిరసా పృతిగృహ్లానః శిరోవతిపూర్వకం స్వీకుర్వాణః కుశ
 లప్రజ్ఞైః కోరకితః సంజంతకోరకః పృషఢాతఇలియావత్, మోద
 స్సంతాపఃయమోస్తాభ్యాంకురురాజదేవవృతాభ్యాం ధృతరాష్ట్రభీ
 ష్టాభ్యాం యత్తు కురురాజః దుర్యోధనఇతి తన్న - సుయోధనాదిభి
 శ్చతుర్భిరభ్యాసితపూర్వమితి ఉత్తరగ్రిధేన సద్వభావిరోధాత్ సద
 నాభిగమనాయనిజగృహంప్రతితగస్తుమితితుమథాఞ్చభావవచనా
 దితిచతుథీః, సమ్యక్ప్రార్థనామానః చిరతరమత్యంతవిలమ్యేన అవ
 సరం సమస్కారసమయంప్రతిపాలయతాంనిరీక్షమాణానామత్రోహి
 ణీపతీనాం అత్రోహిణీసంఖ్యసేనానాయకానాం అంజలీనామేవ కమ
 లవనానామావళిం పఞ్క్తిం అవలోకనైనదర్శనైన సారతేజః ప్రసర
 తౌత్త కైన సమ్భావయమానః బహుమన్యమానః ముకుందస్త్వీకృష్టః ప

గృహ్లానః కుశలప్రశ్నకోరకితమోదాభ్యాం కురురా
 జదేవవృతాభ్యాం సదనాభిగమనాయ సమ్యక్ప్రార్థ
 మానశ్చిర (మ)తరా)వసరం ప్రతిపాలయతామత్రో
 హిణీపతీనామంజలివనజావళిమవలోకనేన సమ్భావ
 యమానాముకుందోపన్దిబృన్దపరిపత్యమాన కంసాది

మనాయ సుప్రార్థనామానః చిరమవసరం సమయం ప్రతిపాలయ
 తాం వశ్యతాంత్రోహిణీపతీనాం సేనాపతీనాం అంజలయోవనజానీ
 వతేషామావళిం పఞ్క్తిం అవలోకనైనదర్శనైన సంభావయమానః
 ముకుందః ముదిబృన్దే పరిపత్యమానేనకంసాదీనాం విజయవిరుదావ
 ిర్యేప్రబుధైనబుధురైఃరమ్యేణ॥ని॥బంధూరబుధురౌరమ్యేఇతివిశ్వః
 మంగళమసుమానాంగంధనంపదాలంధికృతానాం పుష్పంధయానాం
 భృంగాణాం ఝంకారస్య సహచరౌవాదిత్యఘోషోయస్త్రికా తైన
 మేఘవజ్రంమేఘంత్యక్వాణములంతైన సమాసఃఉన్దిషంతిభిస్సాదా
 మనీభిరినతటిద్భిరినకళకవేత్తలతికాభిః ఆకులితైన మహతారాజ ప

ద్వినాం స్తుతిపాతకానాం బృందేన పరితః పత్యమానైః కంసాదీనాం
 ఖిలానాం విజయస్య సంబంధిభిః విరుదావళిభిర్నామప్రబంధైర్బంధు
 భురేణ వ్యాప్తేన శద్ధాయమానేనేతియావత్ మంగళకుసుమానాం ఆ
 చారాధ్యక్షం వికీర్ణపుష్పాశాం గంధసమ్మదా పరిమళసమృద్ధ్యా అ
 ధీకృతానాం పుష్పంధయానామత్తానాం భృంగాణాం ఋజ్జ్వరై
 స్సహచరః మిశ్రః వాదిత్యాణాం వీణా వేణుమృదంగతాళాదీనాం ఘో
 షః కోలాహలః యస్మిన్ ప్రధోక్తేన మేఘవజ్రం యథాతథాసమున్మిష
 స్తీభిః స్ఫురతీభిశ్చాహుసీభిః విద్యుద్భిరివన్ధితాభిః కనకమయీభి
 ర్వేత్రిలతాభిః కంచుకిషధృతాభిః ఆకులీకృతేన నిస్సార్జ్యమాణప్రేక్షకపౌ
 రసమ్మూలితేన మహతావిస్తీర్ణాన రాజపథేన ఉపలక్ష్మితః చతుర్భిస్సు
 యోధనః ఆదిర్యేమాంలైర్దుర్భ్యోధనదుశ్శాసనశకునికైర్జైః పూర్వమ
 ధ్యాసితముపవిష్ట-అధ్యాసితపూర్వం నభామండపమాస్తానీంశనైశ్శనై
 రవజగాపేప్రనివేశ. ఉత్ప్రేక్షానుస్మృతిః, ఏతద్గద్యస్యాదౌ అన్యేద్యు
 రితిపాటొనంగతార్థత్వాదుపేక్ష్యః || ౩౫ || — ద్వారమితి || అథహరాశ్రి

విజయవిరుదావళిప్రబంధభురేణ మంగళకుసుమ
 గంధసమ్మదం ధీకృతపుష్పవన్ధయర్జ్వరసహచర
 వాదిత్ర ఘోషేణ మేఘవజ్రమున్మిషంతీభిశ్చాహు
 నీభిరివ కనకవేత్రిలతాభిరాకులీకృతేన మహతారా
 జపథేన సుయోధనాదిభిశ్చతుర్భిరధ్యాసితపూర్వం న
 భామండపంశనైశ్శనైరవజగాపే || ౩౫ || ప (ద్వా

రంసమేయషిహరావధతత్ర గోష్ఠ్యాససర్వైస్సమం
 ధేన సుయోధనాదిభిర్దుర్భ్యోధన భిశ్చతుభిః దుర్భ్యోధనదుశ్శాస
 న కణాశకునిభిః అధ్యాసితపూర్వం పూర్వమధ్యాసితం సుపుష్పెతి
 సమాస-భూతపూర్వచరడితినిదేశాత్క్రంతస్య పూర్వనిపాతః స
 భామండపంశనైశ్శనైమండంమండం + అవగదాపేవివేశగాహూవి

కృష్ణే తావ్రుపృతి నమేయసి పాప్తవతిసతి తత్ర ఆస్థానమండపే
 నరపతిదుర్వ్యధనః సహసాశ్చిసత్వరం గోష్ఠ్యాస్సమాజాత్ సర్వై
 స్సభైస్సమం పూషణి సూర్యే పూర్వావలముదయశైలమాశ్రయిణి
 పాప్తవతిసతి పద్మానాంపజ్జేః అనైకైష్టట్పరతైభ్యం గైస్సమం
 సౌరభ్యపూరః పతిమళపృవాహజవ ఉదతిష్ఠత్ పృష్ఠితివాక్ పూ
 ణోఽపమాలజ్కారః * ఏతన్న్చౌకం బహుమ మూలపుస్తకేషునదృ
 ప్తమితిపద్యంబిఖతమ్ (౧) ॥ ౩౬ ॥ —తత్రేతి ॥ తత్రఆస్థానేతరసా
 దృతం ఉపనీతే సమీపంపాపితే అతితుంగే అత్యన్నతే రత్నమయో
 ఆసనే రదితః కృతః ఉపవేశః యేనసః అయంపురాణ పుమాన్ పు
 రాణపురుషశ్చ కృష్ణః అగ్రభువి పురోహితైః పృథిష్ఠాం నివేదితాం
 పూజాం అఘ్యుపాద్యాచికం ఉపాదత్త స్వీక్ష్యతివాక్ ॥ ౩౭ ॥ — ॥

నరపతిస్సహసాదతిష్ఠత్ । పూర్వాచలాశ్రయిణిపూష
 ణిపద్మపజ్జేస్సౌరభ్యపూరజవపట్పరతైరనైకైః ॥ ౩౬ ॥
 తత్రాతితుంగేతరసోపనీతేరత్నాననేయరచితౌప
 వేశః । పురోహితైఃకృష్ణవిప్రదిష్ఠాం పూజాముపా

లాడనైవిత్ ॥ ౩౬॥౩౭ —తత్రేతి॥తత్రసభాయాంతరసాశ్చిఘ్నం ఉపనీ
 తే అతితుంగేరత్నాననే రత్నసింహాసనోచితౌపవేశః అయంపురా
 ణః పుమాన్ భగవాన్ పురోహితైః అగ్రభువిపురోభాగేపృథిష్ఠాం

(౧) కేచిత్తు నరపతిర్భూతరాష్ట్రః సర్వైదుర్వ్యధనాదిభిస్సహ
 ఉదతిష్ఠత్ ఉత్తస్థా, చరీకప్రేషణేనావనరాకలసపూర్వకమామ్బికే
 యోగాంగేయేనసహ హరేరభిముఖంగత్వాతదాజ్ఞాంప్రతిపద్య పున
 స్సత్వరమగ్రతస్సమేత్య తదాగమనంప్రతిపాలయన్నతిష్ఠదిత్యనుసం
 ధేయమ్- నరపతిదుర్వ్యధనశ్చితిలాస్యమనుపపన్నం, తస్యసౌరభ్యపూ
 రసామ్యానుపపత్తైరిత్యాహుః తన్ననుందరమితిభాతి.

సభేతి || తత్ర తదాసీం సభాయాః అంతరే మధ్యే సమగ్రా సమ్మా
 తౌ కాంతిస్పృందర్యం యన్యతం సరోరుహక్షం త్రికృష్టం సఽపి
 క్ష్యసఽపీక్ష్య ఆదరాద్విదుక్తిః, నరేంద్రేణ దుర్యోధనేన వజ్రాయ
 థాతథా తదితరేషు నగరిజనేషు పౌరాణాం మధ్యఇత్యర్థః, కస్య
 వాజనస్యనయనప్రమోదః నైత్రానందః నాభూత్ తమేకంవినా స
 ర్వస్యావ్యభూదిత్యర్థః, పాండవపక్షపాతినోహరేః ద్వైష్యతయా
 తస్మిరీక్షణం సతస్యానందకరమితిభావః, యత్తునరేంద్రవజ్రం భృత
 రాష్ట్రవజ్రమితివ్యాఖ్యాయ అంధత్వాన్నతస్యానందోభూదితిభావఇ
 తి, తన్న, దర్శనానందయోగస్సమానకర్తృకత్వబోధకపీక్ష్యేతిల్యబం
 తెన తత్రాధయత్ర భృతరాష్ట్రస్య ప్రసక్త్యభావస్ఫురణాదిత్యలం
 విస్తరేణ || ౩౨ ||—భద్రేతి || దయాద్ర్యః మధురస్వభావః పద్మం
 నాభాయన్యసశీకృష్టః భద్రాసనాద్యత్నసింహాసనాత్ అవనతం అ
 థః ప్రస్ఫుతం పదపల్లవేషవ తయోరగ్రంభాగం ఉపగతే సమీపస్థితే

దత్తపుమాపురాణః || ౩౨ || సభాంతరే తత్ర సమ

గ్రాకాన్తింసంపీక్ష్యసంపీక్ష్యసరోరుహక్షమ్ | నరేంద్ర

వర్జనగరిజనేషునకస్యవాభూన్నయపప్రమోదః || ౩౨

భద్రాసనాదవనతం పదపల్లవాగ్రంసంవాహయత్యు

పూజాం + ఉపాదత్తడుదాక్షా దానైలజ్ || ౩౨ ||— ||సభాంతరే
 ఇతి || తత్ర సభాంతరే సభామధ్యే సమగ్రాకాంతిం పూర్ణదురిం స
 రోరుహక్షంకృష్టం సంపీక్ష్యసంపీక్ష్యనరేంద్రం భృతరాష్ట్రం వజ్రా
 యిత్యా తస్యాంధత్వాదితిభావః నగరిజనేషు కస్యవానయనప్రమో
 దః నైత్రానందః నాసీత్ ఇతికాకుః సర్వస్యాప్యాసీదితిభావః + అ
 సభువిలజ్ || ౩౨ ||— భద్రాసనాదితి ||భద్రాసనాత్ సింహాసనా
 త్ అవనతంపదపల్లపల్లవస్య అగ్రంఉపగతే విదురేసంవాహయతినతి
 దయయాఅద్ర్యః పద్మనాభఃకృష్టః సామాజికేబుధజనే దత్తకణ్ఠాస

విదురే సంవాహయతి మృదుమదయతి సతిచ సామాజికే సభ్యే బు
ధజనే దత్తా కిమేషకథయిష్యతీతి సావధానా కణ్ఠాయస్యతథోక్తే
సతిచ ప్రజ్ఞాదృశం నృపమంథం ధృతరాష్ట్రంప్రతి అభావతఉక్తవాన్
వక్ష్యమాణ ప్రణాశేణతిభావః (౧) ౩౯॥—అలైప్రతి ॥ హేభరతష్ట
భహేధృతరాష్ట్రంప్రతి అలై ఏషశ్చ మైరహోభి రావస రైరధియుద్ధం యద్దైచం
ద్రస్యేదంచాస్త్రం కులంసంక్షయత్-నాశంగమిష్యత్ అన్యోన్యకలహాది
తిభావః-అవెక్ష్య జ్ఞాత్వా అధునా అస్మిన్ సమయే విధాతుం కశుం
యోగ్యంవిధేయం అన్యదాతు కృతేనాపి తేన ప్రయోజనాభావాదితి
భావః, తవసుతైస్సహార్యోధనాదిభిన్నహ పాండవానాంసంధిం అన్యో
న్యానుకూల్యం విధాతుం తే తవసకాశం సమీపం ప్రతి అహం ప్రా

పగతేవిదురేదయాద్యః (౨) । సామాజికేబుధజనే

సతిదత్తకర్తృప్రజ్ఞాదృశంనృపమభావతపద్మనాభః॥౩౯

అలైప్రహోభిరధియుద్ధమవెక్ష్యనంక్ష్యచ్ఛాంద్రంకు

లంతవసుతైస్సహపాండవానామ్ । సంధింవిధాతుమ్

తి ప్రజ్ఞాదృశం జ్ఞానచతుష్టయం నృపం ధృతరాష్ట్రం + అభావతభావ
వ్యక్తాయాం వాచిలజ్జ్ ॥ ౩౯ ॥ — ॥ అలైప్రతి ॥ హేభరతష్టభ
ధృతిరాష్ట్రంప్రతి అలై ఏష అహోభిదిశైః అధియుద్ధం యద్దైవిభక్త్యభే
వ్యయాభావః సంక్షయత్ నశిష్యత్ + లృటస్సద్వేతిశత్రుప్రత్యయః
స్యతాసీతిన్యః రథాదిత్వాదిడివికల్పః + మజ్జినకౌర్ములీతినుమ్ చాం
ద్రంచంద్రసంబంధితస్యేదమిత్యన్ కులంసంతతిం అవెక్ష్యపాండవా
నాం తవసుతైస్సహదుర్యోధనాదిభిన్నమం అధునాసమయే అస్మిన్
కాలేవిధేయంకరణీయం సంధింవిధాతుంఅయమహంతే సకాశం సమీ

(౧) ధృతరాష్ట్రస్య ఈక్షణానందయోరుభయోరవ్యభావాదుభయ
నిషేధే నకాపిహనిః అతోధస్తనవ్యాఖ్యానమేవసుందరమ్ ॥

(౨) వక్ష్యమాణనాశంర్యాలోచనయాదయాద్యత్వమ్

ప్రాప్తి ॥ ౪౦ ॥—శతేనేతి ॥ షోగేయకీలేస్తవ్యకీలే భృతరాష్ట్ర
తవ తనూభవానాం పుత్రాణాం శతేనసహ కుంతీకుమారాణ్ ధర్మ
రాజాదీన్ కళిందజాయాః యమునాయాః కల్లాలానాం మహాతరం
గాణాం జాలేన సమూపేనసహ గంగాయాస్తరంగానివ కుశలస్యా
న్యోన్యత్రైమస్య ఉదయాయ ఆవిభావావాయ సంధత్స్వ సంధింకురు
అత్రోపమయా కురుపాండవానాం దౌర్మల్యవైమల్యయోః పృథితే
రలక్ష్మణైః వస్తుభ్యనిః (౧) ॥ ౪౧ ॥—పాదేతి ॥ కించ పాండోఃకు
మారాధర్మరాజాదయశ్చ భవంతం తాన్ప్రతి పాదారవిందేశిరోభిః
శతశతం ప్రత్యేకశతసంఖ్యాః పృణతీః నమస్కారాసాదరం య

ధునాసమయేవిధేయం ప్రాప్తౌహమస్తి భరతశ్చభ
తేనకాశమ్ ॥ ౪౦ ॥ శతేనసంధత్స్వ తనూభవానాం
కుంతీకుమారాణ్ కుశలూదయాయ । కల్లాలజాలనకళి
న్దజాయాగంగాతరంగానివగెయకీలే ॥ ౪౧ ॥పాదా
రవిందేప్రణతిశ్శిరోభిశ్శతంశతంసాదరమర్పయంతః ।

పంప్రాప్తిః + అస్తిఅసంధువిలట్ ॥ ౪౦ ॥— ॥ శతేనేతి ॥ షోగే
యకీలేకుశలూదయాయత్రైమాధిగమాయతనూభవానాం సుతానాం
శతేనకుంతీకుమారాణ్ కళిందపుత్రాః యమునాయాః కల్లాలజా
లేన తరంగసమూపేన గంగాతరంగానివసంధత్స్వ + కుభాక్షలా
ట్ దుర్యోధనాదీనాం మలినదిత్రత్వాద్యమునాతరంగోపమా ధర్మా
దీనాంశుద్ధదిత్రత్వాద్ధంగాతరంగోపమా ॥ ౪౧ ॥— ॥ పాదేతి ॥ పా
దారవిందేశిరోభిశ్శతంశతం పృణతీః సాదరంఅర్పయంతః పాండోఃకు

(౧) యథా గంగాయమునాసంగమోదురితనివారణద్వారా పు
ణ్యప్రాప్తిపూర్వకానందాయభవతి । తద్దైవైషాంసంధానమపి సకల
జనానందకరంభవతీతిభావః । ఏనం సావభిప్రాయముక్త్యా పాండవాభి
ప్రాయోష్యేనమెవత్యాహ ॥ పాదేతి ॥

ధాతథా అర్పయంతః కుర్వంతస్సంతః వినీతిః వినయః పూర్వాయస్మిన్
 సత్తథా ఏవం సత్కర్మమాణవకారేణ విజ్ఞాపయంతిస్త విజ్ఞాపితవంతః
 మన్తుభేనెతిభావః, యత్తు శతంశతం దశసహస్రమితి తన్న తథానతి
 సంఖ్యాథే= ద్విబహుత్వైస్త్యిత్వనుశాసనాత్ ప్రణతీరితి బహువ
 చనాంతవిశేష్యవాచకానురోధేన శతశతానీత్యేవప్రయోగస్సాన్యత్-
 విశత్యాద్యాస్సద్దైకత్వైశ్చనుశాసనాచ్చ నతథా ఉక్తవ్యాఖ్యానవి
 రోధఇతిపిధ్యేయమ్ || ౪౨ ||—జాతాఇతి || వనెజాతాఃఉత్పన్నా
 భవతః తవ అఙ్కభూమా ఉత్సంగదేశే వృద్ధిగతాః శాసనం ఆజ్ఞాం
 భవదీయాం శిరసిఆదధానాః బిభ్రాణాః నిస్తీర్ణాః అతిక్రాంతః సం
 గరః వనవాసాజ్ఞాతవాసప్రతిజ్ఞేన పయోనిధిస్సముద్యయైస్తథోక్తాః
 అమి ఏవంభూతాః వయం త్వయా ఆద్యయథాంశం అవనెః భూమేః
 అవనెరక్షణేవా రాజ్యవెతియానత్ స్థాప్యాః స్థాపితుమహః= వనే
 వాస్థాప్యాః ఉభయమపి త్వదధీనమిశ్యథః= పితౄజ్ఞాయాదుర్లం

పాండోఃకుమారాశ్చభవంతమెవంవిజ్ఞాపయంతిస్త వి
 నీతిపూర్వమ్ || ౪౨ || జాతావనెవయమమి భవదంక
 భూమా వృద్ధిగతాశ్శిరసిశాసనమాదధానాః | నిస్తీ
 ర్ణాసంగరపయోనిధయస్తవయాద్యస్థాప్యా యథాంశ

మారాశ్చ ధర్మాదయశ్చ వినీతిపూర్వం వినయపూర్వంయథాతథాభ
 వంతంఏవంవిజ్ఞాపయంతిస్త + జ్ఞానియోగకరణైచురాదిన్యంతాల్లట్ ||
 ౪౨||— || జాతాఇతి || వయంవనెజాతాః భవతః అంకభూమాఉత్సం
 గస్థలే వృద్ధిగతాః శాసనంశిరసి ఆదధానాస్సంతః నిస్తీర్ణాస్సంగర
 పయోనిధిః ప్రతిజ్ఞాసముద్యయైస్తేతథాభూతాః అద్యత్వయాయథాం
 శం యథాథాగం అవనేభూమేఃఅవనెరక్షణఅథవావనెవాస్థాప్యాః

భుత్వాదితిభావః (౧) ॥ ౪౩ ॥ — బాల్యైతి ॥ వనాంతే అరణ్యమధ్యే
జనుజన్తయేషాం లైషాం మమ మదీయానాం పాండవానాం రక్షణ
విధౌ పోషణక్రియాయాం విషయే ఏకాపి ధాత్రీ ఉపమాతానబధూవ-
ఇత్యుక్తప్రకారంకోకం ఉపమాతృభావకృతమైన అనిశంహృదయే ద
ధానః త్వం తస్యాః ధాత్ర్యః భూమేరుపమాతుశ్చ అర్థమపి సం
ప్రతీదానీం నదిత్ససి దాతుం నేచ్ఛసీతి కాకుః, కింతుదిత్సస్యేవేత్యర్థః,
అత్యవనై ధాత్రీమాతృభావకౌచనస్య స్వసమక్షం అర్థధాత్రీదానా
వశ్యత్వపేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం, తచ్చౌపమా
త్వభువౌధాత్తీశబ్దశ్చైషభిత్రికాలద్ధాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయో
క్తుః జీవితమితి తయోరుగాంగిభావనసంకరః ॥ ౧ ॥ ధాత్రీస్యాదుపమా
తాపి భూమి రామలక్ష్మీచ సేతినానాథారత్నమాలాయాం ఇతి విజ్ఞాపయ

మవనేరవనేవనెవా ॥ ౪౩ ॥ బాల్యే వనాంతజనుషాం

మమపాండవానామేకాపి రక్షణవిధౌనబధూవధాత్రీ ।

ఇత్యేవకోకమనిశంహృదయే దధానస్తస్యాస్తునార్థమ

అనయోరన్యతరత్కర్వితభావః ॥ ౪౩ ॥ — బాల్యైతి ॥ వనాంతజను
షాం అరణ్యజాతానాం మమమత్సంబంధినాం పాండవానాంబాల్యే ర
క్షణవిధౌ ఏకాపి ధాత్రీ ఉపమాతా నబధూవ భూసత్తాయాం లిట్ ఇ
త్యేవ అనిశం సంతతంహృదయేకోకం దధానః త్వం సంప్రతితుతస్యాధా
త్ర్యధూమేః ॥ ౧ ॥ ధాత్రీజన్యామలక్ష్మీవసుమత్సుపమాతృప్రీతివిశ్వః అ
ర్థమపి నదిత్ససినదాతుమిచ్ఛసి + డుదాహృదానే ధాతూః కర్తృణ
స్సమాన కర్తృకాదితి సక సనాద్యంతా ఇతి ధాతుశ్చాన్వితస్సన్యజో
రితి ద్విత్వం ఏకాచ ఉపదేశే ఇతి శ్చైషి శ్చైషిః సనిమీమాఘురభలభేతీన్ అ
త్ర లోపాభ్యాస స్యేత్యధ్యాసలూపః సన్యాదధాతుకైతి సన్యతః ॥

(౧) త్వచ్చాసనమేవ మహాకశ్యేయాలాభః । రాజ్యంవాపనంవే
తి సకశ్యావిభాగోస్తాకమితిభావః ॥

న్తిస్తేశిపూర్వణాన్వయః ॥ ౪౪ ॥—ఇతీతి ॥ ఉక్తప్రకారంబువాణం
పాండవవిజ్ఞాపనాం కథయంతమేనం యదుపీరంశ్రుక్మష్టంనృపతిః
ధృతరాష్ట్రః దీర్ఘాయథాతథానిశ్వస్య హేవత్సరుర్యోధనఅమున్వధ్వం
దుర్మాణంపాండవైరయాపంవిముఞ్చవిముఞ్చత్సజత్సజైత్యాదరా
ద్ద్విరుక్తిః ఇత్యుక్తప్రకారేణానుశాస్య శిక్షయిత్వా హేశౌరే శ్రుక్మ
ష్టే అహం వ్యరంసిషం విరతవానస్తి శ్చాంతాస్తీత్యధః ఇతిబధాపే
ఉక్తవాన్ (౧) ॥ ౪౫ ॥—మధ్వితి ॥ కించ హేమధుమధన మధు
నామకదైత్యనాశక కృష్ణ సాప్రసిద్ధామమజననీ అంబాలికామయిపు
త్రై వత్సలాఖలు దయాళుస్సత్యైవ మునీంద్రే వ్యాసేవిషయే నిమిలి

పిసంప్రతిదిత్ససిత్వమ్ ॥ ౪౪ ॥ ప ॥ ఇతిబుగ్ధవాణం

యదుపీరమేనం నిశ్వస్యదీర్ఘంనృపతిబధాపే । వ్య

రంసిషంవ్యధ్వమముంవిముంచ విముంచవత్సేత్యనుశా

స్యశౌరే ॥ ౪౫ ॥ ప ॥ మధుమధననిమిలితామునీం

ద్రౌమమజననీఖలుపుత్రవత్సలాసా । ముఖమహామనవే

౪౪ ॥ — ॥ ఇత్యమితి ॥ ఇత్థంబుగ్ధవాణం పీనంయదుపీరంక్మష్టంనృపతి

ధృతరాష్ట్రః దీర్ఘంనిశ్వస్య + బధాపేభావవ్యక్తాయాం వాచి

ట్ హేశౌరేక్మష్టహేవత్సరుర్యోధన అమున్వధ్వంకాపథంవిముంచ

విముంచఇతి అనుశాన్యవ్యరంసిషం విరతౌభవం + రమక్రీడాయాం

వ్యాజ్ఞురిభ్యోరమఇతిపరస్తేపదం యమరమనమాతామితిఇట్సకౌ ॥

౪౪॥—॥ మధుమధనేతి ॥ హేమధుమధనకృష్ణమునీంద్రేవ్యాసే ని

మిలితామమసాజననీమాతా పుత్రవత్సలాఖలు యయాజ్ఞనన్యా మూ

ఖానూనాః ముఖంఅనవేక్ష్య అదృష్టాఅహం అధికాంముడంప్రీతిం

+దధామిడుధాఇలట్ ధృతరాష్ట్రజననీనేత్రే నిమిల్యవ్యాసనమీపం

(౧) సమ్యగనుశాసితౌపి వైధేయాయంమద్వచనంనాశ్యణౌతేకి

కరౌమితిభావః

తా మునుశితనేత్రాఅభూత్ యయా పుత్రదాయని ముసీంద్రేమిలితా
 త్సా జనన్యా అహమంధత్వేనజాతఇత్యథః, మూఖస్య స్వతొ-
 వివేకినః పరైర్బోధితమశ్శ్రీతుశ్చ సూనౌదుర్భ్యోధనస్య ముఖమన
 వేక్ష్యోఘనా అధికాం నిరవధిం ముదం ఆనందందధామి ధారయామి
 తత్తాద్భుతఃఖాదాంధ్యాదపి దుఃఖాయతే పుత్రస్యమాఖ్యమిత్యర్థః
 అత్రకిం ఉత్తరవాక్యాథేన పుత్రవాత్సల్యసమర్థనాహ్వాక్యాథేన
 హేతుకంకావ్యలింగం, ఉత ఆంధ్యస్య దోషస్త్యేవ సంతాపజనక
 త్వేన గుణత్వవర్ణనాల్లెశాలజ్కారః, ఇత్యుభయత్రసాధకసామ్యాదే
 కత్ర బాధకాధావాద్భుద్వయోస్సందేహసంకరః ॥ పుష్పితాగ్రావృ
 త్తమ్ ॥ ౪౬ ॥—ధృతరాష్ట్రః పుత్రమాఖ్యంవిశదయతి ॥ స్వయమి
 తి ॥ అయంసుతాదుర్భ్యోధనః స్వయమాత్మనాపినవిబుధ్యతే శోభనా
 కార్యాకార్యవివేచికామతిః ఆగామిగోచరబుద్ధిఃస్వతస్యజనన్యభీ
 ష్టవిదురాదేర్వాచమపి నశ్యణోతి నానుతిప్రతీత్యథః అతః హేగు
 ణగణవారినిధే త్రికృష్ట కురుకులస్య కుశలమెవాఙ్మూరస్తస్య అభి
 వృద్ధ్యై త్వమేవ గతిర్నాన్యఇత్యథః- తథాచ త్వమేవనయభయా
 భ్యామిదానీం సంధిం ఘటయేతి భావః ॥ వృత్తంతుపూర్వము క్రమ్॥

క్షయమూఖసూనౌముదమధికా మధునాయయాడ

ధామి ॥ ౪౬ ॥ ప ॥ స్వయమపినవిబుధ్యతే సుతా

యం సుమతిజనన్యశ్యణోతి నాపివాచమ్ కురుకులకుశ

లాంతు రాభివృద్ధ్యైగుణగణవారినిధే(ధే(ధిః)గతిస్త్యమే

గతాతద్విక్ష్య తవాంధః పుత్రోభవిష్యతీతివ్యాసఉవాచెతిభారతక

థా ॥ ౪౬ ॥—స్వయమితి ॥ అయంసుతాదుర్భ్యోధనః స్వయమపి న

విబుధ్యతే నజానాతి బుధఅనగమనెలట్ సుమతిజనన్య వాచమపిన

శ్యణోతి శుశ్రవణెలట్ కురూణాం కులస్య సంబంధినః కుశలాంతుర

స్యక్షేమవీజస్యఅభివృద్ధ్యైఅభివృద్ధయేగుణగణవారినిధిస్త్యమేవగతిః

(౧) ౪౭ ||—ఇతీతి || ఇత్సుక్తప్రకారం బద్ధాంజలౌ రాజనిధృతరా
ష్ట్రే సిద్ధాంతవతి ప్రకృతకార్యనిశ్చితవతీసతి నిజస్య అననస్యరత్న
పీఠస్య అర్థే మధ్యేనివేశితం నిక్షిప్తం కరతలం యేనతస్యభావస్తత్తా
తయాపాతునా కించిదున్నమిలైన వామభుజస్యశిఖరేణ అగ్రభాగేన
గండమండలే వామకపోలమధ్యే నిమజ్జితం ప్రవేశితం మకరాకృతికు
ణ్డలంయస్మిన్స్తత్తథా కశుర్నితమృస్య చలనేన తిర్యగ్వాప్సవత్కనేన
కండళితస్సంజాతకండళః కాఞ్చనపటస్యపీతామ్బరస్యమమరారవః
మమరైతిశబ్దః యస్మిన్స్తత్తథాచ ఈషత్కించితకంధరాం గ్రీవాంవి
నివర్త్య అభ్యావర్త్యైత్సుత్తరైణాన్వయః || ౪౮ ||—కృష్టేతి || కం
సచైరీ త్రికృష్టః రవిభువా కణేనసహ కృతాఃహస్తాభ్యాంతా లాః

వ||౪౭||౫|| ఇతిసిద్ధాంతవతిబద్ధాంజలౌ రాజనిజా
సనాధేనివేశితకరతలతయాకించిదున్నమితవామభు
జశిఖరేణగండమండలనిమజ్జితమకరకుండలం కటితట
చలనకండళితకాంచన పటమమరారవమీషత్కంధ
రాంవినివర్త్య || ౪౮ || ష || కృష్ట స్థితింరవిభుపాకృ

అన్యగతిర్నాస్తీత్యర్థః ||౪౭||—||ఇతీతి|| ఇతిత్థంబద్ధాంజలౌ రాజని
ధృతరాష్ట్రే సిద్ధాంతవతిసతినిజాసనాధేనివేశితకరతలంయేనతస్య
భావస్తత్తాతయాకించిదున్నమిలైనవామభుజశిఖరేణగండమండలేనిమ
జ్జితంమకరకుండలంయస్మిన్కర్తృణితద్యథాతథాః టిటటస్యచలనైనకండ
ళితఃఅంకురితః కాంచనపటస్య పీతాంబరస్య మర్తరారావఃమర్తరధ్వ
నిర్యస్మిన్కమణితద్యథాధవతితథాఈషత్ + మచాక్కంధరాంశిరొ
ధిం వినివర్త్యతిర్యక్క్రౌత్వా|| ౪౮ ||—|| కృష్టస్థితిమితి || కంసచైరీ
కృష్టః రవిభువాకణేన కృతహస్తతాళంకృష్టస్థితిం ధురితగ్రేదుశ్చా
సనేన దూషితిసంధేఃపక్షాయస్యతంకణోపకంఠేశోక్తాంతికేచ

(౧) సంధినావా అసంధినావా ఇమేత్వయారక్షణీయాఇతిభావః!

మిశస్తాడనానియస్తింస్తత్తథాశ్చప్తం నిమిత్తంస్థితంయేనతం ధురితగే
దుశ్శాసనన భాగ్యామాషితః నిందితస్సంధిపక్షః సద్ధికాన్యంయస్య
తం కణాస్యకోత్యస్య ఉపకరే మూలేచలితః గూఢసంధిపక్షమూ
షణ్ణన కమ్మితోధరో యస్యతాదృశం మాతులస్య శకునెరాస్యం వ
క్త్రం యస్యతథోక్తమ్ (౧) కారవ్యం దుర్యోధనంవృత్తి కురుసంసది-
కారవసభాయాం శృణ్వత్వాంసత్వామితిశేషః- ఆహ వక్ష్యమాణం
కారేణఉవాచ ॥ ౪౯ ॥—పృథితి ॥ హేకారవ దుర్యోధన పృథా
సుతేభ్యః ధర్మరాజాదిభ్యః తేషామిమాం తదీయాం నతు త్వదీయా
మిత్యధః, పృథివీం భూమిం ద్యూతేనాహృతాం పునః ప్రతిజ్ఞాప్ర
కారం దిశప్రయచ్ఛ ఇత్యుక్తవృకారేణబ్రువతః కథయతః గురోః
పితుగాం వాక్యమశృణ్వతః ఉల్లంఘయతస్తేతవ సంబంధినీ ఏషా పి
తహస్తతాశం దుశ్శాసననధురిమాషితసంధిపక్షమ్॥

కణోపకంఠచలితాధరమాతులాస్యం కారవ్యమాహ
కురుసంసదికంసప్రై ॥ ౪౯ ॥ ప ॥ పృథాసుతేభ్యః
పృథివీంతదీయాం పునర్దిశేతిబ్రువతోగురోగాం
అశృణ్వతఃకారవలేకథంవా సంభూతి రేషాశశినాన్వ

శివః అధర్యోయస్యతథాధూతం మాతులాస్యంశకునిముఖం యస్యతం
కారవ్యందుర్యోధనం + కురునాదిభ్యోణ్యఇతిణ్యః కురూణాంసంసది
సభాయాంఆహ విభక్తిప్రతిరూపకమవ్యయం ఆహేత్యువాచేత్యధై
ఇతిమనోరమా ॥ ౪౯ ॥—॥ పృథాసుతేభ్యః ॥ హేకారవదుర్యో
ధనపృథాసుతేభ్యః పాండవేభ్యః తదీయాంపృథివీం పునః దిశ+ దిశ
అతిసజన్వేలోక్ ఇతిబ్రువతః గురోఃపితుః గాంవాచం అశృణ్వతః
తే ఏషాసంభూతిజననం శశినశ్చంద్రస్య ఆన్వవాయేవంశైకథంవా

(౧) శ్రవణసమిపే శకున్యధరకంపమాత్రదశనా త్రదుక్తుంతు కి
మపి నజ్ఞాతమితిభావః॥

తాత్పర్యోల్లంఘిని నుభూతిజన్తశశిసప్తంద్రస్య అన్వవామే సంశే కే
 ధువెత్తాశ్చ ర్వే అధూదితియోజ్యమ్ (౧) || ౫౦ || — తదితి || మే
 కారవ దుర్యోధన తత్తాదృశం అనువమం అతవవ మహాత్ శ్లాఘ్యం
 తవ నమ్బంధీనః సంశస్య వృత్తం చరిత్రం శృణు యెనరాజ్ఞా యూ
 యం పౌరవాఇతి ఖ్యాతాః సపూరుర్నామరాజా చంద్రవంశ్యః పి
 తుర్యయాతితః ఆత్తజీణిః జరాదేనతథోక్తస్సక్ నవంవయః యా
 వనం దదా తస్తే ఇతిశేషః, కాలాంతరియం తత్తిష్ఠత్వాధునిక మేవవ
 శ్యేత్యతః || త్యక్తేతి || ధీరాణామపిధీరః అసదృశదైర్యశాలీ అ
 తవీవ అయం దేవవృత్తాభీష్టః పితుశ్శంతనోముదే సత్యవతి లాభస
 న్నామాయ ద్వితీయమాశ్రమం గాహాన్త్యం దారపరిగ్రహమితియా
 వత్ తృణవత్ తృణమివ త్యక్త్యా ఇహేదానీమత్ర చతిష్ఠతి నతు య

వామే || ౫౦ || ప || తత్తాదృశంశృణుమహాత్తనవంశ

వృత్తం పూరుదాదానవయఃపితురాత్తజీణిః | త్య

క్వాశ్రమంపిత్రుముదేతృణవద్ద్వితీయం దేవవృత్తాయ

అధూదితిశేషః తద్వంశేన ర్వేపి పిత్రువాక్యపరిపాలకాఇతిభావః || ౫౦
 త దేవస్ఫుటిః రోతితత్తాదృశమితి || తత్తాదృశంమహాత్తరస్య అతిమ
 హతః వంశస్యవృత్తంచరిత్రంశృణు+శుశ్రవణేలాట్ పూరుఃపూరు
 నామారాజాఆత్తజీణిస్సక్సీకృతజరస్సక్ + జ్ఞామ్ వయోహనా
 క్తిక్ || ౫॥ జానిజ్జర్ణావిత్సమరః | పితుఃయయాతేనవంనూతనంవయస్తారు
 ణ్యందదా+దుదాక్షదానేలిట్ధీరధీరః అతిధీరః అయం దేవవృత్తః భీ
 ష్టః పితుశ్శంతనోముదేతృణవత్తృణేన తుల్యం+తేనతుల్యంక్రియా
 చేదితివతిః ద్వితీయంఅశ్రమంగృహస్థాశ్రమంత్యక్త్యాఇహాత్వత్స కాశే

(౨) అస్తిక్ సంశేత్వద్భుతో నాభూన్నభవిష్యతిచేతిభావః ||

దాకదావా యత్రకుత్రవెత్యధః (౧) ॥ ౫౧ ॥—నయేనోక్త్యా
భయేనాహ ॥ కితవేతి ॥ కించ హేకారవ కణయోః కితవస్య అక్షవి
ద్యానిపుణస్య శకునైరుక్తిభిః దుర్బోధనైః కిసలితః సంజాతపల్లవః ఉ
త్పన్నఇతియావత్ ॥ ౫౨ ॥ కిసాలయంకిసలయంకిసాలంకిసలంకిసమితిశ్చిహ
షణః ॥ సః పాండవస్వస్వాపహరణవిషయకశ్చేన ప్రస్థః తవసం
బంధీ మనోరథః కామస్తదాసఫలభవేత్ యుధి కైరాతే హరినం
దనైః అజునేన పాలితం తాడితూం నివేశితం ధనుః గాండివం హర
స్య మస్తకాచ్ఛిరసః పునః నొన్నమజ్జచేత్ నొత్తితయది తదాభవే
దితిసంబంధః గాంధీవమేవ లెభ్యస్సర్వస్వం దదాతి కింత్వయేతి భా
మిహతిష్ఠతిధీరధీరః ॥ ౫౩ ॥ వ ॥ కితవోక్తిభిః కిసలి

తస్యకణయోస్సఫలభవేత్తవతదామనోరథః ।హ

రినందనెనయుధిపాలితంధనుహారనుస్తకాన్న పున

తిష్ఠతి+ప్రాగతినిచ్చక్రాలత్ ॥ ౫౧ ॥—కితవోక్తిభిరితి ॥ యుధిహ
రినందనేన అజునేన పాలితం ధనుః హరమస్తకాత్ ఈర్ష్యరశ్మిరసః
నొన్నమజ్జచేత్ నొత్తస్థాచేత్ + టుమస్తాశుద్ధాలిత్ తదాతస్మిన్
కాలకితవానాం ధూతానాం ॥ ౫౨ ॥ ధూతోక్షదేవీకితవోక్షధూర్తా
ద్యూతకృత్సమాఇత్యమరః ఉక్తిభిర్విచనైః కణయోః కిసలితస్య సం
జాతకిసలయస్య తవమనోరథః సఫలభవేత్ + ధూసత్తాయాలిజ్

(౧) శుక్రశావాత్వాప్రవజరస్యపితృర్పితృయీతంవదనాత్పూరుస్సన్వ
తారుణ్యంతస్తే దత్తావతిజ్జరాంజగ్రహేతికథా॥—దాశకన్యాంయో
జనగంధాభిధానాం దృష్టావతస్యామనురక్తస్యనూతముఖైఃతం యాచి
తవతః తదభిలషితానుగుణమంగీకర్తుమసమర్థస్య స్కరతావతప్ర
స్యశంతనోరింగితిజ్జశ్శాంతనవః దాశాధిపాలితకమెత్య స్వస్యవివా
హవైముఖ్యించ ప్రతిజ్ఞాయసంతుచ్చైనతేన దత్తంతామానాయ్య పితృ
మనోరథం పూరయామాసేతి కథాచాత్మానుసంధేయా॥

సః, అత్ర కిసలితత్వఫలితత్వరూపేణ మనారథస్య వృక్షత్వారోప
ప్రతితేరే దేశవర్తకరుంపకం || మంజుభాషిణీ || (౧) || ౫౨ || — మంశ
ఇతి || అయం కురూణాం వంశః యద్యపి మహితః లూకైకపూజ్యః
తథాపి తస్మిన్స్వశై ఏకత్ర కోటాదిభాగ్యతియావత్ కళంకం చి
హ్నం అపవాదంచ ధతుణం రజనేరాత్రేరధీశః చంద్రశ్చ పరత్రకౌ
దౌ అంత్యభాగై కళంకం అపవాదం చిహ్నంచ ధతుణం పరుషః స
దామోధవాంశ్చ ద్వాచతురౌనిపుణౌఖల్వితిమన్యే || ౫౩ || కళంకౌ
జ్ఞాపవాదయోరిత్యమరః (౨) || ౫౩ || — బంధూపదిష్టమితి || సౌ
వత్సశిశువత్కర్తవ్యానభిజ్ఞ త్వం బంధుభిరన్తదాదిభిః ఉపదిష్టంబూ
ధతు సంధానం సంధిం సశృణోషి నాంగీకరోషీతియత్ - అస్తిగౌ

రున్తమజ్జచేత్ || ౫౪ || ప || వంశఃకురూణాం మహి
తాయమ స్థితధర్తుంకళంకంచతురౌఖలుద్వాఏకత్ర
కోటారజనెరధీశఃపరత్రమన్యే(పు)పరయోధవాంశ్చ ||
౫౫ || (బంధూపదిష్టంసశృణోషివత్ససంధానమ స్తిన్నత
వాద్యదోషః | గంధర్వరాజేనకృతంవనాంతే బంధం

|| ౫౬ || — మంశఇతి || కురూణామయం వంశః అన్వయః మహితః పూజ్యశ్చ
అస్తిగౌ వంశేకళంకం చిహ్నం అపవాదంచ ధతుణం ద్వాచతురౌఖలు
|| ౫౭ || దక్షేతుచతురపిశాలనటవశ్యత్వమరః ఏకత్రప్రథమాయాం || ౫౮ || ఏకౌ
శూభేకప్రధానెద ప్రథమేకవలెతథాసాధారణై సమానెల్పేసంఖ్యా
యాంచ ప్రయజ్యతఇతివైయాకరణాః కోటా అశౌ || ౫౯ || ఆత్యుక్త
షాశ్రయః కోట్యిత్వమరః రజనేరాత్రేః అధీశః అధిపతిశ్చంద్రః
దేవః పరత్రపరస్యాంకోటాపురుషః మనుజః భవాంశ్చ ఇతిమన్యే

(౧) త్రిపురహరస్య హరిస్యాపిశిరోభంజకం గాండివమేవ సాండ
వానాం భూమండలం వితరిష్యతీతిభావః ||

(౨) అస్మిన్స్వశేతదిపురుషాంతిమపురుషౌ ద్వావపికళంకీనావితిభావః ||

భ్యనంగీకారవిషయే అద్య తవదోషః అపరాధః నభవతి కింతు వసాం
తే ద్వైతవన మధ్యే గంధర్వరాజేన చిత్రసేనేనకృతంబంధం త్వచీ
యః పునః ము కవతాం మోచితవతాం తేషాంహిపాండవానామేవహ్నో
హో భవతి అత్ర క్రమేణ దోషగుణయోర్బంధూ క్రపంధ్యనంగీకార
బంధమోచనయోగుణదోషత్వస్య వణానాల్లేశాలజ్కారదవ్యయమం
గాంగిధావనసంకీర్ణం- అత్రాపి శృణోషీత్యత్ర కరోషీత్యేవపరసి
యం- అన్యథా పూర్వోక్తవాచాపలైరితి || (౧) || ౫౪ || -- ఇతితి ||
ఇత్యుక్తప్రకారేణ భగవతి శ్రీకృష్ణే గదితవతిఉక్తవతినతిక్రోధనఃకు
పితస్సుయోధనః దుర్యోధనోపి ఇమాంవక్ష్యమాణాం గిరం వాక్య
ముజ్జగార ఉక్తవాక్ || ౫౫ || -- అయఇతి || నందోనామ కశ్చిద్దో
పాలః తస్యనందనః పుత్రః తస్యసమ్బుద్ధిః అయేనందనందన హేక్య
ద్వైత్యామంత్రణం గోపాలానాం మాధ్యప్రసిద్ధిమనురుధ్యైతి ధ్యే

పునముక్తవతాంహితేషామ్ || ౫౪ || ౫ || ఇతిగదిత

షతవతిభగవతిక్రోధనస్సుయోధనోపి గిరమిమాముజ్జ

గార|| ౫౫ || ౫ || అయేనందనందనకేవలవిరాటతనయాశ్ర

యలాభేనకృతకృత్యంమన్యానాంకుంతీభువాంచబహు

మనజ్ఞానేలట్ మధ్యస్థాస్సర్వేపి నిష్కలంకాఇతిభావః || ౫౩|| ౫౪||
ఇతితి || భగవతికృష్ణైఇతినిగదితవతినతిక్రోధనః+క్రోధమండారేభ్య
శ్చైతియచ్ || ౫ || క్రోధనోమక్షణఃకొపీత్యమరః సుయోధనః దు
ర్యోధనః ఏవంగిరం ఉదాజహార+హృజ్ఞోహరజ్జైలిట్ || ౫౫ || -- అ
యేఇతి || అయేనందనందనకృష్ణగోపత్వసూచనాథం నందనందనే
త్యుక్తిః కేవలవిరాటతనయాశ్ర ఉత్తరస్యాశ్రయలాభేన కృతకృత్యం
మన్యానాం +ఆత్మమానేశశ్చైతిఖశ్ అరుద్విషదితిముమకుంతీభువాం

(౧) తదాచిత్రసేనేననీతిశ్చైదేతాదృశశ్రమస్తేషామస్తాకంచ నభ
వేదితిభావః | ముక్తవతామిత్యత్రాణ్యథాంతభావేణవృత్తిః ||

యః, విరాటతనయనూ ఉత్తరయా అభివన్యవే దత్తయా ఆశ్రయః
 విరాటయాపః తల్లాభేన కేవలం తల్లాభమాత్మేణ (స్త్రి)మూలకాశ్రయో
 పజీవననెత్యథః విరాటతనయః ఉత్తరః లాభీరుః సవీవాశ్రయః త
 ల్లాబనతీవా ఉభయభాషనూభౌద్ధులనంకృతకృత్యం మహ్యానాం అ
 త్తానం కృతాథానం సంభావయతాం ఇతి త్తమానేభిశ్చేత్తితి శిఖితావదరు
 ద్విషదిత్యాదినామమహం తేభువాంధమరాజాదినాంచ అత్యంకుతీహ
 వామితిపారస్త్యే శ్రేయత్యవ్రకాశగోక్తిః అనుక్షణంబహుభిరత్రోహణీ
 పలిభిరావెద్యమానాం విజ్ఞాప్యమానామంజలిధోరణం నమస్కార ప
 రంపరామవలోకితుమపి అలబ్ధః అవగరః అవకాశః యైస్తేషామస్తాకం
 చ ఉభయేషాం సంధానం సంధిః కింవాకీదృశం అనుదితమెవైత్యథః
 ప్రబలానాం దుర్బలైస్సహసన్దేన్ద్రాకః యోధయదూషితత్వాదితిభావః
 తనమాతకృత్యం కింవా- నుయాదెయంతాతవ్యం కింవాకాదృశీవిధా
 ప్రకారః యష్టిః సత్తతో క్తం ముధాయాసంనిరథకశ్రమంతవధూయ
 త్యక్తాయథాగతం అగమనం యథానిష్ఠలం తథేత్యథః గంతవ్యం
 త్వయేతిశేషః- ఇతిగిరముజ్జగారెతి పూర్వేణాస్వయః అత్యస్త్రేణాపజీవ
 నకాంతేయాసగోపాలమాత్యవస్తునాత్వేదీయమాత్యం త్వదనుగుణ

భిరత్రోహణీపలిభి రనుక్షణమావేద్య మానామంజలి

ధోరణీ (౧) మవలోకితుమవ్యలబ్ధావసరాణా మస్తా

కంచ కింవాసంధానం కింవాతనమాతకృత్యం కింవా

చ సాంక్షవానాంచ కుంతీభువామితిపారస్త్యే శ్రేయత్య సూచనాబహు
 భిరత్రోహణీపలిభిస్సేనావతిభిర్భహుభిః త్రోహణీపలిభిరీత్యనెనస్వసే
 నాయా అనుక్షితాసూచ్యతే ఆవెద్యమానాం నివెద్యమానాం అంజ
 లీనాం ధోరణీ అవలోకితుమపి అలబ్ధావసరాణాం ఏతేన సామ్రా
 జ్యం సూద్యతే అసాకంచ కింవాసంధానం తనమాతకృత్యం కింవా

మేవేత్యనురూపసంఘటనాత్మక సమాలంకార పరితే ద్వస్తునాల
జ్ఞానధ్వనిః ॥ ౫౬ ॥—॥ ఆకణ్యతేతి ॥ తిత్ దుర్యోధనస్య దురు
క్తం ఆకణ్యచకితంచేతిః యస్యతస్మిన్ ఆతపీనన్యపతౌధృతరాష్ట్రే
కరౌసంపుటావివతాభ్యాం కణౌపిధాయ ఆచ్ఛాద్యనమ్రంసమితం
వక్త్రం యస్యతథోక్తైసతి కింకతవ్యతామాఢ్యేనైతిభావః కురురా
జసూనుమర్యోధనః అలంఘ్యులౌక త్రయేణాప్యనతిక్రమణీయం
మధువైరిణం భీష్మస్త్వమపి కిముతాన్యానిత్యధః తృణాయమత్వా
తృణమివ ఆనాదృత్యైత్యధః- మన్యక మణ్యనాదరణతి సంప్రదా
నత్వం జపన పేదన గోష్ఠ్యాస్సభాతః నిరిగాన్నిగతవాన్ మూ
ఖాణాం నశ్వాపి వివేకావకాశశతిభావః ॥ ౫౭ ॥ తదనుదుర్యోధన

యాదేయమిదృగ్విధం ముధాయాసమవధూయ(౧)య
థాగతంగంతవ్యమితి ॥ ౫౬ ॥ ప ॥ ఆకణ్యతచక్రిత
చేతసిసమ్రాజ్యైకణౌపిధాయన్యపతౌకరసంపుటా
భ్యామ్ । మత్వాతృణాయమధువైరిణమప్యలంఘ్యం
గోష్ఠ్యాజవేననిరగాత్కురురాజసూనుః॥౫౭॥౫॥తదను
దనుజారాతిరెషరౌష(దూషిత) స్థితిలేశరూషితాధర

మయా కింవాదేయం ఈదృగ్విధంముధాయాసంవ్యథాయా సంభవ
భూయభవతాయథాగతం ఆగతమసతికృమ్య గంతవ్యమితి ఉదాజహ
రతి పూర్వేశాన్వయః ॥ ౫౬ ॥—॥ఆకణ్యతేతి॥ తద్వదనంఆకణ్య
చకితచేతసిన్యపతౌధృతరాష్ట్రేకరసంపుటాభ్యాంకర్ణౌపిధాయ ఆచ్ఛా
ద్యనమ్రంసమితైసతి కురురాజసూనుః దుర్యోధనః అలంఘ్యులౌక
భిరప్యలంఘనీయం మధువైరిణమపి తృణాయమత్వా మన్యక ర్షణ్య
నాదరణతివత్తుభీగోష్ఠ్యాస్సభాయాః జవేననిరగాత్ నిరిగచ్ఛత్ +
ఇన్ద్రతౌలుజ్జే ॥ ౫౭ ॥—॥ తదన్వితీ ॥ తదనుషదనుజారాతిఃకృష్ణః

(౧) భవతాయథాగతంతథాగంతవ్యమితిపారాన్తరమ్ ॥

నిగమనానంతరం ఏషః దనుజారాతిశ్చక్రిష్టః తాదృశేన కింవా
సంధాన మిత్యాదివిధేన తస్యదుర్యోధనస్య అవలేపవచనెసాహంకా
రవాక్యేన యోరోషః క్రోధః తేనయః స్థిరగేశః హసలవః తేనయా
షితః వ్యాప్తః అధరఃయస్యతథోక్తస్సక్తాభియాక్షత్రియలూకమాత్ర
విపత్తిభయేనవిహస్తాక్ వ్యాకులాక్ ముహూసంతోషేణనిరస్తాక్ త్వ
క్తాక్ తచ్ఛాస్యానితియావత్ 'నమస్తానపినభాస్తారాక్ సభ్యాక్
పురస్తాదగ్రనిరీక్ష్యదృష్ట్వా పునరపివాచం ఏవంవక్ష్యమాణప్రకారే
ణజగదడక్తవాక్ ॥ ౫౦ ॥ —॥ ధరేతి ॥ అభునాధరాభుజాధృత
రాష్ట్రేణకింకార్యం - తటినీధువాభీప్తేణాపికిం దూర్వే వసతానతా
మానేన మయాపికిం అస్తాభిసుపాథాన్యధరితీనదాప్యతపివేత్సర్థః

స్తాదృశేనతస్యావలేపవచనేనభియా విహస్తాన్తుదానిర
స్తాక్ సమస్తానపి సభాస్తారాక్ పురస్తాన్నిరీక్ష్యపు
నరపివాచమేవంవ్యాజహార ॥ ౫౦ ॥ ప ॥ ధరాభు
జాకింతటినీధువాకింమయాభునాకింవసతాపిదూర్వే ।

పాథాన్యదాతుంప్రభవేద్ధరితీం గదైవసా గంధవ

రోషేణక్రోధేనదూషితాయ స్థితలశస్తేనదూషితచంతః ॥ ౫౧ ॥ గుప్తై
గుంతయాషి తేషత్సమరఃఅధరోయస్యతథాభూతిన్మక్ తాదృశేనతస్య
దుర్యోధనస్య అవలేపవచనెసగర్వోక్త్యాభియాభయేనవిహస్తాక్ ॥ ౫౧ ॥ వి
హస్తవ్యాకులౌసమావిత్సమరఃముదాహాషేణనిరస్తానపితాక్ సభాస్తా
రాక్ సభ్యాక్ పురస్తాత్ నిరీక్ష్యపునరపి ఏవంవాచం వ్యాజహారడవా
చహృత్ హరణైలిట్ ॥ ౫౦ ॥ —॥ ధరాభుజేతి ॥ ధరాభుజాధృత
రాష్ట్రేణకింతటినీధువాభీప్తేణాపికిం దూర్వేదూతకమణిచూతివణి
గ్భాస్యంచేతియత్ వసతామయాఅభునాకిం నకిమపీత్యధఃపాథాన్య
య్యష్టిరాయ ధరితీం భూమిం దాతుంగంధవహస్య సూనోభీష
స్య సాగదైవప్రభవేత్ + భూసత్తాయాలిట్ వయందాపయితారః

పరంతుసాదుర్నివారణైవ పరిసిద్ధాగంధవహస్య వాయోనూనాః భీ
మస్యగదైవ పాథాయధమరాజాయధరిత్రీంభూమిందాతుం దాప
యితుంప్రభవెత్ - సమథాభవెత్ (౧)॥౫౯॥ శౌరేరితి॥ తామక్రవి
ధాంశౌరైవాచమాకణ్యసాధ్వసేనభయేన ఆక్రాంతంచేతఃయేషాంతే
సభాస్తారాసభ్యాఃయగపదేకదాజౌషం భావంతూష్ణీమవస్థానమేవ
ఉత్తరంప్రతివాక్యమితివ్యస్తరూపకం, దధుః చకుః భీకాస్సర్వేనకిం
చిదవదన్నిత్యథః ॥ ౧॥తూష్ణీంజౌషంభవెత్తానమితివైజయంతీ॥౬౦॥
బహిరితి ॥ సః గొష్ఠ్యా నిగతః ధృతరాష్ట్రనూనుః దుర్యోధనః బ
తన చతురంగేణ శౌర్యేణవా అవలిప్తైగర్వితైః త్రిభిస్సహయైః క
హస్యనూనాః ॥ ౫౯ ॥ ప ॥ శౌరేస్తాం వాచమాక
ణ్యసాధ్వసాక్రాంతచేతసః । జౌషంభావంసభాస్తా
రాయగపద్దధురుత్తరమ్ ॥ ౬౦ ॥ ప ॥ బహిస్సమంతం
త్యబలావలిప్తైఃత్రిభిస్సహయైర్ధృతరాష్ట్రనూనుః।

సాతువీసంహత్వాస్వయంప్రభుర్మాత్వాదాస్యతితిభావః ఏవంచదండ
సాధ్యేసాంతౌక్తిరయక్తాచతుర్థోపాయసాధ్యేతురిపా సాంత్యమప
క్రియేతినితేరితిభావః ॥ ౫౯ ॥—॥ శౌరేరితి ॥ శౌరైః కృష్ణస్యతాం
వాచం ఆకణ్య శుత్రావసభాస్తారాః సాధ్వసేన భయేనఆక్రాంతంచే
తాయేషాంతేసంతఃజౌషంభావంతూష్ణీంభావమేవ॥౧॥ జౌషంసుఖేప్ర
శంసాయాం తూష్ణీం లంఘనయోరపీతివిశ్వః॥ఉత్తరంయగపదేకదాద
దుఃదుడాజ్దానెలిత్ ॥ ౬౦ ॥—॥బహిరితి ॥ సః ధృతరాష్ట్రనూ
నుః దుర్యోధనః బహిఃబలావలిప్తైః సామధ్వగర్వితైః త్రిభిస్సహ

(౧) శుతిస్తృతిభ్యాంసుజనానియమ్యతేజనావవాదేనతు మధ్య
మోజనః । కపాయకుందోత్థితశుష్కచమనద్దండేన నీచస్సముపైతి
మాడవమిత్కుక్తరిశ్వాదండోపాయసాధ్యేతిస్త్రి సామవాదేగ్నకిం
చిత్ప్రయోజనమితిభావః ॥

ణశకునిమశ్శాసనైస్సహసమంత్ర్య ఆలూచ్య గదస్య యాదవభేదే
 స్య అగ్రజన్తానం జ్యేష్ఠం శ్రీకృష్ణం గంధర్వరాజేన చిత్ర సేనేనకృ
 తాం సాంస్వీయాందశాంబంధనావస్థాం నేతుంప్రా పయితుంఇయే
 ష ఇచ్చతిన్న తం బంధుమాలోచితవానిత్యథః- సర్వతోముఖంహి
 డౌరాత్మ్యం ఖలానామితిభావః (౧) || ౬౧ ||—శ్శుభ్రేతి || సర్వే
 మాం ప్రాణిణాం అత్యైవాత్మకః జీవయాపః సర్వం చరాచరాత్మ
 కం ప్రపజ్ఞం ఆత్మాన్వరూపంయస్యేతివా సర్వం ఖల్విదంబ్రహ్మైతి
 శ్శుభ్రేః అతఏవ స్వయమేకోపి అసాహరిః త్రికృష్ణః తద్దుర్యోధనదు
 రాలోచితం పుత్రా దుర్యోధనాదావతర్యామితయా వతమాన
 త్వాదితిభావః, కుపితః కుర్ధస్స తా రాభింశ్విన్యాదిభిఃనవభిగ్న్
 హైః సూర్యాదిభిః శ్రేత్రమేర్వాదిభిఃనైరైర్మిశాదిభిః సాగ

గంధర్వరాజేనకృతాందశాంసాం గదాగ్రజన్తాన మి

యేషనేతుమ్ || ౬౧||—శ్శుభ్రత్వాతతుగ్రపితౌహరిస్స

యమసాపేకోపిసర్వాత్మకస్తారాభిర్నవభిర్గ్రహైర్ని

యైః సంమంత్ర్య ఆలూచ్యగంధర్వరాజేన కృతాంసాంనిజాందశాం తి
 వస్థాం బంధనమితియావత్ గదాగ్రజన్తానంకృష్ణంనేతుం ఇయేషఇహ
 ఇచ్ఛాయాంలిత్ || ౬౧ ||—|| శ్శుభ్రేతి || తత్ బంధనవాతాం
 శ్శుభ్రాకుపితః మమభక్తజనబంధచ్చిదః అయం బంధంకరిష్యతివేతి
 పుర్ధః అసాహరిః పాపహరీకృష్ణః ఏకోపిఅద్వితీయోపి సర్వాత్మకః
 సర్వజగచ్చరీరకః తారాభిర్నక్షత్రైఃనవభిఃగ్రహైః సూర్యాదిభిః శ్రే
 త్రైః మేర్వాదిభిః వనైఃసాగరైః సముద్రైఃనిబిడితాం సాంద్రితాం
 పెట్యాంధూషణానాంమంజరీమివవల్లరీమివకుతూపుదరెభ్యతాంజగన్తం

(౧)గంధర్వరాజేన్యతీంవనానైబద్ధంపునముక్తవతాంహతేషామి
 తి త్రికృష్ణోక్తంనిజవరాభవస్థారకం వచనమసహమానస్సతస్యాపి తా
 ద్భవమనమానఃకర్తుమైచ్ఛదితిభావః||

రైః క్షీరోదాదిభిః నిబిడితాం సాంద్రితాం అతపిష పెట్ట్యాం సుంజూ-
మాయాం ధృతాం భూషణానాం కటకమకుటాదీనాం మంజరీసమూ-
హమివస్థితాం జగతాం లోకానాం మండలీం సమూహంసభాయాఃఅ-
జిరం ప్రాంగణం జుషస్తగతిజుషాం సభ్యానాం దృశాం నెత్త్రాణాం
పజీరైవ ఘంటాపథః రాజమాగః తస్మిన్ జంఘాలాం అతివేగేన
వశేమానాం తన్నేత్రవిషయామితీయావత్, అతనోత్ చక్రే వి-
శ్వరూపం సద్యః ప్రదర్శితవానిత్యథః ॥ ఉపమాలజ్ఞాః ॥ శౌ-
రూలవిక్రీడితమ్ ॥ ౬౨ ॥—తస్మిన్నితి ॥ అంగుస్తమాత్రై అంగుస్త-
మాత్రఃపురుషశ్చాన్యదిశ్చుత్తిసిద్ధాంగుస్తపరిమితమానేతస్మిన్ సర్వా-
త్తకే శ్రీకృష్ణై పరబ్రహ్మణి నచేనిమేతే ముకురేదర్పణాన సర్వం చ
రాచరాత్మకంప్రపజ్ఞం వీక్ష్య విస్తేరావిస్తయాన్వితాస్సిద్ధానాం
విద్యాధరాణాంచ దేవయోనివిశేషాణాం సురాణాంచ నికరాః బృ-

విషితాఃశైశ్చర్షనైస్సాగరైః । పెట్ట్యాంభూషణమంజ-
రీమివధృతాంకుక్షౌజగన్తండలీం జంఘాలామతనోత్స-
భాజరజుషాందృక్పజ్జీఘంటాపథే ॥ ౬౩ ॥ తస్మిన్నంగు-
స్తమాత్రై నవశవముకురేవీక్ష్య సర్వం ప్రపంచంవిస్తే-
రాస్సిద్ధవిద్యాధరసుర(నికరాః(సుదృశః)పుషపవృష్టి

డలీం సభాజరజుషాం సభాంగణభాజాం దృక్పంక్తిరేవ ఘంటాపథస్త-
స్మిన్జంఘాలాంఅతిజవాందృష్టిగోచరామితీయావత్ అతనోత్ +వి-
తస్తారతనువిస్తారెలజ్ ॥ ౬౪ ॥—॥ తస్మిన్నితి ॥ అంగుస్తపరిమితైఃఅం-
గుస్తమాత్రైః పురుషాంగుస్తంచ సమాశ్రితశ్చుత్తిశ్చైః తస్మిన్భగవతీస-
ర్వం ప్రపంచంవీక్ష్యవిస్తేరాఃవిస్తితాఃసిద్ధాః విద్యాధరాసురసుదృ-
శః అప్సరసః పుషపవృష్టిం వ్యముంచక + మచ్ఛమోక్షణేలజ్ సక-
లమునిజనః సాంద్రిఘనంమోహంధకారం అజ్ఞానాంధకారం వ్యముం-
చదితి వచనవిపరీతామేన సర్వత్రాన్వయః భీష్మస్సంమదాహ్మణితి

ద్వాని పుష్పాణాం వృష్టిః వర్షాణి వ్యముంచక సకలమునిజనసాస్సంద్రిం
మోహమేవాంధకారం వ్యముంచత్ । భీష్మస్సంమదాశ్శూణి ఆనందబా
ష్పాష్ట్యముఞ్చత్, క్షత్తా విదురః క్షత్తోః పక్ష్యణోః కమ్పం నిమేయో నైష
రూపం వ్యముఞ్చత్ కురుపురేహస్త్రిననగరేజనతాజనసమూహాదుర్యో
ధనే ప్రేమాపి వ్యముఞ్చత్ ప్రేమత్యాగః అపంథానంతుగచ్ఛంతంసా
దరోపి విముఞ్చతీతి న్యాయాదితిభావః । అత్రా నైకక్రియా యాగవద్యా
త్సముచ్చయాలంకారః ॥ అత్ర సురనికరః పుష పృష్ఠస్థిం మమోచే
తి సమ్మదేనాశ్శుభితిచైవ పరస్మిన్ యథాశ్శుభితపారేతు కర్తృకమక
క్రియాణాం విభిన్నసంఖ్యాకైవైన ప్రకృమభంగాఖ్యదోషఇతి ధ్యే
యమ్ ॥ సృగ్ధరా ॥ ౬౩ ॥ — అస్యేతి ॥ అస్య విశ్వరూపిణః ఆదిపుం
సః ప్రథమపురుషస్య త్రికృష్ణస్య అట్టహాసధ్వనిరుచ్చైహాసకిలకి
లశబ్దః వ్యోమ్ని ఆకాశే విశృంఖలం నిషప్రతిబంధం యథాతథా విజృ
మ్భమాణస్సౌ దిక్పాలానాం ఇంద్రాదీనాం సౌధావళీషు హమ్మన్
పక్షిషు జాలకానాం గవాక్షాణాం అధ్యావకత్వం అధ్యయనాచా

ర్హ్యముఞ్చత్ । సాంద్రింమోహంధకారం సకలముని

జనస్సమ్మదాశ్శూణి భీష్మః క్షత్తా క్షత్తోః పక్ష్యణోః కమ్పం (కరి)

కురుపురజనతాప్రేమదుర్యోధనేపి ॥ ౬౩ ॥ అస్మాత్ప్రహ

సధ్వనిరాదిపుంసో విశృంఖలం వ్యోమ్ని విజృంభమాణః ।

నందబాష్పాష్ట్యక్షత్తా విదురః పక్ష్యణోః పంపక్ష్యచలనం కరిపురస్యహస్త్రినావ
త్యాః జనతాజనసమూహః + గ్రామజనబంధుభ్యఇతితల్ దుర్యోధనే
ప్రేమాపి స్నేహమపి ॥ ౬౩ ॥ — ॥ అస్యేతి ॥ అస్మాదిపుంసః పు
రాణపురుషస్య అట్టః అత్యధః ॥ ని ॥ అట్టంభక్తచతుర్థాచక్షౌమేత్యధా
గృహంతేరే ఇతివిశ్వః హాసస్యధ్వనిః విశృంఖలం యథాతథా వ్యోమ్ని
ఆకాశే విజృంభమాణస్సౌ దిక్పాలానామింద్రాదీనాం సౌధావళీజ్ఞా
లకానాం గవాక్షాణాం అధ్యావకత్వం విభరాంబధూవ + దుభ్యధా
ధారణోపనియోలిట్ భీహిభృహవాం శ్లవశ్చైత్యామ్ శ్లవ

ద్యోతనం బిభర్షాఽబధూవ నహతిస్త - తాని ప్రత్యథన్వయదిత్యధఃః ।
+ భీష్మాత్పాదిన శ్లసద్భవాద్భృగ్వోభ్యానః ॥ ౬౮ ॥ — సంస్తూ
యమానేతి ॥ జనైలోక త్రయవాసిభిన్నస్త్వాయమానాని కిత్యే
మానానిచరితాని దుష్టనిగ్రహశిష్టానుగ్రహరూపాణి యస్య త్రయా
ణాం లోకానాం సమాహారస్త్రిలోకే ద్విగోశ్చైతిజీప్, శస్యాంసాధార
ణీకృతా అవైషమ్యం ప్రాపితా కృపాదయాదేనతస్య అతఏవ హరె
శ్శీ గ్రీకృష్టస్య ప్రసాదాల్ నః అంధజేన్వ ప్రసిద్ధః భూమిపాలః-
ధృతిరాష్ట్రగ్రి చక్షుష్టతాం ననేత్రాణాం ధరం రీతిం చక్షుష్టత్తామి
తియావల్, ముహూర్తఃఖలుకాలంసమధిరుహ్య ప్రాప్య భూయః
తాద్భజ్జహిమానం భగవంతందృష్ట్వా పునరపి తతః చక్షుష్టద్రీశేరవత
తార అవక్రాంతవాకాఅంధోబధూవెత్యధః, ఆజన్మనః అన్యదనవ
లోక్యానలోక్యచాద్యజగన్తయం భగవంతం పునరన్యవలాకనస్య
అతిజగుప్సితత్వాదితిభావః, అత్ర త్రిలోక్యాదివిశేషణస్యతత్తాద్యగ
పరాధిమర్యోధనజనకత్వేపి ధృతిరాష్ట్రగ్రి చక్షుర్దానౌచిత్యాభి

ది క్షాంతసాధనశిఖరకానామధ్యాపకత్వం విభరాం

బధూవ (౧) || ౬౪ || సంస్కారయమానచరితస్య జనే

(స్త్రి) లాకి సాధారణీకృతకృపస్యహరేఃప్రసాదాత్ ।

చక్షుషతానమధిరుహ్యధురముహూతం భూయ

ద్భావాద్భిత్వం॥౬౪॥సంస్తూయమానేతి॥జనైఃసంస్తూయమానచరితస్య
తిగ్రహాశ్యాస్సాధారణీకృతా నిర్విశేషీకృతాకృపాయేన తస్యహరేభః
గవతః ప్రసాదాత్ సభూమిపాలిభృతరాష్ట్రఃచక్షుష్తతాఽనెత్యవతాం
ధురంముహూతంసమధిరుహ్యతతాపి ధురోపిభూయఃఅవతతారత్య
ష్టవనతరణయోలిట్ +ముహూతంచక్షుష్టాధూత్వావిశ్వరూపం

(౧) అట్టహాసోమహాః హాసస్సశబ్దౌముఖరాగకృత్ ||

ప్రాయగధాత్వాత్పరికరాలజ్ఞానః ॥ ౬౫ ॥ — బజఇతి ॥ హేమా
ధవ శ్రేకృష్ణ తప స్విదీయంబడంవిశ్వాత్త కంవిశ్వభయంక రంచటజఃరూ
పం ఉపసంహర సంక్షిప్త ఇతి ఉ క్రప్రకా రణ గురుః దోణిః భీష్మశ్చ
ద్వా పురోగమా ప్ర ధానా యోహంలెమ ఘుష్యత్సు ఉచ్చేష్ణ
బ్రాహ్మణా సేమనత్సు కు శేశయో కమలేశ్వర ఆక్షిణ్యస్యశ్చధోక్తః కృ
ష్ణః ॥ ౧ ॥ శతప త్రంకు శెశయమిత్యమరః ॥ నిమేషణక్షణేనైవభూ
రం జగద్భయంకరం చూపం విశ్వానారంవిహాయ గోపీనాం గోపాం
గనానాం దృశాం నెత్రాణాం కుతుక హేతుం కాతూహలకారణంచ
తుర్బుజాదివిశిష్టమాకార (౧) మవాపప్రాప్తవాన్ ప్ర సన్నే భగ
వతి కిందులభంబహతామితిభావః, అతి గోపీదృక్కుతుక హేతుత్వ
వస్తుచా అతిమూఢానాం తామసానామేవ సయనానందకరం కిమతా
న్యోమామిత్యధావ త్త్యలక్ష్మరప్రతీతైర్వస్తునాలజ్ఞానరథస్య ॥ ౬౬
తతఇతి ॥ తతఃఉ క్రమాసస్వీకారానంతరం తాదృశం తద్విధం అతపన

స్తతాప్యవతతారసభూమిపాలః ॥ ౬౭ ॥ బజ స్తనెద

ముపసంహరమాధవేతి ఘుష్యత్సుసత్సు గురుభీష్మ పు

రోగజ్జేమ ॥ భూరంవిహాయనిమిషేకు శేశయాక్షో

గోపీదృశాంకుతుక హేతుం కువాపరూపమ్ ॥ ౬౮ ॥

గ ॥ అస్తాదృశానిరుపమానం తస్య మహిమానమను

భృష్టాధూయోప్యధోబధూవేతిభావః ॥ ౬౯ ॥ — బజఇతి ॥ హే

మాధనః స్థితవఇదంబజః బలదీప్తివా ॥ ౧ ॥ బజోబలేచదీప్రాచేతివిశ్వః

ఉపసంహర+ హృషోహంబెలోత్ ఇతిగురుభీష్మపురోగమేమ ఘు

ష్యత్సు సత్సుకుశేశయాక్షః కమలనెత్రిః భగవాన్ భూరంరూపం

విహాయ నిమిషణనిమేషమాత్రేణ గోపీదృశాం కుతుకస్య హేతుంకా

రణం చూపంతవాపతస్యవ్యాప్తైలిట్ ॥ ౭౦ ॥ — తతఇతి ॥ తతఃతా

(౧) చతుర్బుజాదివిశిష్టమాకారమితిలెఖనంచిత్యమ్! అవతారకా
లేతాదృశాకారస త్రైవితితఃవసుదేవాదిపార్థానయాతత్త్విరోధానాల్

నిరుపమానం అసదృశం తస్యభగవతః మహిమానం ప్రభావం అనుభూ
య దృష్ట్యా చరితాఘటః మునీనాం సాధకః సంఘః శాంతాలాకలా
చనానందకరీమూర్తిః దృశ్యస్యోధోక్తం తం త్రికృష్టం ఏవంవక్ష్యమాణ
ప్రకారేణ ఆస్త్రాపీల్ సుతవాక్ + స్రాతేకతకరియజ్ ॥ ౬౧ ॥—
భగవన్నితి ॥ హేభగవత్ శ్రీకృష్ణ మహాత్మా బ్రహ్మాత్మకానుగంధానా
త్తదైక్యానాప్త్యా ఆత్మాచిత్ప్రతిదిప్యః జీవః యేషాంతధోక్షేః బ్రహ్మ
ణిమనోలయజనకః సాంఖ్యతారకామనస్కరనామభిప్రసిద్ధ యోగవ
షామస్తీతి త్రైలోక్యోభిరపి అవిదితః జ్ఞాతః ప్రభావః సామర్థ్యం జ
గజ్జన్మాదికత్వోత్పన్నయస్యోధోక్తామి తస్మై భవతే తుభ్యం నమఃకీద
మగ్నిమదశ్శ్లోక్తైకవాక్యమ్ ॥ ౬౨ ॥—చుద్ధౌతి ॥ యోభవాత్ దు
గ్ధాంబురాశితనయాయాః లక్ష్మ్యః నయనయోః ద్వయే శత్రుల్యాకృ
తిమూర్తిః దృశ్యస్యతస్యభావస్తత్త్వమేవ మహిమావిలాసః తం ఉపగ

భూయఃపరిలాద్దోమునిసాధుః సృజాపన్యస్య శాస్త్రమూ
ర్తిః తయేనమస్త్రాపీల్ ॥ ౬౩ ॥ భగవత్ మహాత్మభిర
పి యోగిభిరవిదితప్రభావాయ తస్మై భవతేనమః॥
౬౪ ॥ ప ॥ దుగ్ధాంబురాశితనయానయనద్వయేనతు
ల్యాకృతిత్వమహిమానమివోపగన్తుమ్ ! మత్స్యస్య

దృశం నిరుపమానం అసమానంతస్యభగవతః మహిమానం అనుభూయచరి
తాట్థ కృతాఘటః మునీనాం సాధకః సంఘః సముపన్యత్య శాంతమూర్తిః
శాంతాకృతీంతంభగవంతం ఏవంవక్ష్యమాణ ప్రకారేణ ఆస్త్రాపీల్ + ము
జ్జోస్తుతౌలుజ్ నిచివృద్ధిరతిస్మద్ధిః ॥ ౬౫ ॥—భగవన్నితి ॥ హేభగవత్
మహాత్మభిరపి యోగిభిః అవిదితప్రభావాయ జ్ఞాతమహిమే తస్మై
తిథావిధాయ తేనమః ॥ ౬౬ ॥ చుద్ధౌతి ॥ యోభవాత్ దుగ్ధాంబు
రాశేస్తనయాయాలక్ష్మ్యయనద్వయేననేత్రయోర్యగనతుల్యాకృతిత్వం
సమానాకారతైవమహిమాతం ఉపగంతుమివప్రాప్తుమివభువి మత్స్య

స్తుం పాపుమివేత్సు త్వేక్షా, మత్స్యత్వం మనరూపమేత్యస్తీకృత్య
 భువి లూకే సురవైరిణా సామకేననీతాః అపహృతాః అనవీనాః అ
 కృత్రిమాః గాఃశ్రుతివాచః మధ్యేనముద్రం సముద్రస్యమధ్యేవిచిక్యేత
 న్వేషితవాక్ + చినా తెర్విసూర్వాత్కత్తరలత్ ॥ ౬౯ ॥ — మం
 థానెతి ॥ యోధవాక్ జలధేః క్షీరసముద్రాత్సురాణాం దెవానాం జీ
 వాతుంజీవనోపధం అమృతం ఉద్గమయితుంజనయితుంక మరస్యకూమణ
 స్వేవాకృతిఃరూపంయస్యతథోక్తస్సహిమాంశోశ్చంద్రసాగ్రిమార్గం
 రుణద్ధీతి తద్రుధం తానమన్నతమపీత్యధః, మంథానశైలంమందరా
 ద్విం అంగవిషక్తింసమ్పన్నంభజంతీతిభాగ్భిః వీచీనాం క్షీరాబ్ధితరంగా
 ణాంకణైః లేళైః సదృశం చరమేకాయేప్యప్తేబభార ధృతవాక్ + వి

మేత్యభువియస్సురవైరినీతామధ్యే సముద్రమనవీనగ

వీర్విచిక్యే ॥ ౬౯ ॥ మథానశైలమపిమాగణరుధం హి

మాంశోర్వీచికణైస్సదృశమంగవిషక్తిభాగ్భిః । కాదే

బభారచరమేకమతాకృతిర్యోశీవాతాముద్గమయితుం

త్వంవీత్యత్రిదశారిశాహిరశ్చా ష్టేణసీతాంతపీనాపురాణోగౌర్వాగ్నై
 దఃతాం + గౌరతద్ధీతిలుకితిటచ్ఛిష్టాణశ్శిశిజీవవిచిక్యేమృగయామాస
 చిశ్చోచయనెలిట్ విభామాచేరితి కుత్వందశ్శక్ల్యాస్తస్తే లైశమభవ
 పూర్వేణాన్వయః ॥ ౬౯ ॥ — ॥ మంథానెతి ॥ కమరాకృతిః ॥ ౭౦ ॥ కూ

మౌకమరకచ్చపావిత్యమరః యిథవాక్ హిమాంశోశ్చంద్రస్య
 మాగణం రుణద్ధీతశ్చక్విప్ మంథానశైలమపి అంగవిషక్తిం సంబంధం
 భాగ్భిః భజౌణ్యః వీచీనాంతరంగాణాంకణైలవైః ॥ ౭౦ ॥ లవలేశకణాణవ
 ఇత్యమరః సదృశంయథాతథా జలధేస్సముద్రాలో సురాణాం దెవా
 నాం జీవాతుం ॥ ౭౦ ॥ జీవాతుజీవనోపధమిత్త్యమరః ॥ అమృతమితి యా
 వత్ ఉద్గమయితుంప్రాపయితుంచరమేకాయే , పృష్టేబభారడుభృశ్

భృతేఃకతఃరిలిట్ ॥ ౭౦ ॥— దంప్రేతి ॥ కిటః వరాహస్యేవవేషం
 రూపంధరతీధరస్య వరాహరూపిణః యస్యభవతః దంప్రాయాః అ
 గ్రేవతఃతథితి వతిః కువలయాఙ్కురస్య నీలాత్పలకందళస్యేవోమ
 లా ఆభా నైల్యంయస్యతథోక్తం త్వామండలం భూమండలంఊర్ధ్వం
 ప్రసృత్యరాయాంగచ్ఛన్యాం బకావళికాయాం పక్షౌక్తా అవలీధస్య
 సక్తస్య ప్రావృట్పయోదపటలస్యవాషిక మేఘమండలస్య లీలాం
 బభార - బకోటఘటేతి పాశేవ్యుక్తపీవాధఃః అత్రాన్యలీలాయాతి
 న్యత్రానంభవాదసంభవద్ధమసంబంధనిబంధనో నిదశనాలజ్ఞా
 రియత్తువరాహదంప్రాయాశ్శుభ్రత్వాత్ భూమేశ్చక్ష్మత్వాత్ తథా
 భృప్రాంతాక్రితిన్యసింహాఃత తస్యానాలజ్ఞారికతాంస్ఫిరయితీచేద్భి
 మ్పథోక్తాప్రతిబిమ్బత్వందృష్టాంతస్తదలంకృతిరిత్యుక్తలక్షణస్య అత్య
 ప్రసక్త్యభావాత్ అభవద్విస్తుసంబంధఉపమాధన నిదశనేతిలక్షణ
 స్యయథోక్తానుగామితావచ్చేతి॥౭౧॥ఇంద్రేలి॥యఃభవాన్ఇన్ద్రస్యద్విష
 తఃశత్రోఃపిరణ్యేతి నామయస్యతస్యపిరణ్యఇతి పిరణ్యఃశివురితి నా

జలధేస్సురాణామ్ ॥ ౭౦ ॥ దంప్రాయావతిఃకిటివేషధ

రస్యయస్యత్వామండలంకువలయాంకురకోమలాభమ్ ।

ఊర్ధ్వప్రసృత్యరబకావళికావలీధప్రావృట్పయోద

పటలస్యబభారలీలామ్ ॥ ౭౧ ॥ ఇంద్రద్విషన్నదగజస్య

భారణపోషణయోఃలిట్ ॥ ౭౦ ॥— దంప్రేతి ॥ కిటివేషధరస్యవరా

హరూపధారిణః॥౭౧॥కోలఃపోతీకిరిఃకిటిరిత్యమరియస్యదంప్రాయగ్రవర్తి

కువలయస్యాంతరమివ మధ్యమివ కోమలాఆభాయస్యతత్ త్వాయాః

భూమేః మండలంఊర్ధ్వంప్రసృత్యరయా ప్రసరంత్యాబకావళికయా

బకపక్ష్యాన్అవలీధస్యప్రావృట్పయోదపటలస్య వమాకాలమేఘపల

యస్య లీలాంకోభాం బభారథాతుః పూర్వాక్రః ॥ ౭౧॥— ఇంద్రే

తి ॥ యఃభగవాన్ పిరణ్యితి పిరణ్యశివురితి నామైకదేశే నామ

గ్రహణంనామఅభిధానం యస్యతస్య ఇంద్రద్విషన్నేవ దైత్యవనమ

మైః దేశేనామగ్రహణం మదగజస్యేతిరూపకం పిశితస్తబకావలీనాం
మాంసపిండపక్షీనాం నంబంధినః రసస్య ఆస్వాదస్యభేదంవిశేషం
జిజ్ఞాసమానః జ్ఞాతుమిచ్ఛన్నివేష్యత్యైక్షాడక్తరూపకానుప్రాణి
తా । ధృతః సింహస్యేవభావః రూపయోనసతథోత్తస్సక్తస్తంభాత్
ప్రహ్లాదస్పర్థయాహిరణ్యకశిపునిదిప్తాదుదేత్య ఆవిర్భూయనఖ
రైనకైస్తంహిరణ్యనామకమదగజం ఉరసివక్షసి అభాంక్షీల్ భంజిత
వాక్భంజః కతకరిలుజ్జ్ ॥ ౨౨ ॥—॥ యాచ్ఛేతి ॥ యోభవాన్యజ్ఞ
వాటే అధియజ్ఞవాటంయాజ్ఞయాత్రిపదమాత్రిభూభిక్షయా ప్రతార
ణస్య వంచనామూఃవశాల్ పారతంత్ర్యాద్దేవః బలింనామదాన
వనిగృహ్ణాన్నిగ్రహిష్యన్నితివతమానసామిప్యేనతమాననిదేశః
వామనత్వంవామనరూపం॥నిఖరోవహ్రాసవ్యశ్చవామనఇత్యమరః- అవ
లంబ్యసీవ్యకృత్య సవమాత్మానమివసతాండుఃఖంఖర్వతమంతత్యంతహ్ర
స్వం సతాంసుఖంచసీవ్యంపదక్రమం పాదవిన్యాసమివ ఉన్నతం ఆ

హిరణ్యనామ్నాభేదంరసస్యపిశితస్తబకావలీనామ్ ।

జిజ్ఞాసమానఇవయోధృతసింహభావస్తంభాదుదేత్యన

ఖరైష్టమురస్యభాంక్షీల్ ॥ ౨౨ ॥ యాచ్ఛాప్రతార

ణవశాదధియజ్ఞవాటంయోవామనత్వమవలంబ్య బలిం

నిగృహ్ణాన్ । దుఃఖంసతాంస్వమివఖర్వతమంసుఖంచ

దగజస్తస్య పిశితస్తబకావలీనాంమాంసగుచ్ఛపక్షీనాంరసస్యస్వాద

స్యభేదంజిజ్ఞాసమానఇవజ్ఞాతుమిచ్ఛన్నివ+జ్ఞాశ్చస్తృద్భృశాంసనఇత్యా

త్తనైవదం ధృతసింహభావన్సక్తస్తంభాదుపేత్య తంహిరణ్యకశిపుం

ఉరసివక్షసిఅభాంక్షీల్ +భంజోఆమదకనేలుజ్జ్ వదవ్రజేతివృద్ధిః॥౨౨

యాచ్ఛేతి ॥ యోభగవాన్వామనత్వంతవలంబ్య ఉపేత్యఅధియజ్ఞవా

టం యజ్ఞాలయేయాచ్ఛాయాః ప్రతారణవశాల్ వంచనావశాల్బలిం

నిగృహ్ణాన్ సతాంసజ్జనానాం దుఃఖంస్వమివస్వరూపమివఖర్వతమం

త్యంతదీఘం ఆతతాన అకరోత్ - + ఆక్షస్మారావత్తనోతైః కతా
రిలిట్ అత్యవ్యక్తయోః యోగవద్భుక్తిసజ్జనమఖయోరతిహాస్య కరణ
న తత్పదక్రమమఖయోశ్చాత్మ్యన్నతీకరణే నాపమ్యచ్య గమ్యత్వా
త్రైవలప్రకృతగోచరశుభ్యయోగితాభేదవ్యయస్య సంస్పృష్టిః ॥ ౭౩ ॥
సృష్టావతి ॥ యస్యభవతః పరశురామరూపిణః సంబుధిమతహావే
షు యద్ధేషు కరేతాండవితః సతీతః కుతారః పరశురామాయథ
విశేషః- పురాప్రాథమికాయాం సృష్టామురారేః త్రిమహావిష్టోః
సంబుధినిముఖ భుజేహారాపదేచపమామృత్యుభిభృతః- ప్రాణ్యంగ
త్వాద్దన్వందేవకవద్భావః ద్విక్తియంతంగంభుజః మధ్యస్యభావః మ
ధ్యత్వం క్షత్రియాజననమితియావత్ - అభజత్ ప్రావ - కిమితిస్సు
టాభేఅవ్యయానామనెకాభతావభిమానాత్ అన్యథాకథంసుక్ష
త్రియానదృశ్యేరన్నిత్యభావః- ఇత్సుక్త ప్రచారసంశేషేథాంతరమ
త్రైతిపుష్పత్యా సంశయంతథావత్తిజ్ఞానం నిఃక్షత్రియాన్యథానుప
పత్తికల్పితం అశేషస్య జనస్త్రేచనసమయస్య కన్యవిదిత్యభావః చ
కేవ్యాహ్లాదోస్యమఖమాసీత్ బాహూరాజన్యఃకృతః ఊరూతడస్య
యద్వైశ్యః- పద్భ్యగ్ంశూవ్రాజాయతేతి శుత్యపెక్షయానిః క్ష
త్రియాన్యథానుపపత్తైశ్చాతార్థలీయస్తావత్సచ వెదాప్రామాణ్య

స్వీయంపదక్రమమివాన్నతమాతతాన ॥ ౭౩ ॥ సృ

ష్టాపురాముఖభుజోరుపదేమురారెంగంద్వితియమ

భజత్కిమువంధ్యభావమ్ । ఇత్యేవసంశయమశేషజన

అతిహాస్యం ॥ ౭౩ ॥ న్యక్షే నీచఖగ్వహ్రాస్వాస్సురీత్యమరః సుఖంచస్వీ
యం స్వసంబంధినం పదక్రమమివపాదన్యాసమివఉన్నతం ఆతతాన
+తనువిస్తారేలిట్ ॥ ౭౩ ॥—॥ యస్యభవతః పరశురామస్య ఆహ
వేషుయద్ధేషు కరేతాండవితః సంబాతతాండవః కుతారఃస్వధితిః ॥ ౭౩ ॥
ద్వయోకుతారస్సన్వధితిఃపరశుశ్చపరశ్వథ ఇత్యమరః మురారేః విరా

జ్ఞానేన బౌద్ధత్వాపత్తిః కవినిరంకుశస్యాస్త్రైవశరణీకరణీయత్వాతో
అతవపమాఘకావ్యే యమునావణానప్రస్తావే॥ యుక్తంబలీయానితి
హేతురాగమాదపూరయత్సజలధింనజాహ్నవీ. గాంగౌఘనిభాస్తిత
శంభుకంధరాసవణామణః కథమన్యథాస్యాదిత్యుక్తం అణఃజలం
సాయమునేత్యథః ఇత్యలంప్రసక్తానుప్రసక్తాఅత్రక్షత్రియకులని
మూలనస్య భగవద్భుజపంధ్యత్వరూపేణవణానాత్పర్యాయోక్త్యల
జ్ఞానసాధాపత్తిప్రమాణాలజ్ఞానస్యచ ద్వయోరెకవాచకాను
ప్రవేశనంకరః ॥ ౭౪ ॥ — శ్వశూరితి ॥ యస్యభజతః రాఘవరూ
పిణః పదాబ్జస్య ధూళిః మునెఃగౌతమస్య శ్వశూః పత్నీ జననీ అ
భూత్ తత్సర్వాన్తుక్తశాపాపతిమగచ్ఛదహలేత్యథః, యేన భవ
తా కృష్ణం ఈశధనుః శరవ్యస్య లక్ష్మ్యస్య కృత్యం భంగంతవ భగ్న
స్యచక్రేయస్యాహవేమకరతాండవితఃకురారః ॥ ౭౫ ॥

శ్వశూర్తునెరజనియస్యపదాబ్జధూళిర్యత్కృష్టమీశధ

నరావశరవ్యకృత్యమ్ । యస్తాద్భియాద్భిరపికమ్పమక

డూగవస్య భగవతః పురాన్మష్టప్రాచీనసృజనముఖభుజౌరుపదే
ప్రాణ్యంగత్వాదేకవద్భావః బ్రాహ్మణోస్యముఖమాసీత్ బాహూ
రాజన్యకృతః డౌరూతదన్యయదేవశ్యః పద్మాన్గంఘాద్రోఅజా
యతేతి శుత్రేశ్చతుష్వంశం గమ చత్వరోవణాజాతాఃతత్రద్వితీయం
భుజ రూపమంగం వంధ్యభావం వంధ్యతాం + అభజత్కింభజసేవా
యాంలక్ష్ ఇత్యేవ అశేషజనస్యసంశయంచ క్రమకృత్కరణైలిట్ భూ
మింనిఃక్షత్రియాంచకారతిభావః ॥ ౭౪ ॥ — ॥ శ్వశూరితి ॥ యస్యరా
మావతారస్యభగవతః పదాబ్జస్య పాదకమలస్య ధూళిః రేణుఃమునె
గౌతమస్య శ్వశూఃపత్నీజననీ ॥ ౭౫ ॥ పతివత్సరిఃప్రసూన్యశ్వశూరి
త్యమరః + అజనిజాతాజనీప్రాదుర్భావెలుక్ష్ దీపజనెతిచిణ్ జనీవ
ధ్యోశ్చైతివృద్ధినిషేధః యత్కృష్టయేనభగవతాకృష్టంఈశధనుఃశరవ్య

మాసీదిత్యథః భియా భవతఃభియా అబ్ధిస్తాద్భృశగాంభీర్యశాలి కం
పం ఆగ్నేయాస్త్రప్రయోగకాల త్రోభం అకమ్పమపి ఉపాయచింత
నకాలే నైశ్శద్ధ్యామనిస్తరంగీభూయా చాంచల్యంచ ఆగాల్ ప్రాప్త
వాక్ హస్తేనాభ్యేస్తంభితవాక్ పీచీకోలాహలాద్దతిమితి సేతుమాహ
త్వై హస్తేనహస్తసంజ్ఞయేత్యథః యస్య భవతః పత్రిణాం విఘనః
భోజనశేషః విభీషణవిన అధూత్ తదితరెన ద్వేషి రాక్షసానిహతాశ
త్యథః, అత్ర తృతీయపాదవాక్యాథే విరోధాభాసేన పర్యాయో
క్త్యలక్ష్కారతీయస్య ఇతరవాక్యత్రయాథాఘటకస్యసంస్కృప్తిః || ౧౨౫
హన్యామితి || యస్య బలరామరూపిణఃసంబంధినోః ముసలలాంగ
లయోరాయుధయోః యుధి రిపూక్ అహమేవ హన్యాం మాఁదయే
యం అహమేవ హన్యాంఇత్యుక్తప్రకారో వివాదఃకలహఃఅధూత్

మృమాగాద్యత్పత్రిణోవిఘనవినవిభీషణోభూత్ || ౧౨౫

హన్యామహం యుధిరిపూసహమేవ హన్యామి త్యైవ

యస్తస్సలలాంగలయోర్వివాదః । యస్యాంబరం నిజరు

చివ్రతిమల్లవణం యత్ప్రస్థసంస్కరణమాసనపానమా

కృత్యం లక్ష్యకార్యం + ఆపఆప్తలంభనేలిట్ లోకేధనుషః కషణ
ణంలక్ష్యస్య భంగశ్చప్రసిద్ధఃఅత్రధనుషఃకషణంతస్తేవభంగోజాతఇ
తిభావః యస్తాత్ భియాఅద్ధిరపి అతిగంభీరోపీత్యథః అనల్పంకంపం
ఆగాల్ + ఇణ్ణతౌలుజ్ విభీషణః యస్యపత్రిణః బాణస్యవిఘనవిన
భుక్తిశేషవిన|| ౧౨|| అమృతం విఘనోయజ్జ శేషభోజనశేషయోరిత్యమరః
అధూత్ + ధూనత్తాయాంలుజ్ || ౧౨ || —|| హన్యామితి || యుధి
రిపూక్ అహంహన్యాంఅహమేవ హన్యాం+హనహింసాగత్యైలిజ్
ఇత్యైవయస్య బలరామానతారస్య భగవతః ముసలలాంగలయోరయో
గ్రిహలయోః వివాదఃయస్య అంబరంవస్త్రం నిజరుచేః శుభ్రకాంతైః
ప్రతిమల్లఃవిరోధీఅసితః వణోయస్యతల్ యస్యషష్ఠసంస్కరణం అ

యస్య అంబరంనిజాయాః దుచేః సితాయాః పృతిష్ఠల్లః విరోధీనర్హః
అసితరూపంయస్యతదోక్తం యస్యస్థమ్ సంస్కరణం అన్నప్రాశన
సంస్కారంఅసవపానం సురాపానమాహుః లోకాశ్చతిశేషః గర్భా
ధానపుంసువనసీమంతజాతకమన్ నామకఃకణాన్నప్రాశన చౌలాపన
యనాదీనాం యోజితకమన్తాం అన్నప్రాశనంషష్ఠమితి తత్రైవన నిర్ది
ష్టమితిధ్యేయమ్ || ౭౬ ||—యఇతి || యః కృష్ణరూపీభవాన్ పూత
నాయాః కంసప్రేషితాసుర్యాః సంబంధిణః స్తనస్య స్తనక్షీరస్య పా
నసమయేనతి ప్రాణాన్ పూతనాయాశ్చతియోజ్యం పరమంతత్కలౌ
చిత్యాదతిశ్రేష్ఠం ఉపదంశం వ్యంజనవిశేషమపి ప్రవిదధే చక్రే బలే
త్యాశ్చర్యే చరమేతిపారే భోజనావసానికేత్యథః (౧) నాకాధిపస్య
హుః || ౭౬ || యస్తస్యపానసమయేనతిపూతనాయాః

ప్రాణానపిప్రవిదధేపరమోపదంశమ్ | నాకాధిపస్య

న్నప్రాశనంగర్భాధానం పుంసవనసీమంతంజాతకమన్ నామ
న్నప్రాశనె చౌలంమాంజీ వ్రతదత్తుష్టయం గౌదానాఖ్యం స్నా
తకంచ వివాహః ప్రైత్యమేధికంఇతియోజితసంస్కారేషుఅన్నప్రాశ
నస్యషష్ఠతాఅసవసానంమద్యపానం | ౧ | మైరేయమాచసశ్శీఘ్రిత్యమరః
అహుఃవదంతి + బూర్జోవ్యక్తాయావాచిలట్ బుగ్గః పంచానామి
తియైరున్ అహదేశశ్చ || ౭౬ ||— యఇతి || యఃభగవాన్ పూతనా
యాః స్తనస్య స్తనభనవయసః శరీరావయవాద్యదితియత్ పానన
మయేప్రాణానపిపరమోపదంశం ఉపదశ్యమానవ్యంజనంప్రవిదధేదుధా

(౧) ఉపదంశస్తుభక్షణమిత్రిమరః || స్వస్యాద్యమానఽప్వసతి ఇత
రస్యావనసాభవదప్రముపదంశః | పురాకిలభగవాన్ శ్రీకృష్ణో నర
కాసురసంహారానంతరం సత్యభామయాసాకం నాకంగత్వా తత్ర త
యాపెరితః నందనవనాత్పారిజాతముత్పాత్యానీయ ద్వారవత్యాం
తేన తద్గృహోద్వానమలంచకారతిభాగవతకథాత్మానుసంధేయా ||

ఇంద్రస్యాపి వనభూః నందనవనప్రదేశః నారాః సత్యభామాయాః
ముదే సంతోషంకతుమితి క్రియాథేత్వాదినావతుభీ యేన కృ
ష్టైసద్యస్తత్క్షణవిపదనఖండపచాపారిజాతహరణ ప్రవిష్టసారలైజనా
అత్యష్టాధూళిఃయస్యాంత్రోక్తాఽసీత్ ॥ ౭౭ ॥—వార్యశతి॥ తపోధ
నానాం వరేణ్యాని పితమోహాశ్వేనశ్లాఘ్యాని మనాంస్వేవఖలీనాని
వక్రబంధనాయోయంతాఃశి త్రైర్వాఽభ్యః గ్రాహ్యః జగతః లాకస్య
ఆతిరూపాం పీడాత్మికాం తృణ్యాం తృణసంహతిం ముహుః కబళ
యక్ నాశయక్ టహనాతురంగః కపటాశ్వరూపీ యోభవాక్ కో
పాత్ నీచాక్ఖలాక్ అసురాక్ అసురాంశాక్ మైచ్ఛాక్ నిజశృ
క్లోభ్యాంతుల్యాక్ తద్వదప్రసిద్ధాక్ సష్టానిత్యధః విధాతుం కర్తు

ననభూరపియేనసద్యోనారిము దెపదనఖంపవధూళిరా

సీత్ ॥ ౭౭ ॥ వార్యస్తపోధనవరేణ్యమనఃఖలీనైస్తృ

ణ్యాంముహుఃకబళయక్జగదాతిరూపామ్ నీచా

న్విధాతుమసురాన్నిజశృంగతుల్యాన్కౌపాదుదేష్ట

ఇక్ ధారణపోషణయోఽలిప్తయేన భవతానాకాఢివస్యఇంద్రస్యవనభూ
రపినందనభూమిరపినార్యాస్సత్యభామాయాః ముదేనద్యః పదయోర్న
ఖంపచానఖౌష్టామితనభేచేతివచఃఖచ్అరుద్విషదితిముమధూళిర్య
స్యాస్సాఽసీత్ + అసభువిలజ్ సత్యభామప్రీత్యధః పారిజాతహ
రణాద్ధూళిమాత్ర శేషాధూదితిభావః ॥ ౭౭ ॥—॥వార్యశతి॥తపోధన
వరేణ్యానాం మనాంస్వేవఖలీనాః కలికాః॥౧॥కలికాతుఖలీనాః(స్త్రీ)త్య
మరః వార్యః వారయితుం యోగ్యఃజగతః ఆతిరూపాం పీడారూ
పాంతృణ్యాంతుణసంహతిం పాశాదిభ్యోయశితియఃకబళయక్ భక్ష
యక్ పహనాతురంగః కపటాశ్వరూపఃయఃకల్పవతారోభగవాన్
నీచాక్ అసురాక్ మైచ్ఛాక్ నిజశృంగేణ తుల్యాక్ యథాఅశ్వ
శృంగస్య అనంతాతద్వదవిద్యమానాక్ విధాతుం కోపాత్ క్రొధాదు

ముదేష్యతి కల్పంతే అవిభవవిష్యతి (౧) నరవృత్తయచ్చబ్రన్యతస్తే
భవతఇతి పురాతనగద్యగలెనాన్వయాత్తత్యతిత్యశేషే పగభవఇతిపగభ
వపురుషఇతిధ్యేయమ్ || ౨౮ ||—ఏతైరితి || ఏతైరుక్తవిధాభైః య
థాభైః సత్వారోపితైరిత్యధః హృష్టంసంతుష్టంమనోయన్యసః అ
తవీవ మందస్తితస్య దరహాసస్య శ్రియా కాంత్యా మధురః మనోజ్ఞః
అధరోష్ఠఃయన్యసః పీతంవాసః పస్త్రంయన్యసఃకృష్ణః అధమునిసంఘ
స్తాత్రానంతరం పీరాత్ మేఘశాబః తరుణమేఘః మేరోర్నితంబాత్
కటకాదివ ఉదస్థాత్ ఉత్థితవాక్ + ఉత్పూర్వాత్తిష్ఠతైః కతఃరిలు
క్ష్ || ఉపమాలజ్కారః || ౨౯||—ఆస్థానాదితి || కైటభన్యనామ దై
త్యస్య రిపుఃకృష్ణః ఆస్థానాత్సభాయాః || ౩ || సభాసమితిసంసదః |

తిచయఃకుహనాతురంగః || ౩౦ || ఏతైస్తవైహృష్ట
మనాయథాభైఃమందస్తితశ్శ్రీమధురాధరోష్ఠః | పీ
రాదుదస్థాదధపీతవాసామేరోర్నితమ్పాదివ మేఘశా
బః || ౩౧ || ఆస్థానాద్బహిరేత్యైకైటభరిపుగాంకే

దేష్యతిచ ఉత్పత్స్యతిచ + ఇన్యతౌభవిష్యతిల్పట్ || ౩౨|| — || ఏ
తైరితి || యథాభైః పరవ్రాహంతర్యామివిభవార్చావతారాణాం
అభేదాత్ సత్యైః సవైస్తాత్యైః హృష్టమనాః అతవీవమందస్తితస్య
శ్రియామధురః అధరోష్ఠోయన్యసపీతవాసాః కృష్ణః అధానంతరంమే
ఘశాబఃమేరోర్నితంబాదివపీరాదాసనాదుదస్థాత్ + ఘోగతినివృత్తా
లుక్ గాతిస్థేతిసిచౌలుక్ || ౩౩ ||—ఆస్థానాదితి || కైటభరిపుఃకృ
ష్ణః ఆస్థానాత్సభాయాఃబహిః ఏత్యతంగాంగయంభీష్టంఆలింగ్యఘా
పం ధృతరాష్ట్రంపశ్చార్ద్రైపుష్టైపరిమృశ్యసంస్పృశ్యఇతరాకసర్వాక్

(౧) పరిశ్రాణాయసాధూనాం వినాశాయచమష్కృతామ్ | ధర్మ
సంస్థాపనాథాయసంభవామియుగేయగెఇతి భగవతవీవవచనాన్ని
యమేనావతరిష్యతీతిభావః ||

ఆస్థానీగ్లి బమాస్థానం శ్రీనపుంనకయోస్సదశత్యమరః || బహిః ఏత్య
తం భగవద్భక్త్యాప్రసిద్ధం గంగాయాఅవత్యంగం గెయంభీష్టం + శ్రీ
భ్యోధగతిధక్, ఆలింగ్య భూపంధ్యతరాష్ట్రం పశ్చాద్ధే ఉద్ధృ
కాయే పరిమృశ్య సంసృశ్య ఇతిరాధూపాదన్యాక్ సర్వాకప
రూక్ సోమదత్తాదీక్ ఆపృచ్ఛ్య గమనప్రశ్నంకృత్వా విదురంమూ
ర్ధ్నిక్ అతిచిరేణలభూయపరిచుంబ్యపుత్రవత్తస్త్రివాత్సల్యాదిభిభావః
హయైరశ్రేష్ఠేనైనాన్యదిభిర్యుక్తం శతాంగం రథం ఆరూఢస్యక్ వి
రాటనగరీంప్రతి అంతర్మనసి హండవాక్ స్వర్కసక్ యయాప్ర
తస్థే || శాదూలవిక్రీడితమ్ || ౮౦ || — శృత్యైతి || తతఃకృష్ణాగమ
నానంతరం పురుషోత్తమాల్ శ్రీకృష్ణాల్ హ స్తినపురాగతాదితీ
షః పరస్యశత్రోః దుర్యోధనస్య మతం సూచ్యగ్గం సప్రదాస్యామి
హండవేభ్యో భువన్దలమితివక్షంశృత్వా ఘనాయమానం అతిప్రవ
ధమానం రణసన్నహనం యుద్ధివ్యోగవీర అభిపూజః సము

యమాలింగ్యతంపశ్చాద్ధేపరిమృశ్యభూపమితరానా

పృచ్ఛ్యసర్వాకకురూక్ | ఆఘ్రాయాతిచిరేణమూ

ర్ధ్నిక్ విదురంయుక్తంశతాంగంహయైరారుథాభియ

యావిరాటనగరీమంతస్త్వర్కపాండవాక్ || ౮౦ ||

శృత్వాతతఃపరమతంపురుషోత్తమాత్తై ఘనాయమాన

రణసన్నహనాబ్ధిపూరాః | ఆరూఢయన్విఫవదస్త్రగ

ణంశ్చ శానేపీతాంవమంతమివకాంతిమిషేణధూమ్యాం

కురూక్ అపృచ్ఛ్యప్రప్త్యావిదురం అతిచిరేణ మూర్ధ్నిక్ ఆఘ్రాయ
హయైర్యుక్తం శతాంగంరథం ఆరూఢః పాండవాక్ అంతస్త్వర్కసక్
విరాటనగరీం అభియయా + యాప్రాసణైలిట్ || ౮౦ || — శృత్యై
తి || తతః తైపాండవాః పురుషోత్తమాల్ కృష్ణాల్ వరేషామతం
శృత్వా ఘనాయమానాః ఘనముద్రస్యంతః + ఘనాచ్ఛేలిక్యజ్జేరణస

౧౩౦

సన్యాశ్శ్చ చమ్ముఖారతైష్ఠమస్తవకః

సన్యాసాహః యేషాం తథోక్తాః తే పాండవాః కాంతిమిషేణ
 నీలరూపవ్యాజేన త్తశానే పీతాః కబళితాం ధూమ్యాం చితాఢూ
 మసంహతిం వమంతం ఉద్ధిరస్తమివస్థితం అస్త్రాణామాయుధానాం గ
 ణం విధివత్ యథాశాస్త్రమారాధయత్ పూజయామాసుః + ఆజ్ఞ
 పూర్వాద్యాధౌగేచికతకరిలజ్జ అత్ర వధూమానరణసన్నాహస్యవిశే
 షణగత్యాస్సేష్టదేవతాభూతాస్త్రపూజనహేతుత్వాత్కాన్యలింగభేదః
 వమంతమివేతి సావహ్నువోత్ప్రేక్షయారణసన్నహనాబ్ది పూరాణతి
 రూపకేణద సంస్కృష్టిః || ౨౦ || —|| అత్రాంతరేతస్త్రిన్నైవకాలే ఇ
 త్యుత్తరేణాన్వయః || తతఃకతి || తతఃపరం ఆయుధారాధనానంతరం
 కృత్యవిదాం కతకశ్యకోవిదానాం మధ్యగతినిధాకరణషష్ఠీపురోగా
 శ్రేష్ఠావృద్ధాకుంతీ - జహ్నుకుమారికాయాః గంగాయాఃతటివనె తీ
 రోద్యానె తపస్యంతం తపఃకుర్వంతం కణంపుత్రంతవాప - అ
 స్యాఃప్రవృత్తిః ఆగమనవాతాత్తుకించిదీషదపి కణంతస్యశ్రోత్రం
 నావాప - యోగాద్భృచ్చాణీనస్యమనసః సంబద్ధాభావాదితిభావః

|| ౨౦ || (అత్రాంతరే)తతఃపరం జహ్నుకుమారికాయా

స్తటివనేకృత్యవిదాంపురోగా । పృథాతపస్యంతమ

వాపకణం కణంప్రసృత్తిసునకించిదస్యాః || ౨౧ ||

న్నహనమేవతబ్ధిః తస్యపూరాః యేషాంతే సంతః శ్తశానేపీతాంధూ
 మ్యాం ధూమసమూహం + పాశాదిభ్యోయగతియః వమంతమివస్థితం
 అస్త్రగణం విధివత్ యథావిధి ఆరాధయత్ + రాధసాధసంసిద్ధోణ్య
 న్నాల్లజ్జ || ౨౦ || —|| తత్రేతి || తత్రాంతరేతస్త్రిన్నవనరే || తతఃకతి ||
 తతః పరంతదనంతరం కృత్యవిదాంకార్యజ్ఞానాం పురోగాత గౌసరీ
 పృథాకుంతీజహ్ను కుమారికాయాః గంగాయాస్తటివనెతపస్యంతం క
 ణంరాధేయం + అవాపఅప్లవ్యాప్తోలిట్ అస్యాఃపృథాయాః ప్ర
 వృత్తిసు జననీతివాతాత్తుకణకణశబ్దస్తంత్రేణ కణసంబంధి

౧౨ ॥—॥కమనీయైతి ॥ కవచస్యసహజస్య ఉత్కృతఃనేన ఇంద్రా
యదాతుమత్పాటనైన కకశానిసగిణైః పరుషాణి అంగాన్యైవాం
గకానియస్యతనోక్తేకమనీయః లాక్తకమనాహరః యశోభరః కీర్త్య
తిశయః యస్యతస్త్రికించ తనూజై ఆర్తనంభవే తత్రకణైః నలినా
త్ కమలాదపి మృదులంసురుమారం నరేంద్రపత్నయః కుంత్యాః న
యనంచరైః నతుక్షణమిత్యధః - సంచచారపుత్రవాత్సల్యాత్పువః
పునరపశ్యదిత్యధః పె్రిమవశాదాత్తవ్యథామదింతయంతీతిధావః(౧)
యత్తుతత్ర గంగాతటకవచాత్కృతఃనేనేతి నృసింహవ్యాఖ్యానం
తన్న ఉక్తసావరసాన్యాయోగాత్ ప్రత్యుత్తమారాన్వయః కవచాత్కృ
తఃనే గంగాతటవృత్తిత్వ ప్రతీత్యాపత్తిశ్చేత్వాద్యనుసంధేయం, అ
త్యేతాదృశ్చదులనయనతాదృక్కఠినాంగయోఘటనాయావైరూప్యా
ద్విరూపఘటనాత్తకోవిషమప్రభేదః పుత్రవాత్సల్యయశోభరసమ
ధికతకరినాంగమృదులనయనసంచారాత్క కావ్యలింగభేదశ్చద్వావ
పి ఏకవాచకానుప్రదేశ సరికిణౌ ॥ ౨౪ ॥—॥స ఇతి ॥ పరమైః

కమనీయయశోభరతనూజైకవచాత్కృతః (జర్ఘణ
రాం) కర్కశాం)గకేపి । నలినాన్తృదులనరేంద్రప

త్పాన్యనయనంతత్రిచరేణసంచచారి ॥ ౨౩ ॥ సతత్ర
శ్శాత్రపరస్తస్త్రికించిత్యల్పమపి నావాప ॥ ౨౨ ॥—కమనీయై
తి ॥ కమనీయయశోభరేరమణీయకీర్త్యతిశయేకవచస్య ఉత్కృతఃనేన
ఛేదనేన జర్ఘణరం అంగం యస్యతథావిధేపి తత్రతస్త్రికితనూజై పు
త్రై నలినాత్ కమలాత్ మృదులనరేంద్రపుత్రాన్యఃకుంత్యాః నయనం
చరైః సంచచారి + చరగతిభక్షణయోఃలిప్ ॥ ౨౩ ॥—సతత్రైతి ॥
తత్రతవసః అవసానెవిరతౌ సవనాభిషేక్తేః స్తూతఃపవిత్రః సః త

(౧) మహాదారోయంమదభిలషితంకరిష్యతీతిమనస్సాకలయం
తీసప్రేమాతిశయమపశ్యదిత్యాశయః॥

పావనైరభిషేక్తే గణంగాస్మాన్నేపూతః పవిత్రః తత్ప్రతీరేతవస్యకాసః
 తవసస్యసూర్యస్యసూనుః కణణః తపసః ఆవసానేనమాప్తాశుచిం శు
 ధ్ధాంమాలాం అక్షమాలాం జపమాలికాం శ్రోత్రే వితేనెనిపితవాన్ ని
 కటంసమీపం ప్రపన్నాంగతాం రాజ్ఞీం రాజపత్నీం కుంతించనెత్రే వి
 తేనెనతపశ్యదిత్యధః ॥ ౮౪ ॥ — ॥ వినతైరితి ॥ రాజ్ఞీపదయోః వినతైః
 ప్రణామాదనంతరం విహితాకృతాశీః పత్నీచిరంజీవేత్యాదిః యయా
 తద్ధోక్తాసతీతం సుతంకణణం పరిరభ్య ఆలింగ్య ధర్మసుతాదిహయ
 ధిష్ఠిరాదిహ పుత్రేహ విషయేఉభయాం ద్వివిధాం పంచతాంపంచ
 త్వ సంఖ్యాం మరణంచ పరిహతుం ఉవాచవక్ష్యమాణ ప్రకారేణా
 వదత్ - కణేనసాంగత్యై తేషాంపట్వసంఖ్యాలాకై కాపధ్యత్వంచ
 భవతీతిభావః ॥ ౮౫ ॥ — ॥ అయీతి ॥ అయినత్సపుత్ర ఆధీనాం

పూతః పరమాభిషేక్తే స్తవోవసానే తపసస్యసూనుః ।

శ్రోత్రే వితేనె శుచిమక్షమాలాం నేత్రే చ రాజ్ఞీం నికటం

ప్రపన్నామ్ ॥ ౮౪ ॥ వినతైః పదయోరనంతరం విహి

తాశీః పరిరభ్య తం సుతమ్ । పరిహతుం మువాచ పంచ

తాముభయాం ధర్మసుతాదిహనుయ ॥ ౮౫ ॥ ప ॥

అయినత్సరవేరసుగ్రహదజనిషా మయిభాగ్యమధి

వసస్య సూనుః కణణః శుచిం శుద్ధాం శుభ్రాం వా అక్షమాలాం జపమా

లాం శ్రోత్రే కణే వితేనె + తనువిస్తారైర్నికటంసమీపం ప్రప

న్నాం రాజ్ఞీంచ నేత్రే వితేనె దదశే త్యధః ॥ ౮౪ ॥ — వినతైరితి ॥

పదయోర్నితేః పాదవ్రణతేః అనంతరం విహితాశీః కృతాశీరుక్తిః కుంతీ

భర్తసుతాదిహనుయ యధిష్ఠిరాదిపుత్రేహ ఉభయాం ద్వివిధాం పంచ

సంఖ్యాయా అవయవ ఇతి తియస్ ఉభాదుదాత్త ఇత్యయత్ టిడ్ధేతి జీవపంచ

చతాం సంఖ్యాహంసం కాలధర్మరూపంచ పరిహతుం ఉవాచ + వచ

పరిధాషశేలిన్ ॥ ౮౫ ॥ — అయీతి । అయినత్సరవేరసుగ్రహస్యసూనుః

యాచకానాం భాగ్యంత్యం మయిరచెన్నార్యస్య అనుగ్రహాత్ ప్రసాదాత్ అజన్మిష్టాజ్ఞాన + జన్మేతి తేరిలుజ్జ్, తనోరక్షణమాత్రిం బాల్యేత్వచ్ఛరీరహామేవమరుత్యతి కారిణౌరాధాద అతిరథశ్చ సూరదంపతిశ్చౌ- తవజన్మసూరుత్పత్తిస్థానం, నభవతి - పృత్యంపూర్వోక్తమేవ || ౮౬ || —|| జహీహితి|| హేవత్సత్వంరాధాతనయత్వబుద్ధిదుర్యోధనే సౌహృదేన సఖ్యేన సహౌవజహీహిత్యజ - ధర్మతనూజః- ధర్మరాజఃముఖ్యః ప్రధమఃయేషాంతాః ధర్మరాజభీమాజుఃన నకులసహదేవాః సహోదరాః సోదరాః ధర్మాదనపెతయా ధర్మయామెమదీయయావాత్యావాచాసహగృహణలంగీనామ్ | తనురక్షణమాత్రకారిణౌతవరాధాతిరథాన

జన్మభూః || ౮౬ || ప || జహీహిరాధాతనయత్వబు

ద్ధిసహౌవజమర్యోధనసౌహృదేన | గృహణవాత్యా

సహధన్యయామే సహోదరాఃధర్మ తనూజను

హాత్ అధిఃనాం యాచకానాం భాగ్యంత్యమితి శేషఃమయిఅజన్మిష్టాః జాతాభూః + జన్మిష్టాదుభావెలుజ్జ్ రాధాద అధిరథశ్చతాతనురక్షణమేవ తనురక్షణమాత్రిం+శాకపాధిఃవాదిత్యాత్సమాసః తత్కారిణౌ+ సుప్యజాతావితి ణినిః జన్మభూః ఉత్పత్తిస్థానంనఅహమేవ జన్మభూరితిభావః || ౮౬ || —జహీహితి || రాధాతనయత్వబుద్ధిం అహంరాధతనయత్వబుద్ధిం దుర్యోధనస్యసౌహృదేనమిత్రతయాసౌహృదమిత్రపుత్రినన్మం(౧)సుహృద్దుహృదావితినిపాతితాత్ సుహృదయశద్దాద్వా భావకమణోద్యువాదిత్యాదణిహృదయస్యహృల్లెఖయ దణ్ణాసేషితి హృదాదేశే హృద్భగసింధ్యంతే పూర్వపదస్యచేతి పూ

(౧) సౌహృదమితిరూపావపత్తిశ్చంపురామాయణే కిష్కింధాకాండే ఇతియ్యువాణం కృతసౌహృదంతం సంఘాతిమాపృచ్ఛేత్పత్రస్యోద్దహ్యచత్వత్పన్నమితిలేఖనందింత్యమ్||

కురుషుదావ్యక్తం యుధిష్ఠిరాదౌ సౌభాగ్యత్రంచ నాతిక్రమణీయమి
త్యథః- అత్రైరాధాతనయత్వ బుద్ధిరుర్యోధనసౌహృదయోస్త్యాగేన-
వాణీయుధిష్ఠిరాదిసౌదగ్యత్వయోగ్యాహ్యతేనచౌపమ్యస్య గమ్య
త్యాత్మల్యయోగితాద్యయస్యాంగాంగి భావేనసజ్జరః ॥౮౭॥— ॥ య
స్తాఇతి ॥ మౌవత్సయస్తేకస్తేచనతినా త్తబాంధవాయఇంద్రాయ
ప్రాధకనాయాః తుల్యఃకాలః- యస్తిస్తత్రథాయాఽఛ్చాసమకాలమే
వ సహజం కవచదహాతీతితథోక్తః త్వంసాక్షాత్ జననాదేవమాతుకి
మమనంబునిని సుకరతమేఅత్యనాయాసేనకర్తుంశక్యే నతుకనచదా
వఇవోత్కర్తవ్యమఖసాధ్యఇతియావత్ నిదేశే ఆజ్ఞాయాం విషయే

భ్యావ ॥ ౮౭ ॥ ప ॥ యస్తేకస్తేచనత్వంసహజ

కవచదఃప్రాధకనాతుల్యకాలం మాతుసాక్షాత్ని

దేశేమమసుకరతమేమాకృథామందభావంపారాఙ్ము

ఖ్యంవిధత్తైగురుజనవచనానుష్ఠితాయస్యచైతా ధిక్చ

ర్వాత్తరపదయోవృద్ధౌసౌహృదమితిస్యాత్ యదానంజ్ఞాపూర్వక
విధేరిత్యత్వాదుత్తరపదవృద్ధైరభావౌవా+సహాయకైప్రధానఇతిత్వ
తీయాసమైనవమమేవ జహాహి + ఓహాత్త్యాగేలోట్ఆచహావిత్వా
కారః ధమ్యాయాధర్మాదనపేతయా+ధర్మపథ్యధాన్యాయాదనపేత
ఇతియత్ మమవాణ్యసహధర్మతనూజః ముఖ్యోయేమాంతాన్ స
హోదరాభ్యాశ్శ్వాగృహాణ+గృహాడపాదానెలోట్+హలశ్శ్చ
శ్చానజ్ఞురితిశానచ్ గృహిజ్యేతిసంప్రసారణంతతాపేరితిషేలున్ ॥

౮౭ ॥— యస్తేకస్తేఇతి ॥ త్వం యస్తేకస్తేచనప్రాధకనా
తుల్యకాలే అవ్యవహితకాలేఽత్యథః సహజకవచదఃఅకృత్రిమకవచ
దాయా+అతోనుపసగేఽతికఃసుకరతమేఅతిసుఖేనకర్తవ్యే+ఈష
ద్దుస్సుప్తివ్రతిఖలోఅతిశాయనెతమబిష్టనావితితమన్ సాక్షాత్తాతుః మ
మనిదేశే శాసనమందభావం మాంద్యం మాకృథాః + డుకృష్ణోకర

హస్తభావంకూఢ్యం మాకృతాః - మమసుతసుతరామితి పాతెనిదె
 శకరణకవచదానయోస్సుకరత్వమష్కరత్వప్రతీతిదౌలభ్యమితి ధ్యే
 యం, కించమస్యచేతః గురుజనచనస్య మాతుః పితృర్వాఽజ్ఞా
 యాః అనుష్ఠితౌ కరణైవిషయే పరాఙ్ముఖస్సభావం పరాఙ్ముఖ్యంహౌ
 దాసీన్యావిధత్తై వ హతితస్నేపుత్రాయైశ్చదమఖలంజగత్ ధగిశబ్ద
 స్య అభిధేయంతథాం నిందాంసుఖాన విశృంఖలమిచ్ఛ్యథాః, దోష్టిక
 రోతి ॥౧॥ ధిక్షీర్భత్సననిందయోరిచ్ఛిమరః- యత్తత్తత్త్వోకేయస్నే
 కస్నేచనపురుషాయశ్చంద్రాయేత్యథా ఇతివ్యాఖ్యానైశ్చంద్రస్య స్వ
 భత్సత్వావన్నామ్న తద్గ్రహణమయ్యుక్తమితి తథావ్యవదేశఇతి నృ
 సింహః- తన్న అయివత్సరవేరనుగ్రహణితి మూలాసాంగత్యావత్తైర
 వేరపి తద్భత్సత్వైవ తస్యాపి తత్గ్రహణమ్న వ్యవదేశానాచిత్త్యాపితి॥
 ౮౮॥—॥ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారం అస్తాస్తనగర్భేచిరావృత్తితం నిశి
 తం తస్యకణాన్య అంశంధాగం స్తన్యంస్తవక్షీరం దశన కిరణానాంద
 స్తకాస్తీనాంవ్యాజాల్ ప్రకాశయంత్యాః బహిఃప్రసారయంత్యాఇవస్థితా
 యాఇత్యుత్పేక్షితా సాపహ్నవాచపంత్యాః నిదేశం ఆజ్ఞావాక్యం క
 బ్దస్యాభిధేయంజగదిదమఖలందోష్టితస్నే సుఖాన ॥

౮౮॥గ॥ఇతిదశనకిరణవ్యాజాదంతిచ్ఛిరరక్షితంతదంశంస్త

న్యం ప్రకాశయంత్యాఇవకుంత్యానిదేశం సకర్ణః క
 ణైమాజిలుజితిలుజ్ నమాజ్యోగఇతి అఢాగమనిషెధః యస్యపురుష
 స్యచేతః గురుజనస్య మాత్రా దేవచనస్యానుష్ఠితౌఅనుష్ఠానె పారా
 ఙ్ముఖ్యంపరాఙ్ముఖతాంవ్యర్థవిధత్తైశ్చదాశ్చలత్ తస్నేపురుషాయలిఖ
 లంశ్చదంజగత్ ధిచ్ఛబ్దస్యధిగితిశబ్దస్యాభిధేయంవాచ్యం నిందాంధిక్షీ
 ర్భత్సననిందయోరిచ్ఛిమరఃసుఖేనదోష్టి+దుహవృహారణేలట్ యఃగు
 రువచనవర్తినభవతిసలోకేనింద్యఇతిభావః ॥ ౮౮॥ ఇతీతి॥ ఇతిత్థందశ
 నానాం చంతానాం కిరణవ్యాజాల్ మయూఖాపదేశాల్ అంతఃచిరరక్షి

ణదేశేకాత్రమాగే అధ్వనీనం గచ్ఛంతం విధాయక్ష్మాత్వాశచ్చు
 త్వేత్యధః- సముచితం ఉభయలూకశ్లాఘ్యం ఉత్తరంప్రతివాక్యంఅ
 జ్ఞులినాసాకం బబంధసాంజలిబంధం పృథ్వ్యక్రవానిత్యధః ॥ ౮౯ ॥
 భోజేతి ॥ భోజానాంయాదవవిశేషాణాం అన్వవాయఃవంశః భువనే
 ప్రతీతః ప్రఖ్యాతఃకురూణాంతలంచ తథాభువనేప్రతీతం హేఅష్ట
 మాతః అష్టికద్వయేభాజవంశే కురువంశేచక్రమేణతవజన్తఉత్పత్తిః
 ఉపయమోత్సవః వివాహశ్చద్వాచేత్ అభూతాంయదితిహిత్యయి
 ఉచితజ్ఞః కర్తవ్యకోవిదఃతన్మభావఃఅభిప్రాయఃజాగతిఃస్ఫురన్వేవ
 గుణానాముభయవంశశుద్ధి నియతత్వాదిలిభావః అతఏవానుమానాల
 జ్ఞాః ఉభయవంశశుద్ధ్యాఉచితజ్ఞత్వానుమానాదితి (౧) ॥౯౦—

ణదేశాధ్వనీనంవిధాయసాకమంజలిసా సముచితము

త్తరంబబంధ ॥ ౮౯ ॥ ప ॥ భోజాన్వవాయోభువనే

ప్రతీతఃకులంకురూణాంచతథాద్వయేష్టిక తవాంబజ

న్తపయమోత్సవంచేత్త్వద్వేనజాగత్సవచితజ్ఞభావః

తం తదంతంకణభాగం స్తన్యం పయఃప్రకాశయంత్యాఇవస్థితాయాః
 కుంత్యాః నిదేశంశాసనం సకణః కణదేశస్య క్రొత్తప్రదేశస్యఅ
 భ్వనీనం అధ్వగం విధాయశ్చుత్వేత్యధః అంజలినాసాకం సముచితం
 యోగ్యం ఉత్తరంబబంధ+బంధనేలిబ్ ఉవాచేతిభావః ॥౮౯॥—॥

భోజేతి ॥ భోజానామన్వవాయః వంశః భువనేలోకేప్రతీతః ఖ్యాతః
 కురూణాం కులంచతథాలూకేఖ్యాతంహేఅంబ+అంబాధానద్యో రితి
 హృస్వః అష్టికద్వయేకులద్వయేతవజన్తపయమోత్సవంచేత్ జననవి
 వాహోత్సవాయదిత్వద్వేనఉచితజ్ఞభావఃఉచితజ్ఞతాజాగతిః+జాగృని
 ద్రాక్షయేలబ్ త్వద్వేనజాగతిః తి కాక్వాత్సముచితజ్ఞానేతిద్యో

(౧) భోజపుత్ర్యాఃపాండువత్పృథ్వీతవఅన్వేపుచితానుచితో
 పదేష్టారస్సంతికిమితిభావః ॥

తతఃకిమతతహ || అంగపాకణః శూరజనానాం అగ్రగణః కృత్యసరణ
 త్వయామేమదీయం అంగస్యశరీరస్య అంగదేశస్యచద్యయం పరిపాల
 నీయం భుజాభ్యామితిభావః ఏవముక్తప్రకారేణ ఉక్తైః తిశేషః యః
 దుర్యోధనః తత్ అంగద్యయంమేమవశే అధీనత్వే వితతానకరౌత్
 మదధీనంకృతవానిత్యధః, తస్యతాదృగుపకారిణః తథావిశ్వస్తస్యదు
 ర్యోధనస్యాపిసఖ్యముపేక్షణీయంకిం(౧) నానాదరణీయమేవేత్యధః
 అత్రతాదృగుపకారిణానవాక్యాభేదన దుర్యోధనసఖ్యస్యానుపేక్ష
 ణీయత్వసమర్థనాత్కావ్యలింగభేదః కణ్వేతిపాఠోనుప్రాసభంగా
 దుపేక్ష్యః || ౯౦ || — || పరస్యేతి || సంతః జనాః పరస్యలొక
 స్యస్యగఃస్యకృత ముపకారంహంతి విస్తరతీతి కృతఘ్నః తస్యభా
 వః కృతఘ్నతాతామేవ నాన్యమిత్యధః విఘ్నంవదంతిసాకృతఘ్న
 తా- అధునామాం యథాయేన ప్రకారేణ నస్పృశేత్ సప్రాభు

వః || ౯౦ || ప || అంగద్యయంమేపరిపాలనీయం(ంకర్ణ)మం

గత్వయాశూరజనాగ్రగణః | ఏవంవశేమేవిత్తతా(న

(౦)యస్తత్తేస్యాపిసఖ్యంకిముపేక్షణీయమ్ || ౯౦ || ప ||

పరస్యలొకస్యగఃకేహివిఘ్నంకృతఘ్నతామేవవదం

త్వతే || ౯౦ || ప || అంగద్యయమితి || హేకణః శూరజనేషు అగ్ర
 గణే అగ్రసరణ + ఏకాజుత్తరపదేణ ఇతిణత్వం త్వయామే అంగద్య
 యం అజ్ఞం శరీరమంగదేశశ్చ తయోద్వేషయం పరిపాలనీయం రక్షణీయం ఏ
 వంయః దుర్యోధనః తత్ ద్యయంమేవశే + వితతారత్నాష్టవనతరణ
 యోలింట్ తస్యాపి తాదృశస్యాపి సఖ్యం ఉపేక్షణీయంకిమ్ || ౯౦ ||
 పరస్యేతి || సంతఃసాధవః కృతఘ్నతామేవ పరస్యలొకస్యగఃకేవిఘ్నం అం
 తరాయం వదంతిహి + వదన్యక్తాయాంవాచిలట్ హే అంబసాకృతఘ్న
 తా మాం యథానస్పృశేత్ + స్పృశతిమశానెలిచ్ఛే తథాకృపయా

(౧) త్విమేవవదంతివాక్యశేషః ||

౧౩౨

సవ్యాఖ్యే చముఖారతేఽష్టమస్తబకః

యాత్ తథావే అంబదయాద్యచిత్తాసతీత్వం ప్రసీద - అనుగృహీ
 ణఃకృతఘ్ననాస్తినిష్కృతిరితితస్యాంప్రాయశ్చిత్తస్యాప్యస్తరణాది
 తిభావః ॥ ౯౨ ॥—ఇతీతి ॥ ఇతివాదినః ఉక్తప్రకారేణవదతః రవే
 స్సుతస్యకణస్య మానసంమనః ధృతరాష్ట్రస్య నందనాద్వైర్యధనా
 న్ననివతతలైస్త నస్యవతిఅపితుకింతుఇయం కుంత్యేవకామంమనో
 రథం కేవలంఈషదపీత్యథః అనవాప్యఅలభ్యామహాభుజః- తద్భు
 లంయస్యతస్మాత్ స్వకీయా తనయాత్ కణాత్ నివతతలైస్త మంజు
 భాషిణీ ॥ ౯౩ ॥

ఇతిశ్రీనదాశివపదారవింద వందనకండళితా నందసాంద్యస్య
 కురువికులచంద్యస్య రామకపీంద్యస్యకృతౌచముఖా
 రతవ్యాఖ్యానే లాస్యాఖ్యానే ఽష్టమస్తబకః.

తిసంతః । సానస్పృశేన్తామధునాయథాత్వం తథా
 ప్రసీదాంబదయాద్యచిత్తా ॥ ౯౨ ॥ ప ॥ ఇతివాది
 నోరవిసుతస్యమానసంననివతతలైస్తధృతరాష్ట్రస్యనంద
 నాత్ । అపితున్వకీయతనయా న్నహాభుజాదనవాప్య
 కామమియమేవకేవలమ్ ॥ ౯౩ ॥

ఇత్యనంతభట్టస్యకృతౌచముఖారతేఽష్టమస్తబకః
 ఆద్యైంక్షిన్నం చిత్తంహృదయంయస్యాస్తథాధూతాసతీప్రసీద+షడ్భవి
 శరణగత్వసనాదనేమ లోబ్ పాఞ్శాద్దైతీసిదాదేశః ॥ ౯౨ ॥ — ॥
 ఇతీతి ॥ ఇతిద్భిందవాదినః రవిసుతస్య కణస్యమానసం ధృతరాష్ట్రస్య
 దనాత్ దుర్యోధనాత్ ననివతతలైస్త + వృతువతనెలఁప్తేఇతిభూ
 తెలబ్ అపితుమహాభుజాత్ స్వకీయతనయాత్ కామంఅభిలాషం అ
 నవాప్య ఇయమేవకేవలంనివతతలైస్త ॥ ౯౩ ॥.....

ఇత్యందాళరామనూరివిరచితాయాం చముఖారతౌ

తిరుప్ప.

నవమ స్తవక ప్రారంభం.

॥ అధోతి ॥ అథానంతరం ఉభయైకుర
వః పాండవాధాతరాష్ట్రాశ్చరణాయయుద్ధం కతుమితిక్రియాథే
త్యాదినా చతుర్థశతాంగైః రథైః మాతంగైః గజైః తురంగైః అశ్వైః
యోధైః పదాతిభిశ్చ నిరుద్ధాః సంవృతాః పాశ్వాశ్చత్వాగః యే
షాంతధోత్తాస్సంతః స్వేషాంనామధేయం కురుతిసంజ్ఞాశబ్దః ఉపప
దంపూర్వపదంయన్యతే న కురుక్షేత్రమితిశబ్దేన ప్రసిద్ధంవ్యవహృతం
క్షేత్రంకురుక్షేత్రం వ్యగాహంతవివితుః ॥౧॥— ॥ హిరణ్యత్యాగతి ॥
తత్రకురుక్షేత్రే కరిణాం గజానాం ఘటాః బృందానిత్రిదశైర్దేవై

॥ ప ॥ అధోభయైకురవారణాయ న్వనామధే

యోపపదప్రసిద్ధమ్ । క్షేత్రంవ్యగాహంత నిరుద్ధపా

ర్వాశ్చతాంగమాతంగతురంగయోధాః ॥ ౧ ॥ ప ॥

హిరణ్యత్యాస్తత్రత్రిదశవినుతాయాస్తటరుహ ప్రసూ

అధోభయేతి ॥ అథానంతరం ఉభయైకురవః శతాంగైర్మాతం
గైస్తురంగైర్వోధైశ్చ + ద్వంద్వశ్చ ప్రాణితూర్యసేనాంగానామిత్యేకవ
ద్భావే సమూహస్యబహుత్వ వివక్షాయాంబహువచనంసమూహస్య
సేనాంగత్వాభావాత్పునరేకవద్భావోన (ఏకశేషస్యద్వంద్వోపవా
దత్వాచ్చ) నిరుద్ధపాశ్వాశ్చస్సంతః రణాయయుద్ధాయతాదధ్యే చతు
ర్థశస్సనామధేయం కురుతినామైనఉపపదంపూర్వపదంయతో తేనప్ర
సిద్ధంక్షేత్రంకురుక్షేత్రమితియావత్ వ్యగాహంతప్రావిశే+గాహూ
విహడనెలజ్ ॥ ౧ ॥— హిరణ్యత్యాగతి ॥ తత్ర కురుక్షేత్రే త్రిద
శైర్దేవైర్వినుతాయాసుతాయాః హిరణ్యత్యాః తన్నమకనద్యాః

ర్విసుతాయాః స్తుతాయాః హిరణ్యత్యానామనన్ద్యాః తద్రత్యాయాః త
టరుహాణాం యానిస్సనూనాని కుసుమానిచైషాం గంధైః మధితః నిర
స్తపధిభేదః మౌగళశ్రమః యేషాంతథోక్తాస్సంఘః (౧) కృతజ్ఞత్యైన
ఉపకారాదిస్తరణైన మౌతూనాన్వయమపి అతిసురభిః భృశంఘ్రాణ
తర్పణః గంధః యాసాంతాః అతిసురభిగంధీః బహ్వీః అనేకాఃషం
దాంభోదైః దానజలసముద్రస్యంహరీః లక్షణయా పరీవాహా త
స్నేహిరణ్యలైస్సప్రియసఖః, ఉదురివెత్సుల్లెప్పిత్తా- శిఖరిణీవృత్తమ్॥౨॥
అస్తదితి ॥ సేనాసుసింధౌ నామదేశే భవాః సైంధవాఅశ్వాః తే

నానాంగందైర్మౌఘితపధిభాదాఃకరిఘటాః । కృతజ్ఞ
త్వేనెనన్వయమపిమదాంభోధిలహరిదఃకుస్తస్నేబ
హ్వీరతిసురభిగంధీఃప్రియసఖః ॥ ౨ ॥ ప ॥ అస్తజ్జ
స్తభువస్సమానభిధయాసప్తాపి సింధునిమాన్మేష్యా

సంజ్ఞాశబ్దాయం తటరుహపరీనూనానాం గంధైరామోదైఃమధితఃఅప
హృతః పధిభేదః మౌగళశ్రమోయాసాంతాః కరిఘటాః గజసంఘాఃకృ
తజ్ఞత్యైనెనకృతజ్ఞభావేనేవ స్వయమపిమదాంభసాందానవారిణాంల
హరిభిఃపరీవాహైః అతిసురభిగంధీఃఅతిసురభిలాః+గంధస్నేదుత్సూ
తిసుసురభిభ్యఇతీదాదేః బహ్వీః అనేకాః+వౌతూగుణవచనాదితి
వాజీమ్ ప్రియసఖః తస్నేహిరణ్యలైస్సదమః+ఉగాఞ్దానేలిత్ ౧
లెనగజానా మతిబాహుల్యం మదసమృద్ధిశ్చద్యోత్యతే ॥౨॥—॥ అ
స్తదితి ॥ అస్తాకంజస్తభువః ఉత్పత్తిస్థానస్య సింధుదేశస్య అభిధయా
నామ్నా సమాక్ తుల్యాక్ ఇమాక్ సప్తాపిసింధుక్ సముద్రాక్

(౧) పథభేదాఇతిపాఠే మంధిక్ శబ్దసమానార్థక మంధశబ్దవత్
పధిశబ్దసమానార్థకః పథశబ్దోస్యస్తి । పథగతావిత్సస్తాదధికర
ణాతిబాధ్యమ్ । అయమేవాథాః మూషికవిభీతకేత్యాదిప్రాకృత
సూత్రవ్యాఖ్యానసరే త్రివిక్రమదేవేనాపిలిఖితః ॥

హేం వజ్రయః అస్తాకంజస్తభువః సింఘదేశస్య అభిధమానామ్నా
తుల్యక్ తన్నామక నితి యావత్ ఇమాక్ సప్తసింధూక్ సము
ద్రాశపివయం అద్యకోషణం నేష్యామః ఇత్యుక్తప్రకారేణ స్థితావ
వృద్ధాఅభ్యసూయాయాంతా ఇవ+స్థాయస్థి నిష్ఠాయాం ఇతి స్థిభా
వః సేనాయాస్తేన్దిధవపజ్జయః అశ్వానశయః దిప్రక్షురపై గ్రిష్టాయ
ధవిశేషైరుపమైః సద్భజైః అయన్దిభా దిహపతితడవమశబ్దకిః ఖురపుప్రైః
ఉల్లిఖితాత్ భూమేస్థలాత్ భూయః అతిబహుళం+బహుశబ్దాదీయసుని
బహూలావోభూచబహూరితి భూభావః ప్రత్యయస్యా దేలో=వశ్చర
జోమండలం అజనయక్ జనీప్రాదుభా=వేణ్యంతాల్లజ్ ॥ ౪ ॥ — ॥
తేషామితి ॥ తేషాంకురూణాం కలహోదయాత్ యద్ధావిభా=వాత్
ప్రాకృర్వం+అన్యారాడితి క్కయోగేపంచమీరథస్వనానాం కరి
బృంహితానాం గజఘనీనాంచ అశేషాం ఆశాందిశం తృప్త్యాంచ అశా

మోనయమద్యకోషణమితి స్థితాభ్యసూయా ఇవ । సే
నాస్తేన్దిధవం క్రయః ఖురపుప్రైదీ=ప్రైః క్షురవో=వ
మైర్భూమేరుల్లిఖితాత్ స్థలాదజనయక్ భూయోరజ్ఞా
మండలమ్ ॥ ౩ ॥ ప ॥ తేషాంకురూణాం కలహోద

అద్యవయం కోషణం నేష్యామః+నిష్క్రప్రాసణేల్పత్ ఇతి స్థితాఅభి
వృద్ధాఅభ్యసూయాయాంతా ఇవ+స్థాయస్థి నిష్ఠాయాం ఇతి స్థిభా
వః సేనాయాస్తేన్దిధవపజ్జయః అశ్వానశయః దిప్రక్షురపై గ్రిష్టాయ
ధవిశేషైరుపమైః సద్భజైః అయన్దిభా దిహపతితడవమశబ్దకిః ఖురపుప్రైః
ఉల్లిఖితాత్ భూమేస్థలాత్ భూయః అతిబహుళం+బహుశబ్దాదీయసుని
బహూలావోభూచబహూరితి భూభావః ప్రత్యయస్యా దేలో=వశ్చర
జోమండలం అజనయక్ జనీప్రాదుభా=వేణ్యంతాల్లజ్ ॥ ౪ ॥ — ॥
తేషామితి ॥ తేషాంకురూణాం కలహోదయాత్ యద్ధావిభా=వాత్
ప్రాకృర్వం+అన్యారాడితి క్కయోగేపంచమీరథస్వనానాం కరి
బృంహితానాం గజఘనీనాంచ అశేషాం ఆశాందిశం తృప్త్యాంచ అశా

నానాం కరిబృంహితానాంచ అన్యోన్యం మహీయాన్ దుర్నివారాః క
లహాః ఆసీత్ రథనేమిఘటాగజకోలాహలైర్దశాపిదిశస్సాంద్రాబ
భూపురిత్యథః అత్ర దిక్పరిపాలనవ్యాపనయోః శ్లేషభిత్తికాభేదాభ్య
వసాయమూలాతిశయోత్పాద్య సంసర్గజాదోషగుణాభవంతీతి పృసిద్ధ
తాదృశకౌరవసంబంధిత్యక్యతా శేషరాజ్యాభిలాషపాతుక కలహా
త్ప్రేక్షాప్రతితెరలజ్కారణాలజ్కారధ్వనిః || ౪ || — నామైతి ||
అపికించేత్యథః స్వందనబృందస్య రథకద్యాయాః మాళిమ అగ్ర
మకలితాః ఘటితాః ఊర్ధ్వఃపదాః యోషాంతేఉద్గంధాః కెతవః
ధ్వజాః హేగ్రహాః సూర్యాదయః వః యుష్మాకం మధ్యేనవమస్య గృ
హస్య కేతోస్సమతాం సామ్యంనామ్నా నామమాత్రేణసోధాస్తహే
క్షం తాస్తహేనహేకతేరిలుక్ తుంగత్వమాన్నత్యంతున సహేమ
హినక్షమేమహి - వఇతి అత్రాపియోజ్యంసహేకతేరిలిజ్ ఇత్యుక్త
ప్రకారయాతిరుషాభ్యుతం కోదేన సన్నాహధుర్యాఃరహోద్యుక్తాఇ

యాత్ ప్రాక్ రథస్వనానాంకరిబృంహితానామ్ |

అశామశేషాంస్వవశేవిధాతుమన్యోన్యమాసీ త్కల

హామహీయాన్ || ౪ || ప"నామ్నా(వా)నవమగ్రహ

స్య సమతాం సోధాస్తహేమీవయంతుంగత్వం నస

హేమహీత్యతిరుషాసన్నాహధుర్యాఇవ | ఉద్గంధా

అపి కేతవోదదృశిరెస్థానంగ్రహాణా మతిక్రమ్యస్వంద

త్యుష్ణాదిహోవోక్తాఇతివిశ్వః స్వవశేవిధాతుం అన్యోన్యం పరస్పరం

మహీయాన్ అతిమహాన్ + శీరితిటిలాపః కలహాః ఆసీత్ అసభు

విలజ్ || ౪ || — || నామైతి || అమీవయంనవమగ్రహస్యకేతోఃనామ్నా

వాశబ్దాభిన్నక్రమః సమతాంసోధాస్తహేషహమషణైలుక్తుంగ

త్వంవాఙ్మన్నత్యంచ || ౫ || వాస్యాద్వికల్పపమయోరేవాధేపిసముచ్చ

యైఇతివిశ్వః ససహేమహి + వహమషణైలిజ్ ఇతిఅతిరుషాఅతికోదై

చతుష్టై గ్రీతాగ్రహణాం నవానామపి స్థానం మండలమతిక్రమ్యమ
 ధ్యేనభవన్వత్పథం మహావాయుపథస్య మధ్యేదద్యశిరెద్యప్రాః, లూకైరి
 తిశేషః, ఉక్తోష్టై గ్రీతానుప్రాణితాతిశయోక్త్యలక్షారః, అనంబ
 దైసంబద్ధరూపః ॥ ౫ ॥ — మహిపతీనామితి ॥ మహిపతీనామభయే
 షాం రాజ్ఞాంపటమయానిమందిరాణి కత్వాణి హియస్తాత్కారణాత్
 వయంమాష్యాణి అపరిశుద్ధాని దూష్యేతిసంజ్ఞావంతిచ ॥ని॥దూష్యా
 ద్యంవస్త్రవైశ్చసిత్యమరః తస్తాత్కారణాచ్చచీభవేమపరిశుద్ధానిభవే
 మ ఇతి ఆలోచ్యేతిశేషః, గంగాయాఃవారిణిమిమంక్షయామజ్జేత్తుం
 స్నాతుమిచ్చయే వెతుష్టై గ్రీతాశిరోభిశ్శిఖరభాగైః సురాణాం మా
 గమాకాశంలిలిహుఃపన్వశుః అత్రాప్యతిశయోక్తిః పూర్వవత్ ॥
 ౬ ॥ — తత ఇతి ॥ తతఃరాజ్ఞాం పటమందిరనిమాణానంతరం క్షణా

నబృందమాళికలితామధ్యేనభవన్వత్పద)థమ్ ॥౫ ॥ ౬ ॥

మహిపతీనాం పటమందిరాణిమాగ్గాంసురాణాంలిలి

హుశ్శిరోభిః । వయంహిరూష్యాణిశుచీభవేమే త్వ

భావగావారిమిమంక్షయేవ ॥ ౬ ॥ ౫ ॥ తతఃక్షణా

న సన్నాహేధుర్యాఇవధుర్యోయథాకావితియత్ ఉద్దండాలపి ఉన్నత
 దండాలపి న్యందనబృందానాంరథసంఘానాం మాళిమకలితాఃకెతవశ
 ధ్వజాః ॥ని॥గ్రహభేదెధ్వజేకతురిత్యమరః మధ్యేనభవన్వత్పదం ఆకాశ
 మధ్యేగ్రహణాం నవగ్రహాణాంస్థానం అతిక్రమ్యదద్యశిరెద్యశిర్ పె
 క్షణాకమణిలిట్ ॥ ౫ ॥ — మహిపతీనామితి ॥ మహిపతీనాంరా
 జ్ఞాం పటమందిరాణినయంహిరూష్యాణి దూషణీయాని తదభిధానిచ
 ॥ని॥దూషణీయేతు దూష్యంస్యాద్దూష్యంవస్త్రైవతద్గృహే ఇతివిశ్వః
 అభావగాయాః గంగాయాః వారిమిమంక్షయామజ్జనెచ్చయాశు
 శ్చీభవేమ ఇతీవశిరోభిః సురాణాంమాగ్గాం + లిలిహుశ్చుచుంబుఃలి
 హాఆస్వాదనెలిట్ ॥౬॥ — తత ఇతి ॥ తతఃక్షణాదేవ విశాలంయథాతథా

దేవవిశాలం విస్తీర్ణం యథాతథానిమిత్తానాం విశానాం విధీనాం
సహస్రైః విరాజమానం విశంకటానుపిచాలానువిపరీతు పణ్యవీధీడు
వివిధానాం నానాజాతీయానాం పణ్యనాం క్రయ్యచస్తూణ మా హర
ణేగ్రహణసమయే విమదణం సంమదణం సహంజెనిల్యహః క్రియిక
లాళాః క్రేత్పజనాః యస్త్రింస్తథోక్తం పటానాం కులేన బృందేన అ
నుసార్యమాణేన వారవిలాసినిజనేన చెళ్యాజనేన నిబిడాస్సంప్రాప
శవాటాః వెళ్యానివాసాం యస్త్రింస్తథోక్తం విశిఖాః బాణాః కృపాణాః
ఖడ్గాః కుంతాశ్చ క్తయశ్చ తేజ్రముఖాః యేషాంతాద్భానాం వివిధానా
మాయుధానాం సంస్కారేశాం త్రైవిద్యాం వరవజ్రైః పృష్ఠాణైః
యోదైస్సంబాధంసంకులం, తత్ కురుక్షేత్రం కురునగరస్య హస్తే

దేవవిశాలనిమిత్తవిధీసహస్రవిశాలమానం విశంకట

విపణివివిధపణ్యపారణవిమదణ సహకృత్యుకలాకం

టకులానుసార్యమాణవారవిలాసినిజనేన నిబిడవేశవాటం

విశిఖకృపాణకుంతశక్తి పృముఖవివిధాయుధసంస్కా

రవరవశయోధసంబాధం తత్కురుక్షేత్రం కురునగరమి

నిమిత్తేన విధీసహస్రేణ విరాజమానః రాజమాగః యస్త్రిం తత్
విశం కటానుపిచాలానువిపరీతు పణ్యవీధీడు విస్తారితానాం వివిధన
ణ్యానాం వికేయాణాం || ౧ || వికేయం పణిశవ్యం పణ్యమిర్వమః వి
మదణః సహస్రం క్రియికాణాం క్రియికవిసాం + వన్నకిరంపవికక్రయా
టన్నితరకలాళాః జనాః యస్త్రిం తత్ విటకులేన విక్రసంఘేన అ
నుసార్యమాణేన విలాసినిజనేన నిబిడితః సంకులః వేశవాటః య
స్త్రిం తత్ విశిఖాః బాణాః కృపాణాః ఖడ్గాః కుంతాశ్చ క్తయశ్చ తే
పృముఖాయేషాంతేషాం వివిధాయుధానాం సంస్కారేశాం వరవజ్రైః యో
దైస్సంబాధంసంకుటం తత్ కురుక్షేత్రం కురునగరస్య మిత్రంతత్సదృ
శమితీయావత్ + బహువహుసత్తాయాం రిట్ || ౨ || — ॥

నపురన్య మిత్రోంతుల్యంబధూవ ॥ ఉపమాలజ్కారః ॥ ౭॥ — తత్రే
తి ॥ తత్రతావ త్తదానీమేవ దుశ్శానసన్య అగ్రజఃదుర్యోధనః శౌభ
గవత్ భీష్మత్వంవివాహే విషయేవిముఖః పరాఙ్ముఖోపి ఉపతస్థుషి న
న్నిహితేతి స్థితీ పీరాణాం భుజవిదానకాలే బాహుపరాక్రమ క్రి
డానమయేమదధణం మమకృతేప్రత్యధీనః పాధివాన్ - శత్రు
రాజాన్ ప్రత్యధీనాం పాండవానాం సంబంధిః పాధివాన్ సహ
యాన్ నతుప్రత్యధీన ఇతిదనిహంతుం పృతనానాం సేనానాం ఆ
ధిపత్యలక్ష్మీ ఉపయచ్చస్వప్రతిగృహ్నిష్ఠాష్వ ఇతివిజ్ఞాప్య పితామహస్యభీ
ష్మస్యచరణయోః ప్రణిపపాతనమస్కృతవాన్ ॥ ౮॥ — దుర్యోధనఇ
తి ॥ శూరాణామగ్రణీమ శ్రేష్ఠేషు అచరమః ప్రథమస్సురసింధునూ
మః గాంగేయఃభీష్మః దుర్యోధనేమాళిభువాకిరీటప్రదేశేనస్వం స్వీ

త్రంబధూవ ॥ ౭ ॥ ౫ ॥ తత్రతావద్దుశ్శానసాగ్రజో
భగవన్నుపతస్థుషిపీరభుజవిదానకాలేత్వంవివాహ వి
ముఖోపి మదధణంప్రత్యధీపాధివాన్నిహంతుంపృ
తనాధిపత్యలక్ష్మీముపయచ్చ స్వేతివిజ్ఞాప్య పితామహస్య
చరణయోఃప్రణిపపాత॥౮॥ప॥ దుర్యోధనేవిశతి మాళి
భువాపదంస్వంశూరాగ్రణీష్వచరమస్సురసింధు నూ

తత్రేతి॥తత్రతావత్ తదాదుశ్శానసాగ్రజఃదుర్యోధనఃశౌభగవత్అస్థి
కపీరభుజానాం వినోదనకాలే ఉపతస్థుషినతి అవితథంసత్వంవివాహ
విముఖోపి మదధణంప్రత్యధీపార్థివాన్ నిహంతుంపృతనాయాస్సే
నాయా ఆధిపత్యస్య ప్రభుత్వస్య +వత్వంతపురోహితాదిభ్యోయగితి
యోక్ లక్ష్మీఉపయచ్చస్య+యమఉపరమేలూట్ ఉపాద్యమస్సవకర
ణఇత్యాత్తనేపదం ఇమగమియమాంధఇతిధః ఇతి విజ్ఞాప్య పితామహ
స్యచరణయోః పపాతపత్తగతౌలిట్ ॥ ౮ ॥ — దుర్యోధనేఇతి ॥ దు
ర్యోధనేమాళిభువాస్వంపదం పాదంవిశతి సతిశూరాగ్రణీషు శూర

యంపదంచరణం విశతినమస్కుర్వతినతి అథక్షణాత్ షణ్ణాథాత్
అరిభటాక్ త్రిదివేన్వగేవిధాన్యక్ కరిష్యంత్యహనిష్యన్నితియా
వత్ అనీకినీనాం సేనానాం అధ్యక్షతాపదం ప్రభుత్వస్థానంఅవి క్షత్
ప్ర విష్టవాక్ సేనాధిపతిబలభూవేత్సధః + విశేకతః రిలుక్ ॥౯॥
పాథాక్షతి ॥ తె పాథాక్ష ద్రుపదన్యనందనం భృష్టద్యుమ్నం సే
నాః నయతిగమయతీతసేనానీః తం సేనాన్యం సేనాధిపతింఆశుచక్రః
యఃభృష్టద్యుమ్నః నిజస్యజన్తనః వహ్నికుండాదుత్పత్తైః కాలసక్తం
జ్వలంతం వహ్నిమగ్నిముద్దతాక్, గర్వితాక్ విరోధినః శత్రూసేవవ
నానిదగ్ధం ప్రతాపన్య కపటాల్ వ్యాజాల్ భుజేవహతితం ద్రుపదన
ద్దనమితి యోజ్యం అపహ్నవాలజ్కారః ॥ ౧౦ ॥—॥అధేతి ॥ అథ

నుః । అథక్షణాదరిభటాంత్రిదివేవిధాన్యన్నధ్యక్ష
తాపదమవిక్షదనీకినీనామ్ ॥ ౯ ॥ ప ॥ పాథాక్ష తె
ద్రుపదనందనమాశుచక్రస్సేనాన్యముద్ధతవిరోధినా
నిదగ్ధమ్ । వహ్నింప్రతాపకపటాన్నిజజన్తకాలే స
క్తంభుజేవహతియన్సతతంజ్వలంతమ్ ॥ ౧౦ ॥X॥ అథ

శ్రేపేను + నయతేక్విక్ అగ్రగ్రామాభ్యాం నయతేణోవాచ్యజ
తిణః అచరమఃప్రథమఃసురసింధోగ్గంగాయాస్సునుభేష్టఃఅథక్ష
ణాత్ షణ్ణాథాత్ అరిభటాక్ శత్రూయోధాక్త్రిదివేన్వగేవిధా
న్యక్ సక్ అనీకినీనాం సేనానాం అధ్యక్షతాపదం ఆధిపత్యస్థానం
అవిక్షత్ + విశప్రవేశనెలుక్ శలగ్రువధాదితక్యః ॥ ౯ ॥ — ॥ పా
థాక్షైతి ॥ తెపాథాక్ష పాండవాశ్చఉద్ధతాః గర్వితాః విరోధిన
వవ వనానితానిదగ్ధం ఆశుద్రుపదనందనం భృష్టద్యుమ్నం సేనాన్యం
సేనాపతించక్రః + డుక్పక్షోరణెలిట్ యః భృష్టద్యుమ్నః నిజజన్త
కాలే సక్తంసంబద్ధం ప్రతాపకపటాల్ సతతంజ్వలంతం వహ్నింభు
జేవహతి + వహప్రావణెలిట్ తస్యజననమగ్నావితిప్రసిద్ధిః ॥౧౦॥

సదసినభాయాం || అత్తానంసారధించాశ్వా రక్షన్యధ్యేతయోనరః స
మహారథసంజ్ఞసాన్యదిత్యుక్తలక్షణ లక్షితానాం మహారథానాంపరిగణ
న కథాయాంసంఖ్యా ప్రసంగేఅయంకణః జామదగ్న్యబ్రాహ్మణ
శాపాదిపరాధూతః అథరథః ఇత్యుక్తప్రకారం జాహ్నువేయేన భీ
షేణ నిహ్నుతంతిరస్కృతం పౌరుషం శౌర్యంయస్యతస్య భావస్త
త్తాతయాహేతునారోపశబ్దేన తత్కార్యలక్ష్యతే భృకుట్యాదినా చి
హ్నితం వదనస్యరొచిస్తేజః యస్యతిథోక్తః అహ్నింపత్యుః సూర్య
స్యసూనుః కణాతస్యభీష్మస్య అవధింమరణమేవ నిజాయాః హేతేః
అయథస్యసంబద్ధినః అధారణస్య అగ్రహణస్యాపి సాధారణంతుల్యం
అహ్నియసత్వరం ప్రతిజ్ఞాభీష్మనిధనపర్యంత మాయుధంసధారయామీ
తి ప్రతిజ్ఞాతవానిత్యథః || ౧ || అవసానెపరిచ్ఛేదే సీమ్నికాలేచలే
వధిరితిరత్నుమాలాయామ్ || ౧౧ || —|| ఇదమితి || ఇదంకణప్రతిజ్ఞా

సదసినభావపరిగణన కథాయామధర్మార్థోయ మితి

జాహ్నువేయేననిహ్నుతపౌరుషతయారోపచిహ్నితవ

దనరోచిరహ్నింపతినూనురహ్నియతస్యావధిమేవనిజ

హేతేరధారణస్యాపిసాధారణంప్రతిజ్ఞా || ౧౧ || X ||

ఇదంప్రతిపద్యఖిద్యమానంమానధనంసుయోధనం వశ్య

అథేతి || అథానంతరం సదసినభాయాం మహారథికానాం పరిగణన క
థాయాం అయంకణః అథరథః అథరథికః ఇతిజాహ్నువేయేన
భీష్మేణ నిహ్నుతపౌరుషతయా తిరస్కృత విక్రమతయా రోషేణచి
హ్నితం వదనస్యరొచిరస్య తథాధూతస్సౌ అహ్నింపతినూనుః క
ణః అహ్నియ అసాధారణస్యాపి నిజహేతేరాత్తాయథస్య సా
ధారణంతస్య భీష్మస్య అవధిమేవ ప్రతిజ్ఞే + జ్ఞాఅవబాధనేలిట్
యావద్భీష్మస్తావన్నాయధీభవేయమితి ప్రతిజ్ఞాంచక్రఇత్యథః || ౧౧ ||

ఇదమితి || ఇదంప్రతిపద్యజ్ఞాత్వాఖిద్యమానం మానవవధనం యస్య

తం ప్రతిపద్యశ్చుత్వాఽభిద్యమానం దుఃఖాయమానం మానధనం సు-
యోధనం దుర్యోధనం హేవత్సదుర్యోధనమాభైషీః కణదుష్పృతి
జ్ఞాతః భయంమాపుహి మహాక్షాఘ్యః భుజఃబాహుపరాక్రమఃయె
మాంతాన్ రిపుమహీభుజః శత్రుభూపాన్ సంఖ్యేయద్ధైఖరతరేణ అ-
తితీక్ష్ణిన విశిఖముఖేన బాణేనైవవక్త్రే గ్రీణ ఖాదయామి - భిందామీత్య-
థః ఇత్యుక్తప్రకారేణ పితామహః భీష్మఅశ్వాసయామాస || తద-
నంతరమిత్యుక్తరేణాన్వయః || ౧౨ ||—|| అభ్యేతి || ధృతంకాము-
కం ధనుర్యాభ్యాంతాభ్యాం అభ్యాపగాతనయేన భీష్మేణ పాషాతనం
దనెన ధృష్టద్యేమైన దావ్యాభ్యామగ్రావనౌ అగ్రదేశేతిలకితాః అల-
మాభైషీమహాభుజానపిరిపుమహీభుజస్సంఖ్యఖరతర
విశిఖముఖేన ఖాదయామీతి పితామహ ఆశ్వాసయా-
మాస || ౧౨ || తదనంతరం ||వ||అభ్యాపగాతనయపా-
షాతనందనాభ్యామగ్రావనౌ తిలకితాధృత కాము-
కాభ్యాం | ఉచ్చావచంనిజనిజం(౧)విరుదంవహంతౌ

తం సుయోధనం దుర్యోధనం హేవత్సమాభైషీః + శబ్దభయేమాజీ-
లుజీతిలుక్ సిద్ధివృద్ధిరితి వృద్ధిః మహాభుజానపి మహాబాహూనపిరిపు-
మహీభుజః శత్రురాజాన్ సంఖ్యేయద్ధైఖరతరేణవిశిఖముఖేన బాణ-
ముఖేన ఖాదయామి + ఖాదృభక్షణ్యంతాల్లట్ ఇతి పితామహః
భీష్మః ప్రసాదయామాస + ఉద్గవిశరణాదౌ ణ్యంతాల్లట్ || ౧౨||—||
తదనంతరం || అభ్యాపగతి || ధృతకాముకాభ్యాం అభ్యాపగాతన-
యపాషాతనందనాభ్యాం భీష్మదృష్టద్యుత్సమాభ్యాం అగ్రావనౌ పు-
రోధువితిలకితాః సంజాతితిలకాః ఉచ్చావచంనానావిధం మయూర

(౧) విరుదంవదంతిఇతిసారేనపత్నవిజయఖ్యాతిచిహ్నం విరుదమ
స్త్రీయామితీకోశాత్ స్వవిజయఖ్యాపకభోగావల్యాది ప్రబంధాన్
సందముఖేనవాచయంతిఇత్యధః||

జ్ఞాతాః ఉభయేపి కురుప్రవీరాః కౌరవాః పాండవాశ్చ ఉచ్చావచమ
నేక విధం నిజనిజం ప్రత్యేకం స్వీయం బిరుదం జయచిహ్నం ఛత్రచామ
రాది వహంతస్సంతః యుద్ధాయయుద్ధం కర్తుంతస్థుః సన్నద్ధాబ
ధూపురిత్యథః ॥ ౧౩ ॥ — జెతెతి ॥ తదాయుద్ధారవ్యకాలేషిరఃపా
థః అజానః ఆత్తంగ్యహీతంతోత్ర మశ్వతాడనీయేన తథోక్తం య
దునాయకం శ్రుక్ష్మం పురాత్రిపురాణం జేతాజయానదాశివః జల
జాతయోనిం బ్రహ్మణమివ గ్రహాణాం ప్రథమః సూర్యః పత్రిశ్వరస్య గ
రుడస్య అగ్రజం అనూరుమివ అగ్రరథస్య అగ్రభాగే విధాయ కృత్వా
సారథీకృత్యే శియావత్ రథీరథమారూఢస్యైవ ప్రథనభూమిం యద్ధదే
శం అవాప్రప్రవాక్ ఉపమాద్యయనం సృష్టిః ॥ ౧౪ ॥ — సం

యుద్ధాయ తస్థురుభయేపి కురుప్రవీరాః ॥ ౧౩ ॥ ॥ జె

తాపురామివపురాజలజాతయోనిం పత్రిశ్వరాగ్రజమి

వప్రథమో గ్రహాణామ్ । అగ్రవిధాయయదునాయక

మాత్తంతోత్రం పార్థౌ రథీరథనభూమిమవాపవీరః ॥ ౧౪ ॥

ప॥ సంచింత్య భీష్మముఖబంధుజనస్య హానిం సంతాపిన

వ్యంసకాచితాన్వత్సమాసః ॥ ౧॥ ఉచ్చావచం నైక భేదమిత్యమరః నిజని

జం బిరుదం నహంతః ఉభయేపి కురుప్రవీరాః యుద్ధాయ తాదర్శ్య

చతుర్థితస్థుః + పౌగతినివృత్తౌలిత్ ॥ ౧౩ ॥ — జెతెతి ॥ తదా

తిస్త్రికాలే పురాంతిపురాణం జేతాశ్వరః జలజాతయోనిమివ

బ్రహ్మణమివ గ్రహాణాం నవగ్రహాణాం ప్రథమః ఆదిభూతసూర్యః

పత్రిశ్వరస్య గరుడస్యాగ్రజమివ అరుణమివ ఆత్తంతోత్రం యేనతం

పాగజనంతాదనంతోత్రమిత్యమరః యదునాయకం కృష్ణం అగ్రేవి

ధాయసూతం కృత్యైత్యథః రథీరథిః వీరః పాథః అజానః ప్ర

థనభూమిం యద్ధభువం ఆవాప్ + ఆశ్లవ్యాప్తౌలిత్ ॥ ౧౪ ॥ — ॥

సంచింత్యేతి ॥ భీష్మముఖస్య భీష్మదైబ్బంధుజనస్య హానిం నాశంసం

చింత్యతి || సమరసీమనియుద్ధదేశే భీష్మోముఖమూర్ధాస్యతస్య బంధు
జనస్యహానింక్షయంనంచిత్య ఆలోచ్యసంతాపినః ఖద్యతః శక్రసూ
నోరజుఃసస్యచక్షురైత్యం అధికంబాష్పాంబుముమోచ ముఖమిందు
రివ ముఖేందుః అధికంశ్వసితంముమోచ- మనఃఅధికం ధైర్యంముమో
చకరతలంఅధికంచాపంముమోచ ఆధిక్యమేకత్య ద్వయేబహుత్వంతి
న్యత్యశ్చైష్టత్వమితివివేకః శక్రసూనోరితి చతుష్షష్టాపియోజ్యం అ
త్రానేకక్రియాయాగపద్యాత్సముచ్చయః || ౧౫ ||—వలారీతి || త
త్రతచానీం వసుదేవసూనుశ్శీకృష్ణః తైస్తేః అధ్యాత్మాధ్వనీనైః వ
చోభిగీతావాక్యైః (౧) చిరేణఆశ్వాస్యనిదుఃఖిక్ష్మపావకస్యఅ
గ్నైస్సంబంధినః జాతరాగ్నైరౌదరానలస్య అసాసహింతసాధారం

స్సమరసీమనిశక్రసూనోః । బాష్పాంబుచక్షురధికం

శ్వసితంముఖేందుధైర్యంమనఃకరతలంచముమోచచా

పమ్ || ౧౫ || ప || వలారిసూనుంవసుదేవసూనుర్వ

చోభిరాశ్వాస్యచిరేణతైస్తేః । అసాసహింపావక జా

చింత్య ఆలోచ్య సమరసీమనిసంతాపినః సంతాపవతః శక్రసూ
నోః అజుఃసస్య చక్షుః బాష్పాంబుఅశ్రుధికం ముఖేందుః ముఖ
చంద్రః అధికంశ్వసనంశ్వాసం మనఃధైర్యంకరతలంచాపంచముమోచ
ముచ్చమోక్షజేలిత్ సర్వత్రాస్యాన్వయః || ౧౫ ||—|| వలారిసూనుమి
తి || వసుదేవసూనుః కృష్ణః వలారిసూనుం అజుఃసం తైస్తైర్వచో
భిః గీతాయా అష్టాదశాధ్యాయ్యాచిరేణ ఆశ్వాస్య పావకస్య అగ్ని
సంబంధినః జాతరస్యజరభవస్య + తత్యభవఇత్యణ్ అగ్నైఃకర్తృకర్తృ
ణోః కృతీతి కమణిషష్ఠీఅసాసహింతసహనం + సాసహివావహి పాప
తిచాచలీనాముపనఖ్యానమితి నిపాతః ఖౌడవదాహకాలే వృష్టిం

(౨) జాతిస్యహింధ్యువోమృత్యుధృక్వంజన్తమృతస్యచ । తస్మాద
పరిహార్యేథేనతస్యఙ్ఞాచితుమహాసీత్యాదికైరీత్యథః ||

ఖాండవనసమర్పణనాగ్నిక్షున్నివారకమిత్యథః - కృద్యోగాత్క
ర్ణశిష్యైః, శరాసంగాండివంపునరగ్రాహయత్ గ్రాహయతి స్త్ || ౧౧ ||
దేవవ్రతేతి || దేవవ్రతస్య భీష్మస్యసంబంధినీ దూరదీర్ఘాఅత్యాయ
జాజయ కేతనెజయధ్వజేచిహ్నతాళస్య తాళాకృతిలాఞ్చనస్య శ్వా
మప్రభాణాం నీలకాంతీనాం ఆవళిః పరంపరాసమరెయద్దేనఖ్యాః
గంగాయాః సుతస్యభీష్మస్య భుజవీర్యలక్ష్మీం సమ్యగీక్షితుం నభః ఆ
కాశంతిధిరూఢారవిసుతాయమునేన అదృశ్యతలొక్తైరితిశేషః ఉత్ప్రే
క్షా || ౧౨ || —|| యద్దేతి || తదాయద్ధారమ్భే భటానా మాభా
ట్యః శౌర్యవ్యాపారస్య పిశునతాంసూచనం ఉద్ధామయంతః ప్రకట
యంతః నిర్ఘాతాని అంతర్ధాపితాని శబ్దాంతరాణి అన్యశబ్దాయైసేని
స్సాణః జయభేరి ఆదిమఃయేషాంలెషాం జైత్రాణాం జయావహా

తరాగ్నైరగ్రాహయత్తత్ప్రపునశ్శరాసమ్ || ౧౩ || ప ||

దేవవ్రతస్యజయకేతనచిహ్నతాళ శ్వామప్రభావళి ర
దృశ్యతదూరదీర్ఘా । సఖ్యాస్సుతస్యసమరే భుజవీ
ర్యలక్ష్మీం సంవీక్షితుంరవిసు తెవనభోధిరూఢా || ౧౪ ||

ప|| యద్ధారమ్భభటాభాటిపిశునతాముద్ధామయంత

నివార్యతచ్ఛాంతిదమితియావత్ శరాసంధనుః తత్ప్రయద్దేపునః అ
గ్రాహయత్ + గ్రాహఉపాదానెణ్యంతాల్లజ్జ్ || ౧౫ || —|| దేవవ్రత
స్యేతి || దూరదీర్ఘాఅత్యున్నతాదేవవ్రతస్య భీష్మస్యజయకేతనస్య
జయధ్వజస్య చిహ్నభూతాయస్తాలః తాళవృక్షః తత్సంబంధినీ శ్వామ
ప్రభావళిః సఖ్యాస్స ఏసఖ్యాగజ్ఞాయాస్సుతస్యసమరే యద్దేభుజ
వీర్యస్య సక్తిం సంవీక్షితుం నభోధిరూఢారవిసు లేవయమునేన అదృ
శ్యతి + దృశిర్ + ప్రేక్షణేకమణిలజ్జ్ జనైరితిశేషః || ౧౬ || —|| యు
ద్ధారమ్భేతి || యద్ధారంభే భటానాం యోధానాం ఆభాట్యఃపి
శునతాం సూచకత్వం ఉద్ధామయంతః ఉత్కృష్టయంతః నిర్ఘాత

నాం వాచ్యానాం నిశ్చదాః శబ్దాః అతిమారయాపదవ్యామోగగమ
 నేనేత్యధః- సంపాదితాం లబ్ధాం శ్రాంతిశ్రమం క్షేప్తంపరిహర్తు
 మివెత్సుత్సేత్సాధారాధరైమేమైవ్యాప్తాసుఅంబుధేన్సముద్రస్య
 వెలాశ్లేలః చక్రవాళాద్రిః తస్యమహతీమ గుహాసువివిశుః విశంతి
 స్త్రి ఉక్తౌత్సేత్సానుప్రాణితా అసంబంధే సంబంధరూపాతిశయోక్తిః
 శాదూఽలవిక్రీడితమ్ || ౧౮ ||—సంగ్రామేతి || దేవాభిందాదయః
 సర్వేసంగ్రామే దుందుభీనాం భరణౌరవశ్యవశేన భాంకారాకణ
 నైన గృహాణికవాప్తేఘటితాని కృత్వా(౧) ఆజౌయద్ధేపీరాఽ పౌ
 రుషశాలినః అభిషేక్తుం సందనవనాత్ ప్రసూనానాం పుష్పాణాం
 చయం రాశిమప్యదాయగృహీత్వావిహాయః ఆకాశమధశ్చ ప్రా

స్తదానిస్సాణాదిమజ్జేత్రవాద్యనినదానిధూతశబ్దా
 న్తరాః । శ్రాంతిక్షేప్తమివాతిమారపదవీ సంపాది
 తామమ్ముధేర్వేలాశ్లేలమహగుహాసువివిశురాన్వీప్తా
 సుధారాధరైః || ౧౮||ప|| సంగ్రామదుందుభిరవశ్యవ
 శేనదేవాన్సర్వేకవాట ఘటితానిగృహాణికృత్వా । ఆ
 దాయసందనవనాదభిషేక్తుమాజౌపీరాఽ ప్రసూన

శబ్దాంతరాః తిరస్కృతాన్యశబ్దాః నిస్సాణాదిమానాం జేత్రవాద్యా
 నాం నినదాః అతిమారపదవ్యాసంపాదితాం శ్రాంతి క్షేప్తమివ నిర
 సితుమివధారాధరైమేమైవ్యాప్తాసుఅంబుధేన్సముద్రస్యవెలాశ్లే
 లానాం మహతీమ గుహాసు వివిశుః + విశప్రవేశనెలిట్ || ౧౮||—
 సంగ్రామేతి || సంగ్రామదుద్ధేధర్మ్యద్ధభేరాయః రవస్యశ్యవశేన సర్వే
 దేవాః గృహాణికవాప్తేఘటితానికృత్వా ఆజౌయద్ధేపీరాఽ అభి
 షేక్తుంసందనవనాత్ ప్రసూనచయమపి ఆదాయవిహాయః ఆకాశం అ

(౧) లోహయంత్రసాధనముద్రితానికృత్వా ఏతేనస్త్రీణామపి కు
 రుపాణ్ణవయుద్ధనిరీక్షణాభిలాషస్సుచ్యతే||

పుః || ౧౯ || — || సతీతి || మఘవానిన్ధఃప్రముఖఃయేషాంలైసురాః
మిథోన్యోన్యం విమదాద్ధైతాః ఘర్మజలేస్వేదేనతి త్థ్విమజ
లం అంగకేభ్యః అవయవేభ్యస్సకలంనిశ్చేషంయథాతథా వ్యవసేతుం
క్షేప్తం (౧)స్వయంమరుతౌపివాయవౌపిదేవాశ్చైతిచ ఆత్తానిగృహీ
తాని తాళవృంతానివృజనానియైస్తథోక్తాః బహుపుః యద్యపి పాథి
వానామేవస్వేదః సలైజసానాం తథాపిప్రాథోక్త్యాతథోక్తమితిధ్యే
యం || ఔపచ్ఛందసికం || ౨౦ || — తత్రైతి || తత్రతదానీరురుక్షైత్యే
హి సధనుషా సచాపౌసేంద్రచాపౌచసగజితౌససింహనాదౌసస్త
నితౌచతౌఉభౌరిపుగణౌ శత్రుసంఘాపుష్కరై ఆకాశేపూర్వమరు

చయమవ్యభజన్ విహాయః || ౧౯ || ప || సతిఘర్మ

జలేమిథో విమదాత్సకలంతద్వ్యవసేతు మంగకే

భ్యః | మఘవత్ప్రముఖాస్సురాబహుపు ఘర్మరుతౌ

పిన్వయమాత్తతాళవృంతాః || ౨౦ || ప || తత్రతౌరిపు

గణౌశనైశ్చనేస్సంగతౌసధనుషాసగజితౌ | పూ

భజన్ + భజసేవాయాంలక్ష్ || ౧౯ || — సతీతి || మిథోన్యోన్యం
విమదాత్స్సఘర్మజలేస్వేదోదకేసతి అంగకేభ్యః అ
వయవేభ్యః సకలంతత్ ఘర్మజలంవ్యవసేతుం మఘవానిన్ధః ప్ర
ముఖాయేషాంతేదేవాః స్వయంమరుతౌపిదేవాఅపి వాయవౌపి
|| ౨౦ || మరుతౌపవనామరావిత్యమరః ఆత్తంతాలవృంతం వ్యజనం
యైస్తేఅభవన్ + భూసత్తాయాంలక్ష్ || ౨౦ || — తత్రైతి || తత్రయ
ద్బహుషా స ధనుషా సచాపౌ సేంద్రచాపౌచ సగజితౌససింహ
నాదౌ సమెఘుఘాషేతౌరిపుగణౌశత్రుసంఘాపుష్కరై ఆకాశేపూ

(౧) స్వయంతత్తనాస్వహస్తేనైతి యావత్ | ఆత్తతాళవృంతౌ బ
హుపుః | తదానియోజ్యనామపి జన్యావలూకనౌత్సుకత్వేనా వశం
వదత్వాపితిభావః ||

తాప్రాగ్వాన్యనాపశ్చిమమరుతాపరాగ్వాన్యనాచప్రచోదితౌపే
రితౌఘనౌమహంతౌ ఘనాఘనౌమేఘావివ శనైశ్శనైస్సంగతౌబభూ
వతుః ఉపమాలక్ష్మారః-రథోద్ధతౌ || ౨౧ || — అథసవభిగజయు
ద్ధమాహ || ధావదితి || స్ఫుటయాశరదితారాణాం సక్షత్రాణాం ఆ
కృత్యాస్వరూపేణ సహస్పథంత ఇతిస్పథినా మిత్యభయత్యవి
శేషణం ధావతాంవేగేన గచ్ఛతాంస్సందనానాం రథానాంకేతనేమ
ధ్వజేమ అంశుకానాంవతాకావటానాం సంబద్ధిభిర్మఠుద్భిర్వాన్య
భూతానాం చ్యవితానాం మందాకిన్యాఃఆకాశగంగాయాః బిందూ
నామపి సేనాసుసమవేతానాం సైన్యానాం కుంజర ఘటానాం గజ
బృందానాం శుండాభిః కరైస్సముద్ధౌవ్యంత ఇతి సముద్ధౌయినాం
తిష్ఠతేగీనిః- దానాంభసః మదజలస్య పృషతాం బిందూనామపి
ఉభయేషాం మిథోభేదంవైలక్షణ్యం గ్రాహయితుం జ్ఞాపయితుంజనా

ర్వపశ్చిమమరుత్ప్రచోదితౌపుష్కరేనవఘనాఘనా

వివ || ౨౧ || ప || ధావత్స్వందనకేతనాంశుకమరు

ద్వాన్యభూతమందాకినీబిందూనామపిసైన్య కుంజర

ఘటాశుండాసముద్ధౌయినామ్దానాంభసఃపృషతామ

పిస్ఫుటశరత్తారాకృతిస్పథినాంభేదంగ్రాహయితుం

ర్వపశ్చిమాభ్యాం మరుద్భ్యాంవాయుభ్యాం ప్రచోదితౌ ప్రేరితౌన
వౌనూతనౌఘనాఘనావివమేఘావివశనైశ్శనైస్సంగతౌమితౌ||౨౧||
ధావదితి || ధావతాన్యందనానాంరథానాంకేతనాంశుకానాంధ్వజప
టానాం మరుద్భిర్వాన్యభూతానాంమందాకినీబిందూనామపిసైన్యకుం
జరఘటానాం శుండాభ్యస్సముద్ధౌయినాం సమ్యగుత్థితానాంస్ఫుటం శ
రత్తారాకృతిభిస్పథినాందానాంభసః పృషతామపిమదాదకబిందూ
నామపి భేదంగ్రాహయితుం గగనైఆకాశే భృంగాణాం భ్రమరాణాం
అనురోధక్రమః అనువతేనక్రమః || ౨౧ || అనురోధోనువతేనసమిత్య

నామితి శేషః - గగనేభృంగాణామనురోధక్రమః అనుసరణరీతిః(౧)
 శశాకసమర్థోధూత్ అత్యతాదృశోభయబిందూనాంభృంగానుసరణేన
 మిథోవైలక్షణ్య స్ఫుశ్యావిశేషకాలజ్ఞాః ప్రశేషస్ఫూతాన్
 విశేషకఇతిలక్షణాత్ సచతారాకృతిస్పృహనామిత్యపమయోజ్జీవిత
 ఇతి ద్వయోరంగాంబిభావేన సంకరః ॥ శామాలవిక్రీడితమ్॥౨౨॥
 ఆసాద్యేతి ॥ ఆహవెయద్ధై ద్వపంశత్రుగజమాసాద్యసన్నిధాయ రద
 పధేన దంతమాగేణాదుహ్యతీత్యైన అసినాభిక్షేన యంతారం గజా
 రూఢం వినిపాత్యపాతయిత్వా అట్టహాసితేన సహితం యథాతథా సా
 ట్టహసితం స్కంధేగజస్యస్థితిం విధాయకుంభయోరాస్పాలనం సశబ్దం
 కరస్పృశంకరొతీతి కారిణంరిపుభటం శత్రుయోధం దృష్ట్యాకస్యా
 శ్చిద్ధివాకస్త్రియాః దేవాంగనాయాఃసంబంధినోఃకతినయోః కుచో

శశాకగగనేభృంగానురోధక్రమః ॥ ౨౨ ॥ ప॥ ఆసా

ద్యద్విపమాహవేరదపధేనారుహ్యతీత్యైసి నాయంతా

రంవినిపాత్యసాట్టహసితంస్కందైవిధాయస్థితిమ్ । కు

మ్భాస్పాలనకారిణం రిపుభటందృష్ట్యాకస్యాకస్త్రి

మరః + శశాకశక్తశక్తాలిప్త ॥ ౨౨ ॥ ఆసాద్యేతి ॥ ఆహవెయద్ధైద్వి
 పంగజం ఆసాద్యరదపధేన దంతమాగేణ అరుహ్యతీత్యైసినాశిత భ
 డ్దేనయంతారం హస్తిపకం॥ని॥యంతాహస్తిపకే సూతఇత్యమరః విని
 పాత్యసాట్టహసితంఅట్టహాసనమేతం స్కంధేస్థితింవిధాయకుంభయోః
 ఆస్పాలనకారిణం రిపుభటంశత్రుయోధం దృష్ట్యాకస్యాశ్చిద్ధివాకస్త్రి
 యాః దేవాంగనాయాః కతినయోః కుచకుంభయోః కుమ్భోపమకుచ
 యోఃఅఖండాఅనూనాకంఢూః కంఠూయాకంఢూయలైక్విప్ అతా

(౧) మందాకినీజలబిందుమసారభ్యాభావాదన్యత్ర తత్సద్భావా
 చ్చ భృంగానువతనాననువతనాభ్యాంతద్భేదోగ్మహ్యతఇతిభావః ॥
 ఏతేనగజాఅత్యన్నతాఇతిసూచ్యతే॥

కుంభావివతయోః అఖండావిచ్ఛిన్నాకండూఃఖజూఃఅభవత్ - ఆ
యంచైతయోరుచితోన్య కరణతిహృష్ణత్కుచాభూదిత్యర్థః అత్ర
తాద్భగీవరదశానన్య విశేషణగత్యాకుచకండూదయహేతుకన్య కాన్య
లింగన్య కండ్వసంబంధేపి సంబంధమాపాతిశయోక్తైశ్చద్వయోరంగా
జ్జిభావన సంకరః! వృత్తంపూర్వోక్తమేవ || ౨౩ || — || కశ్చిదితి ||
కశ్చిద్గజః ప్రతిభటేన రిపుపిరణ కత్రాఽసినాకర్ణేన కరణైసకరే
శుండాయామామూలభాగంమూలదేశ పర్యంతం విలూనేచ్ఛిన్నే సత్య
పినమితః సమీకృతః అగ్రకాయః పూర్వకాయః యేనతథోక్తృక
నిషాదినోయంతుఃహస్తాత్ స్రస్తంగశితంసృణిం అంకుశంరదనేన దం
తేన క్షిప్రంసత్పరం ప్రగృహ్యఆదాయకుశలాయక్షేమాథ ముభయో
రపీతి శేషః (౧) తస్మేనిషాదినే పునరదాత్ దత్తవాన్ అత్రా

యాః కస్యాశ్చిత్కుచకుమ్భయోఃకతినయోః కండూ

రఖండాభవత్ || ౨౩ || ప|| కశ్చిద్గజః ప్రతిభటేనకరే

విలూనేప్యామూలభాగమసినానమితాగ్రకాయః | క్షి

ప్రంప్రగృహ్యరదనేన నిషాదిహస్తాత్స్రస్తంగశితం

లోపః + యలోపెఅల్లోపస్యస్థానివత్వాభావాద్వేరవృక్తలోపాద్యై

లిలోపాబలీయానితి యలోపః అభవత్ భూసత్తాయాంలజ్జే కుంభా

స్థాననదశానాత్సవకుచకుంభాస్థాననోద్దీపనం జాతమిత్యర్థః ఏత

చ్చ కండూరభవదిత్యనేన వ్యజ్యతే || ౨౩ || — || కశ్చిదితి || కశ్చిత్

గజః ప్రతిభటేన శత్రుయోధేన కత్రాఽసినాకరణైసామూలభాగం

మూలభాగ మభివ్యాప్య + ఆఙ్గర్యాదాభివిద్యోరిత్యవ్యయాభావః

కరేశుండాయాం విలూనేచ్ఛిన్నైసతినమితః అగ్రకాయః పూర్వకా

యః యేనతథాభూతస్సన్ నిషాదినః యంతుః హస్తారోహనిషాదిన

ఇత్యమరః హస్తాత్ కరాత్ స్రస్తంగశితం సృణిం అంకుశంరదనేన

ఋశదానానంబంధే సంబంధరూపాతిశయోక్తిః ॥ ౨౪ ॥ — భసి
తేతి ॥ భసితస్య భస్త్వనః లేపనసితౌశ్వేతీధూతౌయుధియుద్ధేముఖప
రస్పరం దత్తారదౌదంతౌ యాభ్యాంతౌ ఉభౌగజౌ అచక్షుచతు
దంతత్యేన తన్ముఖమవలౌకేత్యథః హరిరింద్రః సహతితత్తనాధి
రూఢేపివాహనేవిరావతేనకలాః దృశః నేత్రసహస్రంసరభసం య
ధాతధానిదధేనిహితవాన్ మమైరావతః కింతత్రగతఇతి భ్రాంతః భ
యాత్కిమత్ర నాస్తీతిసత్వరంతమాలాకితవానిత్యథః భ్రాంతిమదల
జ్కూరః ॥ ౨౫ ॥ — భగ్నైతి ॥ ప్రతిదంతినశ్యతుగజస్య ఘాతా
ద్దంతప్రహారాత్ భగ్నంభిన్నం ఏకదంతౌముసలమివయస్యనః కు
మ్భస్యఅగ్రేఉపరిభాగే లక్ష్యాదృశ్యాపటిలావక్యాఅంకుశేన చంద్రరే
ఖాతదాకృతివృణమంకుశః చంద్రరెఖావేతివాయస్యనః కశ్చిత్కరీం

పునరదాత్మశలాయతస్తే ॥ ౨౪ ॥ ప ॥ భసితలే

వసితౌకరిణాపుభౌ యుధిపరస్పరదత్తరదౌ ముఖా ।

హరిరచేక్ష్యవహత్యపివాహనేసరభసంనిదధే నకలా

దృశః ॥ ౨౫ ॥ ప ॥ భగ్నైకదంతముసలః ప్రతిదంతి

ఘాతాత్కుమ్భగ్రిలక్ష్యపటిలాఋశచంద్రరెఖః ।

దంతేనక్షిప్రం ప్రగృహ్యకుశలాయ తస్తే నిమిదినేపునరదాత్ + డు

దాఇదానెలుడే గాతిస్థేతిసిహుక్ ॥ ౨౪ ॥ — భసితేతి ॥ భసితలే

లేపన భస్త్వలేపనసితౌ ధవళౌయుధియుద్ధేముఖేపరస్పరేణ దత్తరదౌ

వితీణదంతౌ ఉభౌకరిణౌ హరిరింద్రః అచక్షువహత్యపి వాహనే

విరావతేసరభసంసవెగం సకలాదృశః నిదధేనిహితవాన్ + డుధాఇ

ధారణవోషణయోలిట్ శుభ్రత్వాచ్చశుదంతశ్వాచ్చ అనయోర

న్యతరోమమగజఇతి భ్రాంత్యాస్యంగజం దదశేతిభావః ॥ ౨౫ ॥ — ॥

భగ్నైకైతి ॥ ప్రతిదంతినః ప్రతిగజస్య ఘాతాత్ ప్రహారాత్ భగ్నః

ఏకదంతముసలః ముసలసదృశేకదంతౌయస్యతథాభూతిః కుంభాగ్రౌ

ద్రుః గజశ్రేష్ఠః గిరిశస్య శిష్యాః పర్వతేంద్రస్యచ సమతాంసామ్య
రూపం ఔన్నత్యేనతౌల్యం చ కలయన్ స్వీకరిష్యమాణస్యన్ వతన్
మానసామీష్యే వతన్ మానని దేశః గణాధిప తెర్విఘ్నరాజస్యసా
రూప్యం భజతీతిధాగివెత్సుత్యేత్వావిరేజే ఆదావితీశేషః క్రమము
క్రిత త్రవివక్షితేతిధ్యయన్- ఉత్పేత్వాశ్లేషాపమోజ్జీవితేతి తయోస్త
స్యాశ్చాంగాంగిభావేన సజ్కరః || ౨౬ ||—|| కశ్చిదితి || దుస్సా
ధః అసాధ్యః రోధః నివారణాయస్యతథోక్తః అతఏవకశ్చిత్కరికల
భః తదణగజః దూరంయథాతథాధూతః పరాస్తః అంకుశః యెనత
థోక్తస్సన్ యధివేగాన్నిగత్య స్వబలాదితిభావః- అరిన్మపతిబలే
శత్రుస్తేన్యే స్వంసీన్వయం సాన్వమినంయంతారం యత్రఅపాతయత్ పా
తితవాన్ తత్రఅరిన్మపతిబలెన్కంఠేసీన్వయే అధిరూఢంగజచరాన్యై
పుణ్యసాహసాదితిభావః విమతంశత్రుయంతారమపి స్వంసీన్వయం స్తే

కశ్చిద్గిరిశసమతాంకలయన్కరింద్రస్సారూప్యభాగివ

గణాధిపతెర్విరేజే || ౨౬ || ప|| కశ్చిన్నిగత్య వె

గాదరిన్మపతిబలేపాతయంతాన్వమినంస్వంతత్రిస్కం

ధాధిరూఢంవిమతమపితథాధత్తనీత్వాస్వస్తేన్వయమ్ | ఇ

త్తందుస్సాధరోధోయధికరికలభోదూరభూతాఙ్కుశ

త్వాకుటిలా అంకుశఏవ చంద్రరేఖాయస్యతాదృశః అతఏవగిరిశస్య

ఈశ్వరస్య పర్వతశ్రేష్ఠస్యచ సమతాం కలయన్ కశ్చిత్కరింద్రః గ

ణాధిపతెర్వినాయకస్య సారూప్యభాగివ ఏకదంతత్వాచ్చంద్రశేఖర

త్వాచ్చేతిభావః + విరజేరాజ్యదీప్తోలిట్ ఫణాంచసప్తానామిత్యై

త్వాభ్యాసలాపా || ౨౬ ||—|| కశ్చిదితి || కశ్చిత్కలభః వెగాత్ ని

గత్య అరిన్మపతిబలే శత్రుస్తేన్యేస్వంసాన్వమినం నిషాదిసం పాత

యన్ సన్ తత్రఅరిస్తేన్యేస్కంధాధిరూఢంవిమతమపిశత్రునిషాదిన

మపి స్వస్తేన్యం నీత్వాతథాధత్తఅపాతయదిత్యధః + చుధాక్షోధార

సన్యసిత్వాప్రాపయ్య తథాక్షత్తప్రకారమాధత్తచక్రే తత్రాపాతయ
దిత్యధః- ఇత్థము క్తప్రకారేణ విజ్ఞంమనుతేచత్తానమితివిజ్ఞంమన్యం
పండితంమన్యం మూఖంనిషాదిన్యంత్రాః ద్వయమపి స్త్రీయంప
రకీయంచ జనానాం సర్వేషాంహాసస్య పాత్రంవిరధేచక్రేమహాం
ధోనపరేషామేవాననుకూలంచేష్టతే కింతుస్వేషామపీతిభావః అత్యదు
స్సాధరోధత్వాదినాయంతృపాతన సమర్థనాత్కావ్యలింగభేద ద్వ||
యేనవాక్యాథరూపేణయంతృద్వయపరిహాసనమర్థనా ద్వాక్యా
థహేతుక కావ్యలింగస్యఅసంబంధే సంబంధరూపాతిశయోక్తైశ్చైక
వాచకానుప్రవేశసజ్కరః || సగ్ధరావృత్తమ్ || ౨౭ || హస్తేనేతి
ద్వావారణౌ గజౌహస్తేనహస్తంశుండయా శుండాం అభిహత్యప్ర
హృత్యఅదావితిశేషః అథఅనంతరం ఇదమగ్రేసర్వశ్రయోజ్యం దత్త
యుగేన దంతౌదంతయుగమభిహత్యఇదమపితదైవయోజ్యం కణ
యుగళేనచ కణౌపద్యాప్యింద పదేపాదౌవాతనచ వాలం ఏవమ

స్సన్ విజ్ఞంమన్యంనిషాదిద్వయమపివిదధే హాసపా
త్రంజనానామ్ || ౨౭ || ప || హస్తేనహస్తమధదంత
యుగేనదంతౌ కణౌచకణయుగళేన పదేచప
ద్యాప్యమ్ | వాలేనవాలమభిహత్యచవారణౌ ద్వా

ణపోషణయోఃలజ్ఞే ఇత్థంయధిదుస్సాధః అసాధ్యః ఈషద్దుస్సుప్నీతి
ఖల్రోధః నిరోధోయస్యతాదృశః కరికలభః || ౨౮ || కలభఃకరిశాబక ఇ
త్యమరః విశిష్టవాచకానాం పదానాంవిశేషణవాచకపదసమభివ్యా
హరేవిశేషమాత్రపరత్వ మితికలభశబ్దస్య శాబకమాత్రపరతా దూ
రంధూతః కమ్పితః అంకుశాయేనతాదృశస్సన్ విజ్ఞంమన్యంఅమూఢం
మన్యం + అత్తమానెఖశ్చైతిఖశ్చే నిషాదిద్వయమపి జనానాం హాస
పాత్రం భాజనంవిదధేదుధాశ్శలిట్ || ౨౮ || హస్తేనేతి || అథానంత
రంచ్వావారణౌ గజౌహస్తేనహస్తం దంతయుగేన దంతౌకణయుగ

త్యంత్యం శిక్షితంతుల్యం అవిశేషమంగైర్వ్యధమాదధాతాం అకురుతాం
 ఆదధాతేఇతి వతమానాథకలడంతపారస్పందభా విరోధాదుపే
 త్యః స్వభావోక్తిః ॥ ౨౨ ॥ —నిషాదినఇతి ॥ నిషాదినోగజాయ
 థాః లగుడస్య ప్రతిగజకరగృహీతపండస్యతాడనైః దన్తినోగజస్యశి
 రసికుమ్భోపరిఅథోముఖంనిపాతితాన్యంగాని ఊర్ధ్వకాయాఃయైః త
 థోక్తాః వ్యథాయాః దండతాడనవేదనాయాః అపనోదాయ వారణౌ
 యతామపనోదితుమితితుమథాచ్చ భావవచనాదిచతుర్థీ మద
 స్యదానజలస్య సారథం పరిమళంవినమ్యప్రహ్విభూయజ్ఘుంతఇవే
 త్యుత్ప్రేక్షాఅలులోకిరే దృష్టాః జనైరితిశేషః- వంశస్థమ్ ॥ ౨౩ ॥ —
 తీక్ష్ణేరితి ॥ తీక్ష్ణేః ప్రత్యర్థినాం శత్రూణాం భల్లెర్బాణవిశే
 షైః అపహృతాని ఛిన్నాని శిరాంసియేషాంలైషాం హస్తీపానాం గ

తుల్యాజ్యయద్దమతిశిక్షితమాదధాతామ్ ॥ ౨౨ ॥ ప ॥

నిషాదినోదన్తిశిరస్యథోముఖంనిపాతితాంజ్ఞాలగుడస్య
 తాడనైః । వ్యథాపనోదాయమదస్యసారథం వినమ్య
 జిఘ్రస్తఇవాలులోకిరే ॥ ౨౩ ॥ ప ॥ తీక్ష్ణేః ప్రత్యర్థి
 భల్లెర్బాణవిశేషైః అపహృతశిరసాంహస్తీపానాం శరీరాదుత్కృ

శేన కణౌ పద్భ్యం పదెచవాలేన వాలంచఅభిహత్య అతిశిక్షి
 తగ తుల్యంసమానం అంగయద్ధం అంగాంగయద్ధం ఆరభేతాంరభరా
 భస్యేలక్ష్ ॥ ౨౪ ॥ —నిషాదినఇతి ॥ నిషాదినః యంతారః లగుడ
 న్యదుడస్య తాడనైః దంతినాం శిరసిఅథోముఖం నిపాతితాంగాంత
 వవవ్యథాయాః పీడాయాః అపనోదాయ పరిహారాయమదస్యదా
 నాదకస్య సారభీం సారభ్యం + గుణవచనైతి వ్యక్ష్విత్వాన్వీష్మహల
 స్తద్భితస్యేతియలోపః వినమ్య జిఘ్రంతఇవఅలులోకిరే జనైరితిశేషః
 + లోకృదశనెకమణిలిప్ ॥ ౨౪ ॥ తీక్ష్ణేరితి ॥ తీక్ష్ణేః ప్రత్యర్థి
 ణాం శత్రూణాం భల్లెర్బాణైః అపహృతశిరసాంఛిన్నమూర్ధ్నాం

బారోహణాం శరీరాల్ ఉత్క్రాంతాః నిగతాః ప్రాణాత్మకాః వా
తాః వాయవః కరిమదపయసాం సౌరభీం పరిమళపరంపరాం ఉద్వ
హంతస్సంతః దివి ఆకాశేనమృదభాజాం సురసుదృశాం అప్సరసాం
కపోలస్థలయోః కుచాకలశాదివతయోశ్చ స్వేదవారిణాం శ్రమజలా
నాం ప్రవాహంపాయంపాయం హృత్వాహృత్వా తాలవృత్తస్యవృజ
నస్యకృత్యంచక్రః అత్ర అన్యకృత్యస్యాన్యత్కానమ్భవేన తత్సన్యశ
కృత్యాత్మేపాదసంభవద్దమనంబద్ధనిబద్ధనో నిదశనాలజ్ఞాః అ
సంబంధేనంబంధరూపాతిశయోక్తిశ్చైకవాచకాను ప్యవేశేన సఃకీ
ణౌ సగ్ధరా ॥ ౩౦ ॥ —అశ్వావితి ॥ ఉభౌ అశ్వౌఅగ్రపాదౌ
పూర్వపాదౌ ఉత్తిప్య ఉద్భృత్యయద్ధే అభిముఖభవంతౌ నంతౌ
సౌస్వీయా సాదినాతారంగికౌ ॥ ౧ ॥ అశ్వారోహస్తుసాదినః ఇత్య

న్తాఃప్రాణవాతాః కరిమదపయసాం సౌరభీముద్వ

హంతః । పాయంపాయంకపోలస్థలకుచకలశస్వేదవా

రిప్రవాహంచక్రస్సమృదభాజాంది విసురసుదృశాం

తాలవృత్తస్యవృజమ్ ॥ ౩౦ ॥ ప ॥ అశ్వావృభౌతస్థరు

రిగ్రపాదౌవృత్తిప్యయద్ధౌభిముఖభవంతౌ । పరస్పర

హ స్తిపానాం ఆధోరణానాం శరీరాల్ ఉత్క్రాంతాః ఒహిగతాఃక

రిణాంగజానాం మదపయసాం దానోదకానాం సౌరభీం ఉద్వహం

తః ప్రాణవాతాః ప్రాణవాయవః దివిఆకాశే సంమదభాజాం

సురసుదృశాం దేవతాస్త్రిణాం కపోలస్థలయోగంఉద్ధలయోః కుచ

కలశయోశ్చ స్వేదవారిప్రవాహం పాయంపాయం హృత్వాహృత్వా +ఆ

భీత్వైణ ముల్చేతిణముల్ ఆతాయగితియక్ నిత్యవీష్పయోరితి ద్వి

భావః తాలవృత్తస్య వృజనస్య కృత్యంచక్రః + డుకృత్కరణైవి

త్ ॥ ౩౦॥—అశ్వావితి ॥ అగ్రపాదౌఉత్తిప్య యద్ధౌభిముఖభవం

తౌ ఉభౌ అశ్వౌపరస్పరస్య ఆన్యోన్యస్య ఉపరిపాతిపాతాల్ ఖడ్గ

మరః పద్మరస్య ఉపరిశరీరఇత్యధఃః హేత్యోః అన్యోన్యాయధ
యోః పాతాల్ త్రాతుంరక్షతుంతం పరిహతుమితియావత్ డో
ధ్వః- సాదితిరొధానాయ డోధీర్వకృతః కాయఃయాభ్యాం తౌత
ధోక్తావివేత్సుప్రేక్షాతస్థశుః స్థితవంతౌ || ౩౧ ||—ఏకేతి || వైరి
భటస్య శత్రుపీఠస్యయః ఖడ్గవరః ఖడ్గశ్రేష్ఠస్తస్య ధారాత్పిష్టాగ్నిం
ఏకైవస్వయమేకాపిసతీకంచిదశ్వం శాత్రవంపంచసుధారాసుతీష్టా
గ్రేహు ఆస్కందితాదిగతివిశేషమచసతీష్వపి || ౩౨ || ధారాస్త్రాగ్నిం
బునంతత్యాం సైన్యాగ్రశ్వగతిష్వపీతి వైజయంతీ- స్కంధేగ్రీవా
మూలదేశే విభిద్యభిత్వాఇతరైర్దురాపాక్ ప్రాస్తుమశక్యాపా
తుందులభానితియావత్- దులభంఆపం అపాంసమూహః యేషు
తానితివాతస్య అశ్వస్య అసూక్ ప్రాణౌక్ పంచజగ్రాహగృహీత
వాక్ కించాతఏవతస్యాశ్వస్య క్షతజమేవఅంబురక్తజలంతస్యలశంల
స్యోపరిహేతిపాతా త్వసాదినౌత్రా తుమివౌధ్వః
కాయా || ౩౩ || ప || ఏకైవవైరిభటఖడ్గవరస్య ధా
రాధారాసుపంచసుసతీష్వపికంచిదశ్వమ్ | స్కం
ధేవిభిద్యతదనూనితరైర్దురాపాక్ జగ్రాహనాల్ప
పాతాల్ స్వ స్యామినౌ త్రాతుండోధ్వకాయావివతస్థతుః + ప్లాగ
తినివృత్తాలిత్ || ౩౪ ||—|| ఏకైకేతి || ఏకైకస్య వైరిభటస్యయఃఖ
డ్గవరః అసిశ్రేష్ఠః తస్యధారానిశితముఖం పంచసుధారాసుగతివిశేష
మసతీష్వపిద్రవద్రవ్యప్రపాతేపి||౩౫||తురంగగతిపంచకే||ఖడ్గాదీనాం
చనిశితముఖేధారాప్రకీర్త్యతేఇతి విశ్వః ||౩౬|| ఆస్కందితంధారితకం
రేచితం వల్లితంప్లుతం|గతయోమూః పంచధారాఇత్యమరః కంచిదశ్వం
స్కంధేవిభిద్యఇతరైర్దైర్దురాపాక్ ఆపుమశక్యాఖల్తస్యా
శ్వస్య అసూక్ పుంసిభూమ్నసవః ప్రాణైత్యమరః జగ్రాహఅ
ల్పమపి తస్యాశ్వస్య క్షతజాంబునః రక్తోదకస్య లేశంనజగ్రాహ +

వంఅల్పమీషదపినజగ్రహ జగుప్సితత్వాదితి త్రైత్వ్యాతిశయాదితిచభా
వః అత్రైకస్యాః ధారావంచకపదశ్వభేదవణానాత్కారణా సాకలే
పి కార్యోత్పత్తిరూపావిభావనాభేదః ఏవం లోకైకదుర్లభబలవ
త్ప్రాణగ్రాహిణ్యః జగుప్సితరక్తాంబుత్యాగస్య ఆనురూప్యాత్స
మాలంకారశ్చ ద్వయోరపిశ్లేయో జ్ఞేవితయోస్సంస్పృష్టిః || ౩౨ || — సమ
రేతి || సాదినః తౌరంగికస్య భూషణానాం కనకముకుటాదీనాం యే
మరకతమణయః గారుత్మతాని తెహంభాసాంశ్యామప్రభాణాం మ
ధ్యంగచ్ఛతి ప్రాప్నోతీతి మధ్యగస్తాభిః శ్యామీభూతఇత్యర్థః క
శ్చిదశ్వస్సకలానాం బహూనాంభటానాం అపరావృత్యమృతానాం వి
మదైర్నిగమనజన్తేః చంచలాత్కంపితాల్ అతవవభిన్నఃముక్త
బంధనః వాహః రథ్యః యస్యతస్తాదహ్నినైతుః సూర్యస్యశతాంగా
ద్రథాల్ సమరభువియుద్ధదేశేనిపతితః రథ్యః రథాశ్వేషవేత్సుత్సే

మపితత్తతజామ్బురశమ్ || ౩౨ || ప || సమరభువిబ

భాసేసాదినోభూషణానాం మరకతమణిభాసామధ్య

గఃకశ్చిదశ్వః | సకలభటవిమదైశ్చచ్ఛలాద్భిన్నవా

హన్నిపతితఇవరథ్యోనేతురహ్నిశతాక్లాత్ || ౩౩ || ప ||

గ్రహఉపాచానేలిఖిత్వాదితీక్షణధారాకృత్యస్మృత్యైవచ్ఛినత్తితి
సంతరం రక్తాదిస్రవశీతిభావః || ౩౨ || — సమరేతి || సమరభువియు
ద్ధధూమాసాదినః అశ్వారోహస్యనిరధినస్సందనారోహాఅశ్వారో
హాస్తుసాదినఇత్యమరః భూషణానాంభూషణసంబంధినీనాం మరకత
మణిభాసాం గారుత్మతచ్ఛవీనాం మధ్యగః కశ్చిదశ్వః అహ్నినైతు
స్సూర్యస్య బింబభేదేమండలభేదన విషయేనకలభటానాం విమదై
రహంపూర్వకయాసంఘమైశ్చంచలాల్ శతాంగాల్ రథాల్ నిపతి
తః రథ్యఇవ అశ్వఇవ+తద్వహతిరథయుగప్రాసంగమితి యత్ సూ
ర్యాశ్వస్య హరిద్వణత్వాదితి భావః బభాసేభాన్మదీప్రౌలిఖ్ || ౩౩ ||

క్షాబధాసేకరాజమాలినీ || ౩౩ ||—|| ఆయోధనెతి || ఆయోధనాంక
 ణజహంయద్ధదేశగతానాం అస్మగౌపగానాం రక్తనదీనామావతేగ
 ర్భృషు జలభృమమధ్యేషు పతితాః హయానామశ్వానాంకుణపాః శ
 వానిమండలదంకృమేషుచ కృకారగతివిశేషేషు విషయేపూర్వం శి
 క్షాకాలేవిహితం అభ్యస్తంవిహితపూర్వం శిక్షావిశేషం ఉపాదదా
 నాఃస్వీకుర్వాణాఇవేత్యుక్తేపిక్షాసంబభృముఃభృమంతిస్త్ర | అథైకేన
 పదాతియుద్ధమాహ || ౩౪ ||—ధన్వీతి || న్వస్యన్వస్య సంబంధినాం
 స్వీయానాం స్వీయానామితివా అస్త్రాణాం ఆయుధానాం పయోగే
 పృహగణే విషయేద్బధా అవిస్తృతాపరిచితిర్యేషాంతథోక్తాః అతవ
 అమిదన్వంద్వం అనురూపమన్యోన్యం యథాతథాయుధ్యంతీతిదన్వంద్వ
 యోధాః లేషామగ్రగణ్యాః శ్రేష్ఠాః ధన్విధనుధ్వరఃధానుస్కంధను

అయోధనాఙ్కణజుషామన్మగౌవగానా మౌవతః గ
భఃపతితాఃకుడపాహయానామ్ । సంభభ్రముర్విహే
తపూర్వముపాదదానాశ్చిత్రావిశేషమివమండలచంక్ర
మేషు ॥ ౩౪ ॥ ప ॥ ధన్వీధానుష్కమారాద సిభృత
మసిమాన్కుంతినంకుంతధారీచక్రాస్త్రుంచక్రహేతి
గౌదినమపిగదాపాణిరన్యోన్యమేత్య । స్వస్వాస్త్యా

అయోధనేతి || అయోధనాంగణజహంయద్ధాంగణభాజాం అస్యగాప
గానాం రక్తనదీనాం అవతఃగర్భేషు జలభృమమధ్యేషు పతితాః హ
యానామశ్వానాంకుఠపాఃశవాః||ని||కుఠపశ్యనమస్త్రీయామిత్యమరః
విహితపూర్వః పూర్వవిహితం మండలచంక్రమేషు మండలాకృతిపా
దన్యాసేషు శిక్షావిశేషం ఉపాదదానాఇవస్వీకుర్వంతిఇవ సంబ
భృముః + భృముఅనవస్తానేతి || ౩౪||— ధన్వీతి || ధన్వీధనుష్టాన్
ధానుష్క్రంతదన్వప్రహరణమితిర్థ ఇసుసుక్తాంతాదితికఃఅసిమాన్
అసిఘ్నః ఖడ్గినం కుంతధారీకుంతినంచక్రశాంతి శ్శక్రాయుధః చక్ర

ద్ధరంతసిమాఖ్యధ్యధరంతసిభృతంభధ్యధరంతుంతధారీపంతినంచక్రంహే
తిరాయుభంయస్యసఃచక్రాస్త్రంగదాపాణాయస్యసఃగదినమపిఅన్య
స్యంఽరాత్సమీపమేత్యపదత్యయమిదం ప్రథమాంతద్వితీయాంతద్వయ
పంచకేపి యోజ్యంఇత్థం ద్వంద్వీభూయేత్యథఃహంతృత్వశైల్యాఃహిం
సాకర్మత్వ సవభావస్య వధ్యత్వశైల్యాః హింసాశయత్వ సవభావ
స్యచద్వయోరపి సాధారణ్యేతుల్యభావెప్రతిష్ఠాంస్థితిం అభివిదధుఃచ
క్రః పరాక్ ఘ్నంతః తైహాస్యమానాశ్చభూవన్నిత్యథఃఅత్రై
క్తేక స్థిక్ హంతృత్వవధ్యత్వరూపానెక గుణయాగపద్యాత్సముచ్చ
యధేదః, సగ్ధరావృత్తమ్ || ౩౫ ||—|| దృష్టేతి || తతః - దృష్టమ్య
మేన్న సాండునసేనానాయకేన ఉత్కృత్తాని చిన్నాని మమాణిఆ
యుస్థానానియస్యాస్త్రోక్తాం అతవినహాహశబ్దేదీనాంస్వీయాం
సేనామగేదృష్ట్యాభీష్టః ఘోరఃదారుణః ఘోషః టంకారఃయస్యా

ణాం ప్రయోగెదృఢపరినిరయోహంతృవధ్యత్వశైలీనా

ధారణ్యైః హింసామభివిదధురమీద్వంద్వయోధాగ్గ

ణ్యోః || ౩౫ || ప || దృష్టమ్యమోత్కృత్త (మ)న

మాణమగేదృష్ట్యాహాహశబ్దదీనాం స్వసేనామ్ |

స్త్రంగచాపాణిగదినఃప్రీహ్యదిత్వాదినిః అన్యోన్యంపరస్పరం ఆరా
త్సమిపె||ని||ఆరాద్ధూరసమీపయోరిత్యమరఃపిత్య అథస్వస్వాస్త్రాణాం
ప్రయోగే దృఢాఽరిచితిర్యేషాంలేద్వంద్వయద్ధై అగ్గగణ్యః అగ్రేన
రాః అమీహంతృవధ్యత్వయోజ్యేలీంస్వభావం సాధారణ్యేసాధారణ
భావెప్రతిష్ఠాం స్థితింఅభివిదధుః చక్రః + డుధాఞ్ధధారణిపోషణ
యోఃలిట్ అయంహంతృ అయంవధ్యత్వసాధారణ్యంనాభూదితి భా
వః || ౩౫ ||—|| దృష్టమ్యమేన్న || దృష్టమ్యమేన్నసేనావతినాఉత్కృ
త్తచిన్నంవమకవచాయస్యాస్త్రాం హాహశబ్దేన దీనాంస్వసేనాం అ
గ్రేవృతః దృష్ట్యాభీష్టః కోపాల్ ఘోరఘోషాం దారుణరవాం ణా

స్తథోక్తాకోదండస్య చాపస్యజ్ఞాంగుణంతమృశక్ టంకారయం
త్సక్ పాథక్జేన్యం పాండవసేనాం ప్రా విశల్ పృవిష్టవాక్ అత్ర
తాద్భ్యస సేనావలూకనస్య తథాభీష్టప్రవేశంపృతిహేతుత్వాత్పదా
థ్పాతుకం శావ్యలింగమ్- శాలినీ || ౩౬ ||—|| ససింహేతి || సిం
హనాదేన సహితేనసింహనాదే సరితాంగంగాయాః కుమారేభీష్టప్ర
థమమాదౌచాపంధనుః సమాకృప్యవిముక్తైఃప్రయ్యక్తైః శరైఃపరా
శత్రూక్ వరీతుంవారయితుం (౧) ప్ర వృత్తైఃద్యుక్తైసతి అస్సరోభిః
వరాక్ పతిక్ వరీతుంవవలేన్యావృతంవలతేభావెలిట్ అస్సరో
భిరపి పృథమంవరాక్ వరీతుంవవలఇత్యపిప్రా హుః తతః పూర్వం
మహావీరాణాం నాశాభావాదితిభావః- అత్రభీష్టపరవారాణాస్సరోవ
రవరణ్నియయోర్యోగపద్యాత్పముచ్చయః || ౩౭ ||—|| పృథేతి || త

కోదండజ్ఞామామృశక్ ఘోరఘోషాంకోపాద్భీష్టః
ప్రా విశత్పాథక్జేన్యమ్ || ౩౬ || ససింహనాదేసరి
తఃకుమారేచాపంసమాకృప్యశరైర్విముక్తైః | పరా
వ్వరీతుంపృథమంపృన్వతై వరావ్వరీతుంవవలెఫ్సరో
భిః || ౩౭ || ప || పృథాసుతానాంపుతనాంతరాభేష్య

దండస్యజ్ఞాం శింజనీం ఆమృశక్ స్పృశక్ నక్ పాథక్జేన్యం పాం
డవబలం పౌవిశల్ + విశప్రవేశనెలదే || ౩౬ ||—|| ససింహనాదఇతి
ససింహనాదేసింహనాదసహితేనసహితేనసహితేనసహితేనసహితేనసహితేన
వోవసజ్జనస్యేతిసహస్యనః సరితఃకుమారేభీష్టచాపంధనుఃసమాకృ
ప్యవిముక్తైశ్శరైః పరాక్ శత్రూక్ పరీతుం పూరయితుం పృథమం
పృన్వతైసతి వరాక్ ప్రిధ్వాక్ || ౩౭ || పరోజామాతృప్రిధ్వా రితివిశ్వఃపరీ
తుంవ్యాకృతేత్యుభయత్రా పీటాదీఘఃఅస్సరోభిఃవవలెవలసంచ
లనెభావెలిట్ || ౩౭ ||—|| పృథాసుతానామితి || పృథాసుతానాం

(౧) పరీతుమితిపాతేపరీతుం హంతుం పూరయితుంవెత్యధికః ||

తస్యభీష్మస్య పృషత్కవర్యాః బాణశ్రేష్ఠాః పృథక్పృథక్ పృశ్యేకం ఏ
 కైకశిష్యతీయావత్ పృథాసుతానాం పాండవానాం పృతనాంతరాల్లే
 సేనామధ్యే సహస్రంద్విపాణ్ గజాన్ సహస్రంతురగానశ్వాన్
 భయత్ర తదాపరాధానితి ధ్యాయంసహస్రంభూత్ పదాతీంశ్చ పతి
 తాన్ నిహతాన్ అకామణఃచక్రః || ౩౨ || — సింధోరితి || జమద
 గ్నిసూనాః పరశురామస్యప్రాణాన్విలిహ్యసంస్పృశ్యేధిక్ అసారా
 ఇమేతావసీయాఇతి ప్రవిముక్తవద్భిః తత్ప్రాణాం స్తస్యక్తవద్భిః అ
 తిదృఢస్పృశైరితియావత్ విశిఖైర్బాణైరుధిక్పతానిచ్చిన్నానివిరోధి
 కులానిశత్రుసంఘాన్ కశ్చిదేకః భూతవగ్గః పృథివ్యాదిపంచకం దే
 హాఇతియావత్ - జవేనముంచతతత్ప్రాజమముగ్రిత్యథః - కశ్చిద
 న్యః భూతవగ్గఃపిశాచబృందంజవేన జగృహేగృహీతవాన్విరోధికు
 లానీతియోజ్యం - అహారాథ్మమితిభావః || ౩౩ || భూతంత్రాదౌ పిశా

థక్పృథక్తస్యపృషత్కవర్యాః || ద్విపాంత్సహస్రం
 తురగాంత్రహస్రం భటాంత్రహస్రంపతితానకామణః
 || ౩౪ || సింధోస్సుతస్యవిశిఖైర్బాణైర్జమదగ్నిసూనాః ప్రా
 ణాన్విలిహ్యధిగతిప్రవిముక్తవద్భిః | కృతాన్యముంచత
 విరోధికులానికశ్చిత్కశ్చిజ్జవేనజగృహేయధిభూతవగ్గః

పాండవానాం పృతనాంతరాల్లే సేనామధ్యే తస్యభీష్మస్య పృషత్క
 వర్యాః బాణశ్రేష్ఠాః పృథక్పృథక్ సహస్రంద్విపాణ్ సహస్రం తుర
 గాన్ సహస్రంభూత్ పతితాన్ అకామణః + డుక్పక్షకర
 జైలుజ్ || ౩౫ || — సింధోరితి || జమదగ్నిసూనాః పరశురామ
 స్య ప్రాణానసూక్ విలిహ్య ఆసావద్యకన్యానిమిత్తముభయోర్భృద్ధ
 సమయేఇత్యథః ధిగితిబ్రాహ్మణప్రాణాః హతుంనింద్యాఇతి పృ
 విముక్తవద్భిః సింధోస్సుతస్య భీష్మస్యవిశిఖైర్బాణైః యధిక్పతాని
 చ్చిన్నాని విరోధికులాని కశ్చిద్భూతవగ్గః పృథివ్యాదిపంచభూతసం

చాదా న్యాయ్యేనత్వాపమానయోరితి వైజయంతీ ౩౩౯॥—దేవేతి॥
 దళితానిహతాః వైరిణఃశత్రువః యేనతథోక్తై అతవీవదేనవ్యైభీష్టై దృ
 ష్టమాత్రై దృప్తేనత్యేన సతువిలమ్బాదిత్యధః సారథ్యమాత్రకర
 నై సారథ్యస్నేహకరణేనతుయాద్ద కరణఇత్యధః కృతఃసంగరఃప్రతిజ్ఞా
 యేనతథోక్తోపి మురభిల్ శ్రీకృష్ణః రథస్య అజుఃసరథస్య మూలేకేవ
 లం మూలభాగవీవచక్రం రథాంగంనాతిసంభ్రమయాంచకార - భృశం
 సభ్రామితవాక్ కింతురథస్య మధ్యేపిచక్రం సుదశనం అతిసంభ్ర
 మయాంచకార భీష్మనధాయచక్రాయధం గృహీతవానిత్యధః॥ ౩౩॥
 చక్రంసేన్యేరథావతే రథాంగచయరాష్ట్రయోః శస్త్రభేదేషుమాం
 శ్చక్రవాకఇతివైజయంతీ (౨) అత్రదళితవైరిభీష్టావలూకనస్యవిశేష
 ణగత్యాశ్రీకృష్ణస్య ప్రతిజ్ఞాత్యాగపూర్వక చక్రభ్రామణహేతుత్వా

॥ప॥ దేవవ్యైదళితవైరిశిష్యస్తమాత్రై సారథ్యమాత్ర
 కరణేకృతసంగరోపి । మూలేనకేవలమహో మురభి
 దృధస్యమధ్యేచచక్రమతిసంభ్రమయాంచకార ॥౪౦॥

ఘః + అమంచతముచ్యమోక్షణలజ్ కశ్చిత్ భూతవగః పిశాచాది
 సంఘః॥నిఘాతంతైదాపిశాచాదావితివిశ్వః జవెనజగృహే గ్రహణీ
 పాదానెలిట్ ॥ ౩౯॥—దేవవ్యైభీష్టై దృష్టమాత్రై
 దృష్టవీవ॥ని॥మాత్రంకాత్యైవధారణైఇత్యమరఃమయూరవ్యంస కాది
 త్వాత్సమానః దళితవైరిణీసతి అతిభీరతిభయఃముఃభీత్ కృష్ణః స
 త్సాద్విషేతిక్విప్ సారథ్యమాత్రస్య సారథ్యస్నేహ కరణసారథ్యమేవ
 కరోమి నాయధంవహేయమితి కృతసంగరోపి కృతప్రతిజ్ఞాపి రథ
 స్యమూలేచక్రం కేవలం సభ్రవయాంచకారి కింతుమధ్యేపి రథమ

(౨) యుధిభగవతాచక్రం గ్రాహయిష్యామిత్యాకారకభీష్టప్రతి
 జ్ఞాపూరణాయభగభాక్ సారథ్యమాత్రకరణరూపస్వప్రతిజ్ఞాం విహ
 యాజుఃసరక్షణాయభీష్టం లక్ష్మీకృత్యచక్రంభ్రామయామాసేతిభావః ॥

త్వదాధామౌతుకంకావ్యలింగమ్ || ౪౦ || — అరితి || అరిమండలస్య
 శత్రుమండలస్య ఖండనైః ఛేదకైరముష్యభీష్టస్యపృషత్క్రైః బాజైర
 వదీణాఃవిదారితాః అవనీపతయఃశత్రుభూపాః రుషాకోపినేనెత్సు
 త్ప్రేక్షా అముష్యజననీం గంగాం నిజానాంరుధిరాపగావళీనాంరక్త
 నదీసమూహానాం అధివిన్నాం కృతసాపత్న్యకాంచకుః తాభిజ్ఞా
 హుసపత్నీకాంచకురిత్యథః- బహువీరక్తప్రవాహాః ప్రిసుసుపురి
 తి పరమాధః- సాపత్నాన్వపరందుఃఖం స్త్రీణామితిధావః అ
 త్రాత్తహం తారంభీష్టం సాక్షాత్ప్రతికతుఃమశక్తానాం శత్రూ
 క్షాం తదీయజననీదుఃఖజననౌద్యాగవణానాత్ప్రత్యనీకాలజ్ఞాః
 ప్రత్యనీకంబలవతశ్శత్రోఃపక్షేపరాకృమజ్జతిలక్షణాత్ - దృష్టచ్ఛందసి
 కమ్ || ౪౧ || — తదన్వతి || తదనునంతరం కిల్బం కెప్రళయకాలే
 రుద్రస్యబంధుస్సద్భుతః అమంసింభుసూనుః భీష్టస్సమరేయధ్దే సం

అరిమండలఖండనైఃపృషత్క్రైరవదీణాంరుధిరాపగా

వళీనామ్ | అవనీపతయోరుషానిజానామధివిన్నాంజ

ననీమముష్యచకుః || ౪౦ || గ || తదనుసమరసముఖినై

రిభట ప్రాణపరిమోషక్షణోన్ముఖశిలీముఖప్రస్థానసమ

ధ్యేపిచక్రం సుదశనంభీష్టవధాయ రుషాభిమయాంచకార + భృ
 మునినవస్థానేజ్యంతాల్లిట్ || ౪౦ || — అరిమండలైతి || అరిమండల
 ఖండనైః పృషత్క్రైఃఅవదీణాఃవిదారితాఃఅవనీపతయఃరాజానఃనిజా
 నాంరుధిరాపగావళీనాంఅముష్యభీష్టస్యజననీంగంగాంఅధివిన్నాంని
 కృతసాపత్న్యకాభూభాధివిన్నాధన్వయంవరేత్యమరఃదకుః + డు
 కృష్కోరణైలిట్ సముద్రగమిన్యౌరక్తనద్యౌజాతాఇతిధావః|| ౪౧ ||
 తదన్వతి || తదనుసమరసం ముఖినానాంయుద్ధాభిముఖానాం+యథా
 ముఖసంముఖస్య దశఃనః ఖితితితివైరిభటానాం ప్రాణపరిమోషణే
 పాణాపహారే ఉన్ముఖానాం శిలీముఖానాం సంబంధినః ప్రస్థానసమ

ముఖినానామభిముఖమవస్థితానాం వైరిభటానాం సంబంధినాం పా
ణానాంపరిమోక్షజ్ఞత్వాజనేఉన్ముఖానాం ప్రవణానాం శిలీముఖానాం
బాణానాం ప్రస్తానసమయే ప్రయాణకాలే సమాప్తచ్ఛనస్య ప్రశ్న
స్యపాత్రీకృతాని సమ్ముఖీకృతాని కణాస్యపుటాని యేషాంత్రైః వల
వైరినగరేన్వగేవాస్తవ్యానాం నివసతాంవాఙ్విలాసినిజనానాం అ
పురసాం పాణీకంకెరుషాకమలేశవతాభ్యాం పరిగళిత్రైః పారిజాతప్ర
సవైస్సహసమాపతితానాం సహాగతానాం చంచరీకపుంజానాం భృ
జ్గసమూహానాం మంజునామనోహరేణ గుంజిలైనర్పుంకారేణ వ్యంజి
తః ప్రకటితః భేదః మిథోవైలక్షణ్యం యేషాంతథోక్తాః చికురబం
ధాః ధమ్మిల్లాఃయేషాంత్రైఃవెగనాపతితైలగైఃవిశిష్టైర్పాణైర్విఘట్ట
నేననిరూపితేనవిపర్యస్తేభ్యఃవిషమితైభ్యఃముకుటైభ్యఃకిరీటైభ్యఃప్రవిశే

యసమాప్తచ్ఛనపాత్రీకృతకణాపురైర్వలవైరినగర

వాస్తవ్యవారవిలాసినిజనపాణిపంకెరుహపరిగళిత పా

రిజాతప్రసవసమాపతిత చంచరీకపుంజమంజ గుంజిత

వ్యంజితభేదచికురబంధైః వెగాఢతితవిశిఖవిఘట్టనవిష

ర్యస్తముకుటవిప్రకీణావివిధముక్తాఫలశజావదాఢ్య

య సమాప్తచ్ఛనస్యపాత్రీకృతాశ్శోత్రపుటాయేషాంత్రైఃవలవైరినగర

వాస్తవ్యస్య స్వగేఘ్రితస్య వారవనితాజనస్య అప్సరోజనస్యపాణిపం

కెరుహైఃకమలనిభహస్తైః పరిగళిత్రైః పారిజాతప్రసవైః పారిజాతకు

సుమైర్పుహాపతితస్య చంచరీకపుంజస్య భృంగచయస్య మంజుగుంజ

తేన వ్యంజితభేదః చికురబన్దాయేషాంత్రైః వెగాదాపతితానాంవిశిఖా

నాంవిఘట్టనేన విపర్యస్తైః వికప్రేముకుటైః కిరీటైర్విటంకైరివవిప్రకీ

ణానాం ముక్తాఫలానాం శంకాయావదాన్వేన రణశ్రమవారిశికరిని

కరేణకొరికితాః సంజాతకొరకాః నిటిలభాగాయేషాంత్రైః కోపాతిరే

కేణ వ్యతికరితాయాస్సంజాతవ్యతికరాయాదశనావశ్యోదంశనేనపున

కౌణాం గళితానాం వివిధానాం ముక్తాఫలానాం శజ్జానూ ఊహా
స్యవదానైః దాతృభిస్తద్భ్యాం తిదాయభిరిత్యథః రణాద్యధా
త్ యశ్రమః తత్సంబంధినావారిక రనిక రేణ సేవదజలవిండుబృందే
నకోరకితస్సంజాతికోరక ఇవద్భితః నిటలభాగః ఫాలదేశః యేషాం తైః
రోషాతిరేకేణకోపాతిశయేన వ్యతికరితయా సుఖుటితయా దశనా
వశ్యోదంతపద్మాదంతసేన పురరుక్తద్విగుణితః రక్తిమాతరుణ్యం
యస్యతాదృశః అధరః అధరోష్ఠః యేషాం తైః అయుతేన దశభిస్సహ
సైః రాజ్ఞాం శత్రుధూపానాం శిరోభిః వసుంధరాంధూమింబంధు
రయాంచకార విషమితాంచకే, దశసహస్రాణిశత్రూనవధేదిత్యథః
౪౨॥—నద్యా ఇతి ॥ నద్యాస్సు తేనభీప్తేజజనితైః రణేమహావీరాన్ని

రణశ్రమవారిశకరనికరకోరకితనిటలభాగైః రోషాతిరేక

వ్యతికరితదశనావలీదుశనపునరుక్తరక్తిమాధరైరయుతే

నరాజ్ఞాం శిరోభిః కల్పాంతరుదగిన్ద్ర(౧)స్సురసింధుసూ

మరయాంచకార బన్ధరయాంచకార ॥ ౪౨ ॥ ప ॥ న

ద్యాస్సు తేనజనితైర్నవదేవవగైః సాంద్రే స్యధా

రుక్తరక్తిమాద్విగుణిత శాణిమో అధరోయేషాం తైః రాజ్ఞాం ఆయు
తేన అయుతసంఖ్యాకేశ్శిరోభిః కల్పాంతరుదగిన్ద్ర పశ్యయకాలరుద్ర
స్య బంధుః జ్ఞాతిః ॥ ౧ ॥ సగోత్రబాంధవజ్ఞాతి బంధుస్సస్వజనాస్సమా
ఇత్యమరః అయం సురసింధు సూనుర్భీష్టః నసుంధరాంధూమింబంధు
రయాంచకార నమీచకార ॥ ౧ ॥ బంధూరో బంధురోరమ్యే నమ్యేహం
సేతుబంధురఇతివిశ్వః + బంధురశబ్దాత్తత్కరోతి తదాచష్టఇతిన్యంతా
ల్లిట్ కాస్మిన్యయాదిత్యామ్ ఆహఇతిలఘుకోక్యజ్ఞానుప్రయుజ్యత ఇ
తి లిడంతకరోత్యనుప్రయోగః ॥ ౪౨ ॥—నద్యా ఇతి ॥ నద్యాస్సు

(౧) జ్ఞాతిసోదరబంధాద్విశిష్టాస్సాధమ్యవచకా ఇత్యాచార్య దం
డివచనాద్బంధుశబ్దస్య సాదృశ్యవచకత్వమ్ ॥

హాశ్యనిమిత్తైః నవానాం దేవానాం దేవభూయంగతానామితియావ
 త్ - వర్గైర్బృందైస్సప్తస్థిక్ స్వీయేధామ్నినివాసేన్వగ్గే సాంద్రే
 నిబిడేనతి సంకుచితాస్త్వీభూతాస్థితిః ఆవాసఃయేషాం తేషాంస్వగ్గౌ
 కసాందేవానాం సాప్రసిద్ధాకూలంకషాఅనివార్యా కుశికనందనస్య
 విశావమిత్రస్య కోపముద్రాత్రిశంకుస్వగ్గేస్సప్తిరూపకోపచిహ్నం
 స్వయంత్రత్తభిరేవ కామ్యో అభిలషణీయాఅజనిఅభూత్ అత్రదేవా
 నాం స్వగ్గేస్థితిసంకోచాసంబంధేపి ఏవం త్రిశంకుస్వగ్గేకామనా
 ౭ సంబంధేపిచ సంబంధోక్తిరూప మతిశయోక్తిద్వయమంగాంగి
 భావేన సంకీర్ణమ్ || ౪౩ || — || భీష్మస్యేతి || పితృశంతనో
 ముదేసత్యవతీలాభరూపసంతోషాయకన్యా జనస్యపాణిపీడాం వి
 వాహంత్యక్తవతః విస్మష్టవతౌపి తస్యభీష్మస్యసురాణాంసంఘాత్

మ్నిసతినంకుచితస్థితీనామ్ | స్వగ్గౌకసామజనిసా
 స్వయమేవకామ్యో కూలంకషాకుశికనందనకోప ము
 ద్రా || ౪౩ || ప || భీష్మస్యకన్యాజనపాణిపీడాం పి
 తుముదేత్యక్తవతౌపితస్య | సంమాత్సురాణాంస

తేనభీష్మేణజనితైః నవానాం నూత్నానాం దేవానాంవర్గే స్సప్తధా
 మ్నిసాన్వవాసేసాంద్రేసతినరంతరేసతీనిఘనంనిరంతరం సాంద్రమిత్య
 మరః సంకుచితాస్థితి ర్యేషాం తేషాంస్వగ్గౌకసాందేవానాం కూలం
 కషా + సర్వకూలాభ్రకరీషేమకషణిఖిచ్ అరుద్విషదితిముమ్ అస్య
 మింద్రంకరిష్యామి లోకోవాస్యాదనింద్యక ఇత్యుక్తామూలఘాతినీ
 సాప్రసిద్ధాకుశికనందనస్య విశావమిత్రస్య కోపముద్రాన్వయమేవ
 కామ్యోస్పృహణీయాఅజనిజన్మప్రాదుర్భావే లుక్ దీపజనేతిచిణ్
 చిణ్ లుగితితశబ్దస్య లుక్ || ౪౩ || — || భీష్మస్యేతి || పితృశంతనో
 ముదేకన్యాజనస్య పాణిపీడాం వివాహం త్యక్తవతౌపి తస్యభీష్మ
 స్య సురాణాం సంఘాత్ పుష్పవషేసతి సంతానానాం సంతాన

పుష ఎవమేసతి సంతానానామపత్యానాం సంతానాఖ్య సురవృక్షపు
 మ్పాణాం లాభః అజనీతియత్ తదెతద్భార్యాభావేపి సంతానలాభః
 విశేష్యాపెక్షనపుంసకత్వ నిర్దేశః విచిత్రమ్ ॥ ౧॥ సంతానస్సంచయే
 గొత్తైస్యాదపత్యైసురద్యుమే ఇత్యమరశేషః; అత్ర సంతానకారణదా
 ర పరిగ్రహభావేపి తల్లాభవణానాచ్చేష ప్రతిభోత్థాపితావిభావనా
 లజ్జారః ॥ ౪౪ ॥ — ఇత్థమితి ॥ ఇత్థముక్తప్రకారణాసాభీష్టః ఏకంది
 సంయానద్విసమిత్వధః అత్యంతసంయోగ ద్వితీయా - సమీకంయు
 ద్ధం విధాయపద్ధబంధానూర్యేపశ్చాద్భవం పాశ్చాత్యంభూధరం అ
 స్తశైలంఉపెయషిస్తాప్తవతి అస్తంగతెనతీతియావత్ ప్రత్యర్థినాం
 శత్రూణాం బలస్యసామర్థ్యసాహారంనాశమివచాపశిఖరాద్ధను
 మ్కోటితిః అవరోపితాన్గంసితాజ్యాగుణః యేనతథోక్తస్సక్ సవస్య
 ఆత్తనః బలస్యస్తేస్యస్య అపహారంశివిరప్యవేశనమపిచకార ॥ ౧ ॥ బ
 లంశక్తిబలంస్తేన్యమితియాదవః అత్రశత్రూణాం భీష్మస్యచ బలాప
 తిపుష ఎవమేసంతానలాభోజనితద్విచిత్రమ్ ॥ ౪౪॥

ఇత్థంవిధాయదినమేకమసాసమీకంపాశ్చాత్య భూధర
 ముపెయషిపద్ధబన్ధౌ । ప్రత్యర్థినామివచకారబలా

వృక్షసుమానాం పుష ఎమూలేమ బహుళమితివికారావయవప్రత్య
 యస్య లుక్ లాభః ప్రాప్తిః సంతానస్య అవత్యస్య ॥ ౧ ॥ సంతాన
 స్సంతతాగొత్తైస్యాదపత్యైసురద్యుమే ఇతివిశ్వః లాభః అజనీతియత్
 + జనీప్రాదుభావెలుక్ తద్విచిత్రం ఆశ్చర్యంవివాహభావప్రవ
 త్యజనన మాశ్చర్యమితిభావః ॥ ౪౪ ॥ — ఇత్థమితి ॥ ఇత్థం అసాభీ
 ష్టః ఏకందిసం అత్యంతసంయోగ ద్వితీయాసమీకం యద్ధువిధాయ
 పద్ధబంధానూర్యేపాశ్చాత్యభూధరం అస్తాచలం ఉపెయషిసతి అవ
 రోపితాజ్యా శింజనీయేన తథాధూతస్సక్ ప్రత్యర్థినాం శత్రూణాం
 బలాపహరమివ సామర్థ్యహరణమివ స్వస్యాపిబలాపహారం స్తేన్యని

హారేణ క్లేషభిత్తికాలబ్ధే క్షేనౌపమ్యస్య గమ్యత్సత్తుల్యయోగితా
భేదః ||౪౫||—||ఇతి|| ఇత్యుక్తప్రకారేణనవదినానినవనవానినినేది నెతి
భినవానిభుజయోర్విలసితాని యుద్ధక్రీడాః ప్రకాశ్యప్రకటికృత్య దశ
మైహిహిదినేభగవతివివస్వతి నూర్యేనియదాకాశం నిజేధ్వజేచిహ్నా
స్య తాళస్య ప్రమాణం చిహ్నమాత్రం ప్రమాణేహత్రాచ ఆరోహతి
నతి సమరమేవవమానమయః తస్మిన్ శిఖండినామయూరేణ తద్వ
దుల్లాసభాజెత్యథః - గాండివధన్వనాజ్ఞానేనపురస్కృతం శిఖండినం
దుర్జివపపుత్రం దృష్ట్వాఅయంశిఖండిపూర్వం జన్తకాలే (స్త్రీ)స్త్రీపూ

వహారంస్వస్యాపిచావశిఖరాదవరోపితజ్యః || ౪౫||౫||

ఇతినవదినానినవనవానిభుజవిలసితానిప్రకాశ్య దశమే

హిపునరసానిజధ్వజచిహ్నమాత్రం వియదారోహ

తిభగవతివివస్వతినమరవమానమయశిఖండినాగాండి

వధన్వనాపురస్కృతంశిఖండినమభిషేక్ష్య(స్త్రీ)పూర్వో

వతానం |ని| స్థైర్యసామర్థ్యేనేన్యేదుబలంనాకాకసీరిణోరిత్యమరః

+ చకారడుకృత్కోకరణైలిట్ ||౪౫||— ఇతి || ఇతిత్తం నవదినానినవ

సంఖ్యాకదినాని అత్యంతసంయోగే ద్విజీయానవనవాని నూతనప్రకా

రాణి ప్రకారేగుణవచనేన్యేతి ద్విత్వం భుజవిలసితాని ప్రకాశ్యదశ

మైహిపునః లసాభీష్టః భగవతివివస్వతి నూర్యేనిచిహ్నమాత్రం

తాళమాత్రం వియదాకాశం ఆరోహతినతి సమరవేవవమానమయః

ప్రావృట్కాలః తస్మిన్ శిఖండినా మయూరేణతాన శిలేనేతియా

వత్ గాండివధన్వనా అజ్ఞానేనపురస్కృతం శిఖండినంఅయం శిఖండి

(స్త్రీ)పూర్వః పూర్వజన్తని(స్త్రీ)సూతః అమనానహనయోద్ధవ్యం ఇతిని

షిధ్యహస్తతలననిరస్తః క్షిప్తః ధనుర్లస్తకః యేనలిథాభూతః|ని|లస్త

కస్తు ధనుర్మధ్యమిత్యమరః శాంతనవః భీష్మః ప్రథమంఆదాన్వ

స్యమారావసరణేని|ని|లస్తనిస్వమిత్యనుశాసనాన్నపుంసకత్వంకుపిత

రవ్యః (౧) అమనాస్త్రీపూర్వేణ శిఖండినాసహనయోద్ధవ్యం యద్ధం
నకర్తవ్యం ఇత్యాహాచ్యేతిశేషః నిషిధ్యతేనసహయద్ధవిహాయ హ
స్తతలననిరస్తః త్యక్తః ధనుషః లస్తకః మధ్యమ్యేనతథోక్తః ||ని|| ల
స్తకస్తుధనుమధ్యమిత్వమరః. విశిష్టవాచకానాంనతివిశేషణేవిశేష్య
మాత్ర పరతావన్నధనుశ్చబ్దచైయధ్యం పృథమమాచానంహితవాణా
కర్షణసమయఇతియావత్ సన్సన్ శింజిన్యాః ఆత్తనఃమారమవసర
ణస్య అకర్ణాంతమవసర్పణస్య కరణేన హేతునాకుపితయేవేత్సు

యమమునాసహనయోద్ధవ్యమితి నిషిధ్యహస్తతలనిర

స్తధనులస్తకఃపృథమంస్సమారావసరణ(కరణ)కుపి

తయేనశింజిన్యపశ్చాదతిమారనిష్కాసిలైర్విజయ

యేవకుర్బ్యమేన శింజిన్యామారావ్యవశ్చాద్ధూరనిష్కాసిలైః విజయ
విపాతేరజఃసదానైః ఆదినసాసహనమాసాయం అవచారితక శైబరత
యా విచారితకీర తయాశాంతం మనోయన్యసః స్వాంతేమనసినిహి
తః రమాకాంతః నారాయణోయేనతాదృశః స్వాంతరితి హతేపి త

(౧) పూర్వంస్త్రీపూర్వపునఃపురుషౌజాతఇతి స్త్రీపూర్వత్వం

పురాకిలమృషదపుత్రికాయాం శిఖండిన్యాం కుతశ్చిదుపప్లవాత్కాననై
కశైబరత్యాగం కర్తుంకామాయాం తదాదేవాత్కస్తాచ్చిద్ధయాభాః
కుబేరానుదరాత్తాదాత్వికాత్యాహిత నివారణపథ్యంతం తదీయంపుం
స్తవమవాప్యస్తీయమంగనాత్వంతస్యవినిమయేన వితీర్యసావవాసం గ
త్వాభయనివారణంకృతవత్సాంసత్వాంత స్తన్నవసరేజ్ఞాతవృత్తాంతేనయ
క్షాధిపేనతదససానచర్య నమంగనాత్వమేవానుభవేతి దత్తశాపేత
స్థితదాఅనయనిశ్శక్యంపుంస్తవమవాప్తమితిస్త్రీపూర్వకత్వం||త
దుక్తంబాలభారతే | శిఖండినంతేవక మహానహన్యాంఘాత్వా పురా
స్త్రీసజగామపుంస్తవమ్ | నెత్తేణాగ్నినదయోధయామిస్త్రీపూర్వ
మేమాఖలుమత్ప్రతిజ్ఞాఇతి ||

తేప్రిత్యాశించిన్యాగాండివగుణైన పశ్చాదనంతరం అతిమారం నిష్కా
 సితైర్నిసాసరితైర్విజయస్వాజ్ఞానస్య విపాతైర్బాణవిశేషైరాదివసా
 వసానం సాయంకాలపర్యంతం విదారితం కళైబరంశరీరం యస్యతస్య
 భావస్తత్తాతయానితాంతం తాంతః గ్లానింప్రాప్తః శాంతంప్రాణిహిం
 సాతః విరతంమనః యస్యతథోక్తః అతపివాసాశాంతనవాభీష్టఃసాం
 తేమనసినిహితః ధ్యాతః రమాకాంతః విష్ణుమూర్తిర్యేనతథోక్తస్య
 సుభటలొకస్య మహావీరజనస్య సముచితాం శయ్యాంశరమయాంక్ర
 మాత్ శనేః అధిశిశ్యేశేతైస్త ॥ ౪౬ ॥—॥ పాథేనెతి ॥ పాథేన
 అజ్ఞానేన క్షితౌఘామూ వినిఖాతాః పుంఖాః బాణమూలభాగాయే
 మాంలైమాం- శ్రేషికఃకప్ బాణానాముపరిశయానః వ్రణబిలేభ్యోబాణ
 క్షతరద్ధ్రేభ్యః వాంతాః నిన్సరంతః రక్తబిందవః యస్యతథోక్తః పి
 తామహః భీష్టః ధారాణాముపరిశక్రగోపాన్నామరక్తకీటాక్ (ఆం
 ద్రైపట్టుపులుగు) వషణ్ణితివషీఘనః మేఘశ్చనబభ్రాజఉపమాలంకారః

పారేరాదివసావసానం విదారితకళైబరతయానితాం

తతాస్తశ్చాస్తమనాశ్చాంతనవసాన్సన్తనిహితరమాకాం

తస్సుభటలొకసముచితాంశరశయ్యాంక్రమాదధిశిశ్యే॥౪౬

॥ప॥పాథేనక్షితివినిఖాతపుంఖకానాం బాణానాము

పరిపితామహశ్శయానః । బభ్రాజవ్రణబిలవాంతరక్త

ధైవనారాయణం స్థరక్షణసుభటలొకస్యవీరజనస్యసముచితాంయో
 గ్యాం శరశయ్యాం బాణశయనై అధిశిజ్ఞ స్థానాం కమేత్యధారస్య
 కమత్వంక్రమాత్ అధిశిశ్యేశిజ్ఞ స్వప్నైలిట్ ॥ ౪౬॥— పాథే
 నెతి ॥ సాథేన అజ్ఞానేన క్షితౌవినిఖాతాః పుంఖామూలభాగాయే
 మాంలైమాంశేషాన్విధాపెతికప్ బాణానాం ఉపరిశయానః పితామ
 హః భీష్టః వ్రణబిలేభ్యోవాంతారక్తబిందవోయస్య తాదృశః అతపివ
 ధారాణాం ఉపరిశక్రగోపవషీఘన ఇంద్రగోపవషీఘనమేఘశ్చన

ప్రహషిణీవృత్తమ్ ॥ మ్నాజౌగస్త్రీదశయతిః స్రహషణీయం
 ॥౪౭॥—సంపీక్ష్యేతి ॥ తత్రయద్ధభువిశరేషు శయితంతమిమంభీష్టం
 సంపీక్ష్యసంక్రమాదహాత్ దహంతరప్రాప్తిః భవతీతిసాంక్యామి
 కం గుణంప్రతిపద్యమానః ప్రాప్నువన్నివేశ్యుల్యైశ్చైతాస్వయమపి
 ఉపాత్తాసీప్యతాకరోష్టణఃభుజప్రతాపస్య కిరణాన్వ్యస్యచశాంతిః ఉ
 పరతిః యేనతథోక్తః భాస్వాన్ సూర్యఃపాశ్చాత్యసాగరస్యపశ్చిమా
 భేశ్చరేషుబాణేషు జలెషుచ శయాభుశ్శయానఃఆసీత్ ॥ ౧ ॥ శరొద
 ర్భాంతరేబాణేశరందద్ధిజలేపిచేతివిశ్వః ॥ ౪౮ ॥—జగతీతి ॥ జగతి
 వినుతానంస్తుతాకీర్తిర్యస్యతథోక్తకబళితఃనాశితః రిపూణాంవగః

బిందుధాన్రాణాంఘనఇవశకః(కో)గో)పవషీ॥౪౯

ప॥సంపీక్ష్యతత్రశయితం తమిమంశరేషు సాంక్యామి
 కంగుణమివప్రతిపద్యమానః । భాస్వానపిస్వయము
 పాత్తకరోష్టశాంతిః పాశ్చాత్యసాగరశరేషు శయాభు
 రాసీత్ ॥ ౪౯॥ ప ॥ జగతివినుతకీర్తౌజామదగ్నస్య

న్యశిష్యైకబళితరిపువగః కాలధమంయియాసా॥

బభ్రాజే + ఏజృభేజృభాజృదీప్తా లిట్ ॥౪౭॥—॥ సంపీక్ష్యేతి॥తత్ర
 శరేషు బాణేషుశయితం తమిమంభీష్టం సంపీక్ష్యసాంక్యామికం నేత్ర
 రోగాదివత్సం క్రమప్రాప్తం గుణంప్రతిపద్యమానఇవభాస్వానపి
 సూర్యోపిస్వయం ఉపాత్తాకరాణాం కిరణానాం ఉష్ణశాంతిర్జ్వలమ
 నం యేనతాదృశస్సౌ పాశ్చాత్యస్య పశ్చిమస్య+దక్షిణాపశ్చాత్పురశ
 స్త్యగితిత్యక్ కితిచేత్వాదివృద్ధిః సాగరస్య సముద్రస్య శరేషు ఉదకే
 మనిశరంసీరేశరః కాండైతివిశ్వః శయాభుఃఆసీత్ అస్తంగతఇత్యర్థః
 + అసభువిలజ్ ॥ ౪౮ ॥—॥ జగతీతి ॥ జగతివినుతకీర్తౌస్తుతయశ
 సికబళిత రిపువగఃనాశితశతుస్సంఘే జామదగ్నస్య పరశురామ

సంఘః యేనతథోక్తజ్ఞామదగ్మ్యస్యపరశురామస్య శిష్యేభీష్టేకాలధ
మం పంచత్వయాతుం ప్రాప్తుమిచ్ఛాం యియాసౌనతి (౧) ప్రప
న్నఇతి పాఠాంతరం- బహూనాం సురాణాం దేవభూయం గతానాం
భటానామేవ వరాణాం పతీనాం లాభాత్ప్రాప్తేహేతాః బద్ధః కా
మోత్సవః సమ్భోగః యాసాంతాసాం స్వర్షధూనామస్వరసాం శ్వశు
రస్య భర్తృపితుమరణేన యద్దుఃఖంతత్ బహూవ అత్రాస్వరసాం
తాదృశదుఃఖానంబద్ధేపి సంబద్ధాక్తైరతిశయోక్తిః - మానినీవృత్తమ్ ||
౪౯ || — || పతితెఇతి || వాహీన్యాః గంగాయాః సేనాయాశ్చ సుతే
భీష్టేయధియద్ధధువిపతితేసతి ద్వివిధా కారవీయా పాండవీయాపివా
హినీసేనా - పతంతిగళంతి అశ్రుణిబాష్పాః యస్యాస్తథోక్తానతీప్ర

బహుసురవరలాభాద్బద్ధకామోత్సవానాం శ్వశురమర

ణదుఃఖం స్వర్షధూనాంబహూవ || ౪౯ || ప || పతితే

యధివాహినీసుతే పతదశుద్వివిధాపివాహినీ | ౪౯

స్య శిష్యేభాత్రేభీష్టేకాలధమం | నిస్సౌత్పంచతాకాలధమం ఉత్పమ
రః యియాసౌయాతుమిచ్ఛా ఇచ్ఛామరణత్వాదితిభావః బహూనాం సు
రయాపాణం వరాణాం ప్రిధానాం లాభాత్ బద్ధః కామోత్సవోయా
సాంతాసాం స్వర్షధూనామస్వరసాం శ్వశురస్య పత్యుత్పాదకస్య మ
రణేన యద్దుఃఖం తత్ || ని || పతివత్సోః ప్రసూశ్శ్వశుః శ్వశురస్తు
పితౌతయోరిత్యమరః + బహూవ భూసత్తాయాం లిట్ || ౪౯ || — ||
పతితెఇతి || యధివాహినీసుతే భీష్టేపతితేసతి ద్వివిధాపివాహినీ నదీ
సేనాచ పతదశుగళద్బాష్పాసతీ ప్రథమానదీఉచ్ఛ్రితం పరితా
పం సంతాపం యయాతతః పరాసేనాపటవేశ్మాని పటగృహాణి య

(౧) తస్య స్వచ్ఛందకాలధమం త్వేన ఉత్తరాయణరూపయోగ్య
కాలనిరీక్షణతత్పరతయా స్థితత్వాత్ యియాసావిత్సృక్తమితిబోధ్యమ్

సవ్యాఖ్యచమ్ముభారతేనవమస్తబకః

౧౭౯

ధమమాదౌ ఉచ్చితం మహాతం పరితాపం యయా ప్రాప్తతః ప
రంపటవేశ్మానిమామ్యాణియయా వైతానియమ్ || ౫౦||.....

ఇతి శ్రీసదాశివ పదారవిందవందనకందళితానంద సాద్రస్య
కురచికులచంద్రస్య రామకపింద్రస్యకృతౌచమ్ముభా
రతవ్యాఖ్యానే లాస్యాఖ్యానే నవమస్తబకః

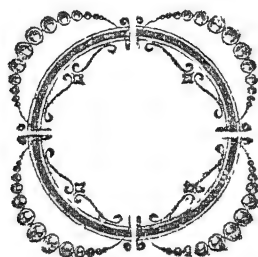
ధమంపరితాపముభితంపటవేశ్మానియయాతతఃపరమ్||

ఇత్యనంతభట్టచ్యుతౌచమ్ముభారతేనవమస్తబకః

యా + యాప్రాప్తతః || ౫౦ ||

ఇత్యంబాళరామసూరివిరచితాయాంచమ్ముభారతౌ

జ్జీవిన్యాం నవమస్తబకః

శ్రీమద్భగవద్గీతా ప్రథమోధ్యాయః శ్లోకః ౧౩

అపరస్మై

అపరస్మై స్తబక్ ప్రారమ్భః

అపరస్మై ॥ అపరస్మై పరస్మై దినేకారవః పరస్మై ధనః కుమ్భ
యోనిం ద్రోణంచమూనాం అధిపస్యభావః అధిపత్వం తస్మై పరక
ల్పతమధిపంకృత్యైతియావత్ భీష్మస్య పాతాల్ రుదితేన ఉచ్ఛాసే
స్థూలీభూతేదృశౌ నేత్రేయేషాంతేషాం నరాధిపానాం స్వపక్షస్థా
నాం పురతః అగ్రనిజగాద ఉక్తవాన్ తమితి శేషః ద్రోణం పశ్యత్సర్వః
జౌపచ్ఛందసికమ్ ॥ ౧ ॥—॥ కుమ్భేతి ॥ కుమ్భేఘటే ఉత్పత్త్యా జన్మ
నాప్రసిద్ధః మునివృషభః మునిశ్రేష్ఠః అగ్రస్థః వింధ్య ఇతి సంజ్ఞాయ
స్య తంత్రాధరం శైలమివ లూకతాదృశీ విధాప్రకారః కుమ్భోత్పత్తిరూ
పః యస్య తథోక్తః త్వమపి నిజమహాసాన్వ లేజనేతి పూర్వతాపియో
జ్యం - యధిభూభృతః శైలాన్ శత్రురాజాంశ్చ స్తమ్భయిత్వా ॥ ౧ ॥

అపరస్మై పరస్మై మూనా మధిపత్వే పరకల్ప్య

కుంభయోనిమ్ । పురతానిజగాదభీష్మపాతాదుగ్దితా

చ్ఛాసనదృశాం నరాధిపానామ్ ॥ ౧ ॥ ప॥ కుమ్భోత్ప

త్తాప్రసిద్ధౌ మునివృషభ ఇవ త్రాధరం వింధ్య సంజ్ఞాం లో

అపరస్మై ॥ అపరస్మై పరస్మై దినేకారవః పరస్మై ధనః చమూనాం సే
నానాం అధిపత్వే సామిత్వే కుంభయోనిం ద్రోణం పరకల్ప్య భీష్మ
స్య పాతాల్ రుదితేన ఉచ్ఛాసనాః వివృద్ధాః దృశోయేషాంతేషాం+ఉ
త్పూర్వాత్ శ్వయంతేక్తః శీఘ్రానిష్ఠామామితి శ్నిషేధః ఓదితశ్చైతి
నిష్ఠానత్వం యజాదితావత్సప్రసారణం హలశ్చైతి దీర్ఘః నరాధిపా
నాం పురతః నిజగాద+గదవ్యక్తాయాం వాచిలిత్ ॥ ౧ ॥—కుమ్భో
త్పత్త్యైతి । కుమ్భోత్పత్త్యా కుమ్భేజననేన ప్రసిద్ధః మునివృషభః అ

భూభృన్న రెంద్ర శైలేభే ప్వితివిశ్వః- జీవగ్రాహం గృహీత్వాజీవంతం
 గృహీత్వేత్యథః ధర్మసూనో రెవాథాదత్రాపి కర్మత్వం || ౧+ ||
 సమాలాకృతజీవేషుహన్క్రౌగ్ గ్రహణిణముల్ - కషాదిత్వాదనుప్ర
 యోగః అతవ లజ్జయాసేనమితవదనం కించపద్భ్యామేవ ప్రచారం
 గమనంవిదధతంకుర్వంతంపాదచారిణమితియావత్ ధర్మసూనం ధర్మ
 రాజంమేమహ్యం లీలయాఅధునా అర్పయితి జగాదేతి పూర్వేణా
 న్వయః (౧) ఉపమాలజ్కారః- నృగ్రరావృత్తమ్ || ౨ || — ఉదితమి
 కతాదృగ్విధస్తవం యుధినిజమహసాభూభృతస్తస్యంభ
 యితాన్ | జీవగ్రాహం గృహీత్వావినమితవదనం లజ్జ
 యాధర్మసూనం పద్భ్యామేవ ప్రచారం వివిధత
 మధునాలీలయామెర్పయేతి || ౨ || ఉదితం తదిదంనిశ

గస్త్యః వింధ్యసంజ్ఞం వింధ్యాభిధంత్యైధరమివపర్వతమివలూకే తాదృ
 గ్విధః కుమ్భాత్పన్నః త్వం యుధియుద్ధేనిజమహసా ఆత్మతేజసాభూ
 భృతః రాజ్ఞః స్తంభయితాన్ లజ్జయాత్రపయా వినమితవదనంపద్భ్యా
 మేవ అంఘ్రిభ్యామేవ ప్రచారంసంచారం విదధతం ధర్మసూనం
 యుధిష్ఠిరం లీలయాజీవగ్రాహం గృహీత్వాజీవంతంగృహీత్వా+సమూ
 లాకృతజీవేషుహన్ కృగ్ గ్రహణిణముల్ కషాదిషు యథావిధ్య
 నుప్రయోగితి గృహ్యతేరసుప్రయోగఃఅధునామేఅర్పయ+ఋగతా
 ణ్యంతాల్లాట్ అతిః హ్రిష్టిపుక్ ఇతినిజగాదేతిపూర్వేణాన్వయః || ౨ ||

(౧) యుధిధర్మసూతం హరాద్గృహీతం భవతాద్యూతవిధౌవిజిత్య
 భూయః | అటవీగృహమేధిను విధాస్యామ్యనుజ్ఞేస్సాధర్మమతీవదుఃఖ
 దీనైః ఇత్యుక్త తావద్ద్విష్టపాతానంతరం జయేనఽదిహాసస్సుయోధనఃత
 దావీనమకరణాత్సవ్యబుద్ధిమాంద్యం విగహ్య అద్యవాపునద్యూతై
 తంవిజిత్య యావజ్జీవం వనవాసం కారయితుకామవీవమాచకాంతై ఇ
 త్యాశయః ||

తి || గుహానస్కందేన సన్నిభః తుల్యః విక్రమః యస్యసః ఉచితజ్ఞః
అతపనవషః గురుద్రోహోపి తదానీంగోష్ఠ్యాం సభాయాంతదిదండు
ర్యోధనోక్తం ఉదితంవాక్యం నిశమ్య కరుకించిదున్నమయ్యఉద్భృత్య
కురూద్వహం దుర్యోధనం ప్రతిబధామే - బౌవచ్చందసికమ్ || ౩ || — ||

కతుమితి || హేనృపదుర్యోధన ధర్మాత్తజే ధర్మరాజే ధరాధి
నాథైః రాజభిః విరాటాదభిః పరివృతైసత్యపి శౌరిణాకృష్టేన ప్ర
ణున్నానాం చొదితానాం హయానామజనరధ్యానాం హేషితశ
ద్దేనమిశ్రః మిళితః (౨) నరస్యాజనస్య శరాసఘోషః గాంఠీవగు
ణటంకారః నహూయతేయది - అస్తాభిరితి శైషః తదాతేతవసంబంధిల
ఖిలం కాంక్షితం ఉక్తరీత్యా తత్సమర్పణమాపం కతుంశక్యంహేః ఖ

మ్యగోష్ఠ్యామచితజ్ఞః కరమున్నమయ్యకించిత్ | గు

హసన్నిభవిక్రమస్తదానీం గురురేయోపి కురూద్వ

హంబధామే || ౩ || కతుంహిశక్యమఖిలంనృపకాంక్షి

తంతేధర్మాత్తజేపరివృతైపిధరాధినాథైః | శౌరిప్ర

ణున్నహయహేషితశబ్దమిక్రో నహూయతేయదిసర

ఉచితమితి || గోష్ఠ్యాంసభాయాం ఉదితం ఉక్తం తదిదంవచనం నిశ

మ్య ఉచితజ్ఞః గుహానవస్థుభేన || ౩ || సేనానీరగ్నిభూగుహ ఇత్యమ

రః సన్నిభః విక్రమోయస్యసవష గురురపిద్రోహోపి తదానీం కించి

త్ కరమున్నమయ్య కురూద్వహం దుర్యోధనం బధామే + భావవ్య

క్తానూవాచిలిత్ || ౩ || — || కతుమితి || హేనృప దుర్యోధన

శౌరిణాకృష్టేన ప్రణున్నానాం పేరితానాం హయానామశ్వానాం

హేషితశబ్దేన ధ్వనినామిశ్రః నరస్య అజనస్య శరాసఘోషః ధ

నుష్వనః నహూయతేయది అస్తాభిరితి శైషః + శృశ్రవణైకమణిల

ట్ సార్వధాతుకే యగితియక్ అకృతార్వధాతుకయోరితిదీఘుః ధ

(౨) హేషితమితిశబ్దః హేషితసంజ్ఞకశ్శబ్దఇత్యధః |

లవ్ధైసాజ్జనస్య తస్యగ్రహణం దేవానామవ్యశక్యమితిభావః || ౪ ||
 సర్వేతి || సర్వాసాంత్రవిద్యానాం సహవాసేన యత్సాఖ్యం త
 స్యసంకేతఘామిః పరినిర్దిష్టస్థానం- తస్యోపేత్యపినాకిముతా న్యసే
 త్యజ్జన శౌర్యోత్కర్షాధ్వన్యతే - తస్యద్రోణస్య సంబంధినీంతాం
 వాచం సాజ్జనస్యధమరాజస్య గ్రహణమశక్యమిత్యాత్తికాంప్రతి
 పరిషద్గతానాం సభాస్థితానాం నృపాణాంశిరసః తిర్యక్ప్రచారః శ్లా
 ఘాకమ్పః ప్రత్యుద్యయా - ఉచితమేనా తరం దత్తమితి శ్లాఘయా
 మాసుస్సర్వేసభ్యాఇతిభావః || ౫ ||—|| అథేతి || అథదుష్పదజః
 దృష్టద్యుమ్నః ద్రోణశ్చతౌఉభౌపాండవకారవసేనాపతీ- బద్ధః ఆయ
 తః విస్తీర్ణశ్చసమ్యగుత్సహః యద్ధౌద్యమః యాభ్యాంతథోక్తా
 సంతౌ అతఏవరథైరైవైగజైశ్చ సంవృతౌ సంతౌయద్ధాయయు
 ధ్ధం కతుం- తుమాన్మథేసంప్రదానం- నిరగచ్ఛతాం నిగతవం

స్య శరాసఘావః || ౪ || సర్వాస్త్రవిద్యాసహవా
 ససాఖ్యసంకేతఘామేరపితస్యవాచమ్ | ప్రత్యుద్య
 యాతాంపరిషద్గతానాం తిర్యక్ప్రచారశ్శిరసానృపా
 ణామ్ || ౫ || ప || అథదుష్పదజద్రోణారథాశ్వగజ

సంవృతౌ | బద్ధాయతసముత్సాహౌ యద్ధాయనిరగ
 మౌత్తజే యధిష్ఠిరే ధరాధినాథైః రాజభిః పరివృతేసత్యపి అఖి
 లంకృత్సంతౌకాంక్షితం కతుంశక్యం హి అన్యథానశక్యమితిభావః
 || ౪ ||—|| సర్వాస్త్రేతి || సర్వాసాం అస్త్రవిద్యానాం సహవాసస్య స
 హాస్థితై ర్యత్సాఖ్యం తస్యసంకేతఘామేరపి తస్యద్రోణస్యతాం వా
 చం పరిషద్గతానాం సభాస్థానాం నృపాణాం శిరసాంతిర్యక్ప్రచారః
 అనుమోదనైరతిర్యక్సంచారః ప్రత్యుద్యయా + యాప్రావణైలిట్
 || ౫ ||—|| అథేతి || అథాసంతరం రథద్విపహయేన ఆవృతౌబద్ధః ఆయత
 స్సముత్సాహౌయాభ్యాంతౌ దుష్పదజద్రోణౌ దృష్టద్యుమ్నద్రోణౌ

తా ॥ ౬ ॥ — నామేతి ॥ అపి కించ తాపుభౌ పాండవకౌరవీయా రా
జ్ఞాంవగౌ నంఘాక్షేలితేన సింహనాదేన సహితౌసక్షేలితాబిరు
దైశ్చత్రచామరాది రాజ్యచిహ్నైః సహితౌసబిరుదౌ మహతాఽట
హసేన ఉద్ధతహసేన సహితౌ సమహట్టహసౌ సాస్ఫలితౌసశబ్దం
హస్తస్పృష్టౌ అంశశిఖరా భుజశిరోగ్ర తాభ్యాంసహితౌ సాస్ఫలి
తాం శశిఖరా వల్లనేన లంఘనగమనేన సహితౌ సహవల్లనౌచనం
తౌ నామాక్షరాంకితైః భీష్మైతి వణచిహ్నితైః నదీసుతస్య భీష్మస్య
బాణైః పూణేరంగే యద్ధభువిఅవతేరతుఃప్రవివిరతుః॥౭॥ — అ తౌ
హీణీరితి ॥ ఏకత్ర్యేక స్తిక్ దేశవవగాఢం నిడిడం యదాఽథామిళితాః
అవనివల్లభయోధామరాజదుర్యోధనయోః సంబంధీనాంవాహినీ
ణాంసేనానామతౌహీణీరతౌహీణీసంఖ్యబృందాని, సుతరాంతసోధ్వా

చృతామ్ ॥ ౬ ॥ ప ॥ నామాక్షరాంకితనదీసుతబాణ
(పూ)కి)ణేరంగేవతేరతురుధావపి రాజవగౌ । స
క్షేలితౌ సబిరుదౌసమహట్టహసౌ సాస్ఫ(లనా)లి
తా)ంశశిఖరాసహవల్లనౌతా॥ ౭ ॥ అతౌహీణీరవనివ
ల్లభవాహినీనామేకత్ర్యేగాఢమిళితాస్సుతరామసోధ్వా

యద్దాయనిరగచ్ఛతాం గల్మగతౌలజ్ ॥ ౬ ॥ — ॥ నామేతి ॥ నా
మాక్షరైః అంకితైర్నదీసుతస్య భీష్మస్యబాణైః కీణేరంగేయద్ధరుగే
సక్షేలితౌ ససింహనాదౌ సబిరుదౌ సమహట్టహసౌ సాస్ఫలనం
అంశశిరోయయోస్తాసహవల్లితౌ వౌపసజనస్యేతివికల్పా తస్మాద్య
సాదేశాభావః తాడభౌ రాజవగౌవపి అవతేరతుః + త్రౌష్ణవనతర
ణయోఃలిట్ త్రౌఫలభజత్రవశ్చైత్యేత్వాభ్యాసలోపా ॥ ౭ ॥ — అ
తౌహీణీరితి ॥ ఏకత్ర్యేక స్తిక్స్థలేగాఢం దృఢమిళితాః అవనివల్లభా
నాం రాజ్ఞాం వాహినీనాం సేనానాం అతౌహీణీః సుతరాం అసౌ
ధ్వాడపరిహౌధ్వం సమత్పుతంతి సాయద్ధభూమిరివఅభ్యేతకాశేసాం

అభృతా వృషపరిసమత్పతంతీ సాయద్ధధూమిరివర్ణితే తస్యైవైవ్రా
సాంద్రాఽఽః పటలికాధూళిపటలం కరితురగాది పదమట్టపజన్యం అ
భృతకాశే ఆదృశ్యత - లూక్తేరితి శేషః ॥ ౮ ॥ — భేరితి ॥ భేరిరవే వి
జయమందుభిభాంకారేగగనేవాహిని ఆకాశేవ్యాప్తుపరిసతి - పూ
ర్వంకదాదిదన్య దృష్టాం అదృష్టపూర్వాద్యోజన్య బాహులీలాం దోర్విలా
సం వీక్షితుం మనోయేషాంతైః త్రిదశై
దేవైః కిన్నరైశ్చైః సిద్ధైశ్చ జంభుభిదః ఇంద్రస్య అశకాశం మ
ద్వేనిన్యజ్య దివ్యాకాశే అభితుః తస్థేస్థిరం - తిష్ఠతేభావేలిట్ (౧)
॥ ౯ ॥ — తత ఇతి ॥ తతస్తేనర్వపి నరేంద్రాః రాజానవ విషవైద్యా
ఇతి శ్లిష్టరూపకం ॥ ౧౦ ॥ నరేంద్రావిషవైద్యేపీతి వైజయంతీ వసుధా

సాయద్ధ ధూమి రుపరిస సమత్పతంతీ సాంద్రా
రజఃపటలికాసమదృశ్యలాద్యై ॥ ౮ ॥ భేరిరవే గగన
వాహినిదాహులీలాం ద్యోజన్యవీక్షితుమనోభిరదృష్ట
పూర్వామ్ ॥ మధ్యేనిన్యజ్యది విజంభుభివోషకాశంత
స్థేభిత్ప్రిదశకిన్నరయక్షసిద్ధైః ॥ ౯ ॥ ౧ ॥ తతస్తే
నరేంద్రాన్సర్వపి వసుధాతలవినిహిత వామచానుభా

చారజః పటలికాధూళితతిః సమదృశ్యే త+ద్యుర్-ప్రీక్షణేకమణిల
జ్ ॥ ౮ ॥ — భేరితి ॥ భేరిరవేమందుభిభాంకారేగగనవాహినిసతిల
దృష్టపూర్వాం పూర్వమదృష్టాం ద్యోజన్య బాహులీలాం దోర్విలా
సం వీక్షితుం మనోయేషాంతైః + తుంకామమనసారపీతి మహాపరి
దశ కిన్నరయక్షసిద్ధైః జంభుభిచేఇంద్రాయమధ్యేఅవకాశం వినృజ్య
దివి ఆకాశేఅభితుః ఉభయతః తస్థేష్టాగతినివృత్తాభావేలిట్ ॥ ౯ ॥
తత ఇతి ॥ తతః తేనర్వపి నరేంద్రాః రాజానః విషవైద్యాన్సరేం

(౧) వాసదాగమనాత్పూర్వమేవ దేతుక్యామృద్ధనిలక నాయ
కాగాదాగతైర్విభుధానిఃస్థియదగులఃపాశ్చ సైమనూపరీధావః ॥

యాః ధూమేః తలేవినిహితః విక్షిప్తః వామజానుభాగః యైస్తథోక్తా
 స్సంతః ఏకత్యధనురాకషణ దాధ్యాన్యాన్యత్ర సర్పనతణానాయేతి
 భావః- క్షైలితంసింహనాదవీవమంత్రః సర్పవాగ్బంధన విద్యావి
 శేషః తముదీర్యప్రకటయ్య తూణీరః నిషంగవీవపెటకః సర్పబంధన
 పెటకా తస్మాత్ సముత్థాపితాః బహిర్నితాః జీవాయాః గుణస్యా
 కషణేన జీవస్యాకషణే అపహరణేవిషయే సముపజాతా త్వరా
 యేషాంతాః ॥ ని ॥ జీవాజీవంతికామారోవ్యః జీవప్రాణినిగీష్పతా
 విత్యమరః - పరుషంనిష్కరుణం యథాతథాభీషణేన భయంక రెణవి
 పెణదిద్ధాః లిప్తాః పరుషేణభీషణేన విపెణదిద్ధాః సంగతాః వి
 నతాతనయేన గరుత్తతా సహనిబద్ధాస్పర్ధాకలహః యైస్తాః ఏక
 త్రైవేగాదన్యత్ర నిసగాఃచ్యేతిభావః తక్షకః కర్మకారః ముఖంజ
 సకః యేషాంతాః తన్నిమితాః తక్షకః నాగరాజః ముఖం యే

గాః క్షైలితమంత్రముదీర్యతూణీరపెటక సముత్థాపి
 తాః జీవాపకషణసముపజాతత్వరాః పరుషభీషణవి
 పదిద్ధాః వినతాతనయనిబద్ధస్పర్ధాభరాః తక్షకముఖా
 న్పాణపన్నగాః సభోభువిచిరాయనతయంతః ప

ద్రోతి క్రకేరాజ్జివిషవైద్యేపి కథ్యతేతివిశ్వః వసుధాతలే నిహితాః
 వామాజానుభాగాయైస్తేక్షైలితమేవ మంత్రం ఉదీర్యఉచ్చార్య తూ
 ణీరావీవపెటాః మంజూషాః ॥ ని ॥ పిటకః పెటకః పెటామంజూషా
 ధవిహంగికెత్యమరః॥ తేభ్యస్సముత్థాపితాః జీవాయాశ్శింజిన్యాః ఆక
 షణేన జీవస్య జీవితస్యాకషణేన సముపజాతాత్వరాయేషాంతాః
 పరుషేణభీషణేన విపెణదిద్ధాః వినతాతనయేన గరుత్తతాబద్ధః స్ప
 ధాకభరః స్పర్ధాకతిశయః యేషాంతాః ఏకత్రైజాత్యా అన్యత్రవేగ
 నేతిభావః తక్షక స్తక్షకాఖ్యః ముఖంఅదిర్యేషాంతాః అన్యత్రతక్షకం
 ముఖంఅగ్నియేషాంతాః తాణావీవపన్నగాస్సర్పస్థాః సభవీవ

హేంతానిచ ॥౧॥ తక్షకోనాగవధకౌర్యరిత్యమరః ॥ ౧ ॥ ముఖంతు
 పృథమేముఖ్యఇతి వైజయంతీ - చాణానేవపన్నగాఽ సభస్యాకాశప
 వధువిచిరాయనతయంతస్సంతః పరస్పరమన్యోన్యం పరిపఞ్చినాం
 శత్రూణాం ప్రాణమేవపవమానం వాయుం అపీవ్యక్త పాయయంతి
 స్త - తైరితి శేషః బాణపన్నగేరిత్యధః - + పిబతేణిజంతాల్లుజీచజీ
 లాపఃపిబతేరిచ్చాభ్యాససేత్యుపధాలాపః అభ్యాసాకారస్య ఈ
 కారశ్చ, సమస్తవస్తువర్తినావయవయావకమ్ ॥ ౧౦ ॥ — కలశీతి
 అధకలశీతనయే ద్రోణేన్వంసీప్వయం కామూకం ధనుః వలయాకుర్వ
 తినంహితశరగుణాకషణేనమండలీకుర్వతిసతి - వైరిధన్వియూనాం త
 రుణశత్రుధనుర్ధరాణాం చాపదండావీవ యధియుద్ధదేశేభృతజీవాః
 భృతజీవాత్తానః లగ్నశింజనీకాశ్చ జనానాం ప్రేక్షకానాం దృక్పథే
 మనెత్రిమాగేమ కేవలంముఖ్యమతిష్ఠత్ నతువైరిధన్వియూనాన ఇ
 త్యధః - చాపానెనసజీవానపశ్యత్ నతుతద్ధారిణఇతినిగళితార్థః
 అత్రిధన్విమ ధన్వసూభయత్రిప్రాప్తస్య సజీవత్వప్రేకత్రిధన్వసు ని
 రస్పరంపరిపద్ధినాం ప్రాణపవమానమపీవ్యక్త ॥౧౦॥

ప॥ కలశీతనయేధకామూకంస్వంవలయాకుర్వతివైరి

ధన్వియూనామ్ । యధికేవలమేవచాపదండా భృతజీ

భూస్తస్యాంచరం నతయంతస్సంతః పరస్పరంఅన్యోన్యం పరిపఞ్చి
 నాంశత్రూణాం ప్రాణపవమానం ప్రాణవాయుం అపీవ్యక్త అపా
 యయక్ + పాపానెన్యాంతాల్లుజ్ గీశీతిచజ్ లాపఃపిబతేరిచ్చా
 భ్యా ససేత్యి ఉపధాయాలాపః అభ్యాససేకారాదేశశ్చ ॥౧౦॥ —
 కలశీతనయేఇతి ॥ అథానంతరం కలశీతనయేద్రోణే స్వంకామూకంధ
 నుః వలయాకుర్వతిసతి యధివైరిధన్వియూనాం శత్రుధానుష్కశ్చే
 ష్టానాం చాపదండావీవ కేవలంభృతాః జీవాశ్శింజన్యయై స్తేజనానాం
 దృక్పథే దృష్టిమాగేవ్యతిష్ఠత్ + ష్టాగతినిన్మత్తాలజ్ నతుయద్ధాభి

యమనాత్పురిసంఖ్యాలక్ష్మరః అసంబద్ధేనబంధ రూపాతిశయోక్తి
శ్చ తద్యోరేకవాచకానుప్రవేశేన సంకరః ఔపచ్ఛందసికమ్ || ౧౧||
విధాత్రితి || ఏషపిరః ద్రోణః విభాతుః బ్రహ్మణః సృష్టిం డోధర్వశి
రొధః కబంధరూపాం విపరీతంవ్యత్యస్తం అధశ్శిరడోధర్వకబంధీకృ
తం రూపం ఆకారోయస్యాస్తధోక్తాం విధాతుం కర్తుముద్యుక్త ఇ
త్యుత్ప్రేక్షా- శరాణాంచానానామభివృద్ధివక్షేణ రాజ్ఞాంపైరిణాం
కబంధాని నిర్భీషణకలైబరాణిడోధర్వకందకార - శిరాంసిఅధస్తాచ్చ
కార శరైః పాతలైషు శిరస్సునన్యతుః కబంధానిత్యధః || ౧౨||—
తావదితి || తావత్తదానీం పరతైః శ్వేతైః ఘోషైః అశ్వేర్వలయ
తః వలయాకారేణ సంవృతః నవిధః సమీపదేశేయస్యతస్త్వి శతాం
గేరథేతస్థివాం సంస్థితం నృపతిం ధర్మరాజం జిఘ్రక్షుః గృహీతు

వాజసదృక్పథేవ్యతిష్ఠత్ || ౧౧|| విధాత్మసృష్టింవిపరీ
తరూపాం విధాతుముద్యుక్త ఇవైషపిరః । శరాభివ
క్షేణచకారరాజ్ఞా మూధర్వకంకబంధా నిశిరాంస్యధ
స్తాత్ || ౧౨ || ప || తావ(త్తై)ష్టా)ప్రేర్వలయై ర్వల
యితనవిధేతస్థివాంసంశతాంగ భారహ్వాజోజిఘ్రక్షు
ర్నృపతిమభియయాభల్లవృష్టిర్విముంచత్ । దంష్ట్రా

ముఖాశ్శత్రవౌధృతజీవాధృతప్రాణావ్యతిష్ఠన్విత్యధః || ౧౧|| — ||
విధాత్రితి || విధాతుబ్రహ్మణసృష్టిం విపరీతరూపాం విధాతుంకర్తుం
ఉద్యుక్త ఇవపిరః ఏషః ద్రోణః శరాభివక్షేణ రాజ్ఞాం కబంధా
నినికబంధో(స్త్రి)క్రియాయుక్త మవమూధర్వకలైబరమిత్యమరీడోధర్వక
నిశిరాంసి అధస్తాచ్చకార + దుకృష్కోరణైలిబ్ అనెకేషాం రాజ్ఞాం
నిశిరాంసిచ్చిత్వా పాతయామాసేత్యధః || ౧౨ ||—తావదితి || తావ
త్ వలయైః కుభ్రైః ఖైః ప్రేక్షమభిః వలయితస్సనిధస్సమీచోయస్య త
స్త్వి శతాంగేరథేతస్థివాంసం నృపతిం యధిష్ఠిరం జిఘ్రక్షు హతు

మిచ్చుః ఆశ్రయభిల్లాసాం నామబాణానాం వృష్టిర్విముంచక భార
 ద్వాజః ద్రోణః పరిభేషపరివేషస్య మధ్యసీమ్ని స్థితం శితాంశుః చంద్రం
 జిఘ్నుః గగనిశుమిచ్చుః ఆరవీవఘోరాః దంష్ట్రాణాం దంతానాం
 రోచిషిలైజాంసి శలాకాఞ్చవతాః సర్వాసుదిక్షుతుములం సకులం
 యథాతథా అవకిరక్ ప్రసారయక్ సింహికారాహుమాతాశస్యాః
 కుమారారాహురివ అభియయా సమిపం ప్రాప్తవాక్ - ఘోరా
 సర్వాసుదిక్షితి భల్లవృష్టివృషియోజ్యం - పూర్ణోపమాలజ్ఞాః
 సగర్భరా || ౧౩ || — తదన్వతి || తదనుతస్య ద్రోణస్య యతదీయాః
 మాగణాః బాణాః లైహంగణస్య అభిభూతేన ప్రత్యాహత్యా నివ
 త్తి తానివ్యాపతితాని ముఖానిశల్యభాగాః యేషాంతైః నిజైశ్శిలీ
 ముఖైర్పాస్తైస్సహమారమపయాతాక్ పలాయితాక్ మాతరిశ్వతన
 యః మాదుతిర్భిమః వైశ్వానరతనయః అగ్నిప్రభవః భృష్టద్యుమ్నః
 రోచిశ్శలాకాస్తుములపవకిరక్ దిక్షుసర్వాసు ఘో
 రాశ్శితాంశుం మధ్యసీమ్ని స్థితమివ పరిభే సింహికా
 యాః కుమారః || ౧౩ || X || తదనుతదీయమాగణ
 గణాభిభూతనివతితముఖైర్నిజశిలీముఖైస్సహమార
 మపయాతాక్ మాతరిశ్వవైశ్వానరాశ్శినేయ తనయ

మిచ్చుక్ భల్లవృష్టిం బాణవృష్టిం విముంచక భారద్వాజః ద్రోణః స
 ర్వాసుదిక్షుఘోరాః దంష్ట్రయోరొచిశ్శలాకాశ్శలాకాకారరోచీం
 పితుములం అవకిరక్ సింహికాయాః కుమారః రాహుః పరిభేష
 పరివేషస్య మధ్యసీమ్ని స్థితం శితాంశుమివ అభియయా అభిముఖం
 మ + యా ప్రాప్తవాక్ || ౧౩ || — || తదన్వతి || తదనుతదీయా
 నాం ద్రోణసంబద్ధినాం బాణగణానాం అభిభూతేన తాడనేన నివతి
 తం ముఖం నిస్సరణం యేషాంతైః || ని || ముఖం నిస్సరణవక్త్రే ప్రారంభ
 పాయయోరపీతి విశ్వః నిజశిలీముఖైస్సహజైః పాస్తైస్సహమారమ

ఆశ్వినేయతనయా ఆశ్వినపుత్రౌ నకులసహదేవా తే ప్రభృతయః యో
షాంతాః క్షితిపతిం ధమరాజంరక్షంతీతి రక్షిణః ద్యోణాత్ పాల
యిశ్వాక్ ప్రవీరానభివీక్ష్యప్లవంగః హనుమాక్ కేతనైయస్య సో
జానః నిర్నివారాదుర్నిరోధారథస్యచర్యాగమనం యస్యతం రథస్యే
వచర్యామస్యేతిదతంక్షితిపతిగ్రహణప్రవణంఆచార్యం ద్యోణంనగేం
ద్యః శైలశ్శైష్ఠః నదీప్రవాహమివ- మాధవేన శీకృష్టేన ధావ్యమా
నాస్తురంగాః యస్మిన్స్తేనశతాంగేన రథేన ఉపలక్షితః అతపీవక్తజ్ఞేన
ఉపరురోధరుద్ధవా- ఉపమాలజ్కరః || ౧౪ || —|| శివేతి|| శివేన శ
మ్భునా సహమానపాత్రవిశేషేణచ యద్ధంకరోతీతికృతః - తస్యఅ
జానస్యమనః మనోరథఇత్సిధః- ద్యోణేనసహమానపాత్రేణచయు
ద్ధేవిషయేపిఅథూత్-హియస్తాత్ సర్వాపిజనజనతానమూహఃఉత్తరా

ప్రభృతీక్షితిపతి(రథ)రక్షిణః ప్రవీరానభివీక్ష్యక్షణేన
మాధవధావ్యమానతురంగేణశతాంగేనప్లవంగకేతనోన
గేంద్రోనదీప్రవాహమివనిర్నివారరథచర్యంతమాచా
ర్యముపరురోధ || ౧౪ || శివయద్ధకృతస్తస్య ద్యోణ
యుద్ధేవ్యథూస్తనః | సర్వాపిజనతాశ్చేయః కాంక్ష

పయాశాక్ మాతరిశ్వవైశ్వానరాశ్వినేయతనయాఃభీమదృష్టద్యుమ్న
నకులసహదేవాః ప్రభృతయో యోషాంతాః క్షితిపతిరథస్య రక్షిణః
రక్షకాక్ ప్రవీరాక్ ఉద్వీక్ష్యమాధవేన ధావ్యమానాస్తురంగా య
స్యతేన శతాంగేన రథేన ప్లవంగకేతనః అజానః నగేంద్రః పర్వత
శ్శైష్ఠః నదీప్రవాహమివ నిర్నివారరథచర్యామస్యతం ఆచార్యం
ద్యోణం ఉపరురోధరుద్ధిర్ అపరణ్ణలిట్ || ౧౪ || —|| శివేతి || శివే
న ఈశ్వరేణ యద్ధకృతః శివపరిమితం యద్ధంకరోతీతి తాదృశస్యః
ప్ తస్యఅజానస్య ద్యోణేన యద్ధేపి ద్యోణపరిమితయుద్ధేపి మనః
అథూత్ + భూసత్తాయాంలక్ష్ హియస్తాత్ సర్వాపిక్షత్సాన్నిపి జ

దు త్తరం శ్రేష్ఠాత్ శ్రేష్ఠత్తరం ఉపర్యపరితివాశ్రేయః కాంక్షతే సామా
న్యేన విశేషసమర్థాన రూపోథాంతరన్యాసః శ్లేషభిత్తికాభేదా
ధ్వనసాయ మూలాతిశయోక్తున్జీవితఇతితయోరంగాంభావేనసంకరః
(౧)॥౧౫॥—దాతేతి ॥ యస్యగాండీవస్య దాతాచ ధనంజయః ౫౫
హీతాప్రతిగ్రాహీచధనంజయోవాధనంజయఏవేత్యధః ॥౧॥వాస్య
ద్వికల్పపమయోరేవాథేచ సముచ్చయేఇత్యమరః- ఏకోగ్నిరవ
రోజానఇతితుతత్వం ॥౧॥ధనంజయోజానే సహ్నవిత్యమరః- ఇత్యు

తేహ్యుత్తరోత్తరమ్ ॥ ౧౫ ॥ దాతాగ్రహీతాచధనం

జయోవేత్యుద్దామశబ్దోభువనెహయస్య । విష్ణుర

సతాజనసమూహః గ్రామజనబంధుభ్యస్తలితితల్ ఉత్తరోత్తరం శ్రే
యః కాంక్షతే+కాక్షిఇచ్ఛాయాంలట్ శివాత్పరతరంనాస్తి ద్యౌ
ణమస్తి తతఃపరమితిప్రాచీనవ్యవహారాచ్చివాపేక్షయా ద్యౌణస్యా
ధిక్యమితిభావః ॥ ౧౫ ॥—దాతేతి ॥ యస్యధనుషః కర్మణిష
ష్ఠీదాతాగ్రహీతాచధనంజయో అగ్న్యజానౌ ధనంజయోజానెన

(౧) శివోనామకశ్చిన్తానవిశేషః । శివచతుష్టయం ద్యౌణాఖ్యమా
న విశేషఇతి కథయంతి ॥ ౧ ॥ ద్యౌణఃకృషీవతాకృష్ణకాకేస్యాదాధ
కపిద । ఆధకానాంచతుష్కేపీతివిశ్వః ॥౧॥ అభిలషతీచ్ఛతివాంఛతి
గృధ్యతి లుభ్యతిచ వష్టికాంక్షతిచ । స్పృహయత్యాశాస్తేథంకామ
యతేపేక్షతేథయతే । గర్థయతీష్నతివరయతిగర్థతి కామయతి
కాంక్షతేపృష్టా । ధ్రాంక్షతివాంక్షతిధీమాన్ ధావంక్షతిచద్రాంక్ష
తిశ్రియంమోక్షే । ఇతి పిరపాండ్యక్షితీ కొక్త్యా ।వాఽభతీచ్ఛత్యభిలష
త్యభిలష్యత్యపేక్షతే । కాంక్షత్యాద్యయతేచాభిప్రైతిస్పృహయతీహ
తేఆశాస్తేథయతేవష్టిలిప్సలేభీష్నతీతిచ । కాంక్షతేచాభిసంధతైఽను
మండేచానురుధ్యతే । ఇతిభట్టమల్లొక్త్యాచ కాంక్షదాతారుభయపదిత్వే
స కాంక్షతేహ్యుత్తరోత్తరమితి ప్రాచీనపారషవసాధుః ॥

కప్రకారః ఉద్దానుః మహాన్ శబ్ద్యైకీర్ష్యైకైశ్చిశబ్దః యశఃభువ
 నెయస్యప్రసిద్ధశక్తిధః - తస్యాస్యధనుషః గాండివస్య సంబంధీ
 భూయాన్ గమ్భీరః విష్ణ్వరఘాషః గుణటుంకారః ద్విషతాం అస
 హ్యః సోఘమశక్యః కణకరొరస్సన్నిలియావత్ విజృమ్భతైస్త-ధ
 నంజయావితీద్వివచనాంతపాతస్తుదాతృప్రతిగ్రహితోద్విన్తైస్స వ్ర
 తీత్యాధాయకః కవివివక్షితవిరోధాధాసాస్ఫోరకలావదుపేక్ష్యః॥౧౬॥
 నామేతి ॥ ఏషాంకంకానాం నామకంకైతిసంజ్ఞామే మమసంబంధి
 నః పుణ్యకీలేఃజ్యోయసః జ్యేష్ఠస్య ధమరాజస్య మాత్స్యపు
 ర్యాం విరాటనగరే తత్రావస్థాన సమయైకత్వధః- ఇష్టం కాంక్షి
 తం ఆసీత్ ఇత్యుక్తపాతారివెత్సుతేప్రేక్షా- ఏయోజనః గాండివా
 దుత్తైః ప్రియకైర్పాణైః హతానాంవిద్విషాం క్రవ్యైర్మాణంస్తేక
 జ్ఞాన్ గృధ్రాన్ పర్యతార్షిస్థా తృప్తిమనయత్ - తృప్యతే

ఘోషోధనుషోస్యభూయా నిజృమ్భతైస్తద్విషతా

మనహ్యః ॥ ౧౬ ॥ నామైషామైజ్యోయసఃపుణ్యకీరై

రాసీదిష్టంమాత్స్యపుర్యామితీవ । గాండివౌత్థైర

షటాణైర్హతానాం కజ్జాన్క్రవ్యైర్నిద్విషాం చ

హ్నా కరుభేదేహమారుతేఇతి విశ్వః ఇతి భువనేషు ఉద్దామశ్శబ్దః
 ఘోషః అన్యధనుషః భూయాన్ విస్ఫూరిఘోషః టంకారః ద్విష
 తాంశత్రూణామనహ్యస్సక్ విప్రంభతైస్త + జఘృభిగాత్ర విగా
 మేలత్ ॥ ౧౬ ॥—॥ నామేతి ॥ ఏషాంకజ్ఞానాం నామపుణ్యకీ
 లేః మేజ్యోయసఃజ్యేష్ఠస్యధమరాజస్య మాత్స్యపుర్యాం ఇష్టం
 ఆసీత్ + అసభువిలజ్ ఇతీవపషః అజనః గాండివౌత్థైర్బాణైః
 హతానాం విద్విషాం శత్రూణాం క్రవ్యైర్మాణంస్తేః కజ్జాన్పర్య
 తార్షిస్థా+తృప్తిప్రీణనేలుజ్ సప్రశమ్మశక్యమెతివాసిచ్ఛపుగంతేతి గు

పరిపూర్వాల్లజేసిదివృద్ధిః- శాంతి ॥ ౧౩ ॥—తదన్వితీ ॥ తదనుసవ్య
సాచినోజునస్య శరాణాం పీచీభిః పరంపరాభిః నీచీకృతాః కృ
తాభుజయోః దంభవిజృంభాదన్వితేష్టితయస్య తథోక్తః కుమ్భసంభ
వః దోషాః చండభానుః సూర్యః చరమగిరేరస్తశ్చేలస్య కటకసీమా
నం నితమ్ప్రప్రదేశమివ స్వయమపి సమరాయయద్దుకతుకం- క్రి
యాభేత్యాదినాచతుర్థి- పరిగృహీతేషు సంవిధానేషు సాధనా
నాం మధ్యేక్షత్వభిః, తూణీరమాత్రమేకం నిషంగమేవ ప్రలిఖ్యా
నాం శత్రుభటానాముస్తుఖం అభిముఖం విదధాన్తేః కుర్వాన్తేః పృష్ఠం
ప్రకాశ్యపలాయమానేరీత్యభిః- యోధైస్సాకం భటైస్సాకం కటక
సీమానం శివిరవ్యదేశం పృత్యసిదత్ ప్రాప్తవాన్ ॥ ౧౩ ॥ కటకం వలయే
సానౌ రాజధానీనితంబయోరితి వైజయంతీ - అత్యవ్యక్తయోరేవ ధా
రద్యాజధానీనితంబయోః క్లేషభిత్రికాలైర్ద్వేక్య కటకసీమా ప్రవేశేనా

య్యతార్హితీ ॥ ౧౩ ॥ గ ॥ తదను (౧) సవ్యసాచిన

రవీచినీకృతాభుజవిజృంభాదన్వితేః కుమ్భసంభవః

రాయపరిగృహీతేషు సంవిధానేషు తూణీరమాత్రమే

వ పృతిభటాన్ముఖం విదధాన్తే ర్యోధైస్సాకం చండభా

ణః పదవ్యజేతివృద్ధిః ॥ ౧౩ ॥—తదన్వితీ ॥ తదనుసవ్యసాచినః

సాచినః అజునస్య శరపీచ్యాబాణతరంగేణ నీచీకృతః ఖర్వీకృతః భు

జదంభస్య బాహుగర్వస్య విజృంభః పృష్ఠాంతయస్య తాదృశః కుమ్భ

సంభవః దోషాః సమరాయ యద్దాయ తాదభ్యేచతుర్థి- పరిగృ

హీతేషు ఆయుధేషు మధ్యేక్షత్వభిః తూణీరమేవ నిషంగమేవ పృతి

భటానాం శత్రుశాం అభిముఖం సంముఖం విదధాన్తే ర్యోధైస్సాకం

భటైస్సహచండభానుసూర్యః చరమగిరేరస్తాచలస్య కటకభువమివ

నితంబభూమిమివ స్వయమపి స్వస్య ఆత్మనః కటకసీమానం సైన్యసీ

(౧) సవ్యసాచినామహస్తేనాపినాచయతి శరాప్రాయం కైశితీసవ్యసాచి॥

పమ్యస్య గమ్యత్వాత్తుల్యయోగితాధేదః ఏవం కుమ్భేనమ్భవతి వత్స
 త ఇతికుమ్భసంభవః తత్పరిమితజలాది స్తస్యశరవీదిభిః బహుతరజలతరం
 గాంతహితత్వమనురూపమిత్యానురూప్యఘటనా తక్తస్సమాలజ్ఞా-
 రశ్చ- ద్వయోస్సంస్మృతిః || ౧౮ || — || అన్యేద్యురితి || అన్యేద్యుః
 పరస్త్వి దివసేప్రాతః ద్యోజనసంచోదితస్య త్రిగతైఃస్సహజా
 నస్య యుద్ధం ఘటయేతిప్రేరితస్య నృపస్యదుర్యోధనస్య వచనేతస్థివ
 ద్భిస్తిష్ఠద్భిః అతవీవత్రిగతైఃస్సశర్మా దిభిః యోద్ధం ఆహూతే
 కృష్ణేన క్షప్తాసంఘటితాప్రశంసా ఆహూతాన్నాన్యతా గచ్ఛేయమి
 తి నిజవ్రతస్తుతిర్యస్య తస్త్వి అతవీవవిజయేజ్జానె అన్యత్రగతవతి
 సతి- తే ధాతరాష్ట్రాః వీతాభీర్యేషాంలైః గతభయైః అజానరా
 హిత్యాదితిభావః- శైషికఃకప్ - అనీకైర్బలైస్సహపరేషాం పాండ
 నుశ్చరమగిరెరివన్వయమపి కటకసీమానమాసీదత్ || ౧౮ ||

ప॥ అన్యేద్యుర్ద్యోజనసంచోదితస్య వచనేతస్థివద్భి
 స్త్రిగతైఃరాహూతేన్యత్రయోద్ధంగతవతివిజయేకృ
 ష్టక్ష్మప్రప్రశంసే । ప్రాతస్తేధాతరాష్ట్రాః పరబల
 మభజన్వీతభీకైరనీకైర్దావజ్వాలేనశూన్యంవనమివ

మాం || ౧ || భూభృన్నితంబేవలయేచక్రేచకటకోస్త్రియామిత్యమరః ఆ
 సీదత్ + పద్మవిశరణగత్యవసాదనెఘలజ్ పాఘేతిసీదాదేశః || ౧౮ ||
 అన్యేద్యురితి || అన్యేద్యుః అన్యస్తిన్నహనిద్రోజన సంచోదితస్య
 ప్రేరితస్య నృపస్యదుర్యోధనస్య వచనేతస్థివద్భిః త్రిగతైః అన్య
 త్రయోద్ధం ఆహూతేకృష్ణేన క్షప్తాప్రశంసాయస్యతస్త్వి విజయే
 అజానె గతవతిసతి ప్రాతః తే ధాతరాష్ట్రాః భృతరాష్ట్రసంబం
 ధినస్తే స్యాః + తస్యేదమిత్యన్ చమరాచమరమ్మగాః వల్లవద్భిఃవ
 ల్లనవద్భిః ఘృజంతాస్తమప్ సయూద్యైః + సహభవాథేనగభాన
 యూధననుతాద్యదితియత్ అన్యచ్ఛాందసత్వేషిసగర్భ్యవల్లొకేపిసా

వానాం బలంచతురంగంచమరాః మృగవిశేషాః వల్లవద్భిః స్థనవ
ద్భిః స్వయూధైస్సజాతీయసంమైస్సహదావజ్వాలన శూన్యంవనమి
న అభజన్ ప్రవర్తకానిః సహౌద్యైయోహ్యైలకీలావిత్యమరా
జ్జ్వాలనైతిపుంస్తవనిదేశః - ఉపమాలజ్కారః ॥ ౧౯ ॥ — ॥ భార
దవాజిత ॥ అపికించేత్యథః - తస్మిన్నహనికురుప తెదుర్యోధనస్య
వాఙ్మితమథః ధమరాజగ్రహణరూపం విధాన్యకరిష్యే అ
తవవరంధ్రస్య పరద్భిద్రస్య అన్వేషేవిచారణే ఏకతానః అనన్యవృత్తిః
భారదవాజితధమసూనోః రక్షణాయరథంఅధినికమాతద్రథస్యసమీపే
అభితఃపరితఇత్యాది నాద్వితీయాకృష్టాభ్యాం శ్రీకృష్టాజ్ఞానాభ్యాంస్థా
పితేనివేతివేప్రథితః ప్రసిద్ధఃభుజయోర్దండరవియస్యతస్మిన్ సత్యజిద
భినధానైపాంచాలేఉద్యంతస్సులింగాక్రీడాగ్నికణాయస్తాత్తత్కృ

చమరావల్లవద్భిః(స్వయూధైః)స్వయూధైః)॥౧౯॥

భారదవాజోపితస్మిన్నహనికురుప తెర్వాఙ్మితాథఃవి

ధాన్యరంధ్రాన్వేషేకతానోరథమథ(౧) ఏకమాస్థాపి

తేధర్మసూనోః!కృష్టాభ్యాంరక్షణాయప్రథితభుజమదేన

త్యజత్పుత్పులింగందృష్ట్యేయ్యగ్ని(ఖా)ధా)యప్ర

థతాసయాధే సాధురితివా తత్రసాధురితియత్ దావజ్వాలేన శూ
న్యంవనమిన పరబలం శత్రుస్సేన్యం అభజన్ + భజసేవాయాంలజ్ ॥

౧౯ ॥ — ॥ భారదవాజోపీతి ! అథాసంతరం తస్మిన్నహనిభారదవా

జోపి కురుప తెదుర్యోధనస్య వాంఛితాథః ఇష్టాథఃవిధాన్యక

అతవవరంధ్రాన్వేషేధిద్రమాగణేమీకతానస్స ॥౧॥ ఏకతానోనన్యవృ

త్తిరెకాగ్రే కాయనావపీత్యమరః ధమసూనోద్యధిష్ఠిరస్య రథం

ఏకమారథస్య సమీపే+అభితః పరితస్సమయేత్యాది నాద్వితీయాకృష్టా

భ్యాం కృష్టాజ్ఞానాభ్యాం రక్షణాయస్థాపితే సత్యజితి ఉత్సులింగం

(౧) అధినిక పెతి పారస్సాధుః అధినిక పేత్యసాధుః ॥

ప్ర్యోరైత్రయోద్యగం నిధాయతమేవదశాందశామిత్యధః- ఏ
కః అజానరాహిత్యాదప్రతిభటస్సన్నిత్యధః - ప్రతిభటపృతనా
యాః శత్రుసేనాయాఃపక్షింమధ్యభాగం ఆవిక్షత్ ప్రవిష్టనా-స్స
గ్ధరాద్యయస్ || ౨౦ || — విద్వేతి || రథ్యాన్ ద్యౌరథాశ్వాన్,
అపాస్యవిహాయ- యగమాత్రం అశ్వస్కంధవాహ్యతిగ్ధౌదౌ విశేష
మేవ, విద్వానిభిద్యచిరేణ నిఘానితేన వ్యాకులీకృతేన, అతఏవ
సరుషాసక్రోధేన గురుణా- ద్రోణేన నికృతంఛిన్నం తస్యసత్యజితః
ఉత్తమాంగంశిరః- రంగఘవియద్ధమామా || ౨౧ || రంగోరణతరేరాగ
ఇతివిశ్వః- యధిష్ఠిరస్య బాష్పామ్బుభిస్సహపాత- యద్వేతిపారో
సఃగతశ్చావపెక్ష్యః (౧) || ౨౦ || — ఉచ్చయేతి || తస్మిన్ద్యౌశ్చ

తిభటపృతనాకుక్షిమూవిక్షయెకః || ౨౦ || ప || యద్వాచిరే
ణయగమాత్రమపాస్యరథ్యాన్ నిఘానితేన సరుషా
గురుణానికృతమితస్యాథరంగఘవినత్యజిత(తావరాం)దు
త్తమాం)గంబాష్పామ్బుభిస్సహపాతయధిష్ఠిరస్స || ౨౧ ||
ప || ఉచ్చయాత్వరయాత స్మిన్నపకః పంసమాగతే | పా

దృష్టోద్యశోద్యగ్నిధాయతమేవదశాందశామిత్యధః ఏకః
అసహాయః పృతనాకుక్షిం సేన్యోదరం ఆవిక్షత్ + విశప్రవేశనెలు
జ్జే శలఇగుపధాదితిక్యః || ౨౦ || — || యద్వేతి || చిరేణయద్వా ర
థ్యాన్ అశ్వాన్ యగమాత్రం హస్తచతుష్క-పరిమాణం + పృమాణే
ద్యయసజ్జమ్బుజ్జాతృచఇతిమాత్రం యగంహస్తచతుష్క పరిధసీరాం
గయోద్యగమితివిశ్వః అపాస్యవిఘానితేన అతఏవసరుషాగురుణాద్యౌశ్చ
న నికృతం ఛిన్నం తస్యసత్యజితః పరాంగంశిరః యధిష్ఠిరస్య బాష్పం
బుభిస్సహ అథరంగఘవిరంగస్థతే + పపాతపత్తగతౌలిట్ || ౨౧ || —
ఉచ్చయేతి || తస్మిన్ద్యౌశ్చ ఉచ్చయాఉదగ్రయాత్వరయా ఉపకం

(౧) అత్యాఖ్యావ్యాఖ్యానిరీతి రేవసాధ్యః ||

ఉద్భవమామహాత్మాత్పరయా, ఉపకంఠంసమీపం పృథిసమాగతేసతి -
అగ్రేత్రయః - స్వప్నమివచారియాసత్, తంహోణంపశ్యతః పాథస్య
యథిష్ఠిరస్య ప్రాణాఅపి తథాఉక్తప్రకారం ఆచరన్ ఉపకంఠం
కంఠసమీపం, సమాగతావత్యసః, కంఠగతప్రాణోభీత్యాధూర్ధ్వ
రాజఇలయాసత్, అహోహ్రాణస్య యథిష్ఠిరప్రాణానాంచ శ్లేషభిత్తి
కాలభ్రేక్యసోపకంఠ సమాగమనేన ధమేణౌపమ్యస్య గమ్యత్వా
త్రైలవపకృతాస్పదస్తుబ్యయోగితాభేదః || ౨౨ ||—|| తస్యేతి || అ
ధసమీపాగమనానంతరం- ద్వేసిణాంసేనాయా చినజలధిఃకబళనాత్
క్షుణ్ణాత్ స్వకీయాం కుష్టుయోనిలైవ అగస్త్యభావేన ఘటాత్ప
త్రాచ యాకీతః తాం, స్పష్టికతుః కుతుకవతః కుశూహలిసం
స్థితస్యేత్పుష్పద్రాక్షకమంకానుప్రాణితా- ద్రాణస్య పార్శ్వం

ధాన్యపశ్యతౌగౌతం ప్రాణాఅపి తథాచరన్ || ౨౨

ప|| తస్మాథవ్వేసిసేనాజలధికబళనా త్కుంభయోని

త్వకీతిః స్పష్టికతుః స్వకీయామివకుతుకవతః పా

శ్వమధ్యత్యజేగాత్ | భీమోరథ్యానమధ్వాద్భువ

దతసుభవన్మునయామాససూతం కొదండంకేతుదం

తంసమీపం||ని||ఉపకంఠాతీకాభ్యణౌత్పమరః, సమాగతేసతి అగ్ర
తం ద్రాణం పశ్యతః తస్యపాథస్య యథిష్ఠిరస్యప్రాణాఅపి త
థాఉపకంఠం కంఠసమీపేసమాగమంతచరన్ + దరగతిభక్షణయోలన్
జ్ ప్రాణాః కంఠస్థా బహుపురిత్యథః || ౨౨ ||—|| తస్యేతి || అ
థానంతరం ద్విష్టసేనేన శబ్దబలమేన జలధిస్సముద్రస్ససక్తబళనా
త్ప్రాణాత్ స్వకీయాం కుష్టుయోనిత్వస్య అగస్త్యభావస్యకీతిః ఉభ
యోః కుంభయోనిత్వాగితిభావః స్పష్టికతుఃమివకుతుకవతః తస్య
ద్రాణస్య పార్శ్వంభీమః కోపాత్ అభ్యేత్యరథ్యాన్ అశ్వాన్ అ
చక్షాత్ + మేధవిలోజనేలజ్ ద్భువదతసుభవః భుష్టద్యుమ్నః

ప్రతివేగాత్ - అభ్యేత్య ఆగత్య-కోపాదితిపాఠాంతరంభీమోరథ్యాన్
అమథ్నాల్ హంతిస్త మథ్నా తైకతకారిలచ్ఛే - దుగ్రపదతసుభవః ధృ
ష్టద్యుమ్నః సూతం సారథిం సూదయామాసనిజశ్చేష్టు, దస్రయోరశ్వ
నాఃపుత్రౌనకులస్సహదేవశ్చ, కోదండంకేతుదండంచ ద్వయమపిశకలీ
చక్రతుఃవిద్విదతుః, సగ్ధరా || ౨౩ || — తత ఇతి || తతః అనంతరం-
తాదృశముక్తవిధం కుమ్భసమ్భవస్య ద్రోణస్య అభిషంగం పరాభవ
మభిషిక్ష్వక్రోధనతయా అతిక్రోధేన రణైమత్తః ఉన్మాదితః భగదత్తః
సుప్రతీకంనామ ఔపవాహ్యంగజం - అధిరూఢస్స - కణ్ణాతా
శౌవ్యజనే ఇవతయోస్సమ్బద్ధిన్యాయ సమీరణసమ్మద్ధ్యా వాయుమండ
ల్యా పరిణతానాం సంజాతానాంచక్రవాతానాం గర్భేషు మధ్యేషు
పరిభ్రమద్భిః రణకేతుషు పతాకాపటానాం సహస్రైః సమ్పదితాః
డంద్వయమపిశకలీచక్రతుడసగ్ధపుత్రౌ || ౨౩ || X ||

తతస్తాదృశంకుంభనంభవస్యాభిషంగమభిషిక్ష్వక్రోధ
నతయాకణ్ణాతాశ్చ సమీరణసమ్మద్ధిపరిణతచక్రవాత
భాపరిభ్రమదగ్రకేతుపతాకాపటసహస్ర సమ్పది

సూతం సారథిం సూదయామాసమాదక్షరణ్యంతాల్లిట్ కోదండం
ధనుః కేతుదండం ధ్వజదండం ద్వయమపి దస్రపుత్రౌనకుల సహదే
వౌ శకలీచక్రతుః + డుశ్యక్షకరణలిట్ కృభ్వస్తయోగఇతిద్విః
అస్యచ్ఛావీతీకారాదేశః || ౨౩ || — తత ఇతి || తతః తాదృశంకుమ్భసమ్భ
వస్య ద్రోణస్య అభిషంగం పరాభవం అభిషిక్ష్వక్రోధనతయాకోపత్త
యా క్రోధనామషణః కోపీత్యమరః కణ్ణాతాశ్చానంతాశ్చాకృతిక
కర్ణానాం సమీరణ సమ్మద్ధ్యావాయుసమ్మద్ధ్యాపరిణతానాం చక్ర
వాతానాం గర్భేషు పరిభ్రమద్భిః రథకేతుపతాకాపటసహస్రైః సం
పాదితాః సమరసాగరావర్తానాం వశేనదానాం + ప్రియవశేవదక్షి
ఖితిజఖిచ్ఛ అరుద్విషదితి ముమ్ ఘనకూటానాం ఘనరాశీనాం కో

సమరస్తేవ సాగరస్య ఆవతానాం భ్రమితాంవశం వదాని పరిభ్ర
మంతీత్యథః- యాని ఘన కూటానితేషాం శౌభాయైస్తథోక్తాని సక
లానిదిశాంముఖాన్యగ్రాణ్యేన ఘంటాపథాః మహామాగాః తేషు
జాంఘికైః వెగెన గచ్ఛద్భిః ఘంటాభరణానాం కణితైః ఘణఘణా
రావైః బధిరీకృతాః విహరితకర్ణాద్యధః అష్టానాంలాకపాలా
నామింద్రాదీనాం పురేషు అమరావత్యాదిషు జనాయైస్తథోక్తాని ని
బిడితైస్సాద్విభూతైః సురాణాం సమాజైస్సంఘైస్సమ్యగాక్రాంత
స్య గగనస్తేవ మండపస్య సంధిబద్ధేషు స్థిరీకరణాయ దాఢ్యసం
పాదనాథం దత్తా స్థాపితాన్ ఆయతాంశ్చ ఇంద్రనీలస్తమ్భానివస్థి

తసమరసాగరావతవశంవదఘన కూటకూభాని సక
లదిక్షుభ ఘంటాపథజాంఘికఘంటాభరణ కణితబధిరీ
కృతాస్తలూకపాలపురజనాని నిబిడితసురసమాజసమా
క్రాంత గగనమండపసంధిబంధస్థిరీకరణాయ దత్తా
యతేంద్రనీలస్తమ్భానివశుండాదండానూర్ధ్వమున్న
మయమానాని సమస్తానిహాస్తికాని పురస్తాద్విస్తార్య

భాయేషాంతాని సమస్తదిక్షుభాన్యేన ఘంటాపథాన్సంసరణాని ||ని||
ఘంటాపథస్సంసరణమిత్యమరః తేషుజాంఘికైరతిజవైః ||ని|| జంఘాలా
తిజవస్తుల్యో జంఘాకరికజాంఘికావిత్యమరః ఘంటాభరణానాం కణి
తైర్ధ్వనిభిర్బధిరీకృతాః అష్టానాంలాకపాలానాం పురజనాయేషాం
తాని నిబిడైస్సరైస్సమాక్రాంతానాం గగనమండపానాం సంబద్ధి
నాం సంధీనాం స్థిరీకరణాయ దత్తా ఇంద్రనీలస్తమ్భానివ శుండాదం
డాన్ దండనదృశహస్తాన్ డోర్ధ్వంఉన్నమయమానాని సమస్తాని
హాస్తికాని గజసమూహాన్ + అచిత్తహస్తిధేనోష్ఠగతిరక్పురస్తాన్వి
స్తార్యరణే యద్దేమ త్రిహృష్టః ||ని|| హృష్టిమత్తస్త్వప్రవృహ్లాన్నః ప్ర
ముదితః ప్రీతఇత్యమరః భగదత్తః భగదత్తాఖ్యః సుప్రతీకం సుప్రతీక

తా- శుండాఃదండాశ్రవతా ॥ని॥ శుండాక రిత రేషదన్యైశ్చవివేక్షిం
 న్నమయమానాని శోభ్యంతప్రసారయన్- సమస్తానిహస్తానిగజబృ
 ద్దానిపురస్తాత్ విస్తార్యహారాత్ బలాత్ భీమం ఆభిదుహ్యవధావిత
 వా ॥ ౨౪ ॥—॥ఘోరశ్రతి ॥ ఘోరేభయంకరే సువృత్తికేభగవత్
 గజే అభియాతేప్రాప్తైసతి- ద్విషతాంబలానిచతుర్విధాని పరశ్వధ ఇ
 త్యస్తే ఆయధేపరశురామీయేవతితేపరివిష్టేసతి పశ్చిమస్య నదీనాం
 పత్యుస్సముద్రస్య జలానీనమూరే అపసస్సుఃఅపచక్రముః ఆమ్బుపూ
 రాశ్రతి పాతే ఉపమాయా భిన్నలింగాఖ్యదోషావత్తి - పరశ్వధో
 స్యాస్తీస్తీతి పరశ్వధః పరశురామః అశ్శాతాత్వాన్తత్వభేదయోచ్ త
 స్యాస్త్రైశ్చత్యధః - తేన నన్యూనపదత్వాఖ్యదోషైశ్చత్యభిప్రాహుః
 పురాకిలపరశురామేణ విపరీదత్తాయాం క్షితౌస్థిచింజగంస్సహననవా
 సదేశాయాధితోబ్ధిస్తత్పరశ్వధఃపరిక్షిప్తస్సుమారమవససారతి పా
 రాణికాః(౧) ॥ ౨౫॥—కేతునితి॥ అధకేతుా ధ్వజా పాతయతః

రణమత్తాభగదత్తస్సుపృతీకమధియాథో హరాద్భీమ
 మభిదుహ్యవ ॥ ౨౪ ॥ ప॥ఘోరేభియాతేసతిసువృ
 తీకే దూరేపసస్సుద్విషతాంబలాని । పరశ్వధాస్త్రే
 పతితేజలాని పత్యుగ్నదీనామిపపశ్చిమస్య ॥ ౨౫ ॥
 ప॥ కేతున్వాతయతోరథాన్ శ్లథయతోదస్తావశౌ

నామానం గజంఅధియాథః హరాత్ బలాత్కారాత్ ॥ని॥ప్రసభస్తుబలా
 త్కారోహతోధత్యమరః భీమం భీమసేనం + ఆభిదుహ్యవముగతో
 లిట్ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫—తతః ॥ కేతునితి॥కేతుాధ్వజా పాతయతః

(౧) పురాఖలుభగవాన్భాగవతిస్సప్తపద్యపాన్నిహత్యై
 నిఖిలాంమహీం బ్రాహ్మణసాత్కృత్యతత్తస్తేర్నిష్కాశితసస్వే పశ్చిమ
 పారావారేపరశ్వధప్రయోగపరిశ్చిత్తపదేశే అతిష్టదితి కథాత్రా
 నునంధేయా ॥

రథాక్ స్థధయతః శిథిలాక్ కుర్వతః- ఘోటానశ్వాక్ పాటయతఃవి
దారయతః - దంతావళాక్ గజాక్ కృంతితఃఫింజతః - విద్విషాం ద్వి
పాక్ గజాక్ గదయావిభిద్య-భీమః తం సుప్రతీకం భగదత్తగజం-
క్షణాత్ సంగ్రామాంకణే యద్ధదేశేర క్తవారిణాంనిఃశితోదకానాం
లహరిషు మహతరంకేషు సంలక్ష్యమాణాపరిదృశ్యమానాస్వికాచ్ఛా
యాపృబిష్టవీవచ్ఛాయామాత్రం సహాయః యస్యతథోక్తం విదధే
చక్రే- తదితరాంతృర్వాసవ్యవధీదిత్యదఃః ఆత్రసుప్రతీకభిన్నసర్వగ
జవధస్య స్వచ్ఛాయామాత్రతత్సహాయకత్వరూపేణవణానాశ్చర్యా
యోక్తిరలజ్కారః- శార్మాలనిక్రీడితమ్ || ౨౬ ||—పాదోః ||పా
దాగ్రే గ్రగ్రపాదైశ్చతుర్భిః హస్తేనశుండయారదనాభ్యాం దంతాభ్యాం
చప్రతిఘాతలీలయావహారకియయాభగ్నా నామరిదంతినాం శత్రు

కృంతతోఘోటానాపటయతోవిభిద్యగదయా భీ

మోద్విపాన్విద్విషామ్ | సంగ్రామాంకణరక్తవారిల

హరిసంలక్ష్యమాణస్వకచ్ఛాయామాత్రసహాయమేవ

విదధేతం సుప్రతీకంక్షణాత్ || ౨౬ ||పాదాగ్ర

హస్తరదనప్రతిఘాతలీలాభగ్నారీరక్తమన్యతోభగదత్త

రథాక్ స్థధయతశ్శిథిలయతః దంతావళాక్ గజాక్ కృంతితశ్చిం

దతః ఘోటాక్ అశ్వాక్ పాటయతఃవిదారయతః విద్విషాం శ

తూణాం ద్విపాక్ గజాక్ భీమః గదయావిభిద్య అత్రయద్ధేతం సు

ప్రతీకం భగదత్తగజం సంగ్రామాంకణస్యయాః రక్తవారిలహార్యో

నితోదకప్రవాహః తానుసంలక్ష్యమాణం స్వకంస్వీయం ఛాయామా

త్రం ఛాయైరసహాయోయస్యతం క్షణాత్ విదధేచక్రే + ఘోషాఞ్ఞా

రణపోషణయోలిట్ || ౨౬ ||—పాదాగ్రేతి || పాదాగ్రైః హస్తే

న రదనాభ్యాంచ ప్రతిఘాతలీలయా భగ్నానాం ఆరిణాం రక్తైః శాణి

తైః మన్యణశ్చిక్రూః భగదత్తస్య దంతీసుప్రతీకః క్షితిభృతః పవ్వత

గజానాం రక్తైనమస్పృణః లిప్తఇత్యర్థః భగదత్తస్యదంతీసుప్రతీకః-
క్షితిభృతోద్యేః. తపేవప్రకర్మణిఉత్థాతకేశ్యాం - గైరికస్య రక్త-
ధాతువిశేషస్య కడఁమేన పజ్జేన - ఆసమంతాల్లిప్తంగాత్రం య
స్యతథాక్షరవత్సృష్టేషా ఆలక్యతదదృశే - లోకైరితిశేషః లక్ష-
ణైఃకర్తృణిలజ్జేయత్వేత్రపాదానాం అగ్రహస్తానాం శుండాగ్ర-
కణం రదనానాంచ ప్రతిఘాతేనేతి యచ్ఛవాల్లిప్తగైరికాణాంమ
సశ్శిలానామితి వ్యాఖ్యానుసారేణ ॥ ౧॥ ధాతుర్దసశ్శిలాద్యద్యేగై-
రికంతువిశేషత ఇత్యమరకౌశలభనం స్మసింహస్య తత్తస్యవిజ్ఞం మ
న్యస్యనచోద్యం అగ్రహస్తస్యేక్యం రదనయోద్విత్వం గైరిక మన
శ్శిలయోర్విజాతీయత్వం చానుభవతాం సహృదయానాం పరంప్రసిద్ధి-
విరుద్ధత్వాభ్యా దోషస్తుహృదయంధునోతి ॥ ౨౨ ॥—తదన్వీతి ॥త
దను తత్ర యద్ధఘమా దంతః కుంతః ఆయుధవిశేషఇవ తం (౧) వ
హంతం అతఏవదళితంవిదారితంపరబలం శత్రుసేన్యం యస్మిన్స్తత్త-
థా ఆపతంతం ఆగచ్ఛంతం తంకరటిమల్లంగజశ్శేష్ఠం సుప్రతీకంపీ-
క్ష్యసంగరే యద్ధేవిషయే- చకితాభీతా హృదయస్య మనసః వృత్తి-

దంతీ । ఆలక్యతక్షితిభృతస్తటవప్రకర్మణ్యాంలిప్తగా

త్యిఇవ గైరికకడఁమేన ॥ ౨౨ ॥ ప ॥ తదనుకరటిమ

ల్లంతత్రపీక్ష్యాపతంతం దళితపరబలంతందస్త కుస్తంవ

స్యతటస్య వప్రకర్తృణిలజ్జేయాయాం గైరికాణాం గైరికాది ధా-
తూనాం కడఁమేన పంకేన ఆలిప్తంగాత్రం యస్యతాదృశఇవ ఆల-
క్యత + లక్షదశనాంకనయోః కర్తృణిలజ్జే జనైరితి శేషః ॥ ౨౨॥—
తదన్వీతి ॥ తదను తత్రయద్ధేదంతః కుంతఇవ తం మహాస్తం అతఏవ
దళితరిస్తుబలం ఆపతంతంతం కరటిమల్లఇవతంగసుప్రతీకంపీక్ష్యచకితా

(౧) దంతకుంతం కుంతనదృశదస్తావిత్యర్థః । ఏకవచనప్రయోగ
స్వనుప్రాసానుసారేణ ॥

రవస్థాయస్యతస్య వాయుసూనోర్భీమస్య- జంఘయోః జనకస్య వా
యోగుణాః గమనవేగః తస్యసమృద్ధిః ఆవిరాసీత్ జాతా- పలాయి
తౌభూదిత్యధాః- అత్ర తాదృశసుప్రతీకావలూకనస్య పలాయన
హేతుత్వాత్కావ్యలింగభేదః, ధావతోవాయుసూనోరితిషారాంతరం
॥౨౦॥—ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ సుప్రతీకేన సంక్షుభితా
యాః నిజాయాః ధ్వజిన్యాస్సేనాయాః కోలాహలస్య సంపలారావ
స్య సమాకణనేన ఆకులంవ్యాపలం మానసంయస్యసః వానవసూ
నురజానః మహద్భిరిమభిభావైర్నిమాదితేభ్యః నిహతైభ్యః అవ
శేషాణాం సంశప్తకానాం నామత్రైగర్రానాం గణస్య దూరం నిరా
సేవిషయేప్రయుజ్యమానస్య వాయవాస్త్రస్య యోవేగస్తస్మాదథాం
వేగవిభజ్య - నిజాయరథాయ, విభిణ్ణవాక్ దత్తవానిపెత్కుత్స్యే

స్తమ । చకితహృదయవృత్తైస్సంగరేవాయుసూనో

జనకగుణసమృద్ధిజంఘయోరావిరాసీత్ ॥౨౦॥

గ॥ఇతిసుప్రతీకసంక్షుభితనిజధ్వజినీ(చర)కోలాహలన

మాకణ్ణనాకుల మానసోవానవసూనుమహపేషు ని

షాదితావశేషసంశప్త కగణదూరనిరాస ప్రయుజ్య

మాన వాయవాస్త్రవేగాధాం విభజ్యనిజరథాయ వి

హృదయవృత్తిర్యస్యతస్య వాయుసూనోర్భీమస్య సంగరేయద్వైజనక
స్య పితుర్వాయోః గుణసమృద్ధిః వేగసమృద్ధిః జంఘయోః ఆవిరాసీ
త్ + అసంఖిలక్ష అతిశీఘ్రం పలాయమాసేత్యధాః ॥ ౨౦॥—॥

ఇతీతి ॥ ఇతిత్థం సుప్రతీకేన సంక్షుభితానాం నిజధ్వజినీచరాణాంకో
లాహలస్య సమాకణనేన సమాకులం మానసం యస్యతాదృశః వా
నవసూనుః అజానః మహేషుభిః నిషాదితావశేషాణాం నాశితావ
శేషాణాం సంశప్తకానాంనిసంశప్తకాస్తునమయాత్సంగ్రామాదనివ
ర్తితానృత్యమరః దూరనిరాసాయ ప్రయుజ్యమానస్య వాయవ్యస్య

తా- తూణంసత్వరమాసాద్యసమీపం ప్రాప్యనిర్వలాని అపారా
 ణీభుజయోగఽర్వస్య దుర్విలసితాని దుశ్చైష్టితాని యయోస్తా-కుమ్భ
 జాతిః ద్రోణః కిరాతరాజః భగదత్తః తౌద్వావపి నిరుధ్య చిరేణ
 యోధయామాస యద్ధమకారయత్ - తావాత్తనేతిశైషః ద్రోణభగ
 దత్తావిత్యధః || ౨౯ || — తతఇత్యుత్తరేశాన్వయః || మనఇతి ||
 తతః అజుననిరోధానంతరం పార్థస్యాజునస్య మనశ్చరథంచ భ
 జ్కుం భంజయితుం మదావళేంద్రస్య సుప్రతీకస్య కరశుండాయాం
 పృష్ఠైవృత్తైవృత్తేనతి శౌరః శ్రీకృష్ణస్య సారథ్యేచాతుర్య వశేననై
 వుణ్య ప్రాభవేన - నః అజునమనోరథభంగవిషయకః తస్య సు
 ప్రతీకస్య మనోరథవవభగ్నోభూత్ మనశ్చభగ్నమభూత్ రథశ్చభ
 గ్నోభూదితిచాధః ఆగచ్ఛతస్తస్య మౌగాఽదన్యతారథం గమయా
 మాసేతివరమార్థః అత్రపార్థమనోరథ భగార్థముద్యతస్య సుప్రతీక
 స్య మనోరథభంగవణనాదనర్థోత్పత్తి రూపోవిషమప్రభేదః మన
 తీణావానివతూణామాసాద్యనిర్వలభుజగర్వ దుర్వి
 లసితౌ తౌకుమ్భజాత కిరాతరాజౌ నిరుధ్యచిరేణ
 యోధయామాస || ౨౯ || ప || తతః || మనశ్చపార్థ
 స్యరథంచభంక్తుం మదావళేంద్రస్య కరపృష్ఠైః ।

+వాయ్వృతు పితుషసాయదితియత్ అస్త్రస్యవేగాధఽంవిభజ్యనిజర
 థాయ వితీణావానివతూణాంతర్వరితం ఆసాద్యనిర్వలం నిర్మత్యాదం
 భుజగర్వవిలసితం యయోస్తా కుమ్భజాతకిరాతరాజౌద్రోణభగదత్తౌ
 నిరుధ్య చిరేణ యోధయామాస యధసంప్రహరేణ్యంతాల్లట్ || ౨౯ ||
 తతః || మనఇతి || మదావళేంద్రస్యసుప్రతీకస్య కరశుండాయాం
 పార్థస్య అజునస్య మనశ్చరథంచ భంక్తుంపృష్ఠైవృత్తేనతి సారథ్యస్య
 సాదికిమణిః యచ్ఛాతుర్యంచ తురతా+గుణవచన బ్రాహ్మణాదిభ్యః
 కర్తృశిషేషాన కర్తృశోష్ణ్యశ్చ వశేన తస్యేవ సుప్రతీకస్త్యేవ

సఃరథస్య కామస్యచత్రయాణాం మనోరథ శబ్దశ్లేషభిత్తికాభేదా
భ్యవసాయ మూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణిత ఇతిద్వయోరంగాభి
వేసనజ్జరః || ౩౦ || — పాథఃస్యేతి || తదనుసుప్రతీక శుండాప్రహర
వ్యసనానంతరం తస్యపాథఃస్య అజ్ఞానస్యవధాయ + వధంకర్తు
మితిక్రియాధేత్యాదినా చతుర్థేప్రహితాప్రేరితాభగదత్తస్య శక్తి
ర్నామాయథం పథిమాగ్గేష్యైశ్చరైరజ్ఞానబాణైర్భంగంచేదం య
యా - శక్తిస్సామర్థ్యం, భంగంపరాజయంయయావిత్వపి ప్రామా
యద్యస్తాత్ తస్యాః భగదత్తశక్తేః - ప్రస్తానక ర్తణః అజ్ఞానవధార్థం
ప్రయాణసమయే భయంభంగ జన్యం దశాతీత తద్దాయ నాగస్య
సర్పస్య గజస్యచ || ౩౧ || గజేపినాగమాతుగావిత్వమరః - దర్శనంస
మీపెనతుకించిద్దూరంగమనానంతరమిత్వర్థః - అజాయతఅథూత్ - త
స్తాద్భంగం యయావిత్వవ్వయః - అత్రనాగదర్శనస్య హేతూః భంగ
స్యహేతుమతశ్చద్వయోరుక్తే హేతురలజ్కారః నాగశబ్దశ్లేషభిత్తి

సారథ్యచాతుర్యవశేనశౌరే భగ్నస్సత్స్వేవమనో

రథోభూత్ || ౩౦ || పాథఃస్యతస్యతదను ప్రహితా

వధాయ భంగంయయా పథిశరైర్భగదత్తశక్తిః | ప్రస్తా

నకమేసమయేభయదాయితస్యా నాగస్యదర్శనమ

మనోరథ ఏవకాంతైవ భగ్నః అథూత్ + భూసత్తాయాంలుక్తే అ
జ్ఞానమనోరథభంజనప్రవృత్తౌ స్వమనోరథస్య భంగోభూదితిభావః
|| ౩౦ || — పాథఃస్యేతి || తదనుతస్య పాథఃస్య అజ్ఞానస్య వధాయ
ప్రహితాప్రేషితాభగదత్తశక్తిః శక్త్యాభ్యమాయథం శరైః అజ్ఞాన
బాణైః పథిమాగ్గేభంగంపరాజయంనిభంగస్తరంగెరుగ్భేదభంగోజ
యవిపర్యయేఇతివిశ్వః యయా + యాప్రాపణైలిట్ యద్యస్తాత్ త
స్యాః శక్తేః ప్రస్తానక ర్తణః యాక్రియాయాః సమయే భయదా
య నాగస్య సుప్రతీకస్యసర్పస్యనినాగః పన్నగమూంతంకెతివిశ్వఃద

కాలబ్రసర్పగజద్వయాభేదాభ్యసనాయ మూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణి
త ఇతి ద్వయోరంగంగిభావేన సంకరః - శశసర్పవృకాదీనాందగ్ధనా
ద్భయమాపుయాదితి శాకునాః || ౩౦ || — అథేతి || అథశక్తిభంగా
నంతరం తేన భగదత్తేన హరేరింద్రస్య సుతాయ- అజానంహంతు
మితిపూర్వవచ్చతుర్థీముక్తం ఆత్మాసంవిష్టః దైవంయస్యతథోక్తం
అస్త్రంవైష్ణవాస్త్రం విష్ణోర్భూప్రాధానయాలభ్యాపితాదత్తం -
ముకుందః త్రికృష్ణః స్వయంహృదికృత్వా వక్షసాగృహీత్వా- అజా
నంతతామోచయిత్వేతియావత్ తత్ వక్షసాగృహీతమిదం వైష్ణవా
స్త్రం వనమాలయా సహవాస్తవ్యః ఏకత్రవాసీయః కుటుంబీగృహీత
స్యభావస్తత్తాతాం తయాసహస్థితిం అనైషీత్ ప్రావయామాస తద
స్త్రం వనమాలేవ కృష్ణస్యవక్షసికాచిన్తాలాధూదిత్యథః వజ్రింత్రం
ప్రాయతాం వహ్నిశ్శీతలతాంహిమందహనతామాయాతి యస్యేచ్ఛ
యోత్యాగమాదితిభావః ఔపచ్ఛందసికమ్ || ౩౧ || — స ఇతి || సః ష

జాయతయత్సమీపే || ౩౧ || అథతేనహరేస్సుతాయ

ముక్తంహృదికృత్వాస్వయమాత్మదైవమస్త్రమ్ | తది

దంవనమాలయాముకుందస్సహవాస్తవ్య కుటుంబితా

మనైషీత్ || ౩౨ || ప || సఫల్లనస్తత్రచకారచాణైశ్చ

శానంసమీపే అజాయతజనీప్రాదుర్భావలజ్జాసర్పస్యదర్శనంనేష్టం
నకులస్యచదర్శనమితి యాత్రాప్రకరణోక్తే రితిభావః || ౩౧ || — ||

అథేతి || అథానంతరం తేన భగదత్తేనహరేః ఇంద్రస్యసుతాయ అజా
నాయముక్తం ఆత్మదైవం వైష్ణవం అస్త్రంముకుందః కృష్ణఃస్వయం
హృదికృత్వాతదిదమస్త్రం వనమాలయా సహవాస్తవ్యకుటుంబితాంవ
సత్సంసారిత్వం + అనైషీత్ నీర్హస్రావణలజ్జా సచివృద్ధిరితివృద్ధిః
కథితంచేతిద్వికర్తకతా|| ౩౨ || — స ఇతి || తత్రసఫల్లనః అజానః కర్తాబా
ణైః కరణైః స్వంతానంఫల్లనశబ్దం శబ్దార్థయోరభేదోపచారాల్లో

ల్లనః అజనః స్వం ఆత్మానం తత్రతదానీం అంత్యాక్షరేణ ఫల్గునేతి
నామని అంతిమవణేన నకారేణేతియావత్ వజ్జిత్యురహోతి ఫల్గులః
సారమిత్యథః || ని || వాచ్యవత్ఫల్గుసారంచేతియాదవః చికిమంక
తుమిచ్చం - కించకులాచలాత్ హిమవదాదేరపి వీవరం వృథులం
అరాతెశ్యత్కః భగదత్తస్య - కరణం గజంసుపగ్రతీకం ఆద్యక్షరస్య
క కారస్యయోగేన సంబద్ధేనశూన్యం రణుంలవశశ్చిన్నమిత్యథః చ
కార తత్రఫల్గునకరణు శబ్దయోస్తదథయోశ్చ అభేదాభిమానా
న్నావాచ్యవచనత్వదోషః తత్రఫల్గుసన్యాంత్యాక్షరాహిత్యచికిమా
స్సుపగ్రతీకస్య స్వస్తేవతద్విరుద్ధాద్యాక్షరశూన్యత్వ ప్రాప్తిర్విషా
దనం నామాలజ్కారః || క్లో || ఇష్యమాణవిరుద్ధాథా సంప్రాప్తి
స్తువిషాదనమితిలక్షణాత్ || ౩౩ ||—మదేతి || తతస్సుపగ్రతీకవధానం
తరం అసౌమఘవత ఇంద్రస్యసూనురజనః మదపంకేన కస్తూర్యా
యల్లలామతిలకభూషణం తన్యగన్ధాసావ్యస్తీతి గంధిఫాలం లలాటం

కిమమంత్యాక్షరవర్జితంస్వమ్ | కులాచలాత్పీవర

మప్యరాతే కరణమాద్యక్షరయోగశూన్యమ్ || ౩౩||

మదపంకలలామగన్ధిఫాలంమఘవత్సూనురరేర్నిపాత్య

కే అథాపరస్యాపి శబ్దపరతా అంత్యాక్షరేణ నకారేణవర్జితం త్య
క్తంఫల్గుం||ని||అసారంఫల్గుశూన్యంచేత్యమరః చికిమంకతుమిచ్చం
సనాశం సేత్యుః క్రొంచాచలాత్ క్రొంచపర్వతాత్ పీవరంస్థూలం|ని|పీ
నపీష్ణితుస్థూలపీనరే ఇత్యమరః అరాతేః భగదత్తస్య కరణంగజం
ఉపాత్తకరణు శబ్దం ఆద్యక్షరయోగేన కశబ్దసంబద్ధేన శూన్యం ర
హితం రణుంచకార + డుకృజ్జోకరణేలియ్ || ౩౩ ||— మదపంకేతి||
మఘవత్సూనుః అజనః మదపంకః దానకడమఃలలామంచిహ్నం
యస్యతత్ |ని|లలామంపుద్భవుండ్రాశ్వభూషా ప్రాధాన్యకేతుష్వి
త్యమరః అతపవగంధిగంధవత్ ఫాలంయన్యతత్ అరేభాగదత్తస్య

యస్యతథోక్తం అతఏవ అరెభఃగదత్తస్య శీషఃశిరః నిపాత్యపాత
యిత్వా భువీతిశేషః - పృథివీఘామిః గంధః అస్యాఅస్తీతిగంధవతి
ఇత్యుక్తప్రకారాయాః గౌతమస్య నైయ్యాయికస్య ఉక్తైర్వాక్యస్య
పృథులం మహతీముదం, ఆదధేచ కార తదుక్తిం ప్రత్యక్షప్రమాణ
సిదామకరోదిత్యర్థః - అత్రైకత్యవిలసత్కన్తూరితిలకఫాలభగదత్తశీ
షఃపాతనేన సర్వత్యతస్యాః గంధవత్త్వబోధకగౌతమోక్తి ప్రమోద
కరణాసంబద్ధసి సంబద్ధాక్రైతిశయోక్తిః ఔపచ్ఛందసికమ్ || ౩౪ || —
భగదత్తఇతి || భగదత్తై మత్తైనదంతినాసుప్రతీకేన సహ వధుయాతై
ప్రాప్తైసతి పాండునందనాః యధిష్ఠిరాదయః సత్యజితః పాంచాల
స్య నాశేనదోషకృతేన యశ్శౌకః తస్మాదాతిఃవ్యధాయాతాం- అ
త్యజ్జాతత్యజః శత్రూణాం వ్యసనేన మహదప్యాత్తవ్యసనం నిరస్య
తఇతిభావః (౧) || ౩౫ || — తదన్నితి || తదనునామ్నా అరుణై లైజసి

శీర్షమ్ | పృథులంముదమాదధేతతోసౌపృథివీగంధన

తీతి గౌతమోక్తః || ౩౪ || భగదత్తైవధుయాతై సహ

మత్తైనదంతినా | సత్యజిన్నాశకౌకారిమత్యజిన్నాం

శీషఃశిరః నిపాత్యపాతయిత్వా తతఃతదనంతరం అసౌఅజ్ఞానః పృ
థివీగంధవతీతి యాగౌ తమోక్తిః న్యాయశాస్త్రాక్తిః తస్యాః ముదగ
ప్రీతిం ఆదధేచక్రేడుధాజ్ఞా ధారణవోషణయోలిక్తౌ పృథివీగంధవతీతి
ఉక్తిమాత్రం నతుపృథివ్యా గంధవత్త్వం దృష్టంఇదానీం భగదత్తసుప్రతీ
కయోః పాతాలో గంధః సర్వైరనుభూతఇత్యర్థః || ౩౪ || — భగ
దత్తఇతి || భగదత్తైమత్తైన దంతినాసుప్రతీకేన సమంవధునాశం
యాతైసతి పాథాస్య నేనికాః నేన్యాః సత్యజితః నాశేనయశ్శౌకః

(౧) భగదత్తైసత్యజితాన మేపిభిమన్వాపి కాందశితతా హేతు
భూతస్య దంతావళిస్వాపి హతత్వాచ్చొక్కారివరిత్వాగ సముచిత
ఏవేతిభావః ||

సూర్య- సంధ్యయాసాయంత్రాంతికంహారద్యాగ్రేహాపీతి యానల తా
ద్యశే అరుణానతి || ౩౧ || అరుణాభాస్కరేపి స్యాద్యధాభేదేనతుత్తి
ప్రీత్యమరః- కలశయోనిద్రోణః, స్వయంనామ్నాగురురపి వ్యభ
యాపరాభవదుఃఖానాపి తాద్యగ్విధః గురుదుభారస్సన్నిత్యభాః త్తి
భిరంగైఃతురగరథపదాతిభిరేవ విరళితేన అనాంద్రేణతురీయాంగస్య
గజయాపస్య భీమేన భగ్నత్వాదితిభావః బలేన అనుగమ్యమానశ్చ
నన్ తస్మిన్కాలే భవంతాదాత్మికం || ౩౧ || తత్కాలేతు తదాత్మం
స్యాదిత్యమరః స్వం సీవయం మనోరథంయధిష్ఠిరగ్రహణ విషయక
మివ - దూష్యతాం నిష్ఫలత్వాన్నింద్యత్వం వస్త్రమయత్వంచ శప
గతం ప్రాప్తం ఆవాసంశిదిరంప్రతి శనైశ్చనైరావప్యతేప్రత్యావృత్త
వాన్ అత్రానుజేగురురిత్యత్ర కేవలవ్యక్తతాస్యవల్లేషద్యయస్య ని

మవందనాః || ౩౨ || తదనునామ్నా రుణేజేజసిసంధ్య
యాపితాద్యశే కలశయోనిస్సవ్యయంనామ్నాగురురపి
వ్యభయాపి తాద్యగ్విధస్త్రిభిరేవాంగైఃవిరళితేననుర
నానుగమ్యమానస్తాదాత్మికం స్వమనోరథమివ దూ

తేనయా ఆతిః పీడాతాం అత్యజన్ + త్యజహానాలజ్ || ౩౨ ||
తదన్వతి || తదనునామ్నా అరుణాసూర్య అరుణంలేజాయస్యతస్మిన్
సతినిఅరుణాభాస్కరేపిస్యాద్యధాభేదేనతుత్తిప్రీత్యమరః సంధ్య
యాపి తాద్యశి అరుణలేజసి కలశయోనిః ద్రోణః స్వయంనామ్నా
గురురపి వ్యభయాపరాభయాపి తాద్యగ్విధః త్రిభిరేవాంగైః చతురంగ
మధ్యే గజానాం నిశ్చేషికారాత్ రథహయపాదాతిరూపైరితిభావః
విలులితేన బలేన అనుగమ్యమానః తాదాత్మికం తత్కాలభవంనిత
త్కాలస్తుతదాత్వం స్యాదిత్యమరః అధ్యాత్మానిత్యాత్మిక స్వమనోర
థమివ దూష్యతాం || ౩౧ || దూషణీయేతుమాన్యంస్యాద్దూష్యంవస్త్రేద
ర్దృష్టౌపౌత్తివిశ్వః ఉపగతం ఆవాసం శనైశ్చనైరావప్యతే + వృత్తువ

ద్యుత్య వస్త్రమయత్వయోః శ్లేషభి త్రికాభేదాధ్యవసాయ ల్లభ్యే క్యన
దూష్యత్వేన ద్విమనోరథశిబిరయోరౌపమ్యగమకస్య తుల్య
యోగితాభేదస్యచ తిలతండులన్యాయేన సంస్కృప్తిః || 31 || — శిబిర
మితి || తదైవసుయోధనః- శిబిరంద్రోణావాసంప్రతి ఏత్యాగత్యశితై
స్త్రైః శరైః యానివృణానితేభ్యోమోచితః శనైస్త్యాజితః కంచుకః
కవచంయస్యతథోక్తం మృదులేమంచేశయనేగతం శయితం కలశోద్భ
వం ద్రోణంప్రతి, విరచితః అంజలిర్నమస్కారోదేనతథోక్తస్సృష్ట
వం పక్ష్యమాణప్రకారేణ అభాషతఉక్తవాక్ దుగ్రతవిలమ్బితమ్ ||
32 || — మహారథతి || మౌమహారథద్రోణత్వం యస్తాత్కారణాత్

ష్యతాముపగతమావాసంశనైశ్శనైరావప్నతే || 32 ||

ప || శిబిరమేత్యతదైవసుయోధనశ్శితశరవృణమోచితక

శ్చుకమ్ । మృదులమంచగతంకలశోద్భవంవిరచితాం

జలిరేవమభాషత || 32 || ప || (1) మహారథత్వం మ

తన్ నెలిత్ || 32 || — శిబిరమితి || తదైవసుయోధనః దుర్మోధనః

శిబిరం నివేశం || 32 || నివేశశ్శిబిరమిత్యమరః ఏష్యశితశరాణాం ధ్వం

తబాణానాం వృణైర్మోచితః కంచుకోయస్యతం అతఏవమృదులమం

చగతం కలశోద్భవంద్రోణం విరచితాంజలిస్సృష్ట ఏవంఅభాషత+భా

షవ్యక్తాయాం వాచిలజ్జ్ || 32 || — || మహారథతి || మౌమహారథత్వం

మమ వాంఛితదుర్మకామనావృక్షం యత్నాత్ ఫలేగ్రహింఅనంధ్యం

(1) అత్యస్వరథర్తస్యహృన్వత్వస్య కృపాశబ్దాభిధేయేన్యూనత్య

పరతియానుసంధానంకార్యమ్ । నను అతిరథాగ్రగణ్యస్య భారహవ

జస్య మహారథత్వక్తిః కథమితిచేత్ । అభిసంధేరన్యథాత్వముచ్యతే

ఏకాదశసహస్రాణియోధయెద్యస్తుధన్వినామ్ । శస్త్రశాస్త్రప్రవీణ

శ్చ మహారథఇతి స్మృతః । అమితాన్యోధయెద్యస్తుసంప్రోక్తాతి రథస్తు

నివేశనయోద్ధాతన్నూన్యనోధకరథస్మృతః ఇతి ||

మమమదీయంవాంఛితంమనోరథమేవ ద్గుంప్రకం ఫలేగ్రహింసఫలం
 ఫలానిగృహ్యతీత్యధై || + || ఫలేగ్రహిరాత్తంభరిశ్చేతి నిపాతనాత్సా
 భుః నప్రతినోషినకరోషితస్తాత్ శబ్ద్యతెన్యవహ్నియతఇతి శబ్దః ప
 దార్థఃకృపేతి దయానామకః సః కృపాఇత్యక్షరద్వయాత్తకం దీర్ఘా
 న్నపదంద త్వదీయేస్యాలేపత్విభాతరి - శారద్వతఇవత్వయ్యపి హ్య
 సన్విః అత్యల్పః హ్యసాన్విలశ్చబహువ మత్కంక్షితం పృతిజ్ఞాయతద
 నిర్వహణా న్తయితవకరుణాలేకాపి నాస్తీత్యధః అత్ర మనోరథ స
 ఫలకరణాభావేన కరుణాశూన్యత్వానుమానాదనుమానాలక్ష్కారస్య
 కృపవోణయోః శ్లేషభి త్తికాల బ్ధే క్యాత్యల్పత్వాకారాంతత్వ ద్వ
 యాత్మక హ్యసాన్విశ్చయకృపేతిశబ్దవత్త్వేనాపమ్యగమక తుల్యయోగి
 తాభేదస్య చైకవాచకానుప్రవేశసంకరః || ౩౨ || — భగవన్నితి ||
 హేభగవత్ దోణత్వం ఇదంపితామహస్సోపీత్యాది వక్ష్యమాణవా
 క్యం - సావధానేన ఏకాగ్రేణ చేతసామనసాస్తరణవధం స్మృతివిషయ
 త్వం- అధిరోపయప్రాపయ || ౩౩ || — పితామహఇతి || అపికిం

మవాంఛితమ్యం ఫలే గ్రహింసప్రతినోషి యస్తాత్ |
 కృపేతిశబ్దోపిబహువనూహంహ్యసన్వయిస్యాలఇ
 వత్వదీయ || ౩౨ || X || భగవత్ (న్నిదమిదానీం)త్వమి
 దు)సావధానేనచేతసాస్తరణవధమధిరోపయ || ౩౩ ||

|| ౩౨ || స్యాదవంధ్యః + ఫలేగ్రహిరిత్యమరః ఫలేగ్రహిరాత్తంభరిశ్చేతి ని
 పాతితః నప్రతినోషితతత్త్వశేషః కృపాఇతిశబ్దోపి అపిశబ్దాదధః
 త్వదీయేత్వత్వంబంధినిస్యాల ఇవపశ్చాత్త్యభాతిరీవత్వయి హ్యసన్విఃహ్య
 సాన్విఃతఃఖర్వశ్చబహువ + భూసత్తాయాలిట్ నూహంనిశ్చయః || ౩౨ ||
 భగవన్నితి || హేభగవత్ ఇదంవక్ష్యమాణం ఇదానీంసావధానేనచేత
 సాస్తరణవధం స్మృతిమాగ్ధం అధిరోపయ + రుహబీజజన్తని ప్రాదు
 భావేచణ్యంతాల్లాట్ రుహఃపోన్యతరస్యామితిపాదేశః || ౩౩ || — ||

చైత్యధాః, సః లూకైకచీరత్యైన ప్రసిద్ధః పితామహః భీష్మః నిజం
 వపుశ్యచీరం - పృషత్కతత్పృశశయనె- మాధవం శ్రీశం అంతరం
 మనసి మమమదీయాం శార్యస్యపాండవజయన్య సిద్ధితవైవనాన్య
 స్యేత్కథాః- హస్తేకృత్వానిధాయెతి త్రిష వీపిదోజ్యంసంసావత్కం
 ధామచిన్దయంతేజః- గంచుం తస్మిన్ లయేనేక్యంప్రాప్తుం ఇయేష
 హి ఇచ్చతి స్తథులు సంసీయం ధామస్థానం సంగం గంతుం ఇయేష
 హి తస్యవసావత్కతానిత్యపికేచిత్ అత స్త్వచెకపరాయణే మయ్య
 వశ్యకరణీయాదయెతిభావః - అత్యానెకక్రియాయాగపద్యాత్సముచ్చ
 యాలక్ష్మారః ॥ ౪౦ ॥—తమితి ॥ శోకస్య సమ్మదాసమ్మద్ధ్యా స
 మేతమన్వితం తముక్తప్రకారేణ ప్రాధికాయమానం ఏతం దుర్యోధ
 నంప్రతి నీచేతరాణామనల్పానాం గుణానాం వాత్సల్యగాంభీర్యా
 దీనాం అబ్ధినా ఆశ్రయేణైత్యర్థః అతఏవదయమానేన సకరుణైన తేన
 గురుణాద్రోణైన అథ దుర్యోధనప్రాధికానానంతరం డోచేడక్తంబు

ప॥ పితామహస్సోపి పృషత్కతత్పృషశపుర్నిజం మాధవ
 మంతరంగ । తవైవహస్తేమమకార్యసిద్ధిం కృత్వాహి
 ధామస్వమియేషగంతుమ్ ॥ ౪౦ ॥ ప॥ తమేతందయ
 మానేన సమేతంశోకసంపదా । డోచేథగురుణాతేన

పితామహాఇతి ॥ సోపివసిద్ధోపి పితామహః భీష్మః పృషత్కతత్పృశ
 చశయ్యాయాం నిజమాత్మీయం వపుః చేహం అంతరంగే మనసిమాధ
 వం కృష్టం తవైవహస్తే మమకార్యసిద్ధిం కృత్వాన్వహాత్మీయం ధా
 మగృహం వసూనామన్యతమత్వాద్వసులోకం గంతుం ఇయేష ఇహ
 ఇచ్ఛాయాంలిట్ ॥ ౪౦॥—తమేతమితి ॥ తథానంతరం శోకసమ్మ
 దా సమేతం తమేతం దుర్యోధనందయమానేన+నలూకావ్యయనిష్ఠా
 ఖలధాత్వనామితి కర్తృణిషప్యానిషేగః నీచేతరాణామత్కృష్టానాం
 గుణానాంబద్ధిన తేన గురుణా ద్రోణైన డోచేడక్తం వచపరిభాషణే

భారతావలితచక్రదేశః - లాహిర్యప్రాసః ॥ ౪౦ ॥ — బాష్పే
త ॥ బాష్పే శ్వః పరస్మిన్ ప్రాతరేవ యథియద్ధే పాండవా
నాం యథిష్ఠిరాదీనాం పాండోః శ్వేతరూపస్య ఇమే పాండవాః రా
జహంసాః తేషామితి చ ॥ ౪౧ ॥ రాజహంసాస్తుతేచంచు చరణైలో
హితైస్సితాశత్రుమరః బాష్పస్య నెత్రజలస్య అతివృష్టా సత్యామపి
ధాతరాష్ట్రాక్ యష్టాన్నిలహంసాంశ్చ వాహినీషు సేనాసునదీ
మచ పాథోరుహవ్యూహేన పద్మాకారసేనా విన్యాసవిశేషేణ కమల
బృందేన చ వితీర్ణః దత్తః లబ్ధఇతి యావత్ మోదస్సంతోషః యే
షాంతిభోక్తాః ప్రచారయేయం సంచారయేయమ్ ॥ ౪౨ ॥ ధాతరా
ష్ట్రోసి తేహంసే ధృతరాష్ట్రసు తేపిచ సేనానద్యోస్తువాహినీవ్యూహ
స్తుబలవిన్యాసేనిర్వాణేబృందశకయోరితి చక్రమేణ విశ్వామరౌక్ష్ణ
మానుప్రాణిహివిరోధాభాసః ॥ ౪౩ ॥ — ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకా

సీచేతరగుణాద్వి నా ॥ ౪౦ ॥ ప ॥ బాష్పేతి వృష్టావపిపా

ణ్ణవానాం పాథోరుహవ్యూహవితీర్ణ మోదాత్ ॥

ప్రాతశ్శ్వవీవాఖిలధాతరాష్ట్రాప్రచారయేయం యు

ధివాహినీషు ॥ ౪౧ ॥ X ॥ ఇతిగిరాతమశ్వాస్య రాజా

భావేతి అవివక్షితకర్తృత్వేనాకర్తృకత్వాత్ వచిన్వవీతి సంవృసార
ణమ్ ॥ ౪౨ ॥ — బాష్పేతి ॥ శ్వః పరేస్యః ప్రాతరేవ పాండవానాం
బాష్పేణామతివృష్టావపిపయోరుహవ్యూహేన కమలాకృతి బలవి
న్యాసేన మలనమూహేన చ నివృహసాస్సృద్బలవిన్యాసనిర్వాణేబృం
దశకయోరితి విష్వః వితీర్ణః దత్తః మోదః హషణయేషాంతా
అఖిలాక్ ధాతరాష్ట్రాక్ ధృతరాష్ట్రాత్తజాక్ హంసాంశ్చ నిధార్త
రాష్ట్రోసి తాస్యాంఘ్రిహంసకౌరవభోగిషు ఇతి విశ్వః యథియద్ధేవాహి
నీషు సేనాసునదీషు సేనానద్యోశ్చ వాహినీశ్చ మరః ప్రచారయేయం సం
చారయేయం + చరణైశ్చ యోః ణ్యంతాల్లిజ్ అతివృష్టాధార్తరాష్ట్ర

రయాగిరావాధా- తం రాజానం దుర్యోధనం ఆశ్వాస్యనిదుణఃఖంకృ
త్వా సదనాయనివాసాయ విస్మప్తవతః ఆజ్ఞాపితవతః కించ ముహూర్తు
హుః అజ్ఞానస్య సవ్యసాచిత్వ శ్రేణీం హస్తద్వయేనాపి బాణవ్రయో
గన్వభావం అనుచింత్యస్తృత్వా ఆనణీయసీం మహతీం రణరణికాం
(౧) హృదిమనసి బిభ్రాణస్యవహతః || ౧ || రణరణికానంతావః ప
శ్చాత్తాపోనుతావ శ్చైత్యమరశేషః - దోణస్య స కాశాల్ వినిగతాని
ద్యామేవ సఖిం విచేతుమన్వేషితుమివేత్సుత్వై గ్రీతా- సానిశారాత్రి
రపి తరసావెగెన నిరగాత్ గచ్ఛతిస్త - నిర్విద్రవీవద్రాణస్సర్వాం
రాత్రింవ్యనేషిదిత్యథః అత్రరణరణికాశబ్దప్రీలించాది మహిమ్నా
అన్యకాంతాల్లిప్తపియావలోక శకుపితనిష్కాగ్రితనాయకాన్వేషి సఖ
శ్చతాంతప్రతితెస్సమాసోక్తిః - తస్యాశ్చరూపకానుప్రాణితౌత్వై

సంసదనాయవిస్మప్తవతో ముహూర్ముహూ రజ్జానస్య
సవ్యసాచిత్వ శ్రేణీమనుచింత్య హృదిరణరణికా మనణీ
యసీం బిభ్రాణస్య దోణస్య స కాశాద్వినిగతాం
నిద్యాసఖింవిచేతుమివసానిశాపితరసానిరగాల్ || ౪౩ ||

సంచారాభావేపి తస్మిన్చారకథనాదతిశయోక్తిః || ౪౨ || — ఇతీతి ||
ఇతీత్థం గిరావాచాతం రాజానం దుర్యోధనం ఆశ్వాస్యనిదనాయవి
స్మప్తవతః త్యక్తవతః ముహూర్ముహూః అజ్ఞానస్య సవ్యసాచిత్వస్యక
రద్వయేనశరమోచనస్య + శ్రేణీం అనుచింత్యసంస్తృత్యహృదిహృదయేఅ
నణీయసీం అత్యధికాం + అణుశబ్దాత్ ద్వివచనవిభజ్యోపపదఇతీయసుకా
ఘృతితిలాపః ఉగితశ్చేతిజీవ రణరణికాం భయాదినాతచ్చింతన
తద్దగ్ధనాదిరూపాం బిభ్రాణస్య దోణస్య స కాశాత్సమీపాద్వినిగతా
తాం నిద్యారూపాం సఖిం విచేతుమివ అన్వేషితుమివ సానిశాపితర
సా శిఘ్రం నిరగాల్ నిగచ్ఛతిస్త + ఇణ్ణతౌలుజ్ఞే ఇణోగాలుజీతి

(౧) రణరణికాం ఉత్కృష్టం భయాదోశనమితియావత్ ||

చాయాశ్చైచ్చకవాచకాను ప్రవేశసంకరః ॥ ౪౩ ॥—అపరెద్యురితి ॥
 అపరెద్యుః పరస్మిన్ దినసే అసౌకల్యీనూనుః ద్రోణః కచచమస్యా
 స్తీతికవచీవ మగ్గిపి విశిఖిదాణవాన్ రథీశరాసీదాపవాంశ్చస్కా
 నిజేర్పలౌమైస్సహ- రథానాంనినదైః సేమిఘటాఘణఘణాత్కా
 నైః భేరిణాం నినదేభాణ్జాగ్రైశ్చ నభః ఆకాశం విభిందన్ యు
 ధ్ధూమింతవాప ఔపచ్ఛందసికమ్ ॥ ౪౪ ॥—ద్రోణస్యేతి ॥ ద్రో
 ణస్య సేనాభ్యః చరత్పుద్గచ్ఛతీతి సేనాచరిచసాధూలిపాలీరజః పట
 లం ట్రోణేభుఃపస్తునగ్నం కరణీవివస్త్రిత్యకారిణీ సముద్యజోషిణీతి
 యావత్ బధూవ సముద్యస్య తదవస్త్రిస్తాసీయత్వాదితిభావః- అథఘ
 టాతదీయగజప జ్జిః ॥ ని॥ ఘటాగొష్ఠ్యాం హ స్తిపంత్రావిత్యమరఃక
 టయోః కుంభయోః దానపూరాః మదజలప్రవాహాః; తస్యాః ట్రోణే
 పటంసముద్రం- పునః సంఘటయాంచకార యోజయామాన, అబ్ధిం
 పూరయామాసేత్యథః- అత్యనగ్నీకృతాయాః భువః పునః పటసంఘ
 టన రూపపూర్వావస్థానువృత్తైః పూర్వరూపాలజ్కారభేదస్య కొష
 ణపూరిణానంబద్ధేపి తత్సంబంధోక్తి రూపాతిశయోక్తిద్వయోజ్జీవిత
 తావద్వయోరంగంగిభావేనసంకరః ద్రోణస్యేత్యేతత్పద్యం అనేక
 అపరెద్యురసౌవృతోబలౌమైరథభేరినినదేర్నభో వి
 భిందన్ । కవచీవిశిఖిరథీశరాసీ కలశీనూను రివాప
 యుద్ధ(రంగం)భూమిమ్) ॥ ౪౪॥వ ॥ ద్రోణస్యసేనాచ
 రథూలిపాలీ ట్రోణేస్తునగ్నం కరణీబధూవ । ఘటాధత
 గాదేశః గాతిస్థేతిసిహాలుక్ ॥ ౪౩ ॥—అపరెద్యురితి ॥ అథానస్త
 రం అపరెద్యురపరహని బలౌమైః సేనాసమూహైః వృతః భేరినినదే
 దుకందుభిధావ్యనైః నభః ఆకాశంవిభిందన్ విదారయన్ కవచీకవచ
 వాన్ విశిఖిదాణవాన్ రథీరథికిశరాసీధనుష్టాన్ అసౌకల్యీనూనుః
 ద్రోణః యుద్ధరంగం అవాప । అప్లవ్యాప్తౌచిత్ ॥ ౪౪॥ ౪౫॥—॥

మూలపుస్తకేషు సదృష్టమపి లిఖితం - ఉక్తసంకరస్య లాటానుప్రా
సాధ్యామేకవాచకాను ప్రవేశసంకరశ్చేత్సపి ప్రాహుః || ౪౫ ||
ఆశ్చర్యేతి || తదనుగణరంగ ప్రవేశాసంతిరు లంలంక్షస్థితానాం దివి
షదాం దేవానాం ఆశ్చర్యస్య స్థూలలక్షం బహుప్రదం ముఖ్యజన
కమిత్యావత్ రిపూణాంక్షోణీద్రాణాం శబ్దరాజానాం అనవః
ప్రాణావీవమృగాస్తేషాంహరణేవిషయేకూటయంత్రం శిలాదాన్వాది
నిమిత్తాయంత్రవిశేషః తద్వదాచరితం కూటయంత్రాయమాణం
|| ౫ || ఉక్తాథః కూటయంత్రస్యాదిత్యమరః కేసరైః స్కంధలూమభి
రేవ కింజల్కరాశ్చ్యేసమ్మదైః || కేసరోస్త్రీస్కంధలూమ్నీకి
జల్మనకు శేపిచేతివైజయంతీ - గంధరైః మదఃదానోదకమేవ మ
ధుమకరందః యేషులైః ఇద్రాగజైః కేతవః పతాళావపత్రాణి యే
షులైః శతాంగైః రథైశ్చ పద్మవ్యాహం పద్మాకారేణ స్తేష్యవిన్యా
సాన్యఃకటదాసపూరైః పటంపుసస్సంఘటయాలచకార
|| ౪౫ || ప|| ఆశ్చర్యస్థూలలక్షంతదనుదివిషదామంతరిక్ష
స్థితానాంక్షోణీద్రాణాం రిపూణామనుమృగ హర
ణైకూటయంత్రాయమాణమ్ | గంధరైః కేసరా

ఆశ్చర్యేతి || తదనుల సరిక్షస్థితానాం ఆకాశస్థానాం దివిషదాం దేవా
నాం ఆశ్చర్యస్య స్థూలలక్షం వదాన్యం | నిస్సృష్టదాన్యస్థూలలక్షదాన
శౌండాబహుప్రదేఇత్యమరః రిపూణాం శత్రాణాం క్షోణీద్రా
ణాం రాజ్ఞాం అనవః ప్రాణావీవ మృగాస్తేషాం హరణై కూటయం
త్రాయమాణం మాయా యంత్రవదాచరితం కేసరైః కింజల్కైః స్కంధ
భిశ్చ ఆశ్చ్యే || ౫ || కేసరో నాగ కేసరైః తురంగసింహయోన్మన్దకై శేషు
వకులమృగైః | పున్నాగవృక్షే కింజల్కైః ఇతి వైమఃగంధరైః అశ్వేః
మదవీన దానమేవ మధుమకరన్ద్రా యేషాం తైరిద్రాగజైః కేతవః ధ్వజా
వీపపత్రాణిదశాని యేషాం తైశ్శతాంగైః పద్మవ్యాహం పద్మా

సమేవ కమలబృందమితి శ్లిష్టాశ్లిష్టసావయవరూపకంసాంయుగీశానాం
 రణేసాధూనాం అగ్రగణ్యః గణనీయః గురుఃద్రోణః ప్రథనభువియు
 ద్ధమామాన్యతానీత్ నిమిత్తవాక్ శతాంశైరిత్యత్ర శతంఅంగానిప
 త్రాణియేషాంతైరితి వ్యాఖ్యానంతు కేతుపత్రైరితి విశేషణేనచైయ
 థ్యాద్ధంధర్వైరితి పదద్వయేతథాకల్పనాయోగేన ప్రకృమవి
 రోధావృత్తితం - సగ్ధరావృత్తమ్ || ౪౬ ||—సమయేతి || అ
 త్రాస్తిక్ సమయేతపసః యమన్యనూనుః యధిష్ఠిరః వైరిణాం శ
 తూణాం వృత్తంపద్మన్యహనిమాణవృత్తాంతం నిశమ్యశృతావతి
 భిమన్యం ఆజునింప్రతి అభాషతవక్ష్యమాణప్రకారేణోక్తవాక్-
 అయివత్సహేవుత్ర యద్యస్తాత్రైపితాఅజునః అధునా అన్యతః సంశ
 వక్తయద్ధదేశేభవతి తస్మాత్కరణాత్సర్వేషాంస్తేన్యానాం రక్షా-త
 వభారః నిర్వాహ్యః అజని- దేవచ్ఛందసికమ్ || ౪౭ ||—కవచమితి
 కించ కవచం ప్రతిముంచభారయ- చాపంధత్స్వగృహణ చైర్యంభజ

ధైర్యర్థమధుభిరిభైః కేతుపత్రైశ్శతాంశైఃపద్మన్య
 హన్యతానీత్ప్రథనభువిగురుసాంయుగీశాగ్రగణ్యః||
 ౪౬||ప|| సమయేత్రనిశమ్యవైరివృత్తం తవసన్ముసుర
 భాషతాభిమన్యమ్ | అయివత్సపితాన్యతోధునాతేత
 వభారోజనిసర్వస్తేన్యరక్షా || ౪౭ || ప || కవచంప్రతి

కారంబలవిన్యాసం ప్రథనభువియుద్ధమామా సాంయుగీశేష రణకుశ
 లేషునిసాంయుగీనోరణేసాధురిత్యమరఃఅగ్రగణ్యః గురుః ద్రోణఃవ్య
 తానీత్ అకాషీత్ + తనువిస్తారెలుజ్ || ౪౬ ||—సమయేతి || తపస
 న్మునుః ధర్మరాతః వైరివృత్తం నివేద్య అభిమన్యం అభాషతథా
 పన్యక్తాయాం వాచిలజ్ అయివత్సఅద్యసమయేతైపితా అన్యతాగత
 ఇతిశేషః సర్వస్తేన్యస్య నిఖిలబలస్య రక్షాఅవసంతవభారః అజని + జ
 నీప్రాదుర్భావెలుజ్ దీపజనైతివిజ్ || ౪౭ ||—కవచమితి|| కవచం

యోధాన్ పరితః విధేహి సర్వత్రయథాహం నియమయశతాంగం
 రథమధిరోహ కమలవ్యూహం పద్మవ్యూహం ఆవిశ అరీన్ శత్రూన్
 నిమాదయన్వమారయత్వమితి సర్వత్ర యోజ్యమ్ || ౪౮ || — || ఇతీతి ||
 ఇత్యుక్తప్రకారం రాజ్ఞః- ధర్మరాజన్య నిదేశం ఆజ్ఞాం మాళిదేశే శిర
 సినివేశ్య తేన గృహీత్వేతియావత్ యోద్ధుం ప్రతిష్ఠమానేని గణచ్ఛతి-జ
 యనిస్సాణః భేరిపటహాపణవశ్చాచ్యాయేషాం లైవాద్యైః తద్దవనిభి
 రిత్సధాః గగనే శేతఇతి శాయినె గుణాయశబ్దాయ సౌఖశాయనికాయ
 మానే సుఖేన సస్పృహపృచ్ఛక ఇనస్థితే తమత్పాదక ఇతియావత్ సస్

మంచ (౧) ధత్స వచాపంభజధైర్యం పరితో విధేహి
 యోధాన్ | అధిరోహ శతాంగమావిశత్వం కమల
 వ్యూహమరిన్నిమాదయస్వ || ౪౮ || గ || ఇతి రా
 జ్ఞానిదేశం మాళిదేశేనివేశ్యయోద్ధుం ప్రతిష్ఠమానే జయ
 నిస్సాణభేరిపటహపణవాద్యైర్వాద్యైర్గగనశాయినె
 గుణాయ సౌఖశాయనికాయమానేలీలయాకమలవ్యూ

ప్రతిమంచ + విభృహిముచ్చమోక్షణైలోట్ శేముచాదీనామితిము
 మచాపంధనుః ధత్స వడుధాక్షధారణపోషణయోఃలోట్ ధైర్యంభజ
 భజనేవాయాం లోట్ పరితః సర్వతః యోధాన్ భటాన్ విధేహికు
 రుడుంకృక్షోకరణేలోడ్ శతాంగంరథం అధిరోహఅరోహ + రుహవీజ
 జస్తనిప్రాదుర్భావేలోట్ కమలవ్యూహం ఆవిశప్రవిశ విశప్రవేశనే
 లోడ్ అరీన్ శత్రూన్ నిమాదయన్వనాశయమాదక్షరణైన్యంతాల్లో
 ట్ || ౪౮ || — || ఇతీతి || ఇతిత్థంరాజ్ఞః యధిష్ఠిరస్య నిదేశంశాసనం
 మాళిదేశే శిరసివేశ్యయోద్ధుం ప్రతిష్ఠమానేపృథ్వితే + సమవప్రవి
 భ్యస్తఇత్యాత్తనేపదిత్వాచ్చానచ్ లీలయావ్యూహగఢంకమలవ్యూ

(౧) ఆముక్తః ప్రతిముక్తశ్చపినర్థశ్చాపినర్థవదిత్యమరొక్తైః ప్రతి
 పూర్వకముచ్చధాతో రుపసగవశాద్భృంధనార్థకత్వమ్ ||

యమాత్తనిబాలసి ఏకాకిని అసహాయేతస్మింతోభద్రేయైఅభిమ
న్యో లీలయా కమలపూహా మవగాహ్య పృవిశ్య నిజస్యకోదండస్య
సంబంధిన్యా చండిమసంపదాప్రజాపసమృద్ధ్యా కౌరవచమూం శ్చ
భయయాణై వ్యాకులీకుర్వతినతి సింధుపతిస్తేన్గధవః సముద్రశ్చ కు
ధాకోపేన వ్రోహస్య పర్తాఖ్యస్య ముఖంద్వారభాగం పిథాయ ఆ
వృత్త్యస్తరహారాత్ వరస్యలాభేన యోదర్పః గర్వస్తేనాపలక్షితః త
మభిమన్యమనుధావతీతి తదనుధావినీం పాండవవాహినీం వాహినీం సే
నాం నదీంచరురుధే- అత్రస్తేన్గధవసముద్రయోః సేనానద్యాశ్చక్షేష
భిత్తికాభేదాభ్యవసాయ మూలాతిశయోక్తిభ్యాం సముద్రస్య సదీ
ముఖపిథాన పూర్వకం తన్నిరొధానురూప్యా త్తకసమాలజ్కార ప్ర
తీతేరలజ్కారేణాలజ్కారధ్వనిః ॥ ౪౯ ॥— ఉద్యద్భిరితి ॥ యద్ధ
రంగాదుద్యద్భిః ఉద్యద్ధ్వంప్రసరద్భిః - సురవనితానా మప్సరసాం

హమవగాహ్యచాణేపిన్వయిమేకాకినినిజకోదండచండి
మసంపదాకౌరవచమూంశ్చోభయమాణైతస్మిన్సాభద్రే
యేసిన్ధుపతివ్రోహముఖం పిథాయ స్తరహరవరలాభద
ర్వై తదనుధావినీంపాండవవాహినీం కురూధారురుధే ॥

౪౯॥వ॥ ఉద్యద్భిర్దుర్దరంగాదపిసురవనితా పుష్పవ

హోదరం అవగాహ్య ప్రవిశ్యస్వయంబాలేపి+ ఏకాకినిఅసహాయే ఏ
కాదాకినచ్చానహాయత్తి ఆకినచ్చ త్ర్యయః తస్మిన్సాభద్రే యైఅభి
మన్యో నిజకోదండస్య ఆత్రియధనుషః చండిమసంపదాచండత్వాతిశ
యేన కౌరవచమూం సంక్షేహభయమాణైసతిసింధుపతిస్తేన్గధవఃవ్రోహ
ముఖం పిథాయ అచ్చాద్యస్తరహరస్య ఈశ్వరస్యయోవరలాభస్త
స్య దర్పేణతమభిమన్య మనుధావినీం పాండవవాహినీం పాండవసే
నాం కురూధాకోపేన రురుధే +ఆవవారరుధిర్ ఆవరణేలిట్ ॥ ౪౯ ॥

ఉద్యద్భిరితి ॥ యద్ధరంగాత్ ఉద్యద్భిః ఉత్పన్నైః ఆధానంతరం సుర

౨౨౦ సవ్యాఖ్యే చముఖారతేదశమస్తబకః

సంబద్ధినః పుష్యవమాత్ పతద్భిరపి, కించచెగాల్లగైః సంక్రాంతైః పరాగైః భామైః కాసుమైశ్చ - చక్షుషాం - నేత్రాణాం వక్షుణార్యగైః దృఢతరం అతిదృఢంయథాతథా ఘటితేముకుళీకృతేసతి అంతరిక్షస్య మధ్యేమధ్యేంతరిక్షం స్థితావిజయసుతస్య అభిమన్యాః భుజాగర్వలీలాయితాని బాహుపరాక్రమచేష్టితాని దృష్ట్యాణాం + తృన్నంతత్వాన్నలాకేత్యాదినాషష్టివృతిషేధః పశ్యతాంఖచరాణాం దేవానాం అనిమిషతానేత్రయోర్నిమేషరాహిత్యం తస్మిన్ క్షణేతత్తణం భృశంభంగురాభగ్నాభూత్ అత్రదేవానామనిమిషత్వభంగాసంబంధేపితత్సంబంధోక్తైరతిశయోక్తేఃపరాగలగ్నవక్ష్యయ్యక్షుభునయోపాతుపాతుమతొరుక్తాప్రత్యక్షపాత్యలజ్కారోజ్జీవితత్వాల్ ద్వయోరంగాంగీభావనసంకరః- స్రగ్ధరావృత్తమ్ || ౫౦ ||—శరతి || విజ

మాత్పతద్భిరేవగాల్లగైఃపరాగైదృఢతరఘటితేచక్షుషాంవక్ష్యయ్యగైః | స్థితావిజయసుతస్య తథుజాగర్వలీలాయితాని దృష్ట్యాణాం ఖచరాణాం భృశమనిమిషతాతత్తణంభంగురాభూత్ || ౫౦||౫|| శరకాయితైద్విరదశ్చైలమండలైర్విపులైర్విధాయ విష

వనితానాం దేవతాస్త్రిణాం పుష్యవమాత్పతద్భిః వెగాల్లగైః సక్తైఃపరాగైఃకుసుమరజౌభిధూళిభిశ్చ||౫౧||పరాగైఃకాసుమైరణాస్సానీయాదౌ రజస్యపీత్యమరః చక్షుషాంనేత్రాణాం వక్ష్యయ్యగైః దృఢతరం ఘటితేసతి మధ్యేంతరిక్షం ఆకాశమధ్యే+పారమధ్యేషష్ట్యావేత్యన్యయాభావః స్థితావిజయసుతస్య అభిమన్యోభుజయోగగర్వలీలాయితాని దర్పవిలాసాన్ దృష్ట్యాణాంఖచరాణాం దేవానాంభృశం అతివెలం అనిమిషతానిమేషాభావవత్తాతత్తణంభంగురానష్టా+భంజభాసమివోఘురజతిఘురచప్రత్యయః అభూత్ + భూసత్తాయాంలుజ్జే || ౫౨ ||— శరతి || విజయస్య అజానస్యనుదనః పుత్రః అభి

యచ్య అజ్ఞానస్యనందనాభిమన్యః-శరైర్బాణైశ్చాయితైఃపాతితైః-
 విపులైర్మహద్భిః- ద్విరదాః కారణగజావవశైలాస్తేషాంమండలైఃస
 మూహైః వసుంధరాం భూమిం- విషమానిమోన్నతాం- విధాయ
 కృత్వాపృథ్వీర్నామ చ క్రవతీసః పృథ్వీర్మహతః యత్నస్య వైభ
 వం ధనుష్కూట్యాభూమినమీరణరూపం ప్రాభవం- వితథీచకారస్య
 ధంంచకృ- అత్రవృథుచక్రవర్తిభూమినమీరణవైయధ్య కరణా
 నంబద్దేపి తత్సంబద్ధోక్తైరతిశయోక్తిః -పురాపృథుర్నామ మహారా
 జశ్చైర్నైర్విషమితాం క్షితింధనుష్కూట్యాతాన్ నిమగ్ధ్య నమీచకా
 ర అతేవధువః పృథుకరణాప్యధురితినామ - తస్యేతిపౌరాణికాః
 మంజుభాషిణీ ॥ ౫౦ ॥—పాథేతి ॥ పాథాత్తజః అభిమన్యః-శి
 తానాం తీక్ష్ణానాంభల్లానాం నామబాణానాం వృష్ట్యా భానుసుతస్య
 కణాస్య శతాంగంరథంసామి అర్థంచ్చత్వా కురుమవీరాణాం గో
 స్థాంకథాయామ్ ॥ ౫౧ ॥ గొష్ఠిసభాయాంసల్లాపఇతి నానాధారత్నమా
 మాంవసుంధరామ్ । పృథుచక్రవర్తి పృథుయత్నవై
 భవం వితథీచకారవిజయస్యనస్తనః ॥ ౫౦ ॥ప॥ పార్థా
 త్తజౌధానుసుతస్యసామిచ్ఛిత్వాశతాంగంశితభల్లవృ
 ష్ట్యా । పితామహోక్తం కురుమగొష్ఠ్యాం తథ్యంచ
 మన్యః శరైశ్చాయితైః బాణైశ్చత్కూట్యాభిలైః ద్విరదాః గజావవశ్చే
 లాః తేషాంమండలైః వసుంధరాం భూమింవిషమాం విధాయపృథురి
 తిచక్రవర్తిపృథునామూచ్యైః మహారాజః తస్యవృథుయత్నస్యవైభ
 రిం లీలాం వితథీచకారవృథీచకార+ అభూతతద్భావేద్విడుక్యజ్ఞోక
 రణైలిత్ పృథుస్సంకీర్త్యా పరవ్రతానేకీకృత్యపృథీవినమీచకార ॥ త
 ద్వ్యధామఘాదితిభావః ॥ ౫౧ ॥—పాథాత్తజఇతి॥పాథాత్తజఃఅ
 భిమన్యః శితానాంభల్లానాం బాణానాంవృష్ట్యాభానుసుతస్య కణా
 స్య శతాంగరథేసామిఅధాం ఛిత్వాకురురాజగోష్ఠ్యాం దుర్యోధన

లాయాం పితామహేన భీష్మణక్షం అస్యకణస్య అధరథత్వం-
తథ్యంయథాథం చకార- అత్రాధోరథోయస్యతస్యభావస్తత్త్వం
మహారథలక్షణాదధాన్యానత్వంచేతిద్వయోః శ్లేషభిత్తికయా అభే-
దాభ్యవసాయాదతిశయోక్తిభేదః ॥ ౫౨ ॥—అథేతి ॥ అథకణప-
రాభవానంతరం- అభిమన్యుః ధృతః భూరిఃబహుళః మన్యుః క్రోధః
యేన తథోక్తస్సక - ఉగ్రేదాకరుణైశ్శరైః దోషాస్యావత్వం
దోషిమశ్వత్థామానం - తస్యఅశ్వత్థామ్నః ఈప్యయా - స్థితస్య
కాంతే శ్లేష్టస్యలక్ష్యాద్వ్యాప్త్యాజాత్ - బాల్యనిపీతాక మాతాదా-
రిద్యవశాత్ క్షీరాణీమాన్యవేతి ప్రతార్యపాయితానిత్యధః పిష్టసా-
రానపి జలమిశ్రిత తుడులమాణాంశానపి ఉద్వమయాంచకార ఉ-
ద్ధారయామాస ఆగధరక్తోద్ధారంనిబిభేదేత్యధః - అపహ్నవా-
లజ్జురః ॥ ౫౩ ॥— సుతస్యేతి ॥ సురరాజసూనోస్సుతస్యాజ్ఞాన

కారార్థరథత్వమస్య ॥ ౫౨ ॥ప॥ అథాభిమన్యధృ-
తభూరిమన్యద్రోణింతదీప్యస్థితకాంతలక్ష్యాత్ |
బాల్యేనిపీతానపిపిష్టసారానుగ్రేష్మరైరుదవమయాం-
చకార ॥ ౫౩ ॥ సుతస్యశౌర్యాత్సురరాజసూనోరు

భాయాం పితామహాక్షం భీష్మక్షం అస్యకణస్య అధరథత్వం త-
థ్యఃసత్వంచకార + దుశ్చక్షోరణేలిబ్ ॥ ౫౨ ॥— అథేతి ॥ అథా-
నంతరం అభిమన్యుః ధృతఃభూరిమన్యుః భూరిమన్యనామా రాజా-
యేనతాదృశస్సక ద్రోణిం అశ్వత్థామానంతస్యభూరిమన్యజయస్య
ఈప్యయా అక్షమయాయత్తి సతం తస్యకాంతలక్ష్యాత్ వ్యాజా-
త్ ॥ ౫౩ ॥ వ్యాజోపదేహోలక్ష్యంచేత్యమరః బాల్యనిపీతానపి పిష్టసా-
రాక్షీరాభావాత్తన్నతాపిష్టసారం పాయయామాసేతి కథాఉగ్రేః
శరైః బాణైః ఉద్వమయాంచకార ఉద్ధారయామాస + అపహ్నవా-
ణ్యంతాల్లిబ్ ॥ ౫౩ ॥— సుతస్యేతి ॥ సురరాజసూనోః అజ్ఞాన

పుత్రస్య అభిమన్యోశ్చౌర్యాత్ ఉదీణాడత్సన్నా దిశాంభ్రాన్తిః
 వైపరీత్యేనజ్ఞానం యస్యసః ఉదారామహాతీ భీతిర్భస్యతభోక్తః-సః
 చాపాచార్య త్వేనప్రసిద్ధః - గురు దోషాః కృపస్వసుః కృపాఃవో
 ణపత్నాః మంగళతంతునా సాకంమంగళనూత్నేణ సహౌష, ము
 హూతాం- చకంపేకంపితవాన్ అత్రవ్యాఘాత్యక మే తత్ప్రీతిమం
 గళనూత్ర సాహిత్యవణానాత్సహా కైరలజ్ఞాః || ౫౪ ||— విశిఖ
 మితి || అథ దోషపరాభవానంతరం గౌతమాత్తజేకృపాచార్యే విశి
 ఖంమోక్షమిచ్ఛం ముముక్షుంఅతవన భీషణంభయంకరం, విబుధేం
 ద్రపౌత్రమభిమన్యం అభివీక్ష్యరణాంకణేజనాః తస్యకృపాచార్యస్య
 జననెవిపదమరణేపిచపషయే శంపవహేతురితిమేనిరె అనెనాయం న
 జీవతీతి నిశ్చిక్కురిత్యథః కృపస్య శరజ స్తత్వం ప్రసిద్ధం - మంజుభాషి

దీణాదిగ్భ్రాంతిరుదారభీతిః । కృపస్వసుమణంగళ
 తంతునైవసాకంచకంపెనగురుముహూతామ్ || ౫౪

ప|| విశిఖంముముక్షుమథగౌతమాత్తజేవిబుధేంద్రపౌ
 త్రమభివీక్ష్యభీషణమ్ । జననేవిపద్యపిజనారణాం

కణైశరవవహేతురితస్యమేనిరె || ౫౫ || ప || ఆశ్చ

నస్య సుతస్య అభిమన్యోశ్చౌర్యాత్ ఉదీణాదిగ్భ్రాంతిః యస్యత
 థాభూతః ఉదారామహాతీభీతిర్భస్య తాదృశః గురుదోషాఃకృపస్వ
 సుః కృపభగినాస్సప్రపత్నాః మంగళతంతునైవ సాకం ముహూ
 తాంచ కంపే +కపిచలనెలిట్ || ౫౪ ||— విశిఖమితి || అథానంత
 రం గౌతమాత్తజేకృపేవిశిఖం బాణంసుముక్షుం మోక్షమిచ్ఛంభీష
 ణంభయానకం విబుధేంద్రపౌత్రం అభిమన్యం అభివీక్ష్యదృష్టావజ
 నాః తస్యకృపస్యజననెఉత్పత్తారణాంగణేవిపద్యపి మరణేపి శరవ
 వలెజనకవీపదాణవీప||ని||శరంసీరేశరః కాండేశరస్తేజనకేపిచేతివిశ్వఃపౌ
 తుః కారణంఐతిమేనిరె అజ్ఞాసిమః + మనజ్ఞానేలిట్ అతవకహల్తన్య

ణి ॥ ౫౫ ॥—ఆశ్చర్యేతి ॥ ఆశ్చర్యకరమేకమసుయద్దేష్వితిశా
కపాధివాదిత్వాత్సమాసః కృతేమసత్స్వపి అముష్య అభిమన్యాః
శిరోజబంధేధమ్మి జ్ఞేహషభా ధాత్సంతోషాతిశయాత్ - ముహుర్ముహు
ర్నాక్తుం వషితుం, కర్తృభూతాః తత్తాదాత్త్యా శ్రియాః కర్తారణితి
యావత్ ఏవమగ్రేపి సుమనసః దేవాః దివిఆకాశేదృష్టాః కర్మ
భూతాః కర్తాణిసుమనసః పుష్పాణితు నాకేంద్రస్య స్వగోధివస్య
నందనవనేనదృష్టాః ఉభయత్రలూకైరితి శేషః దేవాః కల్పకుసుమా
ని నిశ్శేషమభివష్యతతః కుసుమదారిద్యాత్పూర్ణైః బధూపురిత్య
థః ॥ ని ॥ సుమనాఃపుష్పమాలత్యాస్త్రిదశేకోవిదేపిచెతివిశ్వః -
అత్రసుమనసాం కర్తృత్వకర్తృత్వవిరోధస్యశ్లేషణాభానా ద్వీరోధా
భానస్యచ నందనవనెనిమ్మసుమత్వాసంబంధేపి సంబంధోక్తిరూపా
తిశయోక్తేశ్చ సంస్కృతిః ॥ ౫౬ ॥—అముష్యేతి ॥ అధరవెస్సుతః క
ణః అముష్య అభిమన్యాః కోదండంచాపం అఖండయత్ చిచ్ఛేద

ర్యకమసుకృతేష్వపిహషభారాన్తాక్తుం ముహుర్ము
హురముష్యశిరోజబద్ధైః । దృష్టాస్తదాసుమనసా దివి
కర్తృభూతానాకేంద్రనందనవనె సత్తుకర్తృభూతాః ॥

౫౬॥౨॥ అముష్యకోదండమఖండయద్రవే స్ఫుశార

ఇత్యేతావభ్యాసలాపా ॥ ౫౫ ॥—ఆశ్చర్యేతి ॥ ఆశ్చర్యకమసువి
చిత్రక్రియాసు కృతేమ సత్స్వపిహషభారాత్ సంతోషాతిశయా
త్ అముష్య అభిమన్యాశ్శిరోజబద్ధైకేషపాశే ముహుర్ముహుఃమో
క్తుం తదాతస్తిక సమయోదివిఆకాశేకర్తృభూతాస్సుమనసః దేవాః
దృష్టాః నాకేంద్రస్య దేవేంద్రస్యనందనవనెకమభూతాస్సుమనసః
పుష్పాణి॥ని॥సుమనాః పుష్పమాలత్యాస్త్రిదశేకోవిదేపిచెతివిశ్వః
తుదృష్టాః పుష్పాణామత్యంతాభావాదితిభావః ॥౫౬॥—అముష్యేతి॥
అముష్య అభిమన్యాః కోదండంధనుః రవెస్సుతః కణః అఖండయ

కుమ్భజః ద్రోణః రథస్య అశ్వాన్ ప్రమమాధుభేద - కృపః సార
 థిం, జవెనకృణత్తిస్త చిచ్ఛేద గురోస్సుతః అశ్వత్థామాకేతాః పటం
 పతాకాం వ్యపాటయత్ విపాటితవాన్ వంశస్థమ్ || ౫౭ || — ఏకాకిన
 ఇతి || ఏకాకినః ఏకకస్య పరిభవాయ తిరస్కారం కర్తుమితి క్రియాధై
 త్యాదినాచతుర్థీ, ప్రవృత్తానుద్యుక్తాన్ బహూనెతాన్ స్మర్యాదీనవే
 క్త్య సకలౌపి నిలింపనాం దేహనాం వగః సంఘః అభిమన్యో
 మందారశాఖకుసుమాని యథాఅభ్యవషణ్, అతిధీరోయంబహుభి
 రసహాయోయధ్యతీత్యాశ్చ ర్యాదితిభావః తథాతస్య అభిమన్యోః రిపు
 మకణాదిషు విషయేనిందారవాన్ నిందనవాక్యకలకలాన్ అభ్యవ
 షణ్ ఉదీరయామాసేత్యర్థః, ఏకేన బహూనాం యద్ధస్యలోకవేద
 నిషిద్ధత్వాదితిభావః అత్ర కల్పవృక్షకుసుమవషణనిందావాక్యోదీర
 ణయోర్యోగవద్యాత్సముచ్చయస్య పుష్పాణాం నిందావాక్యనాం
 చ వషణై నైషభిత్తికాభేదాధ్యవసితేనాపమ్యస్య గమ్యత్వాత్తు

ధాశాస్విన్ప్రమమాధకుంభజః | కృపః కృణత్తిస్తజవెన
 సారథిం వ్యపా(త)టయత్కేతుపటంగురోస్సుతః || ౫౭ ||
 ఏకాకినః పరిభవాయ బహూప్రవృత్తానేతానవేక్ష్య స
 కలౌపి నిలింపవగః | మందారశాఖకుసుమాని యథా

త్ + ఖడిమంధనేన్యంతాల్లజ్ కుమ్భజః ద్రోణః రథాశ్వాన్ ప్ర
 మమాధసంజహర + మధేవిలొడనెలిట్ కృపః శరణబాణేన సారథిం కృ
 ణత్తిస్తచిచ్ఛేదకృతీచ్ఛేదనేఘాతెలట్ గురోస్సుతః అశ్వత్థామాకేతు
 పటాన్ వ్యపాటయత్ + పత్తగతౌన్యంతాల్లజ్ || ౫౭ || — ఏకాకిన ఇతి ||
 ఏకాకినః ఏకకస్య పరిభవాయ తిరస్కారాయ ప్రవృత్తాన్ ఉద్యుక్తాన్
 బహూనెతాన్ ఏతాన్ ద్రోణాదీన్ అవేక్ష్య దృష్ట్యా నిఖలౌపి కృ
 త్వాన్నిపి నిలింపవగః దేవసంఘః అభిమన్యో మందారశాఖనకు
 సుమాని పుష్పాని యథాఅభ్యవషణ్ తథాతస్య అభిమన్యోః రిపుమ

ల్యయోగితాభేదస్య చైకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ ౫౮ ॥—రథా
దితి ॥ తదావిజయస్యాత్మసంభవః అజునపుత్రః బాలాభిమన్యుః-
గదాసఖాసహాయః యస్యనః గదాపాణిస్సన్నితియావత్ + రాజాహ
ససఖిభ్యష్టజితినమాసాంతష్టచ్ ॥ ౫౯ ॥ సఖామిత్రేసహాయేచేతి యాద
వః- రథాన్నిహతాశ్వాత్ - అవస్తుత్య అవరుహ్య అమీషాం కణాదీ
నాం రథాన్క్రేవలం రథానైవవిదార్యనిర్భిద్య మందాశ్శూన్యాః అ
త్రాః చక్రాధారదారూణిబిభృతీతితద్భృతః సచ కారకింతుతాకణాకణా
దీనపియుధిమందాక్షంప్రేదాంబిభృతీతితద్భృతః చకారగదాప్రహరైరి
త్యుభయత్రీభావః అత్రరథానాం రథికానాంచపక్యతానామైవ లజ్జా
యాః శిథిలచక్రాధారదారూణాంచ శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయస
హక్యతమందాక్షభరణేనాపన్యస్య గమ్యత్వాన్తుల్యయోగితాభేదః మం
దానివిషయగ్రహదుబలాని అత్రాణిఇంద్రియాణి చక్షురాదీని విభృ
తీతి భృతృత్యధః ॥ ౬౦ ॥ అక్షమింద్రియచక్రయోరితి విశ్వీకృత్యపిప్రా
హుః- వంశస్థమ్ ॥ ౬౧ ॥—బాలావితి ॥ తతః సతుపాథాత్త్వజః అ

భిమన్యో నిందారవాక్ రిపుమతస్య తథాభ్యవషణ్
త్ ॥ ౬౨ ॥ రథాదవస్తుత్యగదాసఖస్తదా విదార్య
బాలోవిజయాత్మసంభవః । చకారమందాక్షభృతాన
కేవలం రథానమీషాయుధితానపిక్షణాత్ ॥ ౬౩ ॥

ప॥ బాలౌతతఃకృతరణౌధృతరాష్ట్రపౌత్రా భీరూ

శత్రుషు నిందారవంగహణశబ్దం అభ్యవషణ్ + వృషుసేచనేలజ్
॥ ౬౪ ॥—రథాదితి ॥ తదావిజయాత్మసంభవః అజునసూనుః బా
లః అభిమన్యుః రథాత్ అవస్తుత్య అవరుహ్యగదాసఖః గదాపాణి
స్స విదార్య అమీషాం రథాకేవలం మందాకణాచక్రాణిబి
భృతీతితాక్ క్విప్ ॥ ౬౫ ॥ అక్షంకషేతుమేదక్రేశకటవ్యవహారయోరితివి
శ్వఃకింతుయుధితానపి రిపూనపిక్షణాత్ మందాక్షభృతః త్రీపావతః ॥ ౬౬ ॥
మందాక్షంహస్త్రపావీరైత్యమరః + చకారడుక్మజ్జకరణేలిట్ ॥ ౬౭ ॥

భీమన్యః కృతరణౌఽతనానపేతిశేషః - బాలావతపీవ ధృతరాష్ట్ర
న్య పౌత్రౌదుర్యోధనదుశ్శానసపుత్రౌదౌ- పృథక్ ప్రత్యేకం గమ
నకమణిపరలూకయాత్మాయాం భీరూభయశిలౌ మన్యమానశబేత్స
త్ప్రేక్షావ్యంజకాప్రయోగా గ్గమ్యాకృతాంతపురస్య సయమిన్యా
స్సంబంధిని వత్తనిమాగే గంతుంతగ్రే పరస్పరసాహ్యవంతౌ స
హాయవంతావిత్యధః చక్రేద్వానప్యేకదాజఘానేన్యధః || ౬౦ ||
అథేతి || అథకణః ముఖంపృథమః యేషాంతభోక్తాస్తేపూర్వోక్తాః
మహారథాః క్రేతవంతుర్మితి - ఏత్యస్తీకృత్య యాగపద్యాత్ మిలి
తావీకదైకత్రీవా నంగశాస్సంతః అస్త్రైర్బాణైః ఏనంసురనాయక
పౌత్రమభిమన్యం స్త్రీః స్వయైఃయశాభిన్నహ - పాతయాంబభూ
వుః- బహుభిరేకస్య మారణాన్నవరం వీరాణామపకీర్తికరమితి ఛా

పృథగ్గమనకమణిమన్యమానః | పాథాత్ తజస్వతు
పరస్పరసాహ్యవంతౌ చక్రేకృతాంతపురవత్తని గం
తుమగ్రే || ౬౦ || ప || అథకణముఖామహారథాస్తేమి
లితాః క్రేతవమేత్యయాగపద్యాత్ | సురనాయకపౌ
త్రమేనమస్త్రైస్స వ్యయశాభిన్నహపాతయాం బభూ

బాలావీతి || తతఃతదనంతరం పాథాత్ తజః అజానసూనుస్సతుఅభి
మన్యస్తుకృతరణౌకృతయద్ధౌ పృథక్ ప్రత్యేకం గమనక ర్తణిభీరూ
కాతరౌమన్యమానః అతపీవ కృతాంతపురస్యయమనగరస్య వత్తని
మాగే అగ్రగంతుం పరస్పరమన్యోన్యం సాహ్యవంతౌ సహభా
వవంతౌ + చక్రేదుకృతాంతపురవత్ || ౬౦ || — అథేతి || అథానంతరం
కణముఖాః కణాదయః తేమహారథాః మిలితాన్సంతః క్రేతవంక
పటమేత్యయాగపద్యాత్ యుగద్భావాత్ అస్త్రైః సురనాయక
పౌత్రం ఇంద్రపౌత్రం ఏనం అభిమన్యం స్వయశాభిన్నహః తక్కి ర్
భిన్నమం పాతయాంబభూవుః + పత్తగతౌన్యంతాల్లిట్ || ౬౧ || —

మః సహా క్తిరలజ్కారః దౌపచ్చందసికమ్ || ౬౦ || — తదన్వితీ । తే
దనుఅభిమన్యవత నానంతరం తయో సేనయోకారవపాండపీయయోః
త్వేలితంసింహనాదః రుదితంరౌదనం తెద్యేఅపి స్పర్థయా ఆత్మా
త్కర్మాభినివేశేన జనితయా పరస్పరం విజగీమ తయాజయేచ్ఛయే
వేత్సుత్ప్రేతా- వ్యోమస్సీమానం గగనాంతభాగం ఉదలంఘయే
తాం అతిచక్రమతుః అభిమన్యవధాదుచ్చేః కారవాజగజః పాం
డవారుదురిత్యథః || ౬౧ || — తదానీమితి || తదానీంపూషణి
సూర్యే నియమైస్తపోభిః వృద్ధయాపూర్ణయా పరిషదాద్విజసమా
జేన డోధ్వం విక్షిప్తైః ప్రేరితైఃకరపుటజలాంజలిభిః తౌళనాత్యే
కాదివేత్సుత్ప్రేతా, వ్యవయాతః నిరస్తః మహానూష్టాభేష్ట్యం య
స్యతనోక్తే అస్తంగచ్ఛతిసతీత్యథః - ద్వావపిబలౌ ఘాకౌగవపా

పుః || ౬౦ || గ || తదనుసేనయోస్తయోః త్వేలితరుది

తేఅపిన్నర్ధాజనితయాపరస్పరవిజగీమతయేవ వ్యోమ

సీమానముదలంఘయతామ్ || ౬౧ || తదానీనియమ

వృద్ధపరిషమాధ్వవిక్షిప్తకరపుటజలాంజలి తౌళనా

దివవ్యవయాత(మహా)మహాప్త్యేపూషణితౌ ద్వావ

పిబలౌఘానిజనిజస్కంధావారానుసంధానాయనిరగ

తదన్వితీ || తదనుతత్రతస్త్రిక్ సమయేతయో సేనయోః కారవపాండవ
బలయోః త్వేలితరుదితేఅపి సింహనాదక్రిందితే అపిస్పర్థయాజని
తయా పరస్పరస్య విజగీషయేవ విజేతుమిచ్ఛయేవ వ్యోమసీమానం
ఆకాశమర్యాదాం అలంఘయతాం అతిచక్రమతుః + లఘిగతౌసావ్య
థణ్యంతాల్లజ్ || ౬౧ || — తదానీమితి || తదానీంతస్త్రిక్ సమయే
పూషణిసూర్యేనియమైస్తపోభిఃని నియమౌవ్రతమస్త్రీతచ్ఛావ
వాసాదిపుణ్యకమిత్యమరః వృద్ధానాంపరిషదాడోధ్వవిక్షిప్తైఃకరపు
టాంజలిభిః అఘ్నాదక్షైః తౌళనాదివవ్యవయాతః మహాసః తేజ

జ్ఞానసేన్య సమూహా - నిజస్య నిజస్యప్రత్యేకమాత్మీయస్య స్కంధా
వారస్య శిబిరస్య అనుసంధానాయ - సంగమనాయ నిరగచ్ఛతాం ని
గతవంతౌ || ౬౩ || — అథేతి || అథవిడౌజనఇంద్రస్య కుమారౌజా
నాపి త్రిగర్తాన్ ప్రణవ్యరంభిత్రయయక్తానపి త్రిగతాసంజ్ఞాం
శ్చేతిచతాన్ సుశర్తాదీన్ - గాలేశరీరే క్షురప్రైర్నామబాజైఃస
హస్యంగతాః యేహంతాన్ తిధోక్తాన్ - విరచయ్యకృత్వా హే
తుం దుఃఖకారణం వినాపిన్యథమానం దుఃఖాయమానంచతః యస్య
తథోక్తస్య న్యవృతత్ శిబిరంప్రతిప్రత్యాప్యవృత్తవాన్ విరూధాభా
సః || ౬౪ || — బాష్పాయత ఇతి || దృష్టియః నేత్రయోగం - బా
ష్పాయతేబాష్పముద్వమతి క రాగ్యాచ్ఛాపః గళతి - అంతర్మనసితా

చ్ఛతామ్ || ౬౩ || ప || అథత్రిగర్తానపితాన్ క్షురప్రైస్స
హస్యగర్తాన్విరచయ్యగాత్రే | వినైవహేతుంన్యథమా
నచేతా విడౌజనాపిన్యవృత్తత్కూమాః || ౬౪ || ప ||

బాష్పాయతేదృష్టియగంక రాగ్యాచ్ఛాపాగళత్యంత

సః మహాష్టామహతాపః యస్యతక్తిన్ సతిద్వానపి బలౌఘాసేనా
సమూహశా నిజనిజస్కంధావాన్య సేనానివేశస్య అనుసంధానాయ
నిరగచ్ఛతాం నిగతౌ + గల్భగతాలజ్ఞే || ౬౩ || — అథేతి || అ
ధానంతరంవిడౌజనః ఇంద్రస్య కుమారౌపి అజానౌపి త్రిగతాన
పి త్రిగతానామ్నాపి త్రియః గర్తాః యేహంతానపి క్షురప్రైః ఆ
యథవిశేషైః గాలేశరీరే సహస్యంగర్తాఅవతాః యేహంతాన్ || ని |
గర్తావతౌభువిశ్వభౌ ఇత్యమరః విరచయ్యకృత్వాహేతుం కారణం
వినైవ న్యథమానం చేతాయస్యతాదృశస్సన్ న్యవృతత్ నివృత్తః +
వృతువతానేలుజ్ఞే పుషాదిదుష్కతాదీన్యజ్ఞే ద్యుద్భోగ్యుజ్ఞేతి వర్తన్తే
పదం ఆత్మవైపుత్రనామాసీతి శ్మృతేః పుత్రనాశాదాత్మనః పీడాజా
తేతిభావః || ౬౪ || — బాష్పాయత ఇతి || దృష్టియగంలాచనదన్దన్దన్

వస్సంతాపః ఉదేతి అవిభవతి- ఏతస్య సస్వదుర్నిమిత్తస్య- కింఫలం
భవిష్యతీత్యుక్తప్రకారేణవిచింతయన్ ఆలూచయత్సన్నైనరాజ్ఞఃయ
ధిష్ఠిరస్య ధామ ఆవాసవివేశ- బిడౌజనఃకుమారశతిపదమత్రాపియో
జ్యం అత్రానెకక్రియాయాగపద్యాత్సముచ్చయః ॥ ౬౫ ॥—తత్రైతి
అథ యధిష్ఠిరావాసప్రవేశానంతరం తత్రయధిష్ఠిరధామని అశ్రావే
నేత్రయోర్యేషాంతాన్ సర్వాన్ బంధూన్యధిష్ఠిరాదీన్ నిశామ్య ని
రీక్ష్య సూనాః పుత్రస్యాభిమన్యోర్వాతాన్వధవృత్తాంతం - నిశ
మృత్యుత్వాచ ధనంజయస్యాజ్ఞానస్య చిత్తం స్వేనాత్మనా సమానం
నామ్నా తుల్యంజేజః అగ్నిః తావస్యపుత్రశౌకసంతాపస్య అపదేశే
న వ్యాజేన చుచుమ్మస్పృశతి స్త-పుత్రశోకాత్సంతప్తాధూదిత్యర్థః

దుదేతితాపః । ఫలంకిమేతస్యభవిష్యతీతి విచింతయ

ద్ధామవివేశరాజ్ఞః ॥ ౬౫ ॥ ప ॥ తత్రాశ్రునేత్రాన

ధసర్వబంధూన్నిశామ్యసూనోశ్చనిశమ్య వార్తామ్ ।

తాపాపదేశేనధనంజయస్య చిత్తంచుచుమ్మస్వసమా

బాష్పాయతేబాష్పముద్గిరతి+బాష్పీష్టభ్యాముద్వమనఇతికృజ్జేక రా
గ్రాత్ హస్తాగ్రాత్ చాపఃధనుఃగలతిసగ్ంనతే+గలతివసగ్ంననెలట్
అంతరభ్యంతరే తావస్సంతాపః ఉదేతి ఉత్పద్యతే+ ఇన్లతౌలట్ ఏత
స్యఫలం కింభవిష్యతి + ధూనత్రాయాంబృట్ ఇతివిచింతయన్ రా
జ్ఞః ధామఆవాసవివేశవిశప్రవేశనేలిట్ ॥ ౬౫ ॥— తత్రైతి ॥ అ
థానంతరం తత్రావాసేఅశ్రుబాష్పఃనేత్రయోర్యేషాంతాన్ సర్వబం
ధూన్ నిశామ్యదృష్టాన్వసూనాఃనాతాన్పుత్రినాశవృత్తాంతంనిశమ్య
శ్రుత్వాధనంజయస్యాజ్ఞానస్యచిత్తంతాపాపదేశేన తావవ్యాజేనస్వేన
స్వేనామ్నాసమానంఏక నామ తేజఃఅగ్నిః॥ని॥ధనంజయోజ్ఞానెనహ్నివి
తివిశ్వఃచుచుమ్మపస్పశ్ + చుచివక్త్రసంయోగేలిట్పుత్రమృతివా
తాశ్శశ్వజేనాత్సంతం తతాపేత్యర్థః పుత్రోత్పత్తివినాశాభ్యాం

అపహ్నవాలజ్కరిః || ౬౬ ||—వీరమితి || వీరంబసహాయశూరం
తనూజమభిమన్యమనుచింత్యస్తృత్వా విలాపంపరిదేవనం భజతీతి త
ద్భాజం ధారాళంబాషపధారాపరీతం దృష్టియ్యగళంయస్య తథో
క్తం ధరణౌలుతంతం భువివివతకమానం, తిమజానమపి విశ్వంభ
రః కృష్ణః వసుధాధిపేన ధమకరాజేన సంయతస్సక్ - వాగ్భిరాప
ద్ధమ్యాభిః చిరేణకృచ్ఛాద్రిత్యధః - అశోకంనిదుఃఖం వ్యద
ధాల్చక్రే || + విప్రారావద్దధాతేకతకరిలజ్ - అత్రాజానం కుట
జవృక్షమపి అశోకంవంజళవృక్షం వ్యదధాదితి విరోధస్యశ్లేషేణాభా
సాత్ విరోధాభాసః || ౬౭ ||—ఇంద్రేతి || తదనుకృష్టయ్యధిష్ఠిరా
భ్యామాశ్వాసనానంతరం ఇంద్రాత్తజః అజానః కోపాద్బాహు
ముదస్య ఉద్యమ్య, శ్వః పరస్త్రికాదినపవ నతుప్రపరస్త్రిన్నిత్యధః,

నలేజః || ౬౬ || ప || వీరంతనూజమనుచింత్య విలాప
భాజం ధారాళదృష్టియ్యగళంధరణౌలుతంతమ్ | వా
గ్భిశ్చిరేణవసుధాధిపసంయతస్తం విశ్వంభరోజాన
మపివ్యదధాదశోకమ్ || ౬౭ ||ప|| ఇంద్రాత్తజస్తదను
బాహుముదస్యకోపాత్స్వింధూద్యహస్య నమరే ద్విష

నాపరంసుఖదుఃఖయోరిత్యుక్తేరితిభావః || ౬౬ ||—వీరమితి || వీరం
శూరం తనూజంపుత్రం అనుచింత్యనం స్తృత్యవిలాపభాజంపరిదేవన
వంతం ధారాళంధారావత్ దృష్టియ్యగళం నేత్రీదవ్యస్త్యం యస్యతథా
భూతంధరణౌభూమాలుతంతంతమజానం వసుధాధిపేనధమకరాజే
న సంయతః మిళితః విశ్వంభరఃకృష్ణః + సంజ్ఞాయాం భృత్యౌవృజీతి
ఖచ్ అరుద్విషదతిముమ్చిరేణవాగ్భిః అజానమపిఅజానవృక్షమపి
అశోకంఅశోకవృక్షమితి విరోధః పరిహారస్తుతన్నామానమపిశోకర
హితమితివ్యదధాత్ అకరోల్ + ఉదాధాన్ధారణవోషణయోలజ్ ||
౬౭ ||—ఇంద్రాత్తజఇతి || తదనుఇంద్రాత్తజః అజానఃకోపాత్

తస్యపుత్రానుయాయినేనానిరౌఢేన దోహకారిణః సింధూద్వహస్య
 వైంధవస్యశిరః సమరేయద్ధైర్విషతాండుర్యోధనాదీనాం సమక్షం-
 హేత్యామాయధే నకుర్యాంయది తయానచ్చిద్యాంచదిత్యధః అ
 హంతస్యాం హేత్యాం అగ్నిజ్వాలాయామిత్సధఃవిశేయంఇతిఉక్త
 ప్రకారంప్రతిజ్ఞామకరోత్ || ౧ || హేతిస్సాహాయధేవహ్నికీలేత
 రణితేజసీతివిశ్నః || ౬౮ ||—అథేతి || అథ అజ్ఞానప్రతిజ్ఞానంతరం
 ఏతద్వృత్తమజ్ఞానప్రతిజ్ఞావృత్తాంతమవకణ్యశ్శ్రాద్ధీరవేధయ శీ
 లాయ సింధుపతయేవైంధవాయ అతిగభీరాతత్యంతగమ్భీరాధిఃమ
 నః యస్యసః గురుఃదోహకః, హేవైంధవతవఅజ్ఞానాద్గుప్త్యాఃఆవరణ
 రక్షణయోః యుగ్మమపి శ్నః సమరేమేధరః నిర్వాహ్యః ఇత్యుక్త
 ప్రకారం ప్రతిశ్శ్రుతం అంగీకారం ప్రతిజ్ఞామితియావత్ వితరాస

తాంసమక్షమ్ | హేత్యాంశ్నవీనయదితస్య శిరోసకు
 ర్యాం తస్యాంవిశేయమహమిత్సకరోత్ప్రతిజ్ఞామ్ ||
 ౬౮ ||ప|| అథవృత్తమేతదవకణ్యశ్శ్రాద్ధీరవే వితతా(ర)
 న)సింధుపతయేప్రతి(శ్రవ)శ్శ్రుత)మితవగుప్తియుగ్మమ
 పిమేధరోజ్ఞానాత్సమరేశ్వఇత్యతిగభీరధీగురుః||౬౯||

బాహుంధుజం ఉదస్యఉల్లాసస్యశ్చ ఏవపరద్యవ్యవ ద్విషతాం శత్రూ
 ణాం సమక్షంప్రత్యక్షం + ప్రతివరసమనుభోక్త్యితిసమాసాంతోచ్
 సింధూద్వహస్యశిరఃమూఢానంహేత్యాంఖడ్గేనకుర్యాంయది+దుకృ
 ష్కోకరణైలిజ్ఞే ఖడ్గేననచ్చిద్యాంచదిత్యధఃఅహంతస్యాంహేత్యాంవ
 హ్నిజ్వాలాయాం||౧||రవేర్చిశ్చశస్త్రంచవహ్నిజ్వాలాచహేతయఇత్య
 మరః + విశేయంవిశప్రవేశనేలిజ్ఞేఇతి ప్రతిజ్ఞాంతకరోత్ + దుకృ
 ష్కోకరణైలిజ్ఞే || ౬౮ ||—అథేతి || అథానంతరం ఏతద్వృత్తం వృత్తాంతం
 అవకణ్యశ్శ్రాద్ధాతిగభీరా ధీర్యస్యతాదృశః గురుఃదోహకః భీరవే
 కాతరాయసింధుపతయేవైంధవాయ శ్నఃపరద్యవిసమరేఅజ్ఞానాత్

చక్రే || ౧ || కారారక్షణయోగౌక్తిరితివిశ్వః మంజుభాషిణీ || ౬౯ ||
 అన్యేద్యురితి || అన్యేద్యుర్భానానూర్యేఅవలంబితః ఆశ్రితః ప్రథ
 మశిఖరిణః ఉదయశైలస్య సానుః ప్రస్థః యేనతథోక్తసతి సింధురా
 జయోః స్తేందవసముద్రయోద్యుగళేయగ్నే న్గంధావారయోస్సేనాని
 వెశయోద్యుగే ఉభయస్త్రికా కారవీయేపాండవీయేచేత్యథః - వసుంధ
 రాధిపతీనాం రాజ్ఞాముభయపక్షాణాం దుర్యోధనయుద్ధిష్ఠిరయోరితి
 వాయుద్ధేనన్నాహస్య ఉద్యోగస్య పైశున్యేనూచనేలంపటేలాంబ
 స్తేః నన్నాహనూచకైరితియావత్ పటహానాం వాద్యవిశేషాణాం
 భావనైః ధ్వనిభిస్తరళైచంచలెనతి శరణార్థమాగతానాం భరణైరుః
 ఖనివారణే అలంకరీణైః కర్మణిసమర్థేన || ౧ || కర్మక్షమోలం

గ || అన్యేద్యురవలంబితప్రథమశిఖరిసానాభానాన్కం
 భావారయగ (ళ) వసుంధరాధిపతియుద్ధసన్నాహపై
 శున్యలంపట పటహాభావనతరళైసింధురాజయగళేశ
 రణాగతభరణాలంకరీణైః పద్మనేత్రేణ సౌభద్రవ

తవగుప్త్యాః ధూగతౌరక్షణయోద్యుగ్తమపి యగళమపి || ౧ || గుప్తిః కా
 రాగ్యశాస్త్రోక్తాధూగతౌరక్షణయమేషతి విశ్వః మేభరః భారీతి
 ప్రతిశ్రవంతంగీకారం || ౧ || అంగీకారాభ్యుపగమప్రతిశ్రవసమాధయ
 ఇత్యమరః వితతారదదా + త్కౌష్ఠవనతరణయోలిట్ ఏకస్త్రిదినై
 తవరక్షణం కరోమితి ప్రతిజ్ఞాఇత్యథః || ౬౯ || — అన్యేద్యురితి ||
 అన్యేద్యుః అన్యస్త్రిన్నాహనానూర్యేఅవలంబితం ఆశ్రితం ప్రథ
 మశిఖరిణః ఉదయాచలస్య సానుప్రస్థాయేన తస్త్రికాసతి సింధురా
 జయోః స్తేందవసముద్రయోః యగళేయగ్నేన్గంధావారయగళస్య
 సేనాదవ్సదస్య వసుంధరాధిపతీనాం రాజ్ఞాన్యుద్ధసన్నాహస్యపై
 శునై పిశునతాయాం లంపటేన ఆసక్తైః పటహాభావనైః అనకరవేణ
 తరళైః చంచలెనతి మరణభయాద్ధూళిపాతభయాచ్ఛ్రేతిభావః శరణాగ

కమీణఇత్యమరః పద్ధనేత్రేణ శీకృష్టేన - సుభద్రాయా అపత్య
స్య సౌభద్రస్య అభిమన్యోర్వధాద్యశ్శోకాతిరకః దుఃఖాతిశయః తే
నపరిగళితైః బాష్పపూరైః పంకిలకదళమితద్వారదేశేనమానీతం-
సౌపీరనాయకస్య సైంధవస్య యద్గోపనస్థలం రక్షణదేశః తస్యదగ్ధ
మిచ్ఛయాదిదృక్షయోవెత్సుత్యైతా- తుంగతరమత్సున్నతంకేతాశ్శృ
క్లం శిఖరంఅధిరూఢేన కపిపరిబృఢేన హనుమతాపరిత్రామండితమ
లంకృతం, మానసస్యగరుడస్య గంధవహస్యవాయోశ్చత్రయాణాంబాం
ధవైర్వేగేనసదృశైరిత్యధః, సైంధవైః అశ్వేష్విఆహితం సమాది
తం బంధనం యస్మిన్కాతిఘోక్తం- స్యంధనంరథమసిరుహ్య - సంక్రద్ధ
ననందనోజుః- సమరస్య ఉచితయా అనురూపయావేష సంపదా
అలక్ష్మీరసమృద్ధ్యా అవిక లేనపూజానా నిజబలెన చతురంగేణ స
హవృత్తిస్తమానః గచ్ఛంత్యక్- మదేన దానజలెనబంధురైర్వాప్యప్తైః

ధశోకాతిరకపరిగళిత బాష్పపూరపంకిలద్వారదే

శే సమానీతం సౌపీరనాయక గోపనస్థలదిదృక్షయేవ

తుంగతరకెతుశృంగమధిరూఢేన కపిపరిబృఢేన పరి

మండితం మానసగరుడగంధవహబాంధవైస్సైంధవై

తానాం భరణేపోషణే అలంకమీణేన పర్యాప్తేన +అషడక్షాశితం
గ్వలంకర్తాలంపురుషాభ్యుత్తరపదాత్థఇతిఖిఃపాణేఃకరస్యమిత్రం సహ
యఃతోత్రం యస్య తేనపద్ధనేత్రేణకమలాక్షేణభగవతాపద్మజైశ్వర్య
సంపన్నైశ్చకృష్టేననిభగశ్శ్రీకామహాహ త్త్యవీర్యయత్కార్మకీర్తిమ
ఇత్యమరఃసౌభద్రస్యఅభిమన్యోఃవధేనయశ్శోకాతిరకశ్శోకాతిశయః
తేనపరిగళితైఃచ్యుతైఃపూరజనానాంబాపైరశ్రుభిఃపంకిలేనకర్దమే+
పిచ్ఛాదితావదిలచ్ఛద్వావతలేనమానీతంసౌపీరనాయకస్య సైంధవస్య
గోపనస్థలస్యరక్షణస్థలస్యదిదృక్షయేవదగ్ధమిచ్ఛయేవ తుంగతరస్యఅ
త్సున్నతస్యకేతాధ్వజస్యశృంగమగ్రంఅధిరూఢేనకపిపరిబృఢేనవా

సింధురైగజైః- వివిధాగతీరాస్కందితాదీః నాటయంతిప్రకటయంతి
తీతి నాటకై ఘోటకై రత్నైః నిరుద్ధః వియత్నః ఆకాశమాగతః
యైస్తేరతున్నలైరిత్తిథః రత్నైఃకృతా రణస్య ఆనతిస్సంబద్ధః యై
స్తేఃపత్తిభిః పాదాతైశ్చ - విరచితఃకృతః పరిపఞ్చిజనస్య శత్రుజన
స్య మోహశ్చిత్తవికారిః యేనతనోక్తస్య వ్యూహస్య పద్మావ్యాకా
రసేనావిన్యాసస్య పృష్ఠభాగ - జయద్రథంస్తేంధవం ప్రతిష్ఠాప్యని
వేశ్యస్వయమాత్తనాపి పురోభాగం వ్యూహముఖభాగం పరిష్క
రాణస్యాంకుర్వతఃతత్ర వసత్యతియావత్ ద్రోణస్యఅచార్యస్యద
రణయోబాణాభ్యాంప్రణీతః ప్రాపితః ప్రణిపాతః సమస్మా

రాహిత బంధనంస్యందనమధిరుహ్యనంక్రందనందన
స్సమరోచితవేషనంపదవికలేన నిజబలేన సహపృతి
ప్రమానోనిరుద్ధవియత్నై రత్నైఃమదబంధురైస్సింధు
రైర్వివిధగతినాటకైః ఘోటకైఃకృతరణాసత్తిభిః ప
త్తిభిర్విరచితపరిపఞ్చనమోహస్య వ్యూహస్య పృష్ఠ
భాగజయద్రథం ప్రతిష్ఠాప్యన్వయమపిపురోభాగం

సరనాయకేనప్రభౌపరివృథ ఇతినిపాతః॥నిఅధిధూర్నాయకౌనేతాప్ర
భుఃపరివృథౌఛివఇత్యమరఃపరిమండితంఅలంకృతం మానసగరుడగంధ
వహనాంబౌధవైః జ్ఞాతిభిఃస్తే ధవైరశ్వే ఆహితబంధసంక్తబంధనం
స్యందనం రథంఅధిరుహ్యనంక్రందనందనఃఅజుః సమరోచితయా
యద్దయోగ్యయా వేషనంపదావికలేనఅన్యూనెనబలేనస్తేన్యే సప
హపృతిప్రమానః పృథ్వితస్సౌ కేతనైఃక్షణైర్నిరుద్ధః వియత్నః ఆ
కాశమాగోయైస్తేః రత్నైః మదేన దానెన బంధురైః రమ్యైఃసింధు
రైగజైః వివిధానాంగతీనాం నాటకైః నిటనకత్పభిః + సావర్ణ
ణ్యంతాల్ ఘోటకైఃఅశ్వైః కృతరణాసత్తియేమాంతైఃపత్తి
భిః పదాతిభిశ్చ విరచితః పరిపఞ్చినాం శత్రుణాం మోహోయేనత

రఃయేనతథోక్తస్సన్మమస్కారబాణౌ ప్రయుజ్యేత్యథః - అతఏ
వతేన నమస్కృతేన ద్విజైనదీయమానః మాగావ్యపూర్వాహమధ్య
ప్రవేశకస్య అవకాశః అస్తరంయస్యతథోక్తశ్చస్సన్ తమేవపూర్వ
హంచండమారుతః ఘనమండలం మేఘబృన్ధమివక్షణాదేవ క్షోభయా
మాన ॥ ౭౦ ॥ — తదనంతరమిత్యతరేణాన్వయి ॥ సంశప్తకెతి ॥ శౌ
రిణాక్రిక్యప్తేన నున్నః ప్రిరితః అతఏవతత్తాదృశీం అనదృశీం సంశ
ప్తకామసురాభవ (౧) తెషాంపలాయనేయోవెగస్తస్య భంగీరీతింఅ
భినయన్నిడమ్బయన్నివస్థితఇత్యత్యైక్షావిజయస్య అజ్ఞానన్యశతాం
గవర్యః రథశ్రేష్ఠః - విస్తయకరేణవేగనడవలక్షితః విరోధిస్తేన్యశ
పరిమ్మరాన్విణస్యదోణస్య చరణయోబాణాభ్యాం
ప్రణీతప్రణిపాతస్తేనదీయమానమాగావకాశశ్చం
డమారుతఇవ ఘనమండలంతమేవపూర్వాహం క్షణాదే
వక్షోభయామాన ॥ ౭౦ ॥ తదనంతరమ్ ॥ప॥ సంశప్త

స్యపూర్వాహస్య పృష్ఠభాగజయదృఢంస్తేంధవం ప్రతిష్ఠాప్య సంస్థాప్య
న్యయమపి పురోభాగం పూర్వాహముఖభాగంపరిమ్మరాన్విణస్య అ
లకుర్వతః ద్విజైనచరణయోః పాదయోః బాణాభ్యాం ప్రణీతప్ర
ణిపాతః ప్రాపితప్రణామః తెనద్రోణేన దీయమానః మాగావకా
శోయస్య తాదృశస్సన్ చండమారుతః ఘనమండలం మేఘమండల
మివ తమేవపూర్వాహం క్షణాదేవక్షోభయామానచాలయామాన+క్షు
భభయనంచలనయోః గ్యంతాల్లిట్ ॥ ౭౦ ॥ — తదనంతరం ॥ సం
శప్తకెతి ॥ తత్తాదృశీంతాదృగ్విధాం సంశప్తకానాం యద్ధాదనివర్తి
నాం అసురాణాం పలాయనవెగస్య భంగీరీతిం అభినయన్నివ శౌ
రిణాక్రిక్యప్తేననున్నః ప్రిరితః విజయస్య అజ్ఞానన్య శతాంగవర్యః ర
థశ్రేష్ఠః విరోధిస్తేన్యశశ్చుబలవిస్తయకరేణ అశ్చర్యకరేణ+కృష్ణో

(౧) అత్యసంశప్తకానామసురాంశత్వాదసురాభవతిలేఖనంమండం

త్రుబలే, విషవక్తవితశ్చచార - అత్యోపమయాఅకుతారోధప్రతీతైర
లజ్జారేణవస్తుధ్వనిః ॥ ౭౦ ॥ —తత్రేతి ॥ తత్రతదానీం, యుధి
నిహ్నుతా ఆచ్ఛాదితాదినైశ్వరన్య సూర్యన్యదీప్తిః ప్రకాశః యేన
తస్మిన్ తమసిఘ్నాళిమిషేణజృమ్భితేనతి- పాండవసేనాఖద్యతైస్తకురు
సేనాహృష్యతిస్త- సహసేఘ్నభయత్రియోజ్యం- ప్రతిజ్ఞాభంగాదజ్ఞ

కాసురపలాయనవెగభంగీంతత్రాదృశీ (౧) మభినయ
న్నివశౌరినున్నః । వేగనవిస్తయకరేణవిరోధిస్తేన్యై
విషవక్తచారవిజయస్యశతాంగవర్యః ॥ ౭౦ ॥ తత్రని
హ్నుతదినేశ్వరదీప్తౌ (౨) జృమ్భితేతమసిఘ్నాళిమిషే
ణ । ఖద్యతైస్తయధిపాండవసేనాహృష్యతిస్తసహసా

హేతుతాచ్ఛిల్యానులామ్యేష్వితిటః వేగనవిషవక్తపరితః!నినమంతత
స్తుపరితస్సర్వతావిషవిత్వపీత్యమరః చచారదరగతిభక్షణయోఃవిత్ ॥
౭౦॥—తత్రేతి ॥ తత్రయధయద్ధై నిహ్నుతా ఆపలపితాదినైశ్వరన్య
సూర్యన్యదీప్తిమ్యుతిర్యేన తస్మిన్ తమసి అంధకారే ధూళిమిషేణ
రజ్జౌవ్యాజేన జృంభితైవివృద్ధేనతి పాండవానాం సేనాబలంఖద్యతే
స్తదీనాబధూష + ఖదదైన్యేలట్ స్తేఇతి ఖూతేలట్ కురూణాం సే

(౧) తత్రాదృగిత్యత్రేతి త్తదివదృశ్యతఇతి తత్రాదృక్ । యద్వాతా
దృగాదయోరూఢిశబ్దాః । నైవాత్రదశనక్రియాదృశ్యతఇతి కాశికావ
చనాల్ తాదృకృబ్దోరూఢ్యాపకాశకత్వాథః తథాచతద్భుజః స్వ
రూపప్రసిద్ధిపరః । తాదృకృబ్దోమహామహిమత్వాదిరూప తత్ప్రకా
రవిశేషప్రసిద్ధిపరః తయోః ఖంజకుబ్జవద్విశేషణసమాసే తత్రాదృగితి
రూపమ్ । యద్వాతుల్యశబ్దసమానాథకతత్తుల్యశబ్దవత్తాదృకృబ్ద స
మానాథకతత్రాదృకృబ్దోప్యస్తి । ఏనమేవతత్రాదృశాదయోపీతిఅభి
యక్తేరప్పయ్యదీక్షితైః యాదవాఘ్నదయాఖ్య కావ్యరత్నవ్యాఖ్యా
యోనిరూపితమ్ ॥(౨)అస్యభాషితపుంస్కతావీతుంసద్యావః॥

నాగ్నిం ప్ర విశతీతి తర్కాదితిభావః- సావగతా || ౨౨ ||— గాం
డివమితి || తదాతత్కాలేయద్ధే - ఏతేనాజానెనవికృష్టమాకృష్టంగా
ణ్ణీవం- స్వస్యగాండివస్య నామధేయేగాండివేతి సంజ్ఞాశబ్దేస్థిత్యాశా
లతఇతిశాలినాశవణేనఇకా రేణ - తులాంసామ్యమధిరోధుః ప్రా
ప్తమిచెత్సుత్యేక్తా- ముహుః హాస్యంబల్పంచబధూవ, దీఘమా
యతంచబధూవ- అజానచాపస్యగాండివం గాండివమిత్యుభయధా
పివ్యవహారాదితిభావః అత్రసంహితబాణగుణాకర్షణ తద్విమోచన
కృతాల్పత్వాయతత్వయోః అక్షరధర్మహాస్యత్వదీఘత్వయోశ్చ శ్లే
షభిత్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యైదుక్తోత్పేక్తా సాపే
క్షత్వాత్తయాతయోః ప్ర త్యేకమంగాంభిభావేన సంకరద్వయస్యసం
న్యప్తిః+గాంధ్యజగాత్సంజ్ఞాయామితివ ప్ర త్యయానుశాసనే హాస్యా
త్తదీఘాన్తయోస్తంత్రేణనిదేశశిక్షత్వక్రం || ౨౩ || కపిధ్వజస్యగాండి
వ గాండివోపున్నపుంసకైత్యమరకోశశ్చ - స్వనామమధ్యస్థితీశాలి
నేవేతి పారాంతరమ్ || ౨౩ ||— అస్తమితి || అరవిందబద్ధః సూ

కురుసేనా || ౨౨ || ప || గాండివమేతేనముహుర్వికృ
ష్టంహాస్యంచదీఘంచబధూవయద్ధే । తులామిన్ద్రై
నతదాధిరోధుఃస్వనామధేయస్థితీశాలినేవ || ౨౩ ||

అస్తంగతశ్చేదరవిందబంధుర్వంధ్యాభవెత్సాపి మదీ

నాసహసాఅకస్తాత్ హృష్యతి స్తహృషతుష్టాలత్ || ౨౨||— గాం
డివమితి || ఏతేనాజానెన యద్దైముహుః వికృష్టం ఆకృష్టం గాండి
వంధనుః స్వనామధేయే గాండివఇతినామ్నిస్థితీశాలినాస్థితేనఇవణే
న సహతులాం డివమాం అధిరోధుమివ హాస్యంచదీఘంచ ఆకర్ష
ణేహాస్యం మోచనేదీఘంచ బధూవ + భూసత్తాయాలిట్ అజాన
స్యతుగాండివగాండివోపున్నపుంసకావిత్యమరొక్తైర్యథాఇవణేప్ర
భవదీఘత్వై తథాతస్త్విన్నపీత్యర్థః || ౨౩ ||— అస్తమితి || అరవి

౨౪౦

సవ్యాఖ్యే చముఖారణేదశమస్తవకః

జ్ఞానః తత్ర యద్దేఇమభిర్బాజైర్వంకం వంకదేశాధిపతిం జనపదే
 శబ్దసంస్కృత్యతదధిపక్షత్రియవాచీకుర్వన్నిత్యనుషంగశ్చ-కంకకులస్య
 గృహభృష్టస్య ఆమిషంభోగ్యవస్తుకలింగంపునః ధృతంవిపదః మరణ
 న్యలింగంచిహ్నామూర్ఖ-శ్వాసాదియేన తథోక్తం, భోజమాపదాం
 భాజనం పాత్ర్యమాగధం మగధదేశస్య సంబంధినంతస్యేదమిత్యర్థ-
 యమపుర్యాస్సీమాంప్రదేశంరుణద్ధిప్రాప్తోతీతి తద్యుధం - చాళం
 దుఃఖంనిచోళఃఆచ్ఛాదనం యస్యతాదృశంచిత్రం యస్యతథోక్తం
 ర్వం || ౧ || నిచోళఃప్రచ్ఛదపటఇత్యమగః- దినావసానసమయే సా
 యంకాలే- సింధూద్వహంస్తేంధనం రుంధేస్తనిరుద్ధవాన్ వంగమితి
 పారోనుప్రాసభంగాదుపెత్త్యః, శామీలవిక్రీడితమ్ || ౭౬ ||
 తత్రాంతరే ఆజ్ఞానయద్దసమయఉత్పత్తరణసంబద్ధః || భూపఇతి ||

లింగంపునర్భజంభాజనమాపదాయమపురీ సీమారు
 ధంమాగధమ్చాళందుఃఖనిచోళచిత్రమిమభిఃకుర్వం
 త్సువరాసిధిభూపుత్రస్తత్రదినావసానసయే రుంధేస్త
 సింధూద్వహమ్ || ౭౬ || ప || తత్రాంతరే || భూప

తాల్లట్ || ౭౭ || —|| వంకమితి || వంకంవంక రాజం కంకకులస్య ఆ
 మిషం మాంసంకలింగం పునఃకలింగరాజంతు ధృతంవిపదః ఆపదః
 లింగంచిహ్నం యేనతంభోజం భోజాధిపం ఆపదాంభాజనం పాత్ర్యం
 మాగధం మగధరాజం యమపుర్యాః సీమాంరుణద్ధితాదృశంస్విప్
 చాళంచాళాధిపందుఃఖంనిచోళఃప్రచ్ఛదపటః యస్యతచ్చిత్రంయ
 న్యతం||ని||నిచోళఃప్రచ్ఛదపటఇత్యమరఃదుఃఖాన్యతమనసమిత్యర్థః
 ఇమభిర్వాజైఃకుర్వన్సువరాసిధిభూపుత్రఃఅజ్ఞానః||ని||అధిభూర్నా
 యకొనెత్యమరః తత్రతస్త్రిన్ దినావసానసమయే సాయంకాలే
 సింధూద్వహంజయద్రథం రుంధేస్త +ఆవవారరుధిర్ఆవరణైలట్ || ౭౮ ||
 భూపఇతి || భూపస్తుయధిష్ఠిరస్తు ఉత్తపమానధిః సంతప్తబుద్ధిః +ఉ

భయభరాత్ భయాతిశయాత్ - అజ్ఞానాపాయచింతనజన్యాత్, ఉత్త
పమానాసంతప్యమానాధీర్వాసః యస్యసః అతపవభూపః యధిష్ఠిర
స్తు ఇంద్రాత్తధువోజ్ఞానస్య వారాంవృత్తాంతం జ్ఞాతుమిచ్ఛః జ
జ్ఞాసుస్సౌ సాత్యకింశైవేయం మారుతింభీమంచ ఉభౌ రిపుచమ్వాః
శత్రుసేనాయాః పూహంప్రతివోహిణోత్ ప్రేషితవాక్ తతః
యధిష్ఠిరప్రేషణద్వేతాః గురుంద్రాణం పూహముఖస్థితం జిత్వా
ఆత్మః సింహనినదః క్షేప్తశౌరవఃయాభ్యాంతధోక్తా కురూకకౌరవా
నమ్యక్ క్షోభయంతౌ, తౌసాత్యకిభీమాసంపీక్ష్య భూరిశ్రవాః రా
ధేయః కణశ్చ ద్వా, హరాద్బలాత్కరాత్ - రుద్రధతుః నిరుద్ధవ
తౌ + రుద్రద్వేకతఃరిలిక్ - హతాత్తతారుద్రధతురిత్యేవపాఠః ఉ
భౌరుద్రధతురితిపాఠేఉక్తసందర్భాలాభాదితి||వృత్తంపూర్వమేవ||౨౨||

అథేతి || అథసోమదత్తతసుజః భూరిశ్రవాః రమావతెశ్శ్రీకృష్ణస్య
స్తూత్రపమానధీభయభరాజ్జ్ఞాసురింద్రాత్తధువా
తాంసాత్యకిమారుతీరిపుచమ్వాపూహం ప్రతిప్రా
హిణోత్| తౌజిత్వాగురుమాత్రసింహనినదాసంపీక్ష్య
భూరిశ్రవారాధేయశ్చహరా(దుభౌ)త్తతారుద్రధతు
స్సంక్షోభయంతౌకురూక || ౨౨ || వ || అథసోమదత్త

ద్విభ్యాంతపవిత్రాత్తనైవదత్వాచ్చానచ్ భయభరాత్ భీత్యతిశయా
త్ ఇంద్రాత్తధువః అజ్ఞానస్యవారాంవృత్తాంతం జ్ఞాసుఃజ్ఞాతుమి
చ్ఛస్సౌ సాత్యకి మారుతీసాత్యకి భీమారిపుచమ్వాః శత్రుసేనా
యాపూహంప్రతిప్రాహిణోత్ ప్రేషయామాస+హితౌవృద్ధాచ
లజ్జ గురుంద్రాణం జిత్వాఆత్మసింహనినదా కృతక్షేప్తశౌఅతపవ కు
రూక సంక్షోభయంతౌ తౌసాత్యకి భీమా సంపీక్ష్యద్భుష్టావభూరిశ్ర
వాఃభూరిశ్రవానామరాజారాధేయశ్చకర్ణశ్చఉభౌహరాత్ బలాత్కరా
త్||౨||వ||స||భ||ర||బ||లా||త్||క||రా||త్||౨||వ||స||భ||ర||బ||లా||త్||క||రా||త్||౨||
మా సతుఃరుధిర్ అవరణైలిలి||౨౨||—అథేతి|| అథానంతరం సోమదత్తత

అనుజౌపితృకిశ్చ ఉభౌ ద్వాభగ్నానిరథస్సూతః సారథిః కామూకం
చాపః తానియయౌ స్తథాక్రాంతౌ- పట్టనఃఖడ్గవిశేషఃలతేవతాం
పరిగృహ్యపరస్పరం అన్యోన్యం, భయంకరం ప్రథనంద్వంద్వ యుద్ధం
వితేనతుఃచక్రతుః- మంజుభాషిణీ || ౨౦ ||— అథేతి || అథభృతౌసిః
పట్టనః యోధనః అసౌసౌమదత్తిః సౌమదత్తపుత్రఃభూరిశ్రవాస్తుశినిత
నయంసాత్యకిం భూమ్యాం నిపాత్య పాతయిత్వా అంతమౌనసి యః
గర్వస్య సారః స్థిరాంశః తం గళయితుం వమయితుమిచ్ఛేత్పు
తౌ ఉరసి సాత్యకేర్వక్షసి నిజేన చరణేన నిపీడయాంచకార నిష్ఠీ
జితవాన్ || పుష్పిత్కాగ్రావృత్తమ్ || ౨౧ ||—తదేతి || తదా సాత్య

తనుజౌరమాపతేరనుజౌపితృభగ్నరథసూతకామూకౌ |

పరిగృహ్యపట్టనలతాంపరస్పరం ప్రథనం భయంకర
ముఖౌవితేనతుః || ౨౦ || అథశినితనయంనిపాత్యభూ
మ్యామురసిధృతాసిరసౌతుసౌమదత్తిః | గళయితుమి
వగర్వసారమంతర్నిజచరణేననిపీడయాంచకార || ౨౧ ||

తదాహరిమాణగతోపినాక్షంవ్యాపారయామానర

నయః భూరిశ్రవాః రమాపతేఃకృష్ణస్య అనుజశ్చఉభౌ భగ్నానిరథస్సూ
తకామూకానియాభ్యాంతౌ పరస్పరం అన్యోన్యం పట్టనలతాంఖడ్గల
తాం పరిగృహ్య గృహీత్వా భయానకం ఘోరం ప్రథనం యుద్ధం వి
తేనతుః చక్రతుః + తనువిస్తారేలిఖ్ || ౨౦ ||—అథేతి || అథానం
తరం ధృతాసిః గృహీతఖడ్గః అసౌ సౌమదత్తిస్తు భూరిశ్రవాస్తు + అ
తద్విశిష్టసత్వాధౌఞ్జ్ శినితనయం సాత్యకిం భూమ్యాంనిపాత్య ఉ
రసి వక్షసి అంతః అంతస్థితం గర్వసారం గళయితుమివ చ్యావయితు
మివ నిజచరణేన అత్తియపాదేన నిపీడయాంచభూవ పీడయామాస ||
+ పీడఅవగాహనె స్యాధౌఞ్జ్ంతాల్లిఖ్ || ౨౧ ||—తదేతి || తదా
తస్మిన్కాలే హరిఃకృష్ణః దూరగతోపి ఆజానన్యరథే అక్షం చక్రం

ఘృణోనిష్పిడనమయే దూరం గతః దూరే వత్సమానోపీత్యథః
హరిః త్రికృష్టః అజనస్య రథే అక్షంచక్రం చక్షురింద్రమౌచ స
వ్యాపారయామాస నచాలితవాక్ రథం నచోదయామాసేతియావత్
సాత్యక్యపాయభయాదితిభావః కింతు నిజస్య అనుజాతస్య సాత్యకేఢ
రసి దత్తః నిహితః పాదః చరణం రథచరణంచ యేనభ్యోక్తే అస్తి
భూరిశ్రవసినామమహారథే రథశ్చైష్టే రథికశ్చైష్టేచైవ అక్షం వ్యాపా
రయామాస విహయాజూనరథప్రేరణం తమేవాపశ్యదిత్యథః అత్ర
దూరరూపప్రతిబంధకసలైష్టేపి భూరిశ్రవసీ చక్షుర్వాపారవర్జ
నాద్విభావనాభేదస్య ఉక్తప్రతిబంధకాభావమాపసామగ్రిసత్తైష్టే
అజనరథే తద్వాప్యపారానుదయస్య వణనాద్విశేషాక్షైష్టే ఉభ
యోః శ్లేషానుప్రాణితయోస్సంస్పృష్టిః ॥ ౮౦ ॥ — చోదితస్యేతి ॥
హరిణా త్రికృష్టేన చోదితస్య ప్రేరితస్య భూరిశ్రవావధాయేతిభా
వః కిరీటినః అజనస్య మాగణేన బాణేన హృతః చిన్నః హస్తః

థేజనస్య । నిజానుజాతౌరసిదత్తపాదే భూరిశ్రవ

స్యేనమహారథేస్తి ॥ ౮౦ ॥ చోదితస్యహరిణా కిరీ

టినౌమాగణేనహృతహస్తపల్లవః । సోమదత్తతన

యోనకవలం కౌరవాఅపివిహస్తతాంయయః ॥ ౮౧ ॥

సవ్యాపారయామాస + పృజ్ వ్యాయామే ప్రాయేణాయం వ్యాక్
పూర్వఃస్వాంతాల్లబ్ధ ॥ నిజానుజాతస్యసాత్యకేః ఉరసివక్షసి దత్తపా
దే నిహితచరణే అస్తి మహారథే భూరిశ్రవస్యేన అక్షంజ్ఞానం ॥ ౮౦ ॥
అక్షోజ్ఞానాత్తశకటవ్యవహారేమపాశకే । రుద్రాక్షేంద్రాక్షయోస్స
ర్చైవిభీతతరావపి ॥ చక్రేకషేపుమాక్షిబమక్షం సౌవర్చలేంద్రి
యైతిమెదినీ ॥ వ్యాపారయామాస ॥ ౮౦ ॥ — చోదితస్యేతి ॥ హ
రిణా కృష్టేన చోదితస్యప్రేరితస్య కిరీటినః అజనస్య మాగణేన
బాణేన హృతః చిన్నః హస్తపల్లవః పల్లవనదృశకరః సోమదత్తతన

వల్లవఇవ యస్యతథోక్తః సామదత్తస్య తనయః కేవలం భూరిశ్రవా
 ఏవ విహస్తతాం హస్తశూన్యత్వం నయయా నప్రాప కింతు కౌరవా
 స్సర్వేపి విహస్తతాం వ్యాకులత్వంచయయః ॥ ౧ ॥ విహస్తావ్యాకు
 లస్సమావిత్యమరః ॥ అత్రైకస్య హస్తచ్ఛేదేన సర్వేషాం విహస్త
 త్వవణానాదనంగత్యలంకారః శ్లేషానుప్రాణితః ॥ రథోద్ధతావృత్తం ॥
 ౨౦ ॥ — భూరిశ్రవా ఇతి ॥ తదను హస్తచ్ఛేదనానంతరం అసౌ భూ
 రిశ్రవాః అముం అన్వేనయధ్యమానస్య అధమేణ హస్తచ్ఛేదకం -
 వలారెంద్రీస్య పుత్రమజ్జనం పురుషోత్తమస్య శ్రుకృష్ణస్య స
 న్నిధానే సమీపే తంచాపీత్యథః భూయః ముహుర్ముహుర్విగ
 హ్యాన్ నిందిత్వా పావనం పవిత్రం ఏకంకుశం జలమాచమ్య అన్యం
 కుశం దర్శమాస్తీర్య తత్ర ఆస్తీణాం కుశే శయాభిశ్చయనశీలః ఆసీత్
 ప్రాయోపవేశంచకృత్త్యథః ॥ ౧ ॥ కుశోరామసుతేదర్భేయోక్తే

భూరిశ్రవాస్తదను పుత్రమముం వలారేర్భూయోవిగ

హ్యపురుషోత్తమసన్నిధానే ! ఆచమ్య పావనమ

సాకుశమేకమన్యమాస్తీర్యయద్ధభువి తత్ర శయాభిరా

యః భూరిశ్రవాః కేవలం విహస్తతాం విగతహస్తతాం నయయా న
 ప్రాప కింతు కౌరవా అపి విహస్తతాం వ్యాకులతాం ॥ ౧ ॥ విహస్త
 వ్యాకులౌ సమావిత్యమరః ॥ యయః ప్రాపుః + యా ప్రావణే
 ట్ ॥ ౨౦ ॥ — భూరిశ్రవా ఇతి ॥ తదనంతరం భూరిశ్రవాః బలారేః
 ఇంద్రీస్య అముం పుత్రం అజ్జనం పురుషోత్తమస్య కృష్ణస్య సన్ని
 ధానే సన్నిధౌ భూయః విగహ్యాన్ వినింద్య ఏకంకుశం ఉదకం ఆచ
 మ్య అన్యత్కుశం దర్శం ఆస్తీర్య ॥ ౧ ॥ కుశోరామసుతేదర్భేయో
 క్తేద్విపేకుశంజలే ఇతి విశ్వః ॥ తత్ర యద్ధభువి శయాభినిద్రాభిః
 ॥ ౧ ॥ సప్తస్థికియాభిర్నిద్రాభిరిత్యమరః ॥ ఆసీత్ + అనభువి

ద్వీపేకుశంజలేఇతివిశ్వప్రకాశః॥ ౨౨ ॥—తదన్వితీ తదను హిడిం
బచైరీ భీమః దిననాయకరిసయస్య కణాస్య సాహాయకేన సాహ్యక
రణేనహేతునా దర్పేణ గరియసాం దుశ్శరాహంకారాణామిత్యభాః
అతపివ భయానకంభయంకరం సాయకనికాయం బాణపుంజంనషణ్తీ
తి వషిణ్ణాం అమషిణ్ణాం కుగ్రధానాం దుశ్శాసనస్య యవీయసా
మనుజానాం విసరం సమూహముజ్ఞాసయితుం హంతుం ॥ ని ॥ ఉ
ద్వాసనప్రమథనకృథనోజ్ఞాసనానిచెత్వమరః ॥ యవీయసాముజ్ఞాస
యితుమిత్యేతావంతాత్మివారే కర్మణశ్శేషత్వవివక్షయాపప్తీ నలోకే

సీత్ ॥ ౨౨ ॥ గ ॥ తదను హిడింబచైరీ దిననాయ
కతనయసాహాయకేనభయానక సాయకనికాయనర్హణా
మమర్షిణాం దర్పేణగరియసాం దుశ్శాసనయవీయ
సా(విసరం) ముజ్ఞాసయితుంవిదళితవిమతమదాంజిజ
గదామప్తాభిః కాష్టాభిస్సహభ్రమయాం దకార॥౨౩॥

జ్ఞే ॥ ౨౨ ॥—తదన్వితీ ॥ తదను హిడింబచైరీ భీమః దిననాయకత
నయస్య కణాస్యసాహాయకేన సహాయకర్తృణాసహాయాద్వేతిపుష్కా
వికల్పాత్ ప్రళిసాన్వధాకః పుష్కేతుసాహాయకేనేతిపాతఃభయానకంభ
యంకరం సాయకనికాయం బాణపుంజం ॥ ని ॥ స్యాన్నికాయఃపుంజ
రాశీఇత్యమరః ॥ వషణ్ంతఇతివషిణ్ణాం + సువ్యజాతావితిణినిః ॥
అమర్షిణాం రోషవతాం అతఇతిరనావితీనిః దర్పేణ అంతస్సారణగ
రియసాం అత్యంతం గురూణాం+ద్వివచనవిభజ్యేతి ఈయసుని ప్రియ
స్థిరేత్వాదినాగురుశబ్దస్యగరాదేశః దుశ్శాసనస్య యవీయసాం అను
జానాం కాయవశద్వాదీయసునిస్థూలమారేత్వాదినాయణాదిపరస్యలూ
పః పూర్వస్య గుణశ్చ ॥ ని ॥ జఘన్యజ్ఞేసుగ్గిరినిప్తయవీయోపరజాస్స
మాఇత్యమరః ॥ ఉజ్ఞాసయితుం హంతుం+ జానిని ప్రహణనాటకా
ధపిషాంహింసాయామితకర్తృణిశేషేపప్తీ విదళితవిమతమదాం విదా

త్యాదినాకృత్యోగవృష్ట్యావినయేధాత్ విదళితః నిరస్తః విమతానాంశ్
త్రాణేం మదః యయాతాం నిజగదాం అష్టాభిః కాష్టాభిస్సహ ది
గ్భిస్సహ భ్రమయాంచకార సాప్తదిగ్భ్రమణం శ్రామితవానిత్యర్థః
౨౩ ||—గాంధారజేతి || పవమానసూనాభీశ్చమస్య గదా గాంధార
జాయాః గాంధార్యాః జతరసీమ్ని గభాదేశే పురా గర్భం ధృత్వా
చిరేణోప్యప్రసవసమయే అశ్తనా పాషాణేన తద్దస్తధృతేన దత్తాం
కృతాండశాం అవస్థాం వేదనామితియావత్ - యధి దత్తావ తావద్భుః
ఖంకృత్వా దుశ్శాసనస్య అనుజానాం కులాయబృందాయ క్రియాగ్రి
హణాచ్ఛతృద్ధి అష్టయుక్తాం నవతిమితి శాకపార్థివాదిత్వాత్సమాసఃతి
దశిఃఅప్సరస్సుమిహోన్యోన్యం యాతృః సోదరభార్యాః యాగప
ద్యాద్ధి ఏకకాలమేవచక్రే సాష్టనవతిం ధార్తరాష్ట్రానవధీదిత్యర్థః ||
ని || భార్యాస్తుభ్రాతృవర్గస్య యాతరస్సు స్త్రీపరస్పరమిత్యమరః ||పు.

|| ప || గాంధారజాతరసీమ్ని పురాశ్చ దత్తాం ద

త్వాదశాంయుధిగదాపవమానసూనాః | దుశ్శాసనా

నుజకులాయహియాగవద్యాచ్ఛక్రేమిహోష్టనవతింతి

రితశతుగర్వాం నిజగదాం అష్టాభిః అష్టాభిః+అష్టనవతిభక్తావిత్యా
కారః కాష్టాభిస్సహం దిగ్భిస్సహ భ్రమయామాన + భ్రమఅనవస్థా
నెణ్యంశాన్తిత్ || ౨౩ ||—గాంధారజేతి || యధి యద్ధే పవమాన
సూనాః భీమస్యగదా దుశ్శాసనానుజకులాయ దుశ్శాసనభ్రాతృసం
ఘాయ పురా పూర్వం గాంధారజాయాః గాంధార్యాః జతరసీమ్ని
ఉదరదేశే అశ్తనా పాషాణేన దత్తాం దశాం శకలీకృతిరూపామవ
స్థాం దత్తావ శకలీకృత్యైత్యర్థః గాంధారి ఏకంగర్భం పాషాణేన శ
తధాశకలీచకారేతి భారతకథా| యాగపద్యాత్ యాగపద్యావాత్ అ
ష్టనవతిం అష్టాధికనవతింతిదశీశ్చదేవీశ్చపూర్వమానవ్యః ఇదానీం
దేవ్యావీతిచశబ్దార్థః మిథః అన్యోన్యంయాతృః || ని || భార్యాస్తు

రాకిల గాఢారీభృత్వా గర్భం పృథాయామపత్నోదయమాకర్త్య వ
త్పిరాదత్తనాస్వగర్భం ప్ర జహా రెతిభారతీకథాత్మానుసంధేయా ॥౨౪॥
విహయమితి ॥ వృకోదరోభీమః విశిఖనదాజైరిత్యర్థః జాత్యైకవచనం
క్షణాద్వివస్వతస్సుస్వస్య సుతం కణఁ విగతాః హయాః అశ్వాః
యస్యతథోక్తం విరసం విసారథిం విశరాసం విగతధనుషం విపతాకి
కాపటం విగతధ్వజాంశుకంచ విదధాతిస్త చక్రే ॥ ౨౫ ॥—అథేతి ॥
అథ కణఁ క్షణేన అన్యం రథమాస్థాయ అధిరుహ్య ఆసాద్యేతి పా
రాంతరం కురూణాం కౌరవాణాం ధురిసమక్షం పూర్వం ప్రథమం

దశేస్తుయాత్పాః ॥ ౨౪ ॥ విహయంవిరథంవిసారథిం

విశరాసంవిపతాకికాపటమ్ । విశిఖన వివస్వతసు

తంవిదధాతిస్త వృకోదరః (౧) క్షణాత్ ॥ ౨౫ ॥ అ

థాన్యమాస్థాయరథంక్షణేనకణఁకురూణాం ధురికా

ధ్యాత్వకణస్యయాతరస్సున్యఃపరస్పరమిత్యమరః ॥ చక్రేహి+ దుక్కు
ఇన్కరణైర్బిట్ హిర్విశేషేపాదపూరణేవా ॥ ౨౬ ॥ హిపాదపూరణేవా
తావిశేషేచావధారణేఇతివిశ్వః ॥ ౨౪ ॥—విహయమితి ॥ వృకోద
రః భీమః క్షణాత్ క్షణమాత్మాత్ విశిఖనదాజైన వివస్వతస్సుస్వస్య
సుతమాత్మజం కణఁ విహయం అశ్వరహితం విసారథిం విగతయస్తా
రం విశరాసం విగతధన్వానం విపతాకికాపటం ధ్వజపటరహితంచ వి
దధాతిస్త చకార+ దుధాభిధారణబోషణయోఃలట్ ॥౨౫॥—అథేతి॥
అథానంతరం కణఁ అన్యంరథం ఆసాద్య క్షణేన కురూణాంధురి అ
గ్రే పూర్వం ప్రథమం కాముకకన్యచాపన్య గుణేన శిలజన్యా ఏక
మాశుగహితం చాణసమూహం నిరాస్తత్ పశ్చాత్ అటన్యాపి ధనుః

(౧) వృకిస్య మృగవిశేషస్య ఉదరమిహిదరం యస్యైతికెచిత్ । భిమ
బాతరాగ్నేర్వృకఇతినంజ్ఞా । తద్వ్యక్తముదరంయస్యైతి మధ్యమపద
లాపీసమాసఇత్యన్యై ॥

అరక

సవ్యాఖ్య చముభారతే దశమ స్తవకః

కామకస్య గుణైః మార్యాన్య ఏకం ఆశుగజాతం బాణబృందం ని
 రాస్తత్ నిగమయామాస పశ్చాత్కామకస్య అటన్యాకోట్యా
 అపరం ఆశుగజాతం వాయుసంభవం భీమమపి నిరాస్తత్ నిఘాత
 వాన్ ॥ ని ॥ కోటిరస్యాటనిః । ఆశుగౌవాయువిశిఖా । జాతంజా
 త్యోఘజన్తస్విత్వమరవిశ్వప్రకాశౌ ॥ ౮౬ ॥—మారుతిరితి । తదను
 ధనుష్కోట్యా నిఘాయ కణేనమోచనానంతరం సమారుతిర్భీమః
 సోమదత్తభువః భూరిశ్రవనః పాదపాంసునా చరణధూళ్యా పరిధూసరం
 న పరిధూసరం మలినం ఉరః యస్యతేన కంసమదనస్య త్రికృష్ణ
 న్య కనీయసాసమం అనుజేన సాత్యకినాసహ శక్రనందనస్యాజ్ఞాన

మకస్య । పూర్వంగుణైః నాశుగజాతమేకం పశ్చాద
 టన్యాప్యవరం నిరాస్తత్ ॥ ౮౬ ॥ మారుతి స్తదనుసో
 మదత్తభూపాదపాంసుపరిధూసరోరసా । కంసమర్ద
 నకనీయసాసమం శక్రనందనసమీపమావనః ॥ ౮౭ ॥

కోట్యాపి ॥ ని ॥ కోటిరస్యాటనిగోఢేత్వమరః ॥ అపరం ఆశుగజా
 తం భీమం ॥ ని ॥ ఆశుగౌవాయువిశిఖావిత్వమరః । జాతం జాత్యో
 ఘజన్తస్వితివిశ్వః ॥ నిరాస్తత్ నిరస్యతిస్త + అనుక్షేపణైలుజ్ ॥ అ
 స్యతివక్తిఖ్యాతిభ్యాశ్చిత్వజ్ అస్యతేస్తుగిత్యశ్చిధుగాగమః ॥ అజ్ఞానం
 వినా తవపుత్రాన్నహన్తి తి కుంతీప్రతి ప్రతిజ్ఞాతత్త్వాన్తమోచేతి
 భావః ॥ ౮౬ ॥—మారుతిరితి ॥ తదను సమారుతిః భీమః సోమద
 త్తభువః భూరిశ్రవనః పాదపాంసునా చరణధూళ్యా పరిధూసరంస
 మన్తాదీషత్వాండు ॥ ని ॥ ఈషత్వాంసుధూసరశత్రుమరః ॥ ఉరః
 వక్షః యస్యతేన కంసమర్దనస్యకృష్ణస్యకనీయసాసమంఅనుజేనసాత్య
 కినాసహ + యవశబ్దాదీయసుని యువాల్పయోఃకన్నితికన్నాదేశఃశ
 క్రనందనస్య అజ్ఞానస్య సమీపమావ ప్రాప్నోత్ + అష్టవ్యాప్తౌ

స్వసమీపం ఆప ప్రాప్తవాన్ యథోద్ధతా ॥ ౨౭ ॥—తదన్వీతి ॥ త
దను నిజశరాణాం పుంజేన కురుకుంజరాన్ కౌరవశ్రేష్ఠాన్ భంజయ
ంతం ఛేదయంతం తం ధనంజయమజ్ఞానం ప్రతి సుతస్యాభిమన్వోర్వ
ధేన కృతః మంతురపరాధఃయేనతం రిపుం స్నేహవం నిహంతుం ఆది
శ్య ఆజ్ఞాప్య దనుజానాం దానవానాం పరిపంఛిని శతౌ త్రికృష్టై
దళితం ఛిన్నం ద్రేత్యానాం చక్రంయేనతేన చక్రేణ చండకరమండ
లం సూర్యబింబం అపిదధానై ఆచ్ఛాదయతీసతి గభస్తమాః కిరణాఃఅ
స్యసంతీతిగభస్తమాన్ సూర్యః అస్తం అస్తమయంతహస్తగతవాన్
+ జహత్తైర్గత్యథాకాత్మతేరిలుజితజీసిన్ ॥ ఇత్యుక్తప్రకారంసమ
స్తస్య నిజబలస్య కొలాహలం కలకలం ఆకణ్య దుశ్యలా దుర్యో
ధనసోదరి జాయాభారాయస్యసః స్నేహవః నిజంవదనం ముదాసం

౧ ॥ తదను దనుజపరిపంఛిని నిజశరపుంజేన కురుకుం

జరాన్ భంజయంతం ధనంజయం తంసుతవధేన కృత

మంతుం రిపుం నిహంతుమాదిశ్య దళితద్రేత్యచక్రేణని

జచక్రేణ చండకరమండలమపిదధానై గభస్తమాన

లిప్ ॥ ౨౭ ॥—తదన్వీతి ॥ తదను దనుజపరిపంఛినికృష్టై శరపుంజేన
బాణనిక రేణ కురుకుంజరాన్ కురుశ్రేష్ఠాన్ భంజయంతం మదయం
తం తం ధనంజయం అజ్ఞానం సుతవధేన అభిమన్వహననేన కృతమ
స్తుంకృతాపరాధం రిపుం జయద్రుఢం హంతుం ఆదిశ్య ఆజ్ఞాప్య ద
ళితం ద్రేత్యానాంచక్రం సమూహోయేనతేన నిజచక్రేణ ఆత్మసుదర్శ
నేన ॥ ౨ ॥ చక్రోగణైచక్రవాకెచక్రంస్తేన్యరథాంగయోరితివిశ్వః ॥
చండకరమండలం సూర్యమండలం పిదధానెనతి ఛాదయమానేనతి ౧
భస్తమాన్ సూర్యః అస్తంతస్త అస్తంగతః + ఆసడపవేశనెలజ్ ॥
ఇతి సమస్తానాం నిజానాం ఆత్మీయానాం కొలాహలం కలకలం ఆక
ణ్య శృత్వా దుశ్యలాజాయాయస్యసదుశ్యలాజానిః జయద్రుఢః+జా

తౌషేణ గతమృతిభీతిజన్యేనసహ ఉదాసయత్ ఉన్నమితవా(౧)
 ౨౨ || —తదేతి || తదా సైంధవముఖోన్నమనసమయే మురారేః
 త్రింకృష్ణస్య సుదర్శనం చకర్ణం నేత్రంచ సుప్తుపశ్యతీతిసుదర్శనంశో
 భనాలాకనంచ ప్రకాశస్య దీప్యమానస్య దివాకరస్యసూర్యస్యఅద
 ర్శనాయాపి అప్రత్యక్షాయచ తిరోహితస్య పూర్వాహ్వాద్భద్రస్యాపి
 జయదగ్ధస్య సైంధవస్య దర్శనాయచ ఉభయస్థాపి హేతుఃకారణం
 అభూత్ అత్ర సూర్యప్రత్యక్షసామగ్గీభూత నేత్రాలోకినయోః
 తదప్రత్యక్షహేతుత్వవణానాద్వాన్యమాతాలజ్కారః || ఏవంప్ర
 త్యక్షప్రతిబంధకస్య తిరోధానస్యసత్తైవపున్కసామగ్గ్య సైంధవ
 పృత్యక్షవణానాత్ప్రతీయవిభావనాభేదశ్చ ద్వయోః క్లేషానుప్రాణి
 తయోస్సంస్పృష్టిః || స్యాద్వాన్యమాతాన్యధాకారితధాకారికియేతచే
 దితి || కార్యోత్పత్తిస్త్రుతియాస్యాత్పత్యపిప్రతిబంధకణ్ణితచ కగ్మే
 స్తమహాస్తేతి సమస్తనిజబలకోలాహలమాకణ్ణి దు
 శ్శలాజానిముదానిజవదనముదాసయత్ || ౨౨ ||

ప || తదాప్రకాశస్యదివాకరస్యతిరోహితస్యాపిజ

యదగ్ధస్య । అదర్శనాయాపిచదర్శనాయ సుదర్శనం
 యాయానిజీతినిజ్ నిజవదనం స్వముఖం ముదా హషేణ ఉదాస
 ఉన్నమయామాన + అసుక్షేపణైలిట్ || ౨౩ || —తదేతి || తదా
 తస్మిన్కాలే ప్రకాశతీతిప్రకాశఃపచాద్యజంతఃఅశ్వాఅద్యజంతౌ
 వా దివాకరస్యసూర్యస్య అదర్శనాయ అపిచ తిరోహితస్యాపి అంత
 హితస్యాపి జయదగ్ధస్య దర్శనాయ మురారేః కృష్ణస్య సుదర్శనం
 చకర్ణం హేతుఃకారణం అభూత్ + భూసత్తాయాంలుక్ సూర్యాద

(౧) ఆదిత్యాస్తమయానంతరమర్జనాత్ప్రవీణాపాయోపాస్తవీవ, పృ
 త్యతతత్ప్రతిజ్ఞానుసారేణ తస్యైవగ్నిప్రవేశోనుపదంభవిష్యతీతిదృ
 ష్యమానస్తపరవశేనకాలచాదిత్యేన తైసనిజవదనమున్నమితమిత్యాకూతం

ణ తదుభయలక్షణైః ॥ ౨౯ ॥ — ॥ సకలమితి ॥ జగంతి లోకాః స
కలం చక్రాణాం చక్రవాకానాం యూథం కలమపి సవితుస్సూర్య
స్య అదర్శనతః అప్రత్యక్షాత్ నఖేదు సమఃఖం ఆహుః శౌర్యే
కృష్ణస్య చక్రమేకంశు తదా సమరభువి తపనస్య సూర్యస్య తిరో
భవనం అదర్శనం కథంన్విత్వాశ్చ ర్యే ఆచకాంతే కామయామాస శ్చై
షానుప్రాణితోవిరోధాభాసః ॥ పుషి ఏతాగ్రావృత్తమ్ ॥ ౯౦ ॥ —
తావదితి ॥ తావత్స్పృధవనదనోన్నమనక్షణవన సకిరీటీఅర్జునః తరు
ణేందుర్బాలచుదః మాశౌ శిరసి యస్యతస్య సదాశివస్య వదాన్య
తయా దాతృత్వేన యాకీర్తిస్తస్యావదానదేన వక్త్రాతద్దత్తైనేతియా
వత్ ॥ ౯౧ ॥ వదోవదావదోవక్త్రేత్యమరః ॥ శరణపాశుపత్యాస్త్రమం

హేతురభూన్తురారేః ॥ ౨౯ ॥ సకలమపి జగంతిచ
క్రయూథం సవితురదర్శనతస్సఖేదమాహుః । సమర
భువికథన్తుశౌరిచక్రంతపనతిరోభవనం తదాచకాం
తే ॥ ౯౦ ॥ తావత్కిరీటీతరుణేందుమా శైర్విదాన్య
తాకీర్తివదానదేన । శరణశత్రోరలునీతశీర్షసాకం

ర్శనస్యసాక్షాద్దేతుః సూర్యాదర్శనదావరా జయద్యధదర్శనస్య శౌ
తురితిభావః ॥ ౨౯ ॥ — సకలమితి ॥ జగంతి లోకాః సకలమపి స
మస్తమపి చక్రయూథం చక్రవాకసంఘం సవితుస్సూర్యస్య అదర్శ
నతః అదర్శనాల్ నఖేదు ఖేదసహితం ఆహుః వదంతి + బూర్జీవ్య
క్తాయాంవాచిలత్బ్రువఃపంచానామితిఉన్ ఆహదేశశ్చ శౌరిచక్రం
సుదర్శనంశు తదాసమరభువి యద్ధమామా తపనతిరోభవనం సూ
ర్యాంతథానం కథంనుచకాంతే ఇయేష + కాక్షిఇచ్ఛాయోచి
త్ ॥ ౯౦ ॥ — తావదితి ॥ తావల్ సకిరీటీఅర్జునః తరుణేందుమా
శేరిశ్వరస్య వదాన్యతాయాః దాతృత్వస్య యాకీర్తిస్తస్యాః వదా
నదేన వక్త్రా ॥ ౯౧ ॥ వదోవదావదోవక్త్రేత్యమరః ॥ శరణబాణేనషా

త్రాభిమంత్రితదాణాన శత్రోః పుత్రఘాతినస్త్రైంధవస్య శిషణం
 శిరః కౌరవాణాం ప్రమోదేనసాకం సంశ్లాషణసహ అలుసీత చి
 చేచ్ఛద + లునాతైకతరలజ్జే || సహోక్త్యలక్ష్మారః || ౯౦||—వృ
 ధ్ధక్షత్రైతి||సాయంసాయంకాలే వృధ్ధక్షత్రస్యస్త్రైంధవపితృః అంజరౌస
 మ్ముఃపితకరద్వయే అఘ్నాయ అఘ్నాయకతుణం సవితురితిశైషఃధృ
 తంకంజలం నాలంసవర్యాస్తం ఇత్యాలోచ్యేపెత్సుప్రైక్షా || సింధు
 భతుఃస్వముద్రస్య స్త్రైంధవస్యచ కంజలం శిరశ్చ తస్మిన్ వృధ్ధక్షత్రా
 జ్జరౌ జిహ్వరజానః అపాతయత్ ఇతివకంసింధుభతుఃరిత్యేవపాతః ,
 పాతాంతరేతు కమిత్యనేనసాకాంక్షతయా సాకాంక్షత్వదోషావత్తి
 రితిధ్యేయమ్ || ౯౧ ||—ఏతదితి|| అయంవృధ్ధక్షత్రః ఏతదంజలిస్థం
 శిరః కింకుతతపతితం ఇతిజగన్సంసృన్వితీశేషః సుతస్యశిషణం స్త్రైంధ
 వశిరః అపాస్య భువినిపాత్య శశాంకమాశైస్సదాశివస్య వరేణ యః

ప్రమోదేనసకౌరవాణామ్ || ౯౦ || వృధ్ధక్షత్రాంజ
 రౌసాయం నాలమఘ్నాయకంధృతమ్ | ఇతివ (సిం
 ధురాజస్యజి)కంసింధుభతుఃజి) వృన్వస్త్రిన్న్వస్త్రిపాత
 యత్ || ౯౧ || ఏతత్క్రిమిత్యయమపాస్య సుతస్యశి

శుపతేనైతియావత్ || శత్రోః జయద్రథస్య శిషణంశిరః కౌరవాణాం
 ప్రమోదేనసాకం హషేణసహ అలుసీత చిచేచ్ఛద + లూజేచ్ఛదనెల
 జ్జే ఈహల్యఘోరితీత్యమ్ || ౯౧ ||—వృద్ధేతి || వృధ్ధక్షత్రస్య స్థ
 విరక్షతియస్య అంజరౌ సాయం సాయంకాలే అఘ్నాయ నూర్యం
 ప్రత్యఘ్నాయథణం ధృతం కండకం నాలం అపర్యాస్తం ఇతివ జ
 హ్నః అజానః సింధురాజస్య జయద్రథస్య కంశిరః || ౯౧ || కంశిరౌం
 బునౌరిత్యవరః || తస్మిన్ అంజరౌ అపాతయత్ + పత్తగతౌ ణ్యం
 తాల్లజ్జే || ౯౨ ||—ఏతదితి || అయం వృధ్ధక్షత్రీయః ఏతతో దృశ్య
 మ్నానం కిం ఇతిసుతస్యశిషణంశిరః అపాస్య ధూమావిక్షిప్య శశాంక

పాతయోత్తవత్సతస్య శీషణం పతేతైనైవసహ తద్ధిరభిత్వాత్తకేన
 న్వస్యమూఢానిశిరసి శీర్షకా భిద్యకానక సుతే వత్సలత్వాదాప్సన్తి
 ల్యాత్రతైస్సంధవశిరః ఆఘ్రాతుకామజవత్సలైర్పితౄణా ॥ అవాఙ్ముఖత
 యా ఆఘోముఖతైవన త్నోశ్యాం భువివేగాత్ నివసాత * నైవాత్మ
 నీనమథవాక్రియతేమదాంధైరితి ప్రసిద్ధైరితిభావః పురా వృద్ధక్షత్ర్యః
 పాండవైర్వైరమనుమిత్య రససాదాశితన శుక రణోక్తవిధం నరమ
 వాప్య తద్విజ్ఞాతృకృష్ణచూడిత కీటిప్రయ క్తసాఘసరాస్త్రసాతిత
 పుత్ర శిరఃపాతనేన మనూరతి భాటేనాథా ॥ ౯౩ ॥—అథేతి ॥ అ
 థ తస్మిన్ తత్రావృత్తైస్సంధవహుతరి వాసవసూనా అజానై వాసరవి
 రామే సాయంకాలే శివీరమేత్య గణకథాం స్మృతం నిషన్నమసతి
 షణంశీర్షకాన్వమూఢానివరణ (౧) శశాంకమాళైః।

త్నోశ్యామవాఙ్ముఖతయోనివసాతవేగాదాఘ్రాతుకా
 మజనరత్సృతవత్సలత్వాత్ ॥ ౯౩ ॥ X ॥ అథ తస్మిన్

నాస్వినవసూనా వాసరవిరామే శివీరమేత్య యథా

మాళైః ఈశ్వరస్య వరేణ యః జయవృధస్యశిరః ఘామాపాతయతిన
 శిరసి శీర్షకా నశ్యంత్యేతాదృశేనన్వమూఢాని శీర్షకా విదీణాః సుతే
 వత్సలత్వాత్ నాత్సల్యాత్ తద్ధిరః ఆఘ్రాతుకామజన వేగాత్ త్నో
 శ్యాం భూమా అవాఙ్ముఖతయా ఆఘోముఖతైవన వపాత + వత్సగతౌ
 లిప్త ॥ ౯౩ ॥—అథేతి ॥ అథాన తరం తస్మిన్ వాసవసూనా అ
 జానై వాసరవిరామే సాయంకాలే శివీరం నిదేశం ఏత్య యథావృ
 త్తం పుత్రమనతిక్రమ్య రణకథావిజ్ఞాప్త్య హృషికోమాణం హృష్ట
 రోమాంశం + హృషేలోమస్వీతినిష్ఠాయాఇహాన్వ రాజానం యధి

(౧) సారవర ప్రదాన ప్రకాంస్తు, యః పాతయోత్తవత్సతశీర్షమురావ్యం
 విశిణామూఢాననభవేత్ క్షణేన । ఇతీశ్వరాదాత్తవరః పితాతన్నిపా
 త్యఘామాన్యపరతదైవఇతిబాలభారతే ॥

క్రమ్య యథావృత్తంవిజ్ఞాప్య హృషీతరొమాణం ఆశ్చర్యాత్సరొమా
జ్ఞం రాజానం ధమకరాజం ఉపతిష్ఠమానె స్తూయమానెసతిసుయో
ధనస్తు భగినీ జాయాయస్యతస్యస్తేంధవస్య హానిఃనాశః నిదానం ము
ఖ్యకారణంయస్యాస్తయా క్రొధనతయా అత్యంతకోపన హేతునాస
ర్వామపిశర్వరీం రాత్రిం నియోధ్ధుకామస్యక్ గంభీరం యద్ధారం
భే భేరిణానిధావనం భాజ్కరముజ్జ్వంభయామానరణోద్యోగనూ
చనాయేతిభావః ॥ ౯౪ ॥—ఏత ఇతి ॥ తదా తత్కాలేతంభేరీనిధావ
నంసమాకణ్య సమయే విజ్ఞానం కాలోచితకలవ్యతాబోధఃశీలం
యేషాంతే నమయవైజ్ఞానికాః అత ఏవ యగంవృషభద్వయాదిసగ

వృత్తం రణకథాంవిజ్ఞాప్య హృషీతరొమాణంరాజాన
ముపతిష్ఠమానె సుయోధనస్తుక్రోధనతయా భగినీజా
నిహానిదానయా సర్వామపి శర్వరీం నియోధ్ధుకా
మస్యక్ గంభీరయద్ధారంభభేరీనిధావనముజ్జ్వంభయా
మాస ॥ ౯౪ ॥ ఏతే తదా తం సమాకణ్య సమ

ష్ఠీరం ఉపతిష్ఠమానేసతి అభిముఖంస్థితావ స్తువతినతి రాజ్ఞో దేవతాం
శతావదుషా దైవపూజాసంగతికరణమిత్రకరణవధిషి వ్వితివాచ్యమిత్యా
త్త నేపదత్వాచ్చానచ్ సుయోధనస్తు దుర్యోధనస్తు భగినీజానేస్తే
ధవస్యహానిర్నాహానిదానంకారణంయస్యాఃతయా ॥ ని ॥ నిదానంతావ
దికారణమిత్యమరః ॥ క్రొధనతయాకోపవత్తయా సర్వామపిచ కృ
త్సామపి శర్వరీం రాత్రిం అత్యంతసంయోగెద్వితీయానియోధ్ధుకా
మస్యక్ గంభీరంగంభీరం యద్ధారంభస్య భేర్యాదుందుభేః నిధావనం
ధ్వనిం ఉజ్జ్వంభయామాస వధాయామాస + జభజృభిగాత్రవినా
మెణ్యంతాల్లిట్ ॥ ౯౪ ॥—ఏత ఇతి ॥ తం భేరీరవం ఆకణ్య శృత్యా
నమయవైజ్ఞానికాః కాలకుశలాః ॥ ని ॥ వైజ్ఞానితిఃకృతముఖః కృతీకుశ
లఇత్యపీత్యమరః ॥ ఏతేస్తరణమాత్రేణ స్తుత్యైవ కృతంసన్నిధానం

స్థవాహ్యతిర్వద్ధాదువిశేషః తద్వదాయతౌ బాహూయేషాం తేశక్రసు
 ణౌజానఆదిర్యేషాంతథోక్తాః ఏతే పాండవాః స్తరణేనైవ స్తరణ
 మాత్రేణకృతం సన్నిధానంసమీపస్థితిర్యేనతం నిశిరాత్రాగ్నిం దశగుణి
 తం దశధాఆవృత్తం భుజయోర్బలం అవలమ్బ్యః సహాయో యస్యతం
 హిడిమ్బభగిన్యాః హిడిమ్బావ్యః అపత్యం తద్భాగినేయం ఘటాత్క
 చం పృథక్ ప్రధానత్వేన ప్రస్థాప్య రణాయప్రయోజ్య సకలాని
 బలానిసన్నాహ్యపి యోజయిత్వాచ స్వయమపిసంయుగాయ యు
 ద్ధంకర్తుం నిశ్చక్రముః నిష్క్రాంతాః ॥ ౯౫ ॥—యేతి ॥ యాతా
 రకానక్షత్రమితిజాత్యేకవచనం కనీనికాచ ॥ ని ॥ కనీనికక్షయోస్తా
 రేతిరత్నమాలా ॥ తారైవతారకా అతవ ప్రస్పందమానపరుషేతర

యవైజ్ఞానికాః స్తరణమాత్రకృతసన్నిధానం నిశిదశ
 గుణితభుజబలావలమ్బం హిడిమ్బభాగినేయం పృథ
 కప్రస్థాప్య స్వయమపి సకలాన్యపి నిజబలానిసన్నా
 హ్య సంయుగాయ యుగాయతబాహవశ్యక్రసుతాద
 యోనిశ్చక్రముః ॥ ౯౫ ॥ ప ॥ యాతారకామేసతతం

యేనతం నిశిరాత్రౌ దశగుణితః భుజబలావలంబాయస్యతం హిడింబ
 స్య భాగినేయం స్వసీయం + స్త్రీభ్యోధగితిధక్ ॥ ఘటాత్కచం
 పృథక్ ప్రత్యేకం ప్రస్థాప్య స్వయమపి సకలాన్యపి సమస్తాన్యపి
 నిజబలాని స్వస్తేనానిసన్నాహ్యసజ్జీకృత్య సంయుగాయ యుద్ధాయ
 యగవత్ సీరాంగవత్ ॥ ని ॥ యగంహస్తచతుష్కపి రథసీరాంగ
 యోర్యగమితివిశ్వః ॥ ఆయతాఃదీర్ఘాః బాహవోయేషాంతేశక్రసు
 తాదయః నిశ్చక్రముః నిర్వయః + క్రముపాదవిక్షేపేలిట్ ॥ ౯౫ ॥
 యాతారకేతి ॥ యాతారకాయన్నక్షత్రం మే సతతం విరుద్ధా తాం
 తారకాంకనీనికాం ॥ ని ॥ తారకాక్ష్యంకనీనికేత్యమరః ॥ తారకాజ్యోతి
 స్తీర్ణిత్వం ఇమాః దృశఃవిభృతి + డుభ్యుక్తధారణవోషణయోఃలిట్ ॥

తారమంతశ్చక్షురితికాళిదానః, మే మమ సతతం సర్వస్యామపిరా
త్రా నతు చక్షువహూర్వపక్షపితేత్యథః, విరుద్ధా ప్రతిఘాతినీ
తాం తారకాం భూమాద్భవః బిభ్రతి ఇతిహేతూర్బద్ధరోషమివస్థితమి
త్యుత్ప్రేషా, సృజకాప్రయోగాద్భూమ్యా తమః అంధకారః సర్వ
స్తిన్నిందియే ద్భృన్మైసత్వపి దృశాం సేత్రాణాం తారకాధారి
ణాం మాగ్గమేషురూథ ॥ ౯౬ ॥—శర్వర్యాగతి ॥ శర్వర్యాః రా
త్ర్యింగనాయాః చికురే కేశసాశే మనోజస్య మన్తధస్తేనైవ శిఖనః
వహ్నోః ధూమే నభసః ఆకాశస్తేనైవ అరణ్యభువః జంబూశాఖానీల
ఫల జమ్బూవృక్షే పెచకాండజానిం ఉబూకానాందృశాం అలూకా
థం సర్వవస్తువర్చనాథం సిద్ధాంజనే కాలస్తేనహలాయధస్య చే

విరుద్ధాతాంవిభ్రతీమాగతిబద్ధరోషమ | సర్వేంద్రియైః

త్యపిస్తేనికానాంమార్గదృశామేవలమోచరూఢ ॥ ౯౬

శర్వర్యాశ్చికురేమనోజశిఖనా ధూమేనభోరణ్యధూ

జంబూశాఖానిపేచకాండజదృశామాలోకసిద్ధాంజనే |

చేలేకాలహలాయధస్యతమసా ముజ్జ్వంభతే తాదృశే

వహ్నిస్తావాహపశిల్పమహత్తతమం చక్ర్యధ్వయే సై

భృణామిదితిభావ్యసస్యేత్వం అదభ్యస్తాదిత్యుస్యాదాదేశః ఇతిబద్ధః

రోషాయెనశల్ తమః అంధకారః సైనికానాం సర్వేంద్రియే సర్వ

స్విందియేచుసత్వపి దృశాలూచనానాం మాగ్గమేషురూథ ఆవ

వార + రుఫర్ఆవరణేలిట్ ॥ ౯౬ ॥—శర్వర్యాగతి ॥ శర్వర్యా రా

త్ర్యః చికురే కేశే మనోజా మన్తధువశేభ అగ్నిః తస్యధూమే నభపి

వారణ్యా తద్భువః జమ్బూశాఖాని జమ్బూవృక్షే పెచకాండజాః ఉ

లూకపక్షిణః ॥ ౯౬ ॥ ఉబూకిస్తు వాయసారాతిపెచకావిత్వమరః ॥ తే

మా దృశాంలూచనానాం అలూకస్యవర్చనస్య ॥ ౯౬ ॥ అలూకో ద

ర్శనేవ్యాతేఇత్యుపరః ॥ సిద్ధాంజనే కాలవహలాయధః బలరామః

బలరామస్య చెలేనీలవస్త్రే తాదృశే నైల్యసాంద్రత్వాభ్యామనువమే
తమసాం ఉజ్జ్వంభణే ప్రచారేనత్యపి అహ్నివాసరశ్చన ద్వయే సే
నికాః కారవాః పాండవాశ్చ అద్భుతశమం అత్యాశ్చర్యకరం ఆహవ
శిల్పం యద్ధచెష్టితం చక్రుః ఈష్యావేశాదితిభావః, అశ్లిష్టమాలా
పరమృతితరూపకగోపమయానంసృష్టిః, శాదూలవిక్రిడితమ్ || ౯౭
ప్రథనెతి || నిశితమస్విన్యాం ప్రథనెయద్ధే అద్భుతేనత్యపి నార
దదృష్టైరుదగ్రామహతి ప్రథమేతరాద్విశీయా ఈతిః ఆనందదాహ్న
నావృష్టిః వ్యలసద్బహువేత్యథః * యా నిశా సర్వభూతానాం త
స్యాంజాగతిఃసంయమిత్యాగమాద్రోగ్రోగ్నినాం సమాధికాలత్వే
న దర్శనాపసక్తేరితిభావః- త్రిదశనాథనగర్యాః స్వగ్రాన్యసంబంధి
న్యః వనితాః అప్సరసాపి వరణస్రజం చికురేకేశపాశవీవ బబంధుః త
దానీం భోగకాలత్వాత్తాసామపి తద్యుద్ధదర్శనాపసక్తేరితిభావః, క
చిత్తు అంధకారనిరోధేన కృమేణ యద్ధస్య నవసురాణాంచదర్శనా
నికాః || ౯౭ || ప్రథనెద్భులైపి నిశినారదదృష్టేఃపృ

థమేతరావ్యలసదీతిరుదగ్రా । వనితాఽపి త్రిదశనాథ

నగర్యావరణస్రజంచికురవీవ బబంధుః || ౯౮ || అమీ

మయద్ధదినసేష్యయమేవహికాముకః । రణోత్సవ

తస్య చేలే వస్త్రే తాదృశే తాదృగ్విధే తమసామంధకారాణాం ఉ
జ్జ్వంభణే వివృద్ధావపి అహ్నివ దినేశ్చనద్వయే+సంఖ్యాయాఅవయ
వేతయబితితయప్ ద్విత్తిభ్యాంతయస్యాయజ్వేత్యయశాదేశః ప్రథ
మదరమేతివికల్పేన సర్వనామత్వాజ్జసశ్శ్మభావః సేనికాః అద్భుతత
మం అత్యాశ్చర్యం ఆహవస్య యద్ధస్య శిల్పం క్రియాకాశలంచక్రుః
+ డుక్మఞ్కోకరణేలిట్ || ౯౭ || — ప్రథనెతి || నిశిరాత్రోఅద్భు
తే చిత్రే ప్రథనెపి యద్ధేపి నారదస్య దృష్టేః దృశః ప్రథమా
యాశతరా అనావృష్టిరూపా అతివృష్టిరనావృష్టిరిత్యుక్తైః ఉదగ్రా ఉ

యోగావిశ్వభయత్ర భావాధామహుః, అత్యుద్ధైర్యవైశత్వవిశేషణ
 స్య తద్భక్త్యాత్మర్యతస్త్వతనవసురదర్శనపరిబంధకాద్భక్తారావరణాభిప్రా
 యగర్భత్వాన్విరకరాలంకారః పూర్వత్రతుయోగభోగావసరత్వాభిప్రా
 యగర్భత్వాన్విరమితి ధ్యేయమ్ ॥ ౯౮ ॥—అమీషివీతి ॥ అమీషుయ
 ద్దవినసేషు యద్దవినానాం మధ్యగత్యర్థః అయం స్తేందవయద్దవిన
 వీవ కాముకః స్త్రీసరాయణః హిఃఖల్వభేద యతః కారణాదసాదివ
 సః రణాత్సవేవిభజ్య విభాగంకృత్వా అధం నమాంశం రాత్రయే ద
 దౌ దత్తవాక్, కామినాం సర్వస్వహనేరవ్యగణ్యత్వాద్ధర్మార్థకా
 మేషు స్త్రీపుంసయోరధాఫలభాగిత్వస్థరణాచ్ఛేతిభావః, అత్రా
 త్రరవాక్యాభేదదినసన్య కాముకత్వసమర్థనాత్కావ్యలింగభేదః,
 రాత్రయేసాదదౌ యత ఇత్యేవపాఠః పాఠాంతరే అపి శబ్దస్యనైరర్థ
 క్యం అయమిత్యనుషంగశ్చైతిధ్యేయమ్ ॥ ౯౯ ॥—తత ఇతి ॥ త
 తః అసౌ పాండవప్రస్థాపితః ఘటాత్కచః క్షణాదేవ సంగ్రామసీ

విభజ్యార్థం రాత్రయేసాదదౌ యతః ॥ ౯౯ ॥ త

తః క్షణాదేవఘటాత్కచాసౌ సంగ్రామసీమోపరి

చ్చితా ఈతిః ఈతివాధావ్యలసత్ ఆదివ్యత + లనదీప్తౌలజ్ త్రిదశ
 నాధస్య ఇంద్రస్య నగర్వాం ననితా అస్సరసోపి వరణస్రజం వరణ
 మాలాం చికురీవ కుంతలవీన బబంధుః బద్ధంతిస్త + బంధబంధనే
 లిట్, యద్దస్యాదగ్గనాద్విరాణామదర్శనాచ్ఛేతిభావః ॥ ౯౯ ॥—
 అమీషివీతి ॥ అమీషుయద్దవినసేషు మధ్యే అయమేవ అయదవసన
 వ కాముకః కమితాహి హిర్విశేషే యతః యస్తాత్ రణాత్సవే య
 ద్ధౌత్సవే అధం నమాంశం విభజ్య రాత్రయేపి దదౌ వితతార + దు
 దాక్షదానెలిట్, వాసరస్య పుంస్తాద్రాత్రే స్త్రీలింగత్వాచ్చ కా
 ముకత్వప్రసీతితిభావః ॥ ౯౯ ॥—తత ఇతి ॥ తతః క్షణాదేవ అసౌ
 ఘటాత్కచః సంగ్రామసీమ్నః యద్దసీమాయాః ఉపరితోధ్వం + పూ

మ్నః యద్ధ దేశస్యోపరి ఊర్ధ్వభాగే ఆకాశఇతియావత్ జృంభమా
ణః నతఃమానస్సక్ తమోభిస్సాంద్రతమాం ఇమాంయుద్ధశాలినిం త
మీంరాత్రిం దంష్ట్రాణాం స్థూలాయతదుతానాం ప్రభాభిః దివసంవి
తేనే నిస్తమస్కాంచకారేత్యధః, అత్ర తమోనీలాయారాత్రేర్నై
ల్యత్యాగపూర్వకం దంష్ట్రాప్రభావ్యాపనవఃకనాత్మణౌలంకారః ॥
౧౦౦ '—తిప్తేతి ॥ హేద్రోణ త్వం తిష్ఠ యద్ధాయ స్థిరోభవేత్య
ధః, హేసుయోధన త్వం దుగ్రతతరం అతిశిఖ్యం ధావన్వ పలాయ
న్వ హేదుశ్శాసన త్వమద్యముంచామికిం నముంచామ్యేత్యవేధః,
భోక్తృప హేశారద్విత త్వత్కృతే భవద్విషయే కృపాలేఖః కరుణౌల
జృంభమాణః । తమీమిమాంసాంద్రతమాంతమోభిర్దం

ష్ట్రాప్రభాభిర్దివసంవితేనే ॥ ౧౦౦ ॥ తిష్ఠద్రోణసు

యోధన (౧) దుగ్రతతరంధావన్వదుశ్శాసనతావంముం

చామికిమద్యభోక్తృపకృపాలేఖోపిత్యత్కృతే । గా

రణగుణైతీసూత్రే కృదవ్యయస్య గగిహణాత్ప్రీతమానః జృంభమాణ
స్సక్ తమోభిధావంతైః సాంద్రతమాం అతిశునాం ఇమాం తమీం
రాత్రిం దంష్ట్రయోః ప్రభాభిః ద్యుతిభిః దివసం దివసంవితేనే చ
క్రే + తనువిస్తారేలిట్ ॥ ౧౦౦ ॥—తిప్తేతి ॥ హేద్రోణ తిష్ఠ + స్థా
గతినివృత్తాలాట్ పాఘాగ్ధాస్తేతితిష్ఠాదేశః, హేసుయోధన దురో
ధన దుగ్రతతరం అతిశిఖ్యం ధావన్వ పలాయన్వ + ధావుగతిశుద్ధ్యోః
లోట్, స్వరితజితఇత్యాత్మనేపదమ్, హేదుశ్శాసన తావం ముంచా

(౧) అద్య పలాయనాభావే అహంతావమిదానీమేవ హన్తిచేత్ అస్త
త్తాతపాదప్రతిజ్ఞావైఫల్యవత్తైస్తవద్ధావనమప్యనుమతమేవేతిభావః ।
దుశ్శాసనైతి ॥ త్వయివిషయే అస్తత్తాతపాదనంబంధినామహతః ప్రతి
జ్ఞాభరస్య సత్తైవన మత్కరగతస్యాపి నతేప్రాణభీతిరితిభావః అద్య
అస్తిన్నహని కింకింవాకాగ్యం, దినాంతరే తవ మృతిస్సాన్యదితిశేషః ॥

వాపినాస్తి నిహన్యైవైత్యధః పాగాంధారాధివశశ నెతవరణైకాక
థా-యద్ధవిషయేత్వంకియానిత్యర్థదుర్దైధసాందుర్బద్ధీనాం అగ్రణీక
ణః క్వ కుత్రాస్తే ఇత్యుక్తప్రకారం కటుః కఠోరః రవః యస్య
తిథోక్తస్సృఘటాత్కచః అభ్యాంతరే ఆకాశమధ్యే వ్యభామ్య
త్ సంచచార ॥ శామూలవిక్రీడితమ్ ॥ ౧౦౧ ॥ — హైడింబేయమి
తి ॥ నిజేన అష్టహసితేన కిలకిలార్భట్యాక్షుభ్యంతి కంపమానాని ద
శానామాశానాం దిశాంముఖానియస్యతం దంష్ట్రాంకూరైః కరాలం
భీషణం ఆత్తః గృహీతః పరశుః కురారః యేనతమముంహిడింబాయా

స్థారాధివ (౧) కాకథాతవరణైదుర్దైధసామగ్రణీక
ణః క్వేతి (౨) ఘటాత్కచః కటురవావ్యభామ్యద
భ్యాంతరే ॥ ౧౦౧ ॥ హైడింబేయమమునిజాట్టహసి

తక్షుభ్యద్దశాశాముఖం దంష్ట్రాంకూరకరాలమాత్తపర

మి + ముచ్చమోక్షణలట్, శేమచాదీనామితినుమ్, అద్య అస్తిన్న
హని కిం దినాంతరే తవమృతిరితిభావః పేక్షప త్వత్కృతే కృపారే
శోపి దయాలవోపిన పాగాంధారాధివ శశనె తవరణై యద్దై కా
కథా అక్షక్రీడాయామెవైతిభావః, దుర్దైధసాం దుర్బద్ధీనాం + ని
త్యమసిచ్చిజామేధయోరితిసమాసాంతాసిచ్, అగ్రణీః అగ్రేసరః క
ణః క్వ కుత్ర వత్తలైతి కటురవః శీక్ష్యధ్వనిః ఘటాత్కచః ఆ
భ్యాంతరే ఆకాశమధ్యే వ్యభామ్యత్ బభామ + భీముఅశవస్థానే
లజ్ః; శమామష్టానాందీఘశ్శనీతిదీఘః ॥ ౧౦౧ ॥ — హైడిం
బేయమితి ॥ నిజేన అష్టహసితేన అష్టహసేనక్షుభ్యంతి సంచలంతి ద
శాశానాందశదిశాంముఖానియస్యతం దంష్ట్రాంకూరైః కరాలం భీష

(౧) కపటద్యూతనిపుణస్య తే కథం యద్ధకథాగంధాభిజ్ఞతైతిభావః

(౨) చపెటికాపహనపూర్వకం సమ్యగ్వివేకముక్త్యా పితృవ్యప్ర
జ్ఞాపరిపూరణాయ వినృజామి. కుత్రవిద్యతే వదేత్యాశయః॥

అవత్యంహైడింబేయం ఘటోత్కచం దృష్టేష్వన సతు యద్వైత్య
 ధః కేచిద్భటాః కౌరవాః బిభ్యుఃభీతవంతః తతఃచక్రతుః రురుదుః
 తతః ఆమిమీలుః మమూః కేచిద్భటాః అవనౌపేతుః తతః ముమూ
 ర్భుః తతః ప్రాణాజహుః కేచిద్భటాః విమానం దేవయానం ఆరు
 రుహుః అపరావృత్య మృతాశ్చతిభావః, అతఏవామరీః దేవాంగనాఃఆ
 పుః అతఏవ పమోదందధుః బిభేత్వాదేః సర్వత్రకతఃరిలిట్, అ
 త్ర కేమచిద్భటేషు కత్యకారకేమభయోశమీలనానాం కేమచిత్ప
 తనమూర్ఛనప్రాణత్యాగానాం కేమచిద్విమానారోహణదేవాంగ
 నాప్రాప్తిప్రమోదవహనానాంచ అనెకక్రియాణామన్వయాత్కార
 కదీపకాలజ్కారత్రయం విమానారోహణదేవాంగనాప్రాప్త్యాః
 ప్రమోదవహనశేతుత్వాత్కవ్యలింగభేదస్య తృతీయేన సహైకవా
 చకానుప్రవేశసంకరః అస్యచ ప్రథమద్వితీయయోశ్చ సంస్పృష్టిరితివి

శుందృష్టేష్వకేచిద్భటాః! బిభ్యశ్చక్రశురామిమీలు
 రవనౌపేతుర్ముమూర్భుజహుః ప్రాణానారురుహు
 ర్విమానమమరీరాపుఃప్రమోదందధుః || ౧౦౨ ||నభ

సితమభివీక్ష్యఘోరరూపందిశిదిశితత్రపలాయితేన్య

ణం || ౧ || కరాలోభీషణేన్యవదితివిశ్వః || ఆత్రపరశుః గృహీతపర
 శ్వధం అనుంహైడింబేయం ఘటోత్కచం + స్త్రీభ్యోధగతిధక్, దృ
 ష్టేష్వన దర్శనాదేవేత్యధః కేచిత్ భటాఃయోధాః బిభ్యుః తేగ్రసుః +
 జిభీభయెలిట్ - చక్రశుః రురుదుః + క్రశహ్వనెరోదనేచలిట్ ||
 ఆమిమీలుః సంచుకుచుః + మీలనిమేషణెలిట్ - నిమేషణం సంకొ
 చః అవనౌ భూమా పెతుః + పత్తగతౌలిట్, ముమూర్భుఃవిసస్త
 రుః. + ముర్భావిస్తౌతౌలిట్ ఉపధాయాంచేతిదీర్ఘః, ప్రాణా
 జహుఃతత్యజః + ఓహక్త్యాగెలిట్ - విమానం వ్యయయానంఆధ
 రుహుః ఆరూఢాః + రుహజన్తనిప్రాదుర్భావేలిట్, అమరీః అష్ట

జకః ॥ పూర్వవత్ వృత్తమ్ ॥ ౧౦౨ ॥ — (౧) సభసీతి ॥ ఘోరం భ
యంకదం రూపమాకారః యన్యత్థోక్తం తం ఘటాత్కచం సభసితి
కాశే అభివీక్ష్య నృపాణాం కౌంవాణామోఘేబ్బందే దిశిదిశిప్రతి
దిశం. పలాయితేనతి తత్రయద్ధదేశే మరణసమయే ముష్టేలగ్నంద్య
ఘటితంశస్త్రం ఆయుధంయన్యతథోక్తః ఏకః కబంధః అపమూర్ధక
శైబరమేవ తంఘటాత్కచంప్రతి అభిముఖంయయా, నాన్యః కశ్చి
దపీత్యర్థః — అత్రాభిముఖగమనస్య కబంధవీన నియమనాత్పరినం
ఖ్యాలజ్ఞాః ॥ ౧౦౩ ॥ — పితురితి ॥ పితుజనకస్యచ పుత్రస్యచ
దవయోః ఏకః ఆత్మాన్వరూపంయయోస్తయోర్భావః వికాత్తస్యనా
మయద్వస్తు చెదవాక్తేన్యరాత్తావైపుత్రనామాసీత్సాదిభిః ఉక్తంచో
పౌఘే । మరణసమయముష్టిలగ్నశస్త్రస్తమభిము

ఖం (తదభిముఖం) ప్రయయాకబంధవీకః ॥ ౧౦౩ ॥ పి

తుశ్చపుత్రస్యచచేదవాక్తేన్యర్యదుక్తమైకాత్తన్యమిదం
రనః ఆపుః ప్రాప్తాః + అప్యవ్యాప్తోలిప్త ప్రమోదం హవణం ద
ధుః + డుధాక్షధారణదోషణయోలిప్త ॥ ౧౦౨ ॥ — సభసీతి ॥ స
భసి ఘోరరూపం దారుణస్వరూపం తం ఘటాత్కచమభివీక్ష్య దృ
ష్ట్వా తత్రయద్ధే నృపౌఘే దిశిదిశి పలాయితేనతి మరణసమయేయో
ముష్టిస్తస్త్రిక్ లగ్నంశస్త్రం యన్యతాదృశః కబంధవీన అపమూర్ధదే
హవీన తదభిముఖః ఘటాత్కచాభిముఖః ప్రయయా + యాపౌప
ణాలిప్త ॥ ౧౦౩ ॥ — పితుశ్చేతి ॥ పితుశ్చ పుత్రస్య చెదవాక్తేన్య
త్ వికాత్తస్య ఆత్మావైపుత్రనామాసీత్సాదిభిః మేకాత్తత్వముక్తం

(౧) వను వనితాఅపి త్రిదశనాథనగర్యాంశగణాన్సంజుచికురవీవబంధు
రిత్యుక్తైః కథమమరాంగనానవాప్తివణానమితిచెత్, తత్కాంధకారా
తిశయవర్ణనే సంరంభాత్ కవిప్రౌఢోక్తిసిద్ధాధాన్వితాదృశవణాన
ముపపన్నమేవేతిజ్ఞేయమ్.

దితం ఇదంతల్ పితాపుత్రయోరైరాత్మ్యందృష్టంహి ఇదానీమితి శే
షః పురా శ్రుతిసిద్ధమిదానీంతు ప్రత్యక్షసిద్ధమిత్యధః, యద్యస్తా
దేష ఘటాత్కచః స్వయం భీమాత్తజోపిసన్ యద్దే అరిసేనికా
నాం భీమః భీమసేనః భయంకరశ్చాసీత్. తస్మాదితియోజ్యం, క్లేషా
న్మప్రాణితం వాక్యాధఃపేతుకం కావ్యలింగమ్ || ౧౦౪ || —భిం
డీవాలైరితి || సః ఘటాత్కచః ఉగ్రే గ్రిభిండివాలైస్తామరైశ్శూలా
నాంజాలైస్సమూహైః శూలాదయః ఆయుధవిశేషాః పక్షిరాకాగ
విశేషైశ్చ ఉపలక్షితః వ్యోమ్ని సభసిస్థితావ్ ఉభయేషాం ద్వివిధా
నాం నృపాణాం నృపైరిత్యధః, కత్వత్వస్య శేషత్వవివక్షయా || ఆ
మంశూద్రస్యపశ్వాన్నమిత్యాదావివషష్ఠి, కావపిదృష్టః కావప్యదృష్టశ్చ
హిదృష్టమ్ | భీమాత్తజోపి స్వయమేషయద్దేభీమో
యదాసీదరిసేనికానామ్ || ౧౦౪ || భిండివాలైస్తామ
రైశ్శూలజాలై ర్వైషైరుగ్రైశ్చాభయేషాంనృపాణాం |

(౧) దృష్టః కావపి కావప్యదృష్టోరిసేన్యంవ్యోమ్ని స్థి
ఇదం దృష్టంహి యద్యస్తాత్కారణాల్ ఏషఃఘటాత్కచః భీమస్య ఆ
త్తజోపి తనయోపి యద్దే అరిసేనికానాం శత్రుసేన్యానాంస్వయం
భీమః ఘోరః || ౧ || భీమోష్టువేతసేనంభౌఘోరవాపివృకౌదరేఇ
తివిశ్వః || ఆసీత్ + అసభువిలజ్ || ౧౦౪ || —భిండివాలైరితి || స
ఘటాత్కచః భిండివాలైః || ౧ || భిండివాలస్సగస్తుల్యవిత్యమరః ||
తామరైః || ౧ || నర్వలాతామరౌస్త్రియామిత్యమరః || ఉభౌ ఆయు
ధవిశేషౌ శస్త్రజాలైః శస్త్రసమూహైః ఉగ్రైః వక్షైః శిలాదివృ
ష్టిభిశ్చ వ్యోమ్నిస్థితావ్ ఉభయేషాంకురూణాం కావపి దృష్టః కావ
(౧) వక్షైరుగ్రైశ్చాభయేషాంసగానామితిపాతే ఉభయేషాం సగా
నాం నృపాణాం శ్రేణానాంచవక్షైరిత్యన్వయః || ౧ || శైలవృక్షౌసగా
వగావిత్యమరః ||

౨౬౪ సవ్యాఖ్యానా చముఖారణేదశమస్తబకః

సకా అరీశాం సైన్యం నామ్ని శేషం నామమాత్రాశిష్టమిత్య
 థః + చక్ర సర్వం జహానేతిమానత్ || శాలిసీ || ౧౦౫ || — ||
 స్వసైన్యతి || దుర్యోధనస్య ధ్వజసీ సేనా అద్యాస్యాంరాతౌ స్వస్య
 ఆత్మనస్సంబంధినం క్షయం నివేశంనాగమత్ సప్రాప ఇత్యుక్తప్ర
 కారేణ మత్వాజ్ఞాత్వా సభీమనూనుః ఘటాత్కచః పితృవ్యే పితృ
 భ్రాతరి దుర్యోధనే భక్త్యైవేతు్యత్ప్రేక్షా, తత్ర యద్ధదేశవ త
 స్యాః దుర్యోధనధ్వజస్యాః క్షయం నివేశంనాశంచ ఆతతాన అకరో
 త్ || ౧౧ || ప్రళయావాసయోఃక్షయఇతివిశ్వః || ౧౦౬ || — తత్కాం
 తరే తస్మిన్ సమయఇత్యుక్త రేణాన్వయః || వాహిన్యాఇతి || ఏషఃఘ
 టాత్కచః క్షణం యద్ధైతచేత్ యద్ధంక్రియేతయది మే మమసం
 త్యానామ్ని శేషంసచక్రే || ౧౦౭ || స్వస్యక్షయంనా
 గమదద్యరాతౌదుర్యోధనస్యధ్వజసీతిమత్వా | పితృ
 వ్యభక్త్యైవసభీమనూనుస్తత్రైవతస్యాఃక్షయమాతతా
 న || ౧౦౮ || తత్రాంతరే || వాహిన్యాఏవమేనార్థం
 మేదిన్యాఅపినక్షత్వతి | క్షణంయద్ధైతచేదేష ఇతి
 వ్యదృష్టః అరిసైన్యం శశుంబలం నామ్నా నామమాత్రేణ శేషం సతు
 స్సరూపతిః చక్ర + డుక్మిష్కోకరణైలిట్ || ౧౦౯ || — స్వస్వక్షయమి
 తి || సభీమనూనుః ఘటాత్కచః దుర్యోధనస్యధ్వజసీసేనా అద్యరా
 తౌ అస్యాంరాతౌ స్వస్వక్షయం స్వస్వావాసంనాగమత్ సప్రా
 పత్ + గమగతౌలుక్ష్ ఇదిత్వాదక్ష ఇతి మత్వా జ్ఞాత్వా పితృవ్యే
 దుర్యోధనే భక్త్యైవ తస్యాసేనాయాస్తత్రైవ యద్ధభూమావేవ క్ష
 యం ఆవాసంనాశంచ || ౧౧ || నిలయాపచయాక్షయావిత్యమరః || ఆ
 తతాన + తనువిస్తారేలిట్ || ౧౧౧ || — తత్రాంతరే || వాహిన్యాఇతి || సు
 యోధనః దుర్యోధనః కతా ఏషఃఘటాత్కచః క్షణంక్షణమాత్రింయు
 ధ్యైతచేత్ + యుధసంపగహరేలిట్, మే వాహిన్యాఏవ సేనాయాఏవ

బంధినాః వాహినాస్తేనాయాఅథామేవ ననక్షత్వ్యతి అథాన్య
ప్రథమయుద్ధదివసాదారభ్య పాండవైర్నాశితత్వాదితిభావః, కింతు
మే మేదినాః భువఃఅథామపిసజ్జ్త్వ్యతి ఆత్మానం జిత్వా అద్యైవ
వాథాం పితృప్రమవ్యంశం భువం భోక్ష్యంతి పాండవాఇత్యథాః, ఇ
త్యుక్తప్రకారం సుయోధనః మేనే తర్కితవాక్ ॥ ౧౦౭ ॥—ఇత్థమి
తి ॥ ఇత్థముక్తప్రకారాత్ నితాంతం చింతానాం సంతానాత్పరమా
హదాతాన్య పీడితస్య ధాతా రాష్ట్రస్య దుర్యోధనస్య సమ్యక్సా
ధానానాం గుణనికయా పరంపరయా సంభృతః స్వీకృతః సర్వాభి
సారస్సర్వోద్వోగః ఘటాత్కచవధవిషయకః యోనతథోక్తః మి
హిరస్య సూర్యస్య రుదూరః కణాః మహేంద్రః వానవః పజ్రిస్యత
యుధస్య ధారయా మహేంద్రః పీడితమహిభ్యం గిరిమివ తేనమహేంద్ర
ణ దత్తయా ఇయంశక్తిః వశతాః శ్వేతాతశ్వాః యస్యతస్యాజ్ఞాన
మేనేసుయోధనః ॥ ౧౦౭ ॥ ౫ ॥ ఇత్తం నితాంతమంతా
సంతానాదాతాన్య ధాతా రాష్ట్రస్య ప్రార్థనాగు
ణనికయా (౧) సంభృతసర్వాభిసారో మిహిరయమా
రోవజ్రిధారయా మహేంద్రోమహిభ్యమివ తేనదత్త
యా వశతాశ్వక్షపణదక్షైయమితిచిరరక్షితయా మహ

అథాన్యననక్షత్వ్యతి కింతు మేదినాః భూమేరపి అథాన్యనక్షత్వ్యతి ॥
+ ణశఅదర్శనేల్పట్ స్యఃమష్టినశోరితిసుమ్, ఇతిమేనే + మనజ్ఞా
నెలిట్ ॥ ౧౦౭ ॥—ఇత్థమితి ॥ ఇత్తం నితాంతం చింతాయాస్సంతానా
త్ ఆతాన్య పీడితస్య ధాతా రాష్ట్రస్యసంప్రథానస్యగుణనికయా
నిశ్చితపాతేన సంభృతస్సర్వాభిసారస్సర్వసన్నహనంయోనతథోక్తః ॥
౧ ॥ సర్వాభిసారస్సర్వాభిసారస్సర్వసన్నహనాథాక ఇత్యమరః ॥ మి
హిరయమరః కణాః మహేంద్రః పజ్రిధారయా మహిభ్యమివ పరవీత

(౧) ఆ మ్రోడనంగుణనికలివచనాదామ్రోడనేన పోనఃప్రస్యనేత్యర్థః

స్య క్షపణే మారణే దక్షా సమథాఽఇతి ప్రేక్ష్యైతిశేషః, చిరాద్రక్షి
తయా గుప్తయా మహత్వాశక్త్యా నామ ఆయుధేన తంక్షణదాచరం
రాక్షసం ఘటాత్కచం వక్షసి నిర్భిద్య క్షణేన క్షితౌ భువి నిపాత
యామాస పాతితవాన్, ఉపమాలంకారః ॥ ౧౦౮ ॥—పౌత్రస్యేతి॥

ప్రబలస్య ప్రకృష్టబలస్య పౌత్రస్య పుత్రపుత్రస్య తస్య ఘటా
త్కదస్య అంతస్థితః శరీరాంతగతః వాయుః ప్రాణానిలః ప్ర
తియోధినా శత్రుగౌ కణ్ణానదత్తాంకృతాం శక్తేరాయుధస్య ప్రహ
రేణ యాపీడా బాధా తాం తదీయామితి శేషః, దృష్టుమపారయన్
అశక్నువన్నివేత్సుః ప్రేక్షా; బహిష్టాత్ శరీరాద్బహిః అగాత్ నిగ
తవాన్, ఘటాత్కచోమమారెత్యర్థః ॥ ౧౦౯ ॥—సేతి ॥ సాఇం

దృదత్వా ఘటాత్కచప్రాణాపహరిణీతివాశక్తిరపి సాంయుగీనేనరణే
త్యాశక్త్యా వక్షసినిర్భిద్య క్షణేన తంక్షణదాచరం క్షి
తానిపాతయామాస ॥ ౧౦౮ ॥ ప ॥ పౌత్రస్య తస్య

ప్రబలస్యశక్తేః ప్రహరపీడాంప్రతియోధిదత్తామ్ । అ
పారయన్ దృష్టుమివాతిఘోరామంతస్థితౌ వాయుర
గాద్బహిష్టాత్ ॥ ౧౦౯ ॥ సాపిశక్తిరభిహత్య నరా
శంసాంయుగీనజననన్ముతశౌర్యమ్ । వాయుసూనుపరి

మివ తేన ఇంద్రేణ దత్తయా వలక్షాశ్వస్య అజనస్య క్షపణేహింసనే
దక్షా ఐటురియంశక్తిః ఇతి చిరంరక్షితయా మహత్వాశక్త్యా వక్షసినిర్భి
ద్య తంక్షణదాచరః ఘటాత్కచం క్షితౌ మామా నిపాతయామాస ॥

+ పత్తగతాన్యంతాల్లిట్ ॥ ౧౦౮ ॥—పౌత్రస్యేతి ॥ ప్రబలా ప్రసిద్ధి
ర్యస్యతస్య తస్యపౌత్రస్య ఘటాత్కచస్య ప్రతియోధేన కణ్ణాన ద
త్తాం శత్రుఘోరాం ప్రహరపీడాం మఘ్నం అపారయన్నివ అం
తస్థితౌ వాయుః ప్రాణవాయుః బహిష్టాత్ బహిః అగాత్ + ఇన్ద్ర
తౌలుక్ ఇన్ద్రోగాలుజీతిగాదేశః ॥ ౧౦౯ ॥—సాపీతి ॥ సాశక్తిరపి

సౌధునాజనెన శూరజనేన సన్నతం శ్లాఘితం శౌర్యం యస్య తథో
 క్తం- నరాశం రాక్షసం ఘటోత్కచం అభిహత్య మారయత్వా వా
 యుచూనోర్భీమస్య పరిఘాత్ గదాయాః భీతేవేత్సుశ్చేత్సౌ, వా
 సవస్య ఇంద్రస్య సవిధం సమీచం ప్రతిపేదే ప్రాప్తా॥ నావగతా
 ॥ ౧౦౦ ॥—తదానీమితి ॥ తదానీం ఘటోత్కచవధకాలే తత్ర యు
 ధ్వంఁగే తేషాం కారవస్తేన్యానాం కాంతేయస్తేన్యానాం చ ఉభయే
 షాం బాష్పస్య నేత్రజలస్య లహరీం ప్రవాహం నిష్పాదయితుం జ
 నయితుం మోదస్య అనందస్య విషాదస్య దుఃఖస్య చ ద్వయోః ఘ
 టోత్కచవధజన్యయోః స్పృహావివాదః అహమహమికయా అహం
 పూర్వం జనయామ్యహమేవపూర్వం జనయామీత్యహంకారేణ ఉపల
 ష్ఠితా సమవధాత వధాతైస్త కారవస్తేన్యాని ముముదిరే కాంతేయ
 స్తేన్యాని రుదుమరిత్యథాః ॥ ౧౦౧ ॥—అథేతి॥ అథ కులస్య కార

ఘాదివభీతావాసవస్యసవిధంప్రతిపేదే ॥ ౧౦౦ ॥

౧ ॥ తదానీం తత్రతేషాం కారవకాంతేయస్తేన్యా
 నాం బాష్పలహరీం నిష్పాదయితుం మోదవిషాద
 యోరహమహమికయా స్పృహా సమవర్ధత ॥ ౧౦౧ ॥

౧ ॥ అథ జయద్రథఘటోత్కచనిధనకోకాతిశయగు

సాంయుగీనైః కైశాసాధుభిః ప్రతిజనాదిత్వాస్థితో జనైస్సన్నతంశౌ
 ర్యం యస్యతం నరాశం ఘటోత్కచం + అశ్వాత్సేవీవా శ్లాఘితం
 భిహత్య వాయుచూనాః భీమస్య పరిఘాత్ భీతేవేత్సౌ
 ధం నికటంప్రతి ప్రతిపేదే + వధగతౌఖిత్ ॥ ౧౦౦ ॥

నీమితి ॥ తదానీం కారవకాంతేయస్తేన్యానాం బాష్ప
 లహరీం అశ్రుప్రవాహం నిష్పాదయితుముహూర్తమున మోద
 విషాదయోః హషాదింతయోః అహమహమికయా॥ని॥అహమహమి
 కాతు సాస్యాత్పరస్పరయోభవేదహంకారాత్ప్రచరణిస్పృహాసఘ
 షాః సమవర్ధత + వృధున్వృద్ధౌలజ్ ॥ ౧౦౧ ॥—అథేతి ॥ అథా

వాణాం పాండవానాంచ వంశస్య కూటస్థే ప్రథమే అతవీవ కుముద
బాంధవే చంద్రే జయద్రథస్య సైంధవస్య ఘటాత్కచస్యచ నిధనేన
మరణేన యశ్శోకాతిశయః తేన గురూన్ దుర్భరాన్ ద్వయానపి
కురూన్ ధాతన్ రాష్ట్రాన్ పాండవాంశ్చలశ్వాసయతుమివేత్సుత్యై
హౌ, కులిశాయధస్య ఇంద్రస్య దిశం ప్రాచీం ఏత్య ప్రాప్యకాశైః
నికాశైః శరవుషుతుల్యైః తద్వద్ధవశైరిత్యథః, అభీశుభిః కిరణైః
ఆకాశం దిశానామప్రాప్తానాంచ అవకాశమంత రాశం వ్యాకాశయమానే
ప్రకాశయతిసతి + వ్యాజ్ఞుర్వాశతేణోజంతాల్లటిశానచ్ వి
రాటభూపౌదుగ్రవదభూవశ్చ ద్వాకోపేన కుటిలికృతః గుణాకషణ
ణేన కుండలికృతః చాపఃయాభ్యాంతథోక్తానంతౌ అనీచైర్మహద్భిః
సారాచేర్బాణవిశేషైరాచార్యం శల్యంనామమృగం శలలైస్త్యూమ
భిరివ నిబద్ధతనుం లగ్నశరీరం ఆతేనతుశ్చక్రతుః || ౧ || శావిత్తుః

రూన్ ద్వయానపికురూనాశ్వాసయతుమివ కులకూట

దేకుముదబాంధవే కులిశాయధదిశ మేత్యకాశనికాశైర

భీశుభిరాకాశం దిశానకాశం వ్యా (కోచ)కాశ)య

మానేసతికోపకుటిలికృతచాపౌ విరాట దుగ్రవదభూ

పౌ దుగ్రవమనీచైర్నారాచేరాచార్యం శలలైశ్శల్య

నంతరం జయద్రథ ఘటాత్కచయోర్నిధనేనయశ్శోకాతిరేకః యః ఖా
తిశయస్తేన గురూన్మహతః ద్వయానపి కురూన్ కౌరవాన్ అశ్వాస
యతుమివ సమాధాతుమివ కులస్య వంశస్యకూటస్థే || ౧ || కాలవ్యా
పీసకూటస్థఇత్యమరః || కుముదబాంధవే చంద్రే కులిశాయధదిశం ప్రా
చీందిశం ఏత్య కాశైః కాశకుసుమైర్నికాశేస్తద్భుతైః అభీశుభిః ఆకా
శదిశావకాశం వ్యాకోచయమానేసతి వికసింతకుర్వతీసతి కోపేన కు
టిలికృతధనుషౌ దుగ్రవదిరాటభూపౌ దుగ్రతం శీఘ్రం అనీచై రనూ
దేర్నారాచేర్బాణైః ఆచార్యం ద్రోణం శలలైర్నామభిశ్శల్యమృ

ల్యస్తల్లోమ్మిశలలీశలలంశలమిత్యుభయత్రాప్యమరః ॥ ఉపమాలం
 శారఉత్ప్రిక్షయాసంస్మృష్టః ॥ ౧౧౨ ॥—తస్యేతి ॥ తస్య ద్రోణస్య
 తిన్వాం శరీరే అథంమగ్నాః అవగాధాఃనారాచాః దురపదవిరాట
 ప్రయతాః ప్రకషేణ హృష్యంత్యాఃమోదమానాయాః తస్యద్రో
 ణస్య విక్రమశ్రియః పరాక్రమలక్ష్యాః రోమాంచానాం ఘలకానాం
 అంకురాశ్వేతుప్రేక్షా రోచంతేస్త బధుః ॥ ౧౧౩ ॥—అగ్నిదే
 శ్యేనైతి ॥ అథ ద్రోణః షాషణిః దురపదశ్చ తావుభౌ అగ్నిదేశ్యే
 ననామమునినా నిక్షిప్తంన్యాసీకృతం ఉపదేశవ్యాజాదితిభావః, కో
 దండవిద్యా ధనుర్వైపుణ్యమేవ సర్వస్వంయావద్ధనం ప్రకాశితం త
 న్వాతేస్తయథాభ్యస్తయావద్ధనుర్విద్యానేపుణ్యమగ్నిదేశ్యపదిష్టం

మృగమివ నిబద్ధతనుమాతేనతుః ॥ ౧౧౨ ॥ తస్మాద్ధ
 మగ్నానారాచాఃతిన్వాం తద్విక్రమశ్రియః|రోచంతే
 స్తప్రహృహ్యంత్యాఃరోమాంచానామివాంకురాః ॥
 ౧౧౩ ॥ ప ॥ అగ్నిదేశ్యేననిక్షిప్తమధోభాద్రోణషా
 షణితా । కోదండవిద్యాసర్వస్వం తన్వాతేస్తప్రకా

గమివ ॥ ౧ ॥ శ్వావిత్తుశల్యస్తల్లోమ్మిశలలీశలలంశలమిత్యమరః ॥ ని
 బద్ధతనుం సంసక్తదేహం ఆతేనతుః + తనువిస్తారైలిట్ ॥ ౧౧౨ ॥
 తస్యేతి ॥ తస్య ద్రోణస్య తిన్వాం శరీరేఅథంమగ్నాః అథంప్రవి
 ష్టాః నారాచాః బాణాః ప్రహృష్యంత్యాఃస్తుష్యంత్యాః తస్యద్రోణ
 స్య విక్రమశ్రియః శౌర్యనంపదః రోమాంచానామంకురాశ్వరోచం
 తేస్త+ మదదీప్తోలిట్ ॥ ౧౧౩ ॥—అగ్నితి ॥ అథానంతరం ఉభౌ
 ద్రోణషాషణౌ ద్రోణదురపదౌ అగ్నిదేశ్యేనమునినా నిక్షిప్తం కొ
 దండవిద్యాయా ధనుర్విద్యాయాస్సర్వస్వం సర్వద్రవ్యం ప్రకాశి
 తం కుర్వాతేస్త + ధుశ్శుశ్శోకరణైలక్ష్యైతిలిట్ ॥ ౧౧౪ ॥ — ॥

ప్రకటిచక్రశుభిర్యథః (౧) ॥ ౧౧౪ ॥—తతః॥ తతశ్శరసంభవస్య
కృపస్య భగినీ కృపీజాయాయస్యతస్యద్రోణస్య జాయాయానిజ్ఞే చా
వవీచచతుర్ముఖః బ్రహ్మ వృద్ధత్యైవ జరసా బా డైశ్చేదనేనచవిశ్రాణితః
దత్తఃవికృతః జుగుప్సితః వెషః ఆకారః యయో స్తథోక్తయోరపి వి
శిఖానాం బాణానాం విమోచనం సంఘటనమేవ సృష్టిశిల్పం సజ్జా
నవ్యాపారస్తేనకరణేన విలూభనీయః కామనీయః విభిఃపక్షిభిః లోభ
నీయశ్చ విగ్రహః దేహఃయయో స్తథోక్తయోఃకృతయోః + కృద్యో
గాదధూతతద్భావెద్విః ॥ నిహత్య దేవభూయంప్రాపితయోరిత్యర్థః
విరాటస్య పాంచాలస్య దుగ్ధపదస్యచ ద్వయోస్సంబంధినః వరణో
త్సవస్య యాగవద్యే సమకాలికత్వేనతి బిడౌజసః ఇంద్రస్యకుటుం

శితమ్ ॥ ౧౧౪ ॥ ౧ ॥ తతశ్శరసంభవభగినీజానెశ్చా
పచతుర్ముఖోవృద్ధత్వవిశ్రాణితవికృతవేషయోరపి విశి
ఖవిమోచనసృష్టిశిల్పేనవిలూభనీయవిగ్రహీకృతయో
ర్విరాటపాంచాలయోర్వరణోత్సవయాగవద్యేనతివి
బుధపురవిలాసినీనాం బిడౌజఃకుటుంబిన్యాపి దుస్స

తతః॥ తతఃశరసంభవస్యకృపస్య భగినీజాయాయస్యతస్యద్రోణస్యఅ
యం చావవీచ చతుర్ముఖః బ్రహ్మ వృద్ధత్యైవ వాధకౌన విశ్రాణితఃద
త్తః వికృతవేషాయయో స్తయోరపి విశిఖానాం బాణానాంవిమోచనం
సృష్టిః తన్మాః శిల్పేన కాశలేన విలూభనీయా స్పృహణీయా విగ్ర
హాయయో స్తయోర్విరాటపాంచాలయోః విషయే విబుధపురవిలాసినీ
నాం అప్పరసాం వరణోత్సవస్య యాగవద్యే యాగవద్భావెనతి వి
డౌజః కుటుంబిన్యాపి శచ్యాపి ॥ ౧ ॥ బిడౌజాపాకశాసనశత్రవ
రః ॥ దుస్సమాధు రాజపత్నీర్నృపి సమాధాతుమశక్యం + ఈష

(౧) యథా కేనవిధనినానిక్షిప్తంధనం ధన్యాస్త్యాగభోగాభ్యావిని
యుంజతే తద్వదితిధ్వనిః ॥

విశ్వా శ్చాపి దుస్సమాధం సమాధాతుమశక్యం విబుధపురే స్వరే
 విలాసినీనామప్రసాం వివాదం అహమైవైతం వృణయామహమేవై
 తం వృణయామితి వాక్కులహం ఆపాదయామాస అజనయత్ చా
 పముక్తైశ్చరైస్తాపుభావసి నిపాతితవాన్ ద్రోణఇత్యధః, అత్రవిరా
 టదుప్రదక్షవణస్య దేవాంగనావివదనరూపేణవణానాత్పర్యాయో
 క్తస్య చాపచతుర్ముఖఇత్యాదిసావయవరూపకసాపేక్షత్వాద్వయోరం
 గాంగిభావనసంకరః || ౧౧౫ || — అథేతి || అథ తత్ర యద్దరంగే శ
 ర్వరీచరస్య ఘటాత్కచస్య భుజయోగోర్వేణ బలదర్పణ నిర్వాసి
 తానాం పాతితానాం పర్వతానాం శృంగైశ్చిఖరైశ్చిలాభంగైః పాషా
 ణభండైశ్చ విపాతితం భగ్నశరీరం యస్యాస్త్రశోకైవఅతపివసంధ్యా
 రాగస్య మిషేణ రుధిరధారాం ఉత్సృజంతీ వషణంతీవస్త్రితేతుర్వై
 త్సానిశా రాత్రిరపి వినాశదశాం అదర్శనావస్థాం ఆశు వివేశప్రా
 ప్తవతి ప్రభాతాభూదాత్రిరిత్యధః || ౧౧౬ || — తదన్వీతి || త
 మాధంవివాదమాపాదయామాస || ౧౧౫ || అథతత్ర
 శర్వరీచరఘ్నఃగర్వనిర్వా (ంత్ర)సిత) పర్వతశృంగశిలా
 భంగవిపాతితశరీరేవ సంధ్యా రాగమిషేణ రుధిరధా
 రాముత్సృజంతీ సానిశాపి వినాశదశామాశువివేశ ||
 ౧౧౬ || తదను కోకకుటుంబి(నీ)నాంనగ్నకరణేమహ
 భుస్సుషీప్తిఖిల్; వివాదం ఆపాదయామాస సంపాదయామాస + వ
 దగత్యాంతాల్లిట్ || ౧౧౫ || — అథేతి || అథానంతరం తత్ర యు
 ధే శర్వరీచరస్య ఘటాత్కచస్య భుజయోగోర్వేణ నిర్వాంతానాం
 ఉద్గీర్ణానాం పర్వతశృంగశిలానాం పర్వతాగ్రాగ్రాంతాంవిభంగేనపా
 టితం దారితం శరీరం యస్యాస్త్రదావిధేవ సంధ్యా రాగస్య మిషేణ
 వ్యాజేన రుధిరధారాం ఉత్సృజంతీ సానిశాపి రాత్రిరపి వినాశదశాం
 నాశావస్థాం ఆశుశీఘ్రంవివేశ + విశప్రవేశనేలిట్ || ౧౧౬ || —
 తదన్వీతి || తదను కోకకుటుంబినాం చక్రవాకసంసారిణాం నగ్నక

దను కోకకుటుంబినీనాం చక్రవాకాంగనానాం సగ్నకరణై వివస్త్రి
తాకరణై రతొత్సవజనకత్తియాల్, వాసురపవ తత్సంభోగాదిలిథా
వః మహసి తెజసి సూర్యే సమారూఢం ప్రాప్తం విహాయః ఆకా
శః యోనతఃకోక్తే సతి క్రోధస్య నిద్రారోధస్య సర్వరాత్రం నిద్రా
త్యాగస్యచ ద్వయోస్సాధారణీభవన్ తదుభయజన్యత్వయోగ్యఇత్తిర్ధః
ఉభాభ్యమపి తత్సంభవాదితిభావః- అరుణిమా అరుణ్యాయాసాంతా
సాంద్యశాం సేత్రాణాం ప్రతి ఫలనైః ప్రతిబింబనైః ఆయోధనధ
రణ్యోం యుద్ధభువి యాదుధిరభునయః రక్షవద్యస్తాసు పంకేరుహాణిరక్త
పద్మాని అంకురయంతోజనయంతః వసు దేవకుమారః శ్రుకృష్ణః వా
నవకుమారః అజుఃసః తావాదియేషాంతే కృష్ణభీమాజుఃననకులనహ
దేవాః ఘటోత్కచస్య విరాటస్య పాంచాలస్యచ త్రియాణాం పం
చతయా మరణైః ప్రపంచితః విస్తారితః వైరం విరోధపవధారః యో
నతస్యభావస్తతా తయా గురోరుర్భరస్య గురోద్రోణాచార్యస్య

సినమారూఢవిహాయసిక్రోధనిద్రారోధసాధారణీభవ

దరుణిమదృక్ప్రతిఫలనైరామోధనధరణీభుధిరభునీమప

జ్జేరుహాణ్యంకురయంతో ఘటోత్కచవిరాటపా

ఞ్చాలపంచతాప్రపంచితవైరభారతయాగురోరాయు

రణై రత్యా దిగంబరతాసాధనై ॥ ని ॥ సగ్నోవాసాదిగంబరేఇత్యేష

రః ॥ + ఆఙ్గసుభగేత్యాదిసాఖ్యైః అరుద్వికపదితిముమ్ ॥ తెజసి

సూర్యే సమారూఢం విహాయోయేనచ స్థిన్ సతి క్రోధనిద్రారోధయో

స్సాధారణీభవన్తరుణిమా అరుణ్యాయస్యతస్యదృక్ప్రధస్య దృష్టిమాగ్

స్య ప్రతిఫలనైఃప్రతిబింబైఃఆయోధనధరణ్యోంయుద్ధభూమేఃరుధిరభునీ

మరక్తనదీమపంకేరుహాణి కమలానిఅంకురయంతః ఘటోత్కచవిరాట

పాంచాలానాం పంచతయా నాశేన ప్రపంచితః విస్తారితః వైరభా

రొయేషాంతేషాంభావస్తయాగురోద్రోణస్య ఆయుషేతుం జీవ

సంబంధినః ఆయుషః జీవితకాలస్య హేతుం అలికే లలాటే అక్షరం
 బ్రహ్మలిపిం పరిమాప్టుం నిరసితుం ఏకమళికవచనం మృషావాక్యం
 హేధర్మజాత భవతాప్రాయజ్యతాం ఉదీర్యతాం ఇత్యుక్తప్రకారేణ ధ
 ర్మజాతం ధర్మరాజమనుకూలయంతః అంగీకారయంతస్సంతః ప్రథ
 మమాదౌ సన్నికృష్టస్య ధృష్టద్యుష్మస్య యావరూఢినీసేనా తాం
 విమథ్నాతి భంజయతీతి విమాధినీం వారణధోరణీం గజపక్షిం పురో
 ధాయ అగ్రే నిధాయ శంఖస్య పరిపూరణేన ఆధ్వానేన ఖస్య ఆకాశ
 స్య గుణంశబ్దం భృశం దుర్భరం ఆకాశస్తేవైతి భావః స్వస్యేతి శ్చేయోవా
 తత్తనత్తత్సధః, కుర్వంతం కారవసేనాధిపతిం ద్రోణం పయోధరప
 రంపరాం మేఘపక్షిం పురోధాయ పురస్కృతపయోధరపరంపరమి

హేతుమలికాక్షరం పరిమాప్టుమళికవచనమేకం

ప్రాయజ్యతాంభవతేతిధర్మజాతమనుకూలయంతా వ

సుదేవవాయువానవకుమారాదయః ప్రథమసన్నికృష్ట

స్య ధృష్టద్యుష్మస్యవరూఢినీవిమాధినీం వారణధోర

ణీం ప్రచేతసమివ పయోధరపరమ్పరాం పురోధాయ

భృశంఖస్యగుణంశంఖస్యపరిపూరణేన దుర్వహంకుర్వ

సస్య కారణం అలికాక్షరం ఫాలలిపిం పరిమాప్టుం ధ్వంసయితుం ఏ
 కం అలికం అశృతంవచనం భవతాప్రాయజ్యతాం + యుజిర్యోగేక
 ముణిలాట, ఇతిథ్ధంధర్మజాతం యుధిష్ఠిరమనుకూలయంతశ్చి వసుదే
 వవాయు వానవసుతాదయః కృష్ణభీమాజ్ఞానాదయః ప్రథమసన్నికృ
 ష్టస్యసమీపస్థస్యదృష్టద్యుష్మస్యవరూఢినీవిమాధినీం సేనానాశికాంవా
 రణధోరణీం గజసంఘాతం పురోధాయ పయోధరపరంపరాం మేఘప
 క్షిం పురోధాయ ప్రచేతసమివ వరుణమివస్థితం శంఖస్య పరిపూ
 రణేన దుర్వహం వౌఘమశక్యం భృశమత్యథం ఖస్య గగనస్య గు
 ణం శబ్దంకుర్వంతం కారవసేనాపతిద్రోణం అభిజగ్తుః + గమ్భగ

త్యథః, ప్రచేతసం వరుణమిత్యుపమా అభిజగ్తుః అభిముఖం గ
 చ్ఛంతిస్త, రూపకోపమయోస్సంస్మృతిః ॥ ౧౧౭ ॥ — కొపేనేతి ॥
 తానత్రహానీం కోపేన కుటిలః భయంకరః సభీమః ఏతైర్గజకుంభైః
 కుంభయోనైః ద్రోణస్యనామ్ని కుంభయోనిరితిసంజ్ఞాయాం ఏకదేశో
 పిచ కుంభేత్యంశమాత్రమపివాధృతః నామత్వేన స్వీకృతాభూదిత్యు
 క్తమౌః మత్సరః ద్వేషః అస్యాస్తీతిమత్సరీవేత్యుత్పేక్షా, గద
 యా గజానాం కుంభా అధాక్షిత్ భజయామాస + భంజేః క
 త్తరలుజ్ ॥ ౧౧౮ ॥ — ఇతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ తత్రయద్ధరం
 గతాం దృష్టద్యుమ్నవరూఢినీ విమాధినీం కరిఘటాం గజబృందం
 పాటయతా భంజయతా ఘటోత్కచస్య జనకేన భీమేన ద్రోణసు
 తస్య అశ్వత్థామ్నస్సమానం అభిన్నంనామ అశ్వత్థామేతి సంజ్ఞాయా
 న్తం కౌరవసేనాపతిమభిజగ్తుః ॥ ౧౧౭ ॥ ప ॥ కొపేన
 తావత్కుటిలస్సభీమః కుంభానభాక్షిద్గదయా గజా
 నామ్ ॥ నామైకదేశోపచకుంభయోనెరేత్రైర్భూతా
 భూదితిమత్సరీవ ॥ ౧౧౮ ॥ గ ॥ ఇతి తత్రతాంకరి
 తాలిట్ గమహనేత్యుపధాలాపః ॥ ౧౧౭ ॥ — కొపేనేతి ॥ తావ
 త్ కోపేన కుటిలస్సభీమః కుంభయోనెద్రోణస్యనామ్నః అభిధే
 యన్య ఏకదేశోప ఏకభాగోపి కుంభః ఏతైర్గజజైర్భూతః అభూత్ ॥
 + భూసత్తాయాంబుజ్ ఇతి మత్సరీవ ద్వేషీవ గజానాం కుంభాగ
 దయాఅధాక్షిత్ మదయతిస్త + భంజోఆమదనేలుజ్ ॥ ౧౧౮ ॥
 ఇతి ॥ ఇతిత్థం తత్ర కరిఘటాం పాటయతా విదారయతా ఘటో
 త్కచజనకేన భీమేన ద్రోణసుతస్య అశ్వత్థామ్నః సమాననామ్నిస
 మాభిధే అశ్వత్థామాఖ్య హస్తిని గజే నిపాతితేనతి నృచురః ప్రభూ
 తః మదః గర్వః మదోదకంచ యస్యతథాభూతః ॥ ౧ ॥ మదారెత
 కనూ ర్యాంగర్వహపేభదానయోరితివిశ్వః ॥ స్వసశానువతీస్వ

స్వతస్త్వి + జ్యోతిర్జపవదెత్వాది నాసమానశబ్దవ్యసభావః - హస్తాని
 గజే నిపాతితైసతి తత్రకరిఘటామధ్యే ద్రోణసుతస్యసనామ్ని హ
 స్తినీతివాయోజనా - ప్రచురః బహులుః మదః బలగర్వః దానజలు
 చయస్యసః, స్వవశం సేవచ్ఛంయథాతథాన్వస్య వశం కరిణీంచ అ
 మవతత ఇత్యనువతీత శుభతరైరత్యంతశుభ ప్రదేమణిభిః కిరీట
 గతైరంతగతమా క్తికైశ్చ దేదీప్యమానః మస్తకః శిరఃస్యతథోక్తః
 అయం అశ్వత్థామా ద్రోణసుతః తన్నామకగజశ్చ హతః ఇత్యుక్త
 ప్రకారం కణాయోరదుంతుదం మమఘాతి ధమతనయస్యధర్మ
 రాజస్య గదితం వచనం అభ్యణం సమీపం యథాతథా సమీపఇతి
 యావత్ - ఆకణ్య వైవణ్యేనవిరుద్ధకాంత్యా భరితం పూణంవద
 నం ముఖం యన్యతథోక్తం - సుతనాశకౌశేన పుత్రవిపత్తిదుఃఖేన
 మోమోహశ్చిత్తవికారస్తేన పరిత్యక్తః చాపః యేనతాదృశః శయః హ

ఘటాం పాటయతాఘటాత్కచజనకేన ద్రోణసుత
 స్య సనామ్నిహస్తినీనిపాతితైసతి ప్రచురమదస్వవ
 శానువతీతశుభతరమణిదేదీప్యమానమస్తకాయమశ్వ
 త్థామాహతఇతి ధమతనయనిగదితం కణాయంతు
 దమభ్యణమాకణ్యవైవణ్యభరితవదనం సుతనాశ
 కౌకమోహేనపరిత్యక్తచాపశయం స్థండిలేశయం భా

చ్ఛందానువతీత స్వకరిణ్యనువతీతః || ౧ || కరిణీధేనుకావశేత్యమ
 రః || శుభతరమణినా మణిభిశ్చ దేదీప్యమానం మస్తకం శిరాయస్య
 తథావిధః అయమశ్వత్థామాహతః ఇతి ధమతనయేన యుద్ధిష్ఠిరణగ
 దితం ఉక్తం కణాయంతుదం || ౧ || అదుంతుదంతుమర్తస్వగిత్యమ
 రః || వచనం అభ్యణం సమీపే ఆకణ్య వైవణ్యేనభరితం వదనం
 యన్యతం సుతనాశేన యశ్శౌకః తేనమోహేన || ౧ || మోహమిచ్ఛంతి
 మూర్ఖాయామవిత్తాయాంచ సూరయఇతివిశ్వః || పరిత్యక్తా చాప

స్త్రః యస్యతథోక్తం స్థండిలే దర్భాస్తరణై శేతఇతిశయం భారహ్వో
జు ద్రోణమాలోక్య హృష్టతరా తిసంతుష్టాధీమనఃయస్యతథో
క్తః ధృష్టద్యుమ్నః నిజస్యపితుః ద్రుపదస్య బంధనస్య ఆజానకారిత
స్య స్త్రుతేస్తరణాత్, జనుఃజన్మయస్యాస్తథోక్తయా రుషా కొపే
న ఉపలక్షితః సత్వరం ఎత్యాగత్య హంతుముదయ్య జ్ఞుఉద్యుక్తోభూ
తే + యజేకతికరిలజ్జే || ౧౧౯ || — ఏకేనేతి || ద్రుపదస్యనూ
నుః ధృష్టద్యుమ్నః ఏకేనకరేణ దక్షిణైవ ఖడ్గం గృహీత్వా అన్యేన స
వ్యేనకరేణ కచం ద్రోణశిఖాంచ గృహీత్వా శిషణంశిరః విలాయభి
త్వా గురుమవ్యముంద్రోణం ద్రాక్షోశిఖ్యం అంతేషసంతం శిష్యంమ
తా వత్తమానంచ కలయాంచకార అకరోత్ || విరోధాభాసః ||

రహ్వజమాలోక్య హృష్టతరధీర్భూష్టద్యుమ్నోనిజపి

త్యబంధనస్తృతిజనుషారుషాసత్వరమెత్య హంతుముద

య్యజ్ఞు || ౧౧౯ || ప || ఏకేనఖడ్గం ద్రుపదస్యనూ

నుఃకరేణచాన్యేనకచంగృహీత్వా | విలాయశిర్షింగు

రుమవ్యముంద్రాగంతేవసంతంకలయాంచకార|| ౧౨౦ ||

శరాయేనతం స్థండిలేశయం భారహ్వోజు ద్రోణం ఆలోక్య హృష్ట
తరధీరతిహృష్టబుద్ధిః దృష్టద్యుమ్నః నిజపితుర్ద్రుపదస్య బంధనస్తృ
తైర్బంధనస్తరణాజ్ఞనుర్యస్యాస్తయా రుషా సత్వరమెత్య హంతుం ఉ
దయ్యజ్ఞు ఉద్యుక్తః + యజర్యోగైలజ్జే, శ్మసోరల్లావఇత్యల్లో
పః || ౧౧౯ || — ఏకేనేతి || ద్రుపదస్యనూనుర్భూష్టద్యుమ్నః ఏకేన
కరేణ ఖడ్గం అన్యేనకరేణ కచం ద్రోణశిఖాంచ గృహీత్వా విలాయశి
షణం చిన్నశిరసం అముంద్రోణం గురుమపి ఆచార్యఘపి ద్రాక్షోర్ము
డితి అంతేషసంతం శిష్యమితివిరోధః అంతే అవసానై వసంతమితివ
త్తిహాసః కలయాంచకార దక్షే + కలసంభ్యావెహ్యసంభ్యాత్వాల్లబ్ధో

౧౨౦ ||—తదితి || తదను తత్తాదృశం లోకైకజగత్ప్రసితం తాతస్య
పితృర్వధంనిశమ్య కోపాతిరేకేణ కోపాతిశయేనకలుషః యుబ్ధః కృప
స్యభాగినీ కృపీ తదవత్యం భాగినేయః అశ్వత్థామా ఆగ్నేయమస్త్రం
అముచత్ ప్రయత్నవత్కాయస్త్రిన్నాగ్నేయాస్త్రే పరస్తేనికానాం
అత్రోహిణీశలభతాం అగ్నిపతయాభుకీటవిశేషతౌల్యం లభతేస్త భస్మీ
భూతైత్యధః || ఉపమాలంకారః || ౧౨౧ ||— తతేతి || తతః అ
త్రోహిణీభస్మీభావానంతరం సురాధీశ్వరసూనునా అజునైవ ముక్త
స్య ప్రయత్నస్య బ్రహ్మస్త్రస్య భాసా తేజసా భృశం ధిక్క్రౌంచేన ని
రాకృతేన గురునందనస్య అశ్వత్థామః అస్త్రేణసాధం ఆగ్నేయా
స్త్రేణసహ భానుః సూర్యః మందాయమానా జీవాభవంతీ ద్యుతిస్తే

తత్తాదృశతదనుతాతవధంనిశమ్య కోపాతిరేకకలుషః

కృపభాగినేయః | ఆగ్నేయమస్త్రమముచత్పరస్తేనికా

నామత్రోహిణీశలభతాం లభతేస్త్ర(య)త్స్త్రిన్ || ౧౨౧ ||

తతస్సురాధీశ్వరసూనుముక్త బ్రహ్మస్త్రభాసా భృశధి

క్రౌంచేన | అస్త్రేణసాధంగురునందనస్యమందాయ

|| ౧౨౦ ||—తత్తాదృశమితి || తదను తత్తాదృశం సస్య స్తశస్త్రవధరూ
పం తాతస్య ద్రోణస్య వధు నాశం నిశమ్య శ్శుత్వా కోపాతిరేకేణ
కోపాతిశయేన కలుషః కృపస్య భాగినేయః అశ్వత్థామా ఆగ్నేయం
అగ్నిదేవతాకం + అగ్నేధగతిధక్, అస్త్రం అముచత్ + ముచ
మోక్షణైలజ్జ్ గుదిత్వాదజ్, తస్త్రిన్నాస్త్రే పరస్తేనికానాం అత్రోహిణీ
నా శలభతాం లభతేస్త్ర ప్రాప + డుల మప్రా పౌలస్సేతిభూ
తేలట్ || ౧౨౧ ||—తతేతి || తతః అనంతరం సురాధీశ్వరసూనునా
అజునేనముక్తస్య బ్రహ్మస్త్రస్యభాసా తేజసావితథీకృతేనమోఖీకృ
తేన గురునందనస్య అశ్వత్థామః అస్త్రేణసాకం ఆగ్నేయాస్త్రేణ స
మ భానుసూర్యః మందాయమానా ద్యుతిస్త్రిన్ తథావిధః ఆస

జః యస్య తథోక్తః ఆస అవతత అస్తంగత ఇత్యధః- అత్ర సూ
ర్యస్యాస్తగమనె ఆగ్నేయాస్త్రసాహిత్యవణానాత్పక్షోక్తిరలంకారః
॥ ౧౨౨ ॥—ధృతరాష్ట్రేతి ॥ సః ధృతరాష్ట్ర సుతః దుర్యోధనోపిది
నే అహ్ని దీపాంకురస్యేవ దీపదీప్తా ద్రోణస్తేంధవాదివధశోకేనల
తిష్ఠానాదీప్తిః కాంతిర్యస్యతథోక్తస్సౌ ఘటోత్కచస్య సంబంధి
నః అశ్తనాం పాషాణానాం వషాత్ శకలీకృతం ఖండితంబాహూ
చ కణౌచనాసాచ బాహుకణానాసంయేషాంత్రైర్యోధైస్సహగే
హం శిఖిరంవ్రత్యాగాల్ ఆగతవా ॥ ఔపచ్ఛందసికమ్ ॥ ౧౨౩॥

ఇతి శ్రీనదాశివవదారవిందవందనకందభితానందసాంద్యస్య
కురవిఘటచంద్రస్య రామకవీంద్రస్యకృతౌచమ్పూభారత
వ్యాఖ్యానెలాస్యాఖ్యానే దశమ స్తబకః

మానద్యుతిరాసభానుః ॥ ౧౨౨ ॥ ధృతరాష్ట్రసుతౌ
పిగేహమాగాద్దినదీపాంకురదీపదీప్తిః । శకలీకృత
బాహుకణాస్తేస్సహయోధైస్సఘటోత్కచాశ్తవ
షాత్ ॥ ౧౨౩ ॥ *****

ఇత్యనంతభట్టస్యకృతౌ చమ్పూభారతేదశమ స్తబకః

భూవ ఆసేతి బధూవాథే ఇతివిభక్తిప్రతిరూపకమవ్యయం నాయ
మసభాతుః తస్యాస్తేఘోరితిభావదేశప్రసంగాల్ ॥ ౧౨౨ ॥—
ధృతరాష్ట్రేతి ॥ సః ధృతరాష్ట్ర సుతాపి దుర్యోధనోపి దినదీపాం
కురవల్ దీపదీప్తా అతిదీనాదీప్తియ్యతిర్యస్యతథావిధస్సౌ ఘటోత్కచ
స్యఅశ్తవషాత్ శిలావృద్ధైః శకలీకృతందాహుకణానాసంయేషాంత్రై
ర్యోధైస్సహగేహం ఆగాల్ ప్రాపత్ + ఇణతౌలుజ్జ్ ఆజ్జుర్వా
దిణ్ణోగాలుజ్జితిగాదేశః ॥ ౧౨౩ ॥ *****

ఇత్యమ్బళరామసూరివిరచితాయాం చమ్పూభారతౌ

జీవిన్యాం దశమ స్తబకః

శ్రీరస్తు

వీకాదశస్తబకప్రారమ్భః

అన్యేద్యురితి || అన్యేద్యుః అద్ధౌ నమద్యే మిలితైః ప్రవిప్తైః
 అన్యగాపగానాం రక్తనదీనాం కురుపాండవస్త్ర్యజన్యానామితి శేషః
 పూరైః ప్రవాహైరివత్యుత్పిక్తా, శోణితం అరుణీకృతం అంగం
 బిమ్బంయస్యతస్త్రిక్ పూషణి సూర్యే ఉదయతినతి ధృతరాష్ట్రసూ
 నుదుర్యోధనః కణం సేనాయాః ఆత్మియాయాః అధిపత్యస్యసర
 ణౌ నాయకత్వపదఇత్యర్థః, సువర్ణఘటేషు కనకకుంభేషు యాని

అన్యేద్యురబ్ధిమిలితైరన్యగాపగానాంపూరైరివోదయ
 తి పూషణిశోణితాంగైః సేనాధిపత్యసరణౌధృతరాష్ట్ర
 సూనుఃకర్ణంసువర్ణఘటవారిభిరభ్యషించత్ (౧) || ౧ ||

శ్రీహయగ్రీవాయనమః || అన్యేద్యురితి || అబ్ధినామిలితైః సం
 గతైః అన్యగాపగానాం రక్తనదీనాం పూరైరివ ప్రవాహైరివశోణి
 తాంగై రక్తదేహేపూషణి సూర్యే ఉదయతినతిధృతరాష్ట్రసూనుఃదు
 ర్యోధనః సేనాయాశ్చమ్యాః అధిపత్యస్య సరణౌమాగైః కణంసు
 వర్ణఘటానాం స్వర్ణకలశానాం వారిభిరుదక్షేరభ్యషించత్ అభిషి

(౧) నను కథం భీష్మద్రోణాపేక్షయా తస్యతస్త్రిక్ సన్తానాతిశయ
 ఇతిచేత్, తదంతరంగాభిప్రాయఙ్ఘ్యతే, అహమాహవేజానం
 హనిష్యామి తస్త్రిక్ హతే సానుజోధమరాజోహతవీన, తతవీవార్జు
 నంవినాఅన్యాంశ్చతురోహస్తపతితానపి త్యక్త్యామితి కుంతిమానంద
 యితముక్తం ఇత్యాదికణవికత్తనాలాపకణానానందపరవశాంతఃక
 రణస్య పాంచాలీపరిణయఘోషయాత్రాగొగ్రహణాదినమయేష ఏ
 జానాదనేకక్వత్సాభిభవంచవిస్తృత్య తద్వశంవదస్య తస్యేతస్య
 దుర్యోధనస్య తస్త్రిక్నాదరాతిశయోఘాదితిబోధ్యమ్ ||

వారీః జలాని తైః అగ్న్యపిచత్ సే నానభిమకరోదిత్యథః ॥ వసం
తతిలః ॥ ౧ ॥—ఆభామితి ॥ తస్యకణస్య అభిషేకకాలే ఉపరి
ష్టాత్ శీయాః పరి ఆవసీయకుంభః కాంచనకలశః అవర్జితఇతి శే
షః, ఆత్మప్రభవస్య నిజపుత్రస్య ఉత్తమాంగంశిరః ఆఘ్రాతుంస
మీపయాతస్య సన్నిధిమాగతస్య సరోజానాం పద్మానాంబంధోన్మా
ర్యస్య ఆభాంశోభాం అతానీత్ విస్తారయామాన- కణస్య సూర్య
పుత్రత్వాత్తదుత్సవే పుత్రవాత్సల్యాత్కణశీమాఘ్రాతాయ స
మాగతసూర్యత్వేన సువణకుంభఉత్పేక్షితః- తతశ్చాభాశబ్దః ప్ర
కాశాత్తకత్వేన బుద్ధోలాక్షణికఇతిధ్యేయం- నచాత్ర సజనరరాజే
త్యథాఇత్యుపమా- తస్య శోభామివశోభాం జఛాపితి తత్సద్భవధర్మా
త్కేపినిదర్శనావా తయోరభిషేక కాలేఇత్యాదివిశేషణవైయధ్యపరా
హతత్వాత్|అధికమన్యత్రానుసంధేయం అతానీదితి + తనోతెలుజీ
హ్నేస్సిచివృద్ధిః ॥ ఉపజాతిః ॥ ౨ ॥—దిగితి ॥ అథాభిషేకానంతరంది
శాం మూలమాదిర్యశ్చైలః చక్రవాళః తస్యకుహరే శయానాంగుహా

ఆభామతానీదభిషేకకాలే తస్యోపరిష్టాత్తవసీయకుం

భః | ఆఘ్రాతుమాత్మప్రభవోత్తమాంగం సమీపయా

తస్య సరోజబంధోః ॥ ౨ ॥ దిఙ్మూలశ్చేలకుహరే

షేచ + పిచక్షరణేలజ్, శేముచాదీనామితినుమ్ ప్రాప్తితాదడ్యస్య
వాయేపీతిషత్వమ్ ॥ ౧ ॥—ఆభామితి ॥ తస్యకణస్య అభిషేకకా
లే ఉపరిష్టాత్ ఉపరిష్ఠితః ఉపద్యుపరిష్టాదితినిపాతః తవసీయకుంభః
సువణకలశః ఆత్మప్రభవస్యపుత్రస్య ఉత్తమాంగం శిరః ఆఘ్రా
తుం సమీపయాతస్య నికటంగతస్య సరోజబంధోన్మార్యస్యఆభాం
కాంతిం అతానీత్ + తనువిస్తారేలుజ్ ॥ ౨ ॥—దిఙ్మూలెతి ॥ అథా
నంతరిం దిఙ్మూలశ్చేలానాం దిగంతిపర్వతానాం కుహరేశయానాం గు
హాశయానాం + శయవాసవాసాదిష్యకాలాదిత్యలుక్, కేసరింద్రా

సునిద్రాణానాం కెసరీంద్రాణాం సింహశ్రేష్ఠానాం సుఖప్రసూప్తిం
 పృచ్ఛతీతి తథోక్తః, తన్నిద్రాభంజకఇతియావత్ మహాన్ పటహా
 నాం వాద్యవిశేషాణాం ఆరవఃయస్యతథోక్తేన బలేన చతురంగణో
 పలక్షితఃకణః రథేన జవాత్ జన్యస్థలీం యద్ధదేశం కరెనతిత్వం శ
 రసంధానమోక్షణాభ్యాం కంపితంకాలపృష్ఠంనామధనుర్యేనతథోక్త
 స్సౌ జగాహ ప్రవిష్టవాన్ + గాహతేకతకరిలిట్ ॥ వసంతతిల
 కా ॥ 3 ॥ —తావదితి ॥ తావత్తదానీమేవ పరేషాం పాండవానాం
 సంబంధిన్యాః ధ్వజిన్యాః సేనాయాః ఈశ్వరః ధృష్టద్యుమ్నోపి పరి
 తః స్ఫురంతః ప్రకాశమానాః పట్టసాః శక్తయః యష్టయః శరా
 సాః చాపాః తూణీరాః నిషంగాః శరాః యేషాంత్రైః బలౌమైరుపల
 క్షితః ప్రధనప్రదేశే యద్ధభువి పదంపాదా న్యధత్త నిహితవాన్
 యకెసరీంద్ర సౌఖప్రసూప్తికమహా పటహారవేణ ।
 కణోబలేనకరసతీతకాలపృష్ఠోజన్యస్థలీమథరథేన
 జవాజ్జగాహ ॥ 3 ॥ తావత్పరేషాంధ్వజినీశ్వరోపివ
 దంన్యధత్తప్రధనప్రదేశే । పరిస్ఫురత్పట్టసశక్తి
 యష్టిశరాసతూణీరశరైర్బలౌమైః ॥ ౪ ॥ చమూద్య
 ణాం సింహానాం సౌఖప్రసూప్తికః సుఖశయనస్యపృచ్ఛకః + పృచ్ఛ
 తౌసుస్నాతాదిభ్యశ్చితక్, మహతః పటహస్యారవాయస్త్విన్ లెనబ
 లేనసేన్యేనసహ వినాపి తద్యోగంతృతీయా కణః కరెనతిత్వం
 కాలపృష్ఠం తన్నామకంధనుర్యేనతథాభూతస్సౌ రథేన జన్యస్థలీం
 యద్ధభూమిం జవాల్చెగాల్ జగాహ వివేశ + గాహావిలోడనె
 లిట్ ॥ 3 ॥ —తావదితి ॥ తావత్పరేషాం పాండవానాంధ్వజినీశ్వ
 రోపి ధృష్టద్యుమ్నోపి పరిస్ఫురంతః పట్టసఖేటశక్తిశరాసతూణీరశ
 రాః యేషాంత్రైర్బలౌమైస్సేనానంత్రైః ప్రధనప్రదేశే యద్ధప్ర
 దేశే పదం స్థితీంవ్యధత్త + యథార్థధారణబోషణయోఃలజ్ ॥౪॥—
 చమ్యితి ॥ తదనుప్రగల్భా సాచమూద్యయీసేనాద్యయం+టిడ్డా

౨౨౨ సవ్యాఖ్యానా చన్ముభారణేపికాదశ స్తబకః

+ ఉధాతైకతరలజ్జే || ఉపజాతిః || ౪ || — చమితి || తదను ప్ర
గల్భా యద్ధకుశలా సాచమోవః కౌరవపా ఉపసేనయోః ద్వయాయు
క్తం వ్యోమని విస్మత్సరైః వ్యాఘ్రనద్భిః పాంసూనాం ధూళీనాంప
దఘటనోత్థానాంపుంజైః రాశిభిఃకరణైః ప్రాక్పూర్వమేవశుద్ధాం
నిష్పాపామపి నిమలామపీతిచ. సిద్ధసింధుం ఆకాశగంగాం అపా
పాం నిష్పాపాం అవగతం అపాంజలానాం సమూహఃఆపం యస్యా
స్తథోక్తామితిచ వ్యతనోత్ చకారేతియత్, తదెతద్విచిత్రం + త
నోతేర్విపూర్వాత్కర్తారలజ్జే, అత్యాశ్చర్యం అత్ర క్లేషప్రతిభో
త్తాపితయోర్విరోధాభాసవిరుద్ధకార్యోత్పత్తిరూపవిషమ ప్రభేదయో
రేకవాచకాను ప్రవేశసంకరః || ౫ || — పాదాతమితి || పదాతినాం
సమూహఃపాదాతం పదాతినమూహం రథానాం సమూహఃరథ్యా ||

యీసాతదను ప్రగల్భావిస్మత్సరైర్వ్యోమని పాంసు
పుంజైః | ప్రాగేవశుద్ధామపిసిద్ధసింధుంవిచిత్రమే
తద్వ్యతనోదపాపామ్ || ౫ || పాదాతంపాదాతంర
థ్యాంరథ్యాచహస్తికంగజతా | ఆశ్వంచాశ్వీయందా

గాఞ్జితజేష్- వ్యోమని ఆకాశే విస్మత్సరైః విస్మయరైఃపాంసుపుంజైః
ధూళిజాలైః ప్రాగేవపూర్వమేవ శుద్ధామపి పరిశుద్ధామపి సిద్ధసిం
ధుం గంగాం అపాపాం అకలుషాం వ్యతనోత్ + తనువిస్తారేలజ్జే,
ఏతల్ శుద్ధాయాః శుద్ధిరణం విచిత్రం ఆశ్చర్యం సావభావికాథా
స్తు అవగతా ఆపో యస్యాంతాం + ఋక్పూరితి సమాసాంతోప్ర
త్యయః, ధూళిభిఃకంగామపి శోషమనైషీదితిభావః || ౫ || — పా
దాతమితి || పాదాతం పదాతినమూహం తస్యసమూహఇత్యేవ పా
దాతం పత్రినంఘః రథ్యాక్ రథాశ్వాక్ (౧) రథ్యాశ్చ+తద్వహతిర
(౧)ఖలగోరథాదితినమూహాద్ధైయప్రత్యయః, అతఏవరథ్యారకక డ్యార
ధప్రజేత్యమరఃఅతఃపాదాతంపాదాతమితివక్రమభంగాచ్చరథ్యాక్
రథ్యాఇతిపాతకల్పనంగౌణం.

ని || రథాస్రరథక ద్వాస్రరథవ్రజెత్తమరః || రథిక సమూహా ఇతియావత్
 ఏవమగ్రపి రథ్యాంచ || గజానాం సమూహో గజతా హ స్తికం గజసమూ
 హంచ ఆశ్వం అశ్వసమూహః అశ్వీయం అశ్వసమూహంచ ద్వాక్
 ద్దుతం ప్ర కమ్పితా మహీయస్తిన్స్తథా అభిదుద్రావ అభిముఖం
 ధావతిస్త, ద్వంద్వయుద్ధాయేతిభావః + అభిపూర్వాద్ధ్వవతైకతేరి
 లిట్, పాదాతమిత్యాదావణాదయస్సమూహాభేదిద్వితాః, గీత్యా
 ర్యా || ౬ || — విరోధీతి || విరోధినాం శత్రుణాం సేనాం అభిపీ
 క్త్య కోపాత్ భానుసుతేన కణ్డేన విష్పారితాల్ టంకారితాల్ చా
 పాత్కూలపృష్ఠాల్ విజృంభమాణం వధమానం స్వం స్వీయంగుణం
 శబ్దం వోధుం ధర్తుం నమస్తమపి వియదాకాశం నశశాక నక్షమతే
 స్త + శక్నోతైకతేరిలిట్, సంబంధే అనంబంధరూపాతిశయోక్తిః
 ఉపజాతిః || ౭ || — కుర్వతి || కురుచమూపతినా కణ్డేన బాణైర్వి

గభిదుద్రావ ప్ర కంపితమహీకమ్ || ౬ || విరోధీసే

నామభిపీక్ష్యకోపాద్విష్పారితాద్భానుసుతేనచాపా

త్ | విజృంభమాణంతరసాగుణంస్వంవియత్సమస్తం

శశాకవోధుమ్ || ౭ || కురుచమూపతిబాణవిదారిణా

భయగప్రాసంగమితియత్ హ స్తికం గజసమూహం అచిత్తహ స్తిధే
 నోరితిరక్ గజతా గజసహాయాభ్యాంచేతిసమూహాధేతల్ ఆశ్వంతి
 శ్వసమూహం + తస్యసమూహాఇత్యణ్, అశ్వీయం + కేశాశ్వాభ్యాం
 యశ్చావన్యతరస్యామితిః ప్రకంపితామహీయస్తిన్కమణితద్యథా
 భవతితథానదృష్టతశ్చైతికప్ ద్వాక్ అభిదుద్రావ + దుదుగతౌ లి
 ట్ || ౬ || — విరోధీసేనామితి || విరోధీసేనాం శత్రుస్సేన్యం అభి
 పీక్ష్య దృష్ట్యా భానుసుతేనకణ్డేన కోపాత్ క్రోధాత్ విస్పారితా
 ల్ టంకృతాల్ చాపార్థనుషః తరసా విజృంభమాణం వర్ధమానంస్వం
 స్వీయం గుణం శబ్దమితియావత్, సమస్తం వియత్ ఆకాశః కర్తృ
 వోధుం నశశాక + శకశక్తౌలిట్ || ౭ || — కుర్వతి || కురుచమూప

దారితాత్ పాటితాత్ కరిణాం పాండవగజానాం మస్తకాల్ శిర
 నృతి జాతావేకవచనం, మణయః ముక్తాఫలాని, ద్యుమణయేనూర్యాయ
 సుతేన త్వత్పుత్రేణ కణేన వితీణాణాందత్తాం నిజానాం స్వీయా
 నాం ఆస్పదానాం నివాసానాం గజశిరసాం దుదేశాం పాటనాత్మి
 కాం విదీక్షేతిపాచే పాటితానామిత్యాస్పదవిశేషణం వినివేదయితుం
 విజ్ఞాపయితుం కిలెతిసంభావనాయాం ఉదపతక్ ఉత్థితవంతః + ఉ
 త్పూర్వాత్పతతేకతతరలజ్జే || దృతవిలమ్బితమ్ || ౮ ||—అనేకధే
 తి || అన్యకణాస్య బాణైః అనేకధా బహుప్రకారం దత్తాని కృతా
 ని బిలానియస్యాంతథోక్తా అరాతీనాం శత్రూణాం సంబంధినీ ఘటా
 వళిః ఫలకపక్షిగ్రాః భీష్మయం ప్రీతః లజ్జాభేదః దుఃఖం ఏతత్త్రయమే
 వ అవకరః తుషధూశ్యాదిపుంజః తస్మాల్ పృథక్తయా పాథక్యేన
 అసూక్ ప్రాణాక్ గ్రహీతుం యమస్య కాలస్య చాలినిసానెకరం

దుదపతన్తణయఃకరిమస్తకాల్ | సుతవితీణానిజాన్సు

దదుదేశాంద్యుమణయేవినివేదయితుంకిల ||౯|| అనేక

ధాదత్తబిలాన్యబాణైరరాతిఘటావళిరాబధాసే | భీ

ప్రీతభేదావకరాద్గ్రహీతుం పృథక్తయాసూన్యమచా

తేః కణాస్యబాణైర్విదారితాత్ పాటితాత్ కరిణాం మస్తకాల్ జా
 శ్యేకవచనం మణయః ముక్తాఫలాని సుతేనకణేనవితీణాణానిజాన్సు
 దస్య నృస్థానస్య దుదేశాం దురవస్థాం ద్యుమణయేనూర్యాయ మ
 ణిశబ్దేనసాజాత్యాల్ వినివేదయితుంకిల ఉదపతక్ ఉధ్వమగచ్ఛక్
 + పత్కతాలజ్జే || ౮ || అనేకధేతి || అన్యకణాస్యబాణైః అనేకధా
 బహుప్రకారేణ దత్తబిలా వితీణాణాంధా అరాతిఘటానాం శత్రు
 చర్మణాం ఆవళిః పక్షిగ్రాః భీః భయం హింసాజ్ఞాఇతివిభేదో యస్య
 తస్మాదవకరాత్సంకరాత్ || ౯ || సమ్మజనీకోధనీస్యాత్సంకరావక
 స్తయా | క్షిప్రైశ్చత్యయరః || అసూక్ ప్రాణాక్ || ౯ || పుంసిఘా

ధృవతులవైణవయం త్రవిశేషణవెత్సుప్యైక్షా, అబధాసే రరాజ,
+ భాసతేకతరిలిట్, అత్ర మృతికాలికభయలజ్ఞాఖేదానాంప్రా
ణసంగతానాం అవకరత్వరూపణేన శుద్ధధాన్యత్వరూపణ ప్రతీతేరేక
దేశపత్నీరూపకస్యాక్రొత్ప్రేక్షోజ్జీవక తావత్తయోరంగంగిభావేనసంక
రః || ౧ || సంకరోవకరస్తయా క్షిప్రేతి చాలినీతితడిఃపుమానిత్యభ
యత్రాప్యమరః || ఉపజాతిః || ౯ || —తదన్నితి || తదను ద్యుమణే
స్సుతః సకణః బాణానాంగణైః పత్రినాం పాదచారిణాం కదంబ
కం సమూహం ధృతావిపత్తిః మరూపత్ యేనతథోక్తం వ్యధాత్,
+ విపూర్వాద్దధాతేకతరిలుజ్జే, నిషాదినాం గజారోహణాం కులం
సమూహం అత్యంతంవిషాదః మరణదుఃఖమస్యాస్తీతి అతివిషాది వ్య
ధాత్ రధికానపి యమపుర్యాః పంథానంగచ్ఛంతీతిపథికా వ్యధా
త్ త్రివిధానవ్యవధీదిత్యధః || దుగ్రతవిలంబితమ్ || ౧౦ || —అగ్రేస
రఇతి || కణేనహతేషు హతానామధ్యఇత్యధః కశ్చిదగ్రేసరఃనిర్భీ

లినీవ || ౯ || తదనుబాణగణైర్యుమణేస్సుతౌధృ

తవిపత్తినపత్తికదంబకమ్ | అతివిషాదినిషాదికులంవ్య

ధాద్యమపురీపథికాన్రధికానపి || ౧౦ || అగ్రేసరః క

మ్నైస్సవఃప్రాణాఇత్యమరః || పృథక్తయా ప్రత్యేకతయాగ్రహీ
తుం యమస్య చాలినీతితడిరివ || ౧ || చాలినీతితడిఃపుమానిత్యమరః
అబధాసే + భాన్మదీప్రొలిట్ || ౯ || —తదన్నితి || తదను ద్యుమ
ణేస్సుతఃకణః బాణగణైః పత్రికదంబకం పదాతినంఘం ధృతావిప
త్తిరావద్యేనతత్ నిషాదికులం హస్తీపకవగ్గం అతివిషాది అత్యంతం
విషాదవత్ రధికానపి యమపుర్యాః పథికా మార్గగార్వావ్యధా
త్ అకరోత్ + డుధాక్షధారణవోషణయోఃలుజ్జే గాతిస్థేతిసిహాలు
క్ || ౧౦ || —అగ్రేసరఇతి || కణేనహతేషుమధ్యే అగ్రేసరః పు
రోగామీ కశ్చిద్భటః రవః రంభమాగ్గం ప్రవిష్టః || ద్వావిషాపు

క త్వేన పురోగామీతి పాతుగర్భవిశేషణం భటః రవెన్సూర్యస్య రం
భ్రమాగ్ం ప్రవిష్టస్సన్నేవ నిలిపానాం దేవానాం చాటుశ్శుత్యా
స్తుతివాక్యశశణేన పుష్టః ప్రవృద్ధఃదేహః యస్యతథోక్తస్సౌ ఉ
చైరూర్ధ్వం కించిదపినిగ్ంతుం నేష్టేస్తనశశాక + ఈష్టైకత
రిలిట్ - అత్ర సూర్యబింబనిగ్ంతునశక్తిసంబంధేపితదనంబంధోక్తి
రూపాతిశయోక్తైః అగ్రేసరత్వనిలింపచాటుశ్శుతిపుష్టదేహత్వీరూపా
నెకపదార్థఃపాతుక కావ్యలింగోజ్జీవితత్వాద్వద్వయోరంగాంగిభావేనస
జ్జరః || ఉపజాతిభేదః || ౧౧ ||—పుష్పేతి || పుష్పాణాం నూత
నసురవరణస్రజాం ప్రదానెనపాతునా బుధమూర్తాం కల్పవృక్షా
ణాం వగే వంచకే శ్శాంతే ఉపరతేసతి పుష్పేనసూర్యేసతీతియావత్
అమర్యః అపరసః ప్రథమం వృతానాం అమరాణాం నూతనసురా
ణాం కంతాత్ మాలాం పూర్వంవరణేనిక్షిప్తాం హరేన బలాత్కారే
ణ అపహృత్య ఆదాయ అభ్యగ్రసురాన్ నూతనసురాన్ అవృణ్య
త వృతవత్యః + వృణోతైకతరిలక్, అతిపరిచయదోషః కస్యనా

ణహ లేమకశ్చిద్భటః ప్రవిష్టోరవిరంభ్రమాగ్ంమ |

నిలింపచాటుశ్శుతిపుష్టదేహోనిగ్ంతుమీష్టేస్తనకిం

చిదుచ్చైః || ౧౧ || పుష్పప్రదానెనబుధదుగివరై

శ్శాంతేమరాణాంప్రథమంవృతానామ్ | హరేనకం

మపాలాకే సూర్యమండలభేదినా | పరివ్యాడ్యోగయక్తశ్చరణచా
భిముఖోహతభిత్తుక్తైః || నిలింపానాం దేవానాం చాటూనాంపీయ
వచనానాంశ్శుత్యా పుష్టఃదేహోయస్యతథాభూతఃఅతివీవ ఉచ్చైఃఉ
ర్ధ్వం కించిత్స్వల్పమపి నిగ్ంస్తుం నేష్టేస్తాసమథోభూదత్యథః
+ ఈశవిశ్వర్యలట్ || ౧౧ ||—పుష్పేతి || బుధమూర్తాంకల్పవృక్షా
ణాం వగేపుష్పాణాం ప్రదానెన శ్శాంతేసతి అమర్యః దేవ్యఃప్ర
థమం వృతానాం అమరాణాం కంతాత్ హరేనమాలాం అపహృత్య

హంతిమానసంవనవగుణరాగీప్రాయశ్శోకావవ ప్రథమదివసచం
ద్రస్వర్వలోకైకవద్యస్సతుసకలకలాభిఃపూర్ణాబింబోపినాహాణ
తిన్యాయాదితిభావః, అత్ర సురతరూణాం పుష్పహూనసత్వాసంబం
ధేపి సంబంధోక్తిరూపాయాః సురాంగనానాం ప్రథమనృతామర
కంతమాలాపహరణానంబంధేపి సంబంధోక్తిరూపాయాశ్చాతిశయో
క్తైరంగాంగిభావనసంకరస్తేన కణానిహతాభటాఅసంఖ్యేయాఇతివస్తు
ప్రతీతైరలంకారైఃపస్తుధ్వనిః ॥ ఉపజాతిః ॥ ౧౨ ॥—తత్తాదృశమి
తి॥ ససజ్జవదృశ్యైతత్తాదృశస్తం తరణిభుజసూక్ష్మపుత్రస్యభుజయో
శ్చుండిమానం ప్రతాపం నమ్యగీవక్ష రేవహం రిపూణాం దృక్షు నె
త్రేమ రణతలే యుద్ధదేశే భీతిం భజంతీతి తద్భాక్షునత్సు చకారో
వ్యథః, ఏకం వామేతరదక్షిణం వనమాలినః కృష్ణస్వసూరపిణ్డ
విష్టోః నెత్రం లోచనం సూర్యశ్చ ప్రమోదెన ఆనందేన పరితః
మెదురం పూర్ణామెవాసీత్, అత్ర కృష్ణనెత్రస్య రిపుదృగంతఃపా
తినోపి ప్రమోదపరిమేదురత్వవిరోధస్య సూర్యాత్మకత్వే నాభాసీక
రణాద్విరోధాభాసః, పుత్రాత్కషణస్య పిత్రానందకరత్వాదిత్యభి

తాదపహృత్యమాలామవృణ్వితాభ్యగ్రసురానమర్యః॥౧౨॥

తత్తాదృశంతరణిభూభుజచండిమానంసంపీక్ష్యసర్వరిపు

దృక్షుచభీతిభాక్షు । ఆసీత్ప్రమోదపరిమేదురమేక

అభ్యగ్రసురాన్ నూతనదేవాన్ అన్యన్వితౌ వృక్షవరణైలజ్జ్ ॥౧౨॥

తత్తాదృశమితి । తత్తాదృశం తరణిభువః కణాన్య భుజయోశ్చుండిమా
నం సంపీక్ష్య సర్వరిపూణాందృక్షుచ నెత్రేమచ భీతిభాక్షుచసతీమ
రణతలే వామేతరల్ దక్షిణం వనమాలినః కృష్ణస్య నెత్రమేకమేవ
ప్రమోదెన సంహృషణ పరిమెదురం ॥ ౧౨ ॥ సాంద్యస్నిగ్ధస్తుమేదు
రణిత్యమరః ॥ ఆసీత్ + అసభువిలజ్ సావమినః దక్షిణనెత్రస్యసూ
ర్యాత్మకత్వాత్పుత్రశౌర్యదద్ధనేన శత్రుసంబంధిసంబంధిత్యేపిసంతా

అత్య పూర్వవదలంకారోధ్వనిశ్చ అత్య రిక్తే పుష్టే విసిద్ధసాధ్యాదివర్గ
ఇతి సిద్ధగంధర్వముఖ్యే ఇతివాపరసీయం అన్యథా విద్యాధరాదిదేవా
సాం పుష్పశూన్యతావనుక్త్యా సూర్యేంద్రతిరిక్తానాం సర్వేషామ
పుష్పవత్తావత్తయోరెవ పుష్పవత్త్వ పరిశేషీకరణాసంగతేరితి శా
లిసీవృత్తమ్ || ౧౪ ||—వియదితి || అముష్యకః స్య సంబంధిభిః క
రొరైః దారుణైః విశిఖైర్పాణైః తత్ప్రహరభీత్యేతియావత్, అబ్జబ
ంధసూక్ష్మః వియతః ఆకాశస్య ప్రదేశాల్ దూరం దుద్యావ పలా
యితవాః, ధృవం అసంశయం శ్రాంతరథ్యంవిహాయ రథం పాదైరే
వేతిభావః, నాచేత్ నపచ్చేర్నదుద్యావయది అస్య అబ్జబంధోః పా
దాశ్చరణాః కిరణాశ్చ పాటలిమానం ఆరుణ్యం అచిరాల్ తత్త్వణాదేన
కథంభజైర్కప్రాప్నుయఃసప్రాప్నుయరేవేత్యథః + సంభావనా
యాంబిజ్, అత్ర శ్లేషభిత్తికాథేదాధ్యవసితపాదారుణ్యాన్యథానుపవ
త్త్యా రవేథావననిశ్చయాదధావత్తిర్నామ ప్రమాణాలంకారోతి
శయోక్త్యుజ్జ్వలితఇతి ద్వయోరంగాంగిభావేనసంకరః || (౧) పాటలిమా
తిరేకమితి పాఠోర్కవాచకపదసాకాంక్షత్వాత్కాక్షిన్యాయస్యా
ధాభేదవినప్రవృత్త్యా అముష్యేతిపదానుషంగాయోగాచ్చపెక్ష్యః

వియత్ప్రదేశాద్విశిఖైఃకరొరైర్మద్యావదూరం ధృ

వమబ్జబంధుః! అముష్యనాచేదచిరాద్భజైర్కపాదాః

ష్పవగతాదివాకరనిశాక రావిత్త్యవరోక్తే స్రచ్చబ్ధవాచ్యో పుష్పాన్య
నయోస్తఇత్యవయవాథావంతౌచ అధూతాం + భూసలాయాంబిజ్ ||

౧౪ ||—వియదితి || అబ్జబంధుసూక్ష్మః కరొరైఃవిశిఖైర్పాణైర్వియ
త్ప్రదేశాల్ ఆకాశప్రదేశాల్ దూరం దుద్యావ పలాయామాన ధృ
వం నాచేత్ అముష్యసూర్యస్య పాదాః అంఘ్రయః రత్నయశ్చ అ
చిరాల్ శీఘ్రం పాటలిమ్నుః, అతిరేకం అతిశయం కథం భజైర్నభజే

పాటలిమాతిరేకమితిత్వారథ్యంపెక్ష్యేత్యంతా పక్షైర్నసమీచీనా

అస్తాన్తుభౌభూదర్కఇతిపరమార్థః॥ ౧౫॥—తరణైరితి! తదానూర్యా
స్తమయసమయే తరణైస్సూర్యస్య కిరణైరరుణానాం రంజితానాం ప
యోముచాం మేఘానాం పటలంసమూహః వ్యోమ్ని ఆకాశే పిశా
చైశ్చిరకాలం భోక్తుమిచ్ఛాబుభుక్షా తయాపేతునాఆహవాత్ కురు
పాండవయద్ధదేశాత్ ఉపాత్తంసంగృహీతం అధికం మాంసమివాహవా
త్పేక్షా బభాసే ॥ ఔషచ్ఛందసికం నామవైతాళీయభేదః ॥ ౧౬ ॥
అవరోపితజ్యమితి ॥ అథ దిశస్యవిరతౌసాయంకాలే అవరోపితాః
టితః స్రంశితాజ్యమార్షియస్యతథాక్తం కణన్య కార్తుకం ధనుః
భయాత్ హరితాందిశాంఅంతరేమధ్యే ద్వివతాం పలాయమానానాం
రాతిధరణీభుజాం శత్రురాజానాం అవలూకనాయేవేత్యుత్పేక్షా, వి
నమృతాం నమృభావం విజహౌ తత్యాజ ఊర్ధ్వం దీప్తిః భూతమభూ

కథంపాటలిమా(తిరకం)నమేవ॥౧౫॥తరణైఃకిరణైస్త
దారుణానాంపటలంవ్యోమ్నిపయోముచాంబభాసే!చి
రకాలబుభుక్షయాపిశాచైరధికం మాంసమివాహవా
దుపాత్తమ్ ॥ ౧౬ ॥ అవరోపితజ్యమథకణకార్తు
కంవిరతౌదినస్యవిజహౌవినమృతామ్ । అవలూకనా
యహరిదంతరేభయా ద్వివతామరాతిధరణీ భుజామి

యః + భజసేవాయాలిజ్ ॥ ౧౫ ॥—తరణైరితి ॥ తదాత్సక్తికా
లే తరణైస్సూర్యస్య కిరణైః అరుణానాం పయోముచాంపటలం వ్యో
మ్ని చిరకాలం బుభుక్షయా భోక్తుమిచ్ఛయా పిశాచైఃఅహవాద్యు
ద్ధాత్ ఉపాత్తం అధికం మాంసమివబభాసే + భాస్యదీప్తౌలిట్ ॥
౧౬ ॥—అవరోపితేతి ॥ అధానంతరందినస్య విరతౌసాయంకాలే అవ
రోపితాజ్యయస్యతత్రాణన్య కార్తుకం ధనుః హరిదంతరే దిగంత
రే భయాద్ద్వివతాం పలాయమానానాం అరాతిధరణీభుజాం శత్రు
భూపానాం అవలూకనాయేన వినమృతాం విజహౌ + ఓహక్త్యాకే

దిత్యధః ॥ మంజుభాషిణీ ॥ ౧౭ ॥ — అప్రాప్తైతి ॥ సభానుసూ
నుః కణః తుశద్దౌప్యధః అప్రాప్తాః అలగ్నాః నూతనాః సవాః
భీష్మద్రోణయద్ధకాలికభిన్నా ఇతియావత్ శరక్షతయః శాత్రవదాణ
వ్రణానియైస్తేః అతవీవ స్వస్తేనైః కర్తృభిః అసంహాభిః ఆశ్చర్యా
న్నిశ్చలాభిః దృష్టిభిః క్షణక్షణానుక్షణం ఈక్ష్యమాణస్య కించ
దుర్యోధనస్య అగ్రకరేణ సంవలితా గృహీతా అంగుళీ కనిష్ఠికాయస్య
తథోక్తస్య + నద్యృతశ్చైతికప్రత్యయః, ఆత్మనః కటకం శిబి
రం ప్రావిక్షత్ + విశతేః కర్తరిలుజ్, అత్ర నూతనదాణవ్రణరా
హిత్యస్య విశేషణగత్యా అనుక్షణనిష్పందదృక్షిరీక్షణహేతుత్వాత్ప్ర
దాధః హేతుకం కాన్యలింగమ్ ॥ వసంతతిలకా ॥ ౧౮ ॥ — అపరేద్యు
రితి ॥ అపరేద్యుః పరస్మిన్దిదనే పరితః స్ఫురితాః సంచరంతః ప్రకా
శమానావా కమలానాంచ క్రాణాం చక్రవాకాణాంచ ఘ్రాహస్సమూ

వ ॥ ౧౭ ॥ అప్రాప్తనూతనశరక్షతిభిన్నస్వస్తేనైః
స్పందదృష్టిభిరనుక్షణమీక్ష్యమాణః । దుర్యోధనాగ్ర
కరసంవలితాంగుళికః ప్రావిక్షదాత్మకటకం నతుభాను
సూనుః ॥ ౧౮ ॥ గ ॥ అపరేద్యుః పరిస్ఫురితకమలచ
క్రవ్యాప్తాప్రకాశమానపత్రికులసంచారై ప్రకటి

లిట్ - ఉన్నతంబహువేత్యధః ॥ ౧౭ ॥ — అప్రాప్తైతి ॥ సభాను
సూనుస్తు కణస్తు అప్రాప్తాః నూతనాః శరక్షతయైః తైః అ
స్పందదృష్టిభిః అచచ్ఛలనేత్రైః స్వస్తేనైః అనుక్షణం ఈక్ష్యమాణః
దుర్యోధనస్యాగ్రకరేణ సంవలితాః అంగుళ్యాయస్య తథాభూతస్య
నద్యృతశ్చైతికప్ర, ఆత్మకటకం స్వస్తేనైః ప్రావిక్షత్ + విశప్రవే
శనేలుజ్, శలఇదుపధాదితిక్కుః ॥ ౧౮ ॥ — అపరేద్యురితి ॥ అపరే
ద్యుః అపరస్మిన్నహని పరిస్ఫురితః కమలచక్రవత్ కమలాకృతిశ్చక్రా
కృతిశ్చవ్యాహోబలవిన్యాసాయస్య తస్మిన్ అస్యత్ర పరిస్ఫురితః క

హః యస్మిన్ స్తస్మిక్ పరిణాస్సుకంతౌ కమలచక్రవ్యాహౌ పద్మచ
 కాకారబలవిన్యాసాయస్మిన్ స్తస్మిన్ నితిచపరితఃస్ఫురితఃపద్మాకారబల
 విన్యాసాయస్మిన్ స్తస్మిన్ నితివా ॥ ని ॥ చక్రంరథాంగేసేనాయామితివి
 శ్వః ॥ ప్రకాశమానః పత్రిణాం పక్షిణాంబాణానాంచ కులస్యబృంద
 స్య సంచారః యస్మిన్ స్తస్మిక్ ప్రకటితం ధనంజయస్య అగ్నేరాహ
 పనీయాదస్తేజసః వధానం ప్రజ్వలనంయస్మిన్ స్తస్మిక్ ప్రకటితంధ
 నంజయస్య అగ్నేస్తేజసః ప్రకాశస్య వధానంఛేదనం యస్మిన్ స్తస్మి
 నితివా ॥ ని ॥ ఉభాసంఛేదనభివ్యవర్జః దివాగ్నోర్విషవికాశత్వా
 త్పూర్వత్రయజ్విభః ప్రాతరగ్నిచోత్రకరణాదితిచభావః, అస్య
 త్ర ప్రకటితంధనంజయస్మాజ్జనస్యతేజసః ప్రతాపస్య వధానం
 యస్మిన్ స్తస్మిక్ అతవీర భావిని భవిష్యతి ప్రథనేయద్ధైశస్థితే ప్ర
 భాతసమయే ప్రాతఃకాలే ప్రాదుర్భవతీసతి మధుమధనామ దానవం
 మథ్నాతీతి మధుమధనః కృష్ణసానిధ్యస్యతస్య మఘవతత్కంద్రస్య
 కుమారోజ్జనస్తస్య వధస్యకృతే వధాథానం శల్యస్య మద్రరాజస్య
 సారథ్యం సూతకృత్యమేవ పరంసాధనం ముఖ్యకారణం అపధాగయతా
 తథనంజయతేజోనర్దనే భావిని ప్రథనశ్చ ప్రభాతస
 మయే ప్రాదుర్భవతీసతి మధుమధనసారథేర్మఘవ
 త్కుమారస్య వధకృతేశల్యస్యసారథ్యమేవ పరం సా
 మలానాంచకాణాం చక్రవాకాణాం వ్యాహస్సమూహోయస్మిక్ త
 స్మిక్ ప్రకాశమానః పత్రికులస్య బాణసమూహస్యపక్షిసంఘస్యచ
 సంచారోయస్మిత్ తస్మిక్ ప్రకటితంధనంజయస్య అజ్జనస్యాగ్నేశ్చ
 తేజసఃపరాక్రమస్యకాంతేశ్చవధానంసృద్ధిశ్చేదనంచయస్మిత్ తస్మిక్
 ॥ని॥ధనంజయోజ్జనే వహ్నివితి లేజోధామ్నిపరాక్రమేఇతిచ ॥ వ
 ధానంఛేదనవృద్ధాదితిచవిశ్వః ॥ భావిని భవిష్యతి ప్రథనశ్చ య
 ద్ధైశ్చ ప్రభాతసమయే ప్రాదుర్భవతీసతి మధుమధనః కృష్ణసాని

నిశ్చిన్మతా రాధేయేన కణ్ఠాన కృతబోధనః శల్యేన సారథ్యకణ్ఠా
యః ప్రేరణాయస్యతథోక్తస్సుయోధనః కలహమానగయథావధామా
నమేవధనంభజితీధాజం అతివీర స్వస్య స్వీయస్య ఆగమనస్యయన్ని
దానం ముఖ్యకారణం కణ్ఠసారథ్యప్రాధికనాత్మకం తస్య పరిజ్ఞా
నేన విమనాయమానం ఘన్నమపి మద్రాణాంజనపదానాం రాజామ
ద్రరాజస్తం శల్యముపగమ్య ప్రాప్య మధురాశ్శుతిప్రీతికరీరచనా
శబ్దసందర్భయేషుతైః తైస్తేర్నానావిధైః వచనేర్వాకైః కోపఃఅ
నుదితకృత్యప్రేరణాదన్యః సవీరిరిస్తస్య అధిత్వకాప్రదేశాత్ ||ని||
అద్రేహ్యమిహాధ్వమధిత్వకైత్యమరః || కథంచితకట్టేన అవరోప్య
అవరోహ్య విగతకోపంకృత్యైతియావత్, కణ్ఠారథస్యనైవధ్యం అల
జ్కారం సారథ్యం అధిరోపయామాన అంగీకారితవాక్ మద్రరాజ
మిత్యనుషజ్యతే, మధువత్కుమారసేత్యత్ర కత్వత్వస్యసంబంధత్వ

ధనమవధారయతారాధేయేన కృతబోధనస్సుయోధ
నస్సబహుమానంమానధనధాజంమద్రరాజముపగమ్య
స్వాగమననిదానపరిజ్ఞానేన విమనాయమానమపి తం
తైస్తేర్నానావిధైః వచనేర్వాకైః కోపఃరెరధిత్వకాప్రద
ేశాత్కథంచితవరోప్య కణ్ఠారథనైవధ్యంసారథ్యమధి

ధిత్వస్యతస్య మధువత్కుమారస్వాజ్ఞానస్స వధక్యతే శల్యస్య సార
థ్యం సాధికమైవసాధనం అవధానకర్తా దాధానమైవ కర్తావ
కృతబోధనః సుయోధనః దుష్కోశం శూన్యమైవ కర్తావధానం
పాత్రం మద్రరాజనిల్యం ఉపగమ్య స్వాగమనస్య నిరాశా శాం
తం యత్సారథ్యకరణం తస్యపరిజ్ఞానేన చుర్తనాయమానం విమన
స్కమపి తైస్తేర్నానావిధైఃవచనైః కోపవీరిరిస్తస్యఅధిత్వకాయాః
ఉధ్వోధూమేః ప్రదేశాత్ కథంచితవరోప్య అవతార్య కణ్ఠారథ
స్య నైవధ్యం అకల్పంసారథ్యం అధిరోపయామాన ఆరోపయామాన

౨౯౪ సవ్యాఖ్య చమ్పూభారతే ఏకాదశస్తబకః

వివక్షయా శైషషష్ఠీవిధానా దజ్జనకర్తృకాత్మవధార్థమిత్యథలా
భోపీతిధ్యేయమ్ ॥ ౧౯ ॥—అథేతి ॥ అథ శత్యేన సారధ్యకరణాంగిక
రణానంతరం ప్రశస్తాపరాక్రమోస్యాస్తీతిపరాక్రమీ ప్రశంసాయా
మినిః, రవేర్భవతీతిరవిధూఃకణః మద్రినాయకేనశల్వేననిబద్ధాస్యం
యోజితాః స్నేధవాఅశ్వాః యస్త్రింస్తంరథం ఆరురోహ ఆరూఢవాన్
ప్రమదః ఆనుదః చస్త్యథః కౌరవచమూచరాన్ దుర్యోధనసేనాః
పరమత్యంతం ఆరురోహ అతిసాధ్వసం అత్యంతభయంతు పరయోధా
నాం పాండవభటానామండలం సమూహంపరం ఆరురోహ అత్యి
కణకర్తృకశల్యసారధిరథారోహణవాక్యాథస్య కౌరవపాండవచ
మూద్వయామోదఖదహేతుత్వాద్వాక్యార్థకహేతుక కావ్యలింగద్వయ
సంస్పృష్టైరారోహణక్రియాయాః తద్వాచకస్యచావృత్త్యా ఉభయా
వృత్తిదీపకస్యచైకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ మంజుభాషిణీ ॥ ౨౦॥

రోపయామాన ॥ ౧౯ ॥ ప ॥ అథమద్రినాయకనిబద్ధ

స్నేధవంరథమారురోహరవిధూఃపరాక్రమీ । ప్రమ
దశ్చకౌరవచమూచరాన్క్షణాదతిసాధ్వసంచపరయో

ధమండలమ్ ॥ ౨౦ ॥ తతఃక్షణాదేవరథేనతేనసంగ్రా

+ రుహపీజజన్తనిప్రాదుర్భావేచణ్యంతాల్లిట్, రుహఃపోస్యతరస్యా
మితిసాదేశః ॥ ౧౯ ॥—అథేతి ॥ అథానంతరం పరాక్రమీ రవిధూః
కణః మద్రినాయకేనశల్వేన నిబద్ధాస్నేధవా హయాయస్యతం ర
థం ఆరురోహ + రుహపీజజన్తనిప్రాదుర్భావేలిట్, ప్రమదశ్చ
హషశ్చ కౌరవాణాం చమూచరాన్సేనికాన్క్షణాత్ అతిసాధ్వ
సంచ అతిభయంచ పరయోధానాం శత్రుభటానాం మండలం ఉభయ
త్రారురోహేత్యన్వయః ॥ ౨౦ ॥—తతః ॥ తతః పీఠికణః క్ష
ణాదేవ తేనరథేన సంగ్రామస్యసీమానం ఉపేత్య అవాప్య శఙ్ఖంతద
ప్ర్యాక్షరస్య ఖన్య వాచ్యం అభిధేయమాకాశంపితద్వయంనినాదైశ్చ

తత ఇతి || తతః ఏష పీఠః కణాః తేన శల్య సారథికేన రథేన సంగ్రామసి
మానం యుద్ధ దేశం క్షణాదేవ ఉపేత్య ప్రాప్య శంఖంచ తస్య శంఖ
స్య సంబంధి యదంత్యమక్షరం ఖకారః తస్య వాచ్యమాకాశంచ ఏతత్
ఉక్తవిధం ద్వయం నినాదేర్బాంకారైః అపు పూరత్ పూరయామాస ||
+ పూరయతే లుఞ్చిచ జిద్విత్వా భ్యానలూపహాసావ్విః శంఖ సంసంధీ
త్యేత్ర సంబంధః స్వవాచకత్వరూపాగ్రాహ్యః సాక్షాత్సంబంధగ్ర
హేత్వ సమర్థత్వాభ్యః పదదోష ఇతి ధ్యేయం || ఉపజాతిః || ౨౦ ||
తదన్వీతి || తదను తదనంతరం చండతరౌ అత్యంత శత్రుభయంకరౌ
దోషాభ్యుజౌదండావివ యస్య తథోక్తః చండకరసూనుః కణాః ని
జః ఆత్మీయశ్చాసౌ యంతా సారథిశ్చైతి వైవక్షికివిశేషణవిశేష్య
భావాత్సమానః, తం మద్రాణాం నేతారం నాయకం శల్యం ప్రతి ఇ
త్థం వక్ష్యమాణ ప్రకారం వదనం ఉత్థాపయామాస ఉడిరితవాన్ + స్థా
ధాతోఽన్యైః తాదుత్సూర్వాస్త్రిట్యామాదేశాస్త్యను ప్రయోగా అర్చి
హ్రిత్యాది నాశౌపుగాగమశ్చ || ౨౧ ||—ఇదానీమితి || అయిహే
శల్య ఇదానీం తవసారథ్యే సారథిక్యేనై కాశల్యం చాతుర్యం నిశా

మసీమానముపేత్య పీఠః । శంఖంతదంత్యాక్షరవాచ్య

మేతద్ద్వయం నినాదైరపుపూరదేషః || ౨౦ || తదను

చండతరదోర్దండశ్చండకరసూనుర్నిజయంతారం మ

ద్రనేతారం ప్రతివచనమిత్థముత్థాపయామాస || ౨౧ ||

ఇదానీమయిశల్యతవసారథ్యకౌశల్యం నిశామ్య విజయ

ద్వైః అపుపూరదేవ + పూపాలనపూరణయోగ్యంతాల్లుజ్ఞః నిశీ

తిచక్ష చజీతిద్విత్వమ్ || ౨౦ ||—తదనంతరమితి || తదనంతరం ప్ర

చండతరౌ దోషాంతౌయస్యతాదృశః చండకరసూనుః కణాః నిజ

యంతారం స్వసారథిం మద్రనేతారం శల్యం ఇత్థం గిరంవాచం ఉత్థా

పయామాస ఉవాచేత్యధః || ౨౧ ||—ఇదానీమితి || అయిశల్యఇ

౨౯౬ సవ్యాఖ్య చముభారతే ఏకాదశ స్తవకః

మ్య దృష్ట్యా విజయస్యాజ్ఞానస్యసారథేః త్రికృష్టస్యవదనం ముఖం
 కత్ఫలజ్జై వపయోధిః తస్మిన్ సహమజ్జనకృతే సహమజ్జనార్థం నా
 భ్యాంయత్కమలంతస్మిన్ వాస్తవ్యస్యనివాసినః సయనంతగ్నిమయం
 ఆయుధంయస్యతస్య శంభోసార్థేర్భ్రష్టాణః చత్వారిముఖాన్యపి స
 మాహ్వతుమివేత్యుత్ప్రేక్షా, భృశం అవనతం వినమ్రంసత్ ఆస్తేవత్త
 తే || ౨౩ || — అపిచ కించెత్త్యథఃః అస్యాత్తరణాన్వయః || మరుది
 తి || హేమద్రోదగ్రీశస్య మరుతాం వాయూనాం దేవానాంచ కదం
 ప్రేః బృందేః ఉపలాల్యమానం సంవధ్యమానం శ్లాఘ్యమానంచ దీ
 ప్తం పృథాకమానం అఖిలానాం సమస్తానాం హేతీనాం జ్వాలానాం
 ఆయుధానాంచ జాలంయస్యతస్మాక్తం తంప్రసిద్ధం ధనంజయమగ్నిం
 అజ్ఞానంచ ఎషఃమదీయః భుజః శరాణాంజలానాం బాణానాంచ ఆ

సారథేర్వదనం లజ్జాపయోధిసహమజ్జనకృతేనాభికమ
 లవాస్తవ్యస్య సయనాయుధసారథేశ్వతావ్యర్థపిముఖా
 ని సమాహ్వతుమివభృశమవనతమాస్తే || ౨౩ || అపి
 చ || ప || మరుత్కదంబైరుపలాల్యమానంమద్రోదగ్రీదీ
 ప్రాఖిలహేతిజాలమ్ | శరాభివషేణధనంజయంత

హాసీం తవసారథ్యస్య సారథికర్తవ్యః కౌశల్యం నైపుణ్యం నిశామ్య
 దృష్ట్యా విజయసారథేః కృష్టస్య వదనం లజ్జా త్రప్తేష పయోధిస్సము
 ద్గస్తస్మిన్ సహమజ్జనకృతే నాభికమలే వాస్తవ్యస్య వసతః సయనా
 యుధస్య ఈశ్వరస్య సారథేర్భ్రష్టాణః చత్వారిముఖాని సమా
 హ్వతుమివ భృశం అవనతం నమ్రం ఆస్తే + ఆనఉపవేశనెలట్ ||
 ౨౩ || — మరుదితి || హేమద్రోదగ్రీ శస్యమరుతాందేవానాంవాయూ
 నాం || ని || మరుతౌపవనామరావిత్సమరః || కదంబైస్సమూహైఃఉ
 పలాల్యమానం దీప్తం అఖిలహేతీనాంనిఖిలాయుధానాం నిఖిలశస్త్రా
 ణాంచ || ని || రవెరర్చిశ్చశస్త్రైశ్చవహ్నిజ్వాలాదహేతయశ్చమరః ||

కెరె సహ్యాఖ్యే చమ్ముభారతేపికాదశస్తబకః ౨౯౭

భిలోవషేణ క్షణేనావిలంబేన ఇంగాలయేత్ నిర్వాపయేత్ ఇంగా
లం సిక్తాంగారం అత్ర మరుతపీవమరుతఇతి సంస్కృత రూపణాత్ శ్లి
ప్తసావయవరూపకమ్ || ఉపబాతిః || ౨౪ ||—తతఇతి || తతఃకణ
కత్తవానంతరం సమద్రభూపతిశ్వల్యః శ్రీవణేపుటెఇవతయోఃకృకచం క
రపత్రం తత్ కణ్ణా కంచనం ఆకణ్య పాథేన యధిష్ఠిరేణ
పురా ప్రాధితం యాచితం అథం కణ్ణాతేజోవధాత్కం హృది
కృత్వా మనసిస్తృత్వా||అంగీకృతంసుకృతినఃపరిపాలయంతీతినాన్యా
దితిభావః, అవార్యం దుర్నివారమితిధైర్యవిశేషణం సూర్యతనయస్య
ధైర్యం గగనకుసుమస్య సోదర్యం సదృశం అత్యంతమిథ్యాభూతమి
తియావత్ విధాతుం కతుంఏవంవక్ష్యమాణముత్తరంప్రతివాక్యం

మింగాలయేదెషభుజఃక్షణేన || ౨౪ || X || తతస్త

చ్చివణపుటకృకచం కణ్ణావచనమాకణ్య పార్ధేన

పురాప్రార్థితమర్థం హృదికృత్వా సమద్రభూపతిర

వార్యం సూర్యతనయధైర్యంగగనకుసుమసోదర్యం వి

జ్ఞాలయస్యతం తుధనంజయం అజ్ఞానం అగ్నిం తమేవాగ్నిమిష్యర్థః
ఎషభుజః మమబాహుః క్షణేన ఇంగాలయేదేవ శమయేదేవ + ఇం
గాలశబ్దాత్తత్కరోతీతిణ్యంతాల్లిజ్ || ౨౪ ||—తతస్తామితి || తతఃశ్రీ
వణపుటయోః శ్రోత్ర దేశయోః కృకచంకరపత్రం || ౨ || కృకచా
స్త్రీకరపత్రమిత్యమరః || తాంవాచం ఆకణ్య శ్శుత్వా పాథేన
ధర్మరాజేన పురాపూర్వం ప్రాధితం అథం హృదికృత్వా సమ
ద్రభూపతిశ్వల్యః అవార్యం అవారణీయం సూర్యతనయశౌర్యం కణ్ణ
శౌర్యం గగనకుసుమస్య సోదర్యం మృషాభూతం విధాతుం కతుం
ఏవం వక్ష్యమాణరీత్యా ఉత్తరం ప్రతివచనం ఉత్తరంగయామాసవ
ధాయామాస + ఉత్తరంగశబ్దాత్తత్కరోతీతిణ్యంతాల్లిజ్ || ౨౫ ||

ఉత్తరంగయామాన ఉవాచైత్యధః ॥ ౨౫ ॥ — ఉక్తిప్రకారమేవా
 హచతుర్భిః ॥ పురతి ॥ హేకణః పురా ఉత్తరగోగ్రహణకాలే వి
 రాటస్య రాజ్ఞః పురోవకంఠే నగరసమీపే రణాంకణై యద్ధదేశేఅ
 జ్ఞానస్య సారథినా ఉత్తరేణ తై తవ నేత్రే అక్షి వస్త్రేచ ॥ ౨౬ ॥ వ
 స్త్రులూచనయోర్నేత్రమితివిశ్వః ॥ రయేణ వేగేన ఉత్పాట్యమానెవ
 త్తావరణశూన్యతయా క్రియమాణేనత్యపి అపహ్నియమాణేనత్యపీతిచ
 నిద్రాగాంధర్వాస్త్రకృతా హృదయంగమా రుచ్యా కథమాసీత్ అ
 త్రాత్తరేణైవ సారథినా తథాక్రియమాణేపి నిద్రాసిదితివస్తునా తా
 దృశస్య తివసారథిం మానువలూక్య అద్యతనవిజయసారథేర్భగవతా
 భవేదేవ లజ్జయా ముఖావనమనమిత్యపహసాత్కరస్య ప్రాథమికప్ర
 శ్నోత్తరస్య వస్తునఃప్రతిలేర్వస్తునావస్తుధ్వనిః ॥ ఉపజాతిః ॥ ౨౭ ॥
 ఆయాసేతి ॥ పూర్వం ఘోషయాత్రాకాలే వనసీమ్ని ద్వైతవనప్ర
 దేశే తై తవ సుహృది దుర్యోధనే సురవైణికేన చిత్ర సేనేనఆయా

ధాతుమేవముత్తరముత్తరంగయామాన ॥ ౨౫ ॥ పురా

విరాటస్య పురోవకంఠే రణాంకణేసారథినాద్వనస్య।

ఉత్పాట్యమానేపిరయేణనేత్రే నిద్రాకథం తేహృద

యంగమాసీత్ ॥ ౨౬ ॥ ఆయాసతశరహితంవనసీమ్ని

పూర్వం సందానితైసుహృదితైసురవైణికేన । కుత్రా

పురతి ॥ పురాపూర్వం విరాటస్య పురోవకంఠే నగరసమీపే రణాం

కణై అజ్ఞానస్య సారథినా ఉత్తరేణ రయేణవేగేన నేత్రేవస్త్రే నయ

నేచ ఉత్పాట్యమానేపిసతి తేనిద్రా కథం హృదయంగమాహృద్యా

ఆసీత్ + అసభువిలక్ష్య ఉత్పాటితనేత్రస్యనిద్రానాయాతీతిభావః

॥ ౨౬ ॥ — ఆయాసేతి ॥ పూర్వం తైసుహృది మిత్రే దుర్యోధనే వ

నసీమ్ని ద్వైతవనే అమరాణాం దేవానాం వాంశికేన గాయకేనచ

త్తరధేన+ వంశవాదనంశిల్పమిత్యథేతదన్యశిల్పమితీతక్ ఆయాస

సస్య లేశేనాపి రహితంయథాతథా సందానితే దామభిర్బద్ధసతి
హో ఇతిహాసపూర్వకేభదే హేకణ త్వం కుత్రాపి దుజ్ఞేయే ని
కుంజే గుత్తే గూఢాదులక్షణా వసతిః స్థితిర్యస్యతథోక్తస్య నవిధే
సమీపే యేకిదకా వెణువిశేషాస్తేహంరంధ్రైర్వాప్యపూర్వైర్గా
ణాల్ శబ్దాదపి నాభిభేః శబ్దానుసారేణ మామత్రత్యంవిజ్ఞాయ బహ్ని
యరితిభీతానాథూః కిమితికాకుః, అభిభేరెవేత్యథః + విభేతేక
ర్తరిలక్ష్, అత్రాపివస్తునా తదాజ్ఞానేన భవత్సుహృన్తోచనం జాన
తాప్యేనముచ్యతఇతిప్రతీతైర్వస్తునావస్తుభ్యనిః || వసంతతిలకా || ౨౭ ||
పాంచాలికాయాఇతి || కించ పాంచాలికాయాః ద్రౌపద్యాః పరిణీ
తికాల వివాహసమయే సంఘీభవద్భిః ద్రౌపద్యపహరణాయ బృం
దాయమానైః ధార్తరాష్ట్రైస్సహ హేకణభవాన్ పార్థస్యాద్ధు
నస్య శరాణాంప్రకషేణయోగాల్ ప్రహారాల్ ఆత్తః పరేణ గృహీ

పిగూఢవసతి స్తవమహోనికుంజే కిన్నాబిభేన్నవిధకించ
కరంధ్రగానాల్ || ౨౭ || పాంచాలికాయాః పరిణీతి
కాలే సంఘీభవద్భిస్సహధార్తరాష్ట్రైః|భవానభూ
త్పార్థశరప్రయోగాత్క్రొన్తోపభూత్వాః ధమాత్తగంధః ||

లేశస్య రహితంయథాతథా అనాయాసేనైత్యథః సందానితేనతిఖం
డితేసతి దానఖండనేక్రః యద్వా సంజాతరజ్జౌ || ని || సప్తంపిదా
మసందానమిత్యమరః || తదస్యసంజాతమితీతచ్ త్వం కుత్రానికుంజేఅ
తిగూఢాతిగుప్తావసతిస్థితిర్యస్యతథావిధస్సన్ సవిధకించ కానాం || ని || వేణ
వకించకాస్తేస్య ర్భేన్వనంత్యనిలోద్ధతాఇత్యమరః || రంధ్రైర్బద్ధానం
తస్మాల్ నాభిభేః కిం || వాంశికఆగతఇతినభీతః కిమిత్యథః అహోఆశ్చ
ర్యం + ఇభీభయెలక్ష్ణా వితిద్విత్యమ్ || ౨౭ || — పాంచాలికాయా
ఇతి || పాంచాలికాయాః ద్రౌపద్యాః పరిణీతికాలేవివాహకాలే సం
ఘీభవద్భిః ధాతరాష్ట్రైస్సహ భవాన్ పార్థస్యాజ్ఞానస్య శరా

తః గంధః గర్వః యస్యతథోక్తః ॥ ౧ ॥ ఆత్మగంధోభిభూతస్సాన్య
దిత్యమరః ॥ కణోఽహూత్వాపి తదానీంతనకణాన్సన్నపి ఇదానీంపు
నరాత్తగంధః సగర్వః కథమభూత్ అధూరిత్యథః శైషప్రథమఇతి
ప్రథమపురుషః యదాపి భవాన్ కణః సబలత్వేన యథార్థనామా
భూత్వాపిపునరాత్తగంధఃకథమభూదితియోజనాః;అన్యోనతంత్రీన్యా
యానుసరణగౌరవవౌషణ్యిధ్యేయమ్ ॥ ౧ ॥ గంధోగంధకఆమోదేలే
శైసంబంధగర్వయోరివైజయంతీ ॥ ఉపజాతిః ॥ ౨౨ ॥—ఇంద్రేతి ॥

అతః పాకణా తేన త్రిభువన ప్రసిద్ధపరాక్రమేణ ఇంద్రీయాత్తజా
తేన అజునేనసహ తులాం సామ్యం గంతుంలబ్ధుం నః త్రిపురజలం
ధరాసురాదిశత్రుజేవిన ప్రసిద్ధః ఈశ్వరశ్యామ్భురేకవీవ ఈష్టేక్షమతే
నాన్యత్యర్థః యతః యఇంద్రాత్తజాతః నిజం జీవనం జీవితంతృణా
యమత్వా తృణప్రాయంమన్వానః తృణమివానాదృత్యేతియావత్ ॥
+ మన్యకర్తృణాదరణ్యతినమ్మిదానత్వం, యేనశమ్భునాసహ యు
ద్ధాయ స్పృహయన్నభిలషన్ + స్పృహారీప్సితఇతినమ్మిదానత్వం

ఇంద్రాత్తజాతేనస తేనగంతుమిష్టే తులామీశ్వరపకవీ

వ । తృణాయమత్వానిజజీవనంయో యద్దాయ యేన

కాంప్రయోగాత్ కణోఽపి తన్నామా హృత్ప్రమపిభూత్వా ఆత్మ
గంధోయేన భూజస్యఆత్మగంధత్వమస్తి । కణాన్యకుత్రాపినాస్తీతివి
రోధః ఆత్మగంధః అభిభూతః ॥ ౧ ॥ ఆత్మగంధోభిభూతస్సాన్యదిత్య
మరః ॥ కథమభూదితిపరిహారః + భూనత్తాయాంలజ్జే భవచ్ఛబ్దప్ర
యోగాన్తధ్యమోన ॥ ౨౨ ॥—ఇంద్రేతి ॥ తేన ఇంద్రాత్తజాతేన
అజునేన తులాం గంతుం ఈశ్వరః ఏకవీవ ఈష్టేక్షమర్థః + ఈశ
విశ్వరౌపి, యః అజునః నిజజీవనం తృణాయ మత్వా తృణంజ్ఞా
త్వా + మన్యకర్తృణాదరణ్యతినమ్మిదానత్వం, యేనఈశ్వరేణ యుద్ధాయ
స్పృహయన్ + స్పృహారీప్సితఇతినమ్మిదానత్వం, ఉదస్థాత్ ఉత్తితః +

ఉదస్థాత్ ఉద్యుక్తవాక్, తేనస ఇతినంబద్ధః, ఆయాసతేశ్చాదిహ్నా
కత్రయం ద్వితీయవాక్యోత్తరం అత్ర శూరమా త్రప్రాప్యసాన్యజాన
సామ్యస్యేత్వరవీవనియమసాత్పరిసంఖ్యాజ్ఞాకరః ॥ ఉపజాతిః (౧)
I ౨౯ ॥—ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారం తాదృక్షం అతిబహుళం తస్య
మద్రాణామధ్యక్షస్య రాజ్ఞశ్శిష్యస్యసమ్మన్దిసః ఋఘ్నః ఇంద్రస్య కు
మారేజానే పక్షపాతమార్తీయః ప్రియాభినివేశనమీక్ష్య ఆలోచ్య క
మసాక్షిణసూర్యస్య సందనః కణోపి రూక్షస్య భావః రాక్షసం.

స్పృహయన్నదస్థాత్ ॥ ౨౯ ॥ గ ౧ ఇతి తస్య మ

ద్రాణ్యక్షస్య తాదృక్షమృఘ్నః కుమారే పక్షపాతం

సమీక్ష్యకర్తృసాక్షినందనోపి రాక్ష్యవర్జితం పదవిభా

గచమత్కృతి సుభగం భావుకం వచనమేవమవాదీత్

ప్రొగతినివృత్తౌలుక్ ॥ ౨౯ ॥—ఇతీతి ॥ ఇతిత్థం మద్రాణ్యక్షస్య శ
ిష్య తాదృక్షం తాదృశం ఋఘ్నః ఇంద్రస్య + భస్యః టేలోపఇతి
టిలోపః కుమారే సుతే అజానే పక్షపాతం సమీక్ష్య దృష్టావకర్తృ
సాక్షినందనోపి కణోపి రాక్ష్యవర్జితం తైక్ష్యరహితం పదవిభాగ
స్వచమత్కృత్యాసుభగం భావుకం మనోజ్ఞంభవత్ + కతారిభువః ఖ
ష్టచ్ఛకజావితిఖుకఇత్, అరుర్విషదితిముమవచనం. ఏవమభాణీత్ +

(౧) అత్ర కేచిత్ । ప్రభుమాంతయోర్యత్తచ్ఛబ్దయోరేకాథేకత్వ
స్యాచిత్తేన యఈశ్వరః నిజబేషనం త్మితాయమత్వా యేనాజానేన
సాకం యుద్ధాయస్పృహయన్ సప్రసాం కుర్షన్ ఉదస్థాత్ । అని
త్యోభవతిప్రాణః మానఆచందతాంకమితమత్వామహాదేవస్తమత్వా
గేనాపి పౌరుషసంపాదనాయ యేనాజానేనయద్ధ కణోముద్యుక్తో
భూదిత్యధః ఉగ్రాదవ్యగ్రపౌరుషస్య ఉగ్రః పురుషః పురుషరాద
యోపి యోద్ధుమస్తాతసన్ । కాకభావాన్మృతంసంహీభీరూణామి
తిభావః ఇత్యాశుః ॥

పారుష్యం తేనవజ్జితం కించ పదస్యమాతు లేతిశబ్దస్యవిభాగేనమా
తులా ఇతి పృథక్కరణేన యాచమత్పూతిః ప్రాగల్భ్యం తయా సు
భగం భావకం రమణీయంవచనం ఏవం వక్ష్యమాణప్రకారేణఅవా
దీత్ ఉక్తవాక్ + వదైకతఃరిలుజీసిచివృద్ధిః ॥ 30 ॥—అయీతి ॥
అయి హేమద్రవతేశల్య అద్యభగినాః ఉపచారాత్కుంత్యాఃఅపత్య
స్య భాగినేయస్యాజ్జనస్య + స్త్రీభ్యోధగిఅథకేయదేశః, యశ
సాం పరాక్రమజన్యానాం సుభగంకరణః ప్రఖ్యాపకః త్వం విజయే
న సర్వోత్కర్షణహేతునా తులాకేనాపిసామ్యంమా, నేతిబహుధా
వదతా బుగ్గతా ఆత్మస్తుతిపరాయణైనేతియావత్, ఏవంహేమమమా
తుల స్వమాత్మసోద రేతిబహుధావదతా విజయేనాజ్జనెనసహశంభు
మపి మాతులయ సదృశంమాకురు సర్వోత్కర్షణానాంశంభోరవ్యవక్తృ
ప్రత్యసంభావనాయాఅవశ్యకత్వాదితిభావః, అనేనమూఢానామభిమాన
స్తీరస్కృతనకలాంతరక్షతిహాసావ్యంగ్యః అత్ర భాగినేయేత్వాదివిశే
షణాస్య పక్షపాతిత్వేన శల్యవచనస్యాతాత్వికత్వమిత్యభిప్రాయగ
ర్భత్వావృత్తిరకరాలంకారః ॥ సుమంగలీవృత్తమ్ ॥ 30 ॥—ఇతీతి ॥ ఇ

30 ॥ ప ॥ అయిభాగినేయయశసాంసుభగంకరణస్త్య

మద్యభువిమద్రవతే । మమమాతులేతిబహుధా వద

తావిజయేనశమ్భుమపిమాతులయ ॥ 30 ॥ ఇత్యుక్త

అణరణవణభణశబ్దాధాఃలుక్ ॥ 30 ॥—అయీతి ॥ భువి భూమా
భాగినేయానాం స్వస్త్రియానాం యశసాం కీర్తినాం సుభగంకరణ
ఆధ్యసుభగేతిచ్యవ్యధేఖ్యుక్ముమ్ అయిమద్రవతే శల్య అద్య త్వం
మమమాతులమాతుర్భూతిఃమాతులాసామ్యంన ॥ ఏకపదత్వేహాసావ్య
స్త్రీపదద్విత్వే దీపూఁతః ఇతి బహు అనేకప్రకారేణ వదతా విజ
యేనాజ్జనెన శమ్భుమపి ఈశ్వరమపి మాతులయమాతులాం కురుసా
మ్యం మాకురు + తులాశబ్దాత్తత్కరోతితదాచష్టఇతిన్యంతాల్లోట్
॥ 30 ॥—ఇతీతి ॥ ఇతీతం ఉక్తవతః ఏతస్య సారైకణాస్య దంత

త్వక్తప్రకారేణ ఉక్తవతః ఏతస్య సూర్యస్యాపత్యఃసారిః కణః
తస్య అతఇష్టో దంతపుటా డోధావోధరొష్టావివ తాపుభావనీకౌకురు
పాండవస్తేన్యే పరస్పరం జవాత్ వేగాత్ జఘటాతే సంయుయజతుః
+ ఘటతేకతఃరిలిత్, తతఃపరం నకించదప్యవదత్ సంకులంచాభూ
త్సైన్యద్యమిత్త్యథః, అత్ర కణోష్ఠయోస్తేన్యయోశ్చప్రకృ
తయోర్నిధోమేళనేనాపమ్యస్య గమ్యత్వాత్తుల్యయోగితాభదః, యు
గ్మవిపులావృత్తంక్షాకోవా || 31 ||—సర్వతఇతి || తదానీం సేనా
ద్యయసంఘటనసమయే భువి సర్వతస్సర్వత్రాపి సజలేమజలసహి
తేమసరస్సు స్తేన్యయోః కారవపాండవీయయోఃసంబంధిభిఃపరాగైః
పదఘట్టనజన్యేకోషితేమ నిజలీకృతేమసత్సు కేవలంఏకస్త్రిగ్ గ
గనవీవాద్భిర్భక్తానాం సరసాంకులం బృందం అప్పరఃకులం దేవాంగ
నాసమూహాశ్చ లూకేజనైః అలొక్యత దృశ్యతేస్త అత్ర దివి భు
వి ప్రసక్తస్యాప్సరౌవత్త్వస్య దివ్యేకతృ నియమనాత్పరిసంఖ్యాలం
కారః శ్లేషసంకీర్ణః || స్వాగతా || 33 ||—తదన్వితీ || తదను ద్య

వతఏతస్యసారేడంతపుటావివ । జవాదుభావనీకౌ
తౌజఘటాతేపరస్పరమ్ || 31 || సర్వతౌపి భువిస్తే
న్యపరాగైకోషితేమసజలేమసరస్సు । కేవలంగగన
ఏవతదానీమప్పరఃకులమలొక్యతలూకైః || 33 || గ ||

తదను తత్ర పరస్పరసంఘట్టనజనితస్ఫులింగవ్యాజెన
వటావివ అధరావివ తౌడభౌ అనీకౌ స్తేన్యే జవాత్ వేగాత్ పర
స్పరం అన్యోన్యం జఘటాతే + ఘటచేష్టాయాంలిత్ || 31 ||—
సర్వతఇతి || భువి సర్వతః సజలేమ ఉదకసహితేమ సరస్సు స్తేన్య
స్య పరాగైర్ధూళిభికోషితేమసత్సు తదానీం గగనవీవ ఆకాశం
వ అప్పరసాం ఉదకయక్తసరసాం స్వర్వేశ్యానాంచకులం లూకేఃజ
నైః కేవలం అలొక్యత అదృశ్యత + లొక్యదర్శనైర్కణిలజ్జ || 33 ||
తదన్వితీ || తదను తదనంతరం తయోరుభయోరపి సేనయోఃపరస్పరస్య

యోమేళనానంతరం శత్రుయద్ధదేశే వరస్వరం సంఘట్టనేన అభి
 మాజేన జనితానాం స్ఫులింగానాం అగ్నికణానాంవ్యాజేన పూర్వం
 పూర్వయుద్దేనిపీతాన్ నిపీతపూర్వాన్ రుధిరశీకరాణాం రక్తచింతాన్
 అజీణాశంకయా జాతరానలాపకవ్యభయేన వమంతిభిః ఉద్ధిరంతిభిరివస్థి
 తాభిః పట్టసాఃఖడ్గనిశేషాః వల్లభ్యః లతాగ్రవతాభిశ్చ కబంధానాము
 దకానాం అపమూర్ధకశైబరాణాంచ ఉత్పాతనస్య ఊర్ధ్వప్రసా
 రణస్యస్మప్తిః జననవ్యాపారః తస్యాపాటవం సామధ్యమపిసంగ్రా
 మదేశః యద్ధభాగవదదేశికః ఆచార్యః తస్యసదేశాత్సమీపాత్ అ
 భ్యసితం పరిచేతుం టెషామధవనజలప్రసారకత్వాదిదిధావః అవనీ
 తలం భూతలం ప్రతి అవతీర్ణః ప్రాప్తైః పయోధరపటలైః మేఘ
 బృందైరివస్థితైః ఖేటకమండలైః ఫలకనసూహౌగ్న యుగపదేన దైవ
 బహువిధానాం వీరాణాం యోధజనానాం అపరాన్యత్య మృత్యావ్ సు
 నిపీతపూర్వాన్ రుధిరశీకరానతీర్తశంకయోవవమంతిభిః
 పట్టసవల్లరీభిశ్చకబంధోత్పాతనస్పృష్టిపాటవ మపిసం
 గ్రామదేశదేశికసదేశాదభ్యసితమవనీతలమవతీర్ణః
 పయోధరపటలైరివ ఖేటకమండలైశ్చ యుగపదేన బ
 హువిధవీరయోధజన ప్రవేశసాకర్యాయ తరణిరంభ

ఘట్టనేన జనితా యే స్ఫులింగాగ్నికణానేషాం వ్యాజేన నిపీతపూ
 ర్వాన్ పూర్వంపీతాన్ రుధిరశీకరాణాం రక్తచింతానాం నికరాన్ అ
 జీణాస్య శంకయా వమంతిభిరివ పట్టసవల్లరీభిశ్చ వల్లరీసదృశపట్టసా
 యుద్దైశ్చ కబంధానాం అపమూర్ధకశైబరాణాం ఉదకానాంచ ఉత్పా
 తనవృష్టేఃఊర్ధ్వగమనవషాన్యపాటవంపటుతామపిసంగ్రామదేశవ
 దేశికః ఆచార్యస్తస్యసదేశాత్ అభ్యాశాత్ అభ్యసితం అవనీతలమ
 వతీర్ణః పయోధరాణాం మేఘానాం పటలైరివస్థితైఃఖేటానాం చ
 ర్మణాంవలయైః యుగపదేనవీకరైవబహువిధానాం వీరయోధజనానాం

రీభూతానాం ప్ర వెశస్య సౌకర్యాయ సౌలభ్యాయ తరణేన్సూర్యవి
 మ్భస్య రుధ్రీసరణిం బిలమాగ్ం విశాలయితుం విస్తారయతుమివ వి
 యత్తలే ఆకాశదేశే దూరముచ్చలితాభిరున్నమితాభిః శక్తిభిశ్చ క్ష
 ణేక్షణే ప్రతిక్షణం క్షపితస్య నాశితస్య విపక్షాణాం శత్రూణాం కుల
 స్య బృందస్య వృత్తాంతం అటనిః. ధనుష్కోటిరేవముఖం వక్త్రం తేన
 ముహుర్ముహుః కథయితుమివ ధానుష్కాణాం ధనుర్ధరాణాం క
 ణాభ్యాశం కోత్ర సమీపం ప్రత్యాగతైః కోదండదండైశ్చాపయ
 ప్తిభిశ్చ యద్దస్యవిలోకనేబద్ధం కాతుకం దేవతస్యసిద్ధానాం దేవ
 యోనివిశేషాణాం యావత్స్య యవతీసమూహస్య యత్కుచమండ
 లం తిన్యనిజయోః కుంభయోశ్చ యత్రారతవ్యం న్యూనాధికభావః త
 స్యపరీక్షితుమిచ్ఛాపరీదిక్షిషా తయేవసభసి దూరం కరాణ శుండాః
 ప్రసారయద్భిః శుండాలమండలైర్గజజ్యౌదైశ్చ విచిత్రతరస్యాతా
 శ్చర్యకరస్య చక్రచంక్రమణస్యమండలాకారగమనస్యమిషేణవ్యాజ్యే

సరణిం విశాలయితుమివనియత్తలే దూరముచ్చలి
 తాభిశ్చక్తిభిశ్చ ప్రతిక్షణక్షపితవిపక్షకులవృత్తాంతం
 ముహుర్దుహురటనిముఖేనకథయితుమివ ధానుష్కక
 ణాభ్యాశం ప్రత్యాగతైః కోదండదండైశ్చ యద్ద
 విలోకనబద్ధకాతుకసిద్ధయావతీకుచమండలనిజకుంభ

ప్రవేశస్య సౌకర్యాయ సుకరతాయై తరణిరంధ్రం సూర్యబిలం
 అతివిశాలయితుమివ నియత్తలేఆకాశే దూరదూరం ఉచ్చలితాభిశ్చ
 క్తిభిశ్చ ప్రతిక్షణం క్షపితస్య నాశితస్య విపక్షకులస్య వృత్తాంతం ము
 హుర్దుహుః అటనిరేవ అగ్రమేవ ముఖం తేనకథయితుమివ ధానుష్క
 కణానామభ్యాశం సమీపం ఆగతైః కోదండదండైశ్చ విచిత్రతరస్య
 అతివిచిత్రస్య చక్రచంక్రమణస్య చక్రవత్పాదచారస్య మీషేణ వ్యా
 జ్యేన పదాత్పదమపినగతవ్యం ఇతివిమతానాం శత్రూణాం నిరోధకుం

30౬ నవ్యాభివ్యా చమ్ముభారతేపికాదశ స్తవకః

న పదాత్పదం ఏక పదమితదేశమపి నగంతవ్యమిత్వైవంభవద్భిరితి
 శేషః విమతానాం శత్రూణాం నిరోధాయ నిరోధంకతుం + క్రియా
 దైత్యాదిశానం ప్రదానత్వం కుండలనాం రాజాజ్ఞాసూచకవత్కలరే
 ఖంపర్వద్భిలిఖద్భిరివస్థితైరర్వద్భిః అశ్వైశ్చకోణితపంకెన రక్తకర్ద
 మేన శోణితైరదుణితైః అతపన వెగాత్సంభ్రమేణ భ్రమణేనవిదార్య
 మాణాయాః భిద్యమానాయాః ధరణ్యాః భువః రంధ్రేభ్యః నిగత్య
 రయా నిగమనశీలయా ఫణింద్రస్య శేషస్య ఫణాసహస్రే మణీనాం
 కిరణభోరణ్యా కాంతిపరమ్పరయా మన్మథితైరావ్యప్తైరివస్థితైఃచక్రైః
 రథాంక్రేఃసంక్రీడద్భిరిత స్తతాగచ్ఛద్భిః శతాంక్రేః రథైశ్చ భయానకే
 లోక్తక భయంకరై సమీకై యద్దే సకలానాం సురజనానాం తనూరు

తారతమ్యపరిచిక్షిషయేవమూరంభసిక రాక్షాప్రసా
 రయద్భిశ్చుండాలమండలైశ్చ విచిత్రతరచక్రచంకరై
 మణమిచేణవరాత్పదమపి నగంతవ్యమితివిమతనిరో
 ధకుండలనామివకుర్వద్భిగర్వద్భిశ్చకోణితపంకకోణితై
 ర్వేగసంభ్రమ దార్యమాణధరణీరంభనిగత్యరఫణీ
 ద్విఫణాసహస్రమణికిరణభోరణీమన్మథితైరివచక్రైస్స
 క్రీడద్భిశ్చ తాంక్రేశ్చభయానకేసకలసురజనతనూరు

డలనామివ కుర్వద్భిః అర్వద్భిశ్చ అశ్వైశ్చ యద్ధస్యవిలోకనై బద్ధ
 కాతుకస్య సిద్ధయావనస్య సిద్ధస్త్రీగుమూహస్య + యవతిశబ్దాత్త
 స్యసమూహాత్పత్నో, భస్మాధ్వజతిపుంసద్భావః యాతేశ్వత్రీంతాద్యు
 వతీశబ్దాత్పుయావతిమిత్యుపపాదితం తృతీయస్తవకక్రీడంతీమండలిధూ
 యైత్యత్ర॥ కుదమండలానాం నిజకుంభ్యానాం తారతమస్య పరిచిచీష
 యేవ పరిచేషమిచ్ఛయేవ దూరం నభసిక రాక్షాప్రసారయద్భిః శుం
 డాలానాంగజానామండలైశ్చ వేగసంభ్రమేణవిదార్యమాణాత్ ధరణీ
 రద్ధ్రాత్ నిగత్యరస్య ఫణింద్రఫణాసహస్రస్య మణికిరణానాం భోర
 ణ్యమన్మథితైరివ చిక్రణేరివ కోణితైశ్చక్రైస్సంక్రీడద్భిఃకూజద్భిశ్చ

హాణాం రోహం సుఖశయనంపుచ్చతీతిసౌఖశాయనికెనతి అత్యాశ్చ
 ర్వణ రోమాంచజనకేనతీతియానదిత్యుత్తరేణైవ వాక్యం భయానకంస
 కలసురజనతనూరుహసౌఖశాయనికం సమీక మభూత్ తదనంతరమితి
 పారాంతరం దుశ్శాసనయా ద్వైస్వకాలికేనానంతర్యబాధకత్వేనబాధి
 తార్థకత్వాదుపేక్ష్యంతిఆత్మస్ఫులిక్లవాప్తేనేతిసాపహ్నాపహేతూత్ప్రే
 ట్టయాశ్చపట్టసవల్లరీబిరిత్యుపమాయాశ్చక బద్ధకబ్ధశ్లేషభీతికాధేదా
 భ్యవసాయ మూలాతిశయోక్తిచంగ్రామదేశికేతిరూపక ద్వయాభ్యసనఫ
 లోత్ప్రేక్షయోరంగాంగీభావనంకరన్యచ తలఠిరంధ్రపిశాచీకరణఫలా
 త్ప్రేక్షయాశ్చఅటనిముఖేనేతిరూపకకథనఫలోత్ప్రేక్షయోరంగాంగీ
 భావనంకరన్యచవరిచిచీమపేతూత్ప్రేక్షయాశ్చచక్రచక్రమణమి
 పెణేతి సాపహ్నావన్వయావోత్ప్రేక్షయాశ్చాదుణితన్వయావోత్ప్రేక్ష
 యాశ్చఅష్టానాంతిలతండులన్యాయేనసంస్పృష్టిః॥౩౩॥—ఇతిఃపరః
 కద్వయమేకవాక్యం ॥దుశ్శాసనశ్చతి॥యత్తదోర్నిత్యసంబంధాల్యో
 దుశ్శాసనః దుర్యోధనానంతరజః నయనాభ్యాం జృంభితాల్ నిర్గతా
 త్ కోపాదేవవహ్నిర్భిత్వా భయేనెవేత్యుత్ప్రేక్షా దోధ్వం ఉపరి

హసౌఖశాయనికెనమీకే ॥ ౩౩ ॥ ప ॥ దుశ్శాసనా న
 యనజృంభితకోపవహ్నిభీత్వేన ఫాలతలమూర్ధ్వము

పాశ్చితాభ్యామ్ ॥ భూభ్యాంభయానకముఖోరిపుభూ

తానైశ్చ భయానకం సకలసురజనానాం తనూరుహాణాంరోమాంచా
 నాం సౌఖశాయనికం సుఖశయనంపుచ్చత్ + పుచ్చతౌ సుస్సాతా
 దిభ్యఇతిరక్, అనుశతికాదిత్వాదుభయపదవృద్ధిః సమీకంయద్ధంభూ
 త్ + భూసత్తాయాంలుక్ ॥ ౩౪ ॥—దుశ్శాసనశ్చతి ॥ దుశ్శాసనఃన
 యనయోర్నైత్రయోజ్యంభితః పృష్ఠద్వికోపవనవహ్నిస్తస్తాద్భిత్వేన
 భయేనెవ ఫాలతలస్యమూలం ఆవిభాగం ॥ ౩౫ ॥ మూలమూర్ధ్వ శిఫా
 యాంచేతివిశ్వః॥ఉపాశ్చితాభ్యాంసంశ్చితాభ్యాం భూభ్యామ్॥నిఃక్షార్ధ్వ
 దృగ్భ్యాంభూవృత్తియామిత్యమరః ॥ భయానకం భయంకరము

తనం ఫాలతలం లలాటప్రదేశం ఉపాశ్రితాభ్యాంసంగతాభ్యాం కోషే.
సగ్గంధీభూతాభ్యామితియావత్ భూభ్యాం భయానకం ముఖంయస్య
తథోక్తస్సక్ రిపూర్ణధూమిపాశతూర్ణ రాజ్ఞోపియోధయితుంభ
టాక్ కతుం ఆరబ్ధ ఉపచక్రమే ఇత్యేతత్ అతీవ భృశం చిత్రం
రాజ్ఞామపి భటత్వకరణస్యాశ్చర్యకరత్యాదితిధావః, అస్తిన్నద్ధైయచ్చ
బ్దఆకాంక్షాలభ్యః తదసహిష్ణుతాయాం పునరిత్థమనధేయం యోధయి
తుమిత్యత్ర యఃఅధయితుమితిచ్ఛేదః రిపుభూమిపానపీత్యపినా కో
పవహ్నిసముచ్చయః అధయితుమధఃకతుం అత్రాయుధసాధ్యరిపు
భూమిపాధఃకరణస్య భూభంగమాత్యేణ సంపాదనోవ్యోగాదాశ్చ
ర్యమితి వస్తునాకోపవహ్నిశత్రువగయోరధఃకరణేనాపమ్యగమ్యతా
త్తకతుల్యయోగితాపృతితేద్యస్తునాలజ్ఞాకరధ్వనిః+రథతేరాజ్ఞూర్వా
మిపానప్యోరబ్ధయోధయితుమేతదతీవచిత్రమ్॥3౫॥

ఖం ఆననం యస్యతథావిధః కించ భయః భయంకరః అర్థఆద్యజంతః
॥ ని ॥ భయంప్రతిభయేఘోరేతివిశ్వః ॥ ఆనకః పటహః ముఖేయ
స్య ముఖం ప్రారంభోయస్యేతివా తథావిధస్సక్ ॥ ని ॥ ముఖం ని
స్సగణేవక్త్రేప్రారంభోపాయయోరపీతివిశ్వః ॥ రిపుభూమిపానపి శ్చ
త్రుభూపానపి యోధయితుం + యుధధాతోన్యైంతాత్తుముక్ య
ద్వా రాజ్ఞః భటాకతుమితివా అథవా రిపుభూమిం పిబంతీతిరి
పుభూమిపాస్తానపి అతానువసగౌఞ్చరికః, యః ధయితుం పిబఇవాచ
రితుం + సామ్రాట్కాదృష్ట్యశశ్యఇతిశపృత్యయాంతధయశద్బాదాచార
గ్విబాత్తుముక్ ఆరబ్ధస్యాక్రమతిరథరాభస్యేలుజ్ రులోర్ములీతి
సలూచక్, ఏతత్ అతీవచిత్రం ఆశ్చర్యం భయానకముఖస్య స్వీయా
ణాం యుద్ధోత్సాహకృతిర్యక్తా పరేషాం తత్కృతిశ్చిత్రా రాజ్ఞాం
సోకరణమవరం చిత్రం భూమిపానకత్సాణాం పానకత్సాణాదా

త్కర్తారలుజితజ్ఞే (౧) ॥ 3౫ ॥—స ఇతి ॥ దురాపః పరైరభ్యుషన్ః
సదుశ్శాసనః సోమకానాం పాంచాలానాం లాస్యస్య యద్దనాట్యస్య
హేతౌ జనకే సోమకలా చంద్రకాంతిరివ ఆస్య హేతిః ముఖకాంతిః

(౨) సకుంతలాశ్వంబరధూతిభు (గ్య) రైస్ సస్వసిం

హనాదైర్విదధేదురాపః | పరాభవసోమకలాస్యహే

తౌపాంచాలికాయామిన పార్థవచమ్వామ్ ॥ 3౬ ॥

చరణమన్యచ్ఛేతి ఆతీవ చిత్రమిత్సు క్తమితిభావః ॥ 3౫ ॥—స్వకుం
తలతి ॥ స్వస్యాద్రోపద్యాః కుంతలానాం కచానాం ఆశ్లేః ఆవశ్లేః
అంబరస్య వసనస్యచ ధూతౌ కంపనే ధుర్యః స్వస్యాః కుంతైః

(౧) వస్తుతస్తురిపుధూమిపానపియోధయితుంయో ధాన్ భూన్ కర్తుం
ఆరబ్ధప్యారేభేవీతదతీవచిత్రమ్ | ధూపానాం యోధీకరణమాశ్చర్యా
వహమితిభావః | యోధయితుం యద్ధంకారయితుమితితత్త్వం ప్రకా
స్తాధాకతచ్ఛబ్దస్య యచ్ఛబ్దానపెక్షతావద్యచ్ఛబ్దసంపాదనక్షేత్రేనష్టో
కద్వయస్త్రైకవాక్యతా ప్రతిపాదనంవ్యధామితిప్రతీయతే ॥

(౨) వస్తుతస్తు కుంతాన్ లాంతిగృహ్లాంతీతికుంతలాఃకుంతాయధధరాః
తేషామాలీనాంపజ్జీనాం అంబరేఆకాశే ధూతావుష్ణైవణ ధుర్యస్స
మధాః, కుంతైర్లాలంతీక్రిడంతీతికుంతలాలినః కుంతాయధధరాస్తేషా
మితివా ఇతిచమూపక్షే, పాంచాలీపక్షేతు కుంతలానాం చికురాణాం
ఆశ్లేవక్షైః అంబరస్య ప్త్రస్యచధూతౌచాలనేధుర్యస్సమధాఇతి
ప్రథమాంతపాఠవినసాధురితిభాతి, స్వసింహనాదైర్దురాపఇతివిశే
షణముభయత్రిసమం సోమకానాం పాంచాలానాం లాస్యస్య యద్ద
రూపనాట్యస్యహేతౌ, యద్వా సోమవీవసోమకోహరః తల్లాస్యస్య
సంహారకాలికనాట్యస్యహేతౌకారణధూతాయాంచమ్వాం, అన్యత్ర
సోమన్యచంద్రస్య కలాఆస్యహేతుః ముఖోపాదానకారణంయస్యాస్త
స్యామితిచాక్షణికవణనంసాధు ॥

యస్యాస్తస్యామితచ అతపవ పాంచాలికాయాం ద్రౌపద్యామివస్థితాయాం పార్థచమ్పాం పాండవసేచాయాం కుంతలశ్చికురఃఅశిశ్చ తద్దన్యమివ యదమ్మరం కేశభ్రమరవన్నీలం ఆకాశం తస్య ధూతౌభగ్నేషురైః పటుభిః స్త్రైః సీవ్యైః సింహనాదైః కుంతలాళేః కేశబృన్దస్య అమ్మరస్య వత్త్రస్యచధూత్యాంభురైః తద్యుక్తేరిత్యర్థః స్త్రైః సింహనాదైరితచ పరాభవం తిరస్కారం విదధేచ క్రైష్ణవిశేషణయముపమాపూర్ణాః ॥ ఉషజాతిః ॥ ౩౬ ॥—తత ఇతి ॥ తతః యాజ్ఞసేన్యాః ద్రౌపద్యాః కటితటే నితమ్మదేశే పటానామపహారస్య సమయో ఆకషణావసరే చక్రచక్రమణస్య మండలాకారగమనస్య యావాసనానంస్కారః తస్య అనువృత్తివశాత్ అనుసరణవశాదివేత్స్య

X ॥ తస్మాదయాజ్ఞసేనీకటితటపటాపహారసమయచక్ర

చంక్రమణవాసనానువృత్తివశాదినవివిధాని రెచకమం

డలాని వితన్వన్నిజాగృదభద్రభీమఃకృపా సమాగ

చ్ఛతీతివీక్షితుమున్నతప్రదేశమధిరూఢాభ్యాంహృద

కుంతాయుద్దైలాఽలిసః అంబరస్యాకాశస్య ధూతౌ భుర్యః ధుర్యోయద్ధకావితియత్ సింహనాదైః దురాపః దుసహః సింహశ్శాసనః సోమకానాం లాస్యస్య తాండవస్య హేతౌ కారణే సోమస్యచంద్రస్య కలాయస్తిక్ తత్సామకలం తాదృశస్యాస్యస్యహేతౌ పార్థస్యచమ్పాం సేనాయాం పాంచాలికాయామివ ద్రౌపద్యామివ పరాభవం విదధేచక్రే దుధాఞ్కధారణవోషణయోఃలిప్త్ ॥ ౩౬ ॥—తత ఇతి ॥ తతః యాజ్ఞసేన్యాః ద్రౌపద్యాః కటితటే యేపటాః తేషాం అపహారసమయో యచ్ఛక్రచంక్రమణం చక్రాకృతిపాదచారఃతస్యవాసనాయాఃఅనువృత్తిః అనువతణం తస్య వశాదిన వివిధాని బహువిధాని రెచకమండలాని రెచకాఖ్యగతిమండలాని వితన్వన్ నిజాగృదస్య స్వస్థానస్య భేదకః భీమః కృపా సమాగచ్ఛతీతి వీక్షితుం దృష్టుం ఉన్నతప్ర

త్యేక్షా, వివిధాని రెచకాఖ్యాని మండలానిచక్రగమనానివితన్వక్
ప్రకటయక్ నిజాన్వదన్య స్వస్థానస్య ఉరసః భేదకః విచారకః భీ
మః క్వవా కుత్రవా సమాగచ్ఛతీతి వీక్షితుం సమున్నతం ప్రదేశం
ముఖాత్త్వకం అధిరూఢాభ్యాం హృదః ఉరసః అంతరే అంతర్దేశే
రుధిరబుద్బుదా ముకుళావిన తాభ్యామివస్థితాభ్యామితు్యత్యేక్షా,
రోషేణలోహితాభ్యాం అరుణాభ్యాం లోచనాభ్యాం సాధ్వసస్య దా
నేశౌండః బహు ప్రదః అతిభయంకరత్రతియావల్కరతలేనబంభ్రమ్య
మాణస్య బహుధావ్యాపార్యమాణస్య + యజంతాద్భ్యమతేకమ౯
ణిలటశ్శానచ్, పరిఘస్యగదాయాః పాతనేన ప్రహరేణ పాటితా
నాం భిన్నానాం భటానాంయోధానాం ఘోటకానామశ్వానాం క
రటినాం గజానాంచ ఘటానాం బృందానాం సంబంధిభిః క్షతజప్ర
వాహైః రక్తపూరైః సమీకసీమానం యుద్ధప్రదేశం కంఠద్వయసీంకం

స్తరరుధిరబుద్బుదముకుళాభ్యామివ రోషలోహితా
భ్యాం లోచనాభ్యాం సాధ్వసదానశౌండఃకరతలబం
భ్రమ్యమాణ పరిఘపాతనపాటితభటఘోటకకరటిఘ
టాక్షతజ ప్రవాహైస్సమీకసీమానం కంఠద్వయసీంవి
దధానస్సుయోధనానుజౌ వియదధ్వని విజృంభితధ్వని

దేశమధిరూఢాభ్యాం హృదంతరస్య హృత్తధ్వస్య రుధిరబుద్బుదము
కుళాభ్యాంముకుళాకృతిబుద్బుదాభ్యామివ రోషేణ లోహితాభ్యాం
లోచనాభ్యాం సాధ్వసస్య దానశౌండఃబహుప్రదః కరతలెన బంభ్ర
మ్యమాణస్య ఘనతరస్యపరిఘస్య గదాయాఃఽఘాలెనపాతితాయాః
భటఘోటకకరటిఘటాయాః క్షతజప్రవాహైరక్తప్రవాహైస్సమీకసీ
మాం యుద్ధసీమానం కంఠద్వయసీం కంఠపరిమితాం + ప్రమాణే ద్వ
యసజతిద్వయసచ్ టిడ్డాణశితిజిప్, విదధానః సుయోధనానుజుదు
శ్శాసనః వియదధ్వనిఽకాశమాగ౯ విజృంభితధ్వనిస్సన్ వృశోదరస్య

తపరిమితజలాం విదధానః కుర్వాణః వియదధ్వని ఆకాశమాగేఽ వి
జృంభితః వ్యాప్తః ధ్వనిస్సింహనాదః యస్యతిథోక్తః సుయోధనా
నుజః దుశ్శాసనః వృకోదరస్య భీమస్య దృకోరధ్వానంగచ్ఛతితిథో
క్తః దృష్టివిషయః అథూత్ ఉత్ప్రేక్షాద్వయస్యసంస్పృష్టిః ॥ 32 ॥—

బద్ధేతి ॥ బద్ధకచ్ఛపి మధ్యబంధనపట్రం యాన్యాంతౌ బద్ధకాపీనావపీ
తిచేత్యనైపీతి రాగిత్వంసూచ్యతే, అభీకౌకాముకావితివిరోధః నిర్భ
యావితిపరిహారః భీకరారవా తాభీమశ్చకారవః దుశ్శాసనశ్చదౌవప
నిస్సంకం గదయాగదయాప్రస్ఫుత్తంగదాగది ఘోరం భయంకరం ర
ణాయుద్ధం కుర్వాతేన చక్రతుః ॥ 33 ॥—నిపాతితస్యేతి ॥ సః వక్ష్య
మాణవిధప్రతిజ్ఞయాప్యసిద్ధః భీమః కురుభూపతీనాం మర్యోధనాదీనాం
అత్థాం నేత్రాణాం సమక్షం అగ్రీవ నతు యత్ర కు త్రాపీత్యర్థః
భూమా యుద్ధస్థుని నిపాతితస్య ద్విషతః దుశ్శాసనస్య గండేః పోలే

రవ్యకోదరదృగధ్వనీనాథూత్ ॥ 32 ॥ ప ॥ బద్ధకచ్ఛప

పిచ్ఛావతావభీకౌభీ(మకౌ)కరా)రవా గదాగదిరణం

ఘోరం కుర్వాతేస్త పరస్పరమ్ ॥ 33 ॥ నిపాతితస్య

ద్విషతస్య భీమస్స మక్ష మత్థాం కురుభూపతీనామ్ । గం

భీమస్య దృకోః అధ్వనీనః అధ్వగః+అధ్వనోయత్థా వితిభిః+అత్తాద్వా
నా ఇతి ప్రకృతిభావః అథూత్ + భూసత్తాయాం లుక్ ॥ 32 ॥

బద్ధకచ్ఛపితి ॥ అథాంతరః బద్ధకచ్ఛపి అభీకౌ భయంహితౌ చ్ఛా

తా భీమకారవా భీమమశ్శాసనౌ పరస్పరమన్యోన్యం ఘోరం గదా

గదిరణ గదయాగదయూప్యప్రస్ఫుత్తేదంయుద్ధం ప్రవతీత ఇతి గదాగది

తత్ర తేనేదమితి సరూప ఇతి సమాసః + ఇద్యర్కవ్యతీహర ఇతీచ్ స

మాసాంతః కుర్వాతేస్త లక్ష్మే ఇతి లట్ ॥ 33 ॥—నిపాతితస్యేతి ॥ స

భీమః కురుభూపతీనాం అత్థాం సమక్షం భూమా నిపాతితస్య ద్విష

తః దుశ్శాసనస్య గండేకపోలయోః కరాభ్యాం ఉదరేపద్భ్యాం సం

౪౦ సన్యాశ్చ చమ్పభారతే ఏకాదశస్తబకః ౩౪౩

క రాభ్యాముదరే కుత్సే పదాభ్యాంచ సంతాడనం సాధుసమాప్రతి
 జ్ఞం సమాచచార కృతవా, అత్ర తత్తాదృక్ప్రియాపరాధకరపదతా
 డనయో రానురూప్యేణ సంఘటనయాసమాలంకారః ॥ ౩౯ ॥—నిజే
 తి ॥ నిజాయాః ప్రియాయాః ద్రౌపద్యాః కైశ్యం కేశభృందుకషణ
 తీతికృషః అతఏవ శత్రోరన్యదుశ్శాసనస్య వక్షఃనిర్భిద్య అస్యగ్ రక్త
 మేన అంభః జలం పిబతః సమీరనూనోర్భీమస్యచ పిశాచికానాంచ
 సపీతికేశ్యాం సహపానక్రీడాయాం కలహః మమాస్తస్త్వధికం మమా
 స్త్వధికమితివివాదః బభూవ ॥ ఉపజాతిః ॥ ౪౦ ॥—ఏణీతి ॥ ఏషః
 భీమః తైర్దుశ్శాసనీయైః శోణితైః పీతశిష్టైః రేవ స్వకీయాయాః ఏణీ
 దృశః ద్రౌపద్యాః వెణీందుశ్శాసనశోణితసంస్కాద్య త్వేన బద్ధాం ద్వి
 షాం త్నోణీభృతాం శత్రుభూపానాం అక్షిభిస్సహశోణీచ క్షేరంజయా
 మాస యథా ప్రతిజ్ఞం దుశ్శాసనరుధిరలేపనకృతద్రౌపదీవేణీమోచ

డేక రాభ్యాముదరేపదాభ్యాం సంతాడనంసాధుసమా
 చచార ॥ ౩౯ ॥ నిజప్రియాకైశ్యకృయాన్యశత్రోర్ని
 భిద్యవక్షఃపిబతౌన్యగంభః । సమీరనూనోశ్చపిశా
 చికానాంసపీతికేశ్యాంకలహోబభూవ ॥ ౪౦ ॥ ఏణీ
 దృశస్సవకీయాయావేణీంప్రేరెవశోణితైః । త్నోణీభృ

తాదనం సాధుసమ్యక్సమాచచార చకార+ చరగతిభక్షణయోలిట్
 ॥ ౩౯ ॥—నిజేతి ॥ నిజప్రియాయాః ద్రౌపద్యాః కైశ్యం కేశసమూ
 హం + కేశాశ్వాభ్యామితియత్, కషణతీతితస్యకిష్ట; అన్యశత్రోః
 దుశ్శాసనస్యవక్షః నిర్భిద్య అస్యగేవ రక్తమేవాంభః పిబతేధయతః స
 మీరనూనాః భీమస్య పిశాచికానాంచ సపీతేస్సమాసపానస్య ॥ ౪౦ ॥
 సపీతిస్త్రీతుల్యపానమిత్యమరః ॥ కేశ్యాం కలహః రణః బభూవ +
 భూసత్తాయాలిట్ ॥ ౩౯ ॥—ఏణీతి ॥ ఏషభీమః స్వకీయాయాః ఏ
 ణీదృశః ద్రౌపద్యాః వెణీం కచబంధం ॥ ౪౦ ॥ వేణీక చస్యబంధేస్యా

308 నవ్యాఖ్య చమ్ముభారతే ఏకాదశ స్తవకః

నే భీమకారవాస్సర్వై కోపారుణితాక్షాబభూవురిత్యథః, అతవీవవ
సునా పదార్థః హేతుకం కావ్యలింగంధన్వతే || ౪౦ ||—తదనంత
రమిశ్య తరణాన్వయః || రిపూనితి || రిపూన్ నస్యభక్షణవిరోధినశ్చ
తూర్జ్వా త్పణాయమత్వా త్పణనదనాద్యత్యేత్యథః, కురుత్యేత్రతల
ఏవ కురుణాం త్యేత్ర తలే కదారభాగే చరంతం నస్యాని భక్షయం
తం గచ్ఛంతం (౧) పరేషామేవ భేనూనాం కాంతం నల్లభం పరి

తాంద్విషామేషశోణీచక్రేనహ్నిభిః || ౪౦ || తదనం

తరమ్ || రిపూనుగురుత్యేత్ర తలేచరంతం త్పణాయమ

దితివిశ్వః || త్రైశ్శోణిత్రైరేవ రక్తరేవ ద్విషాం శత్రూణాం ధ్రోణీభ్య
తాం రాజ్ఞాం అక్షిభిస్త్వహ శోణీచక్రే + అథూతతద్భావేఅర్ధైకృభ్య
స్త్రిమోగఇతిచ్ఛి, అస్యచ్ఛాపితికారః (౨) || ౪౦ ||—తదనంతరమ్ || రి

పుమితి || రిపుః శత్రుః త్పణాయమత్వా త్పణంజ్ఞాత్వా + మన్యక
(౧) పరేషామేవ్యారభ్య వృషభశ్రేష్ఠమిత్యంతపక్షిర్జనమచీనా,
కింతు పరేషాం శత్రూణాం భేనుకానాం కరిణీనాం అంతంనాశకం ||

ని || కరిణీభేనుకావశేత్యవరః || అన్యత్ర పరాసూత్కృష్టాసు భేను
షు గోషు కాంతం సాభిలాషం || కాంతిస్సోభాభిలాషయోరితివిశ్వః
వృషసేనం కణాత్తజిమేన వృషభసమూహం వృషాణాం సేనావృషసే
నం || ని || షస్త్యంతప్రాకృదాస్సేనా చ్ఛాయాశాలాసురానిశాః
సుర్యాన్వసేనమిత్యాద్యమరొక్తైర్వైక్లిష్ణే బతాఇతిలెఖ్యమ్ ||

(౨) వేణీసంహారే ప్రథమాంకే భీమవాక్యే ముక్తవేణీస్పృశన్నే
నామితి || భానుమతీవాక్యే కిందాణివిముక్తా కేనానంజమీయంతి
త్తి || చెటివాక్యే అయిభాణుమదిబుద్ధ్యాంకేనేనుఆముక్తేను కథం
అహ్వాణం దేవీపకసాసంజమీయంతి ఇత్యుక్తై వేణీసంహరణత్యత్ర
సంహరణస్య పుంసకరణార్థత్వాచ్చ అత్ర సంస్కార్యత్యేన బద్ధా
మితి ద్రావదీవేణీమోచనైఇతిచలేఖనం ననుండరమ్ | కింతు వేణీనదీ
వాహా కచోచ్చయైఇతి కోశాద్వేణీశబ్దస్యకేశసమూహవీవాధః ||

స్వవాచకో త్రరభాగః ధేనుశ్చైః యయాతయా అనిధేనుకయానామా
యుధేన కాంతమిచ ॥ ౧౧ ॥ ఇతికావాసిధేనుకైశ్చమరః ॥ ఉగ్గం
యంకరం వృషసేనం కణాపుత్రమేవ వృషభశ్రేష్ఠం కిరీటి అజాన
వీవ గోషః గోపాలః భూషశ్చ కాండేనకందైరాపైశ్చ యమలా
కమేవగొష్ఠం గోస్తానం నినాయ ప్రాప్తివాక్, సమస్తవస్తువత్తి
శ్లిష్టాశ్లిష్టస్తావయవరూపకం ॥ ఉపేద్యునద్యోవృత్తమ్ ॥ ౪౨ ॥ — అవ
కణ్యైశ్చ ॥ అభిమన్యోజానపుత్రస్య గవ్యమారితస్య అధికంతుతవీవ
కిరీటినాఅజానేన నిజపుత్రమారణవ్రతీకారాత్త నానిహతంసుతం
వృషసేనం అనిధేనుకైశ్చైత్యా చక్షుః స్వలయకాకోపాగ్నినాగోశీ
కుర్వన్ రిపవవరంకవః పూరితాస్తేషాం తిప్తవృత్తా గవిశేషః తద్వృ

త్వావృషసేనముగ్రమ్ | కిరీటినాపకపంధేనుకాంతం ని
నాయకాండ్యైమలాకగోష్ఠమ్ ॥ ౪౨ ॥ అవకణ్యై
కిరీటిభగ్నమాజావభిమన్యోరధికంసుతంసకణః | రి
పురంకురెత్తు రష్టదక్షింజ వలవంశ్చక్షురభూదరీక

ర్కణ్యచాదరఇతిచతుర్థిః, కురుక్షేత్రస్యచిరకేదారేచ॥ ౧౧ ॥ త్రేత్రం
శిరీశేకేదారేఇతిశ్విః ॥ చరుశం గచ్ఛంతం భాదంతం పరధేనూ
నాం ఇతరగవీనాం కాంతంప్రియంపరయాఉత్కృష్టయా ధేనుకయాక
రిణ్యై అంతం మనోజ్ఞం ఉగ్గం వృషసేనం వృషసేనాభ్యం కణాపు
త్రం తమేవ వృషభసేనాం + విభాషాసేనాసురాచ్ఛాయెతివా న
పుంసకత్వం॥ కిరీటి అజానవీవ కిరీటవాక్ గోషః గోపాలః కాండేః
బాణైః దండేభ్యయమలాః మేవ గొష్ఠంనాజం నినాయ ప్రావయా
మాస + నీక్షో ప్రావణైలిట్, అకథిః చేత ద్విరక్తకా ॥ ౪౨ ॥
అవకణ్యైశ్చ ॥ సకణః ఆజౌయుద్ధే కిరీటినా అజానేనభగ్నంనా
శితం అభిమన్యోః తదపేక్షయా అధికంసుతం వృషసేనం అవకర్ణ్య
శ్చైత్యా రిపురంకురెత్తుః రిపవవరంకవః మృగాః ॥ ౧౧ ॥ రంకుశ

ప్రిమాత్రేణ హరిణాశ్శిథిల ప్రాణాభవంతీతి ప్రసిద్ధిః, నకణః అష్టా
న్వపి దిక్షు అరీక దుగ్ధమిచ్చుడికక్షుః అథూత్, పుత్రవధక్యా
భవరవశః దారుణం యోధ్యం సన్నద్ధవానిత్యధః, అత్రపుత్రవధా
కణానన్య విశేషణగత్యా శత్రుదిగక్షా హేతుత్వాన్పదార్థహేతుకం
కావ్యలింగమ్ || ఔపచ్ఛందసికమ్ || ౪౩ || — కుండలీకృతేతి || తతశ్చం
డభానుతనూధువః కణాన్యపాణిః కుండలీకృతం గుణాకషణాన మం
డలితం కోదండం కాలప్యవ్థం యేనతథా క్రస్యన్ పాండవానాంబలా
న్తరే సేనామధ్యే తాండవం నతానంవిదధేదకార గుణాకషణత్యా
గాభ్యామితిభావః, అనుప్రాసభేదశ్శబ్దాలంకారః || ౪౪ || — యద్ధై
తి || యద్ధైహతః ఏషః యోధానాం పాండవీయానాం సమూహః మే
మమ పితుస్సూర్యస్య బిష్ణుం బలేతిభాదే భేత్స్వీతి బహూనాంయు
గవన్నిగమనే సలబాధాద్విదారయిష్యతి ఇతి మత్వా సంభావ్యే

దిగక్షుః || ౪౩ || కుండలీకృతకోదండశ్చండభానుత

నూధువః | తాండవంవిదధేపాణిఃపాండవానాం బలా

న్తరే || ౪౪ || యద్ధైహతోయోధసమూహవీషబింబం

పితుమేబతభేత్స్వీతి | మత్స్వేన పత్యుమహసాం

బరరహిషాఇత్యమరః || తేషాంతరక్షుః || ౫ || తరక్షుస్తుమృగాద
నఇత్యమరః || అష్టసుదిక్షుచక్షుఃజ్వలయన్ దిగక్షుః దగ్ధమిచ్చుః
దిగక్షుః + దహేస్సన్నంతాదుప్రత్యయః అథూత్ + భూస
త్తాయాంలుజ్ || ౪౩ || — కుండలీతి || కుండలీకృతం కోదండం
యేననః చండభానోస్సూర్యస్య తనూధువః కణాన్యపాణిః హస్తః
పాండవానాం బలాన్తరే సేనామధ్యే తాండవం నటనంవిదధేదక్ర
+ డుధాక్షధారణబోషణయోఃలిట్ || ౪౪ || — యద్ధైఇతి || యద్ధై
హతః వీషయోధసమూహః భటసంఘః మే పితుస్సూర్యస్య బింబం
భేత్స్వీతి విదారయిష్యతి + భిదిర్విదారణైల్పట్, స్యతాసీతి న్యః

వెత్తుత్పేత్తా. మహసాం తేజసాం పత్యస్సూర్యస్య కుమారః కణాశ
 రామైః దివం అంతరిక్షం సంఛాదయామాస ఆచ్ఛాదితివాక్ ॥ ఇం
 ద్రవజ్రా ॥ ౪౫ ॥ — కీర్తితి ॥ కణాః ముక్తాః పృథ్వీకృతాః శరవ్రజాః బా
 ణసంఘాః శరవదధాన్ శయా వ్రజిషీతి యాచకాశ్చ కరీంద్రమండల
 గజబృందే కరిణామింద్రస్య బహుగజవతో రాజ్ఞోమండలే రాష్ట్రేచ
 పెతుః ప్రవివిశుః, తథాహి మాగణాః యాచకాః బాణాశ్చ ఏక
 స్తాదప్సదాన్యాస్తుక్తాః దానాంబుచాక్షత్సగజలేనమదోదకేనసహితః
 సదానాంబుః కరః హస్తశండాచయస్యైర్భక్తం స్థూలలక్షం బహు
 ప్రదం స్థూలం పృథులం లక్షం శరవస్యం చ మాంతి అత్ర యాచకశర
 యోః దానజలమదజలయోః హస్తశండాచయోర్బహుప్రదపృథులల
 క్ష్యయోశ్చ శ్లేషభిత్తికాభేదాభ్యవసాయేల్లసామాన్యేన విశేషసమ
 థానాదధాన్తరన్యాసః తేననిసగదాతుః కణాన్యయాచకాశ్చావి
 ఘాతేన గతప్రాయతాప్రతీలేరలంకారేణవస్తుభ్యనిః ॥ ౫ ॥ దా
 నం వితరణేహస్తేనుదేస్యాన్భండనేపిచ । బలిహస్తమయూఖామ కరో

కుమారః సంఛాదయామాస దివం శరామైః ॥ ౪౫ ॥ క

రీంద్రమండలే పెతుః కణాముక్తాశ్శరవ్రజాః । సదా

నామ్బుకరం యాంతి స్థూలలక్షం హి మాగణాః ॥ ౪౬ ॥

ఇతిమత్సేవ మహసాంపత్యః సూర్యస్య కుమారః కణాశరామైః
 బాణసంఘైః దివం ఆకాశం సంఛాదయామాస ఆవవార + చ్ఛద
 అపవారణైర్యంతాల్లిట్ ॥ ౪౫ ॥ — కరీంద్రేతి ॥ కణానముక్తాః శి
 లీముఖాః బాణాః కరీంద్రాణాం మస్తకే శిరసి పెతుః + పత్తగతౌ
 లిట్, హియస్తాతో మాగణాః బాణాః యాచకాశ్చ దానాంబునా
 త్యాగోదకేన మదోదకేనసహవతేత ఇతి సదానాంబుః కరః హస్తః
 శండాచయస్యతం స్థూలలక్షం బహుప్రదం ॥ ౫ ॥ సురవదాన్య
 స్థూలలక్షదానశండాచయప్రదే ఇతి మరః ॥ స్థూలగురులక్షం శత

బిగూ

సవ్యాఖ్యే చముధారతే ఏకాదశస్తవకః

గజకరేపిచ || లక్షంలక్ష్యంశరవ్యేచ సంఖ్యాభేదేదగోచరే | మార్గ
ణాయాచకేదాణాభవదన్వేష్టరిత్రిషివ్వితిసర్వత్రకోశాః || ౪౬ || —

ప్రకాశ్యేతి || భయంకరీతిభాతేజాయస్యస్మిన్ ప్రకృచ్ఛేపిరేకణాకా
లపృష్టం ధనుఃకాలస్య రిపూణాం జీవితకాలస్యపృష్టం చరమభాగం
అంతంచేతియావత్, ప్రకాశ్య ప్రకటయ్య చలతిసతి తదీయైః కర్ణ
సమ్బంధిభిః భల్లైర్నామదాజ్ఞైః దళితాఃపాటితాః పరేశత్రోనాపి
రక్తం శరవృణహాణితారుణంపృష్టం శరీరపశ్చాద్భాగం తన్నామకంధ
మశ్చ ప్రకాశ్యచేలుః మానినాం పరోత్కమానహిష్టుత్వాదితిభా
వః, అత్ర కాలపృష్టరక్తపృష్టశబ్దజ్ఞేష ప్రతిభయాతమభయప్రకాశ
నైన విరోధినాధానూరూపచేష్టాసంఘటనాత్తాసమాలంకారః, క
ణాబాణనిర్భిణ్ణాః పరేపలాయాస్యభూభురితిపరమాధ్యః || ౪౭ || —

తత్రతత్రేతి || శల్యస్సాగధిరస్మిన్నస్తీతితాదృశేన తత్రతత్ర యధి
యుద్ధదేశే సంచరమాణాస్సర్వస్యచూనస్ససౌకణ్యోకాపి చూషితంగః

ప్రకాశ్యకణాయానికాలపృష్టం భయంకరాభేదరతి
ప్రవీరే | తదీయభల్లైర్దళితాఃపరేపి ప్రకాశ్యచ
లుర్బతరక్తపృష్టమ్ || ౪౮ || తత్రతత్రేతియధిసంచరమా

వ్యం || ని || లక్షంశరవ్యేసంఖ్యాయామితివిశ్వః || యాంతిప్రాన్న
వంతి + యాప్రావణేలబ్ధ || ౪౯ || — ప్రకాశ్యేతి || ప్రవీరే
కణాకాలపృష్టం స్వధనుః ప్రకాశ్యభయంకరీతిభాయస్యతస్మిన్
చలతిసతి పరేష శత్రోనాపి తదీయైః కణాసంబంధిభిః భల్లైః బా
జ్ఞైః దళితాః అతఏవ రక్తంకోణితాక్తంపృష్టం ప్రకాశ్యచేలుః సంచే
రుః + చలసంచలనేనిచ్ఛ, బతేతిభేదే నర్యే పరాజ్ఞుభావిన తాడి
తాః సతు కోపనమ్ముఖత్యధికః || ౫౦ || — తత్రేతి || తత్రతత్రేతియ
ధియుద్ధేశల్యవీవసారధిసోస్యాస్మిన్నస్తీతితాదృశేన రథేనసంచరమా
ణః + సమస్తతీయాయుక్తాదిత్యాత్త నెవదం! సోసౌకణ్యోకాచూషితః పీ

లితం అరీణాం మదపివవారి యేనతస్యధావస్తత్రాదృశయా హేతునా
చండకరస్సూర్యః భయంకరపాణిశ్చాభూత్ ఆత్మవైపుత్రనామాసీతి
శ్రుతిరీతిభావః రూపకాతిశయోక్త్యం గాంగీభావేనసరిరః ॥ స్వాగ
తా ॥ ౪౨ ॥—రవేరితి ॥ తదాసమీకే యద్ధరంగే రవఃకుమారస్య క
ణాస్య రథం తత్తాదృశంసమీక్ష్య రమాప్రియస్య కృష్ణస్యాపిహృదః
చిత్తాత్ ధైర్యం శరీరాత్ స్వేదజలం హస్తాత్ తాత్రం అశ్వతాడ
నంచ జవేన భయచేనేన జగాళ గళతిన్త + గళతేకతఃరిలిట్, అత్ర
జగాళైత్యభయావృత్తిదీపకమ్ ॥ ఉపజాతిః (౧) ॥ ౪౩ ॥—తదనంత

ణశ్శల్కసారథిమతాసరథేన । చూషితారిమదవారిత

యాసా సూర్యసూసరపి చండకరోభూత్ ॥ ౪౨ ॥

రవఃకుమారస్యరథంసమీక్ష్య రమాప్రియస్యాపిహ

సమీకే । ధైర్యం హృదస్వేదజలంశరీరాజ్జగాళతా

త్రంచజవేనహస్తాత్ ॥ ౪౩ ॥ ౪ ॥ తదనంతరమమ

తః అరీణాం శత్రూణాం మదఃయేనతాదృశః పాణిద్యస్య తత్తయా
సూర్యస్యహనుంపిపుత్రోపిన్వయంచండకరఃసూర్యఃపితాపుత్రయో
రైకాత్పాదితిభావః చండకరోహస్తాయస్వేతితాత్పర్యార్థఃఆభూత్
+ ధూసత్తయాంబుజ్ ॥ ౪౨ ॥—రవేరితి॥తదాతస్మికాలే సమీకే
యద్ధే రవఃకుమారస్య కణాస్య రథంసమీక్ష్య దృష్ట్వా రమాప్రియ
స్యాపి లక్ష్మీనఖస్య భగవతోపేత్యపిశబ్దార్థః హృదఃహృదయాత్ ధై
ర్యం శరీరాద్దేహాత్ స్వేదజలం ఘగ్గోడకం హస్తాత్ తాత్రంచ జ
గాల సన్గంసే + గలఅవన్గంసనెలిట్ ॥ ౪౩ ॥—తదనంతరమితి॥

(3) నన్వేవం ప్రభావంరాజేయం అధఃరథశతికథంభీష్మఉక్తవానితిచే
త్ - సభీష్మస్తత్సామధ్యం జానన్మపి దుర్యోధనస్య దురధ్వనంచార
ముఖ్యకారణభూతాయమిత్యంతః క్రోధాత్తదవంచనార్థం తథోక్త
వానితిబోధ్యమ్ ॥

౩౨౦ సవ్యాఖ్య చముఖారతే ఏకాదశస్తవకః

రమితి || తదనంతరం అమత్యోనాం దేవానాం చక్రవర్తినః ఇంద్ర
స్య తనయః అజానః వికతానస్య సూర్యస్యతనయః కణాశ్చ తావ
రస్పరం ప్రథనం ద్విద్వియద్ధం ప్రవతయితుం ఆరభేతాం || ౫౦ ||
రాధాతీ || శౌర్యభాజో రాధాకుంతీపుత్రయోః కణాజానయోః
నంబంధినౌ చక్రీభూతౌ గుణాకర్షణేనకుండలితౌజ్వలంతౌ చాపదం
డౌ తత్రతదానీ మధ్యస్థాయాః కణాద్భవమధ్యగతాయాః రంగభు
వః యద్ధస్థలస్య దేవతాయాః తాటంకయోః కర్ణభూషణయోః ఆధాం ఆద
ధాతైస్తచక్రతుః, కణికేణవరేజతురిత్యుత్పేక్షా || శాలినీన్మత్తమ్ || ౫౧ ||
అవకణ్యోతి || సహస్రగద్యుష్టయోనై త్రాణిఘృష్టయః కిరణాశ్చ య
యోస్తయోరింద్రసూర్యయోస్సుతియోః అజానకణయోః శరాసౌ

త్యోచక్రవర్తినః వికతానతనయావరస్పరం ప్రథనం
ప్రవతయితుమాచేతామ్ || ౫౦ || ప || రాధా
కుంతీపుత్రయోశ్శౌర్యభాజౌ శ్చక్రీభూతౌ చాపదం
డౌజ్వలంతౌ | మధ్యస్థాయారంగభూదేవతాయాస్తా
టంకాధామాదధాతేస్తతత్ || ౫౧ || అవకణ్యోశ
రాసవల్లిఘాషం సుతయోస్తత్ర సహస్రగద్యుష్టిఘృ

తదనంతరం అమత్యోచక్రవర్తినః వికతానయోః ఇంద్రసూర్యయోః కు
మారౌ కణాజానౌ పరస్పరం అన్యోన్యం సమరం యద్ధం ప్రవ
తయితుం ఆరభేతాం + రభరాభస్యే ఆహ్వాన్వల్లభే || ౫౦ || — ||
రాధాకుంతీ || శౌర్యభాజో రాధాకుంతీపుత్రయోః కణాజాన
యోః చక్రీభూతౌ కుండలీకృతౌ జ్వలంతౌ దీప్యమానౌ చాపదండౌ
ధనుడండౌ తత్రయుద్ధే మధ్యస్థాయాః రంగభువః రంగస్థలస్యదే
వతాయాః తాటంకయోః కణావత్రయోః శ్శౌభాంకాంతిం ఆదధాతై
స్త అవహతాం + డుధాక్షధారణవోషణయోః లక్ష్మేష్ఠతిలక్ || ౫౧ ||
అవకణ్యోతి || తత్రయుద్ధే సుతియోః కణాజానయోః శరాసవ

చాపౌ వల్లీశన తయోఘోషం గుణటక్కారం దివ్యాకాశే తత్రత
దాసీం అవకణ్య పీణాశిల్పమస్యవైశికస్తస్య తాపసస్యనారదస్యచ
హతీప్రీతిసంతాపాభూచ్చ నేవాభూచ్చైతియత్తచ్చిత్రం, అంతర్హి
తాఖిలశబ్దాంతరత్వేన లాకౌత్తరత్వాత్సవీణారహితధికరత్వాచ్చే
త్యాశ్చర్యం, అతఏవ వైశికేతి విశేషణస్యోక్తతాత్పర్యగర్భత్వాత్పరి
కరాలక్ష్కారః ॥ ఔపచ్ఛందసికమ్ (౧) ॥ ౫౨ ॥ — ఉల్లాలేతి ॥ ఉ
ల్లోలం అత్యున్నతంయథాతథాకల్లోలితః నధితః దోర్విలాసః బా
హుప్రతాపఃయాభ్యాంతో + కల్లోలవచ్ఛద్వాస్తతుబంతాత్తత్కరోతీ
తిగ్యాంతాత్కర్తృణిక్తః, ఏవంవాఖ్యానాత్ ॥ ౫౩ ॥ మహత్సుల్లోల
కల్లోలావితితరంగవిశేషవర్యాయకౌశానుసారేణ సహసరుక్త్యం, ఉ

ష్టోః । దివివైశికతాపసస్యచిత్రంమహతీప్రీతిరభూ

చ్చనైవచాభూత్ ॥ ౫౩ ॥ ఉల్లోలకల్లోలితదూర్వి

లాసావ్రపెంద్రమద్రేష్వరసారథితౌ । పరస్పరం భల్ల

స్తోః ధనుర్లతాయాః ఘోషం భవనిం అవకణ్య నహస్యదృష్టిఘ్న
ష్టోః ఇంద్రనూర్యయోః దివిఅకాశే వైశికతాపసస్య నారదస్యచ
మహతీ అధికాప్రీతిః ప్రమోదః అభూత్ నేవాభూచ్చ ఇదం చి
త్రం ఆశ్చర్యం సావధావికార్థస్తు ఇంద్రనూర్యయోర్మహతీప్రీతిరితి వ్య
స్తతా నారదస్య మహత్యాం నిజవీణాయాం ప్రీతిర్నాభూదితినమస్త
తా ధనుర్భవనిశ్రవణాత్ప్రీతిజననం త్రయాణాంసమానం వీణాయాం
ప్రీత్యభావోనారదవతీతివివేకః + భూసత్తాయాంబుజే ॥ ౫౨ ॥ —
ఉల్లాలేతి ॥ ఉల్లోలకల్లోలితౌ ॥ యద్యపి ॥ ౫౩ ॥ మహత్సుల్లోలక
ల్లోలావితిపర్యాయకౌ తిథాపి ఉల్లోలాఃఉత్కృష్టాశ్చంచలాఃకల్లోలా
మహాతరంగాస్సంజాతాఅనయోః+తదస్యసంజాతంతారకాపిభ్యఇతితచ్

(౧) నారదస్య కలహపీయత్వాత్కణ్ణాంజనసంబంధిచాపధ్వనా
వేనప్రీతిరభూత్, మహత్యాంనిజవీణాయాం ప్రీతిర్నాభూదితిపరిహారః

పెంద్రః కృష్ణః మద్యేష్వరస్యల్యశ్చ సారధిగ్యయోస్తా తౌ అజునః క
ణశ్చ ద్వా రుషా కోపేన అవలీఢా పూజానంతౌ అరుషాకోపా
భావేన అవలీఢావితివిరోధః, పరస్పరం భల్లానాంకులైః అరుషా ప్రజ్ఞ
నైతిపరిహారః జ్ఞానావేకవచనం, అవలీఢా అభూతాంసన్యాసావభవతాం
॥ ౧ ॥ వ్యణోస్త్రీయామీర్త మరురిత్యమరః ॥ అత్ర రుషావలీఢావ
రుషావలీఢావితియమక భేద విరోధాభాసయోశ్చద్వాధాఅజ్ఞారయో
రెకవాచకానుప్ర వెకనజ్జరః ॥ ౫౩ ॥ — కణైతి ॥ కణానస్య అ
మ రెంద్రసుతస్యాజునస్యచ ద్వయోఃకార్తుకే కాలప్యస్తగాండీవే వ
ల్లస్యవివ తాభ్యాం వాంతైః విస్యప్తైః నిబిడైః సాంద్రైః పృషత్కైః
బాణైః అమృతతలే నీరంధ్రీశే నిరుంతరితేసతి ఆచ్ఛాదితేసతీతి యావ
త్, నీరంధ్రమమృతతల నిబిడతైపితే నీరంధ్రంయథాతథానిబిడేసాం
ద్రైసతీత్యథః జ్ఞానోమునిర్నాగదః తదాలమరభావం దేవత్వం ఉ
పేత్య అభ్యాగతాన్వీరా అపరావృత్య మృతాన్ ప్ర థనస్యకర్తౌ
కులే రభూతాంరుషావలీఢావరుషావలీఢా ॥ ౫౩ ॥ క

ణామరేంద్రసుతకాముకవల్లివాంలైర్నిరంధ్రీతేం

బరతలనిబిడైఃపృషత్కైః । అభ్యాగతానమరభావ

అభివృద్ధావితగౌణః దోషోఃవాహోష్విః నిలాసాయయోస్తా ఉపెంద్ర
మద్యేష్వరా కృష్ణశల్యౌ సారధీయయోస్తా తౌఅజునకణౌపరస్ప
రం అనోన్యస్యం భల్లపలైః బాణసంఘైః రుషా కోదేన అవలీఢావ్యా
ప్తౌ అరుషా ఆకోదేన అవలీఢావితివిరోధః అరుషావ్యజ్ఞైః జాత్యైక
వచనం ॥ ౧ ॥ వ్యణోస్త్రీయామీర్త మరురిత్యమరః ॥ అవలీఢా వ్యా
ప్తావితిపరిహారః అభూతాం + భూసత్తాయాంలుజ్ ॥ ౫౩ ॥ — క
ణైతి ॥ కణామరేంద్రసుతయోః కణాజునయోఃకార్తుకవల్లజ
వాంతైః ఉద్గీర్ణైః నిబిడైః పృషత్కైః బాణైః అంబరతలే ఆకాశ
ప్రదేశే నీరంధ్రీతేసతి అమరభావం దేవత్వముపేత్య ప్రాప్య ఆ

జ్ఞానదవంద్యయుద్ధస్య ప్రకారాన్నిశేషాః పప్రచ్ఛ పృష్టవాః॥
 + పృచ్ఛేదుహాదిత్వాద్ద్వివక్తర్కత్వం అత్రనారదస్య తాదృగ్విరహృ
 చ్ఛానసంబంధేపి సంబంధోక్తిరూపాలిశయోక్త్యాకణాజ్ఞానయుద్ధ
 స్య బాహ్యోత్తరత్వప్రతీతేరలజ్ఞారణవస్తుస్సనిః ॥ ఏన బాహ్యం
 ౫౪ ॥—పాణినేతి ॥ తదనుభానునందనేకణాపాణినాపన్నగాస్త్రం
 నాగాస్త్రాభిమంతితదాణం అచిరేణ దుగ్రతంగృహ్లాతిసతి అజ్ఞానవధా
 యేతిశేషః, సాపురాజ్ఞానమభిలష్య హతకామత్వేనప్రసిద్ధా ఉ
 ర్వశీనామామరాంగనా నిఖిలాత్ అప్సరసాంకులాత్ పూర్వమేవ వర
 ణమాల్యందధౌ గృహీతవతి, చిరంతనోత్కటానురాగాదితిభాషః, అ
 త్ర కణాకత్పకాజ్ఞానవధాభానాగాస్త్రధారణస్య విశేషణగత్వా
 ఉర్వశీవరణమాల్యధారణహేతుత్వాత్ కావ్యలింగభేదః ॥ ౬౪౦౯౯౯౯
 ॥ ౫౫ ॥—సవ్యేతి ॥ రవిభువా కణాన సవ్యసాచిహసనాయఅజ్ఞా

ముపెత్తపీరాకాప పృచ్ఛవైచికమునిః ప్రథనప్రకా
 రాః ॥ ౫౪ ॥ పాణినాతదనుభానునందనేవపన్నగా
 స్త్రమచిరేణగృహ్లాతి । పూర్వమేవ నిఖిలాప్సరఃకులా
 త్సాదధౌ వరణమాల్యముర్వశీ ॥ ౫౫ ॥ సవ్యసాచి
 హసనాయశరాసేసంహితేంవిభువాభుజగాస్త్రే । న

భ్యాగతా అభిముఖాగతాపీరాకా వైచికమునిర్వారదః ప్రథన
 ప్రకారాన్ యద్ధరితీః పప్రచ్ఛ అనుయక్తవాః + పప్రచ్ఛ భీ
 ప్సాయాంవాచిచ్ఛ ॥ ౫౪ ॥—పాణినేతి ॥ తదనుభానుకుమారే అ
 చిరేణ శిష్యుః పాణినాహస్తేవపన్నగాస్త్రం నాగాస్త్రం గృహ్లాతిస
 తి సాపూర్వం భగ్నకామా ఉర్వశీ నిఖిలానాం అప్సరసాం కులాత్సం
 ఘాతూర్వమేవ ప్రాగేవ వరణమాల్యం వరణసృజం దధే దధే +
 దుధాజ్ఞాధారణపోషణయోఃచిచ్ఛ ॥ ౫౫ ॥—సవ్యసాచితి ॥ సవ్యసా
 చినోజ్ఞానస్య హసనాయ తాదృశ్యేదతుభీః రవిభువా కణానశ

నవధార్థం శరానేకాలస్మృతై భుజగాస్త్రే సంహితేసంయోజితేసతి ఇంద్రః
 స్వస్య కల్పకవనేననచౌవ సందనయోద్విత్తయవత్త్వం అమం
 స్త సమ్భావితవాః నాజానజయంతాభ్యాం కింతు జయంతనందనవ
 నాభ్యామేవెత్సధః అనివాగ్యమేతదస్త్రం హంత్యేవాజానమితిసం
 భావనం క్షౌకద్యయేపుర్వశ్యా ఇంద్రస్యచ మాల్యగ్రహణోక్తత
 ర్గోదయహేతురితిధ్యేయం అత్రాపి పూర్వవత్కావ్యలింగమ్ ॥౫౬
 రవీతి ॥ రవిరనయేన కణ్ణాన విముక్త ఏతదస్త్రం దివ్యాకాశే రసన
 యోజిహ్వయోద్యుగళం బహిఃవితస్వల్ ప్రసారయత్సల్ అహంఅ
 రిం స్వస్య మౌమహంతారమజానమధునా ద్విధాకరోమి ఖండయా
 మీత్యుక్తప్రకారామభినయకేళిం ఉక్తాభాభివ్యంజకాంగికచేష్టాంఅ

ద్వసద్వితయవత్త్వమమంస్తస్వస్యకల్పకవనేనసహ

ద్వగ్రి ॥ ౫౬ ॥ రవితనయవిముక్తమస్త్రమేతద్దివిరస

నాయుగళంబహిర్వితస్వల్ । అహమరిమధునాద్వి

ధాకరోమిత్యభినయకేళిమివాదధద్భభాసే ॥ ౫౭ ॥

రాసే ధనుషీ భుజగాస్త్రే సరాస్త్రే సంహితేసతి ఇంద్రః స్వస్య
 ఆత్మనః కల్పకానాం కల్పవృక్షాణాం వనేన ఉద్యానేనసహ నందన
 ద్వితయవత్త్వంపున్నపుంసకపుష్పద్యానవాచక సందనద్యయవత్త్వం
 అమంస్త్ర అజ్ఞాసీత్ నతః పుల్లింగపుత్రవాచకనందనద్యయవత్త్వంజ
 యంతః అజానశ్చ ఉభౌ పుత్రౌ తయోరజానౌమృతఇతితాత్పర్యే
 జైతిధావః + మనజ్ఞానలుక్లెస్సిచ్ అనుదాత్రతాద్విడధావః నశ్చ
 పదాంతస్సేత్యనుసారికః ॥౫౭॥—రవీతి ॥ రవితనయేనకణ్ణానవిము
 క్తం దివి ఆకాశేరసనాయుగళం బహిర్విద్యయంబహిఃవితస్వల్కుర్వల్
 ఏతదస్త్రం నాగాస్త్రంకర్తృ అహం అధునా అస్తికాకాలే అరిం శ
 త్కృమజానం ద్విధాకరోమి పాటయామి + డుకృష్ణోకరణెలట్ ఇ
 త్తి అభినయస్య కేళిం విలాసం ఆదధనివ బధాసే చకాశే + భాస్య

పదదివెత్తుత్పైకా బధానే || ౫౭ || — ద్విధేతి || అధ్యవిజయమర్జు
నం శిరోధౌ గ్రీవాయాం ద్విధావిధాతుంకతుం అపతంతమాగచ్ఛం
తం తంపూర్వోక్తం సరిస్థపం నాగాస్త్రంసమీక్ష్య సః శాక్లంనా
మధమరస్యాస్త్రీతిశాక్లే కృష్ణః శతాంగం అజానరథం నిజేనపాదేన
ఉర్వాప్రంభూమా నిమజ్జయామాస మగ్నిచకార బాణలక్ష్యాదజానం
స్రంసితమితిభావః, నిజేనభారేణైతిపారాంతరమ్ || ఉపేంద్రవజ్రా||
౫౮ || — ఆనేమీతి || హరేరుపాయాత్ పాదనిష్ఠీడనరూపాత్ ఆనే
మిచక్రాంచలపట్టికాపర్యంతం మగ్నస్యకిరీటినోజానస్యచంబంధినా
స్యశతాంగస్య శమ్భోశ్శతాంగఃరథః అతివపధరణీధూమిః బాంధవేనకిల
రథత్వసాజాత్వకృతేనవేత్స్యత్పైకా, గర్భే అంతశ్చ అవకాశంవ్యతా

ద్విధావిధాతుంవిజయశిరోధావధావతంతంసరిస్థ

పంతమ్ | నిరీక్ష్యపాదేననిజేనశాక్లే నిమజ్జయామా

సశతాంగముర్వాప్యమ్ || ౫౮ || ఆనేమిమగ్నస్యహ

రేరుపాయాత్తదాశతాంగస్యకిరీటినోస్య గర్భేవకా

శంకిలబాంధవేనశంభోశ్శతాంగోధరణీవ్యతానీత్ || ౫౯

దీపాలిత్ || ౫౯ || — ద్విధేతి || అథానంతరం విజయం అజానం శి
రోధౌ గ్రీవాయాం ద్విధావిధాతుం అపతంతం తం సరిస్థపం నాగా
స్త్రం నిరీక్ష్య దృష్ట్వా సశాక్లేకృష్ణః నిజేనస్వీయేనభారేణ కుక్షిస్థ
సకలజగద్భారేణ శతాంగం రథం ఉర్వాప్రం భూమా నిమజ్జయామా
స + టుమస్తాపద్యోగ్యంతాల్లిత్ || ౫౮ || — ఆనేమీతి || తదా త
స్తికాకాలే హరః కృష్ణస్య ఉపాయాత్ ఆనేమి ప్రధ్యమభివ్యాప్య
+ ఆజ్ఞరాయదాభివిధ్యోరతిత్యన్యయాభావః || ౫ || చక్రం రథాంగం
తస్యాంతేనేమిస్త్రీస్యాత్పరీధీపుమానిత్యమరః || మగ్నస్య అస్య కిరీ
టినః అజానస్య శతాంగస్య రథస్య శంభోః ఈశ్వరస్య శతాంగః
తిష్ఠురవధనకాలే రథభూతాధరణీధూమిః బాంధవేనకిల బంధుత్వేనే

312 సవ్యాఖ్యానా చముఖారణేపికాదశస్తబకః

నీత దదావిత్సర్జః ॥ ఉపేంద్రసహా ॥ ౫౯ ॥—తతఃకరూ
ణాం దుర్యోధనాదీనాం త్వేష్టార్భుటీం నాగాస్త్రేణాజ్ఞానోహతఇత్వా
ద్యాకారకసింహనాదాద్ధత్యమివ ఆత్మనశ్చ త్వేష్టస్య గరళస్య ఆశ్శు
టీం జ్వలనప్రాచండ్యం పుష్కరాంతై ఆకాశాగౌ జృమ్భయతా పృ
కటయతా ఉగ్రేణ ఘోరేణ అహినా నాగాస్త్రేణ తస్యాజ్ఞానస్య కి
రీటం ఇంద్రదత్తం శృంగం శిఖరమినకిరీటశృంగం నాకేంద్రస్య మహేం
ద్రస్య భయేన సాకం నాగాస్త్రాదజ్ఞానమరణభీత్యానహ అగ్రాహి అప
హృతం కిరీటమాత్రహరణైవ పుత్రవిపత్తిభయమింద్రోజహావిత్సర్జః
స్వరూపహానైః సారస్య హనిరాశాస్యేతి భావః అత్ర నాకేంద్రభయేన
సాకమితినహోక్త్యలంకారేణ కిరీటహరణస్య దోషస్యాపి గుణత్వక
ల్పనాత్మక లేశాలజ్కారవృత్తితెరలజ్కారణాలజ్కారధ్వనిః ॥ జృ
మ్భయతాత్మనశ్చైత్యేవపాఠః జృమ్భయతా నిజాంచతిపాఠస్తు కురూణా
మితి షష్ఠ్యంతేనానివృత్తిద్వితీయాంతత్వేష్టార్భుటీవదేన పునర్ద్వితీయా
స్తాన్వయే ప్రకృమవిరోధాదుపేక్ష్యః ॥ ఉపజాతిః ॥ ౬౦ ॥—తత
ఇతి ॥ తతః స్నేహరసేన త్రైలేన పెష్టాచ ఆద్యేస్సిక్తః పక్షైః శ్యే

తతఃకురూణామివపుష్కరాంతైష్టేష్టార్భుటీంజృంభ
యతాత్మనశ్చ । ఉగ్రాహినాతస్య కిరీటశృంగమగ్రా
హినాకేంద్రభయేనసాకమ్ ॥ ౬౦ ॥ తతిస్నేహర

సగర్భే అవకాశం వ్యతానీల్ + తనువిస్తా రెలుడ్ ॥ ౫౯ ॥—తతఃకరూ
ణాం కురూణామివ పుష్కరాంతై ఆకాశాంతై నిజాన్వీయాంచ త్వేష్ట
ార్భుటీం సింహనాదార్భుటీం విషార్భుటీంచ జృంభయతా ఉగ్రేణాహి
నాసర్వాస్త్రేణ తస్యాజ్ఞానస్య కిరీటశృంగం కిరీటాగ్రం నాకేంద్రస్య
దేవేంద్రస్య భయేన సాకం భీత్యానహ అగ్రాహి గృహీతం + గ్రహ ఉపా
దానైక ర్మణిలుడ్, చిణ్భావ ర్మణా రితి చిణ్ అత ఉపధాయా ఇత్సవధా
వృద్ధిః ॥ ౬౦ ॥ తతః స్నేహరసేన పీఠిరసేన త్రైలేరసేనచ ఆద్యేః పక్షా

నగరుద్భిః పతనశీలః పాతీ ఉత్కటసావిభిమానవాంశ్చ పార్థస్యాజ్ఞా
నస్య సాయకః బాణఏవ తక్షణోపీతి తక్షకః వాశ్యాదిదాదుభేదకః
నాగరాజశ్చేతివ్యస్తరూపకం తంనాగాస్త్రరూపంభుజంగమంతశ్చసే
నం పునరాగచ్ఛంతమితిశేషః, వధాయామాస లవసచ్ఛిచ్ఛద అశీ
శ్చ కా రేతిచ కణానాగాస్త్రాశ్వసేనస్య తక్షకపుత్రత్వాదితిభావః నమ
స్తవస్తువర్తితేషసావయవరూపకమ్ || ౬౦ || — దంతీతి || దంతింద్యాః
గజశ్రేష్ఠాః పాదాతాని పాదచారినమూహాః రథాఃశ్వాశ్చ తానిభిన
త్రితిభేదీ సకుంతీకుమారోజునః హరేశ్వీకృష్ణస్య నిదేశాత్ అజ్ఞా
నూః విప్రశాపాద్రవోధువిమగ్నస్తతోద్ద్యేవజయోయంతవ్యన్యథా
మాచాస్యథావిచారయెత్ప్రాప్తి కాయాః వివిధం అస్త్రజాలం రాధేయ
స్య కణాస్య కాయేశరీరపవ సతుదంతింద్రాదావిత్పర్థః, క్షణేన ఆధే
యం స్థితం వ్యధిత చక్రే + దధాతేఃకర్తరిలుజితక్ష లాటానుప్రా

సాద్యే స్తంపక్షపాతీభుజంగమమ్ । తక్షకఃకీలపాథా

స్యవధాయామాససాయకః || ౬౦ || దంతింద్రపా

దాతరథాశ్వభేదీ కుంతీకుమారస్సహరెన్ని దేశాత్ ।

రాధేయకాయేవివిధాస్త్రజాలమాధేయమేవవ్యధితక్ష

భ్యాంపత్రాభ్యాంపతతిగచ్ఛతీతిపక్షపాతీపక్షపాతాస్యాస్త్రీతిపక్షపా
తీచపాథాస్యాజ్ఞానస్యసాయకఃబాణః తక్షకః తక్షకాఖ్యస్సర్పః త
క్షణోపీతితక్షకఇతిచ తంభుజంగమం నాగాస్త్రం వధాయామాసకిలవ
ధాయామాస చ్ఛేదయామాస ఏధయామాసద + వృధువధానెషా
తుమణ్ణ్యంతాత్ వధాశ్చేదనేసాప్సధాణ్యంతాల్లిట్ || ౬౦ || — దంతిం
ద్రేతి || దంతింద్ర పాదాతరథాశ్వం భినత్రితితథావిధః ణినిః సకుం
తీకుమారః అజునః హరేశ్వీకృష్ణస్యనిదేశాత్ శాసనాత్ రాధేయస్య
కణాస్య కాయే ఆధారే వీతద్వివిధాస్త్రజాలం క్షణేన ఆధేయంవ్యధి
త అకృత + కుధాఇత్థా రథాపావనయోఃలుజ్ స్థాఖ్యేరిచ్ఛేతీదా

సః || ఇంద్రదజ్ఞా || ౬౨ || — సర్వేషీవ్రితి || బహుప్రదత్వాత్ మహావదాన్యత్వాద్దేతాః సర్వేషుశత్రుమిత్రాదాసీనభాజైః త్రివిధైషవపి మార్గణగణైః సమాచకన్యందేమ ఖర్వేతరాఅనల్పా ఆదృతిరాదరణం యస్యతథోక్తస్సాయం ఖమణేన్సూర్యస్యకుమారః కణః శరీరే పతితం సావంకెనక్తం పార్థస్యాజ్ఞానస్యసమ్ప్రసంగం మార్గణగణం యాచకబృందం చాణబృందంచ అభిమతమత్యంతమిష్టంజీవం ప్రాణధారణంవితీర్య సార్థం సప్రయోజనం వ్యధాత్ చక్రే + దధాతేర్విపూర్వాత్క-ర్తరిలుక్, నిసగ్గవదాన్యానాం కిన్నదేయమితిభావః కన్యమమారెత్యర్థః అత్ర బహుప్రదత్వప్రాయ కసర్వయాచకమహాదరస్య విశేషణగశ్చ పార్థమార్గణసప్రయోజనీకరణశేతుత్వాత్పదార్థశేతుకంకావృంకం మార్గణశబ్దశ్లేషభిత్రికాలబ్ధయాచకబాణదన్యయాధేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితిమితితయోరంగాంగభావేనసజ్కరః, అత్ర మార్గణగణేషీవ్రిత్యేవపాఠః, యాచకజనేషీవ్రితిపాఠః పర్యాయభంగాఖ్యదోషాదుక్తస్సారస్యామోగాచ్ఛౌకైశ్చ || వ

జేన || ౬౩ || సర్వేషు మార్గణగణేషు బహుప్రద

త్వాత్తర్వేతరాదృతిరయంఖమణైఃకుమారః | పాథా

స్యమార్గణగణంపతితంశరీరేసార్థంవ్యధాదభిమతం

దేశః హ్రస్వాదంగాదితిసిచోలాపః || ౬౩ || — సర్వేషీవ్రితి || సర్వే

షు సకలైషు యాచకజనేషు అర్చితనిషయే బహుప్రదత్వాత్ అనేకప్రదాతృత్వాత్ ఖర్వేతరా అధికా ఆదృతిరాదరణం యస్యతథాభూతః ఖమణేన్సూర్యస్య కుమారః సోయఃకణః శరీరే దేశే పతితం వ్యాత్యంచ మార్గణానాం యాచకానాంబాణానాంచగణం సంఘం అభిమతం అభీష్టం జీవం వితీర్య సాధణం అథాసహితంవ్యధాత్ అకాషీత్ + డుధాజ్ఞా ధారణప్రావణయోః లుక్ || ౬౩ || —

సంతతిలకా || ౬౩ || — కర్ణభతి || అథ కర్ణైకైంద్రియమాత్రస్యక్రా
త్రస్తేపపాత్యై విషయసతి నతునేత్రస్యేత్వర్థః, నామమాత్రశేషత్వై
నమృతేనతీతియావత్, దుర్యోధనః శోకంసే దుఃఖాద్భౌతనాగతస్య
భవిష్యతః హృదేమజ్జనస్య అభ్యాసే పరిచయే భూమానమతిశయం
అధిరోధుం రబ్ధుమివేత్సుత్ప్రేక్షా మమజ్జ + మజ్జతైక ర్తరిలిట్, అ
త్ర కర్ణనిధనస్య దుర్యోధనశోకాబ్ధిమజ్జనహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం
కావ్యలింగముక్తౌ త్ప్రేక్షోజ్జీవకమితిద్వయోరంగాంగిభావేనసంకరః || ౬౪ ||
వజాతిః || ౬౪ || — తతః || తతః మరీచిమాలీదనూర్యోపి స్వకీయ
స్యతనూభవస్య కర్ణస్య వధాల్ దాక్ దుగ్రతం అపస్మాతుం మృత
స్మానంకర్తుం మనోయస్యతథా క్తశచేత్సుత్ప్రేక్షా, మందాయమా
నాయాః క్షీణభవంత్యాః ద్యుతిమాలాయాః కిరణపక్ష్యాః భారోతిశ

సవితీర్యజీవమ్ || ౬౩ || కర్ణేధకణైంద్రియమాత్ర
పాత్యైదుర్యోధనశోకరసేమమజ్జ | అభ్యాసభూమా
నమివాధిరోధుమనాగతస్యహృదమజ్జనస్య || ౬౪ ||
తతస్స స్వకీయస్యతనూభవస్య వధాడపస్మాతుమనాఇ
వదాక్ | మందాయమానద్యుతిమాలభారీ మరీచి

కర్ణేభతి || అథానంతరం కిణైకకణైంద్రియమాత్రస్యకణైంద్రియ
స్తేపనతుచక్షురాదీంద్రియస్యమయూరవ్యంసకాదిత్వాత్సమానం
దుర్యోధనః అనాగతస్య అప్రాప్తస్య హృదమజ్జనస్య అగాధజలసరో
మజ్జనస్య || ౬౪ || తత్రాగాధజలహృదఇత్యమరః || అభ్యాసభూమా
నం అభ్యాసబాహుల్యం అధిరోధుమివ శోకరసే కరుణాభ్యే రసే క
మణరసస్యశోకస్యస్థాయిత్యామభయోరభేదః మమజ్జ మగ్నః + య
మస్తాశుద్ధానిట్ || ౬౪ || — తతః || తతః స్వకీయస్య నిజస్య త
నూభవస్య పుత్రస్యకణస్యవధాల్ నాశాల్ అపస్మాతుంమృతస్య
స్మాతుంమనోయస్య తాదృశభవ + తుంకామమనసోఽపీతిమలంపః ||
౬౫ || అపస్మాతోమృతస్మాతశ్చత్యమరః || దాక్ సపది మందాయ

యోస్తీతిభారీసక సింధౌ నముద్రే మమజ్జ అంతం జగామేత్సర్థః+ఇ
ష్టికేషీకామాలానాం చితతూలభారిషి వ్వితి మాలాశబ్దస్య హ్రస్వాంత
త్వం మరీచిమాలీచేతిచకారణ దుర్యోధనసముచ్ఛయః ॥ ఉపజాతిః ॥

ఇతి శ్రీనదాశివపదారవిందవందనకందర్పితానందసాంద్రస్య
కురవికులచం ద్రస్య రామకపీంద్రస్యకృతౌచమ్పభారత
వ్యాఖ్యానే లాస్యాఖ్యానే ఏకాదశస్తబకః

మాలీచమమజ్జసింధౌ ॥ ౬౫ ॥ * * * * *

ఇత్యనంతభట్టస్యకృతౌచమ్పభారతే ఏకాదశస్తబకః

మానానాం మందీభూతానాం దుగ్ధతీనాం భాసాం మూలాం విభతీకలి
శాన్యశః + సువ్యజాతాచితిణిని, ఇష్టకేషీకామాలానాంచితతూలభా
రసి స్త్రీ మాలాశబ్దస్యహ్రస్వః ఇష్టకాదీనాం తదంతవిధిశ్చ మరీచిమూ
లీచమూర్త్యుశ్చ సింధౌ అపరాణకావే మమజ్జతిస్తంగతత్త్వతిభావః ॥ ౬౫ ॥

ఇత్యమ్పశ రామసూరివిరచితాయాం చమ్పభారతౌ

జ్ఞేవిన్యాం ఏకాదశస్తబకః

33౨ సవ్యాఖ్య చముభారతే ద్వాదశస్తబకః

లిభావః అతఏవతంతమివైనంపశ్యంతీతితత్తాదృశంఅనువమప్రతాపమి
త్యధఃశల్యంయుధిఅజాతశత్రోధర్తరాజస్యపాణిఃశక్త్యానామాయు
ధేనసామధ్యేనైతివానిహత్యప్రథమతః ప్రాథమికంపరేహంశత్రూ
ణాం హింసకత్వం హింసాండధౌ (౧) శల్యసేనాధిపత్యదివసే యుధి
ష్ఠిః ప్రథమమవధీత్యేనాపతిమిశ్యధః, అనేన వస్తునా దినదశకా
దికృతభీష్మాదిసేనాపతినధాదజ్జనాదవ్యధికోయం యుధిష్ఠిరఇతిప్రతి
శేషస్తునావస్తుధ్వనిః, అజాతశత్రోః పరహింసాయాఅనుదితత్వాత్పా
ణిరిశ్యక్తిచమత్కారశ్చ ఉక్తమేవేదంవృత్తమ్ || ౨ || —అథేతి ||
ఆథ యుధిష్ఠిరేణ శల్యవధానంతరం ప్రశస్తః పరాక్రమోస్యాస్తీతి
పరాక్రమీ యమయోర్భుగ్గజాతయోః శకులసహదేవయోర్త్యధ్యిత్య
ధః, ప్రాథమికః నకులః కృతాంతయోః ప్రాథమికఇతిచక్రి
యాః ఇష్టాః పాశకాః అక్షాఃయన్యతం ప్రియాః పాశోనామయమా
మమరావలిమస్తకేన | శక్త్యానిహత్యయాధిశల్యమజా
తశత్రోఃపాణిడధౌప్రథమతఃపరహింసకత్వమ్||౨||
అథతంసుబలాత్తజంక్షణౌదవగత్యప్రియపాశకం మృ
ధే | యమదాపి తపాశకంవ్యధాద్యమయోః ప్రాథ
కమృయంతం భూనయంతం శల్యం శల్యభూపం శక్త్యాయుధేన నిహా
త్య అజాతశత్రోః ధర్తరాజస్యపాణిః ప్రథమతః ఆచౌ పరహింస
కత్వం శత్రుహింసకత్వం ఇతిరహింసకత్వంచదధౌ + డుధాఇధార
ణపోషణయోఃలిట్ || ౨ || —అథేతి || అథానంతరం పరాక్రమీ శ
క్తిమాన్ యమయోః యమళయోః ప్రాథమికః నకులః తంసుబలా
త్తజం శకునిం ప్రియాఃపాశకాః అక్షాఃయన్యతం || ౩ || అక్షాస్తుదే
వనాఃపాశకాశ్చైత్యిత్యమః || అవగమ్య జ్ఞాత్వా మృధేయద్దేక్షణౌ
లో యమేనదాపితః పాశోబంధనంయన్యతం వ్యధాత్ అకాషీత్

(౧) ఇతిపూర్వమనై నకౌపిహతిఇతిభావః

యథంయస్యతత్త్వం + శైషికఃకప్ ప్రత్యయః ఇష్టాధిమంచేతిచతం
 ద్యూతనిపుణం సుబలస్య గాంధారరాజస్య ఆత్మజం శకునిం అవగ
 త్య సమెత్య క్షిణాన్నతువిలంబాదిత్యధః, యమేన అంతకేన స్వా
 నంతరయ్యగ్జజాతేన తేన ప్రయోజ్యకర్త్రా సహదేవేనేతిచదాపితః
 కంతే విన్యాసితఃపాశః కాలషాశః యేన తత్త్వంపాశకః అక్షఃయెఫత
 మితిచ న్యథాల్చక్రే శకునిమవధీదిత్యధః, అత్రప్రియపాశకస్యప్ర
 దాపితపాశకత్వాత్, శ్లేషప్రతిభోత్థాపితస్సహులజ్కారః || వైతా
 లియంవృత్తమ్ || 3 ||—అథేతి || అథ శకునివధానంతరం యద్ధేనై
 వ తపతుఃనా గ్రీష్మేణ దుస్సహశీః ప్రకాశఃయస్యతథోక్తః సహ
 దేవస్య భుజయోః ప్రతాపవీవ భానుసూర్యః హరితాం దిశాం అ
 భ్యంతరే మధ్యే ధావంతః వ్యావువంతః పలాయమానాశ్చఆత్మఘో
 షాః స్వసింహనాదాః వాయసాశ్చయస్తాత్తం || 3 || ధావంతాత్తఘో
 షపరభృదిత్యమరః || ఉలూకం శకునిపుత్రమేన దివాంధంనామ పక్షి
 భేదమితిశ్లిష్టరూపకం, కించిదీషదపినసహ తేస్త సహదేవః ఉలూకం
 జఘానేత్యధః శ్లిష్టాశ్లిష్టసావయవరూపకమ్ || దేవచ్ఛందసికం || ౪

మికఃపరాక్రమి || 3 || అథయద్ధతిపతుఃదుస్సహ

శ్రీహారదభ్యంతరధావదాత్తఘోషమ్ ! సహతేస్తన

కిందపులూక సహదేవస్య భుజ ప్రతాపభానుః || ౪ ||

+ దుధాక్షోధారణపోషణయోఃలుజ్ || సకులశ్శకునిం జఘానేత్యధః ||
 3 ||—అథేతి || అథానంతరం యద్ధమేవతపతుః గ్రీష్మఋతుః త
 స్త్విన్ దుస్సహశీర్యస్యసః సహదేవస్సభుజయోః ప్రతాపవీవభాను
 సూర్యః హరిదభ్యంతరేషు దిగంతరాళేషు ధావన్ ఆత్మసః ఘో
 షాధ్వనిభ్యస్యతం అన్యత్రధావంతః పలాయమానాః ఆత్మఘోషాః
 కాకాఃయస్యతం ఉలూకం ఉలూకాఖ్యం రాజానం ఉలూకపక్షిణంచ
 కించిదపి ససహతేస్త సమమషన్ + షహమషన్తే లక్ష్మేన్యతిలట్,

జ్వాలమితి । అథ శోణమరుణం అతవీన దానవిధౌ అగ్నినాజ్ఞానాయే
 వితరణక్రియాయాంవిషక్తం విశేషణలగ్నం కృశానారగ్నజ్వాళంశి
 ఖామివస్థితమిత్త్యుత్ప్రేక్షావహ్నోద్వయోజ్వాళకీలావితీజ్వాలశబ్ద
 న్యపుంస్తవీసావ్యసృశాసనాల్ చమరవాలంబిరుదచామరందధల్ చా
 పం గాంఠీవముదస్య ఉన్నయ్య పాథేజ్జనే రిపూ౯ హతిశిష్టా౯
 నిహంతరిమారయతిసతి ద్రోణాత్తభూః అశ్వత్థామా కృపస్తన్తతుల
 శ్చ ద్వాప్రముఖాయేషాంతేహతిశిష్టాః కారవీయాఃసహసాకాంది
 శీకాః భయాద్భృతాః పలాయితాఇతియావల్ ॥ ౧ ॥ భయాద్భృతఃకా
 నిశీకఇత్యమరః॥బహుపుః॥వసంతతిలకా॥౫॥—ఇత్థమితి॥ఇత్థముక్తవృ
 కా రెణసోదరాణాంబుశ్శాసనాదీనాందాయాదానాంభీష్టసోమదత్తా
 దీనాం వరూధినీనాం సేనానాంచ దాయాదానాంలక్ష్మణాదిసుతానా

జ్వాలంవిషక్తమివదానవిధౌకృశానాశ్శోణందధచ్చ
 మరవాలముదస్యచాపమ్ । (౧) పాథే నిహంతరి రి
 పూసథకాందిశీకా ద్రోణాత్తభూకృపముఖాన్సహసా
 బహుపుః ॥ ౫ ॥ ౫ ॥ ఇత్థం సోదరదాయాదవరూధి

న్సహదేవః ఉలూకం జఘానేత్యథః ॥ ౪ ॥—జ్వాలానుషక్తమితి॥
 కృశానాః అగ్నేః దాహవిధౌ దాహకరణే జ్వాలేన అనుషక్తంసం
 బద్ధమివశోణం చమరవాలం దధల్ చాపంధనుః ఉదస్య ఉత్క్ర
 ష్య పాథే అజ్జనే రిపూసరీన్నిహంతరిసతి ద్రోణాత్తభూకృపము
 ఖాః అశ్వత్థామకృపాదయః సహసా కాందిశీకాః భయాత్పలాయంత
 వుః + భూసత్తాయాలిట్ ॥ ౫ ॥—ఇత్థమితి ॥ ఇత్థంసోదరాణాం
 భ్రాతృశాం దాయాదానాం సుతానాం బంధవానాంవా ॥ ౧ ॥
 దాయాదాసుతబంధవావిత్యమరః ॥ వరూధినీనాం సేనానాం చర

(౧) అథాన్ప్రియామ్ । ధనుశ్చాపావిత్యమరౌక్తైర్దధదితి విశేషణా
 ఛాత్త చాపశబ్దస్తక్లిబితా

మితివా ॥ ౧ ॥ దాయాదౌసుతిహంధవావిత్వమరః ॥ రణక్షితౌ పరి
తః క్షయంనాశం అభివీక్ష్య మహీయసా ధూయితైసపాధ్వసేః జయే
స మనసి విరచితః ప్రథమః అపూర్వః ప్రవేశోయస్యతథాక్రస్నా
ధ్వసాక్రాంతచిత్తశత్యధః అతపివ క్వచనదుజ్జ్వయే నెశే గూఢం
యథాతథాఅవస్థితిరేనమమహతీశ్లాఘ్యాత యష్టోమఃజీవితకాలస
మూహవీవశ్చిః యాగవిశేషః ఆయుష్టోమస్యశ్చిః తజ్జనకయాగశ్చ
తివా నిశ్చింతాపాయశ్చ ఇత్యుక్తప్రకారమాలోచ్యర్షు డితిసత్పరంఘ
టితం కృతం కవచస్య అవకుంఠనం ధారణంయేనతథోక్తః, పన్నగ
స్సర్పః కేతనై యస్యసః దుర్యోధనః స్యమంతానాం నామతీర్థానాం
కురుక్షేత్రస్థానాం పంచకస్య సామంతం సమీపవర్తమానం సాగర

నీనాం రణక్షితౌపరిక్షయమభివీక్ష్య మహీయసా సా

ధ్వసేన మనసివిరచితప్రథమ ప్రవేశః క్వచన

గూఢావస్థితిరేనమహతి మహాయుష్టో మేష్టిరి

త్యాలోచ్య ర్షుడితిఘటితవచావకుంఠనః పన్నగకే

తనః స్యమంతపంచకసామంతం సాగరగభీరం త్వరిత

ణక్షితౌ యద్ధభూమా పరిక్షయం నాశం అభివీక్ష్య దృష్ట్వా మహీ

యసా అతిమహతా + మహచ్ఛబ్దాదీయసునితెరితిటిలోపః, సాధ్వ

సేనభయేన మనసివిరచితః ప్రథమప్రవేశోయస్యతథావిధః క్వచన

గూఢావస్థితిరేన అంతర్ధానమేన మమ మహతిఆయుష్టోమేష్టిః ఆ

యర్వధఃకేష్టిః జ్యోతిరాయషస్తామితిపత్వం క్షిత్యాలోచ్య

డితి దాక్ ఘటితం కవచస్య అవకుంఠనమాచ్ఛాద్యం పన్నగ

వన్నగకేతనః సాగధ్వజః సుయోధనః దుర్యోధనః పరశురామనిర్మితరక్తసరః పంచకస్యసామంతం నామ

స్వతీతినామయస్యతం కంచనమహాహృదం జలాధారం ॥ ౧ ॥ జలా

యోజలాధారస్త్రాగాధజలాహృదశత్యమరః ॥ అసాద్య మమఘ

మివ గభీరం అగాధం త్వరితమితి నామయస్సతం కంచన మహంతంవి
 స్త్రీణాం హృదం సరితసాద్య ప్రాప్య మమభుజేన చిరం దీర్ఘకా
 లేన ధార్యమాణాం క్షోణీ భూమిం పాపన్నగాధివ త్వయ్యేవేత్యై
 వకారేణ యధిష్ఠిరవ్యవచ్ఛేదః సమర్పయిష్యామి త్వ్య క్తపకారేణవ
 చసా పాతాళవాసినః పన్నగాధివతే శ్శేషస్య ద్విసహస్రయోలోక
 చనేమ శ్రవణాత్త కేమ రహసి వాచానివేదయితుమిత్వ త్వైతామా
 రదూరం అత్యంతిమూరయథాతిథా పిస్సాయాంద్విర్భావః నిమజ్జన్
 న్న విద్యయా జలస్తంభిర్యం ప్తమ గజ జలమపి మహాహృదీయం
 స్తంభయామాన ॥ ౬ ॥ — బకేతి ॥ పురా ఏకచక్రావాససమయే
 వ్రథమమితచ బకానాం నామపక్షిణాం బకస్య అసురవిశేషస్యచ

నామానం కంచనమహాహృదమాసాద్య పద్భుజేభచిర
 ధార్యమాణాం క్షోణీం త్వయ్యేనసమర్పయిష్యామి
 పాతాళవాసినః పన్నగాధివతే ద్విసహస్రలోచ
 నేహరహసివాచానివేదయితుమివ దూరదూరం నిమ
 జ్జన్ నవిద్యయా సర్వమవ్యంభస్తంభయామాన ॥ ౬
 ప ॥ బకహంతాపురాజ్యాపాధాతకరాష్ట్రవధోద్య

జేనచిరం ధార్యమాణాం క్షోణీ భూమిం త్వయ్యేవ సమర్పయిష్యా
 మి సమ్యజ్నిరధామి ఇతిపాతాళవాసినః పన్నగాధివతే శేషస్యద్వి
 సహస్రవిలాచనేమ వింతిశతనైత్యేమ రహసి ఏకాంతే వచనం తర
 సా శీఘ్రం నివేదయితుమివ తిస్య చక్షుశ్శృతిత్వాన్నేత్యేమ నివ
 దనమిత్సర్థః దూరదూరం నిమజ్జన్ నన్యవిద్యయా జలస్తంభవిద్య
 యా సర్వమపి కృత్సమపి అంభః వారిస్తంభయామాన జడత్వం
 ప్రాపయామాన ॥ ని ॥ స్తంభస్థూణాజడత్వయోరితివిశ్వః + తస్మా
 త్తత్కరోతితిన్యాంతాల్లిట్ ॥ ౬ ॥ — బకేతి ॥ అసౌభీమః పురాబక
 హంతా బకాసురహంతా బకపక్షిహంతాచ ॥ ని ॥ కృష్ణాక్రాంచోధ

హంతా అసాభీమః అద్య పశ్చాచ్ఛధాతరాష్ట్రాణాంనీలదంచపా
దహంసానాం ధృతరాష్ట్రసుతానాంచవధే ఉద్యతః ఉద్యుక్తః ఇత్యు
క్తపౌతౌర్భీతస్య అస్యరాజ్ఞోధార్తరాష్ట్రస్య కాసారే నరసి మజ్జ
సంయుక్తం ఉచితమేవ, కాసారవాసినామస్య త్రహంతర్యాగతే శే
షాణాంపలాయనస్యమజ్జనస్య వాలాకసిద్ధత్వాదితిభావః, అతఏవాను
రూపసంఘటనాత్తకస్సమాలంకారః శ్లేషభిత్తికాభేదాభ్యససాయ
మూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితఇతిద్వయోరంగాంగీభాషేనసంకరః ||౭
దరీష్వీతి || అథాయందుర్యోధనః దరీమగుహాసువా శిఖరిణాంతైలా
నాం తటిమ ప్రపాతేషు యార్పుర్యః నిర్ఘరాస్తాసువా పురీమ
నగరేషువా ఘనాసుసాంద్రాసు వనేషు అరణ్యేషువల్లరీషుగుల్మేషు
వా తిరోభవేత్ అంతహేతసాస్యత్ ఇత్యుక్తప్రకారణాలా
ప్యేతిశేషః పవనసుతః భీమః తందుర్యోధనం మూర్ఖాత్మం అన్వేషి
తుం రణస్థలాత్ నిర్వయా నిగలేవాన్ శత్రుశేషంనశేషయేదితి న్య
తః! ఇతిభీతస్యరాజ్ఞోస్యయుక్తం కాసారమజ్జనమ్ ||౭||

దరీమవాశిఖరితటిర్పురీమవాపురీమవా ఘనవనస్థరీ
మవా । తిరోభవేదయమితితంసమాగీతుంరణస్థలా

బకఃకహ్వఇత్యమరః || అద్య ధార్తరాష్ట్రాణాం ధృతరాష్ట్రపుత్రా
ణాం హంసభేదానాంచ || ౭ || ధార్తరాష్ట్రాస్సితైతరైర్వ్యమరః ||
వధే సంహారే ఉద్యతః ఉద్యుక్తః ఇతితథాభీతస్య త్రస్యతః తస్య
ధాతరాష్ట్రత్వాదితిభావః అస్యరాజ్ఞః దుర్యోధనస్య కాసారేనస
మజ్జనంయుక్తమ్ || ౭ ||—దరీష్వీతి || అథేతి || అథానంతరం స
పవనసుతః భీమః దరీమకందరేషుశిఖరిణాం గిరిణాంతటిర్పురీమ తట
నిర్ఘరేషువా పురీమ నగరీషువా ఘనాసుసాంద్రాసు వనానాంవ
ల్లరీషు కుంజేషువాఅయందుర్యోధనః తిరోభవేత్ అంతర్దాహ్యత్
ఇతి తం మూర్ఖాత్మం అన్వేషితుం రణస్థలాత్ నిర్వయా నిగలేః+

యాదితిభావః - రుదిరావృతమేతత్ || చతుర్థ ప్రహారిహరుచిరా జభి
 స్త్వగేరితిలక్షణాత్ || ౮ || — అపరైరితి || తదానీం మర్యోధనాన్వే
 షణసమయే అపరైస్సోదరైశ్చిష్టైః ధర్మ రాజాదిభిః అనుయాతస్యతే
 త్రతత్రా న్వేషితుమనుగతస్య అస్యాపిభీమస్య జయరూపార్థసిద్ధ
 యే శతమన్యభువోజానస్య పురాతపశ్చర్యా కాలఇవ కశ్చననీకః
 అనిర్వాచ్యమహిమావ శబరః కిరాతః కుహనాకిరాతవేషశ్శంభుశ్చ
 వనాంతేజలహృదసమీపే హైమవతారణ్యమధ్యేచసంస్యధాత్ సన్ని
 ధిం ప్రాప్తవాన్ * దిష్ట్యేత్యవ్యయమానందే సోదరైరపీతివా యథా
 భారతంయోజనీయం ఉభయధాప్యవమా శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్వనసా
 మూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితా || దేవచ్ఛందసికమ్ || ౯ || — ||
 అథేతి || అథ కృతఃఅంజలిః సమస్కారోయేనతథోక్తేన తేనశబరే
 ణ సవినయంనివేదితాయాం సార్వభౌమస్య చక్రవర్తినః యానిలక్ష
 ãని ధత్రకేతుకలశధ్వజాదిరేఖాః త్రైరుపేతాయాం అంకితాయాం

త్వవసనుశోధనిర్యయా || ౮ || అపరైరపిసోదరైస్త

దానీమనుయాతస్యజయార్థసిద్ధయేస్య | శతమన్యభు
 వఃపురేవదిష్ట్యా శబరఃకశ్చనసంస్యధాదనాంతే || ౯ ||

గ || అథతేనకృతాంజలినాసవినయం నివేదితాయాం

సార్వభౌమలక్షణోపేతాయాంపదపక్షౌలక్ష్యమా

యాప్రాప్తేలిట్ || ౮ || — అపరైరితి || అపరైరిపి అన్వేరిపి సో
 దరైః భ్రాతృభిన్నహ తదానీం తత్కాలే అన్యభీమస్య జయస్యసిద్ధ
 యేఅనుయాతస్య పశ్చాత్కాతస్య శతమన్యభువః అజానస్య పురే
 వ పూర్వమివ దిష్ట్యాదైవేన కశ్చనశబరః కిరాతః వనాంతేసన్నధా
 త్ సమీపస్థాభూత్ + డుధార్జులుచ్ || ౯ || — అథేతి || అథాసం
 తరం కృతాంజలినా తేనకిరాతేన సవినయం నివేదితాయాం విజ్ఞప్తా
 యాం సార్వభౌమస్య సర్వభూమిశ్చరస్య లక్షణైశ్చిహ్నైరుపేతా

పదానాం పాదన్యాసానాం పక్షౌ లక్ష్యమానైః దృశ్యమానైః వ
నదేవతాభిః గలలమాహతుం ఆనెతుం ఆహితైస్సంపాదితైః కలశై
రివస్థితైరిత్యుత్పేక్షా- కలశేః కలశాకృతి రేఖాభిరంకితశ్చిహ్నితః అ
వతారపథః సోపానమార్గః యస్యతస్మాత్ సంగరరంగే యద్ధనువిప్ర
యక్తానాం యోధైరన్యోన్యం ప్రహితానాం వివిధానామాయుధా
నాం సవిధై సమీపే అభ్యస్తం ఆవృత్త్యా గృహీతం తైశ్చ్యం పారు
ష్యంత్యైస్తథోక్తానీవస్థితానీతుత్పేక్షా పరుషపరుషాణి నితాంతమ
శ్రావ్యాణి నిశాతత్వపారుష్యయోరభేదాభ్యవసాయమూలాతిశయో
క్త్యనుప్రాణితా ఉత్పేక్షాసంస్కృతా, మారుతేర్భీమస్య వచనాని
నిశమ్య శృత్వా విశాలైరతిదీప్తైః క్రోధేన భీమవచనశృణవజనితై
న యేనిశ్వాసాస్తేరుపరిజలోధ్వభాగై కోరకితస్సంవధితః బుద్ధు
దానాం యెకలకలాః కోలాహలధ్వనయః తేషాముదయః ఆవిర్భావః
యస్మింస్తస్మాత్ త్వరితనామ్నః జలాశయాత్ మహాహ్రదాత్ పృశస్తః

తైస్సలిలమాహతుం వనదేవతాభిరా(సీ)హితైరివక

లశైరంకితావతార పథాత్సంగరరంగప్రయక్తవివిధా

యథసవిధాభ్యస్తతైశ్చ్యానీవపరుషపరుషాణి మారుతి

వచనాని నిశమ్య విశాలైః క్రోధనిశ్వాసైరుపరికోరికి

తబుద్బుదకలకలూదయాత్తస్థాజ్జలాశయాదు త్రిర్యమా

యాం పదపక్షౌ లక్ష్యమానైర్దృశ్యమానైస్సలిలముదకం ఆహర్తు
మానెతుం వనదేవతాభిరానీతైరివస్థితైః కలశైః కలశరేఖాభిః అంకి
తావతారపథాత్ సంగరరంగే యద్ధరంగే ప్రయక్తానాం వివి
ధానామాయుధానాం సవిధాత్ సమీపాత్ అధీతం తైశ్చ్యం యైస్తానీ
వస్థితాని పరుషాణి నిష్ఠురాణి మారుతివచనాని భీమవచాంసినిశమ్యవి
శాలైర్విస్తృతైః క్రోధనిశ్వాసైః ఉపరి కోరకితః సంజాతకోరకః బు
ద్బుదానాం కలకలస్య ఉదయోయస్మిన్ తస్మాత్ జలాశయాత్ ఉత్తి

మానః చిత్తసమున్నతః యోషాం తేషాం మధ్యఇత్యర్థః, అగ్రణీః శ్రేష్ఠః అతఏవ ధీరధీరం మహాత్మానూపద్యపి అవికృతం మానః యస్య సః సుయోధనః ఉత్తీర్య తీరం ప్రాప్య తాదృశేన అతిపరుషభాషిగా భీమేన సహ భయానకం లోకైక భయంకరం గదాగదికలహంగదయాగదయాపగ్నవృత్తం యుద్ధం కర్తుం సరభసంసత్సరం సతువిలమ్పాదిత్యర్థః ఉపచక్రమే ఆరబ్ధవాః కలహాయితం యుద్ధకీడామితి శాస్త్రచిత్తః పాఠః గదాగదిశబ్దసంపుంసకత్వ భయానకత్వను ప్రాసద్వయానురూప్యేణ రమణీయః ॥ అత్ర యదచేతనోపపాదైః స్పృష్టః ప్రజ్వలతినవితురిన కాంతః । తత్రైజస్వీపురుషః పరికృతనికృతిం కథంసహతే ఇతి న్యాయాత్పరుషభాషణశ్రవణస్య హృదోత్తరణం పృథితస్య గదాగదియుద్ధోపకృమం పృథి హేతుత్వాత్పదార్థహేతుక కావ్యలింగద్వయమంగాజ్ఞిభావేన సంకీర్ణముక్తోత్ప్రేక్షా సంస్పృష్టి సంస్పృష్టంచ ॥ ౧౦ ॥ — ॥

అజగామేతి ॥ తదా భీమదుర్యోధనయోగదాయుద్ధసమయే బలవాంఛార్చ్యశాలీసః బలః బలరామః సరస్వత్యానామనద్యాస్తటాల్

అజ సీమ్ని యుద్ధదేశే అజగామ ప్రాప్తవాః, యస్య బలరామస్య అభ్యయా బలేతి సంజ్ఞాశబ్దేన సహ భద్రైరిదేవైః పదయోస్స

ని నామగ్రణీస్సుయోధనో ధీరధీరమనాస్తాదృశేన భీమే

న సహ భయానకం గదాగదికలహం సరభసముపచక్ర

మే ॥ ౧౦ ॥ ప ॥ అజగామ సరస్వతీతటాదాజసి

ర్కః ఊర్ధ్వమాగత్య మానినాం మానవతాం, అగ్రణీః అగ్రసరః సుయోధనః దుర్యోధనః ధీరధీరమనాస్స తాదృశేన భీమేన సహ భయానకం భయంకరం గదాగది కలహాయితం గదాయుద్ధం సరభసం ఉపచక్రమే ప్రారేధే + క్రముపాదవిక్షేపేలిట్, హృదోపభ్యాంస మథాభ్యామిత్వాత్తనేపదమ్ ॥ ౧౦ ॥ — అజగామేతి ॥ తదా తస్మిన్కాలే అజసీమ్ని యుద్ధరంగే బలవాః సబలః బలరామః సరస్వత్యాః సరస్వతీనద్యాస్తటాల్ అజగామ ఆగతిః + గమగతౌలిట్ ॥

మాగమః బలభద్రః బలదేవఇతిచో త్తరపద త్వేనసంబంధః అనిశంజ్ఞా
యతేభవతి నబలఇతియోజ్యమ్ ॥ ౧౧ ॥ — తత్రేతి ॥ తత్రాజినీమ్ను
విస్తయకరం గదాహవం భీమదుర్యోధనయోగదాయద్ధం పశ్యతః
అన్యబలరామస్య సమ్మదాశ్రుభిరానందబాప్తేష్వహ సురభిగంధిః
మనోజ్ఞామోదాపుషష్ఠ్యుక్తిః పుష్కరాదంతరిక్షాదుభయోర్భీమదు
ర్యోధనయోరుపాంతయోస్సమీపదేశయోః ఆపతత్ ఫతతిష్ఠ అత్రా
నందబాషష్ఠపుష్పవృష్ట్యోస్సాహిత్యకథనాత్సహోక్తిరలంకారః॥సహా
కిన్సహభావశ్చేద్భాసతేజనరంజనఇతిలక్షణాత్ ॥ వృత్తంపూర్వవత్ ॥
౧౨ ॥ — ప్రవివేదతి ॥ తత్ర గదాయుద్ధే కులాలస్య కుంభకార
స్య చక్రవత్ ఘటజనకమివ భ్రమతోగదాయుద్ధగతివిశేషైర్వర్తు
లంధావతాద్వయోస్తయోర్భీమదుర్యోధనయోర్భిదాంతయందుర్యో

మ్నుబలవాన్బలస్తదా । జాయతే సహాయదాఖ్య
యానిశం భద్రదేవపదయోస్సమాగమః ॥ ౧౩ ॥ త
త్రివిస్తయకరంగదాహవం పశ్యతోస్యసహసమ్మదా
శ్రుభిః । పుషష్ఠ్యుక్తిరుభయోరుపాంతయోః పుష్క
రాశ్రురభిగంధిరాపతత్ ॥ ౧౨ ॥ పరివేదకులాల

యస్యాఖ్యయాసహ బలఇతినామ్నాఅనిశం భద్రదేవపదయోస్తుసంగ
మః మేళనం బలభద్రఇతి బలదేవఇతి జాయతే + జనీప్రాదుర్భా
పలత్ జ్ఞాజనాజ్ఞేతిజాదేశః సలజగామేతిపూర్వేణాన్వయః॥౧౩॥
తత్రేతి ॥ తత్రివిస్తయకరం ఆశ్చర్యజనకం గదాహవం గదాయుద్ధం
పశ్యతః అన్యబలరామస్య సమ్మదాశ్రుభిన్సహ ఆనందబాప్తేష్వహ
ఉభయోః భీమదుర్యోధనయోః ఉపాంతయోస్సమీపయోః పుష్కరా
దాకాశాత్ సురభిగంధోయస్యాస్ససురభిగంధిఃగంధస్యేదుత్పా
తిసుసురభిధ్యతీత్యం పుషష్ఠ్యుక్తిరాపతత్ + పత్యతౌలక్ ॥౧౨॥
పరివేదతి॥తత్రి కులాలచక్రవత్ కుంభకారచక్రేణతుల్యం + తేనతుల్యం

ధనోయంభీమగతిమిహోపైలక్షణ్యంబలాపిన ప్రవివేదహరిః కృష్ణాపి
 న ప్రవివేదపాండవాశ్చ న ప్రవివిదుః సురాఃన ప్రవివిదుః అశ్వముఖా
 గంధర్వాఃపి న ప్రవివిదుః చానాశ్చ న పరివివిదుః అత్రానైకాధికర
 ణకైకక్రియాభావమాపగుణయాగపర్యాత్సముచ్చయభేదః వైతాళీయ
 మ॥౧౩॥—మదితి॥అథఏతత్ దుర్యోధనసక్తియుగ్గంమమనేత్రస్యనా
 మసాజ్ఞాపదంధరతివాచకత్వసంబంధేనవహతీతిమన్నామభారికించమృ
 దులంసుకుమారంవసనం సదావిమథ్నాత్నినిష్పీడయతిఇత్యు క పరికార
 యాతిరుషాతిత్వోతకొపేనేవేక్ష్యతేప్రిదా ॥ యమాద్యహస్యత్రు
 కృష్ణస్యనేత్రేణలాచనేనసూచితంఅత్యవహరైతిజ్ఞాపితంఅరేమర్యో
 ధనస్య సక్తోపరూర్వోద్యుగ్గంకమః శ్వసనస్యవాయోసూనుర్భీమః

చక్రివద్భీమతాస్తత్రతయోద్ధవయోర్భిహమ్ । నబ
 లా సహర్షిపాండవా నసురా నాశ్వముఖానచార
 ణాః ॥ ౧౩ ॥ మన్నామభారిమృదులంవసనంవి (మృ
 ద్వా)మథ్నాత్ని త్యేతత్సదేత్యతిరుషేవ యమాద్యహ
 స్య । నేత్రేణసూచితమరేధసక్తియుగ్గం చూణేచ

క్రియాచేదితివతిః భీమతాః తయోద్ధవయోః భీమదుర్యోధనయో
 ర్భిదాం భేదం బలః బలరామః న ప్రతివేదనాజ్ఞాసీత్ హరిః కృష్ణః
 న పరివేద పాండవాః విభక్తివిపరిణామః న పరివివిదుః ఏనముత్రత్య
 సురాదేవాఃన అశ్వముఖాః గంధర్వాఃన చారణాఃన నాజ్ఞాసిమరి
 త్యథః + విదజ్ఞానెలిత్ ॥ ౧౩ ॥—మన్నామేతి ॥ ఆధానంతరం
 ఏతత్సక్తియుగం మమనామనేర్యమిత్యాఖ్యాన్యం ధరతీతిధారి + సుప్య
 జాతావితిణినిః మృదులంవసనం ఛేలం సదావిమృద్వాత్ని పీడయతిఇ
 తి. అతిరుషాతిత్వోధేనేవ యమాద్యహస్యకృష్ణస్య నేత్రేణనయనే
 నసూచితం అరే దుర్యోధనస్య సక్తోపరూర్వోద్యుగ్గం యుగళం పవ
 నస్యసూనుర్భీమః గదయాచూణేచకార చూణాయామాస + చూ

గదయా చూడచకార అత్రాక్తస్పృక్షాయాః నేత్రం వాససీలోచ
నక్షతి కోశానుసారేణ వస్త్రులోచనయోః క్లేషభిత్తికాభేదాధ్యనసా
యమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితత్వాత్తయోరంగంగిధావన సంత
రః ॥ వసంతతిలకా ॥ ౧౪ ॥—తలైతి ॥ తత్రవనాంతే అద్రిసుతా
కుమారః షణ్ముఖః తారకంనామరాక్షసమివ సుయోధనంజిత్యా అథ
మధుభిదా నమెరిః కృష్ణేన సంగతః ఆసౌ పృథాతనుభువాంధర్మ
రాబాదీనాం వగః షట్కమిత్యథః, షడ్విరుప్తైజ్ఞానితాః శంఖా
నాం పాంచజన్యాదీనాం రవామైనతథోక్తస్సౌ ఏకత్ర కృష్ణసహి
తత్వాదన్యత్ర స్వయమేవ షణ్ముఖత్వాచ్చైతిభావః దినాంలెసాయం శి
బిరం నివేశం జగాహే ప్రాప్తవాః, ఉపమాలజ్ఞానః ॥ వసంతతి
లకా ॥ ౧౫ ॥—భూయత్కః ॥ అథ సాయం దినాంలెసలాయాగ్నయే
మహాసాం తేజసః ప్రదానై వితరణసమయే భాసాంప్రభోస్సృ

కారగదయాశ్వసనస్యనూనుః ॥ ౧౪ ॥ తత్రాథతా

రకమివాద్రిసుతాకుమారోజిత్వాసుయోధనమసౌ శిబి

రందినాంతే । వగఃపృథాతనుభువాంమధుభిత్సమే

తష్టష్ఠిముఖైజ్ఞానితశంఖరవోజగాహే ॥ ౧౫ ॥ భూ

యోపిసాయమనలాయమహాప్రదానైభాసాంప్రభో

జాశద్భ్రాత్కృత్స్వస్తియోగఇపిచ్ఛిః, అన్యచ్ఛాన్తికారః ॥ ౧౪ ॥—

తలైతి ॥ అథానంతరం తత్రయద్ధై అద్రిసుతాకుమారః షణ్ముఖః తా

రకిమివ తారకాసురమివ సుయోధనం దుర్యోధనంజిత్యా మధుజితా

కృష్ణేన సమెరిః ఆసౌ పృథాతనుభువాం పాండవానాం వగః సం

ఘః షడ్విరుప్తైః జనితఃఉత్పాదితః + జనెన్యంతాత్కర్తృణీక్రః,

శంఖానాంరవాయైనతథోక్తస్సౌ దినాంతే సాయంకాలే శిబిరం జ

గాహే వివేశ + గాహావిలాడనెలిట్ ॥ ౧౫ ॥ —భూయోపీతి ॥

భూయోపి పునఃపి సాయం సాయంకాలేఅనలాయాగ్నయే మహాసాం

భవస్య కరాత్మికణాత్ హస్తాచ్చ దిగిదిక్షి వీతిజాత్యైకవచనం వివక్షి
 త్తైరావ్యస్తే ధూమేరివస్థితైరిత్యుత్పైతౌ, ఆత్మ్యోపంథానంబంధం
 తీత్యక్షిపథరోధిభిః అంధకారైస్తమోభిః కురుక్షితిభృతాం పౌడవా
 నాం పటమంటపానాం వస్త్రగృహాణాం ఓఘస్సమూహాః భూయోపి
 భృశం ప్రాప్తే ప్రాప్తమ్ + ప్రపూర్వాదావోన్మితే కర్తృణిలత్ || వ
 సంతతిలకా (౧) || ౧౬ || — తస్మిన్నితి || తస్మిన్ అంధకారాశ్రాంతా
 శులదిగంతరేకాలే ద్రోణధూః అశ్వత్థామా రంగేయద్ధభువి విచిత్రా
 న్నిష్పన్య అనుభిః ప్రాణైర్యుక్తం క్షితిపతిం దుర్యోధనమాసాద్యప్రాప్య
 తైస్తే రావణద్వర్చితైః లాహైః వాతైః ఆశ్వాన్య విశోకం కృత్వా సమ
 రివక రాద్దిగివిప్రకీర్ణేః | ధూమేరివాక్షిపథరోధిభిర

వృకారైః ప్రాప్తే కురుక్షితిభృతాం పటమంటపాః || ౧౬ ||

తస్మిన్నా లే విచిత్రక్షితిపతిమనుభిర్యుక్తమాసాద్యరం

గే తైస్తే రాశ్వాన్యలాహైర్నిజమపి సమరే భావికృత్యం

ప్రహేనభానాం ప్రభాః సూర్యస్య కరాదివ కింకరాదివ దిగివిప్రకీ
 ర్ణేః వ్యాకీర్ణేః ధూమేరివ అక్షిపథం దృష్టా గంబంధంతీతితాదృ
 శ్లేః అంధకారైస్తమోభిః కర్తృభిః కురుక్షితిభుజాం కురుధూపతీనాం
 పటమంటపానాం పటగృహాణాం ఓఘః సంఘః ప్రాప్తే ప్రాప్తమ్
 + ఆశ్వాన్యప్రకమణిలత్, లెహంసర్వనాశాద్దీపాద్యభావాదంధ
 కారవాప్తిరేవ జాతేతిభావః || ౧౬ || — తస్మిన్నితి || తస్మిన్ కాల
 ద్రోణధూః అశ్వత్థామా రంగేయద్ధరంగే విచిత్ర అన్విష్న్య అనుభిః
 ప్రాణైః యుక్తం క్షితిభృతం దుర్యోధనం ఆసాద్యప్రాప్య తైస్తే
 లాహైః భాషణైః ఆశ్వాన్య సమరే యద్ధే నిజం స్వీయం భావిభవి

(౧) శు || అగ్నిం వా వాదిత్యస్సాయం ప్రవిశతి ఉద్యంతం వా వాదిత్య
 మగ్నిరనుసమారోహ తీతి శ్శుత్యా సారతేజసస్సాయమగ్నిప్రవేశః పు
 షః ప్రాతరగ్నితేజసస్సూర్యప్రవేశశ్చ ప్రతిపాదితః

రే రాత్రి యద్ధేభావిభవిష్యత్ నిజంకృత్యం సర్వపాండవహాసనమ
 పి నివేద్యవిజ్ఞాప్య తేన దుర్యోధనేనముక్తః అనుజ్ఞాతస్సకా, అథా
 మాగౌమాగౌమధ్యే- హరస్యశమ్భోర్వరణ సరాన్సల్లఘ్యత్వాత్త
 కేన ముదితశ్చసక - ధృష్టద్యుమ్నం చాపమా రావ్యోనికృత్త్యభిత్వా-అ
 స్యద్ధృష్టద్యుమ్నస్య సస్సాద్రాపదీతస్యాః ద్రాపద్యాస్స బంధినః
 శూరాకతనయాకృత్రానుపపాండవానపి-చిచ్ఛేదమారయామాసే
 త్యర్థఃసగ్ధ రావృతమ్ || ౧౭ ||—ఇత్థమితి || ఇత్థముక్తప్రకారేణ-నిశీధే
 అథారాత్రే భయానకైర్నిజేస్సాయకైర్వాణైశ్శకలీతృతం లవశశ్చ
 న్నం ఖడ్గదారితంవా || ౧౮ || శరేఖద్గేవసాయక ఇత్యమరః, ద్విషతాం
 పాండవానాం సంబంధితనైకం అసంఖ్యాయం అనీకంప్రేన్యంయస్తిం
 ప్రస్తాత్- పరునాయకస్య ధర్మరాజస్య పటనికెతనాత్ వస్త్రగృ
 హాత్ ప్రవిష్టంప్రాప్తం కటకంశిఖిరంవలయధూషణందయాభ్యాం
 తౌ అతవీవస్వధుజాభ్యామివస్థితాభ్యాంకృపేణకృతవర్మణౌచ ద్వా

నివేద్య । ముక్తస్తేనాథమాగౌమాగౌమాగౌమరముదితాన్ద్రా
 ణధూశ్చాపమా రావ్యో ధృష్టద్యుమ్నంనికృత్త్యసస్వసుర
 పితనయానస్యచిచ్ఛేదశూరాక || ౧౭ || ౫ || ఇత్థంనిశీ
 థేభయానకనిజసాయకశకలీకృతద్విషదనెకానికాత్క్రు
 రునాయక పటనికెతనాత్స్వధుజాభ్యామివ ప్ర విష్టక
 టకాభ్యాం కృపకృతవర్మణ్యాం సహపుసరపి సర

స్యత్ కృత్యమపికార్యమపి నివేద్య తేన దుర్యోధనేనముక్తః అథా
 మాగౌమాగౌమార్ధై హరస్య ఈశ్వరస్య వరేణముదితః తుష్టః చాప
 స్య ధనుషః మాద్యావ్యశిజిన్యా ధృష్టద్యుమ్నం నికృత్త్య విచ్ఛిద్య అ
 స్య సస్వసుః ద్రాపద్యాః తనయానపి ఉపపాండవానపిచిచ్ఛేదద్విధాచ
 కై+భిర్ ద్వేష్ఠీకరణైలిట్ || ౧౭ ||—ఇత్థమితి || ఇత్థంనిశీధేఅర్థ
 రాత్రేభయానకైః నిజసాయకైః శకలితం చూణీకృతం ద్విషతాం

286 సవ్యాఖ్య చమ్పూభారతే తావదశస్త్రబకః

భ్యాంసహ- పునరపినరస స్తవరితనామ్నస్తీరంఆగత్య దుష్కరమ్స్త్రోకి
కతుఃమశక్యం సవసృవృత్తాంతం సుప్తహననవ్యాపారం కథయం
తం, అశ్వత్థామానం ప్రతిఅయినఖేసంప్రతిఇదాసీంతసి, మమమదీ
యాప్రీతిః ఏతావతీఇయత్పరిమాణా - ఇత్యుక్తప్రకారేణ అభినే
తుంహస్తనిదేశేనసూచయితుమివేతు్యత్ప్రేక్షా- తిర్యక్ప్రసారితేన
బాహూవ్యుగళేనయత్నాత్ అతికష్టాత్ ఆశ్లిష్యత్వమేవ మమప్రా
ణోభవసిఖివ్సతివాక్యాలంకారే ఇత్యుక్తప్రకారమాపచారికం ప్ర
శయనహితంవచనంప్రయంజానంబుగ్మంతం రాజానందుర్యోధనం

స్తీరమాగత్యదుష్కరం సవసృత్తాంతం కథయంతమశ్వ
త్థామానం ప్రతిఅయినఖే సంప్రతిమమప్రీతిరేతావతీ
త్యభినేతుమివతిర్యక్ప్రసారితేన బాహుయగళేనయ
త్నాదాశ్లిష్యత్వమేవ ఖలుమమప్రాణోభవసీత్యా
పచారికంవచనంప్రయంజానం రాజానంకోపాదివ

శత్రూణాం అనేకానీకం అనేకస్తేనయేనతుంకురురాజస్య దుర్యో
ధనస్య నికెతనాత్ ఆశ్రయాత్ నవభుజాభ్యామివ నిజబాహుభ్యాని
వప్రవిష్టే కటకేవలయేయాభ్యాంతాభ్యాంప్రవిష్టంకటకంస్తేన్యంయా
భ్యాంతాభ్యాం ||ని|| భూభృన్నితమ్పే వలయెచక్రేచ కటకోస్త్రీయా
మిత్యమరి, కృపకృతవమభ్యాం సహసరస్తీరం ఆగమ్యఆగత్య దు
ష్కరంకతుఃమశక్యం ఈషడ్వసుషివతిఖల్ సవసృత్తాంతం నిజో
దంతం కథయంతమశ్వత్థామానం అయినఖేమిత్ర అశ్వత్థామః మమ
ప్రీతిఃఏతావతీవ్యామపరిమితా+యత్తదెలెభ్యఇతివతుప్ఆసర్వనామ్న
ఇత్యాత్వం ఉగితశ్చేతిజీవ ఇతి అభినేతుమివతిర్యక్ప్రసారితేన బా
హుయగళేన యత్నాదాశ్లిష్య ఆలింగ్యత్వమేవ మమప్రాణాః ఖ
లుభవసి ఇత్యోపచారికం ఉపచారాధకం ప్రయోజనమితితర్వచ
సంప్రయంజానంప్రయోక్తారం తంరాజానం దుర్యోధనం కోపాదివ

కోపాత్ అంతరణాస్తానశ్వత్థామానం ప్రాణత్వేన వ్యూహిత్యాకా
రకాదివెత్తుత్సే గ్రహా- తస్యదుర్యోధనస్యే మెతదీయాః ప్రాణాః - త
దానీగతత్తణమేవ- అత్యాక్తుః త్వత్తవంతః అత్రాలిప్తియత్వేన పా
ణత్వేనాధ్యపసాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రాణితత్వాదుక్తోత్సే గ్రహా
యాః ద్వయోరంగాంగిభావేన సంకరః ॥ ౧౫ ॥ —కృప ఇతి ॥ తతః
కృపః కురుపురిం హస్తినపురం ప్రతియయాకృతవమాణకుశస్థలీం ద్వా
రకాం ప్రతియయా - ద్రోణనూనురశ్వత్థామాచపా రాశర్యస్యవ్యా
సస్యతపోవనీం ఆశ్రమవనం ప్రతియయా ॥ ౧౬ ॥ — అథేతి ॥ అథ
ఖమఃశినుస్సర్యః దీప్తిభిః- స్వకాంతిభిః ఆత్మనః విజేతుజ్వయశీలస్య
అతపీవ విమతస్యశత్రాః ద్రాణిశిరోమణేః అశ్వత్థామ శిరోరత్నస్య
భవిత్రీంభావినీం సహజస్య జన్తసిద్ధస్య ఆస్పదస్యస్థానస్య అశ్వత్థా
మశిరోరూపస్య భంగః భీమకృతపవమానహానిస్తాం - ద్రష్టుమిషే

తదీయాః ప్రాణాస్తదానీమత్యాక్తుః ॥ ౧౫ ॥ ప॥

కృప స్తతఃకురుపురింకృతవమాణకుశస్థలీమ్ । ప్రయ

యాద్రోణనూనుశ్చ పారాశర్యతపోవనీమ్ ॥ ౧౬ ॥

అథదీప్తిభిరాత్మనోవిజేతుర్విమతద్రాణిశిరోమణేర్భు

విత్రీమ్ । సహజాన్పదభంగమానహానింఖమణిద్రష్టు

ఇతరవ్యవచ్ఛేదకైవ శబ్దవ్యయోగ కోపాదివతదీయాః దుర్యోధనసం
బంధనః ప్రాణాః తదానీం అత్యాక్తుః తత్ప్రజః + త్వజవిసర్జణు
జ్ఞ ॥ ౧౫ ॥ —కృప ఇతి ॥ తతఃకృపః కురుపురిం హస్తినావతీం కృత
వమాణకుశస్థలీం కుశస్థల్యాఖ్యపురింద్రోణనూనుః అశ్వత్థామాపారా
శర్యస్య వ్యాసస్య తపోవనీంచ పయయా జగామ + యాప్రాప
ణైలిట్ ॥ ౧౬ ॥ — అథేతి ॥ అథానంతరం దీప్తిభిః కాంతిభిః ఆత్మ
నస్సస్వస్యవిజేతుః విజితవతః ద్రాణేశ్వత్థామ్నః శిరోమణేశ్శిరో
రత్నస్య విమతాచ్ఛత్రాభీమాత్ భవిత్రీం భావినీం సహజస్య ఉ

త్వ్యై గ్రీతా- ఉదయాద్రింతగాల్ ఉదితోభూదిత్యధః- ఔపచ్ఛం
దశికమ్ || ౨ ||—తదితి || తదనంతరమాత్తసోదరస్య ధృష్టద్వ్య
మ్నస్య సంబంధినస్సుతస్యసారథేముఖాల్ వచనాల్ శ్రవణయోః
కాలకూటంకణకర్కరమితియాపత్ అపత్యానాముపపాండవానామ
త్యయంనాశం అశ్వత్థామకృతమధిగమ్యశుశ్రావ, విషీదంత్యాఃభృశం
శోచంత్యాః యాజ్ఞసేన్యాఃద్రౌపద్యాః మూర్ఛామేవాంధకారం-
రత్నమేవదీపస్తస్యాలోకేనతేజసాదశః సేవచ దూరంనిశ్శేషం యథా
తథా- ఉత్సారయితుం నివారయితుం ఉత్సుకఇవేత్సుత్వే గ్రీతా గురు
సుతస్యాశ్వత్థామ్నః చూడామణేః ఆహరణాయఆహతుమిత్సర్థః
+తుమథాచ్ఛభావవచనాదితిచతుర్థే, శతాంగంరథమధిరుహ్యమా

మివోదయాద్రిమాగాల్ || ౨ || గ||తదనంతరమాత్త
సోదరసూతముఖాచ్ఛగ్రీతాకాలకూటమపత్యాత్యయ
మధిగమ్యవిషీదంత్యాయాజ్ఞసేన్యా మూర్ఛాంధకా
రంరత్నదీపాలాకేన దూరముత్సారయితుముత్సుకఇ
వ గురుసుతచూడామణైరాహరణాయశతాంగ మధి
రుహ్య మార్శింవిష్కారయద్భిమఃసువత్కుమారాది

త్వత్తిసిద్ధస్య ఆన్నదన్యస్థానస్యభంగవీచమానహనిస్తాంద్రుమివ సవి
తానూర్యః ఉదయాద్రిం ఉదయగిరిం ఆగాల్ ఆజగామ+ ఇణ్ణతౌ
లుజ్జే || ౨ ||—తతఃతదితి || తతఃపరం ఆత్తసోదరస్య ధృష్టద్వ్యమ్న
స్య సూతముఖాల్ సారథివచనాల్ శ్రవణయోశ్శోగ్రీతయోఃకాలకూ
టం విషసదృశం అపత్యానామత్యయంనాశం అధిగమ్యవిషీదంత్యాః
యాజ్ఞసేన్యాః ద్రౌపద్యాః మూర్ఛామోహవవాంధకారస్తమస్తం
రత్నదీపస్య ఆలోకేనదీప్త్యాదూరం ఉత్సారయితుం ఉత్సుకఇవ గు
రుసుతస్య అశ్వత్థామ్నః చూడామణేః శిరోరత్నస్యఆహరణాయ
శ్శతాంగంరథం అధిరుహ్య మార్శింశింజనీం విష్కారయద్భిః టంకారయ

ద్వీం విష్ణురయద్భిః టంకారయద్భిః మఘవత్కుమారోజనఆది
 యైషాంతైరజ్జనకుల సహదైవైః మాంసలితాః పూణాః పార్శ్వ
 భాగాయస్యసః మారుతిభీమః తపస్యతస్తపః కుర్వతః తస్యపుత్ర
 హంతురశ్వత్థామ్నవ ఆశ్రమపదభాగం ప్రతస్థే ప్రస్థితవాన్ అ
 త్యోక్తౌత్పత్తీయా మూర్ఖాంధకారమిత్యాదిరూపకద్వయోజ్జ్వలిత
 త్వాత్తయోరంగాంగిభావేన సంకరః || ౨౧ || — తత్రైతి || తత్ర
 శ్రమపదే - ఆగతేషు ఇమాణాంబాణానాం పమకేషు తెమభీమా
 దిషు యుధీరీరతరాత్యంతధీరాధీమనోయస్యతథోక్తః అతివీచస్వ
 యమేకోపి నన్నయంతపోధనః అశ్వత్థామాజవాత్ అభిమంత్యిఇషీ
 కాంనామాస్త్రా అద్య ప్రభృతివసుధాభూమిః నిష్పాండవాపాండు
 సంతతిశూన్యా అస్తుభవతిశప్తైతిశేషః - నిజేనవ్రతేనసాకంతపోచతన
 మా - వ్యముంచత్ సంత్యక్తవాన్ - శాపస్యతపఃక్షయికత్వాదత్వా

భిర్మాంసలితపాశ్వభాగో మారుతిస్తపస్యతస్తస్యే

వాశ్రమపదభాగం ప్రతస్థే || ౨౧ || వ || తత్రాగ

తేమయుధితేమతపోధనాయమేకోపిధీరతరధీరిషు వ

మకేషు | నిష్పాండవాస్తువసుధైతివిజవ్రతేన సా

ద్భిః మఘవత్కుమారాదిభిః అజ్జనాదిభిః మాంసలితః నిబ్దితఃపా
 ర్శ్వభాగాయస్యతాదృశఃమారుతిభీమఃతపస్యతఃతపశ్చరతఃతస్యేవ
 అశ్వత్థామ్నవ ఆశ్రమపదం ఆశ్రమస్తానంప్రతస్థేప్రస్థితః+ష్టాగతిని
 వృత్తైతిత్ నమవప్రవిభ్యస్తఇత్యాత్తనేపదమ్ || ౨౧ || — తత్రైతి ||
 తత్ర తెమపాండవేషు ఆగతేషుసత్సు అయంతపోధనఃఅశ్వత్థామా
 ఏకోపి అసహాయోపి ఇమాణాంఅస్త్రమస్త్రాణాం వగకేషుసమూ
 హేషు ఇమశబ్దస్య తన్తంలైమలక్షణాఇషీకాంఇషీకాస్త్రంఅభిమం
 త్ర్యయుధీరతరధీఃఅతిధీరమతిన్సవసుధాభూమిఃనిష్పాండవాపాం
 ధవరహితా అస్తుభవతు + అసభువిలాట్ ఇతి నిజవ్రతేన సాక్ష

తి ద్దైవ్యస్య విశేషణగత్యాన్వస్తే కౌకి త్వేవ్యనైకేచ యద్ధోద్యమం
ప్రతిహేతుత్వాత్ప్రవాధాః హేతుక కావ్యలింగస్య నిజవ్యతైన సాకమి
తినహాకైశ్చాంగాంగిభావేన సుకరః, వసంతతిలకా || ౨౨ || —||

అథేతి || అథకిరీటినా అజనైసప్రహితస్య అశ్వత్థామాస్త్రావసంహా
రాధాః ప్రయుక్తస్య బ్రహ్మశిరోనామ్నః అస్త్రస్య తూలమితి ప
దం శబ్దస్తస్యేనయోగాత్ ప్రత్యాఘాతాత్ ఉత్తరపదత్వేనసంబం
ధాచ్చ- సాక్షికా అస్త్రం ఇషికాశబ్దశ్చ హ్రస్వభావం అల్పత్వం
హ్రస్వాంతత్వంచ, జగామప్రాప్నోతి స్త తూలపదయోగాదిషికాశ
బ్దః యథాఇషికతూలమితిహ్రస్వాంతోభవతిశతాబ్రహ్మశిరోస్త్రయో
గాదేషికాస్త్రముపసంహృతమాసీదిత్యర్థః అత్యిష్టకేషీ కామాలా
నాంచితతూలభారిష్యిత్యనుశాసనాద్వాచ్య వాచకయోరభేదాచ్చ
క్తోపమాప్రసాధనీయేతిధ్యేయమ్ || ౨౩ || —అథేతి || అథభగ్నస్య

కంవ్యమంచదభిమంత్యజవాదిషికామ్ || ౨౨||ప||

అథబ్రహ్మశిరోస్త్రస్య ప్రహితస్యకిరీటినా | యో
గాత్తూలపదస్యేన హ్రస్వభావంజగామసా || ౨౩ ||

ప||అథాహృతోమారుతినాహతేన భగ్నస్యశిషాః

వ్యనియమేనసహజవాత్ వ్యమంచత్ ముక్తవాక్ ముద్భమోక్షణేల
జ్ శేముచాదినామితినుమ్ || ౨౨ || —అథేతి || అథానంతరం కిరీ
టినా అజనైసప్రహితస్య ప్రయుక్తస్య బ్రహ్మశిరోస్త్రస్య బ్ర
హ్మశిషాస్త్రస్య యోగాత్ సంగాత్ తూలపదస్య యోగాదివసా ఇ
షికాహ్రస్వభావం హ్రస్వత్వంజగామ + గమ్యగతౌలిట్యథాఇషీ
కాశబ్దస్తూలపదస్య యోగేఇష్టకేషీకామాలానాం చితతూలభారిష్యితి
సూత్రేఇషికతూలమితిహ్రస్వాంతోభవతి తథాఖర్వాబధూవ అస
మథాఽజాతేత్యర్థః || ౨౩ || —అథేతి || అథానంతరం మారుతినా

భీమేన హరేనబలాత్కారేణ ఆహృతః ఛిత్వా ఆసీతః తతో దత్తశ్చ మణి
శ్చూదారత్నం పాషాతనందనాయాః ద్రౌపద్యాః శోకపవాన్ని
స్తస్య దాహకమణిప్రతిబంధకః నాశకః అథూల్ మణాపాహ
ప్రతిబంధకత్వం ప్రసిద్ధం పుత్రఘాతినో ద్రాణేశ్శిరఃకల్పశిరోమ
ణిచ్ఛేదాత్పుత్రశోకం జహా విత్యభః, అత్ర శోకాగ్నిదాహప్రతిబం
ధక ఇతిరూపకాతిశయోక్త్యైవైకే వాచకానుప్రవేశసంకరః ఉపజాతః॥

౨౪॥—తత ఇతి ॥ తతః సంవత్సరమయస్య ప్రళయకాలస్య సచ్ఛా
త్రైసహస్రధ్యాయితద్వదనేకక్షయకరఇతియావత్ - తాదృశితథావిధేః
భయేషాంకురూణాం పాండవధాతౌ రాష్ట్రాణాం సంబంధినిసంప్రహ
రేయధ్దే కృష్ణాయాః ద్రౌపద్యాః వేణీబంధస్య మశ్శాసనవధావ
ధికస్య ఆయుషాజీవితకాలసహ పరిసమాప్తేనతీతుస్తత్ర రణాన్వ
యః కేశాకషీదుశ్శాసనరుధిరతైలసంస్కారేణ ద్రౌపదీవెణ్యాఃభీ

రునందనస్య, దత్తౌ మణిపాషాతనందనాయాశ్శోకా

గ్నిదాహప్రతిబంధకోథూల్ ॥ ౨౪ ॥ X ॥ తత

స్సంవత్సరమయస్య సచ్ఛాత్రైతాదృశికురూణా ముభయే

షామపి సంప్రహరేకృష్ణావేణీబంధాయషాసహప

భీమేన హరేనబలాత్కారేణ భగ్నస్య మదితస్యగురునందనస్య అ
శ్వత్థామ్నః శీషాల్ మూర్ధ్నః ఆహృతః తతః దత్తః మణిః పా
షాతనందనాయాద్రౌపద్యాః శోకాగ్నిదాహస్య ప్రతిబంధకః నిరో
ధకః అథూల్ + భూసత్తాయాంలుజ్జే మణిమంత్రాదీనామగ్ని
దాహప్రతిబంధకత్వం శాస్త్రసిద్ధమితిభావః ॥ ౨౪ ॥ — తత ఇతి

తతః సంవత్సరమయస్య ప్రళయకాలస్య సచ్ఛాత్రైసదృశేనమయే తా
దృశితాదృగ్విధే ఉభయేషాంకురూణాం సంప్రహరేయధ్దేకృష్ణాయాః
ద్రౌపద్యాః వెణీబంధస్య కచోద్భయబంధస్య ఆయుషాసహసమా

౩౫౨ సవ్యాఖ్య చముఖారణే ద్వాదశస్తపకః

మేనమోచితత్వాదితిభావః ॥౨౫॥—స్వమితి ॥ స్వంస్వీయం - అప
త్యానాం దుర్యోధనాదీనాంవగ్గం- దుశ్శలాపుత్రీవక్త్రవశేషఃస్వస్తిం
స్తథోక్తం విజ్ఞాయశ్చత్వా పాండోస్సోదరస్య అవత్సవగ్గంతునమ
స్తాః పంచాపిశేషాః యస్త్వింస్తథోక్తంచ విజ్ఞాయ సదాదృశాంధఃజ
రతః వృద్ధః మహీపఃధృతరాష్ట్రః తదాచేతనయాపి అంధఃజ్ఞేబభూవ
పుత్రీకాద్విషదభ్యుదయాద్భ సుధృశంమూర్ఛితోభూదిత్యధః అ
త్రితాదృగుభయవిజ్ఞానస్య ధృతరాష్ట్ర మూర్ఛా హేతుత్వాత్పదార్థ
హేతుక కావ్యలింగస్య అంధత్వమూర్ఛితత్వగుణయాగపద్యా త్తక
సముచ్చయస్యచైకవాచకానుప్రవేశసంకరః ॥ ఉపజాతిః॥ ౨౬॥—
తదానీమితి ॥ తదానీంమూర్ఛాసమయో విదురేణసంజయోనచ ద్వా
భ్యాంవ్యజనంతాలవృంతపీఞనం ఆదిర్యేషాంతథోక్తేరుపచారైశ్చైస్య
సంస్కారైర్విశ్రాణితాప్రాప్తితానంజ్ఞాచేతనాయస్యసః,కురుభూవతిః
ధృతరాష్ట్రఃపాతిఫేదె, హాసుయోధనహాదుశ్శాసనఇత్యుక్తప్రకారం

రిసమాప్తై ॥ ౨౫ ॥ ప ॥ స్వండుశ్శలాశేషమపత్యవ
గ్గంపాండోశ్చవిజ్ఞాయనమస్తశేషమ్| దృశానదాం
ధోజరతోమహీపశ్చిరంతదాచేతనయాపిజ్ఞే ॥౨౬॥
గ ॥ తదానీంవిదురసంజయాభ్యాంవ్యజనాదిభిరుపచా

ప్రసృతై ॥ ౨౫ ॥—స్వమితి ॥ స్వంనిజం అవత్సవగ్గం సుతిసంఘం
దుశ్శలాస్వపుత్రీశేషోయస్త్వీతంపాండోఃఅవత్సవగ్గంసమస్తఃకృ
త్స్వఃశేషోయస్త్వీతం విజ్ఞాయమత్వాదృశాదృప్త్యాసదానర్వదాలం
ధః జరతః వృద్ధః మహీపః ధృతరాష్ట్రః చిరంచేతనయాపి తథాఅం
ధః జ్ఞేబాతః + జనీపాదుభావేలిప్త గమహానేత్యుపధాలావః
ముమూర్శైత్యధః ॥ ౨౬ ॥—తదానీమితి॥ తదానీం తత్కాలే వి
దురసంజయాభ్యాం వ్యజనాదిభిస్తాలవృంతముఖైరుపచారైర్విశ్రాణిత
సంజ్ఞః దాపితచేతనః హాసుయోధనదుర్యోధన హాదుశ్శాసనఇతిబహు

‘బహుధావిలపంత్య’ ఉద్ధాయ- రణేనిహతస్య స్వజనస్యముఖేంద్రాః
 స్తరణా దేవ స్తరణమాత్రాత్ సతుదశనాదిత్యధః ఉల్లాలయ
 ధాతధా కల్లోలితః, ప్రవధితః కోకపివసింధుస్సముద్రః యేషాం
 తైర్బంధుభిస్సహ, సగరాత్ హస్తినపురాత్ నిగతస్స, పే
 ప్రాణాః భవద్భిస్సమేషు ప్రియతమేషుగతేషునత్స్వపి యూయమ
 ద్యాపిననిగతాః, ఇత్యుక్తప్రకారేణరోషేణప్రాణాన్ బహిరు
 త్సారయతునిగమయితుమివేత్యుత్పేక్షాహృదివక్షసి పునఃపునర్వి
 రచితానికరాభ్యామాస్ఫులనానికరిన తాడనానియాభిస్తాభిః, ఇయం
 కవాలమకరికా మమజన్తభువః సెత్రస్యసౌందర్యేణ ప్రతిభటస్య స
 దృశస్యభావంప్రాతిభట్యంతచరతి, ఇత్యుక్తప్రకారయా అసహిష్ణుత
 యా అనూయయేవేత్యుత్పేక్షా, సవిధంసమీపంప్రత్యాగత్య కవాల

రైర్విశ్రాంతినంజ్ఞః హనుయోధనహదుశ్శాసనేతి బ
 హుధావిలపన్తుత్తాయ రణనిహతస్వజనముఖేందుష్ట
 రణమాత్రాదుల్లోలకల్లోలితకోకసింధుభిరబద్ధభి
 స్సహసగరాన్నిగతాపేప్రాణాభవత్సమేషు గ
 తేష్వపియూయమద్యాపిననిగతాః ఇతిరోషేణ ప్రా
 ణాన్ బహిరుత్సారయితుమివహృదిపునః పునర్విరచితక

ధావిలపణ్ కోచక్ ఉద్ధాయరణే నిహతస్యస్వజనస్యముఖేంద్రానాం
 చంద్రసదృశముఖానాం స్తరణమాత్రాత్ స్త్రుతైరేవఉల్లోలకల్లో
 లితః కోకసింధుర్యేషాంతైః బద్ధభిః సహ సగరాత్ నిగతః ని
 ర్యాతః భవద్భిస్సమేషు తుల్యమప్రియేషు గతేష్వపిగతేషు సత్స్వ
 పియూయంతిద్యాపిననిగతాః ఇతిరోషేణప్రాణాన్ బహిరుత్సార
 యితుమివ నిష్కాసయితుమివహృదిపునఃపునఃవిరచితం కరాస్ఫుల
 నం కరితాడనం యాభిస్తాభిః సవిధంసమీపం ఆగత్యమమజన్తభువః
 జన్తస్థానం సెత్రం తతేనందర్యస్య అతివిస్తృతత్వాత్తేనిలత్వహంపస్య

అమకరికాంకస్తూర్యాదిరచితమీనాకృతిరేఖాం, ఉన్మూలయంతిం త్నా
 శయంతం బాష్పప్రవాహాం నయనైరుత్సృజంతీభిః వషణంతీభిః ||ని||
 తద్భేదాశ్శింశుమారోద్రశంకవోమకరాదయశ్శత్యమరకొశే, తెషాం
 మత్స్యసాంభేదాః అవాంతరజాతయశ్శత్యథః అతఏవ టీకానర్వ
 సేవప్రద్యుమ్నోమీనకేతనశ్శత్యత్ర మత్స్యజాతిత్వాన్తీనవీవ మకరశ
 త్యుక్తమితిధ్యేయం, అస్తాన్చికురహస్తాన్ కుసుమైర్మాంలతీమల్లికా
 దిభిః అనవరతంనర్వదాతమోదేన పరిమళేనసంతోషేణచ భరితాన్
 పూర్ణాన్విదధానాః కుర్వాణాః సుయోధనాదయః క్వకుత్స్యవతితాః
 ఇత్యుక్తప్రకారేణ పెన్మైతి శేషః గవేషయితుమన్వేషయితుమివేత్సు
 త్పృక్షా- భువిదూరంవికీర్ణైశ్చిక్తైశ్చికురహస్తైః కేశపాక్షేరుపల

రాస్ఫాలనాభిస్సవిధమాగత్యమజ్జన్తూసాష్టర్య ప్రి
 తిభట్యమియమాచరతీత్యసహిష్టుతయేవకపోల మకరి
 కామున్మూలయంతంబాష్పప్రవాహం నయనైరుత్సృ
 జంతీభిరనవరతమస్తాన్కుసుమై రామోదభరితాన్విద
 ధానాన్సుయోధనాదయః క్వవతితాఇతిగవేషయితు
 మివ భువిదూరంవికీర్ణైశ్చిక్తైశ్చికురహస్తైరుపలక్షితాభిః వ

ప్రాతిభట్యంప్రాతికూల్యం ఇయంమకరికాఅచరతి +చరగతిభక్షణయో
 లాట్ ఇతి అనహిష్టుతయేవ అక్షమయేవకపోలయోమకరికాంమక
 రికాపత్రం ఉన్మూలయన్తం నాశయన్తం బాష్పప్రవాహం నయ
 నైర్నైర్నైరుత్సృజంతీభిః అనవరతమజస్రిం అస్తాన్కుసుమైః అమో
 దభరితాన్ అతిపరిమళపూర్ణాన్ ||ని|| అమోదస్సోత్తినిహాన్ రీత్యమరః, వి
 దధానాః కుర్వాణాన్సుయోధనాదయః దుర్యోధనముఖాః క్వవతి
 తాః ఇతిగవేషితుమివచేతుమివదూరదూరం అతిదూరం అవకీర్ణై
 ర్వికీర్ణైః చికురహస్తైః కేశసంమైః చికురాః కేశావీవహస్తాః కరాస్తైః
 ||ని|| హస్తానక్షత్రభేదేన్యాత్మరేభకరయోరపి కచాత్పరః కలాపాధాన్

క్షితాభిస్సంగతాభిః, పవనసుతపరిఘస్యభీమగదాయాః ఉపాలంభనే
నిందాయాం విషయైపరిపూరితః అధః హక తో రెకిమకాండేస్తాకమి
యతీ విప త్రిభవత్సాప్రత్యానీ తేత్వాదిరూపమభిధేయః యైస్తేః విలా
ప్తేః పరి దేవనశబ్దేః దిశాందశానామంతరం మధ్యభాగం నిరంతరయం
తీభిః సాంద్రీకుర్వతీభిః స్నుషాభిః పుత్రపత్నీభిః పరివార్యమాణ
యా గాంధారతనయయా గాంధార్యా- శనేశ్వనేః పుత్రశోకభరా
న్తందం మందం అనుగమ్యమానశ్చ సక సంగ్రామభువం యద్దభూ
మిమవగాహ్యపరివిశ్య- పక్షిశః పరిశీలితాఅభ్యస్తాదీఘానిద్రాః
రణంయైస్తేషు పాకశాసనేన ఇంద్రేణముక్తైః శౌర్యానందనేనవృష్టైః
పారిజాతవ్రసవైః పరిమళితాః సంజాతపరిమళాః కచబంధాః ధమ్మి
ల్లాః యేషాంలైషు ప్రవీరేషు శూరీ త్తమేషు తనయేషు మర్యోధనా

పవనసుతపరిఘాపాలంభన పరిపూరితాదైర్వలంపై
దిగంతరం నిరంతరయంతీభిస్సుషాభిః పరివార్య
మాణయాగాం ధారసుతయా శనేశ్వనైరనుగమ్యమా
నసంగ్రామభువమవగాహ్యపక్షిశః పరిశీలితదీఘా
నిద్రేషు పాకశాసనముక్త పారిజాతకుసుమ పరిమళి
తకచబంధేషు ప్రవీరేషు తనయేషు నిపత్య పరి

ఇతివిశ్వః, ఉపలక్షితాభిః పవనసుతస్య భీమస్య పరిఘస్యగదాయా
ఉపాలంబ్యనేన నిందయాపూరితమధః యేషాంలైః విలాప్తైః పరిదేవ
నైః దిగంతరం నిరంతరయంతీభిః అనవకాశయంతీభిః స్నుషాభిః పరి
వార్యమాణయాగాంధారసుతయాగాంధార్యాశనేశ్వనైః అనుగమ్య
మానః సంగ్రామభువం యద్దభూమిం అవగాహ్యపరిశీలితాఅభ్యస్తా
దీఘానిద్రాః యైస్తేషు పాకశాసనేన ఇంద్రేణముక్తైః పారిజాతకుసు
మైః పరిమళితాస్సంజాతపరిమళాః కచబంధాయేషాంలైషు ప్రవీరే
షు నిపత్యపరితః సమంతాల్ విలురక్ నకురుభూపతిః ధృతరాష్ట్రః

దిషు నివత్యపరిత్రావిలురక్ వివతమానస్క-చిరంతరోదీత్ రోది
 తిస్త- + రుదేకతరలిజ్ || ౨౭ ||—రుప్తమితి || అథఆజిభూమా
 యుద్ధరంగే, ఆగతంకించరుప్తం పుత్రహననాదాత్తనిక్రద్ధం అతపీనపి
 తృప్యంపితుభ్రాతరం అముంధృతరాష్ట్రం దృష్టంభయేన ఆకులాధీ
 ర్యస్యతేన యుధిష్ఠిరేణ అభ్యధితౌ తతోపశమనాయ ప్రాధి
 రా హరిశీకృష్ణః పరాశరనందనః వ్యాసశ్చ ద్వా, తంధృతరాష్ట్రం
 అవసీతానిరస్తారుజ్ కోధః యస్యతథోక్తం విధాతుంకతుం దా
 క్ సత్వరం ఆజగతుః ఆగతవంతౌ || ౨౮ ||—తమితి || వ్యాసశ్చ
 కృష్ణశ్చ ద్వా శోకేనపుత్రదుఃఖేన-అభితప్యమానం తం ధృతరాష్ట్రం
 సభోనభస్యా శ్రావణభాద్రపదమాసౌ - దవపావకేనననానలేన దండ

త్రావిలురక్ సకురుభూపతిశ్చిరమరోదీత్ || ౨౭ ||

ప||రుప్తం పితృన్యమముమాగతమాజిభూమాదృష్టం భ
 యాకులధియాభయధిష్ఠిరేణ | అభ్యధితౌహరిప

రాశరనందనౌదాగ్రాజగతుస్తమపసీతరుషం విధా
 తుమ్ || ౨౮||ప||తంవ్యాసకృష్ణావభితప్యమానంశోక

నశాంతంసుతరాన్యధత్తాఽ సభోనభస్యావివదావన్య

చిరంతరోదీత్ అహ్యిణ్యముంచల్ + రుదిర్అశ్రువిమోచనెలజ్ రుద
 శ్చపంచభ్యశతీత్ || ౨౭ ||—రుప్తమితి || రుప్తంకుపితం ఆజిభూమా
 యుద్ధమామా ఆగతం అముంపితృన్యంపితుభ్రాతరంధృతరాష్ట్రం +
 పితృన్యమాతులమాతామహ పితామహాఇతి నిపాతితః దృష్టావఅథద
 ర్శనానంతరం భయేన ఆకులాధీర్యస్యతేన యుధిష్ఠిరేణ భమరాజే
 న అభ్యధితౌ ప్రాధితౌ హరిపరాశరనందనౌకృష్ణవ్యాసౌ తం
 ధృతరాష్ట్రం అవసీరుషం ముక్తకోపం విధాతుం ద్రాక్ ఆజగ
 తుః ఆగతౌ +గమగతౌచిత్ గమహనేత్యుపధాలోపః || ౨౮ ||
 తమితి || అథానంతరం వ్యాసకృష్ణౌ శోకేనతప్యమానం తం ధృతరా

హ్యమానం అత్యంతం శ్లుష్పమాణం + యజంతాద్దహతేకమణిల
టశ్శానచ్ - దావవృక్షం వనతిరుమివసుతరాం - శాంతంగత్కొంధం
ర్వాపితవనానలంచవ్యగతాంచకృతుః + విపూర్వాద్దహతేకతరిలు
జ్జే ||ని|| నభాశ్శాన్విణికశ్చసః - సుస్మృభస్యఃప్రాప్తపదభాద్రభాద్ర
పదాస్సమాః దవదావౌవనారణ్య వహ్నిఇతిక్రమేణసర్వత్యామరః
ఉపమాలజ్కారః ఉపజాతిః || ౨౯ || — అథేతి || అభ్యోధశమనా
నంతరం యుధిష్ఠిరః సహజైస్సహమాదిభిశ్చౌభిః స్సహ మహతఃలా
కోత్తరస్య ఆహవస్యయుద్ధస్య భువందేశం ఆసాద్యప్రాప్య హే
స్వామిన్ మహాప్రభోఅనేక విధానామపరాధానాం కరణ్ణన పేతు
నా తవశాపపాత్రం అయంపురోవతీజనః ధర్మరాజఃఆగతఃఇత్సు
క్రప్రకారం ఉక్తైవ్విశేషః చరణయోఃప్రణమంతం నమస్కుర్వంతం

క్షుద్రందహ్యమానందవపావకెన || ౨౯ || గ || అథ
సహజైస్సహమాహాహవభువమాసాద్యస్వామిన్ననేక
విధాపరాధకరణేన తవశాపపాత్రంజనాయమాగత ఇ
తిచరణయోఃప్రణమంతమాత్మానం ప్రధమతామ్
దులమాలింగితవంతం వశ్చాద్భావజ్ఞేన ముకుందేనపు

ష్ట్రం నభోనభస్య శ్రావణభాద్రపదమాసౌ దవపాదకేన దావ
గ్నినాదం దహ్యమానం + లుపనదేతి యజంతాత్కమణిశానచ్
దావవృక్షమివ వనతిరుమివ ||ని|| దవదావౌవనారణ్యవహ్నిఇత్యమరః
సుతరాం శాంతంగత్కొంధం అకురుతాం దుధాక్షలజ్జే || ౨౯ || —
అథేతి || అథానంతరంసహజైస్సమంభ్రాత్మభిస్సహఆగమ్య హేస్వా
మిన్ అనేకవిధేన నానాప్రకారేణ ఆపకారేణ ఆపకృత్యాతవశాప
పాత్రం శాపభాజనం ఆయుజనః అహంఆగతః ఇతిచరణయోఃప్ర
ణమంతమాత్మానంస్వప్రధమతిః ఆచౌమ్మదులం యథాతథా ఆలిం
గితవంతం వశ్చాత్ భావజ్ఞేనముకుందేన కృష్ణైశ్చరస్థాపితేనలూహ

లింగం

సన్మ్యాఖ్యే చముభారతేద్వాదశస్త్ర బకః

అత్తానంప్రశమతః ఆచార్యమృదులశంభుః పుష్కలం యథాతిథా ఆలింగిత
 వంతం పశ్చాదనంతరం భావజ్ఞైః ఆలింగనేనభీమం పుత్రహంతారం
 భక్తికరోమితి ధృతరాష్ట్రాశయవిదాముకుందేన శ్రీకృష్ణేన పురః ఆ
 లింగనదేశే స్థాపితేన లూహమయేన భీమసేనేన సహనిజవైరంపు
 త్రవధజన్యంవిరోధమపిచూడీకృతవంతం ద్వయమపి నాశితవంతిమి
 త్యధః ప్రజ్ఞాదృశం అంధం ధృతరాష్ట్రం పురస్కృత్య సమ్మన్యస్త్రు
 తం చింతితంబహుశానాం అనైకేషాంకరణీయానాం అగ్రే తేష్యక
 మ్మణాం జాతం బృందంయేనతథోక్తస్సన్నతపీన ప్రేతభూయంగ
 తాయమృతాయేత్యధః- సర్వస్థేజ్ఞాతిజనాయ బంధులోకాయ పు
 రాకృతయగై భగీరథఇవనిమలైః నిలిపనిమ్నగాయాగంగాయా
 స్సలిలైః జలైఃకృతాఃనివాపాంజలయః అంజలిపరిమితతర్పణాదకాని
 యేనతథోక్తస్- నిర్వాపణంసంచయనం విధివద్యథాశాస్త్రమేవ

రఃస్థాపితేనలోహభీమసేనేనసహనిజవైరమపి చూ
 ణీకృతవంతం ప్రజ్ఞాదృశం పురస్కృత్యస్త్రుత బ
 హుశకరణీయజాతాయధిష్ఠిరః పురాభగీరథఇవప్రే
 తభూయంగతాయసర్వస్థేజ్ఞాతిజనాయ నిమలై
 ర్నిలింపనిమ్నగాసలిలైర్నివాపాంజలినిర్వాపణంవిధి

భీమసేనేన సహాయసభీమేన సాకం నిజవైరమపి స్వవిరోధమపి
 చూడీకృతవంతం ప్రజ్ఞాదృశం ధృతరాష్ట్రం పురస్కృత్యస్త్రుతంక
 రణీయజాతం యేనతథోక్తః యధిష్ఠిరః ధర్మరాజః పురాపూర్వం
 భగీరథః భగీరథాఖ్యారాజేన ప్రేతభూయంప్రేతత్వం గతాయసర్వ
 స్థేజ్ఞాతిజనాయ నిమలైస్సవ్యచైర్నిలింపనిమ్నగాయాగంగాయా
 స్సలిలైరుదతైఃనివాపాంజలీనాంతిలోదకాంజలీనాం నిర్వాపణం విధి
 వత్ నిర్వృతయామాన + వృతువర్తనేన్యంతాల్లిట్ ॥ 30 ॥ —

నిర్వృతయామాసకృతవా ॥ ౩౦ ॥ — శుభేతి ॥ తతః యధిష్ఠిరః శు
భానికల్యాణాన్యేవాభిసముద్రస్తస్య వీచీ స్తరంగానివస్థితాః తారణా
నాంపల్లవపుష్పమణివస్త్రాదిపౌత్రగృహద్వాదస్తమ్భది ఘటితయం
త్రవిశేషాణాం ఆవళీఃపజ్జీః వహంతీం తతాః విస్తృతాః వాద్యా
నాంధేరిమృదంగాదీనాం నిస్సవనాః యస్యాంతాం ఆత్తన ఇమామా
త్తీయాంపురీహా స్తినపురం హరింపురోధాయ అగ్రకృత్వా సహోద
రైభీమాదిభిస్సమం అవిక్షత్ పృవిష్టవాన్ + విశలైకతరీలుజ్
ష్టైశలఇగువధాదనిటఃకృత్తికన్, వంశస్థమ్ ॥ ౩౧ ॥ — వలగ్నైతి ॥
తత్రపురే సపాథః యధిష్ఠిరః దుగ్రహదాత్తజాయాః ద్రౌపద్యాః
వలగ్నసూత్రైః కాంచీగుణైః చేత్రైరుశ్యాసనాకృష్టైః వస్త్రైశ్చవి
తానిలైసంజాతాల్లాచెత్తిదుర్యోధనదౌరాత్త్యక్రీపితృవ్యస్సృజ్యత

వదేవనిర్వృతయామాస ॥ ౩౦ ॥ ప ॥ శుభాభిషిచిరవ
తారణావలీస్తతావహంతీం తతవాద్యనిస్సనామ్ హ
రింపురోధాయసమంసహోదరైఃవిక్షదాత్తీయపురిం
యధిష్ఠిరః ॥ ౩౧ ॥ ప ॥ వలగ్నసూత్రైః (౧) దుగ్ర

శుభాభిషి ॥ తతఃయధిష్ఠిరః శుభమేవాభిసముద్రస్తస్యవీచీరవతరం
గానివ తారణావలీస్తారణపజ్జీః వహంతీంతతః విస్తృతః వాద్యా
నాం వేణుమృదంగాదీనాం నిస్సవనోయస్యాంతాం ఆత్తీయపురిం హ
స్తినపురంహరింకృష్టపురోధాయసహోదరైఃసమంభ్రాతృభిస్సహా
విక్షత్ పృవివేశ+విశప్రవేశనేలుజ్ శలఇగువధాదికన్ ॥ ౩౧ ॥ —
వలగ్నైతి ॥ తత్రపురే దుగ్రహదాత్తజాయాః ద్రౌపద్యాః వలగ్నేన
మధ్యేనసూత్రైః ఉత్పన్నైః చేత్రైః వసన్తైః వితానిలైసంజాతవితానే

(౧) సూత్రైఃరిత్యసాధుఃపాఠః కింతుసూత్రైరితిచేలవిశేషణ్యేన
పాఠః । వితానకరణైః చెలానామేవకరణత్వం సపునః వాంచాలీకాం
చీగుణానామితి హేతోఃసముచ్చాయకాభావాదచ్చ ॥

రాష్ట్రస్యధామ్నిగృహే తత్ ప్రవేశోపలక్షితం ఏకందినంస్థితావప
రేహ్నిదినే స్వమాత్మీయం గృహంగృహం పయయాపవిష్టవాన్ శ
తుజయలబ్ధస్య రాజ్ఞామభ్యహితత్వాత్పరేహ్నిశ్శాన్త్యక్తంఉపజాతిః ॥

31॥ తతః తత్కర్మ తరణాన్వయః ॥ రాజ్యేతి ॥ తతః కృతినః కర్తవ్యని
పుణాః కృష్ణాదయః ద్వాక్ నత్వరం రాజ్యే అభిషేకస్య షట్టాభిషే
కస్య సంబంధినః నలిలాత్ సంగతమివస్థితం- ఆవతకంచక్రవర్తిలక్ష
ణం సవ్యగతిచక్రాకృతికేశసంస్థానవిశేషం జలభృమించ ఉద్వహతివి
భృతిధర్మసూనోయధిష్ఠిరస్య మూర్ధానిశిరసి ఉజ్జ్వలంరత్నానాం
పద్మరాగాదీనాం జాలంసమూహః యస్మిన్ స్తథోక్తం హేమోవి
శారం హైమంముకుటంకిరీటం - శుభాః శుణాః చంద్రతారాబలాదయః

పదాత్తజాయావితానితేధామ్నిసతతృచైలేః స్థితా
పితృవ్యస్యదినంతదేకంపరేహ్నిపాథః పయయాస్వ
గహమ్ ॥ 31 ॥ తతః ॥ రాజ్యాభిషేకసలిలాదివసం
గతం ద్వాగవతకముద్వహతిమూర్ధానిధర్తసూనాః ॥

కృష్ణాదయశ్శుభగుణైకృతినోముహూతే హైమంస్వ
॥ 31॥ అస్త్రీవితానముల్లోదఇత్యమరఃపితృవ్యస్యధృతరాష్ట్రస్యధామ్ని
గృహేనపాథః ధర్మరాజః తత్ ఏకందినం ప్రవేశదినమేకంస్థితా
పరేహ్నిస్వగేహం స్వావయంపయయా జగమ+ యాప్రాపణేలి
ట్ ॥ 31॥ — రాజ్యేతి ॥ రాజ్యస్య అభిషేకసలిలాత్ షట్టాభిషేకో
దకాల్ ద్వాక్ సంగతమివ ఆవతకంజలభృమం కేశసంస్థానవిశేషంఉ
ద్వహతి ధర్మసూనాః యధిష్ఠిరస్య మూర్ధానిశిరసికృతినః కుశలాః
కృష్ణాదయః కృష్ణవ్యాసాదయః ॥ 31॥ కృష్ణస్తు కేశవేవ్యాసేవ్యజ్ఞేనే కో
కిలపిచెతివిశ్వః శుభగుణైకవింశతిమహాదాయోపదాషరహితే గ్రహ
బలాన్వితే ముహూతేలగ్నై ఉజ్జ్వలం రత్నజాలం యస్మిన్ తత్ ము
కుటంకిరీటం ॥ 31॥ అథముకుటంకిరీటం పున్నపుంసకమిత్యమరఃస్వః

యస్మిన్ స్తథా కేమమహాతేలగ్నైవ్యధుఃనిహితవంతః- వసంతతిలకా
 ౩౩ || ద్విజైతి || ద్విజైభ్యః వ్యాసాదిభ్యః వ్రణామేషు సాష్టాంగనమ
 స్కారకాలేష్విత్వథః నృపన్య యధిష్ఠిరన్య భుజయోస్సీమ్ని దేశే
 లగ్నాభూరేణురాజః ఏకః హయనః అధికః యేషులేషుద్వాదశసు
 హయనేషు త్రయోదశసంవత్సరేష్విత్వథః- అన్యనృపన్య విరహా
 త్ వియోగాద్దైత్యః కృశాంగీ క్షితిః భూమిరివేశ్యతేప్రతా రజర
 రాజ || ఉపజాతిః || ౩౪ ||—తదానీమితి || తదానీం కిరీటధారణ
 ద్వీజప్రణామసమనంతరమేవ పరాశరసుతేనవ్యాసేన విదురేణసం
 జయేనచ త్రిభిస్సహసంభాషమాణం యోగక్షేమాథం మంత్రయ
 మాణం రమారమణం త్రికృష్ణమగ్రతొనిధాయ పురస్కృత్య యయు
 త్సునా ధాతరాష్ట్రేణ వెశ్యాపుత్రేణసవినయం యథాతథాదీయమా
 భుర్ముకుటముజ్జ్వలరత్నజాలమ్ || ౩౩ || ప || ద్విజప ||

ణామేషునృపన్యలగ్నాభూరేణురాజర్భుజసీమ్ని రజః
 ఏకాధికద్వాదశహయనేషు క్షితిఃకృశాంగీవిరహాదివా
 స్య || ౩౪ || X || తదానీమేవ పరాశరసుతవిదురస
 జ్జయైస్సహ సంభాషమాణం రమారమణమగ్రతొని
 నీదభుః + డుధాక్షలుక్ గాతిస్థేతిసిచోలుక్ అతఇతిజన్ || ౩౩||—

ద్విజైతి || ద్విజానాం బ్రాహ్మణానాం ప్రణామేషు సాష్టాంగనమ
 స్సృపన్య ధర్మరాజస్య భుజసీమ్నిలగ్నాసక్తాభవః రేణానాం
 భూళీనాం రాజః రేఖావీకేన అధికేషు ద్వాదశహయనేషు ద్వాద
 శసంవత్సరేషు త్రయోదశవత్సరేష్విత్వథః అన్యవిరహాత్ కృశాంగీ
 క్షితిరివభూరివరేజేచకాశై+రాజ్యదీప్తోలిట్ ఫణాంచసప్తానామిన్ద్రే
 త్నాభ్యా సలాపౌ || ౩౪ ||—తదానీమితి || తదానీమేవతత్కాలప
 పపరాశరసుతవిదురసంజయైస్సహసంభాషమాణంరమారమణంకృష్ణం
 అగ్రతొనిధాయ పురస్కృత్య సవినయం యథాతథా యయుత్సుశా

311 సవాభ్య చముభారతే ద్వాదశస్తకః

నః హస్తావలంబాయస్యతథోక్తస్స భూభారస్యత్రీయస్యలఘూ
కరణైస మోచనెనచేతునా ప్రీయమాణైస్తుష్యద్భిః దిక్షువారణైరై
రావతాదిభిః ప్రేషితం ఉపాయనీకృతమివస్థితమిత్పుత్రేక్షా, మ
హంతం కంచిదనుపమం దేవవాహ్యం రాజవాహ్యం మదగజం అధి
రూఢస్సక్ ॥ 2 ॥ రాజవాహ్యస్తావపవాహ్యైశ్చత్యమరః ॥ శశిమండ
లన చంద్రబింబేన శర్వర్యాః రాత్యాః ప్రథమాయామఇవ ధవళే
న ఆతపత్రేణభత్రేణ పరిష్క్రియమాణః అలంక్రియమాణః ఉపరిభా
గః మూర్ధోధ్వదేశః ఆకాశప్రదేశశ్చయస్యతథోక్తస్స లా
లనవశేన పోషణవాత్సల్యవశేన ఆగత్య నమీవం ప్రాప్య పార్శ్వ
యోరుభయోః ప్రమోదేన తరళే చలంతీపక్షపుటయయోఃతాభ్యాం

ధాయ సవినయంయయత్సునాదీయమానహస్తావలం
బాభూభారలఘూకరణోపకారేణ ప్రీయమాణైర్ది
గ్వారణైః ప్రేషితమివ మహంతం కంచిదౌపవా
హ్యమధిరూఢశ్శశిమండలన శర్వరీ ప్రథమాయామఇ
వధవళాతపత్రేణ పరిష్క్రియమాణోపరిభాగః లా
లనవశేన పార్శ్వయోరాగత్య ప్రమోదతరళపక్షపు

సాత్యకినా బీభత్సనా అజనెనదీయమానః హస్తావలంబః హస్తా
శ్చయోయస్యతాదృశః భూభారస్యలఘూకరణమేవోపకారస్తేన ప్రీ
యమాణైస్సంతుష్టైర్దిగ్ద్వారణైర్దిగ్గజైః ప్రేషితమివస్థితంమహా
ంతం దేవవాహ్యం పట్టహస్తినం అధిరూఢః శశిమండలేన చంద్రబి
ంబేన శర్వర్యాః రాత్యైః ప్రథమాయామఇవ ఆదిప్రహరఇవ ధవళాత
పత్రేణ శ్వేతిచ్ఛత్రేణ పరిష్క్రియమాణః అలంక్రియమాణః ఉపరి
భాగః డోధ్వదేశోయస్య తథావిధః లాలనవశేనపాశ్వయోఃఆగ
త్యప్రమోదేన సంతాపేణతరళౌ చంద్రౌపక్షపుటాయయోస్తాభ్యాం
మరాళదంపతిభ్యాం హంసస్త్రీపుంసాభ్యాం చతుర్ముఖఇవబ్రహ్మ

మరాళదంపతిభ్యాం హంసజాయాపతిభ్యాం ఉపవీజ్యమానః చతుర్తు
ఖః బ్రహ్మేవ చామరాభ్యాం ఉపవీజ్యమానస్సౌ హర్త్యాణాం ధనిక
గృహాణాం శిఖరేషు అవలంబినీనామారూఢానాం పురేనితంబినీనామ
జ్ఞానానాం సంబంధిభిః కపోలౌ ఫలకైశ్చ తయోః స్థలనేన దూరం వి
ప్రకీర్ణైర్విక్షిప్తైః ఆనందబాష్పబిందుముకుళానీవ తైరివస్థితైః
లాజాంజలిభిః అనకీర్యమాణస్సౌ పురస్సరాణాం పురోగాణాం వివి
ధానాం తతసుషిరఘనానద్దహాపాణాం వాద్యానాం వీణావేణుమ్మ
దుంగాదీనామేవ గురుజనానాం శిష్యవదాచరంతీ తదుక్తశబ్దం పున
రుచ్ఛారయతీ శిష్యాయమాణాగవాక్షాణాం పరంపరాయస్యాంతధో
క్తాం ప్రతిధ్వనద్గవాక్షామితియావత్, పురి పూర్వోక్తా ప్రదక్షిణీ
కృత్య ద్వాదశమం రాజగృహద్వారధాగిత్యర్థః, అవతీర్ణః ఔ

టాభ్యాం మరాళదంపతిభ్యాం చతుర్తుఖశ్చామరా
భ్యాముపవీజ్యమానౌహర్మ్యశిఖరావలంబినీనాంపు
రనితంబినీనాంకపోలఫలకస్థలనదూరవిప్రకీర్ణైరా
నందబాష్పబిందుముకుతైరివలాజాంజలిభిరవకీర్యమా
ణఃపురస్సరవివిధవాద్యగురుజనశిష్యాయమాణగవాక్ష
పరంపరాం తాంసగరిం ప్రదక్షిణీకృత్య ద్వాదశమ

షచామరాభ్యాం ఉపవీజ్యమానః హర్త్యశిఖరావలమ్బినీనాం ||ని||హ
ర్త్యాదిధానినాంవాస ఇత్యమరః పురనితంబినీనాం సగరస్త్రిణాం క
పోలఫలకేషు ఫలకసదృశకపోలేషు స్థలనేన దూరవిప్రకీర్ణైః ఆనం
దబాష్పముకుతైరివలాజాంజలిభిః అనకీర్యమాణః విక్షిప్తమాణః పుర
స్సరస్య అగ్రతస్సరస్య వివిధస్యమంగళవాద్యస్య శిష్యాయమాణాశి
ష్యవదాచరంతీగవాక్షాణాం పరంపరాయస్యాంతాం సగరింప్రదక్షిణీ
కృత్య ద్వాదశమం అవతీర్ణః నిజమణితలస్య ప్రతిబింబానిసదీపాం
కురాత్ కనకపాత్రాణాం సువర్ణభాజనానాం మధ్యేనహంతీభిః

3౬౪ సవ్యాఖ్య చముభారతే ద్వాదశస్తకం

పవాహ్యోదవరూఢస్సౌ నిజానాం మణిమయానాంచ తిలకానాఢి
ప్రతిబింబానివస్థితాన్ దీపాంకురాన్ కనకపాత్రాణాం మధ్యే వ
హంతీభిః వారసీమంతినీభిః వేశ్యాభిః విరచితం ఆరాత్రికమంగళం
నీరాజనరూపశుభకార్యం యస్య తథోక్తస్సౌ పాండుసూనుః నిబిడా
నాం సాంద్రాణాం వితానేషు ఉల్లాచేషు మాల్వానాం ధూపానాం
శ్చహసంస్కారధూపానాంచ పరిమళైః సురభిశ్చ సుగంధిని మండ
పే ఆస్థానె కురూణాం రాజ్ఞాంకులే క్రమాత్ పితౄనంతరంపుత్ర
ఇతిరూపాత్ ఆగతం ప్రాప్తం సర్వత్రోభద్రం నామ సింహాసనం అధ్య
వాత్సిత్ ఆహాదవాన్; ఉత్పేక్షోపమాసంస్పృష్టిః ॥ ౩౫ ॥ — సౌధ
మితి ॥ కదాచిద్భూషః యధిష్ఠిరః సౌధం రాజగృహచంద్రశాలాం
సుహృద్భిస్సమం అధిరుహ్య చిరాత్ విరహితస్య ఆత్మనావియుక్తస్య
తస్య పురస్య హస్తినస్య సంబంధినీమవాపీషుదీప్తికాసు వీధిమవనే

మవతీణః నిజమణితలక ప్రతిబింబానివదీపాంకురా
న్కనకపాత్రమధ్యే వహంతీభిర్వాంసీమంతినీభిర్విర
చితారాతికమంగళః పాండుసూనుర్నిబిడవితానమా
ల్యధూపపరిమళసురభిశ్చైవ మణిమండపే కురుకులక్ర
మాగతం సర్వత్రోభద్రం నామ సింహాసనమధ్యవాత్సి
త్ ॥ ౩౫ ॥ ప ॥ సౌధం కదాచిదధిరుహ్య సమంసు

వారవిలాసినీభిః వేశ్యాస్త్రీభిః విరచితం ఆరాత్రికమంగళం యస్య
తాదృగ్విధః పాండుసూనుః యధిష్ఠిరః వితానమాల్వానాం ధూపా
నాంచయః పరిమళస్తేన సురభిశ్చ సుగంధౌ మణిమండపే కురూణాం
కులక్రమేణాగతం సర్వత్రోభద్రం నామ సింహాసనం అధ్యవాత్సిత్ + ప
సనివాసేలుక్ ఉపాన్వధ్యాజ్వలస ఇతి ఆధారస్యక మత్వమ్ ॥ ౩౫ ॥ —
సౌధమితి ॥ భూషణధర్మరాజః కదాచిత్ సౌధం సుహృద్భిస్సమం
మిత్రైస్సహ అధిరుహ్య చిరాత్ విరహితస్య వియుక్తస్య తస్య పుర

మాద్యానెమ చతుష్పదేమశృంగాటకేమ సృత్తాలయేమ నాట్యశా
లాసుచ దృష్టినిమజ్జయతిస్త ప్రసారితవాక్ ॥ వసంతతిలకా ॥ 32 ॥
తదానీంఖలు వీక్షణనమయపవెత్తుత్తరణాన్వయః ॥ క్షోణీమితి ॥
యః శకునికరః ద్యూతశౌండుః అస్తాకం ఈశాయ దుర్యోధనాయ ప
ణస్య ద్యూతశ్లహస్యమిషాత్ క్షోణీం చతుస్సముద్రవలయితాంధర్
రాజస్యేతిశేషః, కోశగృహాణి ధనగౌహాని గవామేనధనానాంతతి స
మూహం ఘోటానశ్వాన్ రథాన్ కుంజరాన్ గజాన్ అన్యాండక్తాతి
రికాం సంపదం రత్నాంబరాదికామపి అదాల్ధత్తవాక్ తాదృక్షః
ఉక్రప్రభావః తాదృశశ్శకునైకరః విజయతాంసర్వోత్కర్షేణవతే
తాం ఇత్యుక్రప్రకారం ఉద్యానే ఆలపంతిఃశుకీః కీరాంగనాః నిశమ్య

చృద్భిర్భూపశ్చిరాద్విరహితస్యపురస్యతస్య । వాపీ
మవీధిమవనెమచతుష్పదేమ సృత్తాలయేమచ నిమ
జ్జయతిస్తదృష్టిమ్ ॥ 32 ॥ తదానీంఖలు ॥ క్షోణీం
కోశగృహాణిగోధనతతింఘోటాన్ రథాన్ కుంజరాన్
న్యాంసంపదమప్య(చుద్ధని)దాత్పణ)మిషాదస్తాకమీ
శాయయః । తాదృక్షశ్శకునైకరోవిజయతామిత్యాం

స్య వాపీమ వీధిమ వనెమచతుష్పదేమ సృత్తాలయేమచ నాట్యశా
లాసుచదృష్టిం నిమజ్జయతిస్త సంచారయతిస్త + టుమస్తాశుద్ధాలా
త్తైఇతిలట్ ॥ 32 ॥ — తదానీంఖలు ॥ క్షోణీమితి ॥ యఃకరః
క్షోణీం భువంకోశగృహం భాండాగారంచ గోధనస్య గోరూపధన
స్యతతిం సమూహం ఘోటానశ్వాన్ రథాన్ కుంజరాన్ గజాన్ అ
న్యాం ఇతరాం సంపదమపి అస్తాకంఈశాయప్రభవేదుర్యోధనాయ
నిమిషాత్ అదుగ్ధఅపూరయత్ + దుహప్రపూరణైలజ్ తాదృక్షస్తా
దృశః శకునేః గాంధారాధిపస్య కరః హస్తః విజయతాంసర్వోత్క
ర్షేణ వతేతాం+జిజయెలాట్ విపరాభ్యాంజెరిత్యాత్తనెపదం ఇతి

ఘృతాన్ అథధర్మతనయః అనుజ్ఞేస్సమం మందంజహానహసితవాన్
 ధూన్ తేనాప్యస్యాహోధన్యం ఘన్యతాధిగేహంతులాధమమమితిహాసప్ర
 కాః॥ శార్ధూలవిక్రిడితమ్॥ 32॥—కుం త్యేతి ॥ పాండో స్తనూజః ధర్మ
 రాజః దినేదినే ప్రతిదినంతు స్త్యాఅనుజ్ఞేర్భిమాదిభిస్సాకంభక్త్యాసుతా
 నాంశతేనవిరహాద్ధౌః అంతర్మనసితత్సంతతి ర్తంభున్నంపితృవ్యం
 ధృతరాష్ట్రం అగ్రతః స్థాపయిత్వా సర్వేషాం కార్యేషాంపురస్కృత్యధియా
 నూక్తబుద్ధ్యా విజితమివస్థితమిత్సుప్రేక్షా, కుశాగ్రం కుశాస్తరణ
 మధస్తాత్మతాన్వితత్రాపవిశ్య అధఃకృత్యచెత్సథః ప్రబద్ధః అంజలి
 ర్చనతథోక్తస్త్వ సస్యవనూనామన్యతమస్య అన్వదంస్థానం గం
 తుమిచ్ఛః భీష్మాత్ వశానాం బ్రాహ్మణాదీనాం ఆశ్రమాణాంబ్ర
 వంతీశ్శుక్లీరుద్రాన్ నెసనిశమ్యధర్మతనయో మందంజ
 హాసానుజ్ఞేః ॥ 32 ॥ కృత్యజ్ఞః పాండవో సాసుతశత
 విరహాడంతరత్యంతమా ర్తంభక్త్యాసాకంపితృవ్యంప్రతి
 దినమనుజ్ఞేరగ్రతః స్థాపయిత్వా । కృతావధస్తాత్మ
 కాగ్రంవిజితమివధియాప్రాంజలిస్సర్వధర్మై భీష్మా
 ఉద్యానే అలపంతిః భాషమాణాః శుకేః శుకస్త్రీః నిశమ్యతద్భాష
 ణం శ్రుత్యేత్సథః పిణాశ్శ్చయంతఇతి పదాపచారికః సధర్మతన
 యః యధిష్ఠిరః అనుజ్ఞేభ్యాత్మభిస్సహ మందంజహాసహాసేహాస
 నేలిత్ ॥ 32 ॥—కృత్యజ్ఞఇతి ॥ కృత్యజ్ఞః కార్యజ్ఞః అసాపాండవః
 ధర్మరాజః అనుజ్ఞేస్సహాసుతశతస్య నిధనాన్నాశాత్ అంతఃఅభ్యంతరే
 అత్యంతం ఆతంపీడితం పితృవ్యంధృతరాష్ట్రంప్రతిదినందినేదినే+య
 థాథత్వేన పిషామయామవ్యయీభావః భక్త్యాసాకం అగ్రతఃపురతః
 స్థాపయిత్వాధియాబుద్ధ్యావిజితమివనూక్తతావప్రరాజితమివ కుశా
 గ్రం దధాగ్రంఅథస్తాత్మతాన్వ ఆసనంపరికల్ప్య పరాజితస్యాధః
 క్షరణముచితమితిభావః ప్రాంజలిస్త్వ సాస్వదంవసుస్థానం గంతు

హ్మచ ర్వాదీనాంచ సంబంధినః సర్వాధర్మా ఆచారికా అవిక
లం సమగ్రం యథాతథా అశృణోత్ శృతవాన్ || అత్రాశృణో దితి సగ్ర
రావృతై మృతై ర్వానాం త్రయేణ త్రిమునియతియతా సగ్ర రాకే ర్వి
యమితి లక్షణ కేశు ఇతి సంయు క్తపరమకారస్య గురుతయా సగ్రాన్యభం
గోనాశలనీయః, శృకారస్యాచ్చారణవిశేషేణ లఘుత్వాత్ క్షతే తద
క్తం భండం ప్రకాశే || శ్లో || యదాతీప్రప్రయత్నేన సంయోగాదే
రగౌరవం న భందో భంగ ఇత్యాహుస్తదదోషాయ సూరయ ఇతి ఉదాహ
రంతి దప్రాప్తనాభిహృదమజ్జనమాసామితి సాగ్రతాచా మాఘాద
య ఇతి (౧) || ౩౨ || — ఆలంకారయా ఇతి || తదనుసహజైర్భిమాది
భిః, ఆలంకార్యాః లంకామారభ్య ఆహిమాద్యైః హిమశ్చై లపద్యంతం
జితావశేకృతాశ్శిః రాజ్యలక్ష్మీః యేన తథోక్తః, శౌరేశ్వరకృష్ణసృణోష్టా

ద్వితా శ్రమాణా మవికలమశృణోత్సాన్నిపదం గన్తు

మిచ్ఛంః || ౩౨ || ఆలంకారయాస్తదనుసహజైరా

హిమాద్యైః జితశ్శి శ్శౌరేశ్వరేష్టాఘటితనిజవార్ధ

మభూర్వదిపార్శ్వే సాహసీణాం శతమఖదృశాం

ఇచ్ఛంః విందురిచ్ఛురితి నిపాతితః భీష్మాత్ + ఆఖ్యాతోపయోగ ఇత్య
పాదాననంజ్ఞా అపాదానేపంచమీతి పంచమీ వర్ణానాం బ్రాహ్మణాది
వర్ణానాం ఆశ్రమాణాం బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమాణాం ధర్మా అవి
కలం అవ్యగ్రం అశృణోత్ + శుశ్రావశృశ్రవణై లక్ష్ || ౩౨ || — ఆ

లంకాయా ఇతి || తదను ఆలంకార్యాః లంకామారభ్య ఆహిమా
ద్యైః హిమాదిమభివాప్య + ఆక్షర్యాదావచన ఇతి మర్యాదాభివి

(౧) అత్రాశృణోత్ శృణోత్ ప్రపంచైర్భిమాదిభిః శౌరేశ్వరకృష్ణసృణోష్టా
ఘటితి వాతమంగీకృత్య అత్రేత్యాది మాఘాదయ ఇతి త్యంతం వక్ష్యే లే
ఖనమతీవమందం || ఏవం కృత్యజ్ఞః పాండవో సావిత్రిప్రాచీనపాఠం వి
హాయ కుత్యా పాండోస్తనూజ ఇతి పాఠపరికల్పనమవ్యసం దుః

హస్తేనహఘటితానిజావోర్హస్తామేనసతథోక్తః ధర్మధూర్వసిష్ఠిరః
నియమేఅశ్వమేధదీక్షాయాంపరాతసక్తాధీమన్యాయస్యతథోక్తస్సక్
అతవీవ వేదః యజ్ఞేయాయాః పాశ్వేదక్షిణైస్థితఇతిశేషః అన్యాద్య
క్షమనదృశం అతవీవఅశ్వమేధనామకృతుంసాహసీణాం సహస్రసం
ఖ్యాకానాం శతమఖదృశాం ఇంద్రనేత్రాణాం అభ్యసూయా మీ
ష్యాంవిశేషం సందధానః కుర్వాణస్సక్ ఆజహరసంపాదితవాక్ప
రవృద్ధిమశ్శరిమనోహిమానినామితి న్యాయాదితిభావః ఆత్మనియమా
సక్తైర్విశేషణగత్యా అశ్వమేధాహరణమేతుత్వాత్కవ్యలింగభేదః
మందాక్రాంతా || ౩౯ || — రాజ్ఞామితి || అసౌధమన్రాజః, చర
ణమోఃరాజ్ఞాం నానాదేశ్యానాం మాళీనాం కిరీటానాం పరంపరాం

సందధానోభ్యసూయామన్యాద్యక్షంనియమపరధీరా

జహరాశ్వమేధమ్ || ౩౯ || రాజ్ఞాంమాళీపరమ్పరాం

చరణయోఃపాణౌపగదానశ్రియంబుద్ధౌ రాజనయోద

భ్యోః కర్మప్రపచనీయసంజ్ఞాపంచమ్యపాజ్పురిభిరితి పంచమీసహ
జ్ఞేః భ్రాతృభిః జితాశ్విః సంపద్యస్య తాదృశః శౌరః కృష్ణస్య దో
ష్టాబాహునా పద్దన్నఇతిదోషన్నాదేశః ఘటితః నిజహాన్వబాహు
ర్యేనధర్మధూః యుధిష్ఠిరఃసాహసీణాం + సహస్రంపరిమాణమాసాం
తదస్య పరిమాణమిత్యధికారేశతమానవింశతికసహస్రవసనాదణిత్య
ణ్ టిద్ధాణజితిజీవ్ శతమఖస్య దృశాంద్వస్తీనాం అభ్యసూయాం ఈ
ష్యాంసందధానః నియమేపరాతసక్తాధీర్యస్య తథావిధస్సక్ అశ్వ
మేధం అశ్వమేధాఖ్యాక్ కృతూక్ ఆజహర + చక్రేహృషోహరణై
లిట్ ఆజూర్వస్యహరతేభక్షణార్థత్వం దృష్టం కరణార్థత్వం
కథమితిచేత్ శతాశ్వమేధానాజహ్రీదశ్వాధూరిదక్షిణానితీశ్చీరా
మాయణప్రయోగాదితి గృహణ శతాశ్వమేధకరణాదయమింద్రోభవే
దిత్యసూయాబీజమ్ || ౩౯ || — రాజ్ఞామితి || అసౌధమన్తనూభవః

పక్ష్యంకుర్వంత్యన్నితినప్యత్రయోజ్యం పాణౌవ్యకషణా దానస్య
శ్చిములక్ష్యం బుద్ధౌ రాజనయస్య రాజనీ ః ఉదయః సార్వదిక స్ఫురణం
హృదికృపాం మనసి సూతద మూః జహ్వంచలే రసనా గ్రేవాదీతి యావ
త్ సత్య బాహుశాసాగరమేఖలాచతుస్సముద్రవలయితాం వసుమ
తీం భూమిం మస్తేశింసి కిరీటంచ కుర్వత్సిన్ ముదానంతోషేణ వా
త్సల్యాతిశయేనవా- ప్రజాః, చిరంగోపాయతి స్తర్క్షితవాన్ ॥ ఆత్మ
ప్రసాదాన్యంతతాజనశ్శిరోశాత్ ప్రజాశబ్దో రాజ్ఞః పుత్రవా
త్సల్యంజనేషు ధ్వనయతి అత్రైకాధికరణానైక్కియాయాగపర్యా
త్సముచ్చయధేనః ॥ ౪౦ ॥—అథ కావ్యనామస్వనామాఖ్యాన పూర్వ
కం కావ్యస్య పరిసమాప్తింకవిః కథయతి ॥ ఇతీతి ॥ ఇతిశబ్దః పరి
సమాప్తివచనః అనంతభట్టశతి కవినామ చమ్ముభారతశతి కావ్యనా
మ అనంతభట్టచామక కవినంబంధి చమ్ముభారతనామకప్రబంధఘ
టక ద్వాదశసంఖ్యాపూరక గ్రంథోచ్ఛాసాపరపర్యాయ స్తబకః పరి
పూర్తిభాసురశతివాక్యాధః ॥ దిగంతరేతి ॥ దిశాదశానామంత

యోహృదికృపాం సత్యంచ జహ్వంచలే బాహూసాగ

రిమేఖలాచతుస్సముద్రవలయితాం కుర్వత్సిన్ ధర

తమాధవశ్చిరమసాగోపాయతి స్తర్క్షితవాన్ ॥ ౪౦ ॥ *

—ఇత్యేనంతభట్టశ్చకృతౌ చమ్ముభారతే ద్వాదశ స్తబకః—
ధర్మరాజః చరణయోఃపాదయోః రాజ్ఞాం । మాళిపరంపరాం కిరీటప
క్ష్యం ॥ ౧ ॥ చూడాకిరీటం కేశాశ్చ సయంతామాళయశత్రుమరః సర్వ
త్రకుర్వంత్యన్వయః పాణౌహస్తే ప్రదానశ్రియంత్యాగసంపదం బు
ద్ధౌ రాజనయస్య రాజనీ తేః ఉదయంతవిభావం హృదిమనసికృపాం
దయాం రసజ్ఞాయాః రసనాయాః అంచలేశగ్రేసత్యం తథ్యవచః ॥ బా
హూధుజేశాగరస్సముద్రామేఖలాకాంచీయస్సాస్తాం వసుమతీం భూ
మిం మస్తేశింసి కిరీటం ముకుటం సదాగర్వకాలేకుర్వత్ సకాప్రజాః జ
నాన్ ॥ ౧ ॥ ప్రజాస్యాత్సంతతాజనేశత్రుమరః చిరంబహుకాలం గోపా
యతి స్త పాలయతి స్త + గుపూరక్షణే గుపూధూపేతి స్వాభేదాయః
సనాద్యన్తాశతి భాతుత్వంలప్తే శతిలబ్ ॥ ౪౦ ॥—దిగంతరేతి ॥ దిగంతరే

“లసంతీకితిఃసాహిత్యకవిత్వనైయత్యవిస్మత్పరప్రఖ్యాతిర్యస్యతథో
 క్తః అనంతోనామకవికుంజరః కవిశైవ్యః ॥ ౧ ॥ సుగ్రదుత్తరపదేవ్యాః
 ఘృపుంగవషభకుంజరాః, సింహశామాలనాగాద్యాఃపుంసిశ్చై
 షాథగౌచరాశ్శతమరః సరస్వత్యావాద్వైవాః ప్రాణైస్తుల్యంనిజ
 వైశవసుభగంభాతుక త్వేన ప్రాణైశ్చోపిషియతిమంచపుమయం
 గద్యపద్యాత్తకం భరతవంశ్యమహారాజచారిత్రప్రఖ్యాపక పృబం
 థం ప్రాణైషీత్ రచితవాక్ ప్రపూర్వాన్నయతేః కర్తరిబుజ్ ॥౪౧
 ఉన్తి లదితి ॥ ఉన్తి లత్ అంబుజకదంబస్య పర్తబృందస్యేవసౌరభంయా
 సాంతాసాం తద్వదత్యానందకరీణామితియావత్, ఉన్నత్యతః ఉ
 చ్ఛైస్తాండవంకుర్యతః ఈశస్య శమ్భోః ముకుట్యాం కిరీటైశ్చటిన్యాః
 గంగాయాః సఖీనాం జంఘాలతాద్వేలతానైమల్యాదినాసదృశీనా
 మిత్యథః, అచాంతానిచుళుకితాని వైరిణాంవంశీతలమన్యానాం య

దిగంతగ(లత)స)త్కీర్తిరసంతకవికుంజరః॥ ప్రాణై
 స్తుల్యంసరస్వత్యాః ప్రాణైషీద్చమ్పూభారతమ్ ॥౪౧॥

ఉన్తి లదంబుజకదంబకసౌరభీణా మున్నత్యదీశముకు

దిజ్జ ధ్యే లురంతీకితిఃర్యస్యతాదృశఃఅనంతాఖ్యఃకవికుంజరఃకవిశైవ్యః
 ఉపమితం వ్యాఘ్రాదిభిరితసమాసః ॥ ౧ ॥ సుగ్రదుత్తరపదేవ్యాఃఘృ
 పుంగవషభకుంజరాః । సింహశామాలనాగాద్యాః పుంసిశ్చైష్టా
 థగౌచరాశ్శతమరః ॥ సరస్వత్యా వాద్వైవాః ప్రాణైరసుభిస్తు
 ల్యం సదృశల చంపుభారతం చమ్పూకావ్యయాపంభారతం॥గద్యపద్యా
 త్తకంకావ్యం చమ్పూరిత్యభిధీయతఉతిలక్షణాత్ ॥ భరతానధికృత్యకృ
 తంభారతం+అధికృత్యకృతేగ్రంథత్వేప్రాణైషీత్ పృణినాయ+ణీ
 ఇప్రాప్తణైబుజ్, సిచిన్నద్ధిరితివృద్ధిః, ఉపసర్గాదనమాసేపీతిణత్వమ్
 ౪౧ ।—ఉన్తి లదితి ॥ ఉన్తి లత్ వికసత్ అమ్బుజానాం కమలానాం
 కదమ్బకమివ బృందవత్ సౌరభీణాం సురభీణాం ప్రజ్ఞాదిభ్యశ్చైతి
 స్యాథిఃకొణ్ టిడ్డేతిజీప్ ॥ సురభిఘ్రాణతర్పణాద్యైమరః ॥ వా
 చ్యలింగత్వమాగుణాదివిశేష్యనిఘ్నతా ॥ ఉన్నత్యంత్యాః సటం
 త్యాః ఈశముకుటీ తటిన్యాః గంగాయాః సఖీనాం వయస్యానాం ॥

శాంసి తత్తుల్యసామూజికసభాజనజన్యప్రఖ్యాతియఃయాభిస్తాసాం అ
మృతస్యేవోర్థయః పృచ్ఛద్దయః ఆసుసంతిత్యమృతౌమిశౌనాం అ
నాతస్యనామసుకవేః కవిరాజన్యవాచాం చంపూభారతమయీనాం
మూల్యం క్రయణాహాం ద్రవ్యం తులారోపణాహామితియావత్-వ
సూనిధనాన్యసంఖ్యయానిగ్రహే దభాతీతివసుధా తాదృశే భూరేవభవ
తి నాన్యేష్యథాః- అత్తక్షిణ్ణిలదిత్యాదివిశేషణద్వయే వృత్త్యనుప్రా
సాపమయో రెకవాచకానుప్రవేశసంకరా ఆచాంత్యాదివిశేషణ
పాననిరసనయోరభేదాతిశయోక్త్యా వైరియశసాం క్షీరత్యేన వాచాం
హంసీల్యేనరూపణ ప్రతీత్యా అలంకారేణాలంకారధ్వనిః ॥ అమృతే
తివిశేషణే ఉపమాలంకారఇత్యేషాం తిలతఃకులన్యాయేన స్ఫుటావ
గమ్యభేదక త్యాత్మసంస్కర్షిరలంకారః ॥ ౪౨ ॥

ఇతి శ్రీసదాశివపదారవిందవందనకందళితానందసాంద్రస్య

కుంభవికలచంద్రస్య రామకపింద్రస్యకృతౌ చంపుభా

రతవ్యాఖ్యానే లాస్యాఖ్యానేద్వాదశ స్తవకః

టీకఃటీసీసఖినామ్ ॥ ఆచాంతవైరియశసామమృతౌర్తి

శౌనాంవాచామసంతసుకవేఃవసుద్వైవమూల్యం॥౪౨॥

ని ॥ ఆలిస్సఖీవయస్యాచెత్యమరః ॥ తత్తుల్యసామితియావత్ ఆచాం
తాని భక్తితాని వైరిణాం యశాంసి కీర్తియోయాభిస్తాసాం అమృతే
న ఊమిశౌనాంతరంగవతీనాం+పిచ్ఛాదిత్వాదిలగ్న, అనంతాశ్చిన్య
సుకవేః సమీచీనపండితస్య ॥ ని ॥ సంఖ్యావాక్ పండితఃకవిరత్యమ
రః ॥ వాచాంగిరాం వసుధాపి భూరపి అతివిస్తృతా రత్నగర్భాపీ
తిభావః ॥ అమూల్యం క్రయధనం ॥ ని ॥ మూల్యంవస్నౌవ్యవక్రియ
ఇత్యమరః ॥ ౪౨ ॥

ఇత్యుదాళరామసూరివిరచితాయాం చమ్పూభారతౌ

జ్ఞేవిన్యాం ద్వాదశ స్తవకః

నేతార్తుశైలేందుమిలతకాజ్జేష్టవాబ్దశుక్రస్యతుపూర్ణిమాయామ్ ॥

సుబుద్ధిరమ్పాశకులాత్థరామో వ్యరీరచద్భారతచమ్పూటీకామ్ ॥

పుట-పక్ష-అశుద్ధ	శుద్ధ	పుట-పక్ష-అశుద్ధ	శుద్ధ
౧౨౩	౨౩ పరమ్యః అపరమ్యః	౧౨౩	౧౨౩ ట్యుట్యుట్యు
౧౨౪	౧౨౪ బింబేరబింబేర	౧౨౪	౧౨౪ హస్తి హస్తి (లాప్)
౧౨౫	౧౨౫ తత్పురం తత్పుర	౧౨౫	౧౨౫ కథం కథం
౧౨౬	౧౨౬ వరమ్యః అపరమ్యః	౧౨౬	౧౨౬ శేషేంద్రో శేషేంద్రో
౧౨౭	౧౨౭ దువయ దువయ	౧౨౭	౧౨౭ సింహ్ సింహ్
౧౨౮	౧౨౮ త్కృష్ణేతి త్కృష్ణేతి	౧౨౮	౧౨౮ స్సమూ త్సమూ
౧౨౯	౧౨౯ రాష్ట్ర రాష్ట్ర	౧౨౯	౧౨౯ ప్షితైర ప్షితైర
౧౩౦	౧౩౦ దాపి దాపి	౧౩౦	౧౩౦ కల కల
౧౩౧	౧౩౧ నిష్ఠా నిష్ఠా	౧౩౧	౧౩౧ ఆనీతం ఆహూతం
౧౩౨	౧౩౨ అదృశ్యేతి దిశ్యేతి	౧౩౨	౧౩౨ ఆహూతం ఆనీతం
౧౩౩	౧౩౩ మాపుం మాపుం	౧౩౩	౧౩౩ కల కల
౧౩౪	౧౩౪ స్నిక్ స్నిక్	౧౩౪	౧౩౪ మా మానా
౧౩౫	౧౩౫ భోభాగ భోభాగ	౧౩౫	౧౩౫ కరి కరి
౧౩౬	౧౩౬ వాక్యతిః శాక్యతిః	౧౩౬	౧౩౬ వాహినీ వాహినీ
౧౩౭	౧౩౭ అపాప్య అపాప్య	౧౩౭	౧౩౭ తత్త్వ తత్త్వ
౧౩౮	౧౩౮ క్షీప క్షీప	౧౩౮	౧౩౮ నిక్షిప్త నిక్షిప్త
౧౩౯	౧౩౯ పృష్ఠ పృష్ఠ	౧౩౯	౧౩౯ శాశు శాశు
౧౪౦	౧౪౦ విషివతి దిషివతి	౧౪౦	౧౪౦ త్వలం త్వలం
౧౪౧	౧౪౧ సంతప్య సంతప్య	౧౪౧	౧౪౧ విష్ణుర విష్ణుర
౧౪౨	౧౪౨ యాచా యాచా	౧౪౨	౧౪౨ లీలయా లీలయా
౧౪౩	౧౪౩ పల్ల పల్ల	౧౪౩	౧౪౩ చక్షితా చక్షితా
౧౪౪	౧౪౪ వగ్గస వగ్గస	౧౪౪	౧౪౪ దాతై దాతై
౧౪౫	౧౪౫ కౌరవ కౌరవ	౧౪౫	౧౪౫ ద్భుజ ద్భుజ
౧౪౬	౧౪౬ జీవ జీవ	౧౪౬	౧౪౬ రుధిర్ రుధిర్
౧౪౭	౧౪౭ లిట్ లిట్	౧౪౭	౧౪౭ వేద్యథా వేద్యథా
౧౪౮	౧౪౮ వృష్టిః వృష్టిః	౧౪౮	౧౪౮ సరే దృ సరే దృ
౧౪౯	౧౪౯ వలి వలి	౧౪౯	౧౪౯ సంఘాత సంఘాత
౧౫౦	౧౫౦ దధాతః దధాతః	౧౫౦	౧౫౦ ప్రదేశ ప్రదేశ
౧౫౧	౧౫౧ గృహిత గృహిత	౧౫౧	౧౫౧ గ గ

పుట - పేజీ - శుద్ధం	శుద్ధం	పుట - పేజీ - శుద్ధం	శుద్ధం
౪౦ ౧౨౪౪	౪౪ తతః	౪౯ ౨౧ సతిత్వః	వితిత్వః
౪౧ ౧౯ అశ్వద్ధా	అశ్వత్థా	౫౦ ౨౨ భాయ	భాయ
౪౪ ౪ శాఖ్య	శాఖ్య	౫౧ ౨౩ మరొదురో	దురో
౫ ౫ సరి పే	సరి పే	౫౨ ౨౪ సయోః	నే
౨౫ శాఖ్య	శాఖ్య	౨౫ ౨౫ స్వే	స్వేః
౨౪ స్వప్న పే	స్వప్న	౫౪ ౨౬ కారః	కారః
౪౫ ౧౫ వాదా	వాదా	౫౫ ౨౭ కున్నురితి	కున్నురితి
౨౪ న్యధోఽశు	న్యధోఽశు	౫౬ ౨౮ క్షుః	క్షుః
౨౫ ధ్వని	ధ్వజ	౫౭ ౨౯ క్షుః	క్షుః
౪౬ ౧౫ పరి	పటు	౧౪ ౩౦ సమక్	సయక్
	బుబుధే	౧౫ ౩౧ ఇతిపాఠః	తిపాఠః
౧౯ ఇవ	ఇవ	౧౬ ౩౨ రామ్య	రామ్య
౨౫ దుధాక్ష	దుబాక్ష	౧౭ ౩౩ రంగాని	రంగాని
౪౭ ౭ స్వధా	స్వధా	౨౫ ౩౪ కింపదం	కింపదం
౧౪ రెవ	రెవ	౫౮ ౩౫ సమక్షే	సమక్షే సమక్షే సమ
	తాగ్య	౧౮ ౩౬ లబ్ధయా	లబ్ధయా
౧౯ మన్య	మమన్య	౧౯ ౩౭ సహాద	సహాద
	యాత్యాం	౫౯ ౩౮ సర్వమంభః	ం
౪౮ ౩ రోదనా	వదనా	౧౩ ౩౯ కాంతిః	కాంతిః
౫౦ ౨౧ శ్వస్త్ర	శ్వస్త్ర	౫౭ ౪౦ ధిగువ	ధిగువ
౫౧ ౨౨ పోష	పోషణ	౫౮ ౪౧ నథకం	నథకం
౫౨ ౭ శ్వాదిక్తి	త్వాదిక్తి	౫౯ ౧౯ ర్వచి త్య	ర్వచి త్య
౫౪ ౧౯ జిన్య	జిన్య	౫౬ ౨౦ స్తతదా	స్తతదా
౫౫ ౧౩ పాధోఽ	పాధోఽ	౨౪ ౨౧ ఆరుహ్యక	ఆరుహ్య
౫౬ ౨౨ నెపి	నెపి	౧౮ ౨౨ ఆతిశయ	ఆతిశయ
	విధ్యో		ఆతిశయ
౧౯ దుదాక్ష	దుదాక్ష	౫౯ ౪౩ విరచితా	విరచితా
౨౦ మరీమ	మరీమ	౧౮ ౪౪ క్షమోక్తాః	స్వాక్తాః
౫౭ ౧౫ గండు	గమ	౧౫ ౪౫ నిశిధి	నిశిధి

పుట-పత్రిక-అశుద్ధ	శుద్ధ	పుట-పత్రిక-అశుద్ధ	శుద్ధ
౮౯ అరసికస్వరే వికస్వరేను	౧౨౦	౧౨౧ హిరస్యేతి హిరస్య	
౯౦ హిరస్యేతి హిరస్య		౧౨౨ నామయస్య ఇతిహిర	
౯౧ అరసాహత సంజాతి		౧౨౩ తస్య హిర ఇతిశివు	
౯౨ ౧౦ శలలక్షితే ౧		౧౨౪ ఇతిహిర రితనామ	
౯౩ ౬ వీరహ్నికమిత్యాదిచి		౧౨౫ శ్చకశిపురి యస్యత	
	స్తనం	౧౨౬ తి స్వహిరస్యఇతి	
౯౪ అరస్యవల్ల పల్ల		౧౨౭ ౧౦ మో దంష్ట్రా	
౯౫ ౧౦ స్మిక్ అస్మిక్ కాలే	౧౨౮	౧౨౮ గ్మస్మక్ గ్మహ్మక్	
౧౨౬ అత్తైదితి అత్తైదితి		౧౨౯ తటకా స్తబకా	
౧౦౭ ౧౦ హత్తిమాతృ ధాత్రి		౧౩౦ భగవాక్ భవక్	
౧౦౮ ౧౦ వృధివీం వృధివీ	౧౩౧	౧౩౧ భగవతః భవతః	
౧౩౨ అతి అన్వవా అన్వవా	౧౩౨	౧౩౨ అయక్తం వ్యక్తం	
౧౩౩ అర హత్తుక్తం నంతిదుక్త		౧౩౩ పదాజ్ఞ పదాజ్ఞ	
౧౩౪ ౧౦ త్సతతహ త్సహ		౧౩౪ భగవతః భవతః	
౧౩౫ ౧౦ జానిజి జానిజి		౧౩౫ అర జనీరధ్యో జనిరధ్యో	
౧౩౬ ౬ శ్మణోషి శ్మణోషి	౧౩౬	౧౩౬ భగవతః భవతః	
౧౩౭ ౧౬ వదను తదను	౧౩౭	౧౩౭ భగవాక్ భవాక్	
౧౩౮ ౧౦ యథా యథా		౧౩౮ యథాభక్ యథాభక్	
౧౩౯ ౧౦ భావం భావం	౧౩౯	౧౩౯ భగవాక్ భవాక్	
౧౪౦ ౧౦ యథాభక్ యథాభక్	౧౪౦	౧౪౦ కృష్ణః కృష్ణః	
౧౪౧ ౧౦ మకుటా మకుటా	౧౪౧	౧౪౧ శాకపార్థి మయూర	
౧౪౨ ౧౦ సంగరా సంగరా		౧౪౨ వాది వ్యంసకాది	
౧౪౩ ౧౦ రాష్ట్రః రాష్ట్రః		౧౪౩ రాధతన రాధతన	
౧౪౪ ౧౦ సాధణః సాధణః		౧౪౪ అర వృచ్ఛేత్య వృచ్ఛేత్య	
౧౪౫ ౧౦ నమఇవ నమఇవ		౧౪౫ త్రి త్రి	
౧౪౬ ౧౦ వృష్ణే వృష్ణే	౧౪౬	౧౪౬ కురువి కురువి	
౧౪౭ ౧౦ భోక్తా భోక్తా	౧౪౭	౧౪౭ మందాం మందాం	
౧౪౮ ౧౦ అభవ అనంభవ		౧౪౮ భో భో	
౧౪౯ ౧౦ ద్విషతః ద్విషతః	౧౪౯	౧౪౯ నీర్షా నీర్షా	

పుట 16 జ్ఞీ 1 శుద్ధా	శుద్ధమ్ 1 పుట 16 జ్ఞీ 1 శుద్ధా	శుద్ధమ్.
౧౪౩	౧ గృహణం గృహణం	౧ వ్యధా వ్యధా
	౨ మాష్యా దూష్యా	౨ స్నాధో స్నాధో
	౩ గృహణం గృహణం	౩ పృష్ఠా పృష్ఠా
౧౪౪	౧ వీధి వీధి	౪ అధో అధో
౧౪౫	౧ అవతథం అవతథ	౫ యథా యథా
౧౪౬	౧ అథః అథః	౬ పర్వర పర్వర
	౨ సేవ సేవ	౭ వసన్య వసన్య
	౩ శ్రేష్ఠమ శ్రేష్ఠమ	౮ ద్వంద్వ ద్వంద్వ
	౪ దగ్ధం దగ్ధం	౯ పాతపి దృష్టపి
౧౪౭	౫ బీషణ బీషణ	౧౦ ని పాతపి
౧౪౮	౬ ద్వేష్మన ద్వేష్మన	౧౧ మరతత మరతత
౧౪౯	౭ ఉద్దామ ఉద్దామ	౧౨ మగ్గ మగ్గ
	౮ సక్షిం లక్షిం	౧౩ దేవన్యతే దేవన్యతే
౧౫౦	౯ విశంతిస్త్వి విశంతిస్త్వి	౧౪ దృఢస్య దృఢస్య
౧౫౧	౧౦ నిష్క్ర నిష్క్ర	౧౫ కారైస్త్వి కారైస్త్వి
	౧౧ సత్తై సత్తై	౧౬ భగవాన్ భగవాన్
	౧౨ క్షేత్రహి క్షేత్రహి	౧౭ గుజి గుజి
	౧౩ మిథో మిథో	౧౮ ద్యుద్ధా ద్యుద్ధా
	౧౪ మిథః మిథః	౧౯ దంశనేన దంశనేన
౧౫౨	౧౫ ముద్ధా ముద్ధా	౨౦ సద్యా సద్యా
౧౫౩	౧౬ రదపథే రదపథే	౨౧ పెక్షి పెక్షి
	౧౭ కఠిన కఠిన	౨౨ సామధ్య సామధ్య
	౧౮ అత్యన్న అత్యన్న	౨౩ సార్వేనతి సార్వేనతి
౧౫౪	౧౯ అసినా అసినా	౨౪ మానసి మానసి
	౨౦ విద్యో విద్యో	౨౫ యథి యథి
౧౫౫	౨౧ వీవ వీవ	౨౬ నిష్ఠామా నిష్ఠామా
	౨౨ రోధో రోధో	౨౭ స్పృష్ట స్పృష్ట
౧౫౬	౨౩ అభిహత్య అభిహత్య	౨౮ వివిధ వివిధ
౧౫౭	౨౪ త్యంత్యం త్యంత్యం	౨౯ భజి భజి

అది	౬	యథా	యథా	౧౩	విభ్య	విభ్య
అది	౨౦	అనవార	అనవార	౨౫	జన్	వీజజన్
అది	౨౧	శబ్దస	శబ్దస	౨౬	౨౩	నానవాప్తి
౧౧	ఉత్ప	ఇత్ప	౨౬	౩	రైరాత్వం	రైరాత్వం
అది	౧	నిషిషడన	నిషిషడన	౨౬	౧౪	నాథం
౧౧	ల్లట్	ల్లిట్	౨౬	౨౫	శ్శల్యమ	శ్శల్యమ
అది	౧౧	విశఖ	విశఖ	౨౬	౧౩	హ్యహ్య
		సుతం	సుతం	౨౩	దేశ్యన	దేశ్యన
౨౫	౨౦	దివాక	దివాక	౨౭	౫	స్మష్టి
౨౫	౨౧	తథానం	తథానం	౨౮	౭	కృద్యో
౨౫	౧౧	జగుప్స	జగుప్స	౨౯	౧౦	దిగ
		య	మానః	౩౦	౧౨	అభిధే
	౧౧	లూజ్	లూజ్	౩౧	౯	మతౌ
౨౫	౧౧	వృత్తం	వృత్తం	౩౨	౨౫	సబకః
		షవన్	షవన్	౩౩	౨౪	కృత్వా
౨౫	౨	స్తూయమా	సేవమా	౩౪	౧౨	బంధోః
		నే	నే	౩౫	౨౫	వాసాది
౨౫	౧౧	యథస్యచే	యథస్య	౩౬	౨౧	దుద్య
	౨౨	తద్భవః	తద్భవః	౩౭	౨౪	టంకృ
౨౫	౨౦	యజాదే	యజాదే	౩౮	౩	త్వత్పుట్రే
	౨౧	అద్భుత	అద్భుత	౩౯	౩	ణెన
౨౫	౧౩	గ్రామసీ	గ్రామసీ	౪౦	౯	గీక్ష
	౧౪	భజాథం	భజాథం	౪౧	౧౪	ప్రమోవ
౨౬	౬	అష్టహ	అష్టహ	౪౨	౧౬	గ్నం ద్వే
	౧౭	అసిచ్చ	అసిచ్చ	౪౩	౯	బంధోః
	౧౮	అకాశ	అకాశ	౪౪	౧౩	దధా
	౨౧	అష్ట	అష్ట	౪౫	౭	అథ
		అష్ట	అష్ట	౪౬	౧౨	నమెవ
౨౬	౨	చుక్రతుః	చుక్రతుః	౪౭	౨౨	నద్య

32౫ చమ్మభారతరాధశుద్ధాశుద్ధపత్రికా

౨౯౧	౨3 ఇమప	ఇగుప		౧౫ సహితే	సహితే
౨౯3	౨౫ నైవధ్యం	నైవధ్యం		౧౭ సక	సకజయస్త
౨౯౪	౬ సేనా	సేనా	3౨౫	౧౭ ద్విధా	ద్విధా
౨౯౫	౫ సంసంధి	సంసంబంధి		౨౫ బంధుత్వే	బంధుత్వే
	౧౦ సారధి	సారధి	3౨౭	౧౬ వ్యధిత	వ్యధిత
౨౯౬	౧3 వాస్తవ్య	వాస్తవ్య	3౨౮	౧౪ భంగాఖ్య	భంగాఖ్య
	౨౪ ఖలాయుధాఖలజ్వాలా		3౨౯	౬ స్త్రీవ	స్త్రీవ
౨౯౭	౫ స్థిరేణ	స్థిరేణ		౫ లబ్ధు	లబ్ధు
	౧౫ అగ్నిం	౦		౨౧ శోకస్య	శోక
౨౯౮	౨౫ తదస్య	౦	33౦	౧౧ తాచితి	తాచితి
3౦౨	౨౨ బహు	బహుధా	333	౧౮ కిందా	కిందిదా
3౦౪	౧౯ రుధిశ	రుధిర	33౫	౨౧ కపచ	కవచ
3౦౫	౧౨ తాశ్చర్య	తాశ్చర్య	33౬	౯ యామాస	యామాస
	౧3 వ్యాజ్యే	వ్యాజ్యే		౨౫ కృష్ణ	కృష్ణ
3౦౬	౧౫ దార్య	విదార్య	33౮	౯ వసా	వసాయ
	౨౨ కుంభ్యా	కుంభా	3౪౦	౯ నకాంతః	నకాంతః
	నాం	నాం	3౪౨	౧౪ మధ్నా	మధ్నా
	తారతమ	తారతమ్య	3౪3	౯ షణ్ముఖ	షణ్ముఖ
3౦౮	౧౯ ఇతికః	ఇతికః		౧౮ ఇపి	ఇతి
3౧౦	౧౬ దుస్సహః	దుస్సహః	3౪౫	౧౭ కాని	కానీ
	౧౯ విదధే	విదధే	3౪౬	౨౪ తర్	తర్
3౧౧	౨౪ జీప్	జీప్	3౪౭	౧౧ సిద్ధ	సిద్ధ
3౧౨	౧3 కచ్చ	కచ్చ	3౪౮	౫ వృద్ధ	వృద్ధ
3౧౪	౧౦ భిస్సహ	భిస్సహ	3౪౯	౧౭ పాద	పాప
	౨౨ ఇత్యుక్తే	ఇత్యుక్తే	3౬౫	౪ దుర్యోధ	దుర్యోధ
3౧౯	౧ దృశయా	తయా		౯ తాదృశశ్శ	శ
3౨౦	౨౨ మధ్య	మధ్య	3౬౬	౨ మమితి	మితి
3౨౧	౫ త్యాశ్చర్యం	తిభావః		౧3 డంతర	డంతర
	౨3 కాపిభ్య	కాదిభ్య	3౬౮	౧౯ ణజితి	ణజితి
3౨౩	౧ శరాన	శరాన			

